

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MARSTRAND

SLÆGTEN

I

MARSTRAND- SLÆGTENS HISTORIE

BIND I DENS RØDDER

*Non multa sed multum.
Ikke mangt, men meget.
Ikke om alting, men meget om få ting.*

Marstrandslægtens historie, bind I

Dens rødder

© 2004 Otto Marstrand

Alle rettigheder forbeholdes.

Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele deraf er kun tilladt med forfatterens skriftlige tilladelse ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Produktion: Forlaget Underskoven - www.underskoven.dk

Tryk: Narayana Press, Gylling

Printed in Denmark 2005

Det Marstrandske Forlag

I kommission hos Forlaget Underskoven

ISBN 87-90767-94-2 (bind I)

ISBN 87-90767-96-9 (hele værket)

OVERSIGT OVER BIND 1

MARSTRAND-SLÆGTENS OPSTÅEN

DEN NORSKE OG DANSKE BAGGRUND	7
DEN FØRSTE MARSTRAND-FAMILIE I DANMARK	45
BROR 1. DEN ÆLDSTE BROR, OTTO SOM BOSATTE SIG I VESTINDIEN	85
BROR 2. DEN NÆSTÆLDSTE BROR, MALEREN WILHELM	145
BROR 3. DEN MELLEMLSTE BROR, SØOFFICEREN OSWALD	235
BROR 4. DEN FJERDE BROR, DEN HØJTÆLSKEDE ONKEL TROELS	261
BROR 5. LILLEBROREN THEODOR MED DEN STORE EFTERSLÆGT	283

LANDKORT

Norge. Mellem Trondhjem og Røros	16
Nordmandens spionrejse til England	51
Antillerne. Hvad er vestindien?	90
Dansk Vestindien og nærmeste naboer	91
By-kort over Charlotte Amalie på Skt. Thomas	95
Søofficerens dødsrejse ind i Egerneførde fjord	249

STAMTAVLER

Den norske stamtavle. Marstrand-slægten	26
Den danske stamtavle. Smith-slægten i Holbæk	37
Nordmandens efterkommere	77
Slægtens udstrækning i monarkiet	106

Til læseren

To emner vakte min interesse. Det ene var slægtens begyndelse i Norge, de Marstrand'ere, som havde ledende roller ved kobberminer nær Trondhjem. Det andet var den vestindiske Marstrand-slægt og livet på de gamle dansk-vestindiske øer.

Først var der historien om Marstrand'ernes liv i **Norge**, den farlige kobberbrydning, glødende smelleanlæg, anstrengende brændetransporter fra stadig større omkreds. De sociale skel var store; her var livet kummerligt for mange; men Marstrand'erne hørte til den privilegerede overklasse, som var med til at administrere det hele. Een af slægten rejste som ganske ung til Danmark, een af hans sønner rejste som ganske ung til St. Thomas.

Dén historie i **Dansk Vestindien** begyndte, da over 90% af befolkningen var underkastet slaveriets rædsler. Danskerne udgjorde ikke 2%. Hvad ville Marstrand-slægten derovre? Hvordan gennemlevede de samfundets omvæltninger og orkaner og jordskælv? Hvorfor rejste efterslægten tilbage til Danmark?

Bogen udviklede sig ud over planen. Andre Marstrand'ere bankede på min dør. *Maleren Wilhelm Marstrand* husker vi alle fra Roskilde Domkirke med Christian den 4., der stod ved højen mast. Den københavnske bager og *borgmester Jacob Marstrand* kendte alle på grund af hans kamp for en sundere hovedstad, bl.a. uden alle de latriner, som fandtes i dybe udgravninger ved hvert hus, og hvorfra indholdet en gang om måneden blev skovlet op på "natmandens" vogn og hældt lige ud i havnen. Byen stank. Og så er der selvfølgelig slægtens rigeste mand, som stiftede *Glud&Marstrand* og regerede med hård og kærlig hånd over store dele af Marstrand-slægten. Indflydelsesrige mænd med en stor historie! Hvordan fortsatte historien?

Jeg har ganske vist ikke villet udslutte bogens særlige interesse for den vestindiske Marstrand-linie. Men bogen favner alle Marstrand-linier og er en slægtbog for alle nulevende i den danske Marstrand-slægt.

DEN NORSKE OG DANSKE BAGGRUND

DEN NORSKE OG DANSKE BAGGRUND

En ung nordmand tager til Danmark	11
Barndomshjemmet ved Inset Kobberværk	
Trondhjem Kathedralskole	
I Danmark. Det store vejbyggeri ved Holbæk	
En Holbæk-pige krydser Nordmandens vej	
Marstrand-slægtens norske rødder	15
Nordmandens farfar blev fundet under kirkegulvet	
Kæmpen, som ikke ville ikke skrifte sin synd	
Marstrand-navnets betydning og oprindelse	
Nordmandens mor skriver fra Trondhjem til sin søn i Danmark	
Sort på hvidt om de to brødre Marstrand	
Den norske stamtavle. Marstrand-slægten	26
De danske rødder. Smith-slægten fra Holbæk Præstegård	27
Et voldtægtsbarn	
Ung præst søger pige med penge	
Troels Smith som reformpolitiker	
Ingen kostaldvarer i kirken!	
Agnete Plum	
Skal et bryllup ikke være muntert?	

Hvor veed vi det fra?	34
Daniel Smiths "Optegnelser"	
En afskrift	
Hvorfor hedder Troelses bog "Slægten Marstrand"?	
Stamtavle over Smith-slægten	37
Henvisninger og noter	38

Der var engang en ung mand af navnet Marstrand, som fra Norges fjelde drog ned til Danmark. Da var han kun omkring 20 år; senere blev han stamfar til den danske Marstrand-slægt. Det var NICOLAI JACOB MARSTRAND (1770-1829)¹. Han var født og voxet op² i en lille bygd ved navn Inset³, omkr. 75 kilometer syd for Trondhjem og næsten lige så langt vest for Røros i luftlinie. Et kobberværk prægede livet og gav menneskene barske og strenge livsvilkår, men gav dem også lige nok til det daglige brød.

En ung nordmand tager til Danmark

Barndomshjemmet ved Inset Kobberværk.

Kobberværket var et stort foretagende. Først var der selve det farlige arbejde med enten at *bryde malmen* under jorden, hvor iltmangel eller giftig gas var lige så skæbnesvanger for menneskene som for tranlampernes spæde flammer, eller at *brænde kobberkisen løs*⁴: Man stablede brændsel op mod en væg i minegangen, satte ild til, og når bjerget var ophedet, pøsede man vand på, hvorved fjeldet revnede og gav sin skat fra sig. Dernæst kom arbejdet i frygtelig hede i "hytterne" med ovnene, tre eller fire *udsmeltningssanlæg* ude i terrænet, hvor man af malmen udvandt det flydende røde kobber. Og endelig var der sliddet med at *skaffe brændsel* til ovnene, dvs. at fælde naturskovene i videre og videre omkreds og befordre træet ad længere og længere transportveje gennem et vildt og uvejsomt fjeldlandskab. Det har været et opslidende arbejde, ofte i dyb sne og bitterlig vinterkulde; dog var transporten endnu vanskeligere og brydsommere, når sommeren kom, så at sneen ikke længere dækkede den stenede grund.

Livsvilkårene er strenge så højt mod nord. Sommeren er forsvindende kort. Jeg var der engang sidst i juli; da blomstrede små forkrøblede buske af forsythia og ribes, som hos os står i deres fulde flor 3 måneder tidligere. Inset var og er et barsk sted at bo.

Her var barndommens og ungdommens land for ham, - ja hvad skal vi kalde ham? I Norge kaldte de ham Nicolai⁵, men i Danmark

Kirken i Inset blev bygget som en lille korskirke, og over kirkens midte rejstes et spir. Foto fra 1981.

blev han kaldt ved efternavnet Marstrand både af hele svigerfamilien og vennerne. Kun hans kone kaldte ham Jacob, og til hende underskrev han sig sådan. Ellers underskrev han sig altid N.J. Marstrand.

Nicolai voksede op i Inset på gården Øien. Den tilhørte kobberværket og var embedsbolig for hans far, der var ansat som leder af hele værket. Landbruget på gården var vigtigt; undertiden lykkedes kornavlens så højt mod nord, i det mindste til foder; i alt fald var der god græsmark og høhøst som grundlag for kreaturhold. Landbruget gav familien et væsentligt tilskud til faderens beskedne løn fra kobberværket, og det var jo også meningen med sådan en embedsbolig⁶.

Gården var delt i to dele af en bæk, som løb gennem den, og som selvsagt var til stor nytte for gårdens vandforsyning. Syd for bækken lå stuehusene, men nordfor lå gårdens "stalde, fjøse og andre udhuse". Nicolais barndomshjem var altså en landbrugsejendom. Her har han som lille dreng leget ved bækken, som løb gennem den, og som for ham var en flod. Han har ladet fartøjer sejle ned ad den og fulgt deres sejlads, han har prøvet at grave havne og nye løb; denne evigt strømmende lille flod har været som en levende legekammerat. Som større dreng har han haft gøremål ovre på den anden side af bækken i staldene og fjøsene, har lært at påtage sig arbejde med dyrene og ansvar for dem

Familien bestod foruden forældrene af 4 børn⁷. Af Nicolais søskende var Peter 13 år ældre, og Sofie var 12 år ældre; den første af dem var, allerede medens Nicolai var en ganske lille dreng, fløjet fra reden for at gå i Trondhjem Kathedralskole, og senere studerede han jura i København. Foruden den nævnte søster var der Anne, som kun var 4 år ældre end han selv. Derudover har der på gården boet piger til at passe hus og køkken og malkning og urtehave samt karle til lo og lade og stalde og marker.

Familien var ganske velstående og var oplyste folk. Det skal vi se senere i afsnittet om forældrene. Enten har de selv undervist Nicolai og hans søskende, eller også har de iværksat undervisning på anden måde, for der var ingen problemer med senere at få drengen anerkendt som kvalificeret til at blive optaget i Trondhjem Kathedralskole.

Opvæksten i et dalstrøg med så megen aktivitet som her har været læreri og udviklende. For en opvakt og interesseret dreng har der været meget at se og lære ved malmens brydning, dens knusning, den besværlige transport, udsmeltingen af kobberet, de forskellige værksteder, vejenes vedligehold, den stadige tilførsel af tømmer og af brændved samt afsendelsen af metalbarrerne.

Trondhjem Kathedralskole

Nicolai var kun 15 år, da faderen døde. Året efter flyttede moderen til Trondhjem, hvor han kom i latinskolen, som kathedralskolens navn var i daglig tale. Skolen vurderede ham som egnet til optagelse; det står i dens protokol⁸: "*Efter hans Moders Forlangende bliver han nu indsat i Skolen og findes værdig til denne Plads.*" Efter forløbet af det første år indeholder karakterprotokollen en meget positiv bedømmelse af ham, men derefter har drengen åbenbart sløjet meget af, for efter det andet år får piben en anden lyd: "*N.J. Marstrand har ganske vist ypperlige Naturgaver, hvilke han lidet benytter sig af, da lidet bestilles og Skolen ofte forsømmes under Paaskud af Sygdom. In Exam. svarede han meget slet og var desuden en Dag borte*".

Efter det tredje år er karakterprotokollen lidt mere velvillig, og den starter ligesom året før med at understrege drengens gode evner: "*N.J. Marstrand har ganske vist ypperlige Naturgaver, som han vel ogsaa i det seneste Aar bedre end tilforn har brugt, men blev i Foraaret hindret ved langvarig Sygdom. I den mundtlige Examen var han ikke saa god, som man havde Aarsag til at formode. Stilen var temmelig god. Han har nogenledes fortjent haud illaudabilem,*" dvs. ikke u-rosværdig, men heller ikke noget at råbe hurra for. Med disse ord blev han udskrevet fra Trondhjem Kathedralskole 1789⁹. Præcist hvilket år han rejste til Danmark, vides ikke. Det kan have været umiddelbart efter, at han gik ud af kathedralskolen, men det kan også have været så sent som henimod 1795, da hans mor skriver brev til ham, adresseret til Danmark.

I Danmark. Det store vejbyggeri ved Holbæk

Efter at have hutlet sig igennem i København, fik han i 1795 stilling som huslærer hos den norskfødte major Christoffer von Stockfleth (1744-1804). Denne havde sin bolig i Gevinge mellem Roskilde og Holbæk for bedst muligt at kunne varetage sit embede, som vi skal se af det følgende.

I disse år gennemførte regeringen et omfattende projekt af vejbygning, hvorved Danmark for første gang fik et net af "landeveje", som forbandt alle rigets byer med hinanden. Major Stockfleth havde med titelen "vejmester" ledelsen af den landevej, som var under konstruktion fra Roskilde via Holbæk til Kalundborg, og det blev afgørende for Marstrands karriere. Fra at være huslærer gik han over til mere og mere at blive benyttet af major Stockfleth som vej "kadet"¹⁰, og i år 1800 fik denne norske ven ham kongeligt udnævnt, vi ville nu om dage sige: offentligt ansat, som vejassistent¹¹.

Men han fik et par gunstige afbrydelser i sit arbejde ved vejbyggeriet. Han havde gode velyndere, særlig nordmænd som major Stockfleth og digteren, justitsråd Christen Pram (1756-1821) i "Collegiet" i København (han var Stockfleths søstersøn). De fik skaffet ham offentlig understøttelse til i en periode at uddanne sig hos oberst Eilert Tscherning¹², som havde ledelsen "på" *Frederiksværk*, som dengang mindre var en by end et mangfoldigt kongeligt dvs. statsligt "værk". Her var forskellige fabrikker, de blev kaldt "manufacturer", deres hjul blev holdt i gang af vandkraft fra en kunstigt anlagt kanal fra Arresø. Der opholdt han sig en del af 1802 og lærte bl.a. at bygge spindemaskiner til uldtøjsproduktion¹³. Dette blev fulgt op i 1803 med en plan om at besøge det kongelige uldspinderi i *Usserød*. Imens logerede han i København, Nørregade 5¹⁴.

Men lederen af uldspinderiet, svenskeren Nordberg¹⁵, søgte at forhindre planen. Han havde selv konstrueret en forbedret spindemaskine og megen anden ny mekanik, og han var ikke interesseret i, at andre aflurede ham hans hemmeligheder, så han lagde alle mulige hindringer i vejen for besøget. "Jeg har flere

gange", skriver Marstrand, "forlangt af Collegiet, at det vilde skaffe mig uhindret Adgang¹⁶ til Maskiner og Indretninger for deraf selv at skaffe mig den Kundskab, som Nordberg formodentlig aldrig vilde give mig uagtet hans Løfter". Til slut fik han de højere magters hjælp. "Nu er det endelig lykkedes mig at faae denne Adgang, saadan som jeg ønskede den! Ved det kongelige Uldspinderi paa Udserød, hvor det er strengeligt forbudt at vise Maskinerne til Uvedkommende, faaer jeg igjennem Collegiet Tilladelse til at see, opmaale og aftegne Maskinerne og kort sagt gjøre mig saa lystig med dem, som jeg vil".

Efter sine studier på fabrikkerne i Frederiksværk og Usserød må han på en eller anden måde have bevist sine kvalifikationer over for myndighederne, for i januar 1804 aflagde han ed som kongelig edssvoren "Mechanicus"¹⁷.

Bortset fra de to studieophold ved de nævnte fabrikker arbejdede han stadig som vejassistent ved det vejbyggeri, som major Stockfleth var leder af. Landevejen kom fremad lidt efter lidt, en lille bid hvert år, og Marstrands arbejde foregik nu ganske nær ved og inde i Holbæk købstad.

Da landevejen nærmede sig den lille by med dens kun 1.300 indbyggere, blev der stor strid i byen, om man skulde lade den gå ind gennem den eller lade den gå udenom. Mange borgere, særlig de ældre, ville have den ført uden om byen. De mente, "at det vilde blive Byen skadeligt", dersom den blev ført ind igennem den, eller som det slap ud af munden på dem i en erklæring: "det vilde blive en betydelig Bekostning"¹⁸; borgerne i byen skulle nemlig i så fald betale en del af udgifterne. Men de yngre og mere driftige folk af handelsstanden var interesserede i at få trukket kunder til byen fra oplandet. De ville gerne have landevejen ført "ind igennem" byen; for derved kunne de også få gjort noget effektivt ved byens hovedgade, som i så fald skulle være en del af landevejens forløb. Den var i en skrækkelig forfatning på grund af dén ordning, at husejerne skulle tage sig af hver sit stykke af gaden, og deres indsats var minimal. En røst fra datiden udtaler, at Ahlgade ligner "i stærk Tøe eller Pladskreggn den femte Green af Iisefjorden, hvis Vande som en Cascade falder i Havet". Det blev de yngre fra handelsstanden, som fik deres vilje.

I adskillige år arbejdede vejvæsenet i Holbæk, huse måtte nedrives, brønde tilkastes, jordstykker exproprieres osv. Det endelige resultat var ikke imponerende set med nutidens øjne. Der blev imidlertid bygget en solid hvælvet kørebane, langs denne to rendestene, og på hver side stærkt skrånende fortove uden belægning. Men samtiden var begejstret over fremskridtet fra den tidligere plørede gade.

Den unge norske vejassistents arbejde i og ved Holbæk medførte, at han gjorde sin entré i byens præstegård. Hvorfor det?

Vi skal gøre os klart, at i en lille by som Holbæk havde sognepræsten, som tilmed var provst, en betydelig rolle. I mange henseender var han byens hovedperson; han førte bog over hver eneste indbygger, kontrollerede hvert barns skolegang og havde alle til konfirmation; de unge var afhængige af hans vidnesbyrd, hvis de rejste udensogns for at søge arbejde; præsten afgjorde familietvister, udgjorde sammen med de verdslige autoriteter byens øvrighed osv. Præstegården var et magtcentrum.

Men den var også et kulturcentrum. Her læstes bøger, her kom fra København den Berlingske Tidende. Her spillede piano og dyrkedes i det hele taget musik og sang. Her samledes privat de folk i byen, som havde lidt boglig dannelse; borgmesteren; postmesteren; distriktskirurgen, der også var barber; lægen, som kaldtes landfysicus; degnen eller skoleholderen; herredsfogeden, der var dommer; apotekeren fra Elefantapoteket osv. Den unge norske vejassistent måtte naturligvis præsentere sig her, hvis han ville begå sig i byen. Det gik meget let. Præstens søn Daniel har skrevet hvordan:

“Sommeren tilbragte jeg for det Meste i Holbek¹⁹ og havde hørt ofte med megen Roes omtale en Student, som i mange Aar havde været Huuslærer hos Major Stockfleth, Chef for Veikorpset, i Gjevninge. Denne Student var en Trondhjemer ved Navn Marstrand. Han havde meget Talent for Mechanik - -, saa hans Principal og Landsmand ansatte ham ved Veietaten som Constructeur. I denne Charge var han kommet til Holbek og beskæftigede sig med at construere en stor Landeveisbro. Jeg opsøgte ham, blev indtaget af hans fine smukke Udvortes

og behagelige Samtaler og introducerede ham i mine Forældres Huus.”

En Holbæk pige krydser Nordmandens vej

En ung mand, som havde god skolegang og tilmed havde et kongeligt embede, blev selvfølgelig modtaget godt. Oven i købet havde han selskabelig belevenhed, så han kunne blive et velkomment indslag i præstegårdens liv. Han var også særdeles musikalsk og spillede flere instrumenter. Ikke underligt, at præstefamilien syntes godt om ham.

Vi nærmer os pointen. For i præstegården var der også en datter, PETRA Smith (1778-1847), og jeg behøver knap nok at fortælle, hvordan det endte. I stedet lader jeg Petras bror Daniel fortsætte sin beretning: *“Første Gang saae han Petra ved Theebordet og blev strax, som man siger, slaaet i hende. Han kom jevnlig, vandt min Faders og især min Moders Yndest”*. Vigtigst var det unægtelig, at han vandt *“tilsidst ogsaa Petras Kjærlighed, saa han inden Sommeren var endt, var forlovet, ja fløttede ind i Huset”*!

Men i mellemtiden havde den unge nordmand fået bud om, at hjemme i Norge var der sket noget, som berørte ham meget. Hans mor døde i 1802, og han blev pludselig indblandet i familiestrid. Derom er der bevaret breve i det norske Riksarkiv, og dér finder vi også fra Trondhjem den stedlige fogeds protokollat, her i forkortet form:

“Aar 1802 den 4. Okt.²⁰ indfandt jeg mig paa Gaarden Tiller for at registrere de Midler, som den afgangne Madame Magdalene Marstrand har efterladt til Deling imellem hendes 4 Børn i Ægteskab med sin forhen afdøde Mand Bergskriver og Kasserer Even Marstrand”.

Nordmandens far var død adskillige år tidligere i Inset sogn. Han var ikke blevet begravet som sognets andre indbyggere.

Inset kirke blev bygget umiddelbart efter kobberværkets oprettelse i 1600-årene. Den blev opført af træ som en korskirke beliggende øverst på en græsklædt bakke med vid udsigt til alle de fjelde, som omgiver bygden.

I 1867 blev kirken restaureret²¹. Blandt andet blev kirkegulvet fornyet, og i forbindelse hermed blev det af sikkerhedsgrunde besluttet, at det kælderrum, som fandtes under gulvet, skulle ryddes for kister og opfyldes. Dernede var igennem halvandet hundrede år blevet gravsat omkring tyve personer, som havde været blandt de mest ansete og betydningsfulde i sognet. Alle kisterne blev taget ud af kirken, de fleste stærkt formuldede, og blev under stor højtidelighed gravlagt påny i en stor fællesgrav ude på kirkegården.

Marstrand-slægtens norske rødder

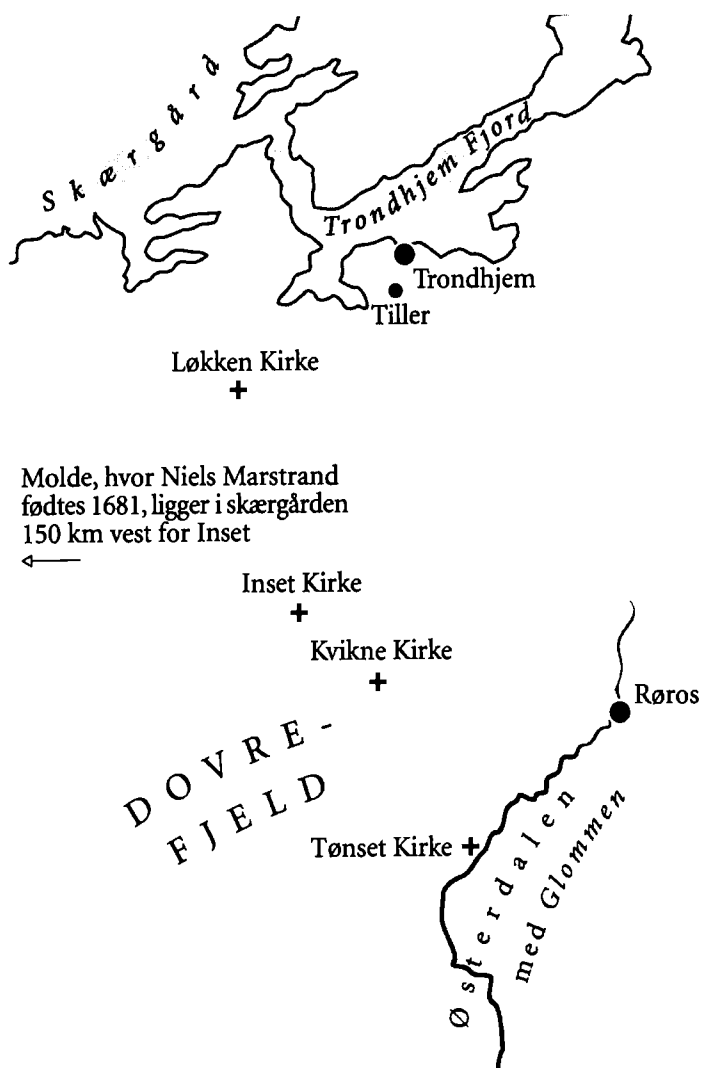
I 1931 foregik der atter reparation af Inset kirkes gulv. Stor var forbløffelsen, da man under hovedskibets gulv stødte på en grav med 4 kister, to mandskister og en kvindekiste samt en barnekiste. De var ikke blevet opdaget ved restaureringen i det foregående århundrede. Graven var blevet glemt. Kvindekisten og barnekisten med deres jordiske levninger var næsten smuldret bort. De kunne ikke bevares, så de blev fjernet og begravet påny ude på kirkegården. Men de to mandskister var ikke i værre stand, end at de kunne restaureres, og de to mænd deri var balsamerede og derfor ret velbevarede. Kisterne blev istandsat, og man besluttede at bevare dem i kirken. Der blev muret en indramning omkring dem, og der lagdes et gulv over dem.

Hvem var de gravlagte personer? Det lod sig gøre at konstatere det, for kisterne bar navneplader. Nogle var mere forvitrede end andre, men dog stort set mulige at tyde. De fire gravlagte var NIELS MARSTRAND (1681-1741), hans hustru, søn og et spædbarn. Han er FARFAR til den unge nordmand, som denne bog begyndte med at fortælle om, og som rejste til Danmark. Ham veed vi besked om fra Tønset kirkebog. Desuden kender vi ham fra dét kobberværk, vi allerede tidligere har hørt om. Det blev snart kaldt Kvikne kobberværk og snart Inset kobberværk²². Stednavnene kan ved første indtryk forvirre, men det hele er meget simpelt:

Inset kirke, opført ca. 1650, brændt 1995. Efter branden er kirken genopført. Billedet viser den gamle kirke. Den var en korskirke, og over korsets midte var der et spir, som vi på billedet kan se det nederste af. Til venstre ses en tilbygning, som var våbenhus. Da Niels Marstrand giftede sig med præstens datter, foregik vielsen ikke i denne kirke. Præsten havde tre kirker at passe, og det unge par blev viet i hans hovedkirke i Tønset.

Brydningen af malm fandt sted i forskellige gruber, *nogle* i Kvikne sogn, *nogle* i Inset sogn. Udsmeltningen af kobber fra malmen foregik i 3-4 smelteværker, som blev kaldt smelte "hytter", og som var placeret både i Kvikne og Inset sogne på steder, hvor tilførslerne af brændevod var mindst besværlige. På grund af de stadig voxende slaggebjerge blev smelteværkerne undertiden flyttet.

Molde, hvor Niels Marstrand fødtes 1681, ligger i skærgården 150 km vest for Inset

Landkort over områderne omkring Røros og Trondhjem. Luftlinjen fra Inset til hver af de to byer er omkr. 75 km, men vejafstanden er naturligvis væsentlig længere i det uvejsomme terræn gennem skiftende dalfører.

Kvikne og Inset fik hver sin kirke omkring 1630. Begge blev bygget som korskirker med et spir over midten; de blev opført af træ. Indtil 1735 havde ingen af dem egen præst, men var såkaldte annexsogne til nabosognet Tønset²³. De blev altså betjent af præsten i Tønset, som dermed havde tre kirker at holde gudstjeneste i (dog blev han undertiden hjulpet en ung assisterende præst, en såkaldt kapellán). Det er på grund af hele denne ordning, at det er i nabosognet Tønsets kirkebog, at vi skal søge oplysninger førend 1735 om folk i Kvikne og Inset sogne.

Nordmandens farfar blev fundet under kirkegulvet

Niels Marstrands kisteplade²⁴ fortæller, at han blev født 1681 i *Molde*, en lille havneby, en "ladeplads" i den vestnorske skærgård. Han regnes for at være søn af en skipper og handelsmand Marstrand, som i en periode var kgl. vejer og måler i Molde²⁵. Niels kom allerede som ung til Inset kobberværk og opnåede at blive ansat i en ledende administrativ stilling som "hytte-og proviantskriver" i en alder af kun 24 år i 1705. På grund af denne stilling veed vi også noget om hans uddannelse. Han har bestemt ikke tilhørt den uoplyste almue, men har haft en skolegang bag sig, antagelig i Molde, og har derefter lært bogføring og administration ved at gå i lære på forvaltningskontorer; det kan vi se af, at førend han kom til Inset, var han ansat i administrationen på Løkken kobberværk i Meldalen, der ligger sydvest for Trondhjem²⁶. Han har været en mand med uddannelse, ellers havde han ikke kunnet få stillingen ved Inset kobberværk. Og ellers havde han ikke kunnet gifte sig med selveste præstens datter²⁷. Det gjorde han.

I kirkebogen²⁸ læser vi først følgende: "1723 d. 11. Februarii (blev) trolovet af Hr. Augustin i Præstegaarden: Mons. Niels Marstrand, Hytteskriver ved Kvikne Værk, og min Daatter Ane Evensdtr. Meldal" (1692-1760). Det var ikke præsten selv, Even Meldal²⁹ (1653-1735), der forestod trolovelsen, men derimod præstens søn. Måske har hans far ikke selv villet optræde i dobbeltrollen som embedsmand og far til pigen? På samme måde foretog han ikke selv vielsen ved brylluppet en måneds tid senere, men lod sin kapellán gøre det: "1723 d. 16. Martii (blev) Brudemesse holdet af Hr. J. Buschman; copuleret (viet) blev M. Niels Marstrand og Ane Evensdtr. Meldal"³⁰ Man lægger mærke til, at brudgommen ikke blot nævnes ved navn, men er udstyret med titelen Monsieur som udtryk for, at han ikke er en hr. hvemsomhelst, men tilhører bygdesamfundets overklasse.

Hvad lavede han i sin stilling som "hytte-og proviantskriver"? Ordet en "skriver"³¹ har igennem århundreder haft en skiftende og stadig ringere betydning. Men dengang betød det en

administrator, og han var kendetegnet ved at høre til den lille elite, som kunne skrive og føre regnskabsbøger. Som titelen i sin helhed siger, var hans arbejde dobbelt. Han beklædte på een gang to embeder.

Som "hytteskriver" administrerede han smelte"hytter", altså udsmeltningsanlæg. Af sådanne var der, som tidligere nævnt, nogle stykker, et par i Kvikne og et par i Inset sogn. Smelte"hytten" var et fabriksanlæg med fra 4 til 8 smelteovne. Til at lede selve den tekniske side af driften var der en såkaldt hyttemester. Niels Marstrands arbejde var på det administrative felt. Han førte bog over tilførslerne af malm, ansatte arbejdere, holdt regnskab med forsyningerne af brændved, førte kontrol med de voxende slaggebjerge, og sidst men ikke mindst vogtede han det udsmelte kobber og afsendelserne af kobberbarrer til Trondhjems kobbermarked og havn. På alle områder skulle der føres bog: over brændsel såvel som arbejdsydelse, over malmen såvel som de færdige barrer.

Som "proviantsskriver" administrerede han provianten, dvs. vareforsyningerne, som kom med skib, mest fra Danmark, men også fra det sydlige Norge og de britiske øer, til havnen i Trondhem og derfra videre til "proviantboden", som var en stor blandet landhandel, et monopol, som kobberværket drev³². På bestemte dage og klokkeslæt blev der udleveret varer til de forskellige grupper af arbejdere fra minerne, smeltehytterne, brændselstransporterne, værkstederne osv. Det skete uden kontant betaling, arbejderne blev debiteret derfor i kobberværkets bogholderi. Der var kun få penge i omløb.

Kobberværket hørte under kronen, selv om det var forpagtet ud til private. Derfor blev udnævnelser til de ledende poster foretaget af selve regeringen i København. Niels Marstrand fik "kongelig bestalling"³³ på sin stilling i 1724 og efter tronskiftet igen i 1731. Han besad den til sin død i 1741, og det var en vigtig stilling.

Hvor stor var hans løn? Hvordan var i det hele taget hans økonomiske forhold? Her skal min læser være klar over, at han blev lønnet på to måder.

For det første fik han *en kontantløn udbetalt i penge*. Hytteskriverens løn var fastsat til 200 rigsdaler årligt³⁴. For stillingen

som proviantsskriver var lønnen 100 rigsdaler årligt; men i sparetider blev de to embeder slået sammen³⁵, sådan som det netop skete for Niels Marstrand, og det er derfor usikkert, hvor meget han har fået for sit arbejde som proviantsskriver.

For at vi kan forstå værdien af beløbene er det nyttigt at vide, at en arbejders dagløn var omkr. 16 skilling, ugelønnen altså ca. 96 skilling = en rigsdaler, så at årslønnen var ca. 50 rigsdaler³⁶. Niels Marstrand med sine 200 rigsdaler fik altså som hytteskriver *4 gange så meget som en arbejder* og desuden fribolig i "hytteskrivergården", hvortil der hørte jord, der kunne give foder til et par køer, og antagelig fik han et tillæg for arbejdet som proviantsskriver. I denne sammenhæng skal det igen understreges, at en arbejder kun fik en lille del af sin løn udbetalt i kontante penge; resten blev krediteret ham i proviantboden, så at han kunne trække på beløbet ved sine indkøb, men Niels Marstrand fik antagelig størstedelen af sin løn udbetalt kontant.

For det andet blev han lønnet ud over sin kontantløn ved, at der blev stillet en landejendom til hans rådighed både som *embedsbolig og landbrugsbedrift*. Det var den såkaldte "hytteskrivergård". Den var blevet bygget næsten hundrede år tidligere samtidig med opførelsen af smeltehytten og i nærheden af denne, fordi det gjaldt om, at hytteskriveren kunne komme hurtigt til stede. Hytteskrivergården havde et jordtilliggende, som var stort nok til at ernære en familie, frembringe grøntfoder til dyrene om sommeren og korn til laden til vinterfoder og selvfølgelig skaffe grønsager til familien; men kartofflen var - på sin lange vandring fra Amerika over Spanien og derfra nordpå - endnu ikke nået til Norge. Niels Marstrand, som udvidede bedriften ved at forpagte præstegårdsjord, havde selvfølgelig kreaturhold.

Vi kan se, at han har haft en høj position i bygdesamfundet, dels i kraft, af at hans *embede* ved kobberværket gav ham en solid pengeindkomst, dels ved at han boede standsmæssigt og rådede over en stor *landbrugsbedrift*, men endelig også fordi han var *præstens svigersøn*. Hans sociale status var uomtvistelig, og det var netop derfor, at han blev begravet så fornemt under kirkens gulv, og at hans kone en snes år senere blev gravlagt ved hans side. Der blev de glemt.

Faderen til den unge nordmand, som blev vejassistent i Danmark, fik på sin kiste sat en smuk kisteplade, hvor hans navn staves således: Ewen Nicolay Marstrand. Ved fundet under kirkegulvet i Inset var kistepladen i læselig stand, men vanskelig at fotografere. Her er en aftegning.

Kæmpen, som ikke ville skrifte sin synd

Men der lå endnu en velbevaret kiste under kirkegulvet. I dén lå det balsamerede lig af en meget stor mand, både kraftig af bygning og usædvanlig høj. Ham havde folk på egnen ikke glemt, selvom der var gået halvandet hundrede år fra hans død, til graven blev opdaget i 1931. Der gik stadig frasagn om hans vældige højde og styrke³⁷.

Man opdagede ham under kirkegulvet sammen med Niels Marstrand, som vi hørte om i det foregående afsnit, og som heller ikke var lav af væxt, for han var næsten to meter høj, helt nøjagtigt 196 cm. Men kæmpen målte 210 cm³⁸. Til sammenligning skal anføres, at gennemsnitshøjden for værnepligtige i Danmark, da man begyndte at måle dem omkring 1850, var ca. 165 cm; siden da er den voxet væsentligt.

Kæmpen er EVEN MARSTRAND (1723-1785). Dét oplyser kistepladen os om³⁹. Han er FAR til den unge nordmand, som vi hørte om i begyndelsen af denne bog, og som drog til København og senere til Holbæk. Det er altså denne norske ungersvends nærmeste forfædre, som i 1931 blev fundet under kirkegulvet i Inset kirke: hans FARFAR og hans FAR.

Even Marstrand blev ifølge kistepladen født i Inset den 8. december 1723. Forældrene var som nævnt blevet trolovede i februar og gift i marts, så de har været hurtige i vendingen. Der er ikke overleveret noget om hans skolegang; men ganske ligesom for faderens vedkommende beviser hans senere livsbane, at han har fået en god oplæring. Hans far Niels Marstrand har næppe selv haft tid til at undervise ham. Det kan moderen måske have haft, præstedatteren Ane Meldal. Imidlertid var forældrene så velstillede, at de, eventuelt sammen med andre familier, har kunnet betale for at få deres søn undervist i bygden.

Evens mere fagligt betonedede uddannelse begyndte, da han i 1740 som 16-årig kom til Trondhjem, hvor han fik arbejde (dvs. kom i lære) hos acciseskriver Andreas Rogert⁴⁰. Ordet "skriver" har samme betydning af administrator, som jeg tidligere har beskrevet. Han var chef for "accisen", dvs. told og skat. Han kan betegnes som toldforvalter og tiendeopkræver. Men vigtigst af alt var, at han i Trondhjems havn havde kontrollen med tilførslerne og afsendelserne af kobber.

Det var således et vigtigt sted, Even var kommet i lære; men efter 5 år måtte han som 21-årig flygte på grund af en skandale⁴¹. Han havde i foråret 1745 besvangret en pige, og hun fødte en dreng. Herom oplyser kirkebogen flg.: "*Anno 1746 10 Febr. blev døbt et uægte Barn Niels*⁴². - P(ater): *Even Marstrand* (boende) *hos Cancellie Raad Rogert*. - M(ater): *Ingeborg Anna Mortensdr.* (boende) *hos sine Forældre*". Drengens mor blev senere gift med en anden, og den unge Niels Marstrand har ikke med hende givet navn til nogen efterslægt⁴³.

I kirkebogen i Trondhjem er der i marginen tilføjet: "*22. Juli 1746 stod hun Skrifte. Hand fik Kongl. Befrielse d. 8. Dec. 1747*". Det betyder, at

pigen måtte "staa Skrifte" offentligt, dvs. at hun i kirken skulle bekende sin synd og forhøres og formanet af præsten i hele menighedens påhør! Loven krævede af ugifte forældre et sådant offentligt skriftemål i kirken. For nogle i menigheden har det bragt kærkommen afvexling i gudstjenesten og har været et indslag, som alt efter gemyt vakte forargelse, fornøjelse eller skadefryd. Hvor ubarmhjertigt og ukristeligt påbudet end var, blev det både i Norge og Danmark først ophævet senere.

Men Even ville ikke stå skrifte, så han rømmede af by. I 1747 opnåede han med biskoppens anbefaling en kongelig "befrielse", så han i stedet skulle bøde 2 rigsdaler; det svarede til en arbejders løn i henved 2 uger. Var det hende, som ikke var i stand til at rømme sammen med ham? Eller var det ham, som bare svigtede pigen og lod hende løbe spidsrod alene? Eller var det hendes forældre, der havde afvist ham som svigersøn? Vi veed det ikke, men kirkebogen oplyser, at hun senere blev gift med en anden.

Efter to års rømning vendte han sidst i 1747 tilbage til Trondhjem, hvor han i de følgende fire år var ansat på kontoret hos generalløjtnant Mangelsen, som varetog en række vigtige offentlige funktioner. Derefter gjorde han som 27-årig hurtigt karriere.

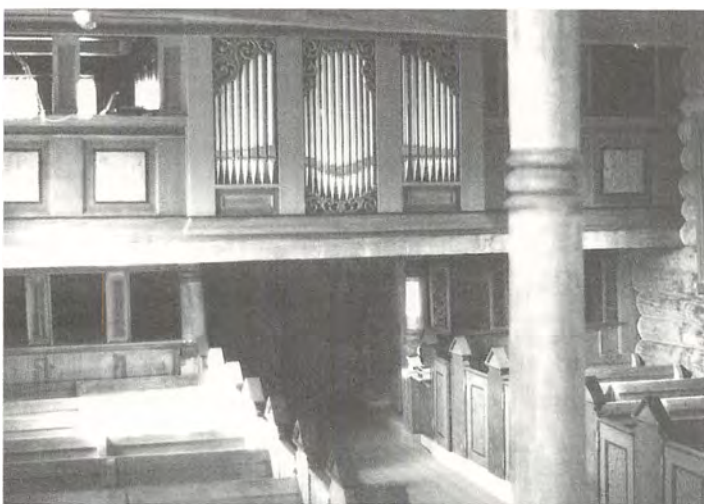
Først fik han i 1751 kgl. bestalling⁴⁴ som "*hytte- og proviantskriver*" i Inset, altså dels leder af smelteværket ("hytten") og dels administrator af vareforsyningen ("boden"). Han fik således netop dén stilling, som hans far havde haft indtil sin død i 1741. I mellemtiden havde der været ansat en mand, som bedrog værket til egen fordel og blev afskediget efter ti år⁴⁵. Så blev Even Marstrand ansat, og han flyttede dermed ind i sit barndomshjem⁴⁶, "hytteskrivergården". Kæmpen var kommet hjem.

Han har åbenbart gjort sig gældende som en dygtig administrator, for allerede efter to år blev han i 1753 forfremmet som 29-årig til "bergskriver", ledende administrator af hele kobberværket med titel af⁴⁷ "*Kgl. Mayestæts Bergskriver og Casserer ved det Indsætske Kaaberverk*". Eller som en nutidig historiker udtrykker det: Even Marstrand blev 1753 ansat som værksdirektør⁴⁸.

En lokalhistoriker⁴⁹ fortæller om Even Marstrand, at han af sind lignede sin mor, præstedatteren i Tønset. Hun havde været en from kvinde, hjælpsom og gavmild over for betrængte arbejdere ved værket og deres hustruer, og Even havde arvet hendes gode egenskaber og hendes hjertelag; han gjorde ret og skel mod alle og var god mod de trængende. I sine regnskaber var han til det yderste nøjagtig og stod derfor i høj gunst hos sine overordnede.

Forfremmelsen medførte for det første, at han fik en meget stor forhøjelse af sin kontante pengeløn, nemlig fra 200 rigsdaler årligt som hytteskriver til 500 rigsdaler årligt⁵⁰ som bergskriver; det svarede til 10 gange en arbejders løn. Men for det andet fik han en ny og endnu fordelagtigere embedsbolig, idet han flyttede fra hytteskrivergården, som havde været hans barndomshjem, til den langt gunstigere bergskrivergård *Øien*. Dén gård skulle komme til at blive fødested og barndomshjem for den unge nordmand, som meget senere drog til Danmark.

Det daglige brød i bogstavelig forstand kunne gården *Øien* ikke give sine beboere, for oftest bliver kornet ikke modent så højt mod nord. Men der var gode græsgange og rigelig høst til foder for kvæget i den lange vinter. Den kontante aflønning til Even fra kobberværket tillige med hans rådighed over bergskrivergården gjorde, at han var en særdeles velstillet mand, og han var i stand til at forpagte yderligere jord.

“Bergskriver-stolen” i Inset kirke var til venstre for orglet. Som en fyrste over sognet havde bergskriveren sin egen “stol”. Her har Nordmanden som dreng siddet med sin far og mor. Hans farfar har ikke siddet her, for han var ikke bergskriver. Foto fra 1981.

Kæmpen var faktisk en kapitalist, som spekulerede med sine midler. Undertiden var spekulationerne uheldige⁵¹, som da han i 1761 havde købt 8 anparten i Kvikne Kobberværk, hvorefter kobberpriserne faldt drastisk særlig i 1770'erne. Men han fortog også heldige spekulationer, bl.a. i fast ejendom.

I Even Marstrands tid som bergskriver blev bergskrivergården *Øien* hærget ved ildspåsættelse⁵² eller måske endog forsøg på mordbrand. I 1777 hændte det en dag, at et par lurvede fyre kom ind på kontoret og bad om arbejde, men blev afvist. Senere skjulte de sig hele dagen nede i Tyvdalen, indtil mørket havde sænket sig. Så listede de sig frem og satte ild på gården.

På grund af sit tab ved ildspåsættelsen blev Even Marstrand fritaget i 4 år for alle skatter og afgifter. I forvejen⁵³ var han allerede fritaget for en del af dem ligesom alle andre funktionærer ved kobberværket, og de var også fritaget for militærtjeneste.

Man kan af alt dette se, at han var en mindst lige så betydelig person i bygden, som hans far Niels Marstrand i sin tid havde været. Derfor blev han begravet sammen med ham i Inset kirke i 1785.

Kirken brændte ned til grunden to hundrede år senere, i 1995, men blev genopbygget.

Marstrand-navnets betydning og oprindelse

Hvor langt tilbage i tiden kan vi følge Marstrand-slægten? Det er der delte meninger om. Nogle anser det kun for muligt med sikkerhed at finde tilbage til to slægtled bag den unge nordmand, som rejste til Danmark og blev stamfar til den danske Marstrand-slægt, dvs. hans far Even og hans farfar Niels. Andre mener at kunne finde tilbage til en række tidligere slægtled. Slægtens genealog, Vilh. Marstrand (1884-1955, malerens sønnesøn), mente efter indgående undersøgelser, at han kunne finde aner hélt tilbage i 1500-årene⁵⁴. Heroverfor er det blevet indvendt, at resultaterne synes at være meget hypotetiske.

Dét vil bogen her ikke tage stilling til. Formålet med denne bog er ikke genealogi, men livshistorier. Som vi har set i det foregående, kan vi netop hos den unge nordmands far og farfar finde en interessant historie. Men længere tilbage bliver der ikke meget at finde, bortset fra opstilling af en mere eller mindre hypotetisk anerække. Og er det egentlig særlig interessant at konstatere en anes fødselsår, giftermål, stilling og dødsår, når man ikke veed mere end bare dette?

Et andet spørgsmål er, hvorfra Marstrand-navnet stammer. Det er de lærde derimod enige om. Det drejer sig om den lille norske havneby Marstrand på øen af samme navn i Bohus len, som nu hører under Sverige, men som fra historisk tids begyndelse var en del af det norske rige indtil 1660. En eller anden mand derfra er flyttet bort og har bosat sig et andet sted, hvor man har kaldt ham ved navnet på hans norske hjemby for derved at adskille ham fra andre personer med samme fornavn, og derefter er navnet gået videre til hans efterkommere som slægtnavn. Sådant en navneskik har været almindelig gennem århundreder: Holbæk, Maribo, Steenstrup, Broby osv. Vi kan finde Marstrand'ere fra i 15-1600-årene både i Danmark, særlig i Malmø, og naturligvis i Norge, men problemet er, hvem der er i slægt med hvem.

Et tredje spørgsmål er: Hvad betyder byen og øen Marstrands navn? At efterleddet *-strand* er ensbetydende med havbred eller kyst, har altid været klart. Forleddet *Mar-* har været tolket som hav, ligesom tysk Meer og latinsk mare. Den betydning kender vi i ord som marehalm og marsvin. Men den tilsvarende tolkning af stednavnet Marstrand er alligevel nu opgivet⁵⁵ af de fleste. Da alle strande i Bohus len beskylles af havet, siger navnet "havstrand" ingenting. Et stednavn har normalt en mening, Fladstrand, Sønderstrand osv. På samme måde må forleddet i navnet Mar-strand indeholde en karakteristik, som ikke passer til alle mulige bebyggelser ved havet, men netop dette sted. Stednavnet fortæller noget om, hvordan stranden er, eller hvor den ligger.

Hvad betyder så Mar? Går man tilbage i kilderne, finder man i middelalderen stavemåden Malstrand, og dette navn havde en mening, for "mal" betyder grus eller fin ral.

Dermed karakteriseres stranden som forskellig fra klippefyldte strande; og dét var vigtigt; for her på grusstranden kunne man lande sin båd, trække den på land. "Mal" i betydningen grus findes i andre stednavne, fx halvøen Mols, i tidlig middelalder Malnes, det grusede næs. Marstrand eller Malstrand⁵⁶ betyder altså den grusede strand, gruskysten. At lyden l forandres til et r, er ikke noget usædvanligt. Lyden l er en af de mindst stabile i de europæiske sprog, ikke bare de nordiske, men også fx spansk, nederlandsk, polsk.

I min fortælling om den slægt, der har sit navn fra den norske by og ø Marstrand, har jeg i det foregående valgt ikke at gå længere tilbage end til de to mænd, som blev gravlagt under gulvet i Inset kirke. Nu vender vi tilbage til denne slægt i Norge og dermed til afsløringen af en uenighed og et modsætningsforhold, som nåede hélt ned til København og involverede den unge nordmand, som var rejst til Danmark.

Nordmandens mor skriver fra Trondhjem til sin søn i Danmark

Kæmpen Even Marstrand var som 32-årig blevet gift i 1756 i Trondhjem domkirke⁵⁷ med MAGDALENE Elisabeth SCHNITLER (1730-1802). Hendes far var en højtstående og velhavende embedsmand i Trondhjem, oberstløjtnant og konstitueret amtmand Lorentz Peter Schnitler⁵⁸, som stammede fra⁵⁹ København. Hun flyttede nu ved sit ægteskab ind på den store bergskrivergård *Øien* i Inset, hvor hun residerede som frue i næsten 30 år. Hun flyttede ud som enke. Hun omtales respektfuldt som "Madame Marstrand" i senere dokumenter⁶⁰.

Magdalene var altså mor til den unge mand, som drog til Danmark. Han var hendes yngste søn og, som det vil fremgå, hendes yndling. Der er bevaret et brev⁶¹, som hun i december 1795 sendte til ham fra Trondhjem. Det lyser ud af linierne, at der var et nært og kærligt forhold mellem dem:

Til Hr. Nicolai Jacob Marstrand. Conditonerer hos S.T. Capitein Staaflet i Gierringe ved Roskilde. Bæste kiæreste Søn.

Deres kiærkomne Brev af 30. Sep. (1795) har jeg med sand Fornøyelse modtaget allerhelst (særlig fordi) det indeholdt (besked om) en lykkelig Fremkomst af de velundte Ting, som længe har været bestæmte til kiære Søns fornødent Brug og Bæste. Benøt det, kiæreste Søn, fra en usvigelig Moder, der ikke formaar at gjøre det bædre. Og brug det til Hæld, Lyke og Fornøyelse.

Man lægger mærke til, at hun tiltaler ham snart med "De" for at udtrykke sin respekt, snart med "du", for han er jo hendes lille Benjamin. Hver gang har hun været urolig for, om sagerne var nået frem; derfor glæder hun sig over tingenes "lykkelige fremkomst". Pakkernes forsendelse foregik med skibe og var yderst uregelmæssig; det kan vi se af det følgende afsnit, som ganske vist kan læses på flere måder:

"Visselig, kiære Søn, sendte jeg tillige med Kuferten og Nøglen et stort Brev med tvende Seigel for. Thi det første Brev, som jeg skrev (og sendte) med forrige Skipper, var meget langt og udførlig Underretning, hvilket han tillige med Kuferten bragte mig tilbage igen. Jeg afsænte da samme Brev indlagt udi (en konvolut med) et kortere dito med Skipper Søren Ribert, som (desværre kun) har tilbragt Dig Kuferten i god Stand. Jeg formoder, at han nu er kommet efter Brevet (med nøglen), som maa have været forlagt. Det skal være mig kiært, hvis Du siden har faaet det".

Magdalene skildrer i sit brev også fødevarerituationen i Norge. Den blev værre og værre under de stormagtskrige, som fulgte i kølvandet på den franske revolution, og som efterhånden udviklede sig til Napoleonskrigene. Blokaderne af søfarten førte til svigtende forsyninger af brødkorn og skabte i perioder tilstande nær ved hungersnød. I sit brev fortæller hans mor naturligvis om, hvordan forholdene er hjemme i Trondhjem:

"En overordentlig Dyrtiid er her i Byen. Brændeved koster (for) en Favn Birk 9 Ort⁶²; og Gran 7 Ort; Smør 9 Sk. (skilling) pr. Mk. (som vægtenhed), Rug 6 Rd. (rigsdaler) pr. Tønde m.v. Saa Gud veed, hvorledes jeg kommer ud, som ingen Indkomme har. De her beliggende ostindiske og hollandske Orlogsskibe (krigsskibe) 5 ialt, hvis antal af Mandskab her skal overvintre, foraarsage meget denne dyre Tiid. Indvaanerne i Christiansund have forlangt militair Assistance

af Generalen imod, at de selv vilde bekoste dem did og skaffe dem Forplegning; 50 Soldattere og 2 Leutnantere af de nærmeste Compagnier ere beordrede derhen; thi de frygte for, at de dér i Havn beliggende franske og engelske Mattroser skulde udøve Voldsomheder", måske omkring. 4-500.

I Trondhjem har hun en slægtning, som gør hendes familie stor skam, måske en fætter eller en svoger:

"Den til Fester og forførriske Sælskaber og desuden til Drik forfaldne P. Schnitler er - vel dig bekient - paany sat fra præstelige Forretninger her i Byen. Det er skammelig, at han saaledes Tiid til anden selv er Skyld i sin egen Fordærvelse. Hans Kone døde forrige Vinter. Og maaske Sorg over Mandens Udsvævelser, der forhindrede hans Befordring (tjenesteforfremmelse), bidrog dertil".

Hun har to sønner og to døtre. Døtrene bor ugifte sammen med hende. Den ældste søn, Peter⁶³, er blevet uddannet i København som jurist og har et godt embede⁶⁴ som sorenskriver i Ryfylke ved Stavanger, men nu beklager hun sig over ham.

"Byefogden P(eter) M(arstrand) har i lang Tiid ikke skrevet os til, saa jeg ikke ved enten han er levende eller død. Min ælste Søn lovede vel, strags han kom op fra Kiøbenhavn, at ville gøre sig Umage for mig i Post(pensions)casen i Kiøbenhavn⁶⁵; men det har ikun bestaaet i tomme Ord".

Om Magdalene er det oplyst, at da hendes mand døde i 1785, havde hun måttet fraflytte hans embedsbolig sammen med sine børn. Bergskrivergården Øien i Inset havde været deres barndomshjem. Derefter boede hun tre forskellige steder. Først tog hun til sin fædrene gård Højset⁶⁶, som lå i Horg (Horrig) i Gauldalen; hun skulle jo flytte, og det var nærliggende at vælge gården Højset, for hun havde "odelsret" til den, en slags arvelig forkøbsret. Den blev hendes hjem 1785-1792, og det var medens hun boede her, at hendes yngste søn gik i Trondhjem Kathedralskole 1786-1789. Han har naturligvis logeret på et værelse i byen, ligesom hans ældre bror tidligere havde gjort.

Den ældste søn var meget imod, at hun havde brugt sine penge - og dermed hans arv - til at købe Højset. Hans ærgrelse blev ikke mindre,

da hun solgte og købte to gange senere. “Ved saa mange Kjøb, Salg og Flytninger satte hun sig meget tilbage”⁶⁷, skrev han og tænkte antagelig på sin egen arv.

Hun solgte nemlig Højset, som lå noget øde, og købte 1792 et hus i Trondhjem⁶⁸. Om den yngste søn endnu boede dér, eller han var rejst til Danmark forinden, er uvist. I hvert fald var han rejst i 1795, da hun skrev det ovenfor citerede brev til ham fra Trondhjem. I 1798 flyttede hun til en lille bygd Tiller⁶⁹ kun 4-5 km syd for byen. Dér købte hun gården Søndre Tiller⁷⁰, hvor hun boede indtil sin død i 1802. Det køb var den store bror meget utilfreds med.

Dét brev fra mor til søn, som vi har kikket på i det foregående, er det eneste bevarede. Det vidner for os om to ting: om hendes kærlige kontakt med den yngste søn, og om hendes kølige forhold til den ældste søn, som “ikke har skrevet os til”, og som hun ikke veed noget om. Det var ikke blot, mens hun var i live, at der var denne kontrast i familien. Da hun dør, får vi interessante ting at se sort på hvidt. De står at læse i skifteprotokollen⁷¹ vedrørende hendes bo, som skulle deles mellem hendes 4 børn⁷².

Sort på hvidt om de to brødre Marstrand

Hvorfor skal vi gide beskæftige os med arvesagen efter moderens død? Fordi der er intet som arvesager til at vise folks sande karakter, smålighed eller rundhåndethed, pedanteri eller storsind. Hvordan var den unge vejassistent, som senere blev far til “de 5 Marstrand-brødre”? Her ser vi ham for første gang vise sit sande jeg, sort på hvidt.

Da moderens dødsfald var indtrådt på gården Søndre Tiller, hvor hun havde boet med sine to halvgamle ugifte døtre, afsendte skifteforvalteren⁷³ to enslydende breve⁷⁴ til hendes to sønner. Deri udtaler han sig om gårdens mulige værdi ved salg; han opregner løsøret, møbler, klæder, lidt sølvtøj osv.; og han fortæller om “Gaardens Hø- og Kornavling, som i dette Aars vanskelige Tid her i Norden endnu staaer ubjerget paa Marken - - og næppe endnu paa 3

à 4 Uger kan ventes indhøstet”, dvs. ikke førend i november! Endelig forelægger han brødrene et spørgsmål fra de to ugifte søstre på henholdsvis 34 og 44 år, som har boet hos moderen. De beder brødrene om, “da der efter Deres salig Moder ikkun findes tvende opredte Senge, at De og Deres Broder ville vise dem den Godhed, at de forlods fik beholde disse”.

Postvæsenet var rapt. Efter mindre end en måned indløb der svar⁷⁵ fra den yngste bror, skrevet i Holbæk. Han beder skifteforvalteren ordne alt, “naar kun mine Søstre derved forsikres deres fornødne Udkomme. - Jeg giver Dem herved Fuldmagt til paa mine Vegne at foretage alt for at sikre mine Søstre” etc. Derefter tilføjer han lettere irriteret: “Mine Søstre maa lidet kende mig, dersom de troer, jeg har noget imod, at de forlods tager de to Senge; min Deel deraf afstaaer jeg dem gjerne. - Jeg vil heller ikke haabe, at min Broder skulde have noget at indvende.”

Men der kom ikke noget svar fra Peter, og dét skriver skifteforvalteren misfornøjet om til Danmark⁷⁶: “Jeg har ikke været værdiget noget Svar fra Deres Hr. Broder, Sorenskriver Marstrand. - Dersom jeg ikke erholder Svar fra Deres Broder, har jeg intet andet at foretage mig end at handle det hele Bo”. Peter var bekendt for sin langsommelighed og sin omstændelighed, ja så bekendt, at der i mange, mange år gik frasagn derom. Det er om ham, at den humoristiske nordmand Hans Arentz⁷⁷ skriver følgende: “Nu kunde det lettelig gaa mig, som det ofte gik salig Sorenskriver Marstrand, der immer viklede sig saaledes ind i Parentheser, at han glemte Hoved-Materien”.

Dog, endelig kommer der svar⁷⁸ fra Peter Marstrand, som åbenbart har syltet sagen. Han indleder med at rette bebrejdelser imod den afdøde: “Min salig Moder har i mange Aar ikke skrevet mig til!” Dernæst udtrykker han sin utilfredshed med, at hun, efter at hun blev enke, har ordnet sit boligspørgsmål uden at rette sig efter ham: “Jeg kunde ikke være enig i (at hun købte) Gaarden Høiset, som var forbunden med store Udgifter; lige saa lidt som jeg kunde bifalde, at hun siden solgte den, købte Huus i Trondhjem og endelig Gaarden Tiller”.

Derefter beklager han sig over, at “min Broder og yngste Søster altid har havt Fordelene

og den kostbareste Opdragelse”, medens han selv altid er blevet tilsidesat!

Gården i Tiller, hvor hans to ugifte søstre jo bor, vil han have solgt, så at de penge, som kommer ud deraf, kan blive fordelt mellem de to brødre og de to søstre. Brødrene skulle efter datidens regler have “broderparten”; sønner arvede dobbelt så meget som døtre, i dette tilfælde en trediedel til hver af sønnerne, men kun en sjettedel til hver datter.

Hvad skal der så blive af de to søstre? “Min yngste Søster er endnu saa ung, at hun bør søge at blive antaget i et anstændigt Huus”, altså som tjenestepige. “Min ældste Søster er over 40 Aar, sygelig og kan ikke vente at blive gift”, så han foreslår hende anbragt i “en af de mange publike Stiftelser i Trondhjem”. Selv skal han ikke nyde noget af at have hende boende, skønt det var en normal social forpligtelse at tage sin part af byrden ved ældre søskende, “thi selv boer jeg endnu saa indskrænket, at jeg neppe har Rum til mig, min Kone, 2 Børn, Kontorfolk og Tjenere”!

Med hensyn til de to tidligere omtalte senge indprenter han skifteforvalteren, at han ikke må forære søstrene dem. “De tvende opredte Senge” skal “ei forlods” gives til søstrene, men skal vurderes og “beregnes Boet til Indtægt”, dvs. at søstrene skal købe dem af boet, så at han selv kan få sin “broderpart”, en trediedel af sengenes værdi!

Skifteforvalteren har måttet finde sig i det med sengene og i, at gården skal sælges. Men med hensyn til søstrenes fremtid svarer han, at det er temmelig umuligt “at faae Deres Søster ind i en af de publike Stiftelser”, naar jeg undtager Hospitalet eller St.Jørgenshuset,- og jeg maa tilstaae, at var der anden og bedre Udsigt for hende, maatte dette blive det Sidste”. Ja, sidst af alt kunne man vel ønske hende anbragt i fx “Hospitalet” sammen med en blanding af sindssyge, åndssvage og alkoholikere.

I samme brev giver skifteforvalteren en pinlig meddelelse, som må have været meget ubehagelig for Peter Marstrand. Det er nemlig blevet opdaget, at han har “oppebaaret” dvs. lånt et større beløb af moderen, og denne “Debet” skal naturligvis tages fra hans arvepart. Temmelig bidende lyder det: “Herom vil De vel selv vide at give nærmere Forklaring”.

Dét har Peter ikke lyst til at svare på, og da der efter trekvart års forløb stadig ikke er kommet svar, må skifteforvalteren påny gribe pennen og rykke ham for et svar⁸⁰: “Jeg indberettede Dem en Fordring, der fra Boet skulde hæfte paa Deres Velædelhed. Post efter Post har jeg ventet, at Deres Velædelhed skulde bæret mig med et Gjensvar, men forgjæves”. Skifteforvalteren fordømmer også, at Peter ikke vil påtage sig sit medansvar for i det mindste den ene af de to søstre: “Jeg beklager begge Deres Søstre, der nu vandrer som vildfarende Faar. Deres ældste Søster - er svag; hun trænger altsaa til Omhu, dén jeg tror Deres Velædelhed som Broder vil bevise hende”. Sluttelig får Peter at vide af skifteforvalteren, at “jeg inden December Maanedes Udgang agter at afslutte Boet. Og det vil være mig ubehageligt, om Deres Velædelhed ikke forinden skulde finde for godt at give mig noget Gjensvar”.

Men Peter brød sig ikke om at skrive om sin “Debet” over for moderen og dermed over for boet. Og søstrenes problemer var han kold overfor. Der kom aldrig noget “Gjensvar” fra ham.

Hvad angår den yngste broder nede i Danmark, vor unge nordmand ved vejbyggeriet omkring Holbæk, er der flere interessante ting i brevvekslingen, som kaster lys over hans betrængte situation og hans egen karakter.

For skifteforvalteren er han lige så nem og ligetil, som den ældre bror er besværlig. “Jeg giver Dem herved Fuldmagt⁸¹ til paa mine Vegne at foretage alt for at sikre mine Søstre”, skrev han, som vi har set, strax efter meddelelsen om moderens død. Altså en blanco fuldmagt. Havesyg eller nøjeregnende er han i hvert fald ikke.

Men han er helt uden midler, og han har ikke råd til at gifte sig med sin Petra og at stifte hjem. Så bider han hovedet af al skam, sender et brev til Norge i 1803 og beder uden blusel om at få et forskud på sin arv! “Min bestemmelse⁸² om Fremtiden gjør, at jeg for nærværende Øieblik behøver en Pengesum”. Hans bestemmelse, dvs. hans beslutning, er kort og godt hans forlovelse. Han var netop i samme sommer blevet forlovet med Petra og flyttede endog ind i præstegården i Holbæk⁸³. Provsten må have fattet både sympati for ham og tillid til, at han duede til noget, skønt han var fattig som en kirkerotte. “Selv lavede han Meubler”⁸⁴, da han blev gift med Petra et halvt år senere.

Skifteforvalteren har embede som sorenskriver, dvs. dommer og politimyndighed, så han er vant til at lære mange slags folk at kende. Han har forstand på mennesker og behandler dem derefter. Den yngste søn har strax fra begyndelsen ved sin fuldmagt fritaget ham for besvær. Nu gør han gengæld: *“Naar Deres Velædelhed skulde trænge til Penge, kunde De gjerne anvise paa Boets Incassator, Lensmand Forset, som jeg da til Udbetaling skal paategne 200 Rigsdaler”*. Ingen problemer. Brevet slutter således: *“Jeg har virkelig ondt af Deres ældste Søster. Deres Broder har (i sit brev) meldt sig som hendes Værge. Men da han ikke har villet svare, saa synes Omsorgen for hende at være maadelig”*⁸⁵.

Det tog kun en halv snes dage for brevet fra Trondhjem at nå til København. Her svarer den unge norske vejassistent, som interesserer os særlig, fordi han er vor slægts stamfar, således: *“Jeg vilde meget ønske, at min Broder erindrede sig, at han skylder sine stakkels forladte Søstre noget mere end blot at melde sig som Værge. Var det ei hans Hensigt at gjøre mere, kunde han óg gjerne have sparet sig sin Anmeldelse”*⁸⁶.

“Er det end kun lidet, hvad jeg i min nuværende Stilling kan udrette for mine stakkels Søstre, saa anser jeg det dog for en hellig Pligt at gjøre, hvad jeg kan, og denne skal jeg heller ikke efterlade” dvs. undlade. Det kunne have været tomme ord, men det var det ikke; han optog jo senere den ene søster i sit hjem i Danmark.

Han forærede sine søstre, hvad der egentlig var hans andel af Peters gæld til boet: *“Jeg overdrager herved til mine Søstre ganske og aldeles al den Deel, som jeg har i denne Fordring”*. Mellemværendet med broren *“overlader jeg ganske til Deres Indsigt; og hvis De troer, det kan gavne, da har jeg intet imod at De gjør noget, ifald min Broder ei vedtager Fordringen”*. At “gøre noget” kan kun betyde at gå rettens vej og få dom for, at brorens arv skal mindskes med hans “Debet”.

Om det tilbudte forskud på arven skriver han: *“Deres Velædelheds Tilbud om de 200 Rigsdaler er mig saa meget mere velkomment, som jeg just er i Begreb med at anskaffe mig de første Nødvendigheder”*, han skal jo snart giftes. Hvor meget var egentlig 200 Rigsdaler? I de første år efter år 1800, førend krigtidens inflation slog igennem, var mange arbejderes ugeløn omkring 2

rigsdaler. Det var altså ikke noget lille forskud han fik, svarende til en arbejders løn i omkring 2 år! *“Jeg benytter mig af Deres gode Tilbud”*, skriver han og tilføjer i sit næste brev: *“saa meget mere, som jeg meget vel veed, at De ei er forpligtet til at udbetale mig noget af min ventede Arv, saa længe Skiftet ei er afsluttet”*⁸⁷. Jovist, den unge nordmand veed også “meget vel”, hvordan man skal udtrykke sig for at stå på en god fod med myndighederne!

Sluttelig erklærer han over for skifteforvalteren, at hans ældste søster bør have, hvad hun har brug for, som forskud på arven: *“Saare smertelig er den Efterretning, De giver mig om min stakkels Søster, som jeg er for langt borte fra til at kunne staa personligt bi. Der er vel intet Spørgsmaal (dvs. det kan da ikke være noget problem), at hun bør have Forskud af hendes Arv, naar hun trænger”*.

Det har hun utvivlsomt fået for at kunne betale for kost og logi, for hun er faktisk syg. Foreløbig bor hun hos en snedkerfamilie i Trondhjem⁸⁸. Skiftet efter hendes mor bliver afsluttet i april 1804⁸⁹, og hun dør allerede året efter.

Den yngste søster, som nu snart fylder 37, er foreløbig i huset som tjenestepige hos en præstefamilie i Trondhjem. Skønt broderen Peter ikke bor fjernt derfra og som sorenskriver har et højt embede med en god indtægt, synes han ikke at ville foretage sig noget for hende. Men den unge “mechanicus” i Danmark træder ind i billedet, så snart han har stiftet hjem i Silkegade i København. Han lader hende komme til Danmark ca. 1810 og bo i sit hjem. Der bor hun ikke bare, så længe han lever, men også efter at han er død og Petra blevet enke.

Vi har lært meget af denne sag om den danske Marstrand-slægts stamfar. Han er generøs, og han er hjælpsom. Men han generer sig heller ikke for at appellere til andre om generositet og hjælp, når han selv trænger. Han forstår desuden såre vel at belægge sine ord over for en øvrighedsperson, som han gerne vil sikre sig velvilje fra. Vi begynder at forstå, hvorfor han fik så mange velyndere i regeringskancellierne i København.

Her følger hans slægttavle med de forfædre, vi har lært at kende .

STAMTAVLE OVER DE NORSKE ANER

Molde-Marstrand?

(ca.1650-1709)
Var handelsmand i
havnebyen Molde.
Samme navn som
nedennævnte. Var
han hans far?

Niels Marstrand

(1681-1741)
Han blev glemt
under kirkegulvet

Ane Evensdtr. Meldal
(1692-1760)
Dtr. af præsten over
Tønset og Kvikne og Inset

Even Marstrand

(1723-1785)
Kæmpen ville ikke
skrifte sin synd

Magdalene Schnitler
(1730-1802)
Hun foretrak sin
søn i Danmark

“Nordmanden”

Nic. Jac. Marstrand
(1770-1829),
som drog til Danmark.
Han blev far til 5 sønner,
deribl. maleren Wilh. Marstrand

De danske rødder.

Smith-slægten fra Holbæk præstegård

Nu skal vi tilbage til Danmark, til Holbæk præstegård. Her havde den norske vejassistent ikke bare forlovet sig med præstedatteren Petra, men han var simpelthen flyttet ind i præstegården. Ganske vist er vi nu opsat på at følge det unge par videre gennem livet. Men Holbæk var et så mærkeligt sted, at vi skal vide det. Det mærkelige skyldtes provst TROELS SMITH (1744-1823). Vi har vigtige grunde til at standse op ved denne fascinerende og farverige person:

Selve hans livshistorie er forbløffende, med en sindssyg far og en mor bag tremmer,

Hans ustandselige aktivitet er næsten til at tabe pusten over. I kirken afskaffer han gamle traditioner, og i skolen regerer han kærligt med børnene, men nådesløst med skoleholderen.

Han starter uden at vide det Troels-navnets sejrsgang i flere hundrede år. En gren af Smith-slægten tog simpelthen sammensætningen *Troels-Smith* som slægtnavn. I *Trier-slægten* gav Vallekilde højskoles grundlægger, Ernst Trier og hans hustru Julie Marstrand, navnet til deres søn, Odsherreds-maleren Troels Trier. Fra ham vandrede navnet videre i *Trier-slægten* og *Mørch-slægten*. Vi finder det også i *Lund-slægten* og *Fink-slægten*. Selvfølgelig er der i *Marstrand-slægten* forskellige Troels'er gennem århundrederne, så man er nødt til at sætte fødselsår på dem eller anføre slægtlinie, for at man kan vide, hvem man taler om.

Et voldtægtsbarn

Præsteembedet i Holbæk havde en højst uhyggelig historie. Petras farfar, PEDER SMITH (1707-

1796), var oprindelig præst dér; men han fik en krank skæbne, fordi han levede i et vanvittigt ægteskab. Det var for pengenes skyld, han valgte sin unge kone EDELE BARFOD (1714-1783). For hendes⁹⁰ far var en yderst velstående mand. Men da Holbæk-præsten friede til den rige mands datter, viste det sig, at hun havde givet sit hjerte til en anden. "*Hun stod i Kjærlighedsforhold til en Lieutenant*"⁹¹, men hendes far forlangte, at hun skulle gifte sig med Peder Smith. Hun bad så inderligt om at blive skånet, men han svarede: "*Det giver sig nok med Tiden, lille Jomfru!*" Dertil svarede hun rasende: "*Godt, Hr. Magister! Han skal ikke faae en rolig Time, saa længe han lever!*" Hun holdt ord!

Edele Barfod var med magt blevet tvunget i ægtesengen med en mand, som hun hadede. Ganske vist var juraen i orden, og kirkens velsignelse manglede ikke; men alligevel er det åbenbart, at der var tale om voldtægt. Hun fødte 10 voldtægtsbørn, hvoraf tre døde som små; kun det ældste barn, den senere provst Troels Smith, som er omtalt ovenfor, synes hun trods alt at have brudt sig om. Man kan forestille sig, hvor fortvivlet hun har været efter hver voldtægt, fornedret og afmægtig og ude af sig selv. Ved mangt et voldtægtsforsøg er hun ofte i vildelse flygtet ud af sengen og ud af hjemmet i nattøj og er løbet sin vej ned ad gaden.

Men folk dømte hende. Det var ikke manden, som havde gjort uret imod hende; det var hende, der var en slet person. "*Hun løb ude i Kirkestræde som et galt Menneske med bare Fødder i et Par Tøfler*", hedder det i en⁹² indberetning 1750 til biskoppen. Deri kaldes hun "*den onde og ugudelige Kone*". "*Engang var hun helt ustyrlig og rendte efter ham med en Brændeøxe, saa han løb i Skjul for den gale*

Kjælling. Alle Døre havde han laaset bag sig, men hun hug den ene Dør efter den anden, til hun naaede Kammeret, hvor han skjulte sig og maatte redde sig ud ad Vinduet og løbe ned i Labæk og ligge hos Svigerfaderen om Natten”.

Til sidst sendte manden ansøgning til kongen om at få hende indespærret, og ansøgningen blev i 1755 imødekommet⁹³. *“Sognepræsten i vor Kjøbstad Holbeck haver for Os klagelig andraget, hvorledes hans Hustru er forfalden til et saa uregerligt Sind og uchristelig Levemaade, at hun spolerer Huuset med at slaa Vinduer og Døre istykker, opbrekker hans Skriver-Chatol og forkommer hans Papirer. - - Hun beegner Folk med Skjeldsord, Hug og Slag, saa at han for hans Huus og Embeds Fred, og for ikke at exponere Liv og Velfærd, er bleven nødtvungen at lade hende indeslutte og arrestere. - - Saa giver Vi hermed tilkende, at formeddelt Hustru skal i Pesthuset indsættes. - - Og om hun ikke i et Aars Tid bedrer sig, indsættes hun derefter i Børne-Huuset til strengere Arbeide”.*

Pesthuset brugtes som galeanstalt. Børnehuset, som også kaldtes spindehuset, havde sit navn efter, at her anbragtes omstrejfende og hjemløse børn og ganske særlig kriminelle børn; de boede dér og blev oplært i at betjene spindemaskiner; men i denne anstalt indsattes også løssagtige kvinder og tyvetøse for at blive gjort til bedre mennesker gennem arbejde. Det var kun mænd, som indsattes i tugt- og forbedringshuset.

Hvordan det senere gik hende, er ikke ganske sikkert. I hvert fald var hun igen i hjemmet⁹⁴, da den ældste søn Troels i 1769 blev ordineret til præst.

Manden selv blev imidlertid sindssyg af alt dette. Han sad til sidst mest hjemme og legede med dukker og snakkede uforståeligt. Nu var det over ham, menigheden i Holbæk klagede. De rettede indtrængende henvendelser til biskoppen og kongen, de ville simpelthen af med deres sindssyge præst. Og i 1784 lykkedes deres anstrengelser. Det blev besluttet, at han skulle bytte embede med sin søn Troels, der var sognepræst på Sydsjælland i Mern, hvor menigheden derefter i adskillige år måtte døje med den sindssyge gamle præst, mens Holbæk fik den dygtige og energiske søn.

Sådan kom Petras far, den prægtige Troels Smith til Holbæk og rykkede ind i dén præstegård, hvor han selv som barn var voxet op under mærkelige forhold. Han synes overhovedet ikke at have været præget af sine forældres vanvittige ægteskab.

Ung præst søger pige med penge

Vi har en utrolig levende skildring af provst Troels Smith (1744-1823), af hans frierfærd og ægteskab og familieliv. Den findes i de udførlige “Optegnelser”⁹⁵, som hans søn Daniel skrev til sine børn. Dem benytter jeg i de nærmest følgende afsnit.

Troels Smith flyttede ikke som ensom mand til Holbæk. En del år tidligere, medens han var præst i Everdrup på Sydjælland, besluttede han, at nu ville han finde sig en kone. Det var vinter, så han lod spænde for sin kane for at drage over Ulvsund fra Sjælland til Møen. Daniel skriver uden omsvøb om sin far⁹⁶: *“Han agtede sig til Stege for at frie til en ung Kjøbmandsenke med en Deel Penge”*⁹⁷. Men da kansen kom ned til sundet, var isen brudt op. Da han nu imidlertid var ude på frierfærd, bestemte han sig til i stedet at drage til Bårse præstegård på Sjællandssiden. Det var ham bekendt, at dér var der en rig datter af præsten Daniel Plum (1707-1784), som var godsejersøn med en stor formue; og hans datter ejede selv en betydelig mødrearv.

Samtalen mellem pigens far og den 27-årige frier gik godt. Og hendes stedmor smiskede for at få sagen til at glide, for hun ville gerne af med steddatteren, så der kunne blive plads til hendes egen datter. Pigen, som det hele drejede sig om, foretrak den nye unge bejler fremfor hendes fars kapellan, der også gik på frierfødde. Sådan gik det til, at Troels Smith i 1771 kunne hjemføre den velhavende præstedatter som sin brud, og de blev i 1772 præstepar i hovedbyen Mern. I 1784 byttede han embede med sin vanvittige far og flyttede til Holbæk, hvor han i 1802 forfremmedes til provst.

Hans dattersøn Troels Marstrand kommenterede rammende frieriet: *“Man vil se af*

hans Frierhistorie, at han just ikke var Idealist”⁹⁸! Nej, provsten var ingen romantiker, men yderst jordnær og fornuftbestemt, en mand med sund sans og et praktisk greb om tingene. “Egentlig dyb Lærdom besad han ikke”, skriver sønnen Daniel⁹⁹, men “han havde en Bevægelighed i Sjælen, saa han aldrig var uvirksom, elskede Læsning og fulgte især Politiken, der nødvendigvis maatte gribe alle paa hans Tid”.

Troels Smith som reformpolitiker

Han var flittig i sit embede og udsatte sig for de strabadser, det kunne medføre, selv da han var blevet en ældre mand. I et brev, som han skrev, da han var kommet op i tresserne, opregner han sine embeders “mange Pligter og Skriverier”¹⁰⁰. “Trende Gange er mig nu for i Aar paalagt at reise Herredet rundt”. Først skal han besøge “Skolevæsenet paa 28 Steder”. Så skal han rejse “med Synsmænd til 21 Kirker”, dvs. at han skal efterse kirkernes vedligehold, herunder påse, at kirkeklokkernes ophæng er i forsvarlig stand, at kirkegården er i sømmelig orden og lignende. Endelig skal han ud til skolerne igen “ved Examens-Visitatser”, hvor han skal kontrollere hvert barns færdighed i læsning, skrivning og regning og skal overhøre børnene i Luthers katekismus og i bibelkundskab. Under besøgene i kirker og skoler kan han jo ikke både præstere en arbejdsdag og tillige rejse frem og tilbage til Holbæk, bortset fra, at præsterne ser frem til, at han tilbringer en aften i præstegården, så de kan få sig en kollegial samtale. Han må altså nat efter nat sove på skiftende fremmede steder, en stor plage for den ældre mand.

“Som Præst tilhørte han ligesom sin Ven, Biskop Balle, den gammellutherske Retning”¹⁰¹, han tålte ikke noget angreb på Bibelens autoritet. Samtidig var han, ligesom Balle, et ægte barn af oplysningstiden; han var imod al overspændt sekterisk religiøsitet og mente, at mennesket har fået fornuften af Gud for at handle rationelt.

Daniel skildrer også sin fars udseende. “Han var lidt under Middelhøide”¹⁰², rund og fyldig uden egentlig at være tykmavet, rask i sine

Bevægelser som i sin Tale og sine Beslutninger. Hans Ansigt var rundt med regelmæssige levende Træk og overordentlig mildt, men ikke sjelden noget barsk mod os Børn”.

Som ung præst gik han med paryk¹⁰³ ligesom alle andre præster. Håret blev klippet ganske kort og pakket sammen, og ovenpå blev der sat en pudret præsteparyk, hvis hår nåede næsten ned til præstekraven. Han bar sådan en paryk, “til den franske Revolution nedrev alle unaturlige Skikke”, for da kastede han som de fleste andre parykken. “Biskop Balle, der var Faders jevnaldrende og Dusbroder, skjændte paa min Fader (over), at han som Provst gav Præsterne et saa ugudeligt Exempel at gaae med eget Haar”!

Man maa ikke heraf tro, at han var optaget af mode på en udvendig måde. Han var i sit indre en overbevist moderne personlighed. Det var han også i gerning, en foregangsmand. Hans hjertesag¹⁰⁴ var de kommende generationers oplysning og altså undervisningen af børnene.

Da han blev forflyttet til Holbæk i 1784, stod det sløjt til med skolevæsenet. Egentlig havde præsten sammen med borgmesteren ansvaret for, at byens børn fik undervisning. Men da degnen eller skoleholderen ganske vist havde fri bolig, men ikke fik løn, var ordningen sådan, at børnene betalte 2 skilling ugentligt for at lære at læse, men 4 skilling for tillige at lære at skrive og regne, hvortil kom som en stiltiende

Provst Troels Smith ved sit skrivebord. Silhuetklip fra hans tid.

forudsætning, at forældrene supplerede betalingen med flæsk, æg, høns osv. Resultatet var, at fattigfolks børn aldrig kom i skole, for de havde ikke råd.

Men det var desuden også ret begrænset, hvad de børn fik lært, som kom i skolen. Året før Troels Smith kom til Holbæk, klagede borgmesteren i en skrivelse over, at undervisningen var blevet ringere under den nye degn; det var *“Følge af, at han selv lidet kan regne, men intet skrive”*. Desuden forsømmer han ofte skolen for at passe sit arbejde i kirken, og imens laver de forladte børn *“et ugudeligt Spektakel”*. Andre borgere skrev til præsten, at de ganske vist havde forsøgt at sætte deres børn i skolen, men havde taget dem ud igen, fordi de dér *“have glemt alt, hvad de kunde tilforn, og derimod have lært en Hoben Udyder og Grovheder af de andre gemene og ilde opdragne Børn”*.

Nu kom Troels Smith til byen og greb ind i sagen. Efter en del tovtrækkeri fremsatte han en radikal plan: Der skulle være to skoler. De forældre, som ikke ville have deres børn sammen med fattigfolks unger, kunne som hidtil benytte en betalingskole. Men derudover skulle der oprettes en “fri” dvs. gratis skole for alle andre børn. De større børn herfra skulle om eftermiddagen arbejde i en klædefabrik og til gengæld forsynes med mad, klæder og træsko. Skoleholderne skulle aflønnes, men det punkt blev der strid om. Bystyret fandt udgifterne for høje, og de frivillige bidrag, der var kalkuleret med, udeblev. Stor uenighed. Ingen ville betale. Kommissionen, som skulle gennemføre projektet, opløstes under megen strid.

Men Troels Smith helmede ikke. Han afskyede den analfabetisme og uvidenhed, som rådede i hovedparten af den voxne befolkning; og de kommende generationers undervisning var ham et kardinalpunkt. Han troede på oplysning. Med sin udfarende kraft og indflydelse i København opnåede han at få udstedt intet mindre end en kongelig anordning i 1798 om skolesagen i Holbæk. Han havde sin plan og fik sin vilje.

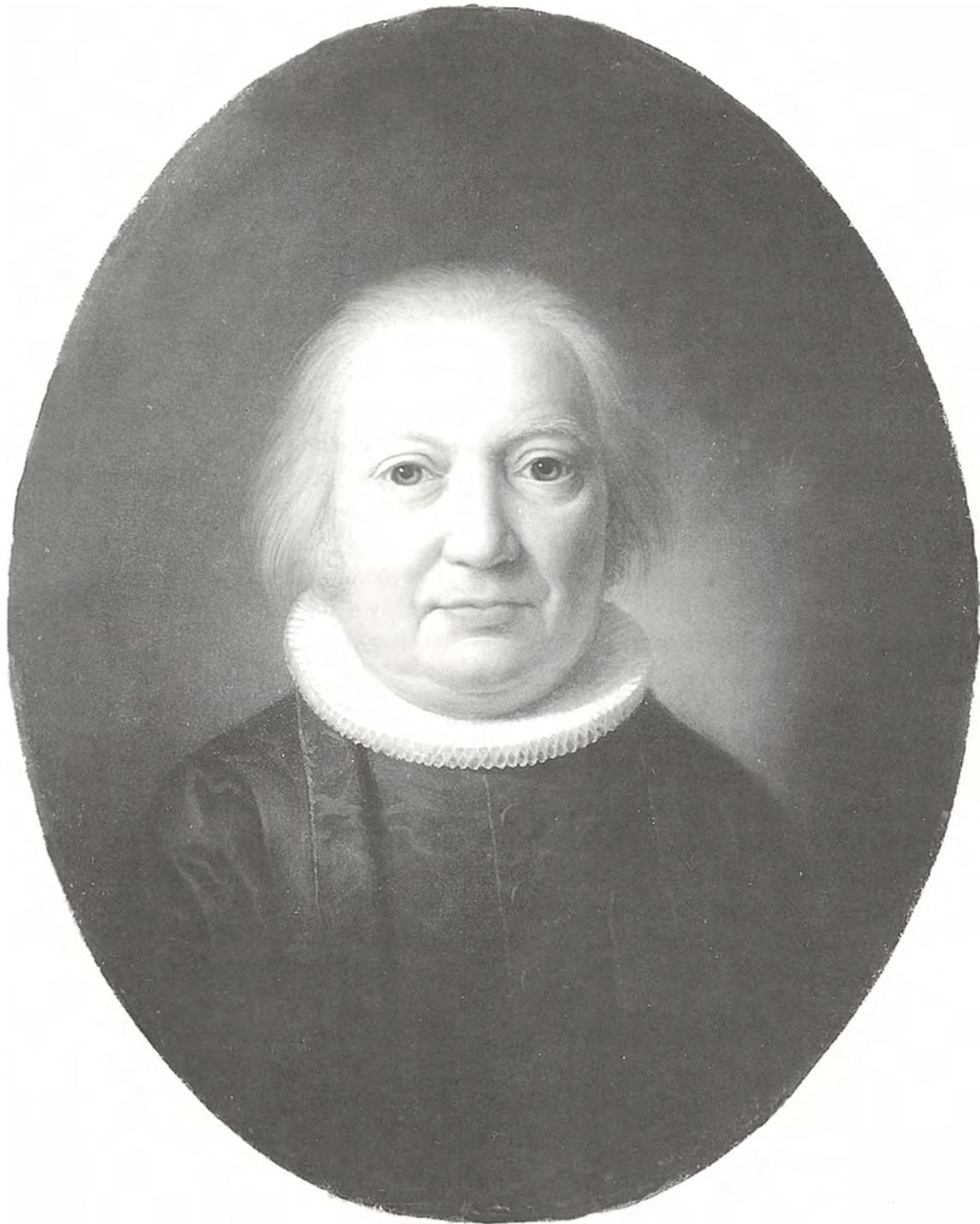
Til de to planlagte skoler blev der indrettet to skolelokaler i den tidligere, nu nedlagte latinskole. Projektet var meget moderne. Drengene og pigerne sad i samme klasse.

Der var et par timers undervisning både om formiddagen og om eftermiddagen, med en middagspause imellem. Faste fag var læsning, skrivning, regning og religion. Børnene skulle lære selv at slå skriftsteder op i de omdelte bibles. Alt skulle forud gennemgås og forklares, og een side var største tilladte lektie! Derudover var der for de største børn timer i geografi, astronomi, botanik o.l. Der skulle være frisk luft i skolestuerne, og børnene skulle lære ro og høflighed. Præsterne, dvs. Troels Smith og hans kapellán, skulle holde examen hver uge! Doven var han ikke.

Ingen kostaldvarer i kirken!

Også andre “fornuftige” sager tog han sig af. Han nævnes som ledende blandt dem, der krævede borgernes jorder udskiftet¹⁰⁵. Til kirken hørte præstegårdsjord, men udbyttet var kummerligt, for den lå spredt i en halv snes smalle strimler i henholdsvis Strandmarken, Mellemmarken og Bjergmarken, som hver især var opdelt i tre skifter. *“Nu krævede Sognepræsten, Kapellanen, Købmændene - - m.fl. at faa deres Lodder udskiftede; og en kgl. Resolution af 1791 bestemte, at der intet Hensyn skulde tages til de øvrige Avlsbrugeres Protest; Arbejdet skulde strax iværksættes. Da det hen paa Sommeren var ved Afslutning, fortrød de genstridige; nu vilde de alligevel gerne være med.”*

Troels Smith gik ikke af vejen for andre myndigheder. Som følge af Danmarks involvering i Napoleonskrigene krævede en ny borgmester plads i kirken til militærets fourage¹⁰⁶. Han fik et “meget uartig” afslag fra Troels Smith, som erklærede, at det var mere end nok med krudt og ammunition i kirken, men “Kostaldvarer” som hø og halm ville han ikke have derind. Endnu mere harmfuld blev han, da militæret i begyndelsen af 1808 ville beslaglægge hans elskede skolelokaler til indkvartering. Han forsvarede skolerne så glødende, at man opgav ham og i stedet lejede plads i nogle gårde. Kravet dukkede op igen senere, men med hele sin heftighed fik han stadig reddet sit “kære

Provst Troels Smith (1744-1823), malet af den kendte portrætmaler Christian Kratzenstein Stub, som var gift med hans datter Mille Smith (1789-1869).

Skoleholds-Institut”, hvor nu 156 børn blev undervist af 3 lærere; i forhold til byens størrelse var det et imponerende skolevæsen, hvis lige ikke fandtes ret mange steder i landet.

Hans søn Daniel betegner sin far som “heftig”; ingen tvivl om, at han har været en halsstarrig og temperamentsfuld herre og en

kompromisløs og flammende fortaler for de ideer, han kæmpede for. Troels Marstrand kalder ham “hidsig”, men han kan umuligt have været en mand, som i omgangen med byens borgere mistede besindelsen. I så fald kunne han ikke have bevaret den respekt og tillid, som gjorde ham til en af de betydeligste skikkelser i Holbæk bys historie.

Agnete Plum

Selvom Troels Smith var stædig og ofte ubøjjelig, så var der én, som han bøjjede sig for med "ubegrændset Fortrolighed og Højjagtelse". Det var dén AGNETE PLUM (1752-1805), som han havde taget for pengenes skyld, og som gengældte ham med kærlighed.

Sønnen Daniel giver en fængslende skildning af sin og Petras mor¹⁰⁷. Hun var *"vel udrustet med en begavet Aand, og hun havde ved megen og god Læsning uddannet sin Smag for Poesie og alt Ædelt"*. *"Hun oplærte alene sine 5 ældste Døtre, læste Sprog, Historie og Geographie med dem og lærte dem Religion, Skrivning og Regning. Jeg sad som en lille 5 Aars Dreng - - og læste af Pragtudgaven af Holbergs Peder Paars. Moder lagde en Avis over Billedet, og først, naar jeg havde stavet Siden helt igjennem, fik jeg Lov at betragte Billedet. - - Jeg kunde alt hjertelig lee af det, som jeg læste, og som jeg endnu kan udenad fra den Tid"*.

"I hendes Ægteskabs første Aar fik hun Børnekopper, der baade skamskændede hendes smukke Ansigt og skadede hendes Helbred, saa hun blev mere og mere svagelig. Jeg kan ikke mindes hende anderledes, men hendes blide, forstandige og dog høist livlige Væsen svæver tydelig for mig i al sin Englelands."

"Hun besad stor Magt over min Fader. Naar han foer lidt for slemt op i Børnenes Nærværelse, reiste min Moder sig, gav ham et lille Vink og gik foran ham ind i Studereværelset. Han fulgte hende lydig; roligen talte de sammen og vendte milde tilbage til Dagligstuen, hvor vi Smaae havde siddet imens ganske forbløffede".

"Jeg mindes ogsaa, at naar Fader havde skjeldet en Mand ud og jaget ham paa Døren, gik Moder ud og gav Manden et Vink, saa han gik ind (igen) ad Kirkegaards-Døren (bagdøren); og ved hendes milde og kloge Tale fik hun den fornærmede Mand til at gaae ind til Fader, og ikke sjelden blev disse Faders troeste Venner". Med sådan en evnerig og forstandig kone på hjemmefronten er det ikke mærkværdigt, at han har været en af de mest indflydelsesrige mænd i Holbæk i dét århundrede.

For efterkommerne i Marstrand-slægten står provsteægteparret i Holbæk placeret i stamtavlen som parallel til det norske forældrepar til den unge mand, der drog til Danmark.

Skal et bryllup ikke være muntert?

Provsteparrets datter Petra blev gift med den norske vejassistent i 1804. Vielsen blev foretaget af provsten selv, og bryllupsfesten blev holdt i Holbæk præstegård. Agnete Plum nåede at få den glæde at opleve sin datters bryllup med den unge mand, som havde vundet hendes sympati, og som hun ikke kunne *"opdage nogen Feil hos"*¹⁰⁸; hun døde året efter. Vi kan se af det følgende, at hendes alvorlige sygdom har lagt en dæmper på bryllupsløjerne.

Dét syntes provsten ikke skulle gentage sig, da ogsaa hans søn blev gift; sådan var Troels Smiths hele holdning over for liv og død. Sønnen Daniel fortæller¹⁰⁹, at ved hans bryllup 1806, året efter moderens død, sagde hans far til ham: *"Da Marstrand og Petra havde Bryllup, gik de og fjoggede omkring tause og mørke, som om der var timet dem en Ulykke. Nu vil jeg spørge Dig, om ikke et Bryllup skal være muntert, og om Du vil lade mig gjøre det saa lystigt, jeg vil?"*

Lystigt blev det mildest talt, som vi skal se; men først skulle jo vielsen i kirken foregå. Dagen før tog provsten sin søn med ind i studerekammeret og læste vielsestalen for ham. *"Hvad synes du om den?"* Sønnen kunne ikke andet end rose den, men sagde til sidst, at han syntes, der var for meget om Abraham og Isaak. *"Dét stødte ham dog lidt"*.

Men da bryllupsdagen kom og de to unge stod for alteret, opgav han sin planlagte tale og valgte at improvisere, *"som Aanden indgav ham"*. Han talte om de to unges kærlighed, om sin egen ungdom, om sin kære hustru, om fremtiden. Alle blev meget bevægede. Da de kom hjem, tog han sønnen til side og spurgte: *"Var der saa for meget om Abraham og Isaak?"*

Allerede ved middagsbordet begyndte festen godt. Da skinken og langkålen var sat på bordet, ville kapellanen, der ikke var en letvægter,

rigtig sætte sig til rette; men han gjorde det så kraftigt, at stolen knækkede under hans vægt, og han gik baglæns i gulvet med benene i vejret, men greb, ak, fat i kålfadet for at redde sig.

Da kaffen bagefter var drukket, råbte provsten: *“Spil op, Jacob Spillemand”*. Det var Marstrand, forklarer Daniel udtrykkeligt, for han blev ellers aldrig kaldt¹¹⁰ hverken ved det ene eller det andet af sine fornavne, hverken i svigerfamilien eller blandt venner. Han blev altid kaldt Marstrand. Kun hans kone kaldte ham Jacob, og dét navn bruger provsten her for løjers skyld.

Derpå tog Troels Smith sin nygifte søn ved hånden med alle selskabets øvrige mænd efter sig, medens en af Petras søstre anførte kvindetøget. Så løb man de nygifte *“af Lauget”*, sådan som det i provstens ungdom havde været skik hos bønderne. *“Lad os løbe ham af Drengelaugget”* ind i mændenes, råbte provsten om sin søn, der var en mand på 24 år.

“Nu gik det gennem alle Stuerne og Udhusene i rivende Fart. Veien gik ogsaa over Møddingen. Der blev Hr. Lyngbye (kapellanen) siddende. Paa samme Viis og Sted blev min Faders 2 gamle Søstre stikkende. Vi loe og fore videre, og ved vor Tilbagekomst fandt vi Lyngbye siddende anstændig med sin Kridtpibe mellem de gamle Damer. Nu lod Fader mig give en hvid Nathue paa og Line en Natkappe, idet de bandt for vore Øine og snurrede rundt med os, for at vi

skulde søge hverandre op. - Til Slutning maatte jeg føre en Dands op med Line, iførte vore Nathuer. - Fader var i et Perlehumeur.”

Det var åbenbart ikke gået så vildt til 2 år tidligere, da han havde fejret sin datter Petras bryllup med nordmanden Nic. Jac. Marstrand. Men gift blev de i alt fald i 1804.

Den tidligere kirkegård omkring Holbæk kirke er nu et offentligt grønt område. Den gamle kirke blev nedrevet i 1867 og erstattet af en ny. Men i grønsværen ligger stadig den store og prægtige gravsten over Troels Smith, “Amtsprovst og Jubellærer”. Det sidste ord betyder, at han nåede at holde 50 års præstejubilæum.

På dette overgangssted, hvor vi forlader Holbæk præstegård og skal i gang med at følge det nygifte par, vil jeg tale ud om de problemer, vi har med kilderne til vor viden.

Hvor veed vi det fra?

Daniel Smiths "Optegnelser"

I Rigsarkivet findes to uanselige bøger indbundet i mørnet skind; de mange sider er tætskrevne. De er af største interesse for os i Marstrand-slægten. Det drejer sig om de "Optegnelser", som Nordmandens svoger, Petras bror Daniel, nedskrev gennem sit lange liv (1782-1871).

"Optegnelserne" er en fornøjelig og udførlig og livlig beretning, som han skrev med det formål, at hans børn og børnebørn kunne få besked om hans liv og familie og venner, deriblandt mange ledende folk i Norge og i dét Danmark som på hans tid fik sin demokratiske forfatning.

Daniel Smith havde blandt sine yngre venner den norske Niels Thrap, "*mig den kjæreste af alle*"¹¹¹. Han tog juridisk embedsexamen hernede i 1814, "*det ulykkelige Aar, som skilte Norge fra Danmark og rev saa mange Venner fra hverandres Hjerter*"¹¹². Han avancerede til at blive en af Norges mest indflydelsesrige mænd. Hans inderlige forbundethed med Daniel viser sig i, at han lod sin søn døbe Daniel Smith Thrap. Medens denne søn var ung præst i Christiania, opsøgte han i København håndskriftet, som han havde hørt omtale, afskrev det og lod væsentlige dele deraf trykke. Det findes i Personalhistorisk Tidsskrift for dansk-norsk Genealogi 1886 og 1887. Endnu længe efter adskillelsen var de to folk så nært beslægtede, at en isoleret dansk genealogi var utænkelig.

Daniel beretter ikke bare om sit eget liv, men begynder - ligesom vi har begyndt i denne bog - med at fortælle om sine rødder og særlig

om sine forældre. Underholdende er beretningen om, hvordan hans (og også Petras) far som ung en vinterdag ville tage turen i kane over Ulvsund for at fri¹¹³, men måtte vende om, fordi isen var brudt op, så at han i stedet tog til Bårse for at fri til præstens velhavende datter dér. "*Min Fader vidste godt, at Capellanen havde Øie for den unge Pige, men han vidste óg, at en Capellan er som en Vante imod en Sognepræst*". Vi finder næsten de samme ord i Troels Marstrands erindringsbog: "*Han havde hørt, at Kapellanen havde et godt Øie til Datteren, men han vidste ogsaa, at en Kapellan kun er en Vante mod en Sognepræst*". Den ene af vores to kilder må have hentet ordlyden fra den anden.

En afskrift

I Daniel Smiths "Optegnelser" finder vi den fornøjelige sætning om, at efter den franske revolution kastede præsterne parykken og nøjedes med at sætte håret op i pudrede bukler, "*men de liberale Ideer blæste ogsaa Pudder og Bukler bort*". Vi finder det tilsvarende i Troels Marstrands bog: "*Friheden blæste baade Pudder og Bukler bort*"¹¹⁴.

Om sin søster Petra skriver Daniel, at hun som ung kom i huset hos en præst, og at han var "*temmelig ustuderet*". Troels siger med næsten samme karakteristisk, at han var "*simpel studeret*". Daniel fortsætter og fortæller, at det lykkedes præsten "*ved en pietistisk Retning*"¹¹⁵ at faae Indflydelse paa (hendes) melancholske Temperament". Tilsvarende skriver Troels, at

Indhold 1^e Del

Indgang	— — — — — pag. 1.		
1. <u>mine Forældre</u>	— — — — — 3.		
2. <u>mine Barndoms og Sidskinder.</u>	17 = 1782 — 1793		
3. <u>min Skolegang</u>	— — — — — 69 - 1793 — 1800		
4. <u>Skole- og Studenter-Tiden</u>	... pag 103. ^{til 181.} 1800 — 1806		
	Indhold af 2 ^e Del		
10. <u>Skole-Embedet</u>	— — — — — pag 4. 1806 — 1815.		
			
11. <u>Præste-Embedet i Taastrup</u>	pag 43 - 1815 — 1819		
12. <u>i Hørslunde</u>	— — — — — pag 61 1819 — 1833		
13. <u>Stige</u>	— — — — — pag 88. 1834 — 1848		
		og <u>Yndlings- og Alen (?)</u>	
14.	Reiserne etc	1850 — 1852 - 54	
		1855 — 1863	

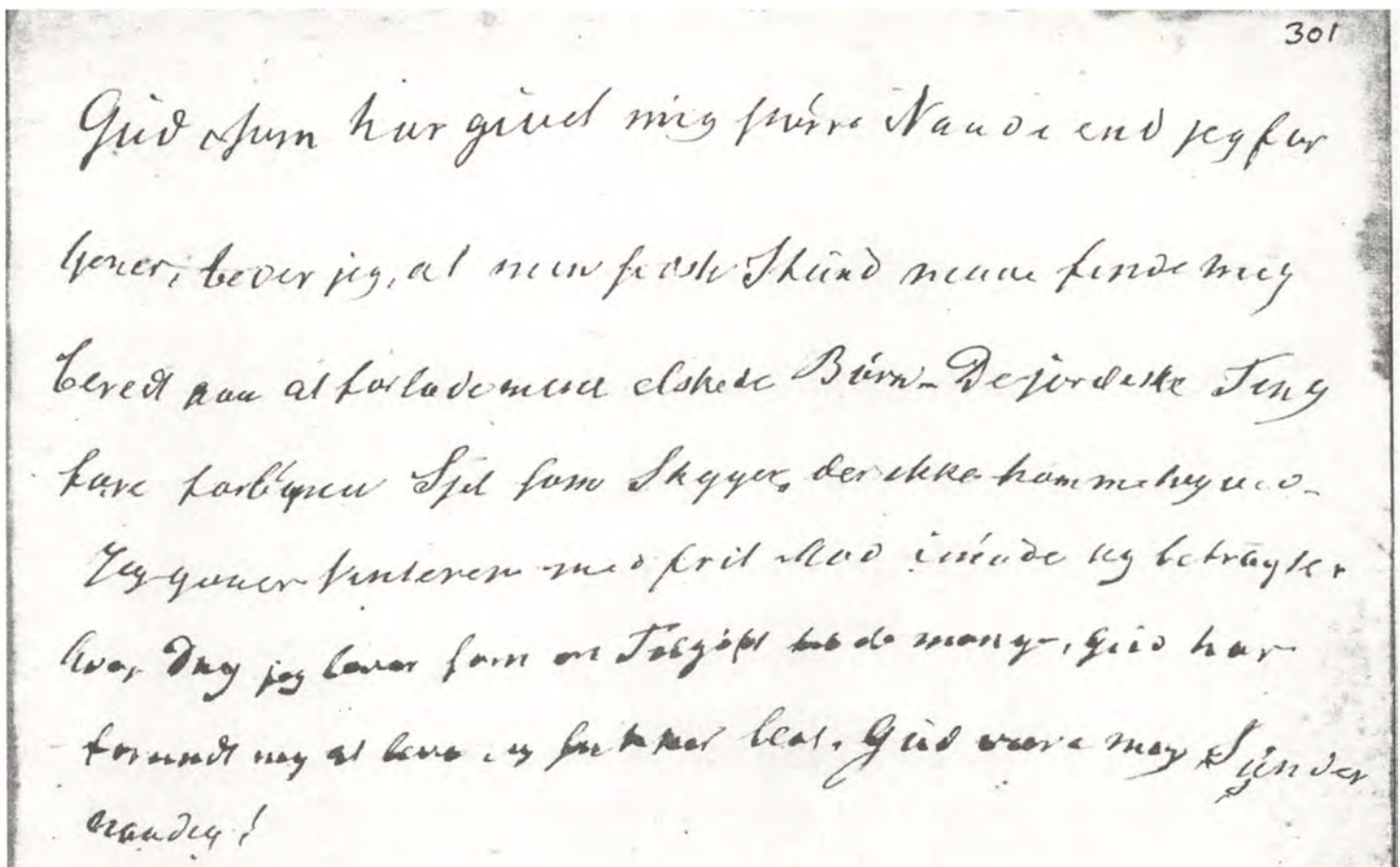
Provst Daniel Smiths "Optegnelser" udgør to tykke bind. Første side af af de to håndskrevne bøger er her gengivet i naturlig størrelse. Som det ses, er siderne næsten kvadratiske af format.

præsten "fik ved en pietistisk Retning en vis Indflydelse paa Moders melankolske Temperament".

Om sin mor, provstinden i Holbæk, og hendes syn på Nordmanden citerer Daniel hende for følgende bemærkning: "Jeg er ordentlig bange for den Marstrand, thi jeg kan ikke opdage nogen Feil hos ham, og hun meente, at Feil maatte Folk have"¹⁶. Hos Troels Marstrand lyder det, at "Bedstemoder engang yttrede om

ham, at hun var i Forlegenhed med ham, fordi hun ingen Feil kunde finde hos ham, og Feil maatte nødvendigvis Alle have".

Vi kan finde disse paralleller i hundredevis. Daniel Smith sluttede sine optegnelser i 1869 og døde 1871. Troels Marstrand skrev sin bog senere og fik den trykt i 1885. Det kan således ikke være Troelses bog, der ligger til grund for Daniels optegnelser, men derimod omvendt. Daniels optegnelser er ganske vist skrevet til hans

De håndskrevne "Optegnelser" er i to bind. Her ses sidste side af det andet bind. Daniel skrev den side to år før sin død. På den næstsidste side læses: "Jeg fylder idag 87 Aar og venter med Taalmodighed paa Herrens Time. Mit Helbred er godt, men Sandserne især Synet tager kendeligt af". Det var derfor, han ikke orkede at skrive mere. På den ovenfor gængive sidste side læses: "Jeg gaaer Vinteren med frit Mod imøde og betragter hver Dag jeg lever som en Tilgift til de mange, Gud har forundt mig at leve".

egne børn, men efter hans død må deres fætter Troels have lånt håndskriftet for at skrive det af.

Nu forstår vi bedre, hvorfor alle forfædrene i Troels Marstrands bog er Smith'er. Der er ingen Marstrand'er, for dem har han intet kendskab til. Men han har fået viden om sin mors slægt ved at læse de "Optegnelser", som hans morbror har efterladt sig. Oplysningerne derfra skriver han af, men Marstrand-slægten veed han intet om.

Hvorfor hedder Troelses bog "Slægten Marstrand"?

Jeg tror ikke på, at Troelses bogtitel er et reklametric, jeg tror ikke, at han har villet føre nogen bag lyset.

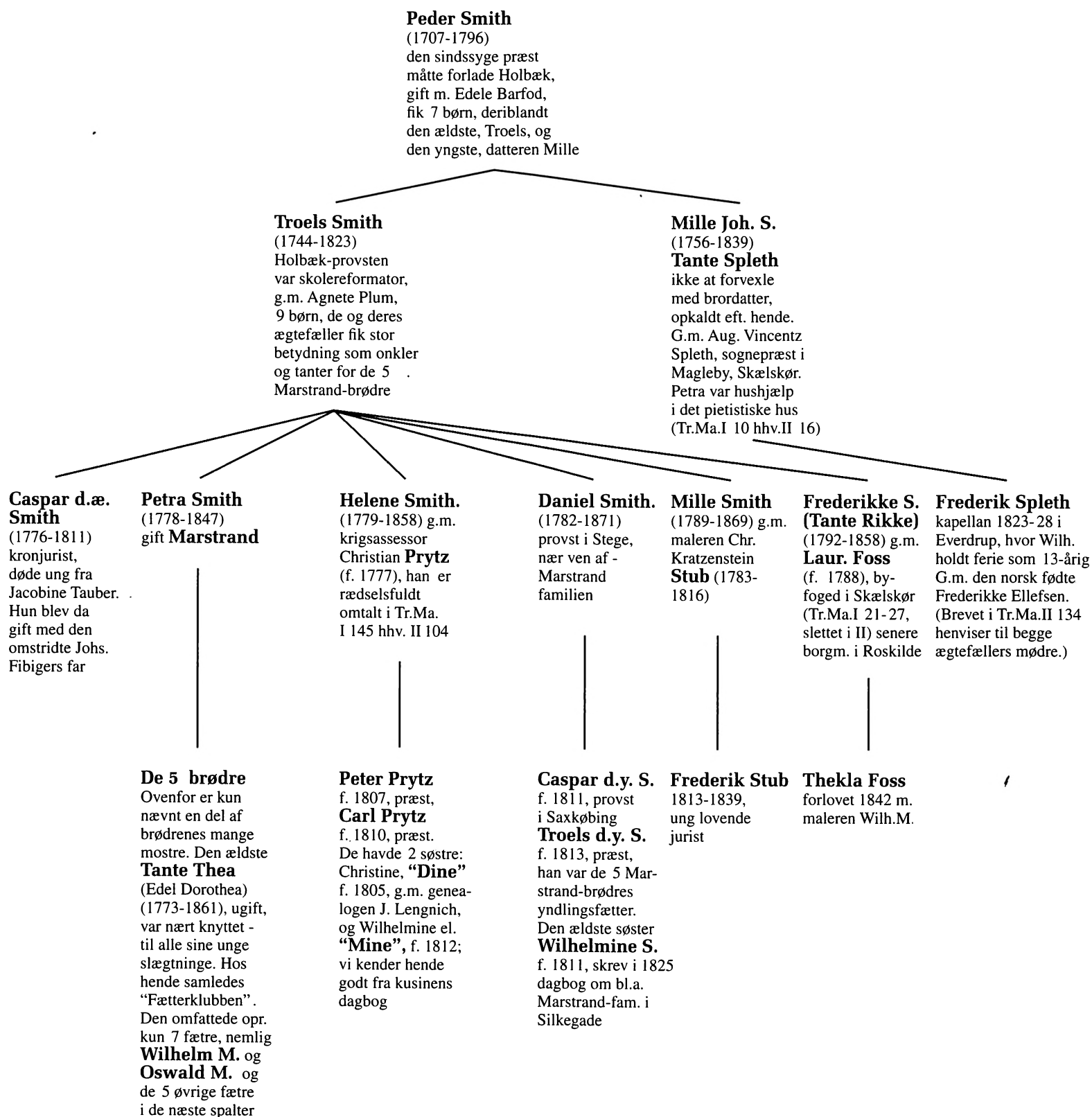
Den norske og danske baggrund

Troels bruger ordet slægt i en betydning, som var almindelig dengang. At slægter følger slægters gang, betød, at generationerne følger hinanden. På Troelses tid kunne man tale om "vor tids slægt". Det havde ikke noget med slægthistorie at gøre. Når københavnere dengang talte om Marstrand-slægten, så kunne de kun mene familien i Silkegade med de 5 brødre, ingen vidste noget om slægthistorien.

Ordene familie og slægt fik efterhånden deres moderne betydninger. Nu taler vi ikke mere om "vor tids slægt", ordet har fået et langt perspektiv og er forbundet med slægthistorie. Men på Troelses tid var ordenes betydning anderledes end nu; han har måske blot syntes, at slægt lød flottere end familie.

Han kendte kun Smith-slægtens historie, den fandt han til gengæld alt om i sin morbror Daniels optegnelser. Sådan blev hans bog ikke en Marstrand-slægtbog, men en Smith-slægtbog.

STAMTAVLE OVER SMITH-SLÆGTEN OG NOGLE AF DENS SIDELINIER

Henvisninger og noter om den norske og danske baggrund

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

Dan.Sm.I "Optegnelser" af Daniel Smith (1782-1871), første Del, optrykt i Personalhistorisk Tidsskrift, anden Række, 1.Bind (1886) 161-216. Forfatteren er de 5 Marstrand-brødres morbror. Optegnelserne er erindringer fra hans barndom, studenterliv og præstergerning. Deri møder vi Nordmanden, som blev gift med hans søster.

Dan.Sm.II Daniel Smiths "Optegnelser", anden Del (Slutning), optrykt smst., 2. Bind (1887) 1-45.

Tr.Ma.I Originaludgaven af den bog, som den fjerde af de 5 Marstrand-brødre, Troels Marstrand, udgav i 1885. Han gav den mærkværdigvis titlen "Slægten Marstrand", men derom handler bogen ikke. Bogen er ikke en slægtbog, men en erindringsbog. Til indledning fortæller den om hans mødrene slægt, Smith-slægten, særlig morens forældre og bedsteforældre. Derefter følger erindringsbogen. Til slut er der et afsnit, hvor der på en side eller to fortælles om hver enkelt af hans egne 4 søskende og morens 8 søskende. Der er i bogen intet om Marstrand-slægten bortset fra, at da forfatteren kort før udgivelsen blev klar over misforholdet mellem bogens titel og indhold, lod han forrest i bogen trykke en side med en slags stamtavle, som handlede om, at hans norske farbror var besvogret med efterkommere af Tordenskjold. Han har ikke kunne fremskaffe noget om sin fars slægt.

Tr.Ma.II Den af borgmester Jacob Marstrand (1848-1935) m.fl. foranstaltede anden udgave (1915) af Troels Marstrand: "Slægten Marstrand". I denne genudgivelse / andenudgave er Troelses oprindelige erindringer blevet forkortet på forskellig måde. Der er udeladt en del af Troelses lange beskrivelser af seværdigheder, han under sine rejser besøgte i Tyskland og Italien. Desuden omskrev udgiveren mange udtryk, der forekom ham anstødelige, eller slettede ord eller hele sætninger, ja afsnit, han ikke brød sig om. Det skete bl.a., hvor Troels havde karakteriseret personer negativt eller havde fortalt om følelsesforhold, som udgiveren mente tilhørte privatlivet. Suppleret både med et brevtillæg, en slægtstavle og et navnerregister. Disse dele er fremragende udført af Malerens sønnesøn, den dengang ganske unge genealog, Vilhelm Marstrand (1884-1955).

Vi.Ma.HSS Håndskriftarkivet for Vilhelm Marstrand (1884-1955) i Rigsarkivets håndskriftsamling, gruppe XIII.

Vi.Ma.PFM Vilhelm Marstrand: Poul Frederik Marstrand (Privattryk 1951).

Undersøgelser 1905. - "Stamtavle Marstrand. Undersøgelser af Kirkebøger og Skifteprotokoller i Norges Rigsarkiv. Nov.-Dec. 1905". Dette er overskriften på et dokument bestående af syv håndskrevne papirer i Vi.Ma.HSS, pk. 4 Det er interessant, at Vilhelm Marstrand allerede som 21-årig har erhvervet sig disse vigtige arkivalier. Og det er rørende at se den omhu, hvormed arkivaren i Kristiania på hans opfordring har søgt efter oplysninger om Marstrand-slægten og meddeler dem til ham på et korrekt dansk skriftsprog, som endnu var almindeligt i Norge næsten 100 år efter adskillelsen fra Danmark. De omfattende undersøgelser og afskrifter må have taget mange dage. Ofte er resultaterne af undersøgelserne negative: "Umuligt ad denne Vei", "at det heller ikke er muligt at finde", "men nu mangler den nederste Del af Siden", "ikke fundet noget Spor". Men i Tønset kirkebog, som iøvrigt er mangelfuldt ført, blev dog vigtige oplysninger fundet.

Skftprt. Udskrifter af Skifteprotokollen for *Strinde og Selboe Fogderi* i det norske Riksarkiv. De må være foretaget i 1905 som en del af de ovennævnte "Undersøgelser af Kirkebøger og Skifteprotokoller". Men de er ikke foretaget af den samme arkivar, som har afskrevet og kommenteret kirkebøgerne; thi håndskriften er ikke den samme. *De to sæt papirer ligger heller ikke i samme pakke i Vi.Ma.HSS.* Et fogderi var både en politikreds og en retskreds. Fogeden (også kaldet sorenskriveren) var derfor både politimester og dommer. Den udøvende og den dømmende magt var endnu ikke adskilt. Således fungerede også fx Danmarks herredsfogeder i denne dobbelte rolle helt frem til retsplejeloven af 1919. Strinde og Selboe Fogderi lå umiddelbart syd for Trondhjem købstad og strakte sig desuden østpå nær ved denne by, men omkr. 100 km nord for Røros og lige så langt fra Inset. Udskrifterne er i Vi.Ma.HSS, pk. 5, Olav Marstrands papirer. De drejer sig dels om tjenstlige forretninger som følge af Magdalenes død (registrering af boet, forsegling osv.), dels om protokolførte breve mellem skifteretten og hendes 2 sønner, Peter, som var sorenskriver i Ryfylke Fogderi i Vestnorge nær

Stavanger, og Nic.Jacob, som var vejassistent i Danmark. Skifteforvalteren, som underskriver brevene til sønnerne og har ansvar for forretningerne, er Strinde og Selboe Fogderis sorenskriver Claus Koefoed. Jeg bemærker udtrykkelig, at mine citater ra disse protokoludskrifter er forkortede, idet jeg har fundet det nødvendigt, ikke bare for pladsens, men også for letlæselighedens skyld, at udelade forskellige passager og indskud, dog således, at citaternes mening og originale ord stedse fastholdes. Udeladelserne fremgår ikke af citaterne.

Skftpk. Det er kun de juridisk vigtigste breve, som er indført i skifteprotokollen. De øvrige er i en såkaldt "skiftepakke", Nic. Jacob Marstrands i original, Claus Koefoeds i koncept. Skiftepakken er i det norske Riksarkiv. Udskrift af brevene er i Vi.Ma.HSS, pk. 5, Olav Marstrands papirer.

Hagen Olav Tryggve Hagen: Kvikne. Ei bygdebok, bd. 2, (A/S Boksentralen, Oslo 1951)
Støren R. Støren: Kvikne kobberverks historie.

Tronshaug II A.E. Tronshaug: Innset. En bygdebok, bd. 2, (Trondheim 1975).

Thomsen Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie (Holbæk 1936-37).

Thestrup Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre (Rigsarkivet 1991).

En ung nordmand tager til Danmark

1 Navnet Nicolai

Hvis præsten havde bestemt, var han nok blevet døbt enten Nicolaus eller Niels. Formen Nicolai er sprogligt forkert som fornavn; den er en genetivform og betyder Nielses (underforstået:) søn, Nielssøn. Nicolai er altså et efternavn, som betyder: Nielsen. Men Nicolai var blevet et modenavn, uanset om faderen hed Niels eller ej, og det blev brugt som fornavn.

2 Født og voxet op

Tr.Ma.I nævner ikke i teksten, men i den tilhørende slægttavle Røros som dét sted, hvor hans far arbejdede, og hvor derfor Nic. Jacob stammer fra. Denne forkerte oplysning er i Tr.Ma.II, s.18 indføjjet i bogens tekst; men iden slægtstavle, VilhelmMarstrand udarbejde som et appendix bagi bogen, anføres: Inset.

3 Inset

På dansk Indset, Indseth, Indsæt. På norsk Inset, senere Innset.

4 At brænde kobberkisen løs

Tronshaug II 19.

5 Kaldenavn

I skifteretspapirerne i Norge efter moderens død kaldes han Nicolai. Skftprt.

6 Gården Øien

Øien, som var bergskriverens embedsbolig, er skildret i Tronshaug II 209.

7 4 børn

Udførlige oplysninger om de 4 børn findes i en note nedenfor i forbindelse med omtalen af arvesagen.

8 Karakterprotokol

Udskrift af Trondhjem Kathedralskoles karakterprotokol i Vi.Ma.HSS, pk. nr. 5, Olav Marstrands papirer.

9 Udskrevet af skolen

Om Nic. Jacob Marstrands afgang fra Trondhjem Kathedralskole hævder Vi.Ma.PFM 54, at han blev relegeret, dvs. smidt ud, før han skulle have været dimitteret. Men dette kan ikke udledes af skolens protokol. Med slutbedømmelsen ville han kunne søge ind på Københavns Universitet.

10 Vejkadet

Albert Fabritius: Slægterne bag Titan (1957) 27, og Vi.Ma.PFM 55.

11 Vejassistent

Albert Fabritius smst., jf. Vilhelm Marstrands slægttavle bagest i Tr.Ma.II.

12 Oberst Tscherning

Eilert Peter Tscherning (1767-1832), som ledede hele fabrikskomplekset, blev kaldt ved sin militære rang.

13 Lærte at bygge maskiner

Albert Fabritius: Slægterne bag Titan (1957) 28, og Vi.Ma.PFM 55.

14 Nørregade 5

Adressen er anført i nogle af N.J. Marstrands breve 1803 til sorenskriver Claus Koefoed, Skftpk. Hans I. brev, som blev skrevet året før, er derimod dateret: Holbek den 24. Octbr. 1802, Skftprt.

15 Svenskeren Nordberg

Charles Axel Nordberg (1740-1812), se Dansk Biografisk Leksikon. I dét brev, som er citeret i det flg., skriver Nordmanden fejlagtigt Nordborg.

16 Forlangt uhindret Adgang

N.J. Marstrands brev af 1. okt. 1803 til hans forlovede Petra Smith, brevtillægget til Tr.Ma.II, s. 117-118. Nordbergs navn også her fejlskrevet som Nordborg.

17 Mekanikus

Aflagde ed jan 1804. Blev gift i sept. s.å., jfr. slægtstavlen bagi Tr.Ma.II 199.

18 Skadeligt for byen

Thomsen, 452-458.

19 Sommeren tilbragte jeg

Dan.Sm.I 188. Hvilken sommer der er tale om, fremgår ikke af teksten; men vi veed, at N.J. Marstrand og Petra fandt hinanden juni 1802, jf. hans brev til hende af 1. okt. 1803, brevtillægget til Tr.Ma.II 117-118.

20 Aar 1802 indfandt jeg mig

Protokollat i Skftprt. - Gårdens navn var Søndre Tiller el. Sør Tiller, beliggende i Tiller sogn, kun omkr. 5 km syd for Trondhjem.

Marstrand-slægtens norske rødder

21 Kirkens restaureringer

Jf. Vi.Ma.PFM.

22 Kvikne kobberværk

Kobberværket, som blev oprettet 1631 og nedlagt 1812, blev kaldt ved forskellige navne. I Tønset kirkebog (se note 23 og 28) den 11. febr. 1723 om Niels Marstrands

forlovelse skrives, at han er ansat ved "Kvekne Verk." Et skifteprotokollat om et skifte på Skogstad i Kvikne sogn 1759 omtaler sønnen Even som ansat ved "det Indsætske Kaaber Værk", jfr. Undersøgelser 1905, side 3 i afsnittet om Skifteprotokoller. På kistepladen på Evens kiste står "Kvickne Kaaber Werck". Historiske bøger bruger næsten altid betegnelsen Kvikne Kobberværk", der må anses for det officcielle navn. Når der i ældre arkivalier ofte står Inset Kobberværk (i stedet for Kvikne), beror det på, at den person, som omtales, har været beskæftiget ved de dele af værket, som var beliggende i Inset sogn, således fx den udsmeltningsfabrik ("smeltehytte"), som både Niels Marstrand og senere hans søn Even administrerede.

23 Annexsogne indtil 1735

Den norske arkivar, der skrev Undersøgelser 1905, indleder sine notater således: "Kvikne og Inset var fra 1635 Anneks under Tønset Prestegjeld med residerende Kapellán i Kvikne. I Året 1735 blev de imidlertid fraskilt Tønset for at danne et eget Kald, Kvikne Prestegjeld med Kvikne som Hovedsogn og Inset som Anneks. Kirkebogen, der er fælles for begge Sogne, begynder først i 1738 og går til 1755, da der indtræder en Lakune indtil 1764". Se også noten nedenfor om kirkebogen.

24 Niels Marstrand

Kistepladen på Niels Marstrands kiste var noget forvitret, men dog læselig med undtagelse af problemer ved de to sidste cifre af fødselsåret. Først forstod man det som 1670, Vilhelm Marstrand tydede det som 1681, men A. Tronshaug som 1680. Her er fulgt VM's læsning. Der findes ikke kirkebogsnotater om Niels Marstrands fødested eller -dato eller forældre. Men fra kistepladens text, hvor Molde anføres som fødested, slutter Vilhelm Marstrand m.fl., at han er en søn af dén kongelige vejer og måler i Molde, efter hvem der blev foretaget skifte 1724 mellem 4 børn, af hvilke den ældste søn både bliver kaldt Niels Marstrand og Monsieur Marstrand, se Vi.Ma.PFM 18. Titlen Monsieur viser, at han er en rangsperson. Dén titel blev også brugt om ham året før i Tønset kirkebog, da han blev viet til præstens datter dér, således som jeg har beskrevet i teksten derom, se også noten nedenfor om giftermålet. Af væxt var Niels Marstrand en meget høj mand ifølge Vilh. Marstrands datter Drude, som 1938 aflagde besøg i Inset kirke, hvorunder man målte de balsamerede lig af Niels Marstrand og hans søn. De blev målt til hhv. 196 og 210 cm, se noten herom nedenfor. Vi.Ma.PFM 20 hævder derimod ud fra sit synsindtryk, men uden måling, at Niels Marstrand "var temmelig lille af væxt" modsat sønnen, der var enormt høj.

25 Vejer og måler i Molde

Den kgl. vejer og måler, som af nogle anses for at være far til dén Niels Marstrand, som blev gravlagt under Inset kirkes gulv, vælger jeg at betegne som "Niels Marstrand i Molde", eller blot "*Molde-Marstrand*", da der er 3 (tre!) på hinanden følgende Marstrand-slægtled af mænd, der hedder Niels. Iøvrigt er der foreløbig grund til nogen skepsis over for den ovenfor postulerede slægtsfølge. Der findes ikke egentligt bevis, men kun sandsynlighed for, at "Niels Marstrand i Molde" er far til dén Niels Marstrand, som blev gravlagt under Inset kirkes gulv. Han kan muligvis lige så vel have

været f.ex. hans farbror. Om denne "Niels Marstrand i Molde" skriver Vilhelm Marstrand (1884-1955) følgende til borgmester Jacob Marstrand i et brev af 24. nov. 1920, som findes i Vi.Ma. HSS pk. 3: "Saa kan jeg fortælle dig en glædelig nyhed. Professor Heegaard i Kristiania, der er en stor personalhistoriker, har fundet en vejer og maaler i Molde, Niels Nielsen Marstrand, gift Sofie Jakobsdatter (Rig), begge døde 1724. Ved skiftet nævnes bl.a. en søn Niels, der uden tvivl er den senere hytteskriver" nemlig i Inset. Få år før sin død skriver Vilh. Marstrand i et brev af 15. marts 1951 til arkivar Martinius Rogne i Oslo følgende: "Min fædrene slægt kan sikkert føres tilbage til Niels Nielsen Marstrand, der levede i Molde, bl.a. som kgl. vejer og måler i årene 1701-1709. I ældre optegnelser er han opgivet død 1709; men jeg mener med sikkerhed at kunne vise, at min stamfar - ifølge det fælles skifte over ham og hustruen Sofie Jakobsdatter Rig år 1724 20/9 i Romsdal, ikke kan være død før 1724". Jf. Vi.Ma.PFM både s. 18 og s. 52. "Niels Marstrand i Molde" har mellemnavnet Nielsen, dvs. Nielses søn, så hans far har også heddet Niels. Hermed er navneforvirringen komplet: både hans far og han selv og hans formodede søn, som blev begravet under Inset kirkes gulv, alle 3 hedder Niels!

26 Løkken i Meldalen

"I 1705 nevnes Niels Marstrand som hytteskriver for første gang og er sikkert ansatt dét år, da der i den tiden ble ansatt funksjonærer i anledning av Verkets gjenoptagelse fra begynnelsen af 1707. Han kom til Inset fra Løkken Verk". Tronshaug II 123.

27 Giftermålet

Det var 2. ægteskab. Tronshaug II 123 oplyser, at han 1709 blev gift 1. gang med en dtr. af grubeskriveren ved Løkken Værk, hvor han tidligere havde været ansat, og at der i ægteskabet var en datter, født samme år som hendes mor døde, 1717.

28 Kirkebogen.

Tønset kirkebog 1722-1732. Udskrift i Undersøgelser 1905. Arkivaren, som har foretaget dem, bemærker flg.: "*Kirkebogen er noget af det usleste, jeg har seet. - FørsteHalvdel er af graagrønt Papir. saa kommer en Lakune fra 1781 til 1782, hvorpaa de følgende sider er paa gulnet Papir*".

29 Præsten Even Meldal

Nærmere om ham i Vi.Ma.PFM 53.

30 Ane Evensdatter Meldal

Hun var, jf. noten ovenfor, Niels Marstrands 2. hustru. De havde **4 børn**, jf. Tronshaug II 123-124:

- 1) Even, omtalt i det næste kapitel,
- 2) Martha (1725-1760), gift med en hyttimester i Inset,
- 3) Jacob (1727-1746), tvilling til en bror, der døde som spæd. Han døde selv som 19-årig.
- 4) Michael (1729-1808), "overstiger" ved kobberminen "Segen Gottes".

31 Skrivere

Kobberværket havde forskellige *skrivere*. Titlen angav, at de var kyndige folk, som kunne regne og skrive, og de var derfor ansat som *administratorer*, der hver især administrerede et bestemt område. Grubeskriveren (også kaldet sjaktmester) stod for malmbrydningen i

minerne. Hytteskriverne forestod smeltehytterne, store udsmeltningsværker, af hvilke der i perioder var op til 4. Proviantskriveren administrerede proviantboden med fødeforsyninger og andre vareleverancer. Bergskriveren (værftsdirektøren) var over dem alle og forestod hele kobberværkets overordnede administration og regnskab. Disse administratorer, kaldet skrivere, var kongeligt udnævnt, idet kobberværket henhørte under kronen, selvom det var bortforpagtet i lange tider. Værket var underkastet en kongelig kontrolmyndighed vedrørende al norsk bjerværksdrift, en såkaldt berghauptmand for de nordenfjeldske kobberværker i Kvikne, Røros og Yderør m.v., ligesom der var en berghauptmand for de søndenfjeldske jernværker samt Kongsberg sølvværk. Nærmere herom hos Hagen, som bygger helt igennem på Støren.

32 Proviantskriver

Stillingen er beskrevet i Tronshaug II 123.

33 Kgl. bestalling

Smst.

34 200 rigsdaler årligt

Hagen: Ei bygdebok, s 453.

35 To embeder slået sammen

Smst.

36 En arbejders årsløn 50 rd.

Thestrup 26-28 noterer, at i første halvdel af 1700-årene var en arbejdsmands dagløn i *danske* købstæder mellem 12 og højst 20 skilling, mest almindeligt 16 sk. På 6 arbejdsdage giver det sidstnævnte tal en ugeløn. på 96 skilling, hvilket præcis var 1 rigdaler, og dermed en årsløn på ca. 50 rigsdaler. Det er dette beløb, jeg har anført i teksten. Men i de *norske* bygder har arbejdslønnen formentlig været lavere. Det er der ikke taget hensyn til i teksten, så min læser må selv korrigere for denne difference.

37 Frasagn

Vi.Ma.PFM. s. 19 citerer et brev af 10. okt. 1922 til Vilh. Marstrand fra lokalhistorikeren A. E. Tronshaug i Inset. Ifølge brevet var der stadig mundtlige overleveringer: "Sønnen Even Marstrand hører man meget lidt om i hans unge år. Kun var han stor og sterk, en ren kjempe". Herom talte folk på egnen altså endnu 137 år efter hans død.

38 196 cm hhv. 210 cm høj

Vilhelm Marstrands dtr. Drude (1916-1985) besøgte Inset i 1938 sammen med sin tilkommende mand Per Brüel, som hun blev gift med året efter. De fik adgang til at skruer gulvet over graven op og foretage nøjagtig måling af legemshøjderne for de balsamerede lig. "Even var den højeste: ca. 210 cm, mens faderen Niels kun var 196 cm. En anselig højde". Citatet er fra nedennævnte brev skrevet i 1974 fra Drude til slægtforskeren hofjuvelér Ove Dragsted, hvis mormor var født Marstrand. Brevet er skrevet på hans opfordring, fordi hendes udsagn om legemshøjderne stod i kontrast til hendes fars påstand. Vilhelm Marstrand (1884-1955) besøgte Inset 1948, dvs. 10 år efter hendes besøg. Hans foretog ingen målinger, men ud fra sit blotte synsindtryk under besøget, hvor han var temmelig exalteret, hævder han i Vi.Ma.BFM s. 20, at faderen Niels Marstrand var "temmelig lille af væxt", det må eft. datidens forhold betyde 160-165 cm, idet

gennemsnitshøjden for mænd på Vilh. Marstrands tid var o. 170 cm. Om sønnen Even skriver han derimod, at denne var "af kæmpehøjde", hvilket svarer til Drudes præcise mål på 210 cm. En forskel på omkr. en halv meter mellem legemshøjderne for far og søn synes usandsynlig, og i modsætning dertil har Drude som nævnt opmålt faderens højde til 196 cm. Drudes brev findes i Hofjuvelér Ove Dragsteds samling, pk 36, i Rigsarkivets håndskriftsamling (HSS), Ny række 1994/2.

39 Aftegning af kisteplade

Tronshaug II 214.

40 Andreas Rogert

Nærmere om ham i Vi.Ma.PFM 53.

41 En skandale

Smst.

42 "Døbt et uægte barn"

Kirkebog for Vor Frue Kirke i Trondhjem 1732-1774.

Fol. 256 b

43 Drengens mor og Niels selv

Begge oplysninger gives af Vi.Ma.PFM 23.

44 Kgl. bestalling 1751

Smst. 54.

45 En mand, som bedrog

Andreas Smith, hytte og proviantskriver fra nytår 1752, til han blev afskediget i 1751. Tronshaug II 124.

46 Barndomshjem

1751-1753 bolig i hytteskrivergården, Tronshaug II 124. Derefter i 32 år indtil sin død 1785 i Bergskrivergården Øien, smst. 213.

47 Kgl. Mayestæts bergskriver.

Således tituleret i et skifteprotokollat om et skifte på Skogstad i Kvikne sogn 1759, jf. Undersøgelser 1905, side 3 i afsnittet om Skifteprotokoller.

48 Værksdirektør

Han blev ansat som *værksdirektør*, således udtrykt både hos Støren og Hagen. Stillingen får i Tronshaug II 212 ikke mindre end 4 betegnelser, som der sættes lighedstegn imellem: værksforvalter, direktør, administrator, bergskriver.

49 En lokalhistoriker

Nemlig A. Tronshaug i et brev af 10. okt. 1922 til Vilhelm Marstrand, jf. Vi.PFM 19.

50 500 rigsdaler årligt

Hagen: Ei bygdebok, s. 453. Beløbet skal sammenlignes med, at en arbejder højst tjente 50 rd. årlig, jfr. Thestrup.

51 Spekulationer

Tronshaug II 213.

52 Ildspåsættelse

Smst.

53 I forvejen fritaget

Hagen 453.

54 Aner i 1500-årene

Vi.Ma.PFM 22-25 og 33-34 samt 49-50.

55 Opgivet tolkning

Opretholdes dog i Vi.Ma.PFM 15.

56 Malstrand

Tolkningen som Malstrand hævdes af vor førende filolog Lis Jacobsen.

57 Gift i Trondhjem

Kirkebogen for Trondhjems domkirke. Af de anførte 2 fornavne var hendes kaldenavn Magdalene. Således i begyndelsen af sønnen Peter Marstrands brev af 10. nov. 1802 til skifteforvalteren af hendes bo, Claus Koefoed, hvor hun omtales som "Min afg. Moder Magdalene". Skftprt.

58 Peter Schnitler

Han var i en årrække konstitueret amtmand i Trondhjem jf. Tronshaug II 213. Han havde desuden store jordbesiddelser i Trøndelagen.

59 Fra København

Født 16. jan. 1690 i Vor Frelsers sogn.

60 Madame Marstrand

Hun omtales respektfuldt sådan i Skftprt.

61 Magdalenes brev

Brev af 12.dec.1795 fra Magdalene Marstrand, f. Schnitler til sønnen Nic. Jac. Marstrand i Gevninge ved Roskilde, Tr.Ma.II 115-116. Originalen findes i "malerlinien"s familiearkiv (FA).

62 En ort

24-skillingen, som var en kvart daler (1 daler= 96 skilling), blev kaldt *en ort*. Den var et af de vigtigste møntstykker i 1700-årene og begyndelsen af det flg. årh.

63 Min ældste søn

Der var kun 2 sønner; Nic. Jacob (1770-1829) og Peter (1757-1809).

64 Godt embede

Peter Marstrand var foged, også kaldet sorenskriver, dvs. både politimyndighed og dommer, i Ryfylke Fogderi Vest-Norge.*

65 Postpensionscassen

Hun "fik noget aarlig af Postpensionscassen", skrev Peter i brev antedateret 10. nov. 1802, se noten nedenfor "Endelig kom der svar".

66 1785 til gården Højset

Selv da Magdalene senere solgte *Højset*, bevarede hun og hendes arvinger efter salget "odelsretten" og dermed en slags forkøbsret til denne gård. Den er omtalt i Skftprt.

67 Saa mange Kjøb og Salg

Peter Marstrands brev, antedateret 10. nov. 1802 til foged Claus Koefoed.

68 1792 hus i Trondhjem

For så vidt angår årstallet 1792 henholder jeg mig til Vilh. Marstrands undersøgelser, publiceret i Vi.Ma.PFM54.

69 1798 til Tiller

Smst.

70 Søndre Tiller

På norsk:Sør Tiller.

71 Skifteprotokollen

Skifteprotokollen for Strinde og Selboe Fogderi. Der er redegjort for den i begyndelsen af disse noter, hvor den overalt betegnes med forkortelsen Skftprt.

72 De 4 børn

Se slutnoten nedenfor.

73 Skifteforvalteren

Det er Claus Koefoed, som er skifteforvalter. Han kaldes både *foged* (dvs. politi og skattemyndighed) og *sorenskriver* (dvs. svoren skriver, retlig myndighed).

74 Enslydende breve

Claus Koefoeds breve af 11.okt. 1802 til brødrene. Skftprt. 75 Svar fra den yngste bror

Nic. Jacobs svar indløb allerede 4. nov. 1802. Det er dateret: Holbek 24. okt. Skftprt.

76 Misfornøjet

Claus Koefoeds brev af 7. dec. 1802 til Nic.Jacob. Skftpk.

77 Hans Arentz

"Hans Arentz' Journal 1822-28". Udgivet af Alexander Kielland (Gyldendalske Boghandel, Kbhvn. 1890).

78 Endelig kom der svar

Efter mere end 2 mdr. kom der svar fra Peter. Skftprt. Så langsom var postgangen frem og tilbage mellem Trondhjem og Stavanger naturligvis ikke. Peter har tydeligvis forhalet sagen og antedateret sit svar til Cl. Koefoed den 10. nov. Brevet kom den 20. dec. 1802 oplyser Koefoed i det følgende brev til Peter. Skftprt.

79 Umuligt at få søsteren ind

Claus Koefoeds brev af 26. jan. 1803 til Peter. Skftprt. Intet svar herpå.

80 Rykke ham for svar

Cl. Koefoeds rykkerskrivelse af 10. okt. 1803 til Peter. Skftpk. Stadig intet svar.

81 Jeg giver Dem fuldmagt

Nic. Jacobs ovennævnte hurtige svarbrev af 24. okt. 1802.

82 Bestemmelse om fremtiden

Nic. Jacobs brev af 11. juni 1803 til Cl.Koefoed. Skftpk.

83 Flyttede ind

Dan.Sm.I 188.

84 Lavede møbler selv

Tr.Ma.I 11 hhv, II 18.

85 Omsorgen mådelig

Claus Koefoeds brev af 10. okt. 1803 til Nic.Jacob. Skftpk.

86 Han kunne have sparet sig Nic. Jacobs brev af 22. okt. 1803 til Cl. Koefoed. Skftprt.

87 Jeg veed De ei er forpligtet

N.J.s brev af 2. dec. s.å. til Koefoed. Skftpk.

88 Hos en snedker

Cl. Koefoeds brev af 22 .nov. 1803 til Nic.Jacob. Skftpk.

89 Skiftet afsluttet

Protokollat i Skftprt.

De danske rødder. Smith-slægten fra Holbæk præstegård

90 Edele Barfods far

Claus Barfod (1688-1759), kaptajn ved regimentet i Holbæk, forpagter af Eriksholm gods, ejer af Holbæk Ladegård, Merløse kirke og forskellige bøndergårde. Se Jørgen Barfod:19 Generationer (København 1960), s. 64.

91 Stod i kærlighedsforhold

Beretningen og citaterne er fra Dan.Sm.I 171. Han skriver jo om sin farfar.

92 Indberetning til biskoppen

Alb.Thomsen: Fra den gamle Præstegaard i Kirkestræde. Artikel i Jul i Holbæk, 1933, Henningsens Bogh., Holbæk.

93 Imødekommet

Ved skrivelse af 18. juli 1755 til Sjællands biskop resolve-rede kongen, at hun skulle indespærres. Jørgen Barfod: 19 Generationer (København 1960), s. 82-83.

94 Igen i hjemmet

Smst. 83. Dan.Sm.I 169 oplyser supplerende, at dagen før sønnen Troels Smiths ordination i København, klippede hun hans hår af og gjorde præsteparykken klar til ham.

95 Optegnelser

Originalen er i Rigsarkivets håndskriftsamling.

96 Daniel Smith (1782-1871)

Han var Petras 4 år yngre bror. Som forfatter til ovennævnte "Optegnelser" er han en hovedkilde til vor viden om Smith-slægten og den l. danske Marstrand-familie. Han var sognepræst i Horslunde på Lolland fra 1819, provst smst. 1820-1834, derefter provst i Stege på Møn.

97 Han agtede sig til Stege

Dan.Sm.I 161.

98 Ikke idealist

Tr.Ma.I 7 hhv. II 15.

99 Ingen dyb lærdom

Dan.Sm.I 168-169.

100 Mange pligter og skrivelser

Provst Troels Smiths brev af 2. marts 1805 til datteren.

Petra. Brevtillægget til Tr.Ma.II 122.

101 Gammelluthersk

Thomsen 483.

102 Under middelhøjde

Dan.Sm.I 168.

103 Paryk

Smst. 169-170.

104 Hans hjertesag

Om Troels Smiths skolereformer se: Thomsen 479-482.

105 Jordenes udskiftning

Smst. 445-448.

106 Militærets fourage

Om Troels Smiths kamp for at friholde kirken og skolen. for militær benyttelse se: smst. 496-498.

107 Skildring af Petras mor

Dan.Sm.I 166-168. Her i uddrag og forkortet.

108 Ikke opdage nogen fejl

Smst. 191.

109 Daniel fortæller om bryllup

Dan.Sm.II 44-45. Med visse små ændringer aftrykt i brevtillægget til Tr.Ma.II 126-127.

110 Aldrig kaldt ved fornavn

Kun Petra kaldte ham Jacob, - et navn som svigerfaderen her bruger i spøg. Se slutnoten nedenfor.

Hvor veed vi det fra?

111 Niels Thrap, den kjæreste

Dan.Sm. II 28.

112 Skilte Norge fra Danmark

Smst. II 31.

113 Frierfærd

Dan.Sm. I 162, smlgn. Tr.Ma.I 5 hhv. II 14.

114 Pudder og bukler

Smst. I 169, smlgn. Tr.Ma.I 4 hhv. II 13.

115 Pietistisk præst

Smst. I 188, smlgn. Tr.Ma.I 10 hhv. II 18.

116 Ikke nogen fejl hos ham

Smst. I 191, smlgn. Tr.Ma. smst.

Slutnote

1. **Tante Thea** egl. Edel Dorothea S. (1774-1861), Wilh. Marstrands "fætterklub" med unge kunstnere havde mødested i tante Theas bolig i Brdr. Pedersens Kloster.

2. **Tante Ingeborg** (1775-1852) var gift med cand.theol., lærer Hermann Urban Flor (1778-1824), ingen børn.

3. **Caspar Vilhelm Smith** (1774-1811).

4. **Petra Ottilia Smith** (1778-1847). Hun blev stammor til den danske Marstrand-slægt ved sit ægteskab med "Nordmanden, som drog til Danmark".

5. **Tante Helene** (1779-1858) var gift med krigsassessor Christian Prytz. Han havde først været gift med hendes lidt ældre søster Karen.

6. **Karen Smith** (1781-1803) havde fået tildelt den sørgelige opgave at pleje og passe sin sindssyge farfar i Mern. Hun døde efter kun 2 års ægteskab med ovennævnte Chr. Prytz.

7. **Onkel Daniel** (1782-1871). Provst i Horslunde på Lolland, senere i Stege på Møn. Det er hans datter, der som 14-årig var daglig gæst i Marstrand-hjemmet i Silkegade, og som i en dagbog har skildret sin tante Petra og onkel Marstrand og sine 5 fætre.

8. **Tante Mille**, Mille Johanne S. (1789-1869). Hun var gift med maleren C.G. Kratzenstein-Stub, som har malet portrætter af sin søster Petra og svoger Marstrand. Wilh. Marstrands familie billede har gengivet, at portrætterne hang på væggen.

9. **Tante Rikke**, Frederikke Smith (1792-1858). Hun var gift med justitsråd Laurits Foss, borgmester i Roskilde. Wilh. Marstrand færdedes i 1841-42 i borgmesterhjemmet og var en overgang forlovet med datteren Tekla. Hans yngre bror Troels havde tidligere været skriverdreng hos Onkel Foss, dengang byfoged i Skælskør.

Nordmandens søskende

Even Marstrand og Magdalene f. Schnitler havde i deres ægteskab **4 børn**, som er opregnet i protokollat af 4. okt. 1802 (om registrering og vurdering) i Skftprt.:

1) **Peter Schnitler Marstrand** (1757-1809). Sorenskriver i Ryfylke, NØ for Stavanger. Fra ham nedstammer den norske Marstrand slægt.

2) **Sofie / Sophia Christine Marstrand** (1758-1805 Tr.hj.)

3) **Anne / Anna Dorthea Marstrand** (1766-1841 Kbh. Helliggeist) flyttede ned til den yngre bror i Dammark efter at hendes mor var død 1802 og søsteren død 1805, formentlig i 1810 umiddelbart efter hans flytning til den større bolig i Silkegade. Her boede hun i resten af sit liv, også efter, at hendes bror var død og Petra var blevet enke. Hun er flere gange omtalt som *Jomfrue Marstrand* og en enkelt gang som *Tante Marstrand* i dén dagbog, som i 1825 blev skrevet af de 5 Marstrand-brødres kusine Wilhelmine Smith (1811-1874), ældste datter af deres morbror Daniel Smith.

4) **Nicolai Jacob Marstrand** (1770-1829), i Norge kaldet *Nicolai*, i Danmark kaldet *Marstrand* både af sviger familie og venner eller *Onkel Marstrand*; kun hustruen kaldte ham *Jacob*. Fra ham stammer den danske Marstrand-slægt.

DEN FØRSTE MARSTRAND- FAMILIE I DANMARK

DEN FØRSTE MARSTRAND-FAMILIE I DANMARK

De nygifte	49
Petra plukker mos ved Frederiksværk	
En industrispion rejser til England	
Musikmennesket - Opfinderen	
Mesterstykket, en maskine til at ælte dej	
Nordmanden og Petra etablerer sig på statsbankerottens tid	55
En ulykke	
"Gården" i Silkegade	
En indespærret og stinkende by	
En by i ruiner, dyrtid, statsbankerot og nød	
Hvordan overlevede Marstrandfamilien?	
Familielivet i hjemmet i Silkegade	62
1. kilde. Wilhelmines dagbog	
<i>"Onkel Marstrand var så munter, han gik og spøjte med mig"</i>	
<i>"Jeg betragter de 5 drenge som mine brødre"</i>	
<i>"Den søde gode Tante Petra – som rigtignok er lidt suur"</i>	
<i>Tante Marstrand, hvem var hun?</i>	
2. kilde. Daniel Smiths "Optegnelser"	
<i>Om drengenes far</i>	
<i>Om drengenes mor</i>	
<i>Daniel Smith hygger sig ikke</i>	

3. kilde: Sønnen Troelses erindringsbog

Nordmanden gjorde hjemmet festligt

Hjemmets mor, "både tiltrækkende og frastødende"!

"Brødrene vare hensynsløse"

Livsafslutningen	72
Opfinderen	
Instrumentbyggeren	
En flittig mand på fallittens rand	
Sønnen Troels fantaserer	
Petra flytter op på kvisten	
Ud på Christianshavn	
Oversigt over Efterslægten	77
Henvisninger og noter	78

De nygifte

Petra plukker mos ved Frederiksværk

Allerede i 1802 og igen i 1803 havde den unge nordmand fået bevilget kgl. understøttelse til at uddanne sig som mekaniker, dels som tidligere omtalt i Usserød, dels "på" det kgl. Frederiks Værk. Det var et lukket område, hvor der kun var adgang for betroede folk. Nu hørte Nordmanden til de betroede, og i januar 1804 aflagde han ed som "kgl. Mechanicus"¹; tittlen var nyttig at have, for den var en officiel godkendelse af hans kvalifikationer.

Nordmanden og hans Petra blev viet i Holbæk kirke i efteråret 1804 af den gamle provst, og strax efter deres bryllup fik Nordmanden stilling som assistent "på" Frederiksværk². Det var dér, han et par år forinden havde fået dén uddannelse, der skaffede ham titelen af kgl. mekanikus, og han har åbenbart gjort sig så fordelagtigt bemærket, at man nu har ønsket at ansætte ham. Som nævnt tidligere var Frederiksværk dengang egentlig ikke en by, men et militært industrikomplex, det største i landet. Her var savværk, jernstøberi, kanonfabrik, klædefabrik og forskellige specialværksteder. Her foregik forsøgsvirksomhed, og her var løbende udviklingsprojekter og forskning. At komme ind her svarede til i vore dage at være med på et hold af de allermest avancerede teknikere og forskere. Det hele lededes af Eilert P. Tscherning³, der var en industriel pionér og en fremragende administrator og nød den største anseelse. Han havde titel af værkets "inspektør", vi ville sige direktør, men blandt folk i almindelighed og i regeringskontorerne i København blev han kaldt ved sin militære rang: "Oberst Tscherning paa Frederiksværk". Nordmanden har naturligvis været fuldstændig klar over, at hans ansættelse hos den ansete oberst var ensbetydende med, at regeringen regnede ham til eliten og ønskede at udnytte hans evner. Men han har ikke været

klar over, at denne udnyttelse også var tænkt at skulle foregå udenlands, sådan som det skulle vise sig.

Foreløbig skulle han stifte hjem "på" Frederiksværk. Det var udgifterne hertil, som fik ham til at anmode sorenskriver Claus Koefoed oppe i Trøndelagen om et forskud på den mødrene arv: "*Deres Velædelheds Tilbud om de 200 Rigsdaler var mig saa meget mere velkomment, som jeg just er i Begreb med at anskaffe mig de første Nødvendigheder - - for at kunne boe, da jeg af Oeconomie- og Commerce-Collegiet er engageret som Mechanicus ved de Kgl. Manufacturer med 300 Rigsdaler aarlig*"⁴.

Var det en god eller ussel løn? I årene umiddelbart efter 1800 fik en faglært murersvend en dagløn på omkr. 40 skilling (1 rigsdaler = 96 skilling)⁵, altså noget under en halv rigsdaler, dvs. en ugeløn på 2 1/2 rigsdaler. Marstrand med sin årsløn på 300 rigsdaler fik over det dobbelte, næsten 6 rigsdaler om ugen.

De nygifte var imidlertid nødt til at leve spartansk. Den unge nordmand snedkererede og lavede selv de første møbler til hjemmet på et af Frederiksværks mange værksteder. Petra plukkede mos i skoven til at stoppe madrasser og stolesæder⁶.

I Holbæk sad provsten og ræsonnerede over, hvordan de unge kunne klare sig økonomisk. Han gav dem snusfornuftigt dét råd, at "*dersom Marstrand vilde forblive - - i sin Tjeneste dér paa Værket, saa skulde han speculere paa Bopæl med Jorddyrkning*"⁷. Og det var jo sandt. For det var vigtigt at have kartofler kulet ned og at dyrke den velsignede grønkål, som kunne tåle nattefrost tillige med rosenkål og porrer. Ganske vist var C-vitaminer ikke opfundet dengang, men man behøvede dem alligevel.

Det unge par blev *ikke* boende "paa Frederiksværk". Marstrands vindende væsen og de særlige talenter, han havde inden for mekanik

Den første Marstrand-familie

og matematik, havde skaffet ham velyndere. Allerede efter to års forløb blev han forfremmet til "Regjeringens mekaniske Consulent"⁸, og det unge par flyttede til København. Men allerede det følgende år, 1807, drog han af sted på en mærkelig rejse.

En industrispion rejser til England

I sin egenskab af regeringens mekaniske konsulent blev Nordmanden sendt til England, 37 år gammel. Opgaven var at besøge dette lands højtudviklede tekstilindustri, sætte sig ind i fabrikationsteknikkerne, specielt studere de mest avancerede spindemaskiner, notere sig særligt gunstige mekaniske opfindelser osv. Han skulle kort sagt udforske på dette område det bedste, han kunne. Hvis vi skulle være ærlige, ville vi i vore dage indrømme, at han skulle drive industrispionage.

Petra var naturligvis ikke henrykt; hun flyttede med sine to små børn hjem til Holbæk og boede i en periode i sit barndomshjem, præstegården. Hendes far, den myndige provst, lagde sin svigersøns skæbne i Guds hånd og sendte ham en hilsen på vers før afrejsen⁹:

Til Hr Mechanicus Marstrand.

*Du min Søn, som os forlader,
bliv fremdeles Kundskabsriig
Paa Din Vejffart Forsyns Fader
I hvert Land ledsage Dig.*

*O, naar Reisens Aar er omme,
Og dens Tiid er svunden hen,
Da i Vennekreds Du komme
til Din Petra glad igjen!*

Holbech d 19 Mai 1807. T. Smith

Den unge Marstrand tog til Kiel med postbåden og skrev allerede derfra en hilsen til Petra¹⁰. Fra Kiel tog han med tidlig "Extrapost" til Rendsborg, hvor han blot spiste middagsmad og rejste videre for at overnatte i Frederiksstad,

den særprægede sydslesvigske by med kanaler og broer og træer langs kanalgaderne, hvor en del af befolkningen stadig er dansksindet nu i 2000-årene; men på Nordmandens tid var tysk eller dansk lige meget. Han noterede blot, at Frederiksstad er "en gammel, men trivelig (driftig) og pyntelig lille by ved Ejderen".

Næste morgen tog han videre til havnebyen Tønning ved Ejderens udløb. Det var krigstid. Det meste af Europa var besat af Napoleons hære, og nu var det hans idé at spærre England ude fra fastlandet. Derfor blev alle europæiske havne spærret for skibsforbindelse vestpå - dog ikke det danske monarki, for det var uden for konflikten. Danmark og dermed denne sydslesvigske havn var endnu neutralt land, så derfra gik der skibe til England.

"Jeg gik paa Øieblikket til den derværende engelske Agent, hos hvem man skal melde sig og indskrives for at komme med Paketbaaden, Ham betalte jeg 3½ Guineer og 2 engelske Skillinger - efter danske Penge for nærværende omtrent 23 Rigsdaler - for min Passage. Paketbaaden var færdig til at afgaae næste Dag, men formedelst Modvind maatte vi ligge i Tønning, - et afskyeligt Hul, en ubetydelig Bye, som alene har den Fordeel, at den ligger ved Udløbet til Eideren, hvilken Fordeel er vigtig for nærværende, da det er den eeneste Havn, som er aaben i disse urolige Tider, saa hele Hamborgs Handel gaaer derigiennem nu. Af den Aarsag er der i den lille Bye nu en meget stor Conflux af Mennesker fra alle Kanter, hvoraf Indvaanerne benytte sig; thi der er saa uforskammet dyrt i Tønning, at Englænderne selv klage derover"¹¹.

På grund af vestenvind varede det 3 dage, førend den lille sejlbaad kunne komme ud af Ejderens udløb. Og da der stadig var modvind, kom de heller ikke ret langt de næste 3 dage, men gik til ankers ved Helgoland. Nu var der gået næsten en uge, men så gik vinden i syd og "voxede til en dygtig rask Kuling" med det resultat, at de foer af sted og på godt et døgn nåede havn i Harwich.

Dér påbegyndte han et langt brev¹² til Petra om, hvordan rejsen var gået; og det er derfra, rejsekildringen her er taget.

Nordmandens spionrejse til England i 1807

Kort over Nordmandens rejserute over land ved Jyllands fod.

“Jeg har ikke været egentlig søsyg, dog var jeg langt fra at være frisk, og det er slemmt nok at føle det Slags Onde uden at kunne vomere. Man maa ellers tilstaae, at de engelske Paketbaade ere skønne Fartøier og have gode Bekvemmeligheder for Passagererne. Midt i Skibet er en stor og smuk Kahyt, som paa hver Side har 2 Rader Senge over hinanden, 3 i hver Rad, altsaa 12 Senge for Passagerer. Disse Køier ere af Mahognitræ med fine Gardiner. Man har desuden en Over og Underopvarter til Passagerernes Disposition, og megen god Mad, hvis man kan nyde noget af den. For Maden betales 1½ Guinee til Captainen og lige saa meget til Folkene i Drikkepenge. Naar andre Smaaudgifter kommer til, saa koster den blotte Overfart fra Tønning til Harwich omtrent 50 Rigsdaler”.

Hvis vi sammenligner med de indkomstforhold, jeg har omtalt tidligere, så svarede prisen for blot sørejsen til en murersvends løn i 5 måneder - for Marstrands vedkommende 2 månedslønninger à 25 Rigsdaler. Men han var heldigvis på tjenesterejse og fik sine udgifter dækket.

Han færdiggjorde brevet i London en del dage senere og fortalte om sine oplevelser i den engelske hovedstad. *“De to foregaaende Dage har jeg tilbragt med at være hos Ministeren (den danske Ambassadør) og Consulen og med at faae fra Alien Office den fornødne License eller Tilladelse til at opholde mig her. London er for mig omtrent, hvad jeg har forestillet mig; og endnu har intet saa synderlig frapperet mig, uden dens umaadelige Størrelse. Jeg tog en Hyrevogn for at køre til Ministeren, og uagtet Kudsken*

kiørte rask, varede det dog en heel Time, inden vi kom dér. Med sund Menneskeforstand er det ikke saa vanskelig at finde Vei i London, som man har bildt mig ind; jeg har kjøbt et Kaart, og med det i Haanden vandrer jeg, hvor jeg vil. Uden dét vilde det være aldeles umuligt at hitte Rede imellem denne uhyre Steenhob”.

Ulykken var imidlertid, at han netop var kommet til England, da der udbrød krigstilstand mellem Danmark og England. Som nævnt havde Danmark hidtil været neutralt under Napoleonskrigene. Men englændernes overfald på København med bombardement af byen og med krav om udlevering af den danske flåde blev en katastrofe. Ligegyldigt, hvad Danmark gjorde, betød det krig med den ene eller den anden part. Englænderne forlangte ret til at visitere alle danske skibe på havene, og det ville kronprinsen, den senere Frederik den 6. ikke tillade. Hans æresbegreber var store og hans evner små. Havde Bernstorff levet endnu, var der nok blevet fundet en modus vivendi, hvor man gav lidt efter over for alle stridens parter. Frederiks stejle politik

førte til, at hovedstaden blev bombarderet, hele krigsflåden blev overgivet til englænderne, og der blev åbnet for historiens største sørøveri ude på verdenshavene, hvorved halvandet tusinde danske handelsskibe med deres dyre ladninger på alle have blev englændernes bytte. Da stormagtskrigene omsider gik mod enden, medførte Frederiks forskruede ærebegreber, at han stod som Napoleons sidste og eneste allierede. Det kostede ham Norges rige. Og det bragte Danmark til fallit, som det tog mere end et slægtled at overvinde.

Allerede før det engelske overfald og bombardementet af København var englænderne begyndt at nære mistro til det dansk-norske rige og betragtede det som et muligt fjendeland. Nordmanden blev i London anset for en mistænkelig person, og derfor måtte han have hjælp både hos den dansk-norske minister hos konsulen for at opnå de nødvendige opholdstilladelser. Det er uvist, hvor mange tekstilfabrikker han nåede at besøge, om overhovedet nogen. Derimod dyrkede han, hvilket var ganske uden for rejsens formål,

Fra England vendte Nordmanden tilbage til et bombarderet København. På billedet ser vi fra Skindergade mod vest. Frue kirke står i ruiner, men Petri kirkes spir står uskadet.

Primitiv tegning (stentryk) fra 1807. Bemærk, at hver sten gengives som en helhed.

sin lidenskabelige interesse for fabrikation af musikinstrumenter. Herom skriver han selv:¹³ *“Ved mit korte Ophold 1807 i England besøgte jeg dér adskillige Harpefabrikanter. Erard er den mest bekendte og har det største Verksted. Han havde den Gang nogle og tyve Arbeidere i Huset. - Denne Mand besøgte jeg flere Gange og gjorde ham adskillige Spørgsmaal angaaende hans Fabrikation, dem han besvarede uden Tilbageholdenhed. Var jeg bleven længer i London, da havde jeg sandsynligen kunnet høste endnu mere Nytte af denne Mands Bekjendtskab”*.

Men da krigstilstanden blev en kendsgerning, følte han jorden brænde under sig. I hast søgte han skibsløjighed til Danmark og *“maatte ved en Skipper flygte, fordi han blev betragtet som Spion”*¹⁴.

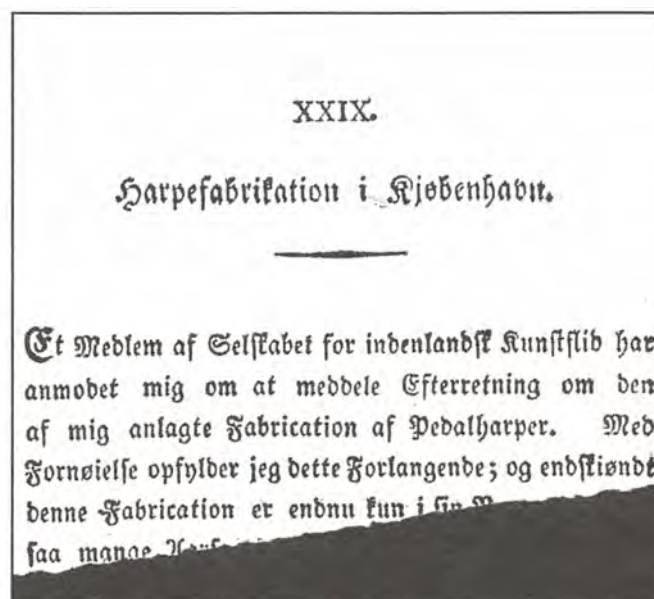
Musikmennesket - Opfinderen

Det var hos en bager på Christianshavn, at Nordmanden og Petra kom til at bo efter hans Englandsrejse. Bagerens ejendom lå i Overgaden oven Vandet, og her boede de i 3 år, hvor Marstrand var uhyre aktiv og udfoldede mange talenter.

Uanset hvad han ellers lavede, var det musik, som var den dybest liggende faktor i Marstrands liv. *Hans sind*, hans mentalitet, hans valg af omgangskreds var betinget af musik. Hans intellekt glimrede ved forståelsen af tonernes matematiske værdier i kvintcirkelens logik. Hans praktiske håndlag udfoldede sig helst i bygning af musikinstrumenter.

Som ung havde han søgt embedet som cantor ved Roskilde domkirke¹⁵; han havde en fortrinlig sangstemme og deltog ofte i flerstemmig visesang¹⁶; han turnerede som akkompagnatør for kendte sangere; han fyldte sit hjem med folk fra det kongelige kapel og operaen; han spillede selv flere instrumenter, bl.a. bratsch¹⁷ og cello¹⁸ i kvartetter. Kort sagt, musikken var hjertestrengen i hans liv, og det kan ikke forstås uden den.

I det praktiske liv var han først og fremmest opfinder. Ikke for ingenting havde han fået titel

Begyndelsen af en artikel i det i teksten omtalte tidsskrift.)

som Kgl. Mechanicus. Han gav sig i lag med vidt forskellige maskiner og nye apparater¹⁹. Snart byggede han spindemaskiner, snart opfandt han en oliepresse til at udvinde olie af raps²⁰; så forfattede han et matematisk prisskrift²¹, og så beregnede han formler for sindrig mekanik; han fandt på en forenklet hestegang, og han konstruerede en rulle til vasketøj; selvfølgelig arbejdede han med ideer til musikinstrumenter, han opfandt en harpe med pedal.

Som opfinder gik han ikke stille derhjemme med sine opfindelser. Tværtimod publicerede han dem gerne, fx i tidsskriftet med det for os mærkværdige navn: *“Efterretninger fra Selskabet for Kunstflid”*. Det sidste ord er skabt efter tysk forbillede som en forbindelse af “flid” og “kunnen”, en slags oversættelse af det engelske “industry” med en bibetydning af opfindervirksomhed. Og netop om opfindelser handlede tidsskriftet.

I 1. årgang fra 1810 finder vi 3 artikler med tilhørende tegninger af Marstrand. En af dem bærer titlen *“En nye opfundne Rulle”*; Nordmanden interesserede sig for husholdningsapparater. De to andre artikler afspejler, hvad der er og bliver hans store kærlighed. Først skriver han en artikel med titlen *“Harpefabrikation i Kjøbenhavn”* og en måned

derefter *“Om Resonnants-Træe for musicaliske Instrumenter”*.

Hans opfindelser og skribentvirksomhed var årsag til, at da Dannebrogsmændenes hæderstegn indstiftedes, var han en af de første, som modtog denne orden²². Det var i 1809.

Mesterstykket, en maskine til at ælte dej

Svogeren Daniel Smith har skrevet følgende interessante beretning om en køretur, han foretog sammen med den norske Marstrand:

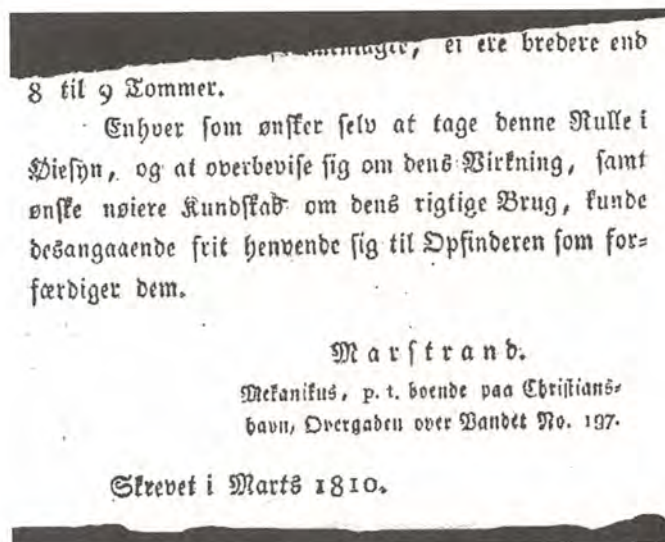
“Vi kjørte en Gang sammen til Kjøbenhavn²³, og Veien stod, som så ofte om Efteraaret, i en tynd Velling af Regn og Passage. Vi stod af i Roeskilde Kroe. Og da vi havde været noget inde i Kroestuen, saae vi til (paa) vore Been, at Støvlefødderne vare hvide af det tyrrede Dynd. Veed Du, hvoraf det kommer? spurgte han med en dybsindig Mine. Ja, svarede jeg leende, det er Landeveismoradset, der er bleven tørt. Aa Snak, sagde han, det er de mange Vognhjul, som har malet Veifylden saa fiint i Regnen, at det paa Øieblikket (øjeblikkelig) tørres. Seer du, fødiede han til, naar man saaledes havde en Maschine, hvis Hjul gaae uden for hinandens Spor, vilde man paa kort Tid og paa den reenligste Maade kunne ælte Deien til Brød. - Som sagt, saa gjort. Han forfærdigede en Model, som vandt Commerce-Kollegiets Bifald.”

Hvorfor var en dejæltmaskine saa vigtig? Eller rettere: Hvorfor syntes Nordmanden, at den var vigtig? Der står delvis en forklaring i andenudgaven af Troels Marstrands bog: *“Hans første Bolig (efter Englandsrejsen) var hos en Bager paa Christianshavn; her blev han Vidne til, at Svendene æltede Dejgen med Fødderne”*²⁴. Men genudgiverne har udeladt meget af dét,

forfatteren skrev; der står nemlig betydelig mere i førsteudgaven; Troelses egen ordlyd var følgende; *“Han var Vidne til det høist modbydelige Svendearbejde ved Dejgens Behandling med skidne Fødder”*²⁵. Disse åbenhjertige ord blev slettet af dem, som lod andenudgaven trykke; borgmester Jacob Marstrand, der selv havde været bager, ville nok ikke lægge sig ud med bagerlauget.

Det er meget mere opsigtsvækkende, hvad Marstrand selv skrev: *“Efter Hospitalslisterne beviste han, at en stor Del Bagersvende havde været indlagte for venerisk Syge, og disse æltede Deien med Arme og Been, maaske belagte med ækle Saar. Vilde man spørge, hvorfor just Bagersvende stode saa høit paa Syndens Liste, da maae man lægge Mærke til, at Gadenympher, som intet Logie havde, tyede ind i de varme Bagerier om Natten, naar hine arbeidede”*²⁶.

Marstrand fik sin bevilling i februar 1810 og dermed ogsaa privilegium som bager²⁷. Nu manglede han blot at have et bageri. Eller rettere: han manglede at være ejer af en ejendom, hvor han kunne indrette det.

Slutningen af en artikel. Oftest underskrev han sig N.J. Marstrand, men her kun med slægtnavnet.

Nordmanden og Petra etablerer sig på statsbankerottens tid

I sommeren 1810 lykkedes det den opfindsomme Nordmand at erhverve en ejendom, hvor han både kunne have sit hjem og indrette sig et bageri, som familien kunne leve af. Svogeren Daniel oplyser, at det var *“ved kongelig Understøttelse”*²⁸, at han kunne magte købet af *“den store Gaard Nr. 45 i Silkegaden”*²⁹.

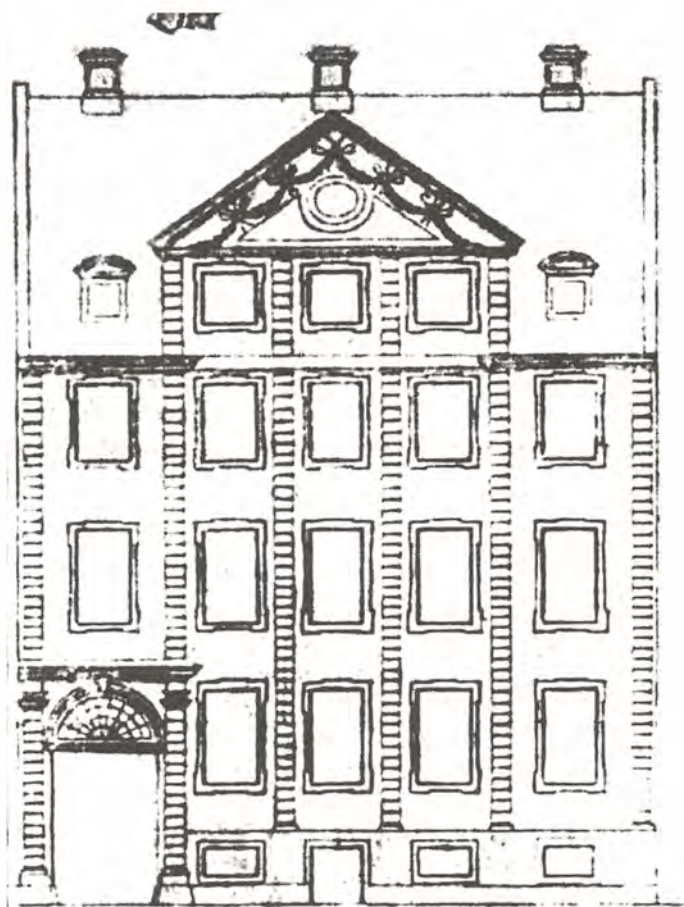
Hvordan Nordmanden har skaffet midler til at købe sin ejendom, veed vi ikke nærmere om, men han har i alt fald kunnet gå på lånemarkedet i forventning om en stabil indtægt fra bageriet. Svogeren mener, at købet skete *“til en for høj Priis”*, men som statslønnet ung præst har han næppe haft føling med ejendomsprisernes himmelflugt under krigsforholdene.

Ejendommen i *Silkegade* lå midt i det indre København. At den kaldtes en *“Gaard”*, betyder, at den både havde forhus til beboelse og baghus til arbejde. Forinden vi fortæller om livet dér, skal vi gøre status over, hvor mange børn der på dette tidspunkt var i familien.

En ulykke

De to første børn i Marstrand-familien var en søn og en datter, som begge blev født, allerede før Nordmanden blev sendt til England. Mens han var bortrejst, boede Petra med børnene i hendes barndomshjem i præstegården i Holbæk. Man kan forestille sig, hvor meget de to små børn har betydet for den unge mor, medens manden var langt borte. Da han vendte hjem til Danmark, kom der endnu en søn til verden, men han døde kort tid efter fødselen.

De to små børn voxede op i hjemmet på Christianshavn. Men den lille dreng nåede ikke at fylde 4 år, han døde af en sygdom, uvist hvilken. Tabet af deres førstefødte, som var i en alder, hvor de kunne tale med ham og gå tur med ham, må have rystet de unge forældre. Tilbage var den lille pige, som de kastede al deres kærlighed på.

Den Marstrandske ejendom i Silkegade er for længst nedrevet, og der er ikke bevaret noget billede deraf. Her bringes billedet af et typisk københavnsk forhus fra datiden. Det Marstrandske hus med 4 etage har i princippet været tilsvarende.

Den første Marstrand-familie

Hun flyttede i 1810 med dem til det nye hjem i *Silkegade* og nåede lige at fylde 4 år, da hun omkom på en frygtelig måde under store lidelser.

Det er Daniel Smith, som har givet os beretningen³⁰ om ulykken, (og Troels Marstrand har skrevet den næsten ordret af i sin bog mange år senere). Vi vil nøjes med at gengive den kort her. Den lille pige var fulgt efter sin mor ud i køkkenet, hvor hun i et ubevogtet øjeblik faldt baglæns ned i en kedel med kogende lud. Da hun blev afklædt hang hud og kød ved klæderne; efter 24 timers lidelser døde hun. Petra var ude af sig selv af sorg og selvbefejdelser; hun sank ned i en afmægtig sløvhedstilstand, hvor hun blot sad og stirrede frem for sig. Halvt afsindig blev hun kørt til sin far i Holbæk præstegård. Han kom hen imod hende og irettesatte hende strengt. Den gamle provst forstod intuitivt, hvilke ord der skulle til for at vække hende, og det var hele hans myndighed, som reddede hende ud af formørkelsen. At han kunne helbrede hende, må have beroet på, at hun fra barnsben havde været under hans autoritet, et næsten Freudsk tema. Daniel slutter beretningen med at fortælle, at "*efter nogle Dage længtes hun inderlig efter Huus og Børn*"³¹, så at hun kunne tage hjem helbredt. Troels Marstrand afskriver den samme forkerte sætning uden at reflektere over tidsfaktoren, han nangler ofte tidsfornemmelse.

For der var ikke børn at længes efter, der var kun eet barn, en lille dreng på 1 år. Det var **Otto**, den ældste af "de 5 Marstrand-brødre". Han var kommet til verden i hjemmet på Christianshavn og var kun et år gammel, da familien i 1810 flyttede til *Silkegade*, hvor ulykken skete kort derefter. Men den næste dreng **Wilhelm** var på vej og blev født juleaftensdag. Derefter fulgte med to-tre års mellemrum **Oswald**, **Troels** og **Theodor**, så i 1817 var der 5 små drenge i huset i *Silkegade*.

'Gården' i Silkegade

Det var for at kunne indrette et bageri og omsætte ideen om dejlætemaskinen til virkelighed, at Nordmanden i 1810 købte sig ejendommen i *Silkegade*, en "gård" med både forhus og baghus.

Den første Marstrand-familie

Ideen skulle virkeliggøres i baghuset, medens familien skulle bo ud mod gaden.

Forhuset havde 4 etager. I stueetagen rykkede Marstrand-familien ind. Man udlejede 1. sal og 2. sal samt kvist-etagen. I perioder boede der til leje kendte folk fra embedsstanden, fra hæren eller universitetet, og med dem blev der ofte sluttet venskaber. Kendt er beretningen om, at da general de Meza boede på 2. sal og koffardikaptajn Mourier på 1. og Marstrand i stuen, talte man om de 3 M'er, den *modige* Meza, den *muntre* Mourier og den *milde* Marstrand³².

I baghuset indrettedes bageriet efter en plan, som Marstrand nøje havde gennemtænkt, med funktionsrigtig placering af dejlætemaskinen, hylder til at brødene kunne hæve, vistnok foreløbig kun een ovn, hylder til de bagte brød, skranker til udsalg osv.

Den norske bager var en velhavende mand. Ganske vist havde han i sin "gård" lån, som han skulle forrente og afdrage. Men han havde sikre lejeindtægter af lejlighederne ovenpå, og også i kælderens var der udlejet en bolig. København, som var indespærret bag sine volde, var en overbefolket by, og boligsituationen var anspændt. Boligmarkedet var sælgers marked.

Bageriet viste sig også at blive et udmærket aktiv. De Marstrandske rugbrød blev eftertragtede og afsætningen voksede. De andre bagere var højst utilfredse med den nye konkurrent, og de fik møllerne til at chikanere ham³³. Men da han var afhængig af regelmæssige leverancer af mel, endte det med, at han blev sin egen møller, idet han fik tilladelse i 1813 til at **anlægge en hestemølle**³⁴, hvor han udnyttede sin plan til en forenklet hestegang. Det må have drejet sig om en forbedring af et iøvrigt kendt apparat, hvor et vandret hjul blev drejet rundt af en hest, som gik i stadig rundgang, og hvor hestekræfterne ved en tandhjulsudvexling blev overført til et maskineri, her en møllekværn. Til at lede bagersvendene ansatte den norske bager en formand, en såkaldt forvalter, der styrede den daglige produktion og forestod salget af brødene. Derved blev Nordmanden frigjort til at kunne tage sig af andre ting.

Det var hans mekaniske eksperimenter og hans opfindervirksomhed og hans konstruktioner af musikinstrumenter, det drejede sig om. Og til alt dette havde han nu fået glimrende plads i sin

“gård” i Silkegade. I et par store lokaler ved siden af bageriet indrettede han sin helligdom, som folk kaldte **“Marstrands mekaniske værksted”**. Det hed sig som regel, at han var “på værkstedet”, for dér tilbragte han størstedelen af sine arbejdsdage. Måske startede han her med at bygge den dejæltmaskine, han havde udtænkt?

Vi kan således sige, at hans “gård” i Silkegade” havde 4 funktioner: Den var hans og hans families *hjem* og dermed også samlingssted for bl.a. mange musikvenner; den var også en *udlejningsejendom*; den var et moderne *bageri*, som gav det økonomiske grundlag for familiens existens; og den var et *værksted* for alt dét, som interesserede ham allermost.

En indespærret og stinkende by

Det er vigtigt at forstå, hvad det var for et samfund, Marstrand-familien levede i. Lad os derfor gå ud og se os omkring uden for hjemmets mure.

København var omgivet af volde og voldgrave, og der var kun adgang til byen igennem 4 indviklede anlæg med byporte. Vesterport var vigtigst, for her ankom rejsende fra det øvrige

land. Her kom også bøndervognene med mælk og andre fødevarer. På torvedagene, som var onsdag og lørdag, kom der hundreder af vogne, som ventede i timevis på at blive lukket ind.

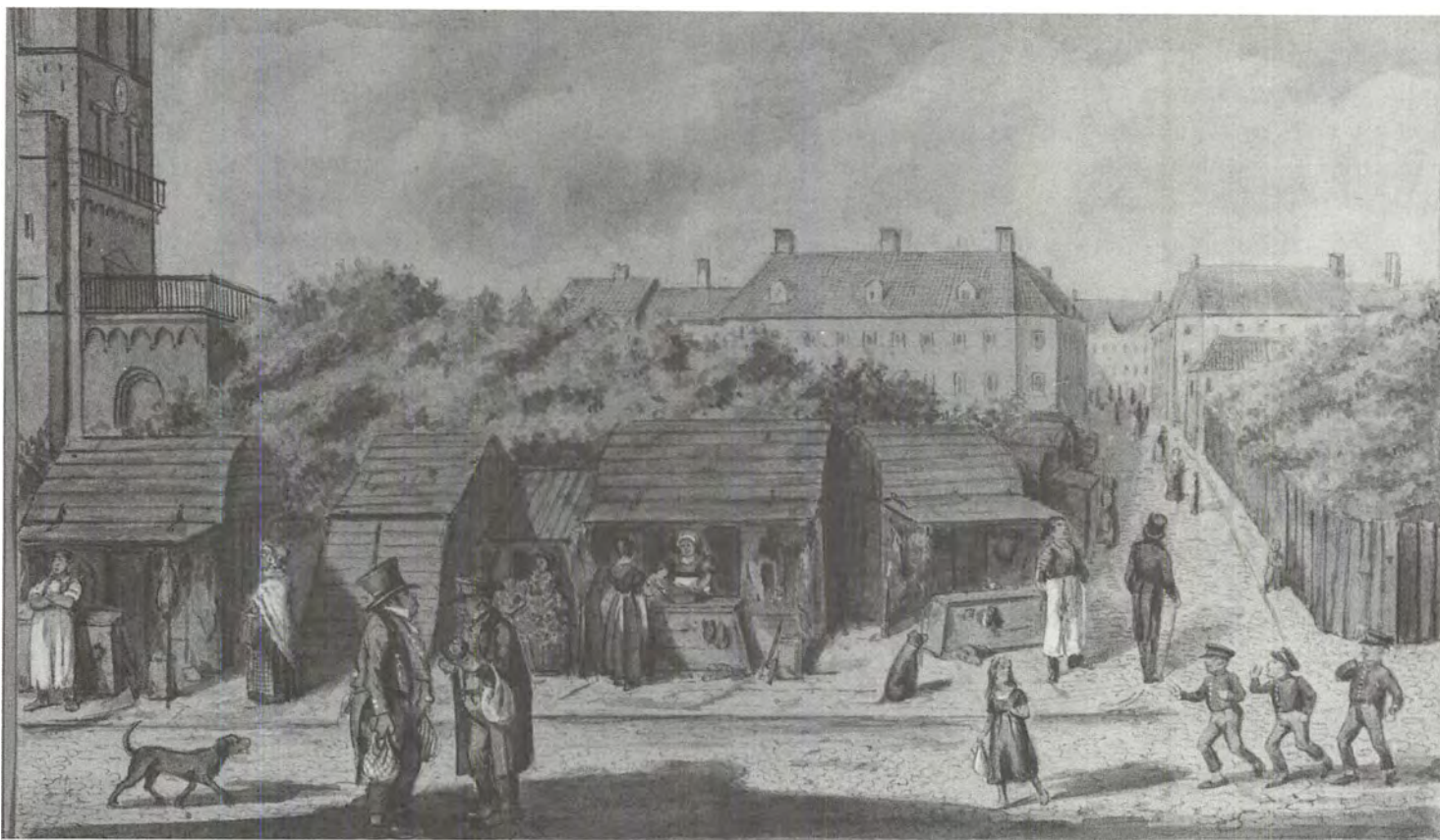
Når man var kommet over den første bro, som førte over stadsgravens ene arm, kom man ind på den lille kunstige ø Ravelinen og dér skulle man først gøre holdt ved *accise-boden*, hvor man skulle betale afgiften (accisen) af fx smør, mælk, kød, mel, halm. Hver vogn blev omstændeligt undersøgt for smuglervarer, til sidst fik man kvittering. *“Når konsumtions skriveren omsider havde udfærdiget kvitteringen med snørklede sving, drysset sand på papiret og udleveret det, skulle man tro, at nu var der fri bane ind til byen”*³⁵, men nej, lidt længere fremme nåede man bomhuset; her skulle man betale bropenge før bromanden løftede bommen så man kunne passere den anden bro.

Alt dette tog megen tid, så nogle af bønderne sørgede for at ankomme tidligt for at være blandt de første; ofte holdt i de flere timer i den årle morgen, indtil porten blev lukket op kl. 6. De, som kom senere, dannede en kilometerlang række af vogne, hvoraf de sidste først slap ind ved middagstid.

Indenfor lå så byen, en overbefolket hovedstad.

Man skal tænke sig, at man inde fra København lige er kommet ud ad den mørke Vesterport igennem Københavns vold, og nu står man med ryggen til porten og skal videre. Lige foran ligger en forplads, og så kommer den første bro. Den fører ud på Ravelinen, som var en kunstig ø midt mellem voldgravens to arme. På øen ser vi til højre det lille bomhus, hvor man betalte bropenge for at slide på broens brædder. Til venstre for vejen lå den store “accisebod”, den var en toldstation med adskillige ansatte. Bag ved øen førte den anden bro over voldgravens anden arm, som var anlagt for at Ravelinen skulle være en ø. Efter broen var man ude på Sjælland. Her mødte man Frihedsstøtten omgivet af træer og marker. Senere kom Frederiksberg allé, og endelig fandt man Frederiksberg Have. Den var et af Marstrand-drengenes yndlings mål.

København var allerede ramt af en frygtelig ødelæggelse forud for englændernes bombardement af kvartéret ved Frue Kirke i 1807. For allerede i 1795 havde en enorm by-brand lagt et endnu større kvartér i aske. Med få undtagelser brændte den gamle havneby ned til grunden. På billedet skal vi tænke os, at vi står med ryggen til havnekvarteret. Her blev nye huse hurtigt bygget i Laxegade, Hummergade, Dybensgade osv. Men foran os ser vi stadig den udbrændte Nikolaj kirkeplads, sådan som de 5 Marstrand-drenge oplevede den. Kirken er brændt, kun tårnet står tilbage uden spir, husrækken til højre er erstattet af et plankeværk, kirkepladsen er blevet erobret af de ulovlige slagterboder.

En by i ruiner, dyrtid, statsbankerot og nød

Marstrand-hjemmet i Silkegade lå i kvarteret mellem Købmagergade og Kongens Nytorv, og dét var sluppet nådigt igennem englændernes terrorbombardement. Men andre dele af byen var bombet og brændt ned til grunden. Tårnet på Frue kirke, byens mægtige hovedkirke, havde været sigtemål, og kirken blev skudt sønder og sammen for aldrig mere at rejse sig.

Englændernes overfald på København i 1807 efterlod et Danmark, hvor al fordums storhed pludselig var væk for stedse. Den store orlogsflåde var røvet, dvs. at regeringen ikke kunne håndhæve højhedsretten over tvillingrigernes farvande. Skibsforbindelsen mellem rigerne blev afbrudt, for englænderne beherskede Kattegat og

Skagerrak. Der blev blokeret for alle korntilførsler til Norge og for de vante leveringer af brændevæd til Danmark, så i Norge stod hungersnøden for døren. I de danske farvande var der også blokade. Englænderne beherskede permanent Storebælt, så forbindelsen til Fyn og hertugdømmerne og Nørrejylland var i lange tider afbrudt. Danmark var lammet af "fastlandsspærringen"; dets hovedstad og den lille ø, den ligger på, var afskåret fra omverdenen. Der blev ganske vist hist og her landsat nogle små grupper af franske og spanske hjælpetropper, men de gjorde snarere ondt værre.

Der var ikke nogen egentlig mangel på fødevarer i København. Produktionen af brødkorn på Sjælland slog til; mælk, æg og kød tilførtes som før tillige med grønsager og fisk; men brændsel blev en mangelvare. De normale tilførsler på en flåde af "skuder" mellem Norge

og Danmark faldt med eet slag væk. Det blev koldt at være københavner.

Isolationen fra omverdenen var ikke blot et sjællandsk problem, men ramte på samme måde Fyn og hertugdømmerne og Nørrejylland. Thi varetølførslerne i datiden forgik stort set ikke over land, landeveje var først ved at blive bygget, og vogne med træhjul var ikke konkurrencedygtige over for skibe. Varetølførslerne foregik overalt ad søvejen; provinsbyerne lå ved fjorde eller til nøds åer med meget få undtagelser som Slagelse og Åkirkeby og Hjørring; selv Viborg havde havn. Halvfjerds havnebyer mistede deres skibsforbindelse! Selvom der i landbrugslandet Danmark ikke var vanskeligheder med fødevarerforsyningen, blev der på andre områder store problemer. Mangelen på bygningstømmer var en plage; jern og andre metaller kunne næsten ikke fås; og der var stor knaphed på vigtige produkter som salt til vinterhusholdningerne og tjære til vedligehold af huse i by og på land.

Pengevæsenet³⁶ fungerede i de første krigsår nogenlunde som hidtil. Men i 1810, da Marstrand-familien flyttede ind i Silkegade, begyndte det at gå galt. Staten satte flere og flere penge i omløb. Overalt i landet var hæren mobiliseret af frygt - temmelig ubegrundet - for en invasion. Der blev anlagt skanser på strategisk vigtige steder og mobiliseret militser og kystværn. Næsten alle våbenføre mænd skulle stå til rådighed i påkommende tilfælde og skulle forsynes med den nødvendige udrustning. Men at sætte hele landet således på krigsfod krævede uhyre summer til udstyr og opbygning af lagre. I et tidligere kapitel har vi hørt, at Petras far, provsten i Holbæk, syntes, at "det kunde være nok" at oplagre krudt og kugler i kirken, men "kostaldsvarer" som hø og halm ville han ikke have derind! Der gik også store beløb til de franske og spanske hjælpetropper. De rykkede især op i Jylland og fik alle udgifter dækket af den danske regering.

Seddelpressen roterede, seddelomløbet steg og steg, så pengenes værdi blev mindre og mindre. I 1812 var pengeværdien faldet til en tiendedel af tidligere, eller med andre ord: Prisniveauet var tidoblet. Inflationen blev galopperende, og til sidst brast boblen. Statsbankerotten blev erklæret i 1813.

Berusede forlader en kælderbeværtning. Tegning eft. et maleri af Wilh. Marstrand. Hjemmet i Silkegade lå nær ved Holmens Kanal og havnen. Kvarteret var fuldt af kælderbeværtninger, hvor det vrimlede med sømænd og håndværkere.

Det er ikke opgaven her at gøre nærmere rede for statsbankerottens følger. Vi skal blot huske, at gamle pengesedler og mønter blev ombyttet med nye, ikke en mod en, men 6 gamle rigsdaler mod een ny. Seddelmængden skulle yderligere indskrænkes på anden måde: Al fast ejendom i by og på land fik tvangspålagt en gældsforpligtelse over for den nye Nationalbank. Denne "bankhæftelse" skulle forrentes og afdrages. Også Marstrands gård i Silkegade fik naturligvis pålagt denne bankhæftelse, men Nordmandens økonomi kunne godt bære det.

Regeringens politik var det modsatte af inflation, altså at opskrive de nye penges værdi (for at sikre guldindløseligheden). Men det danske erhvervsliv, særlig handel og industri, blev derved tappet for likvide midler, kunne ikke klare dagen og vejen og kunne ikke overholde gældsforpligtelser, som i andre tider ville have været normale.

INDKØBSPRIS OG SALGSPRIS FOR NORDMANDEN

År	Prisen for en en tønde rug	Prisen for et pund = ½ kg rugbrød	En ufaglærts dagløn
1800	5 daler	2 ½ skilling	24 skilling (1/4 daler)
1810	8 daler	4 skilling	48 skilling (½ daler)
1814	*) 17 nye daler	9 nye skilling	96 nye skilling (1 ny daler)
1819	5 nye daler	3 ½ nye sk.	24-48 nye sk. (op til ½ daler)
1825	4 nye daler	3 ½ nye sk.	24-32 nye sk. (op til 1/3 daler)

*) Her begynder priserne at blive angivet i de nye daler, og der gik 6 gamle daler på en ny. Rugprisen på 17 nye daler svarer altså til 102 gamle daler, og brødprisen på 9 nye skilling svarer til 54 gamle skilling. Begge dele er en 20-dobling i forhold til år 1800, før ulykkerne satte ind. Men det afgørende for Nordmanden var selvfølgelig, om de to prisers bevægelser fulgtes ad. Som vi kan se, faldt rugprisen i længden mere end brødprisen, så bageren var gunstigt stillet.

Denne økonomiske katastrofe kan vi i vor tid knap nok forestille os. Landets store handelshuse brød sammen. Det forfærdelige var, at de fungerede som en slags banker (der var endnu ikke etableret noget kommercielt bankvæsen i Danmark), og hos dem havde utallige små og store virksomheder anbragt de midler, som skulle sikre den løbende drift, køb af råvarer, nyinvesteringer osv. Det ville svare til, hvis i vore dage bank efter bank krakkede.

Det ene handelshus efter det andet gik fallit, Rybergs Hus, Coninck & Co., Meyer og Trier, Duntzfelt osv. osv. Naturligvis havde disse banklignende handelsehuse ikke de indsatte midler liggende i guld i kælderen, men havde

investeret dem i handelsskibe på Ostindien og Kina og Vestindien. Men under krigen var hele den dansk-norske handelsflåde på verdenshavene blevet røvet ("opbragt") af englænderne. Det kostede os halvandet tusinde skibe at tage parti for Napoleon. Og et stort skib med ladning var ofte mere værd end et almindeligt fleretagers hus i København. Halvandet tusinde! Alle de indsatte midler, små penge og store formuer, alt var væk.

Og det kostede os unionen med Norge. Fredsslutningen i Kiel i 1814 og Wienerkongressen i 1815 beseglede katastrofen, men det var først i de følgende år og i 1820'erne, at den slog endeligt igennem med de smertelige fallitter, som fra de store handelshuse forplantede sig til

store og små næringsdrivende og deres familier, først og fremmest i hovedstaden, men også i provinsens store handelsbyer, som fx Randers og Aalborg.

En tom havn, ingen skibe, tømte varelagre, en tom statskasse og en uendelighed af fallitter, - dét var den barske virkelighed. Dét København, som "de 5 Marstrand-brødre" voxede op i, lå i ruiner i mere end een forstand!

Hvordan overlevede Marstrand-familien?

På denne rystende baggrund føles det småt, når vi vender vort blik til et enkelt hjem i Silkegade, men det er nu dén opgave, vi har sat os. Så melder spørgsmålet sig: Hvordan i alverden klarede Nordmanden sig igennem under sådanne forhold?

Han har været ualmindelig heldig i sit valg af næringsvej. Tilførslerne af hans råvarer, rug, slog til. Efterspørgselen efter hans salgsvare, det daglige brød, var forholdsvis konstant, for han havde specialiseret sig i storproduktion af rugbrød og havde en rimelig sikker afsætning på sine brød. Men tjente han noget videre?

Prisstigningerne for den rug, som han skulle købe, balancerede nogenlunde med stigningerne i den brødpris, han kunne opnå, fra han startede i 1810, og senere under møntreformen i 1813. Og i anden halvdel af årtiet blev forholdet endda mere fordelagtigt for ham, idet salgsprisen for hans brød

steg mere end kornprisen, han betalte. Dét kan vi se af nedenstående tabel³⁷. Bemærk, at der gik 96 skilling på en daler. Alle tallene er afrundede.

Tabellens tredje spalte viser, hvorledes en ufaglært arbejders dagløn udviklede sig. Hvis man sammenligner med brødpriserne i midterspalten, ser man, i det meste af perioden var en ufaglært arbejders dagløn 10 gange prisen for et rugbrød; men allerede før 1820 blev forholdet ringere for ham. I forhold til lønningerne steg fødevarerpriserne nu som helhed; ikke bare brød, men særlig kød og flæsk blev dyrt, så mange arbejdere levede nær et existensminimum. I det hele taget var der smalhals i de københavnske hjem.

Af alt dette kan vi se, at en rugbrødsbager var en af de få undtagelser fra den almindelige elendighed. *Marstrand-slægtens norske stamfar var en heldig mand.*

Marstrand havde også en anden indtægtskilde. I forhuset udlejede han 4 lejligheder, nemlig på 1. og 2. sal og på kvisten samt i kælderen. Hans lejeindtægter fulgte med inflationen, ja mere end det, for der var boligmangel i det voldomkransede København, så boligmarkedet var udlejers marked. Også her var Nordmanden en heldig mand.

At det alligevel gik galt for ham gennem 1820'erne, skyldtes hans mangel på evne eller vilje til at administrere bageriet. Han helligede sig sit værksted, sine opfindelser og sin fabrikation af musikinstrumenter. Bageriet lod han sejle sin egen sø. De "forvaltere", han antog til at bestyre det, snød ham, så det drev.

Vi har tre kilder til vor viden om Marstrand-familien i Silkegade. Dem citerer jeg nu *i kronologisk rækkefølge*. Den ældste af dem er fra året 1825. Nordmanden er da 45 år og Petra 37, et par i deres bedste alder med 5 drenge imellem 8 og 15 år.

I dét år opholder en af drengenes jævnaldrende kusiner sig i byen. Det er³⁸ Wilhelmine Smith; hun er ældste datter af deres morbror Daniel Smith, der er provst på Lolland³⁹. Han har sendt datteren til hovedstaden i nogle måneder for at lære kjolesyning og broderi på en lille syskole⁴⁰. Wilhelmine er 14 år og på alder med de tre ældste af drengene; Oswald er lidt yngre, medens Otto og Wilhelm er lidt ældre. Det er de tre, hun særlig knytter sig til.

Hun opholder sig ustandseligt "hos Marstrands" i Silkegade, hun spiser meget ofte hos dem, hun leger hos dem, hun går i byen med dem og tager på ture med familien i omegnen. Ganske vist logerer hun hos sin bedstemor⁴¹ i "Brødrene Petersens Jomfrukloster" i Vimmelskafte⁴² nær ved Marstrand-hjemmet; men for den 14-årige pige er det ikke særlig interessant at være i selskab med den gamle dame; så hun skynder sig hen hos Marstrands så tit som muligt. Det fortæller hun om i sin dagbog⁴³, som jeg nu bringer citater fra⁴⁴.

Familielivet i hjemmet i Silkegade

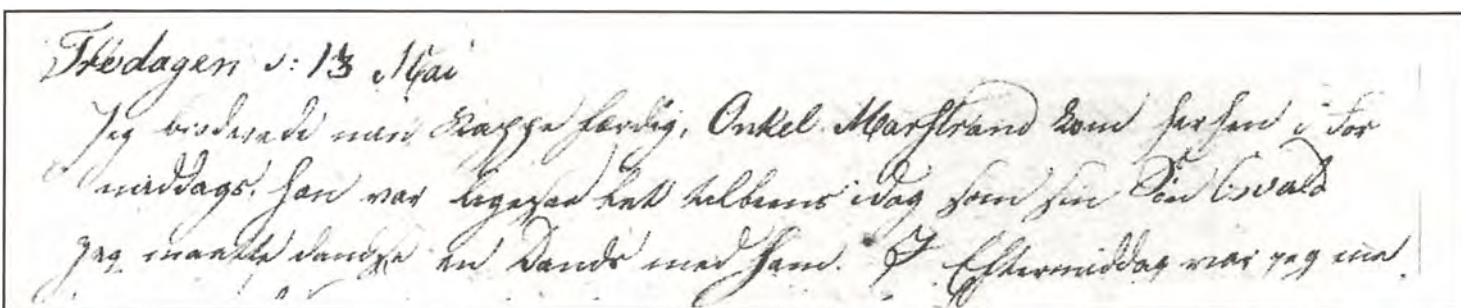
1. kilde: Wilhelmines dagbog

Allerede på sin anden dag i København noterer hun, at hun gik "hen til Marstrands" og samme dag "igjen hen til Marstrands, hvor vi legede, spillede Boldt osv.". Dag efter dag skriver hun, at hun "var hos Marstrands", ofte blot, at hun "gik derhen" - underforstået til hjemmet i Silkegade.

"Onkel Marstrand var saa munter, han gik og spøjte med mig"

Hjemmets norske far får vi et levende indtryk af⁴⁵. Han er morgenmand: "Imorges Kl. 6 kom Onkel Marstrand - -", men han går ikke tidligt i seng: "Jeg gik hen til Marstrands og spillede (Klavér) til Kl. 10 1/2; Onkel fulgte mig selv hjem, da Drengene var gaaet i Seng".

Han arrangerer udflugter og sejlture for sin familie, og dér bliver hun selvfølgelig inviteret med. I midten af maj måned er hun på en tur "med alle de kjære Marstrands til Charlottenlund"⁴⁶.

Dagbog, Fredagen d. 14 Maj. Jeg broderede min kappe færdig. Onkel Marstrand kom herhen i Formiddags; han var ligesaa let tilbends som sin Søn Oswald; jeg maatte dandse en Dands med ham.

Det var ingen fejning i den Nordmand, da han kom med sine 5 drenge i Aften. Vi legede og dansede derhenne til den var 10. Jeg betragter de 5 Drenge som mine brødre.

Dagbog. Onsdagen d. 25 Mai.

Der var ingen hjemme uden Drengene, de andre var i Klosteret i aften. Vi legede og dansede derhenne til den var 10. Jeg betragter de 5 Drenge som mine brødre.

- Det var én af de skønneste Dage, jeg har haft i Kjøbenhavn. Om Morgenen gik Mine⁴⁷ og jeg hen til Marstrands med en stor Kurv Sukkerkringler til Troels, hvis Geburtsdag det i Dag var. Vi spiste da alle varm Frikassé, og saa begav Tante Petra, Onkel Marstrand, Jomfrue Marstrand⁴⁸, Otto Wilhelm Oswald Troels Theodor, Mine og jeg os paa Veien. Det var et deiligt Veir. Jeg kan ikke beskrive saadan en nydelig Vei. Paa den ene Side har vi hele Tiden Stranden, og paa den anden Side smukke Lyststeder med grønne Hauger og Skove omkring. Der er en god Miil, men vi blev ikke trætte, endskjønt vi løb mere, end vi gik. Onkel Marstrand var saa munter, han gik og spøjte med mig; naar vi kom til en lille Bæk, saa raabte han: Skynd dig Wilhelmine, saa skal du see Glommen! Kom vi til en Myretue, sagde han: Kom Wilhelmine, saa skal du see Ætna! Saaledes spøjte han med mig hele Veien, indtil vi endelig ankom Kl. 1 i et lille Huus, som ligger ved Stranden. Vi havde taget Caffé, Sukker og Hvedebrød med os, som vi fortærede. Vi legede og ledte om Rav, hvoraf vi fandt et Stykke, som Otto skar mig et nydeligt Hjerte af. Hele Selskabet begav sig ud i Charlottenlund Hauge. Dér var allerede opslaaet Borde og Bænke og Telte til Bequemmelighed for dé Kjøbenhavnere, som vil tage derud og nyde Landlivet. Vi drak Theevand derude, og derpaa gik vi hjem igjen. Paa Veien mødte vi en af Prinsesserne tilhest med sin Staldknægt bagefter. Vi var alle meget trætte, da vi kom hjem Kl. 9”.

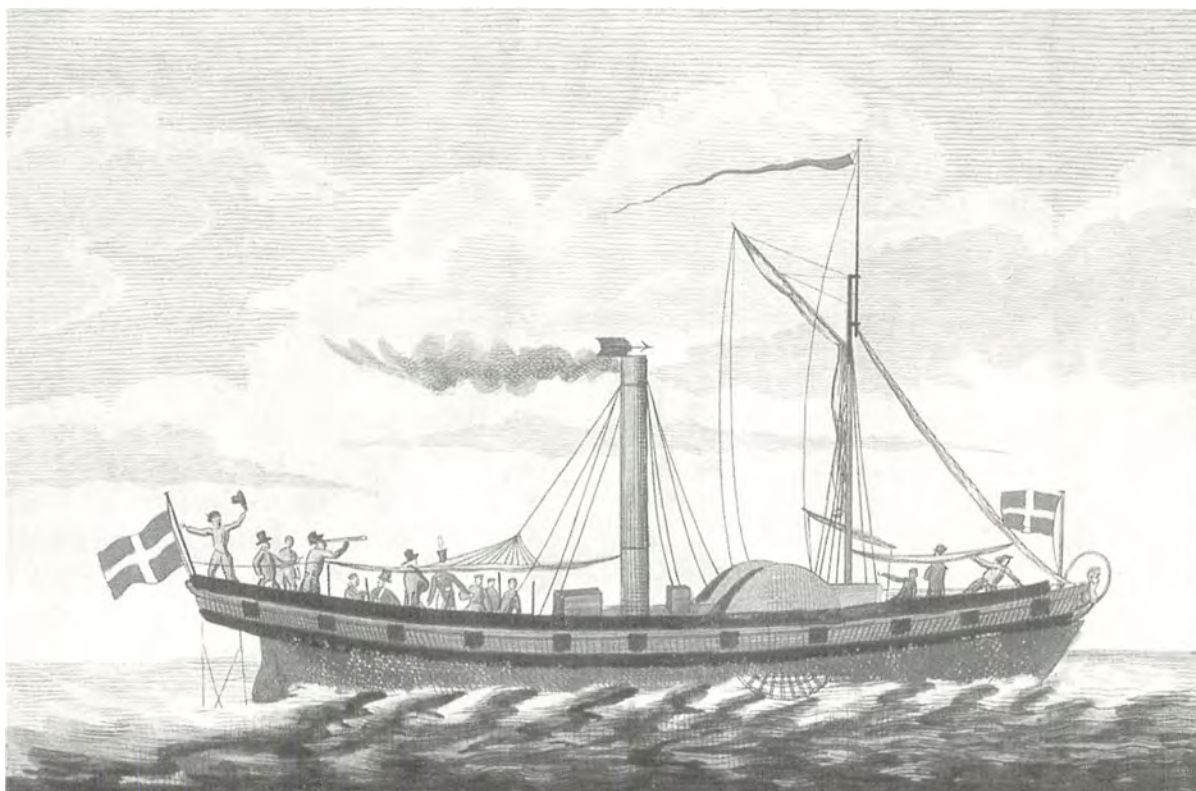
Et par uger senere arrangerer Nordmanden en tur på Øresund⁴⁹. “Imorgen er jeg indbudet til en Seilads med Marstrands”. Næste dag følger beretningen i dagbogen: “Kl. halv 12 gik Tante Thea⁵⁰ og jeg hen til Marstrands for efter Aftale at seile med dem til Charlottenlund. Men vi skulde ikke seile førend Kl. 3, da Eckertsbergs

(og enkelte andre) skulde med. De kom Kl. halv 3, og vi gik strax allesammen ned til Toldboden, hvorfra vi skulde ros ud til et stort Skib. Vi skulde seile først ud til nogle engelske Skibe langt ude i Østersøen, saa vende om og seile til Charlottenlund, hvor vi skulde drikke Thee, og saa igjen seile til Kjøbenhavn”.

Var der kønsdiskriminering, eller var det påklædningen, som medførte det, eller var det naturen, der gik over optugtelsen? Den kvikke kusine iagttager sine medpassagerer og gør et lynhurtigt notat om sagen:

Nordmanden tegnet af sønnen Wilhelm Marstrand som 15-årig. Det var i 1826, året efter Wilhelmines ophold i København, tre år før Nordmandens død.

Dampskibet "Caledonia" var det første dampskib i danske farvande. Det sejlede i rute mellem København og Kiel, men om søndagen lavede det udflugter på Øresund. Skibet var bevis på verdens totale forandring. Ingen sejl eller årer. En larmende maskine anbragt inde i et skib, og så fremad med store skovlhjul. Mødet med vidunderet har været en stor oplevelse for Marstrand-drengene.

"Da vi vare komne ombord, tog enhver sin Plads. Jeg sad mig op paa et Matrossæde paa Kanten af Skibet. De andre Fruentimmere pakkede dem sammen paa to Bænke, som er paa Bunden. Mandfolkene og Drengene var snart her og snart dér paa Skibet.

Men med eet blev det en hæftig Storm, Bølgerne begyndte at gaa høit og Søen slog stærkt ind. Skibet gik med en mageløs Hastighed. Fru Eckertsberg fik ondt, og de andre blev meget bange -

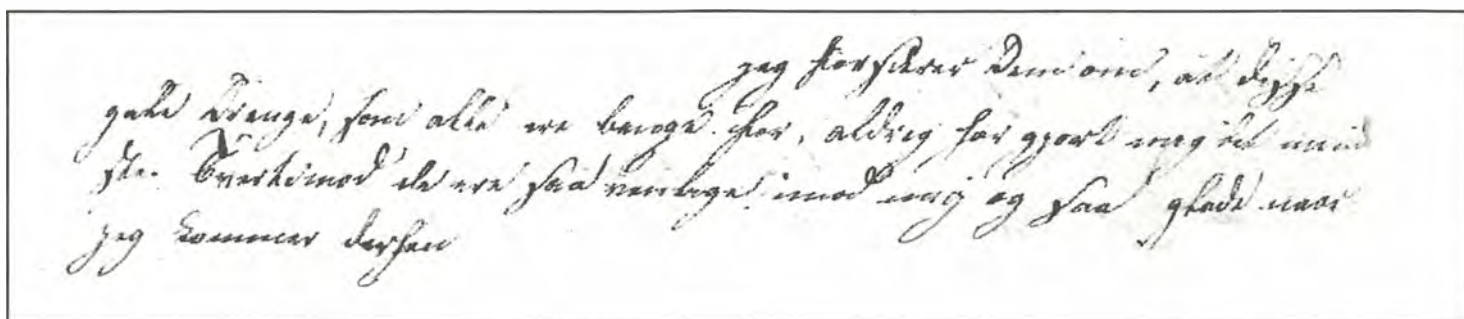
Endelig kom vi da i Land ved Charlottenlund. Dér drak vi Theevand og spadserede, til Kl. var halv 9. Saa seilede Onkel Marstrand, Tante Thea, Jomfrue Marstrand, Professor Eckertsberg, hans Søn, Mille⁵¹, Hedevig Eckertsberg, Peter Prytz, Theodor, Troels, Wilhelm og jeg. Men Tante Petra, Fru Eckertsberg (og et par andre damer) og Otto, de gik hjem".

Det betyder, at damerne har fået nok af sejltur og foretrækker at gå hjem. Det lader sig gøre, fordi det er ved midsommertid; men vejbelysning findes selvølgelig overhovedet

ikke, saa derfor skal den ældste af sønnerne, Otto, følge de søsyge damer hjem. Oswald nævnes ikke, for han er bortrejst til søs i halvanden måned. Dagbogen fortsætter således:

*"Jeg kan ikke sige, hvad det var for en behagelig Hjemtour! Det var saadan et deiligt Veir. Onkel Marstrand, Eckertsberg og hans Søn sang endeel lystige Viser, imedens at enhver moerede sig paa sin Maade. Troels og Theodor fangede Reier. Wilhelm og jeg satte smaa Baade af Papir ud at seile. **Vi seilede saa tæt forbi Dampskibet**, saa vi tydelig kunde see alle Passagererne. Først Kl. 11 landede vi ved Toldboden. Derfra gik vi hjem i Silkegaden".*

Onkel Marstrand bød også Wilhelmine på andre oplevelser. "Kl. 9 gik Tante Petra, Onkel Marstrand og jeg ned til det nye Badehuus"⁵², en offentlig nyoprettet badeansalt med varmt vand. "Der var alle muelige Bequemmeligheder og et stort Badekar, hvori jeg dykkede og badede mig dygtig. Da vi var færdige, gik vi op paa Conversations-Salen, hvor Onkel havde bestilt Chocolate for os til 14 Skilling Koppen".

Dagbog. Onsdagen d. 25 Mai (forsat). "Jeg forsikrer dem om, at disse gale Drengene, som alle ere bange for, aldrig har gjort mig det mindste. Tværtimod; de ere saa venlige imod mig og saa glade, naar jeg kommer derhen".

Derimod deltog han ikke i kirkegang. Petra gik gang på gang i kirke med de 5 drenge og Wilhelmine, og ofte var der en eller flere af de ugifte tanter med: "Anden Pintsedag gik Tante Lise og jeg i Kirke med Tante Petra og Drengene og hørte en smuk Prædiken af Biskob Mynter"; vi finder aldrig Nordmanden blandt de opremsede kirkegængere.

Da Nordmanden en aften opdagede, at drengenes 14-årige kusine var interesseret i at spille klaver, tilbød han at give hende klavérundervisning⁵³, og det benyttede hun sig af. "Jeg er meget glad i Aften. Theodor og jeg var ene inde i Stuen; saa spillede jeg paa Clavéret. Idetsamme kom Onkel Marstrand ind. Jeg vilde strax reise mig op, men han bad om jeg vilde blive siddende. Han viste mig nu alle Skalaerne og lærte mig at spille dem. Derpaa spurgte han mig, om jeg havde Lyst til at lære og spille, hvorpaa jeg svarede ja. Han sagde da, han gjerne vilde lære mig det. Han lærte mig at kjende nogle Noder og gav mig en Lectie for til imorgen". Derefter ofrede Nordmanden tid på at undervise pigen nogle gange om ugen: "Da vi havde spiiist, spillede Onkel Marstrand med mig fra 4 til 7. Han lærte mig at øve mig med Fingersætningen".

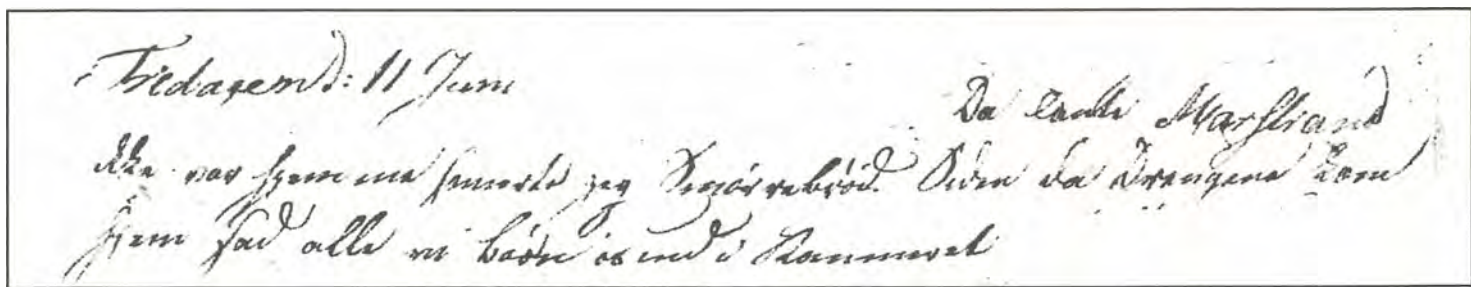
Det billede, dagbogen tegner af Nordmanden som familiemenneske, er tydeligt. Han dyrker ikke bare musik med voxne musikelskere, han tager sig også af børnene. Som vi har set, byder han på udflugter og sejlture og på chokolade ude i byen; og hvis drengene er gået i seng, mens kusinen har spillet med ham, følger han hende hjem. Han skildres som langt mere aktiv i familielivet end Tante Petra. Men han er ingen legeonkel. Dagbogen siger flere gange udtrykkeligt, at han "sad sig ind

paa sit Kammer"⁵⁴. Det kan ikke betyde, at han var ovre på sit mekaniske værksted, men at han har haft et særligt rum i hjemmet, hvor han kunne sidde og få ideer og tegne og gøre udkast, hvis ikke han "spillede paa Bas", meningen er formodentlig violoncel.

"Jeg betragter de 5 Drengene som mine Brødre"

Det er drengene og samværet⁵⁵ med dem, som står i centrum i dagbogen. "Om Aftenen gik Mine og jeg derhen. Der var ingen hjemme uden Drengene. Vi legede og dandsede derhenne til den var 10". En anden aften læser vi: "Der var ingen hjemme uden Pigen og Drengene, som blev meget glade over min Abesin og mine Brystsukkere som jeg forærede dem. Vi gjorde et dygtigt Spend derhenne indtil Kl: 10½". Dette særlige udtryk, som vi nu om stunder ikke kender på dansk, må have været gængs på den tid, for det findes flere steder i dagbogen. Undertiden går besøget den modsatte vej: "Aften var Marstrands Drengene herhenne, og vi havde et dygtigt Spend nede i Gaarden". Det er et af de steder, hvor Wilhelmine bruger den betegnelse, som ude i byen var den almindelige om de 5 brødre: *Marstrands drenge*. "Jeg betragter de 5 Drengene som mine Brødre" skriver hun. Hun går tillidsfuldt med dem til et bal, skønt hun ikke kan danse; "mine mange unge Fætttere har lovet at føre mig an".

Undertiden lånte eller lejede drengene en båd og tog hende med ud på en rotur: "I Eftermiddag var Otto, Wilhelm og jeg (og nogle andre) ude at seile i en lille Baad paa Kalleboe Strand. Vi moerede os ypperligt". En anden dag var der en fætter med fra Smith-slægten: "Kl. 4 gik Peter⁵⁶ ned ved Langebroe med Troels og Theodor

Dagbog, Fredag d. 11 juni. Da Tante Marstrand ikke var hjemme smurte jeg Smørrebrød. Siden da Drengene kom hjem, sad alle vi Børn os ind i Kammeret.

og mig, for at see, om han ikke kunde faae en lille Baad til os. Men det var umueligt. Der var saadan en Rift om dem". Næste dag "seilede Peter og jeg en lille Tour istedetfor i Gaar".

"Den søde gode Tante Petra" - "som rigtignok er lidt suur"

Når Wilhelmine om aftenen er henne i Silkegade, får vi at vide om *Petra*, at hun enten går i seng eller sidder og syer. At ordne familiens klæder har været hendes job, og det har jo ikke været en lille sag med så mange familiemedlemmer. På de andre områder af husholdningen har hun været godt hjulpet. Hun har i hvert fald haft en tjenestepige⁵⁷ til rengøring og en jomfrue⁵⁸ til madlavning.

Petra bliver i dagbogen særlig omtalt i forbindelse med kirkegang. Skønt Nordmanden ikke ser ud til at have været religiøst anlagt, får Petra sat sin vilje igennem over for deres 5 drenge, så de skal ofte til gudstjeneste med hende. I pinsen skal de i kirke både 1. og 2. pinsedag⁵⁹.

Men ellers, når de er ude sammen, er det hjemmets mandlige overhoved, der efter tidens skik har styringen og arrangerer tingene. Den dag, da Wilhelmine med taknemlighed over for sin galante onkel fortæller om besøget på den nyoprettede badeanstalt, tilføjer hun med et par kælne adjektiver: "*den søde gode Tante Petra badede sig*"; og for at præcisere sagen en extra gang for dem, der skal læse dagbogen, giver Wilhelmine notatet om onklens traktement med chokoladen en endnu mere umotiveret tilføjelse, nemlig følgende salut: "*Den kjærlige, gode Tante! Hun véd ikke, hvad godt hun vil gjøre sin elskede Broders Datter*". Dagbogen er jo stilet til Wilhelmines forældre; det er faderen Daniel

Smith, som har bedt hende om at skrive den. Det ser derfor ud, som om hun efter at have fortalt om onkelen og hans invitation til chokolade, og især efter, at hun på de foregående dagbogsblade har fremhævet ham meget, pludselig nu er kommet i tanker om, at hendes far nok gerne vil læse nogle pæne ord om sin søster Petra.

Et andet sted i dagbogen foreslår Wilhelmine direkte henvendt til sine forældre, at de 5 Marstrand-brødre skal komme på et sommerferiebesøg i præstegården på Lolland. For overtalelsens skyld bruger hun som argument, at "*deres Moder dog har været én af dem, som har foræret mig mest, og som jeg har havt mine fleste Fornøielser med*". Det sidste er ifølge hendes egen dagbog simpelthen ikke sandt. Hovedindtrykket er, at hun vil bevæge sin far med disse lovord om hans søster til at invitere de 5 nevøer. Om drengene kom til Lolland eller ej, er uvist.

Da hun efter sommerferien igen er i København, har piben fået en anden lyd. Ved slutningen af dagbogen beder hun sin far om at give den 4-årige lillesøster Petra et kys fra hende, og så tilføjer hun: "*Hun ligner da slet ikke sin Navne i Silkegaden, som rigtignok er lidt suur*"⁶⁰.

Tante Marstrand⁶¹ - hvem var hun?

Tante Petra plejede ikke at tage sig af madlavning og måltider. Det kan vi se af flg. dagbogsnotat om en eftermiddag, da Wilhelmine var gået hen til Marstrands. "*Jeg sad inde og broderede hos Tante Petra indtil Kl. 6. Da Tante Marstrand ikke var hjemme smurte jeg Smørrebrød. Siden da Drengene kom hjem, sad alle Børn os ind i Kammeret*". Det kom meget belejligt, at den

unge niece var dukket op, så nu skulle hun tage sig af aftensmaden til erstatning for *Tante Marstrand*.

Det fremgår af sætningen, at Marstrand-familien efter tidens skik spiste varm "middagsmad", når det var middagstid, og fik anrettet kold mad dvs. smørrebrød som aftensmad. Den pågældende dag var en fredag i juni⁶², altså en skoledag; det indebærer, at også drengene har spist varm middagsmad midt på dagen. Det viser os, at drengenes skoler må have haft ganske samme timeplan, som vi kender fra de danske købstæder dengang. Der blev holdt lang middagspause, hvori børnene forlod skolen og gik hjem at spise for derpå at komme i skole igen et par timer.

Tilbage til *Tante Marstrand*. Dagbogen viser, at i familien var der tre voksne. Overalt, hvor familien er samlet, er hun med. Pinsedag, mens børnene fornøjede sig med hinanden, gik de voksne på besøg ude i byen, og de var selvfølgelig ikke to, men tre: "*Om Eftermiddagen gik Tante Petra, Onkel Marstrand og Jomfrue Marstrand ud*". Og når Wilhelmine om aftenen havde leget med drengene, noterede hun også, hvad de 3 voksne samtidig lavede: "*Tante Petra gik i Seng Kl. 9, Onkel Marstrand sad paa sit Kammer, og Jomfrue Marstrand gik ogsaa i Seng*"⁶³.

Ude i byen er hun blevet omtalt som *Jomfrue Marstrand* efter tidens skik (svarende til senere tiders Frøken Marstrand). Men vi finder også i dagbogen betegnelsen *Tante Marstrand*. Hun blev kun kaldt *Tante* i familien i Silkegade⁶⁴.

Anne Marstrand kender vi fra Trondhjem ved begyndelsen af denne bog, da hendes mor var død og hjemmet deroppe måtte opgives. Da var Nordmanden meget bekymret for sine to søstre. Den ældre bror⁶⁵ sad i et godt embede på Vestlandet i Norge, men gjorde intet for at hjælpe dem. Kort efter døde den ældste af søstre⁶⁶. Den yngste flyttede til Danmark o. 1810 for at bo i Nordmandens hjem. Der blev hun et selvfølgeligt familiemedlem.

Da den yngste af de 5 brødre, Theodor, var i 1841 på udenlandsrejse, skrev han: "*Den 3. December drak jeg Tante Marstrands Skaal i et Glas Wienerøl*"⁶⁷.

Det er en gåde, hvorfor der i Troels Marstrands erindringsbog ikke findes noget om hendes rolle i barndomshjemmet, skønt hun boede fast hos familien i hele hans barndom⁶⁸. Hun kom der, fem år før han blev født, og boede der i 30 år. Skønt Troels opregner navnene på mere eller mindre tilfældige gæster og ofte fortæller om den norske dreng, som boede i hjemmet nogle år, er *Tante Marstrand* alligevel ikke med i hans erindringer om barndomshjemmet. Derfor er den dagbog, som drengenes kusine skrev, en første rangs kilde for os.

2. kilde: Daniel Smiths "Optegnelser"

Nu skal vi til kilde nr. 2 om familielivet i Silkegade, nemlig drengenes morbror, Petras fire år yngre bror *Daniel Smith*. Han blev Nordmandens nære ven, færdedes i hjemmet som student og ung præst, og da han blev provst først på Lolland, så i Stege på Møn, var hans præstegård et feriemål for drengene. Selv boede han hos Marstrand-familien i Silkegade under mange ophold i København, og han har skrevet om sin søster Petra og hendes mand.

Om drengenes far

Af ydre var Nordmanden en smuk mand. Allerede første gang, de mødtes, blev Daniel indtaget i hans smukke ydre. Nordmanden var umiddelbar og charmerende⁶⁹, så han havde let ved at få venner og forstod at holde fast på sin vennekreds⁷⁰. Det hang sammen med, at han var til at stole på⁷¹, og når nogen havde brug for ham, var han en hjælpsom mand⁷². Trods alle sine evner og talenter var han beskeden af væsen, "*han lod aldrig nogen føle sin Overlegenhed*".

Han var gæstfri, så der kom en masse folk i hans hjem, først og fremmest kunstnere og musikmennesker. Han lagde gerne husrum til, når der skulle spilles kammermusik eller synges korsang.

Hans hovedinteresse var musik. "*Marstrand havde meget Musiktalent. Ihans*

*Huus spillede han Bratschen i Quartetter*⁷³. Han afholdt musikaftener, og i hjemmet færdedes kunstnere fra det kongelige kapel og operaen. Med nogle af dem tog han på tourné. *“Han reiste endog med Schall⁷⁴ og Jomfru Funch⁷⁵ og han sang fiirstemmige Sange for sin Fornøielse*”, det har vi allerede læst om i Wilhelmnes livlige skildring af sejladsen på Øresund, hvor *“Marstrand, Eckersberg og hans Søn sang endeel lystige Viser”⁷⁶*.

Dertil kom hans mekaniske snilde. Han havde et geni for at opdage nye tekniske muligheder⁷⁷. Derfor havde han i Silkegade ikke bare sine store mekaniske værksteder i baggården, men i selv hjemmet havde han et lille arbejdsrum, hans “kammer”⁷⁸, hvor han satte sig ind og tegnede skitser, når ånden kom over ham.

Da han jo var en spøgefugl⁷⁹, er det ikke så mærkeligt, at han holdt af humoristisk litteratur, dengang sagde man komisk digtning⁸⁰. Han dyrkede ikke bare de hjemlige komikere. Holberg og Wessel og Baggesen, *han læste Engelsk flittig og elskede de satiriske Skrifter*”, som jo på den tid var så karakteristiske for engelsk kultur. At hans næstældste søn Wilhelm slægtede ham på, er let at se, men Wilhelm kunne ikke læse engelsk⁸¹.

Det var til Nordmanden, at svigerfaderen ved sin søn Daniels bryllup råbte: *“Spil op, Jacob Spillemand!”⁸²*, for Nordmanden var i det hele taget et glimrende selskabsmenneske. Det var ikke bare ved spil og visesang, at han bidrog til den gode stemning, men også ved sin livlighed og munterhed. Vi har Daniels datters ord for, at han *“var saa munter”⁸³*.

Han var også en, som man kunne tale fortroligt med om personlige problemer⁸⁴. Dét var allerede den gamle provst i Holbæk klar over, da han i Daniels unge år som student bad Nordmanden om at overtale sin søn til at opgive nogle uheldige studievaner. Herom skrev Daniel senere: *“Ved hans besindige og kjærlige Tiltale fik han mig bøjet”⁸⁵*.

Sammenfattende skrev Daniel Smith smukt om sin svoger: *“Han var i Omgang lige saa venlig og opoffrende og discret, som han i Hjertet var reen og redelig”⁸⁶*. I nevøen Troelses afskrift udelades hjertet, og han ændrer

sætningen om sin far til, at han var *“i Omgang ren og ridderlig”⁸⁷*. Ordet redelig blev altså rettet til ridderlig, begge ord giver mening, men ikke den samme. At manden var ren i omgang, lyder underligt.

Om drengens mor

Om Petra fortæller broren, at hun havde et *“noget melancholsk Temperament”*. Hun var som ung pige blevet sendt til Magleby præstegård ved Skælskør for at lære husholdning; præstekonen var hendes faster, *Tante Spleth*, søster til provst Smith i Holbæk⁸⁸. Præsten var en temmelig *“ustuderet og talentløs Mand”⁸⁹*, han blev grebet af en slags pietisme, en dommedagsreligion. Det fik indflydelse for livstid på den unge Petra, hun blev tungsindig og *“beholdt hele sit Liv et Strøg af Religions-Rigorisme”* med bestemte meninger om, hvad man måtte og ikke måtte for at undgå at komme i helvede⁹⁰. Hun kom også til at lide af, hvad man kaldte religiøst sværmeri, dvs. at hun havde mærkelige syner.

Hendes ansigtsudtryk var præget en noget streng alvor, men da hun var lunefuld, kunne hun være livlig *“når hun var munter”⁹¹*.

Daniel Smith hygger sig ikke

Iøvrigt skriver Daniel om begge ægtefællerne, at *“Huusholdning og Børnetugt forstode hverken Petra eller Han; derfor var deres Hjem ikke ret hyggeligt; men deres kjærlige Sind gjorde dog deres Huus til Familiens andet Standquarter, - Holbek var det første”⁹²*.

At huset blev familiens andet standkvarter, betyder, at det blev et godt sted at samles for Smith-familien, - nogen Marstrand-familie var der jo ikke i Danmark. Daniel drager tilmed en meget smigrende parallel til Smith-familiens tidligere samlingssted, nemlig provstehjemmet hos drengenes morfar i Holbæk. Karakteristikken af Marstrand-hjemmet kan vel ikke blive mere rosende.

Alligevel mente Daniel ikke, der var hyggeligt, - for hvem? Huset vrimlede jo af gæster, som åbenbart befandt sig vel dér. Sagen var nok den, at Daniel holdt mere af en rigtig præstehytte, som han ikke fandt dér; men når

han derimod var på besøg hos præstekolleger, trak de sig ind i præstens studerekammer og overlod børn og støj til fruentimmerne; men her var det ikke sådan; her levedes et almindeligt familieliv.

3. kilde: Sønnen Troelses erindringsbog

Vores 3. kilde til viden om hjemmet i Silkegade er sønnen Troelses erindringer⁹³. Hjemmets hele præg beroede først og fremmest på husets herre. Det var Nordmanden, som prægede hjemmet med sine talenter og sin smag, med sin selskabelighed og sine venner.

Nordmanden gjorde hjemmet festligt

Troels husker barndomshjemmet som et *festligt* hjem og et *selskabeligt* hus⁹⁴, hvor livlige og kunstneriske personer færdedes ind og ud. Han var kun 14 år, da det hele var forbi, så han husker det med et barns øjne: Juletræet var *stort*, gaverne var *pyntelige*⁹⁵, festerne var *strålende*⁹⁶, møblerne var *smukke*⁹⁷, der rådede en vis *luxus*, hjemmet var i det hele taget præget af præget af udvortes *herligheder*⁹⁸.

Nordmanden gjorde sit hjem til et samlingssted. *“Med hans musikalske Talent og sunde Kunstsands var det ikke saa underligt, at Huset var tiltrækkende for Unge og Gamle”*⁹⁹, siger Troels. *“Musikalske og litteraire kunstneriske Aander samledes dér, og ugentlige Kvartetter blev opførte; Fader spillede selv Violoncel”*¹⁰⁰, og *Professor Eckersberg, som altid var med, spillede Violin”*.

Naturligvis opfattede drengen disse samvær som “strålende fester”. Men faktum var, at man kom *ikke* i det Marstrandske hjem for at få luksuøs beværtning. Til gengæld fik man liflig musik og fornøjelig visesang, inspirerende konversation og muntert samvær.

Der blev nok mest serveret aftenthe med et simpelt stykke kage fra værtens eget bageri. De fleste af gæsterne havde selv småt med penge, for de var *“Skuespillere, Musikere og Digtere”*¹⁰¹. Men de kom til det Marstrandske hjem med en

anden slags rigdom: talentfuldhed, bohemesind og evne til at skabe festlig stemning.

Når det gik højt, er der sikkert blevet budt på nøjagtig det samme, som når fattige studenter holdt gilde: Punch var billigere end the, og man drak så dejligt af den uden at få fast føde.

Nordmanden var gæstfri, ikke bare i fest og glæde, men også når der opstod vanskeligheder eller nød. Troels nævner navnet på en jødisk familie¹⁰², hvis mor og datter opholdt sig i det Marstrandske hjem under jødefejden. Navnet er ikke noget, han selv kan huske fra sin 4 års alder, men er noget, han husker, at han har fået fortalt senere.

Men oplysningen er interessant. I 1819 drog pøbelen igennem de gader, hvor man vidste, at der boede jøder, hujede foran deres huse, knuste vinduer i deres boliger og butikker og slog løs på tilfældige jøder på gaderne. Jøderne blev gjort til syndebukke for den inflation og fattigdom, der var en følge af Napoleonskrigene og statsbankerotten. Under disse forfølgelser, som senere fik navnet jødefejden, gav det Marstrandske hjem husly for hustruen og datteren til etatsråd Mendel Nathanson; han var chef for et stort handelshus, som pøbelen gav skylden for statsbankerotten. Forfølgelserne endte, da Frederik den 6 - formentlig efter gode rådgiveres indflydelse - greb hårdt ind ved en proklamation¹⁰³, som blev opslået overalt i hovedstaden: *“Vi have med yderste Mishag erfaret, at ildesindede Mennesker i vor Residents-Stad have tilladt dem at udøve Voldsomheder imod adskillige af vore Undersaatter. - Saa forbydes herved alle Forsamlinger paa Gaden, hvor Politiet, naar flere end to eller tre findes samlede, uopholdeligen har at skille dem ad. - Enhver Deeltagelse i voldsom Adfærd vil ansees med (dvs. blive straffet med) streng corporlig Straf eller endog Livsstraf”*. Politiet slog skånselsløst til, og jødefejden endte lige så brat, som den var begyndt.

For de 5 Marstranddrengene var der stor forskel i temperamentet hos deres forældre. I ejendommen blev Nordmanden kaldt *“den milde Marstrand”*¹⁰⁴, og Troels betegner sin far som *“meget blid”*¹⁰⁵. Hans mor var ganske anderledes.

Hjemmets mor, "baade tiltrækkende og frastødende"

Det er med blandede følelser, Troels mindes sin mor. Hun led af melankoli, og desuden "*beholdt hun hele sit Liv et Strøg af Religions Rigorisme*"¹⁰⁶. Hun ville ustandselig have drengene med i kirke, selv om Nordmanden ikke ville med, fortæller kusinen. Hun var doktrinær og intolerant på grund af religiøse fordomme. Det var hende, som havde det faste greb om børnenes opdragelse, og dén har været autoritær og rigoristisk. "*Forkælede bleve vi ikke af hende*"¹⁰⁷; hun var "*tilvisse kjærlig og god, men vi mærkede ikke nogen kvindelig Ømhed*"¹⁰⁸.

Udadtill var hun også en bestemt dame. Hun var ligeglad med, hvad folk mente om hende. "*Jeg har aldrig kjendt nogen saa lidt forfængelig, som hun var, - som mindre agtede paa, hvad Folk sagde; og hun generede ofte Sønerne ved sin altfor ligefremme Maade at være paa*"¹⁰⁹. Hun var "*forunderlig ligefrem, ja hensynsløs over for andres Meninger; - den frimodige Maade, hvorpaa hun kom andre imøde, ligemeget hvem det saa var, havde noget baade tiltrækkende og frastødende ved sig*"¹¹⁰.

Hun var rap i munden. En frue, som boede til leje ovenpå, stillede engang nogle urimelige krav, men pointerede, at hun slet ikke var urimelig, når blot hun fik sin vilje. Petra svarede kvikt og kort, at - tænk - sådan var hun også selv indrettet¹¹¹. "*Naar hun var munter, var hun vittig*"¹¹².

Medens Nordmanden holdt af at udsøge sig sin omgangskreds og kom sammen med en elite af kunstnere, var hans mors gæstfrihed så ukritisk, at hun inviterede både revl og krat med sig hjem. "*Hun behøvede blot at se (dvs. møde) Folk, saa inviterede hun dem; der vrirmede i dén Tid af alle Slags Folk mellem hinanden*" i hjemmet¹¹³.

Hun fulgte i det hele taget sine indskydelser. "*Hun var altfor villig til at hjælpe, men forstod ikke altid den rette Maade. Paa Trappen fandt hun en fattig Dreng, som hun antog sig, og det var just ikke godt. Hun holdt ham i mange Aar, og han blev da Glaspuster paa Holmegaard*"¹¹⁴. Mange år? Vi har ikke noget grundlag for at antage, at der skulle have boet en fremmed dreng hos Marstrands i mange

At dømme efter silhouetklippets opfattelse af drengenes alder må dette være lavet engang i årene 1821-1823. Egentlig lighed må antages at være ringe for drengene, men måske bedre for forældrenes vedkommende.

år. Derimod boede, som vi har set, den norske plejesøn Eide fulde 5 år i hjemmet fra 1825 til 1830, fra Troels var 10, til han var 14-15 år. I dén tid er der ingen støtte for en antagelse af, at der skulle have været to plejesønner samtidigt. Og forud for dén periode veed vi, at Troelses hukommelse er yderst ringe.

Det kan godt være, at Petra har givet en dreng husly en tid, indtil hun gennem nogle af sine mange bekendte skaffede ham en læreplads på Holmegårds glasværk. Men der er intet, der bekræfter beretningens "mange år", det karakteristiske i historien er moderens impulsivitet!

Vi veed derimod, at der i flere år boede en plejedatter¹¹⁵ i hjemmet. Hun kom som 8-årig, da familien flyttede ind i det store hjem i Silkegade og endnu kun havde fået den ældste søn. Hun flyttede fra København 6 år efter, så hun var ikke en af personerne i drengenes senere barndomshjem. Men hun vendte senere tilbage som logerende oppe i et kvistværelse, hvor hun ernærede sig som syerske.

*"Flere Pleiebørn tog hun sig af, men forstod ikke at faa noget rigtig ud af dem. Blandt andre var der i Kjælderen en fattig Skomager, som ikke kunde betale Husleie; saa truede hun Familien med at tage Børnene i Pant. Og da hun gjerne maatte det, saa tog hun en lille Pige, som hun senere tvang Direktionen for det Værnske Institut til at antage sig"*¹¹⁶. Hvad enten historien er rigtigt gengivet eller ej, kan vi se, at Troels har oplevet sin mor som en temmelig skrap og meget særpræget dame i sin drengetid, inden hun senere mildnedes med alderen.

"Brødrene vare hensynsløse"

Vi skal ikke tro, at drengene var kuede, selvom Troels fortæller, at *"ingen af os sagde Du til vore*

*Forældre"*¹¹⁷; og vi maatte Morgen og Aften kysse baade Fader og Moder paa Hænderne". Det var helt almindeligt paa den tid i sociale lag som Marstrands, at børn sagde De til deres forældre.

Om brødrækken skriver Troels: *"Vi vare 5 vilde Dreng"*¹¹⁸, som gik hver sine Veie, just ikke blidt forbi hinanden". Omtalen af brødrene i barndomshjemmet indskrænker sig til, hvor ubehagelige de var. *"Brødrene, især Wilhelm, vare hensynsløse og regjerende"*¹¹⁹.

Det er den næstældste bror, som bliver nævnt, derimod ikke den ældste. For Otto var kommet i lære som snedkerlærling, og arbejdsdagene var så lange, at han var ude af drengeflokken. I sin sparsomme fritid holdt han til i sin fars mekaniske værksted. Han har som den eneste af de 5 brødre interesseret sig for at bygge musikinstrumenter. Hos morbroren Daniel Smith kan vi læse, at *"Otto var af Faderen oplært til mekaniske Arbejder og har ernæret sig som Instrumentmager"*¹²⁰. Derinde i baghuset har han haft sine bedste stunder efter fyraften og på søndagene, medens hans yngre brødre havde andre ting for. Derfor er det ikke så underligt, at når Troels Marstrand mindes den daglige uenighed mellem drengene, så starter han med at nævne den næstældste Wilhelm som særlig regjerende. Den ældste bror mødte man jo hovedsagelig kun til måltiderne.

Foruden Otto var også Wilhelm på vej ud af drengalderen. Han kan naturligvis have været blandt de "vilde", medens han drev den af som skoledreng; men han begyndte sin uddannelse på Kunstakademiet allerede som 14-årig¹²¹, så hans tilstedeværelse i drengeflokken blev begrænset. Men også om Wilhelm tier Troels Marstrands erindringsbog ud over at fortælle, at han var hensynsløs. Beklageligvis er der intet at finde i Troelses bog om drengeflokken i barndomshjemmet.

Bageriet interesserede sandt at sige ikke Nordmanden. Han havde bare opfundet en dejæltemaskine, som kunne skaffe ham og hans familie ikke blot det daglige brød, men også smør på brødet. Det var det hele. Den daglige drift af bageriet overlod han til betroede folk (som han ikke burde have betroet ret meget), medens han selv arbejdede videre med dét, han opfattede som sit kald her i livet: mekanik og musikinstrumenter.

Livsafslutningen

Opfinderen

Hans værksted i baghuset har åbenbart været en større sag, end man umiddelbart forestiller sig. Hans svoger Daniel bruger flertalsform: *“Her indrettede han sine store Værksteder”*¹²² Og på de musikinstrumenter, som udgik derfra, blev produktionsstedet angivet som *“Marstrands Fabrik”*¹²³. Her lå hans egentlige arbejdsplads. Han var og blev en *“kgl. Mechanicus”*, var noget af en tusindkunstner og gjorde mange mærkelige opfindelser. Han var stærkt optaget af tidens tekniske fremskridt og interesserede sig for dampmaskinens anvendelse. Han tegnede en dampmølle til egen brug¹²⁴, søgte om at måtte installere den i sin *“gård”* i Silkegade og fik tilladelsen, som han dog ikke nåede at udnytte.

I det tidligere omtalte tidsskrift for industrielle opfindelser redegøres der for *“en af Hr. Commerceraad Marstrand forfærdiget Frøknusningspresse”*¹²⁵, og der bringes som kobberstik en tegning, kaldet en *“Beskrivelse over den af Hr. Commerceraad Marstrand forfærdigede Knusemaskine for Valmuefrø”*. Olieudvinding var en sag af offentlig interesse dengang, og maskinen kunne også bruges til raps. Den rulle, han tidligere havde konstrueret for vasketøj i hjemmene, udtænkte han en forenklet udgave af.

I 1827, to år før sin død, opfandt han en maskine, som i marmor kunne lave kopier af figurer, fx byster, med den største nøjagtighed i formindsket målestok. Både kongehuset og forskellige adelsfamilier og velhavende borgere fik ved hjælp af denne maskine leveret tro kopier af mange byster. *“Det var beundringsværdigt at*

*see de delige Marmorbuster”*¹²⁶ efter Thorvaldsen af Prints Christian og Gemalinde, som han forfærdigede”, skriver svogeren Daniel Smith, og han tilføjer: *“De høje Personer sagde ham Tak, hvoraf Ordsproget siger, at Smedens Kat døde. Stakkels Marstrand, han stod over dette sit Yndlingsarbejde og uforsigtigen indaandede en Mængde Marmorstøv, som forøgede den Leversyge, hvoraf han leed, og som kostede ham Livet”*.

I sin *“gård”* i Silkegade indrettede han et rundpanorama¹²⁷, hvortil hans ven - og sønnen Wilhelms lærefader - C.W. Eckersberg malede nogle mægtige rundmalerier. Det var smukke billeder i kæmpeformat med vægt på det perspektiviske, som gav beskueren fornemmelsen af at være på stedet og opleve et langt vy ud mod fjerne horisonter. Motiverne var både danske og sydlandske, dvs. italienske. Der var motiver fra Helsingør og Vordingborg, fra Rom og det nærliggende Tivoli. I en periode tiltrak det Marstrandske panorama mange københavnere, som her drømte sig på rejse langt borte til skønne steder i ind- og udland.

Instrumentbyggeren

Allermest interesserede den norske Marstrand sig for musikinstrumenter, strengeinstrumenter. Ud over pianoer, som jo ikke var mobile, mente han, at der var behov for lettere instrumenter, som man kunne medbringe til samvær uden for ens hjem. Hans særlige kærlighed var harpen.

(Det er mærkværdigt, at han ikke interesserede sig for sydeuropæiske strengeinstrumenter som mandolin og guitar, der har bevist deres praktiske og kunstneriske værd igennem mange århundreder.) Han udviklede en harpe med pedal, ikke den tunge store koncertharpe, vi kender fra symfoniorkestre, men en mindre harpe til brug i hjemmene.

Fabrikationsseddel¹²⁸ på en af Marstrands harper, "No. 10 af Marstrands Fabrik i København 1811". Harpen kan ses i Musikhistorisk Museum, Kbhvn.

Han bragte en særlig bekvem lille harpe på markedet i 1818 under navn af en "Harpinél"¹²⁹, som var kendetegnet ved 2 ting: det var nemt at frembringe halvtoner, og strengene kunne let stemmes enkeltvis. "Harpinellen" havde form som en Apollolyre med strenge på begge sider, og den blev i en periode i København et udpræget modeinstrument for kvindelige amatører. Men de forskellige typer af harper gik snart af mode igen og fortrængtes af pianoet som amatørinstrument.

Den norske instrumentmager byggede også andre musik-instrumenter. På Musikhistorisk

Museum i København kan vi foruden den ovennævnte harpe se en cello, som han har bygget. Hans værksted udviklede sig i årene mellem 1810 og 1825 til en veritabel fabrik¹³⁰ med henved 20 ansatte. Han nummererede sine produkter, og deraf synes at fremgå, at han har bygget over 20 harper og harpineller, mindst 15 bratscher og lige så mange violiner, et par celloer til Det Kongelige Kapel og en kontrabas.

En flittig mand på fallittens rand

Han høstede megen officiel påskønnelse, mindre for sit instrument-byggeri, men desto mere for sit mekaniske snilde og opfindervirksomheden. Allerede i 1809, da dannebrogsmændenes hæderstegn indstiftedes, var han en af de første, som blev dekoreret dermed¹³¹. Efter flytningen til Silkegade fik han i 1811 rang af virkelig kommerceraad¹³². Regeringen brugte ham også til at varetage forskellige vigtige tillidshverv¹³³. I 1809 havde han fået tilsynet med Døvsstummeinstituttets værksteder, og i 1813 blev han bestyrer af værkstederne i Tugt- og Forbedringshuset, hvor han må have truffet mange "kendte" personer som fx Niels Heidenreich, der stjal og omsmeltede de to guldhorn.

"Han havde for mange Jern i Ilden"¹³⁴ og forsømte dét bageri, som skulle være familiens existensgrundlag. For at kunne hellige sig arbejdet på det mekaniske værksted havde han betroet en forvalter arbejdet med at fremstille og sælge brød; men den ene afløste den anden, og alle var de ham utro. "Han var som sagt ikke skikket til at administrere¹³⁵ og fandt derfor, at det var bedst at forpagte Bageriet bort til en virkelig Bager", skriver Daniel Smith, dvs. at han lejede Bageriet ud til forpagtere; men de bedrog ham også og undlod løbende vedligehold af bageriet, som kom i stærkt forfald.

I virkeligheden var han på fallittens rand, da det lakkede imod enden. Hvilken sygdom han led af og døde af, har der været delte meninger om. Svogeren Daniel Smith taler om en leversygdom. Sønnen Troels Marstrand skrev i førsteudgaven af

sin erindringsbog, at hans far døde af mavekræft. I den korrigerede andenudgave er dette slettet, og det siges kun, at måske bidrog marmorstøv til, at han blev svagelig.

I 1829 indhentede døden ham. Tre af hans sønner var til stede ved hans dødsleje sammen med moderen. Det var den ældste søn Otto foruden Troels, som har fortalt derom¹³⁶; også faderens yndling Oswald, som da var 17 år, nåede at komme; han glædede den døende ved at møde med sin nyerhvervede epaulet¹³⁷ som synligt tegn på, at han var rykket op i ældste klasse på Søkadetakademiet med rang af kadetunderofficer. De tre var vidne til, at deres far på sit dødsleje pintes af spørgsmålet om, hvordan familien skulle klare sig. Han døde dybt bekymret.

Sønnen Troels fantaserer

Petra ansøgte nu Frederik den 6. om en **pension**¹³⁸, og den fik hun. Samtidig rådede kongen hende til "at gaae fra Arv og Gjæld", fortæller hendes bror Daniel; "*men hun svarede kjækt Nei!*" Den af staten højt fortjente mand, som havde beklædt offentlige tillidsposter og fået en orden af kongens hånd og var blevet udnævnt til virkelig kommerceråd, han skulle "*hvile med Ære i sin Grav!*"¹³⁹

Et par af sønnerne kunne forsørge sig selv uden at ligge moderen til byrde. Dét år, da faderen døde, var den mellemste søn, *Oswald*, blevet færdig med sin uddannelse på Søkadetakademiet¹⁴⁰, og året efter blev han som 18-årig sekondløjtnant i flåden¹⁴¹. Om den 20-årige søn, *Otto*, har vi allerede hørt, at han forlængst havde fået svendebrev og nu var ansat på en pianofabrik. De to var således godt i vej.

På trods heraf slutter den yngre bror Troels sin beretning om faderens død med følgende urigtige påstand: "*Han efterlod 5 Sønner, hvoraf ingen endnu vare i Vei*"¹⁴². Hvordan har Troels kunnet skrive noget så forkeret om sine brødre på et så afgørende vendepunkt i familiens liv? Har han i den grad fæstnet sig ved sin egen og Eides følelse af hjælpeløshed, at han, uden at reflektere

nærmere, lader den omfatte alle brødrene? Eller er årsagen hans manglende tidsfornemmelse? Eller er sætningen om, at "ingen endnu vare i Vei" blot en tilfældig lapsus? Det er den ikke; for længere henne i sin erindringsbog refererer han igen til "*Faderens Dødsleie og hans Bekymring for de 5 Sønner, hvoraf endnu ingen havde Udsigt til noget Erhverv*".¹⁴³ Faktisk havde to af hans brødre ikke blot "udsigt" til noget, men de var rent faktisk kommet i vej og kunne forsørge sig selv.

Det mest mærkværdige er, at kunsthistorikere, som har skrevet om Marstrand-familien, kritikløst har overtaget denne erindring, som de dog veed kun er en 14-årigs. De omtaler rørende de 5 "uforsørgede drenge", skønt enhver kan se, at forestillingen er helt umulig. Vi genfinder fejlen så tidligt som i Karl Madsens banebrydende værk om Wilhelm Marstrand i 1905, hvori han om moderens situation hævder: "*Ingen af hendes 5 Sønner var fast forsørgede, da deres Fader døde*"¹⁴⁴. Folk, som læser Troels Marstrands charmerende erindringsbog, er desværre sjældent klar over, at som kilde er den ikke pålidelig.

Der var altså tværtimod to sønner, som udmærket kunne forsørge sig selv, og de flyttede hjemmefra. Det samme gjorde den talentfulde næstældste søn, som i 1828 var blevet optaget på Kunstakademiet¹⁴⁵; der foreligger ikke noget bestemt om, hvor og hvordan han levede; men vi kan gætte på, at hans velynder Eckersberg har haft en hjælpende hånd med i sagen. Tilbage hos Petra var nu kun Troels og Eide og lillebroren Theodor, samt den norske svigerinde Anne, som i mange år havde været en del af familien i Silkegade.

"*Vi vare virkelig fattige efter hans Død!*"¹⁴⁶ udbryder Troels med en 14-årigs følelse af fortabthed. Han oplevede omvæltningen som en deroute til den rene armod. Men realiteterne fortæller hans morbror Daniel os om: "***Min Søster Petra henlevede sin Tid uden næringsborg i 18 Aar som enke***"¹⁴⁷.

Petra flytter op på kvisten

Så hurtigt som muligt efter ægtefællens død 12. juli 1829 opgav hun den store stuelejlighed, som hun kunne få en betydelig lejeindtægt af ved at udleje til andre. I stedet opsagde hun lejerne i den mindre lejlighed på 1. sal og flyttede derop¹⁴⁸, måske allerede i efteråret. De 3 ældste sønner var rykket ud af hjemmet, så at på 1. sal bestod familien kun af 5 personer: moderen og fasteren plus brødrene Troels og Theodor og plejesønnen Eide. *“Vi gik endnu i Skole sammen med Frederik Eide”*¹⁴⁹. Allerede få måneder senere blev Troels og Eide om foråret konfirmerede sammen, og dermed sluttede de deres skolegang¹⁵⁰.

De to forlod nu hjemmet, idet de begge rejste fra København i 1830. Hermed ophørte de to fostbrødres fælles drengeår fra de var 9 til de var 14 år. Frederik Eide flyttede til Asminderød, hvor han boede i præstegården, mens han uddannede sig i forstvæsen¹⁵¹, og derpå fik han i meget ung alder det ansete embede som skovrider over Sorø-skovene, utvivlsomt ved sin fars, den senere Christian den 8.s indflydelse. Samme år som Eide forlod også Troels hjemmet og flyttede til Skelskør som skriverdreng¹⁵². Hans fornøjelige skildring af livet i den lille købstad er en af perlerne i hans erindringsbog. Da de to var fløjet fra reden på 1. sal, konstaterede Petra, at *“heller ikke dér havde hun Raad til at blive boende ret længe, hvorfor hun flyttede op paa Kvisten”*¹⁵³ under taget. *“Faders gamle Søster”*¹⁵⁴ og *de to yngste Søner flyttede med*, skriver Troels¹⁵⁵, men det kan ikke være rigtigt, for han selv rejste dét år til Skelskør. Han har kun oplevet kvistlejligheden i ferier, når han kom hjem på besøg.

Den var ikke ligefrem en komfortabel bolig, men *“hun havde boet i alle Etager af Huset, og det generede hende slet ikke at flytte op paa Kvisten”*. *“Det er nærmere Himmelen”*, sagde hun; *“kun i Kjelderens faaer de mig ikke”*¹⁵⁶.

Familien, som flyttede op på kvisten, var reduceret til tre. Petra selv var 52 år, hendes yngste søn Theodor 13 år, og hendes norske svigerinde var 64 år; hun døde 11 år senere. Boligen har formodentlig kun haft to rum, en

opholdsstue og et soveværelse for de to damer. Theodor måtte sove ude på loftet, *“hvor Istapper hængte ned fra Tagstenene”*¹⁵⁷, hvilket Troels skildrer så livagtigt, som om han selv har sovet der, og det har han måske også, når han om vinteren var hjemme til jul.

Det var sjældent, at sønnerne mødtes i deres mors lille hjem oppe i kvistlejligheden. Otto rejste netop i 1829 til Dansk Vestindien. Wilhelm tog til Rom, som så mange af guldaldermalerne. Osvald var som søofficer ofte til søs. Troels var flere år på valsen som bagersvend. Kun deres lillebror Theodor blev boende hjemme, indtil han blev cand.polyt 1839; som ingeniør specialiserede han sig derpå i Tyskland og Frankrig. Familie-billedet, hvor 4 af sønnerne er samlet i deres mors stue på een gang, er konstrueret.

Det morede ikke Petra, at hendes 4 store drenge var væk. *“Efter at have sendt et Brev til den Romer (Wilhelm) er min Pen rigtignok sløv. Du bliver borte. Det er en kjedsommelig Vinter for mig”*, skriver hun til Oswald i Danzig; *“hvem seer jeg nu pyntet til Dands? Iaar er jeg fristet til Comoedie engang om Maaneden; det koster hver gang 3 Rigsdaler 6 Skilling. Hvor skal det holde ud i Finalen?”* dvs. hvordan skal det dog ende med at gå? Men hun undskylder jeg med, at *“ikke en eneste Comoedie fik jeg ifjor”*¹⁵⁸. Det er interessant at læse, at en billet til Det Kongelige Theater kostede hende et beløb, som svarede til 3 ugers løn for en arbejdsmand. Det har hun trods alt haft penge til.

Foruden den lille kongelige pension skulle Petra også have sin indtægt af bageriet, som var udlejet, - bortforpagtet ville vi sige nu om dage. Men forpagteren var en slyngel, som snoede sig udenom betalingerne, ikke vedligeholdte bageriet¹⁵⁹, ødelagde ovnen og inventaret af hylder, ja, gjorde faderens berømte dejæltmaskine ubrugelig. Efter 10 års forløb udløb hans kontrakt, men han flyttede da til et nærliggende bageri og tog alle sine faste kunder med¹⁶⁰.

Troels, som i mellemtiden var blevet bagersvend, overtog¹⁶¹ nu bageriet i 1839 som 24-årig, men det var *“et i høieste Grad forfaldent Bageri”*. *“Baade selve Ovnen og alle Indretninger vare i høieste Grad usle”*. *“Det allerførste, jeg*

gjorde, var at sætte Æltemaskinen igang, dén hvorpaa hele Bedriften i sin Tid var baseret. Den var ubrugelig og i lang tid ubrugt.“

Summa summarum: Hélt frem til Troelses overtagelse af bageriet 10 år efter faderens død, havde hans mor ingen magt over bageriet, men fik en fast leje af forpagteren.

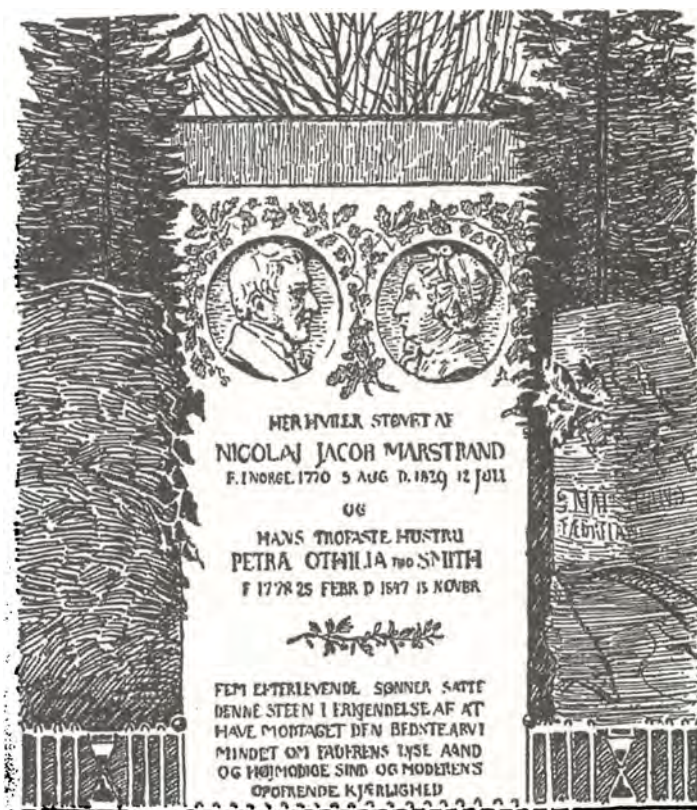
Ud på Christianshavn

Omkr. 1840 begyndte det at tynde ud blandt beboerne i den lille kvistlejlighed. I dét år rejste Theodor ud på en fireårig udenlandsrejse i Tyskland, Frankrig m.v., og i 1841 døde den norske svigerinde. Det må have været på det tidspunkt, at Petra besluttede, at hun ikke ville blive boende alene¹⁶². Hun flyttede hen til Troels, som havde overtaget bageriet i Silkegade, men som boede på Christianshavn. Hos denne elskelige, ukunstlede og hjertevarme mand, som også senere i sit liv åbnede sit hjem for unge og gamle af familien, når de trængte dertil, fandt Petra et sidste sted at bo, et godt sted. Der oplevede hun en dag, at Troels med al sin impulsivitet og vitalitet pludselig giftede sig¹⁶³. *“Om Morgenen fortalte jeg min Moder, at jeg samme Dag vilde gifte mig med Jomfru Carlsen. Kl. 5 om Eftermiddagen spadserede vi til Amagertorv til Pastor Bang og bleve viede i hans Stue”*. Elleve måneder senere kom der en lille pige til verden, så Petra oplevede at blive farmor. Men ingen i børnebørnenes slægtled har kendt deres farmor; al vor viden om hende har vi fra broderen Daniel og sønnen Troels og brordatteren Wilhelmine.

Hele livet havde Petra levet med et *memento mori* på sine læber; atter og atter havde hun over for sine sønner gentaget en bestemt sætning med en pudsig lille modifikation

til sidst: *“Syv gange ti er støvets år, sjældent mere!”*¹⁶⁴ Nu da hun selv nærmede sig den alder, erindrede hun dem ofte derom. Og faktisk døde hun i 1847 få måneder før sin 70 års dag¹⁶⁵. Efter hendes død fandt man blandt hendes ejendele en gibsmaske, som hendes mand havde lavet efter den datter, der var blevet skoldet ihjel som 4-årig. Ingen af sønnerne havde indtil da kendt denne ulykkeshistorie. Nu fik de den fortalt af hendes bror Daniel, som også er dén, der har skrevet beretningen til os i efterslægten om den grufulde hændelse.

Hendes sønner satte en udtryksfuld og bevægende indskrift på den gravsten, som de rejste over deres forældre på Københavns Assistens Kirkegård. Den står der endnu.

Gravstenen, tegnet af Julie Marstrand (1882-1943), dtr. af den københavnske borgmester Jacob Marstrand (søn af Theodor, den yngste af de 5 Marstrand-brødre).

OVERSIGT OVER EFTERSLÆGTEN

“Nordmanden”

1770 - 1829

Jac.Nic. Marstrand
som drog til Danmark
og blev far til 5 sønner

Otto
(1809-1891)
stamfar til den
Vestindiske lin.

Wilhelm
(1810-1863)
stamfar til
Malerlinien

Oswald   **Troels**
(1812-1849) (1815-1889)
**(Disse to har ingen
Marstrand-efterslægt)**

Theodor
(1817-1863)
stamfar til **3 linier**

1) **Jacob M.**
(1848-1935)
stamfar til
**Borgmester-
linien**

2) **Troels M.**
(1854-1929)
stamfar til
**Glud&M.-
linien**

3) **Tobias M.**
(1862-1946)
stamfar til
**Yngste
Linie**

Vestindiske lin.

Malerlinien

Borgm.lin.

Glud&M-lin.

Yngste linie

Henvisninger og noter om den første Marstrand-familie

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

Kunstflid "Efterretninger fra Selskabet for Kunstflid" 1810 og 1811. Det var dét tidsskrift, hvori N.J. Marstrand offentliggjorde adskillige artikler om sine opfindelser.

Dagbog Dén dagbog fra 1825, som de 5 brødre 14-årige kusine Vilhelmine Smith (1811-1874), datter af Petras bror Daniel Smith, skrev under sit ophold i Kbhvn. Håndskreven. I slægtens eje, oprindeligt i Smith-familien, siden hos borgmester Jacob Marstrand (1848-1935), derefter hos dennes søn Olav Marstrand (1876-1952), nu hos borgmesterens datterdatters søn Erik Marstrand (f. 1933).

Dan.Sm.I "Optegnelser" af Daniel Smith (1782-1871), første Del, optrykt i Personal-historisk Tidsskrift, anden Række, I. Bind (1886) 161-216

Dan.Sm.II Daniels Smiths "Optegnelser", anden Del (Slutning), optrykt smst., 2.Bind (1887) 1-45

Tr.Ma.I "Slægten Marstrand" af Troels Marstrand (1815-1889). Hans egen udgave af bogen (Kjøbenhavn 1885). Trods titelen er den ikke en slægtbog, men en personlig erindringsbog.

Tr.Ma.II Den af borgmester Jacob Marstrand (1848-1935) m.fl. foranstaltede anden og korrigerede udgave (1915) af Troels Marstrand: Slægten Marstrand. Se kommentarerne under noterne til nærværende binds 1. kapitel (om den norske og danske baggrund). Suppleret både med et brevtillæg, en slægtstavle og et navnerregister.

Falcon Müller Dorte Falcon Müller: Danske Instrumentbyggere (Kbhvn, 1983)

Thestrup Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre (Rigsarkivet 1991)

De nygifte

1 Kgl. mekanikus
Dan.Sm.I 188-189 har en upræcis beretning om

tidspunktGenealogen Vilh. Marstrand har undersøgt sagen nøje og oplyser allerede i den stamtavle, der er et tillæg til Tr.Ma.II, at Nordmanden fik off. understøttelse til uddannelse "på" Frederiksværk som mekaniker 12. december 1802, dvs. for kalenderåret 1803, og at han aflagde ed som kgl. Mechanicus den 29. januar 1804 i Frederiksværk. Nordmanden aflagde ed som kgl. mechanicus 29/1 1804

2 Assistent på Frd.værk
Dansk Biografisk Leksikon.

3 Oberst Tscherning

Frederiksværk var oprindeligt navnet på selve industrikomplekset ("værket") med dets forskellige fabrikker ("manufacturer"), som Eilert P. Tscherning (1767-1832) havde den overordnede ledelse af. I sin erindringsbog omtaler Troels Marstrand ham, som alle andre gjorde: "Oberst Tscherning paa Frederiksværk", Tr.Ma.I 7 hhv. II 16. Smst. gøres opmærksom på, at han er far til "den berømte, ædle og frisindede Politiker" Anton Fredrik Tscherning (krigsminister i den første regering efter enevældens fald i 1848).

4 300 rigsdaler årlig

N.J. Marstrands brev af 22 okt. 1803 til sorenskriver Claus Koefoed i Norge, i Skifteprotokollen for Strinde og Selbo Fogderi, jfr. henvisningerne efter forrige kapitel.

5 Dagløn hhv. ugeløn
Thestrup 34.

6 Plukkede mos

Tr.Ma.I 11 hhv. II 18.

7 Bopæl med jorddyrkning

Provst Troels Smiths brev af 2. marts 1805 til hans nygifte datter Petra i Frederiksværk, aftrykt i brevtillægget bagi Tr.Ma.II 122 nederst.

8 Mekanisk konsulent

Hans vindende Væsen etc. vandt ham Velyndere, saa han blev forfremmet som Regjeringens mekaniske Consulent, Tr.Ma.I 11 hhv. II 18

9 Hilsen på vers

Hilsenen på vers fra provst Troels Smith findes i Malerliniens familiearkiv, FA.

10 Skrev til Petra fra Kiel

Nordmanden omtaler det i begyndelsen af nedennævnte brev.

11 Frederiksstad og Tønning

Skildret i nedennævnte brev.

12 Et langt brev til Petra

N.J. Marstrands brev af 24. juli 1807 fra England til hans hustru Petra, i brevtillægget bagi Tr.Ma.II 127-129.

13 Mit korte ophold i England

N.J.Marstrands artikel "Harpefabrikation i Kjøbenhavn", trykt i "Efterretninger fra Selskabet for indenlandsk Kunstflid", første Bind, 1810.

14 Flygte fra England

Tr.Ma.I 11 hhv. II 19

15 Kantor i Roskilde

Dan.Sm.I 193

16 Visesang, akkompagnatørSmst.

17 Bratsch

Smst

18 Violonce

Tr.Ma.I 12 hhv. II 19.

19 Maskiner og apparater

Se Kunstflid, 1810 og 1811.

20 Oliepresse osv.

Kunstflid s.å.

21 Matematisk prisskrift

Tr.Ma.I 15 hhv. II 22.

22 Danebrogsmand

Tr.Ma.I 11 hhv. II 19.

23 Vi kjørte engang

Dan.Sm.I 189.

24 Med fødderne

Tr.Ma.II 19.

25 Med skidne fødder

Tr.Ma.I 11.

26 Gadenympher om natten

Dan.Sm.II 189-190.

27 Bevilling 1810 til bageri

Jfr. Vilhelm Marstrands slægtstavle bagi Tr.Ma.II 199.

Nordmanden og Petra etablerer sig på statsbankerrottens tid

28 Kgl. understøttelse til købet

Dan.Sm.I 189.

29 Silkegade 45

Nummeret er ikke som i nutiden et gadenr, men et matrikelnr.

30 Beretningen om ulykken

Dan.Sm.I 191-193, genfortalt i Tr.Ma.I 13-15 hhv. II 20-22.

31 Længtes efter Huus og Børn

Troels Marstrand retter ordene til: efter Hjem og Børn.

32 De tre M'er

Tr.Ma.I 19-20 hhv. II 25.

33 Chikanere

Dan.Sm.I 190.

34 Hestemølle

Smst.

35 Tro, nu var der fri bane

Se Jan Møller: "Borger i voldenes København" (Forlaget Sesam 1979) s. 10-12.

36 Pengevæsenet

Se Jens Vibæk: "Statsbankerotten" og "Erhvervslivet efter krigen", i Danm.s Historie (Politikens Forlag 1964) bd. 10.

10.

37 Tabel

De anførte beløb er afrundede tal fra Thestrup 34-36.

Familielivet i hjemmet i Silkegade

38 Wilhelmine

Wilhelmine Smith (1811-1874) var Daniel Smiths ældste datter. Hendes ophold 1825 i København strakte sig over månederne maj og juni og lidt af juli samt oktobers slutning og november.

39 Lolland

Daniel Smiths sogn på Lolland var Horslunde. Han var sognepræst dér fra 1819 og provst fra 1820. Han blev provst i Stege på Møn i 1834.

40 Syskole

Syundervisningen blev givet af en jomfru Jakobsen i familien Jakobsens hus. Stedet betegnes i dagbogen som en syskole under datoerne 31/5, 1/6, 16/6, 18/6.

41 Bedstemor

Det var ikke en biologisk bedstemor. Wilhelmines farfar, den afdøde provst Troels Smith (1744-1823) i Holbæk, havde efter sin 1. hustrus død i 1805 giftet sig for 2. gang i 1808 med Abelone f. Lottrup (1769-1832); de havde ikke børn. Men Wilhemine betragtede hende naturligvis som sin farmor og kaldte hende bedstemor.

42 Brdr. Petersens kloster

Stiftelsen lå i Vimmelskafte over for Helligåndskirken. Bygningen ligger der endnu og bærer stadig (år 2002) følgende indskrift: MONUMENTUM PIETAS PETERSENIANÆ, dvs. mindesmærke over den Petersenske fromhed. Et brev, som er aftrykt i Tr.Ma.II, 154, er adresseret til "Petersens Kloster, lige for H(ellig) Geistes Kirke"; brevet er fra Wilhelmines far til hans søster, Marstrand-brødrenes moster, Tante Thea, som boede dér. Se også Johan C.L. Lengnich: "Stamtavle over Provst Troels Smith's Descendenter" (Kjøbenhavn 1840). Her oplyses 6: "Den Smithske Familie vil - - have Adgang til Brødrene Petersens Jomfrukloster". Det er ikke bare de ugifte døtre, der har adgang til et jomfrukloster, men også enker.

43 Wilhelmines dagbog

Hendes far har åbenbart bedt hende om at skrive dagbogunder opholdet i København; dagbogen er udtrykkeligt henvendt til forældrene med udtryk som (12/5:) "Kjære Fader og Moder, jeg kan ikke beskrive - -"; (17/5:) "Jeg kan sige Dem - -" (Wilhemine siger ikke du, men De til sine forældre efter tidens skik, ligesom de 5 drenge gør til deres forældre i Silkegade); (25/5:) "Jeg forsikrer Dem om, at - -"; (19/6:) "De kan troe - -".

44 Citater

Citaterne er stærkt forkortede, men ikke forvanskede. Det ville føre alt for vidt i nærværende bog, hvis den fulde ordlyd skulle gengives. Det, som er udeladt, er personnavne, detaljer og omstændigheder, som er uden betydning for os i vor tid, og som ikke øger vores viden om Marstrand-familien i Silkegade. Wilhelmine er ret sikker i stavning, mindre i tegnsætning. Men da dagbogen ofte er skrevet i halvmørke i stor hast, løber der hende nogle fejl i pennen. Dem har jeg som hovedregel ikke opretholdt, men rettet dem, for de er ikke typiske for hende.

45 Hjemmets norske far

Citaterne i dette afsnit er i rækkefølge fra flg. datoer: 13/5, 24/5, 27/6.

46 Til Charlottenlund

12/5.

47 Mine

Mine Prytz (f. 1812) var brødrenes kusine. Hun var datter af Petras søster Helene, g. Prytz. Hun blev kaldt Mine til forskel for den ældste af de to kusiner, som blev kaldt ved sit fulde navn Wilhelmine.

48 Jomfrue Marstrand

Se den omfattende note nedenfor om Nordmandens søster.

49 Sejlturn på Øresund

6/6.

50 Tante Thea

Hun er Wilhelmines ugifte moster Dorothea Smith, der bor i den samme stiftelse ("kloster") som Wilhelmines ovenfor omtalte bedstemor.

51 Mille

Måske en fejlskrivning for kusinen Mine Prytz. Det er temlig usandsynligt, at hendes bror Peter Prytz er med på turen, men ikke hun, som normalt altid er med.

52 Det nye badehus

12/6

53 Klavérundervisning

19-20/6.

54 Ind på sit kammer

28/5, 28/6.

55 Samvær med drengene

Dandsede: 25/5. Dygtigt Spend: 13/6, 16/6. Sejlede ved Kallebo strand: 3/7, ved Langebroe 13-14/6. "Som mine brødre": 25/5. Mine unge fættre: 26/11.

56 Peter

Peter Prytz er bror til ovenfor omtalte Mine.

57 Tjenestepige

13/6.

58 Jomfru

11/6. Se den næstfølgende text om Tante Marstrand

59 Både 1. og 2. pinsedag

22-23/5.

60 Hun er rigtignok lidt suur

31/10.

61 Tante Marstrand

Anne Dorthea Marstrand (1766 Trondhjem-1841 Kbhvn.). Spørgsmålet om, hvad der er en persons navn, vil vi i vore dage uden betænkning besvare ved en henvisning til, hvad der fremgår af fødselsattesten eller dåbsattesten. Men for personer, der levede i hine tider, er sagen ikke så enkel. Ved dåben af Nordmandens yngste søster i Trondhjems domkirke 1766 har præsten noteret hendes navn i kirkebogen med den (hebraisk-græsk-) latinske form Anna, jfr. oplysningen herom i moderens brev af 12. dec. 1795 til Nordmanden, aftrykt i brevtillægget til Tr.Ma.II, s. 116. *Men gennem hendes liv finder vi overalt, at hendes navn er Anne med -e*, både i breve og officielle dokumenter. Jeg finder det derfor betænkeligt at fastholde en latinsk navneform, som kun er noteret ved hendes dåb. I bogenher bruges følgelig navneformen Anne med -e, som både myndighederne i Norge og broderen i Danmark stedse

har benyttet Som eksempler herpå nævner jeg flg.:

1) Den allerførste skifteforretning 4. okt. 1802 eft. moderens død med navns nævnelse af de 4 arvinger: brødrene Peder og Nicolai Jacob samt søstrene Sofie og Anne. I Skifteprotokol for Strinde og Selboe Fogderi (umiddelbart syd for Trondhjem). Protokollen er i det norske Riksarkiv, udskrifter i Håndskriftarkiv for Vilhelm Marstrand (1884-1955) i Rigsarkivets håndskriftsamling, gruppe XIII pk. 5, Olav Marstrands papirer.

2) Sorenskriver og skifteforvalter Claus Kofoeds to enslydende breve af 11. okt. 1802 til de to sønner med underretning om moderens død og omtale af bl.a. "Deres Jomfrue Søster Anne". I ovennævnte skifteprot. Således i samtlige breve fra skifteforvalteren til de to sønner.

3) Svarbrev af 24. okt. 1802 fra den yngste søn i Danmark, m. efterskrift om "min Søster Anne". I nævnte skifteprot.

4) Sammes brev af 22. jan. 1805 til sin ældste svigerinde (Edel Anna Doro-)Thea, senere kaldet Tante Thea, hvori læses: "Thi jeg har en Søster, der hedder - - Ane".

62 En fredag i juni

Dagbogsnotatet er fra 11. juni, som i 1825 var en fredag.

63 Gik i seng

28/5.

64 Blev kun kaldt Tante

Slutning af brev fra Petra til sønnen Troels, brevtillægget i Tr.Ma.II 142.

65 Hans bror

Peter Schnitler Marstrand (1757-1809). Sorenskriver i Ryfylke i Stavanger Amt. Jfr. protokollat af 4. okt. 1802 (om registrering og vurdering) i ovennævnte skifteprotokol.

66 Den ældste søster.

Sofie/-phia K-/Christine Marstrand (1758--1805) døde i Trondhjem.

67 Tante Marstrands skål

Brev fra Theodor til hans mor, brevtillægget i Tr.Ma. 144.

68 Boede fast i hjemmet

Uden tilknytning til barndomshjemmet omtaler Troels to gange "Faders gamle Søster"

1. gang nævnes hun, da Troels fortæller om sin mors flytninger efter hans fars død 1829 Hun flyttede op på kvisten, og "Faders gamle Søster" flyttede med, Tr.Ma.I 16 hhv. II 23.

2. gang nævnes fasteren som en tilfældigt forbipasserende, da Troels fortæller om sine "drengestreger" med krudt på Nørrefælled: "Der gives Varsler, som man bør agte paa. Her var det mærkelige, at Faders gamle Søster var paa Blegdammen og formanede os forgjæves til at gaa hjem med", altså at lade hende følge dem hjem. Tr.Ma.I 20 hhv. II 25. Man får i hvert fald her ikke at vide, at hun er et medlem af familien i Silkegade, men kun, at hun altså bor i byen. Det giver et indtryk af, at hun ligesom familiens andre tanter, Petras søstre, bor i en eller anden stiftelse eller såkaldt jomfrukloster. I *Troelses skildring af barndomshjemmet nævnes hun overhovedet aldrig*.

69 Smuk og charmerende

Daniel blev "indtaget af hans fine smukke Udvotes og behagelige Samtaler", Dan.Sm. I 188.

70 Vennekreds

do. 191. "Stedse paa en fortrolig Fod".

- 71 Til at stole på
Det må vel være betydningen af, at han smst. kaldes *redelig* af hjertet.
- 72 Hjælpsom
Jfr. ordet *opofrende* smst.
- 73 Spillede bratsj
Dan.Sm.I 193. Men Tr.Ma.I 12 og II 19 har: Violoncel.
- 74 Schall
Peder Schall (1762-1820), kapelmusikus, berømt guitarist og violoncellist.
- 75 Jomfru Funch
Næppe den kendte operasangerinde Wilhelmine Funch, som var gift med en balletdanser Funch. Måske en søster til de to brødre: violoncellisten Frd. Funck (1783-1866) og violinisten Ferdinand Funck (1789-1859).
- 76 Lystige viser
Dagbog 6/6.
- 77 Geni for at opage
Dan.Sm. 189: Han gjorde mangfoldige opfindelser, og 183: "Han havde sit afgjorte mechanbiske Geni".
- 78 Hans kammer
Dagbog 28/5 og 28/6.
- 79 Spøgeflugt
Smst. 12/5: "Han gik og spøjte."
- 80 Sans for komisk poesi
Dan.Sm.I 193: "Sands for den højere komiske Poesie".
- 81 Wilh. kunne ikke læse eng.
I brev af 26. august 1862 klager Wilhelm Marstrand over, sit sprogproblem. "Hvor føler jeg det trykkende, at jeg ikke kan tale med Englænderne. Vi læse ikke en Avis, saa hvad der passerer i Verden, vides ikke".
- 82 Spil op, Jacob Spillemand!
Dan.Sm.II 45. Genoptrykt i brevtillægget til Tr.Ma.
- 83 Han var så munter
Dagbog 12/5.
- 84 Tale fortroligt
Dan.Sm.I 191 Han var "discret".
- 85 Fik mig bøjet
Dan.Sm.II 17.
- 86 Af hjertet ren og redelig.
Dan.Sm.I 191
- 87 I omgang ren og ridderlig
Tr.Ma.I 12 hhv. II 20.
- 88 Tante Spleth
Holbækprovsten Troels Smith havde en søster, Mille Johanne Smith, kaldet "Tante Spleth", for hun var gift med sognepræst i Magleby ved Skælskør, August Vincentz Spleth. Deres søn, Frederik Spleth, som var Petras fætter, var i 1823-1828 kapellan i Everdrup, Bårse herred på Sydsjælland, og hos ham var Wilhelm Marstrand på sommerferie som 13-årig, jfr. brev af 1. august 1824 til Wilhelm fra hans mor Petra Smirh, aftrykt i Tr.Ma.II 134 i brevtillægget.
- 89 Ustuderet og talentløs
Dan.Sm.I 188. Smlgn. Tr.Ma.I 10 hhv. II 18.
- 90 Hvad man måtte og ikke
Religions-Rigorisme, smst.
- 91 Livlig, når hun var munter
Smst.
- 92 Standquarter
Dan.Sm.I 191
- 93 Sønnen Troelses erindringer
Tr.Ma.I som angivet i indledningen til noterne.
- 94 Selskabeligt hus
Tr.Ma.I 12 hhv. II 19.
- 95 Stort juletræ, pyntelige gaver
Tr.Ma.I 19 hhv. II 25.
- 96 Strålende fester
Smst.
- 97 Smukke Møbler
Tr.Ma.I 12 hhv. II 20.
- 98 Luxux og herligheder
Smst. Ordet herligheder har Troels hentet fra Dan.Sm.
- 99 Huset var tiltrækkende
Tr.Ma.I 12 hhv. II 20.
- 100 Spillede selv violoncel
Smst. I 12 hhv. II 19; men Dan.Sm.I 193 har: bratsj.
- 101 Skuespillere, musikere osv.
Smst. I 12 hhv. II 20.
- 102 Jødisk familie
Smst. I 19 hhv. II 24-25.
- 103 Kongens "Bekjendtgjørelse"
Afbildet i Politikens Danmarkshistorie Bd. 10 (Kbh. 1964) s. 469.
- 104 Den milde Marstrand
Tr.Ma.I 20 hhv. II 25.
- 105 Af karakter meget blid
Tr.Ma.I 12 "Af Karakter var han meget blid". Ordet "meget" er censureret bort i Tr.Ma.II 20. Ordene "mild" og "blid" står i modsætning til, at det smst. bliver sagt om Nordmanden, at "han var pirrelig". Som bekendt skriver Troels Marstrand i stort omfang af efter sin morbrors erindringer, men i dette tilfælde misforsår han ganske ordene. Daniel Smith skrev om Nordmanden, at han havde "en pirrelig Forfængelighed af udvortes Ting, Meubler, Equipage o.s.v." (Dan.Sm.I 191), det betød at han var stolt over fx smukke møbler. Set fra præstens synspunkt var det ikke så godt, at Nordmanden havde svaghed for materielle sager. Denne stolthed over tingene var ovenikøbet "pirrelig", den kunne let pirres eller fremkaldes. Det er ikke ham *selv*, der er pirrelig, men derimod hans glæde og stolthed over tingene, dén er let *optændelig*. Troels afskriver i sin alderdom ordene, men bytter om på dem på en forbløffende måde og skriver om sin far, at "han var pirrelig og forfængelig", så vi ser for os en irritabel, pirrelig, selvoptaget, forfængelig nar. Men morbror Daniel har hverken skrevet, at Nordmanden var pirrelig, eller at han var forfængelig. Han var tværtimod beskeden af væsen trods bevidsthed om eget værd; han "lod aldrig nogen føle sin Overlegenhed" (smst.). Men de ord tager Troels ikke med i sin afskrift. Troelses far døde ganske vist, da hans selv kun var en dreng på 14 år. Men har han virkelig glemt ham? Dét, han fortæller, er mest noget, han har skrevet af og tilmed ofte forvansket fra sin morbrors optegnelser. Det var vel som præst, at Daniel Smith kritiserede, at Nordmanden satte pris på "udvortes Ting", underforstået at han ikke beskæftigede sig meget med religionen. Den gode præst nævner kun to eksempler, "Meubler, Equipage"

dvs. fornemt hestekøretøj. Troels skriver de to ord af, og andre eksempler er der ikke. Men hvorfor i alverden skulle en velhavende mand med kunstnersind nøjes med møbler, som var flikket sammen af en tilfældig snedker? Mon han har været mere ødsel end præstesvogerens, som tapetserede vægge med dyre bøger? Og ekvipage? Nordmanden holdt ikke hest og vogn; ingen har hørt tale noget sted om nogen stald eller nogen vognport hos Marstrands i Silkegade, udover at Nordmanden en overgang drev en hestemølle. Men hvis Nordmanden med sin hustru og sin søster en aften skulle ud til selskab, når tøjbrud omdannede de københavnske stræder til eet stort mudderbad, lejede han vel undertiden en ekvipage, ikke mindst af hensyn til de to damer.

106 Religiøs rigorisme

Tr.Ma.I 10 hhv. II 18.

107 Forkælede bleve vi ikke

I 17, II 23.

108 Ingen kvindelig ømhed

I 20, II 25.

109 Hun generede sønnerne

I 16, II 23.

110 Tiltrækkende og frastødende

I 12, II 20.

111 Svarede kvikt og kort

I 13, II 20.

112 Vittig, når hun var munter

I 10, II 18.

113 Hun inviterede alle slags

I 13, II 20.

114 En fattig dreng

Smst.

115 Plejedatter

(Char)lotte Schmitz (1802-18xx) er Marstrand-brødrenes halvkusine. Hendes mor, Anna Dorothea f. Schousboe, var dtr. af provst Troels Smiths søster Karen Smith (1740-1811). Hendes far, Franz Liborius Schmitz (ca. 1760-1827), var en meget anerkendt silhuettør, som netop klippede den kendte silhuet af hele Marstrand-familien. Lotte kom i 1810 som 8-årig i pleje hos Marstrand-familien, men 1816 forlod hun det Marstrandske hjem og rejste til Petras bror, pastor Daniel Smith i Horslunde for at blive konfirmeret. Senere vendte hun tilbage som omtalt i teksten og logerede oppe på kvisten. I familien blev hun kaldt Lotte. Hun er nævnt i Tr.Ma.I 19 hhv. II 24 og desuden i Tr.Ma.I 148-149 (ikke i Tr.Ma.II). Derudover er hun nævnt i Petras brev af 22. aug.1837 til sønnen Troels og i sønnen Theodors brev af 1. jan 1842 til Troels, begge aftrykt i brevtillægget bagi Tr.Ma.II 142 og 144. Hun er udførligt omtalt i Eline Boisens erindringer (Gyldendal 1999).

116 Det Værnske Institut

Tr.Ma.I 13 hhv. II 20.

117 Ingen af os sagde Du

Tr.Ma.I 17 hhv. II 23.

118 Vi vare 5 vilde drenge

Tr.Ma.I 20 hhv. II 25.

119 Hensynsløse og regjerende

Tr.Ma I 21 hhv. II 26.

120 Otto var oplært af sin far

Dan.Sm.I 193.

Det er mærkeligt, at Tr.Ma.I sin omtale af barndomshjemmet overhovedet ikke nævner, at Otto fik lov at uddanne sig på dét værksted, som var hans fars kæreste tilholdssted.

121 Wilh. begyndte som 14-årig Karl Madsen: Wilhelm Marstrand (1905) 18 har en anden forklaring. Se denne bogs kapitel om Wilh. Marstrand.

Livsafslutningen

122 Store værksteder

Dan.Sm.I 189.

123 Marstrands Fabrik

Således angivet på den nedenfor anførte fabrikationsseddel på "Harpe No. 10". Jfr. Falcon-Müller 223.

124 Dampmølle

Tr.Ma.I 15 hhv. II 22.

125 Frøknusnings-presse

Efterretninger fra Selskabet for indenlandsk Kunstflid, 2. årgang 1811, 18.

126 Deilige Marmorbuster

Dan.Sm.I 190.

127 Rundpanorama

Tr.Ma.I 15 hhv. II 22.

128 Fabrikationsseddel

Falcon Müller, 229. "Harpe No. 10" er udførligt omtalt i "Meddelelser fra Musikhistorisk Museum IV 1984-1993", hvor det bl.a. skildres, hvorledes dette store, nu 200-årige instrument på forunderlig vis er blevet bevaret og opbevaret i private hjem gennem halvandet århundrede, sidst hos borgmester Jacob Marstrands ældste søn Olav Marstrand (1876-1952), som var oldebarn af instrumentbyggeren, og som i 1951 skænkede harpen til Musikhistorisk Museum.

129 Harpinel

Falcon Müller 226-227.

130 En veritabel fabrik

Smst. 223 ff.

131 Danebrogsorden

Tr.Ma.I 11 hhv. II 19.

132 Virkelig Commerceraad

Tr.Ma.I 12, slettet i Tr.Ma.II, men oplyst i Vilhelm Marstrands slægtstavle bagi bogen, s. 199.

133 Tillidshverv

Dansk Biografisk Leksikon.

134 For mange jern i ilden

Tr.Ma.I 12 hhv. II 20.

135 Ikke administrere

Dan.Sm.I 190.

136 Otto og Troels ved dødslejet

Tr.Ma.I 16 hhv. II 22.

137 Oswald med epolet

Tr.Ma.I 131 skriver fejlagtigt epauletter i flertal, men der var kun en på den ene skulder. Ordet er rettet til ental i II 97.

138 Fik en pension

Tr.Ma.I 16 hhv. II 22.

139 Ikke gå fra arv og gæld

Dan.Sm.I 190.

140 Færdig som kadet

Slægttavlen bagi Tr.Ma.II 200.

- 141 Sekondløjtnant
Dansk Biografisk Leksikon.
- 142 Ingen var i vej
Tr.Ma.I 16 hhv. II 22.
- 143 Ingen udsigt til erhverv
Tr.Ma.I 131 hhv. II 97.
- 144 Ingen var fast forsørgede
Karl Madsen: Wilhelm Marstrand (1905) 14.
- 145 Kunstakademiet
Dansk Biografisk Leksikon.
- 146 Vi var virkelig fattige
Tr.Ma.I 16 hhv. II 22.
- 147 Levede uden næringsorger
Dan.Sm.I 193.
- 148 Flyttede op på l. sal
Tr.Ma.I 17 hhv. II 23.
- 149 Endnu i skole med Eide
Smst.
- 150 Konfirmeret sammen 1830
Tr.Ma.I 20 hhv. II 25.
- 151 Eide blev forstmand
Tr.Ma.I 21 hhv. II 26.
- 152 Troels i Skelskør
Tr.Ma.I 21-27. Det meste af Troelses komiske skildring af livet og originalerne i Skelskør er desværre blevet slettet i Tr.Ma.II 26-28.
- 153 Ikke ret længe på l. sal
Tr.Ma.I 17 hhv. II 23.
- 154 Fars gamle søster
Smst. Jfr. udførlig note tidligere ovenfor om hende.
- 155 To yngste sønner
Smst.
- 156 Nærmere Himmelen
Tr.Ma.I 18 hhv. II 24.
- 157 Istapper ned fra tagsten
Tr.Ma.I 17 hhv. II 23.
- 158 Til komedie i teatret
Brev af 1. sept. 1836 fra Petra til sønnen Oswald under dennes ansættelse i Danzig ved opmålingsarbejder i Østersøen. I Oswalds lille samling af efterladte papirer i FA findes en afskrift med hans egen håndskrift. Han har sikkert sendt morens brev videre til Wilhelm i Rom, for brødrene var levende interesseret i nyheder om hinanden.
- 159 Bageriet ikke vedligeholdt
Tr.Ma.I 54-55 hhv. II 45-46.
- 160 Tog de faste kunder med
Tr.Ma.I 54 hhv. II 45.
- 161 Troels overtog bageriet
Smst.
- 162 Hun ville ikke bo alene
Troels skriver i Tr.Ma.I 17 hhv. II 24, at hans mor flyttede

hen til ham i 1839, men dette lyder usandsynligt, for da boede hun stadig sammen med sin svigerinde. Troelses tidsfornemmelse har her, som ofte i hans erindringsbog, spillet hamet puds. Det er rigtigt, at i 1839 forlod den yngste af de 5 Marstrand-brødre sin mors hjem, men hun blev ikke alene, for hendes svigerinde Anne Marstrand boede sammen med hende. Det må have været efter svigerindens død i 1841, at hun er flyttet, formentlig netop dét år.

163 Giftede sig samme dag

Tr.Ma.I 62 hhv. II 50.

164 Syv gange ti

Tr.Ma.I 18 hhv. II 24.

165 Petras død

Smst.

Slutnote

Petra f. Smith efterlod sig 5 sønner i ægteskabet med sin norske mand. Hver af de 5 omtales udførligt i de efterflg. kapitler, her følger for klarheds skyld en kort oversigt.

1) **Otto** (Jacob) **Marstrand** (1809-1891), snedkersvend, instrumentbygger, 1830 bosat i byen Charlotte Amalie på øen St. Thomas i Dansk Vestindien, tømmerhandler, chef for brandvæsenet, ridder af Dannebrog etc., gift 1845 m. **Annie** (Dorothea) Nissen (1818-1886), datter af kgl. agent og vinhandler Johan Peter Nissen (1767-1841) og Annie Dorothea Gartner (1783-1848).

2) (Nicolai) **Wilhelm Marstrand** (1810-1873), kunstmaler, professor ved Kunstakademiet, ridder af Dannebrog etc., etatsråd, fra 1854 bosat i æresbolig på Charlottenborg på Kongens Nytorv, gift 1850 med (Mar-) **Grethe** Christine Weidemann (1824-1867), dtr. af overretsprokurator, justitsråd Poul Frederik Weidemann og Julie Moldenhawer (1793-1851).

3) **Oswald** (Julius) **Marstrand** (1812-1849), søofficer, ugift, omkom som 3.-kommanderende på lineskibet "Christian VIII", da det efter stranding og overgivelse til tyskerne exploderede i Egernførde fjord.

4) **Troels** (d.æ.) Caspar Daniel **Marstrand** (1815-1889), fik som 24-årig ret til næringsbrev, og overtog sin mors bageri i Silkegade, mølleejer (Vodroffemølle), borgerrepræsentant, gift 1845 med **Caroline** Emilie Carlsen (1812-1859) og 21 år efter hendes død gift 2. gang med Sofie Tjaden (1829-1902), en søster til den yngste bror Theodors enke, nedennævnte Mathilde Tjaden.

5) **Theodor** Christian **Marstrand** (1817-1863), cand.polyt. værktøjsfabrikantg. 1847 m. (Anna Henriette) **Mathilde** Tjaden (1822-1900), døde som 46-årig fra ung enke og 7 børn, fra 1 til 14 år gamle, det var deres Onkel Troels, som derefter sørgede for hus og hjem uddannelse.

DEN ÆLDSTE BROR OTTO, SOM BOSATTE SIG I DANSK VESTINDIEN

Otto, drengflokkens storebror	87
Ottos kusine fortæller om ham som 15-årig	
I lære som 16-årig - to steder	
Hvorfor rejste han?	
Musik åbner alle døre	
Hvad er Vestindien?	90
Antillerne	
Tre små øer	
St. Thomas	
Otto bosætter sig på St. Thomas	95
Kom han på sin rette hylde?	
Tømmergården	
Privathaven	
Ottos slaver	
Ægteskab	
Otto Marstrands fantastiske svigerfar	103
Blandt sørøvere og kaperskibe	
Det danske monarkis udstrækning ses i slægten	
"As soon as the gun has been fired"	
Marstrands børn, hvor gå i skole i Vestindien?	107
Sorte skoler og hvide skoler	
"The girls do not attend school"	

En 9-årig rejser over Atlanten	110
“Dette offer er nødvendigt”	
“Osvald skal forblive hos Dig under mandligt Tilsyn”	
Osvald ved Istedløvens afsløring i Flensborg	
Hjemkomsten til Dansk Vestindien efter 10 år	
Hvad blev der af Osvald?	
Konsulen beklager sig i Stockholm	116
Samfundsomvæltninger og naturkatastrofer	118
Samfundsordenen omstyrtes	
Kolera og pest	
Orkaner og jordskælv	
Forbindelsen med brødrene i Danmark	124
Søofficeren blev dødssyg under besøg på St. Thomas	
Fire ulykker fører til Danmarks-besøg	
Antikviteter og gammel rom; syltetøj og tobaksblade	
Det er ikke så let, som man tror, at løsrive sig	
Ottos rolle i det vestindiske samfund	133
Hvis der opstod brand	
Farvel til sejlskibe, goddag til hjuldampere	
John Ericsson	
Henvisninger og noter	138

Otto Marstrand (1809-1991) er den ældste og er den eneste af *de 5 Marstrand-brødre*, som blev født, mens forældrene endnu boede til leje hos dén bager på Christianshavn, hvor svendene æltede dejen “med deres skidne Fødder”¹. Da forældrene flyttede, kom han som etårig til Silkegade, hvor han og de øvrige Marstrand-brødre voxede op. Som skoledrenge gik de alle i Efterslægtsselskabets skole.

Otto, drengeflokkens storebror

Ottos kusine fortæller om ham som 15-årig

Der er bevaret en spændende dagbog om Marstrand-familien. Den er skrevet af en teenagepige, kusinen Wilhelmine². Hun boede ganske nærvæd og færdedes dagligt i hjemmet som en datter af huset. Hun var dengang mellem 13 og 14 år, så hun interesserede sig særligt for de to, som hun passede sammen med i alder, Otto og Wilhelm.

Allerede på hendes anden dag i København ville Otto vise sig galant og finde på underholdning for hende. “*Om Eftermiddagen gik Otto, Mine³ og jeg hen paa Maleriudstillingen og saae alle de deilige Malerier*”⁴, og dét betød mere end vi kan forestille os. I vor tid vrimler det med farvebilleder om alt og alle, foruden film og fjernsyn osv. Men dengang var malerier den eneste mulighed for at se en virkelighed, skønt den ikke var til stede. Hun var meget optaget af dén maleriudstilling. Derfra gik hun med Otto hjem “*til Marstrands, hvor vi legede og spillede Bold*”.

Få dage senere gik hun med Marstrand-familien en tur til Charlottenlund; der søgte de efter “*Rav, hvoraf vi fandt et Stykke, som Otto skar mig et nydeligt Hjerte af*”⁶.

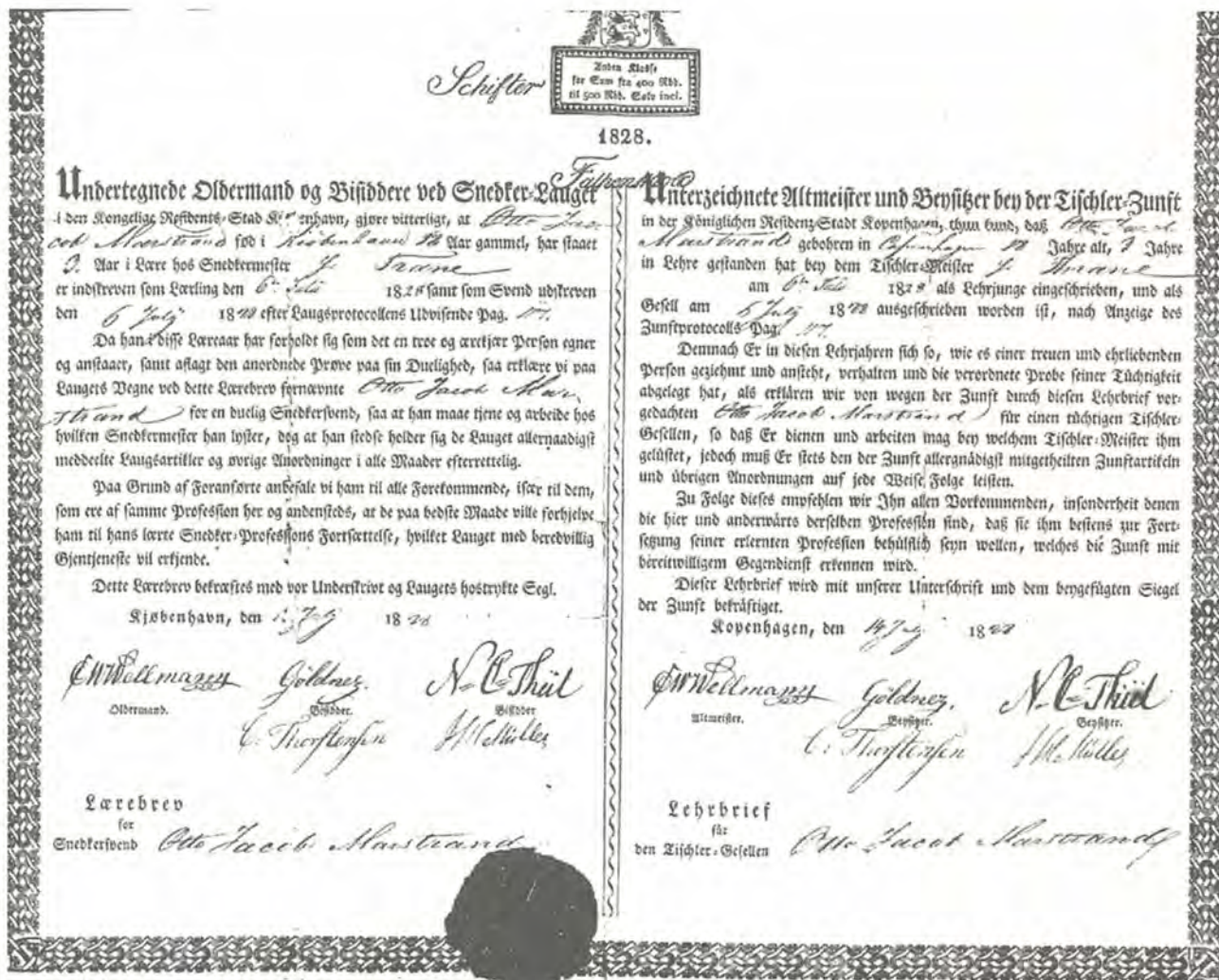
Næste dag var hun på besøg hos en tante af Smith-slægten, som boede i den samme stiftelse, hvor hun selv var indlogeret. “*Jeg morede mig med at see ud af Vinduerne. Derfra saae jeg, at Otto kom*” og lod derfor tante være tante til fordel for den unge fætter. “*Jeg sprang altsaa fra mit Smørrebrød og Øl, sagde Farvel til den gode Kone og løb ned ad Trapperne, hvor Otto stod*”⁶.

Drengenes norske far var aktiv og god til at arrangere fornøjelser. I forrige kapitel læste vi, at han en dag tog han hele sin familie og familien Eckersberg ud på en tur med sejlskib på Øresund, og at “*det blev en hæftig Storm og Søen slog stærkt ind*”, før de kom “*i Land ved Charlottenlund*”⁷. Men da man om aftenen skulle skulle sejle hjem, og de fleste af selskabet havde en lystig hjemtur til søs med sang og leg, så ville Petra og fru Eckersberg og et par andre damer ikke med. Damerne var blevet søsyge, og Otto fik den lidet morsomme opgave at ledsage dem til fods hele vejen hjem. Sådan var det at være ældste søn.

I lære som 16 årig - to steder

Nordmanden kendte sine drenge og lagde planer for dem. Som dreng var Otto ikke blevet behandlet ligesom brødrene; der gjaldt andre regler for ham. Brødrene måtte ikke komme i det store værksted. Her gemte Nordmanden sine beregninger, sine planer og tegninger, sine modeller, udkast til apparater, halvfærdige instrumenter, tabeller over lydsvingninger og resonans.

Men Otto var en undtagelse. Nordmanden havde tidligt opdaget, at det var morsomt for ham at tage husets store dreng med i værkstedet og forklare ham mange ting. Det viste sig, at Otto var rolig og fingernem og disciplineret, og han var opfindsom med mekanik. Ganske særlig havde han arvet sin fars sans for musikinstrumenter,

Ligesom alle andre svendebreve var Ottos udfærdiget både på dansk og tysk. For når svendene "gik på valsen" i Tyskland og andre lande, skulle de kunne dokumentere, at de var faglærte.

kunsten at regulere lydbølgerne og opfatte fine nyancer i arbejdet med stemningen. Derfor fik han allerede som barn lov til at følges med sin far. Som ung fik han fri i adgang til værkstedet. Det endte med, at han kom under uddannelse hos sin far.

Som 16-årig kom Otto i lære hos snedkermeester Trane, - men det var ikke, fordi han ville være snedker. Efter aftale med sin far ville han lære at arbejde med forskellige træsorter som resonnansmateriale. Da han fik sit svendebrev, brugte han det som adgangsbillet til at "tage på valsen" i Tyskland og besøge mange fabrikker, hvor man byggede musikinstrumenter. Da han kom hjem, fik han ansættelse i Marschalls berømte pianofabrik⁸.

Morbroren Daniel Smith skriver: "**Otto var af Faderen oplært⁹ til mekaniske Arbejder**". Otto var den eneste af de 5 Marstrand-brødre,

der delte Nordmandens interesse for mekanik og for at bygge instrumenter. Det har været hans privilegium at have sin gang på værkstedet. Vi må forestille os, at han dér har haft sine lykkeligste stunder, enten under sin fars inspirerende vejledning eller ved eksperimenter på egen hånd.

Hvorfor rejste han?

Drengenes far døde, da Otto snart fyldte 20 år. At det store hjem blev opløst, var ikke specielt Ottos problem. Men at værkstedet blev sløffet, har været en katastrofe for Otto. De maskinborde og alt det grej, som han var fortrolig med at have i hånden som sit eget, gik over på andre hænder. De muligheder, han havde haft for selv at skabe noget

og selv at gøre eksperimenter, var med eet slag forbi. Tilbage var kun dét fabriksarbejde, han fik sin løn for, et foreskrevet arbejde efter givne fortegninger og normer. Hans egen verden var brudt sammen. Ingen andre i familien blev ramt på den måde, for ingen andre havde som han haft værkstedet som centrum i livet undtagen Nordmanden selv.

Men mere end 50 år senere konstruerede hans lillebror Troels sin egen forklaring:¹⁰ *“En Haandværker var i de Tider kun lidet agtet, og han var for stolt til at finde sig i den Tilsidesættelse, som han maatte døje, navnlig i Sammenligning med Brødrene Wilhelm og Oswald”*. I sin erindring lavede Troels denne sammenligning, som viste, at han ikke forstod betydningen af, at værkstedet blev nedlagt. For det er jo rigtig nok, at *Wilhelm* var protegé hos maleren C.W. Eckersberg, og at *Oswald*, som blev søofficer året efter, at deres far døde, allerede som kadet var en velset gæst i mange københavnske hjem. Men hvilken betydning har det for Ottos tab af værkstedet og beslutningen om at rejse?

Et halvt århundrede senere skrev Troels sin forklaring, og sådan er den blevet fortalt ned igennem generationerne. Men det er helt usandsynligt, at dét at være håndværker pludselig skulle give Otto mindreværdskomplekser. Desuden var han jo slet ikke håndværker i almindelig forstand; han byggede musikinstrumenter ligesom sin far; han kunne have valgt at knytte sin karriere som instrumentmager til sin fars renommé. Det kan heller ikke være rigtigt, at så snart hans far var død, vendte hans venner bare den ældste søn ryggen.

Lillebroren Troels havde dengang forladt hjemmet og boede i Skelskør; i sin alderdom husker han kun sin egen forklaring: *“Da Snedkersvenden følte sig tilsidesat i Selskabslivet”¹¹, reiste han til Vestindien, hvor han banede sig Vei.”* I sin erindring forestiller Troels sig åbenbart, at den unge Otto havde vanskeligheder med omgangskreds og selskabsliv. Men sådan var virkeligheden hverken for Otto eller nogen af de andre drenge. Der var ingen af de 5 brødre, der havde nogen som helst problemer i den sag. Nej, Ottos problem var det uerstattelige tab af Nordmandens værksted.

Hans mor såe det. Trods sin borgerlighed og sin begrænsning har hun forstået ham, fordi hun havde oplevet, hvad dén helligdom derovre

ved siden af bageriet havde betydet for hendes mand. Derfor rejste Otto til Vestindien med sin mors støtte og velsignelse: *“Det var rørende at se, med hvilken Lethed Moder skilte sig ved Rester fra Velstanden, solgte Sølv-Kaffekande, Sølvgafler og Skeer”¹² for at give ham lidt at staa imod med paa Reisen foruden den moderlige Velsignelse”*. Han sejlede ikke, som man skulle vente, med et af de mange fragtskibe mellem moderlandet og den fjerne koloni. Han selv eller hans mor har forstået at udnytte de forbindelser, familien havde til den senere Christian den 8. og til indflydelsesrige borgere såvel som til søetaten. *“Han reiste med Orlogsbriggen til Vestindien”¹³*

Musik åbner alle døre

“Han begyndte dér med at stemme Instrumenter. Hans beskedne og belevne Væsen skaffede ham Adgang til de bedste Huse”¹⁴, - hvortil vi, som nu læser det, uvilkårligt tilføjer, at det kunne hans væsen lige så vel have gjort i København, hvor Marstrand-navnet i forvejen var højt i kurs blandt mennesker, som dyrkede musik. Det kom også i god kurs på St. Thomas.

Dér nøjedes han ikke med at stemme instrumenter, men *“han har ernæret sig som orgelbygger og instrumentmager”¹⁵*. Det var ikke blot på St. Thomas, han arbejdede, men også på den anden store danske ø St. Croix 70 km derfra. Da han derovre havde genopbygget orglet i Christiansted, fik hans mor beretning om det gennem orlogsbriggens folk, og hun skrev i et brev: *“De kjære kommanderende Officerer fortælle at have bivaanet store Bededag i Kirken på St. Croix i Anledning af Orglets Gjenfødelse af Otto, der selv spillede derpå”¹⁶*.

For en instrumentmager var markedet trods alt for lille på de små dansk-vestindiske øer, og det gik heller ikke, da han en overgang forsøgte sig i USA¹⁷. Men på St. Thomas havde han gennem sin musik nære forbindelser til mange familier. Måske kunne han komme ind som kompagnon i et af de danske handelshuse? Det kunne han.

Vestindien er en enormt lang kæde af øer; den er lige så lang som afstanden over Atlanterhavet fra de britiske øer til Canada. Det var *ikke* i Amerika, Columbus gjorde landgang, da han søgte efter en vestlig søvej til Indien. Det var derimod her i Vestindien, dels et par små øer, som man har vanskeligt ved at fastslå nu, dels på de to største, Haiti og Cuba. Hele den lange kæde af små og store øer kalder vi stadig Vestindien

Hvad er Vestindien?

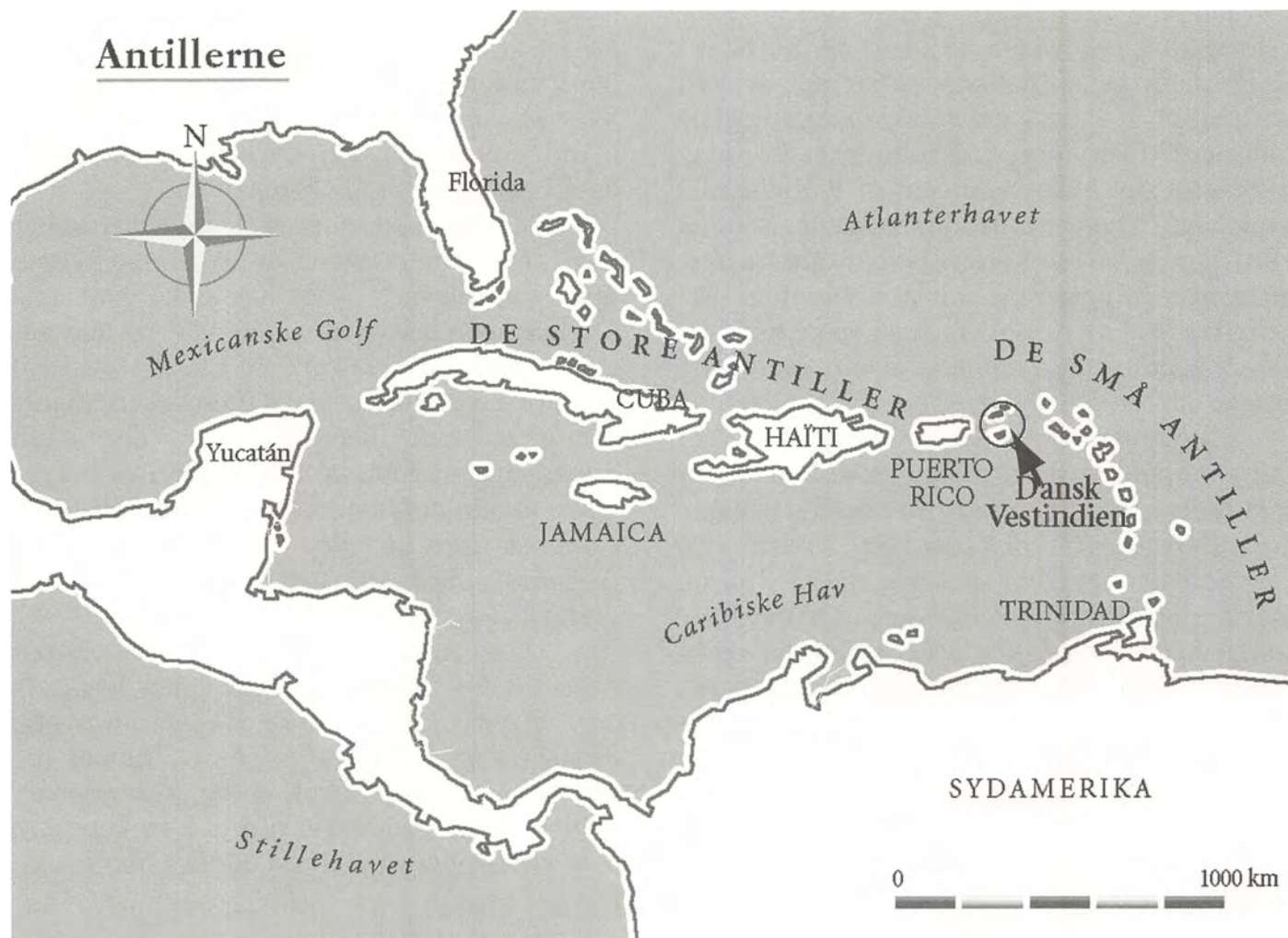
Antillerne

Kæden af øer kaldes også Antillerne, mod øst de *små* Antiller, der er "utallige såsom sand", og mod vest de 4 *store* øer: først Puerto Rico, så Haiti, længst borte Cuba og Jamaica.

Las Islas Virgines, *Jomfruøerne*, er de allervestligste af de *små* Antiller, nærmest

Puerto Rico. Deres fromme navn fik de efter den katolske overtro om den hellige Ursulas elleve tusinde jomfruer, og det var oprindeligt et samlende navn for alle de utallige små øer, men blev senere begrænset til at betegne den lille gruppe øer, som idag bærer navnet.

Jomfruøerne har efter koloniseringstiden altid været politisk todelt, dels de sydlige tre øer, som var danske indtil 1917, og dels de øvrige, som var engelske.

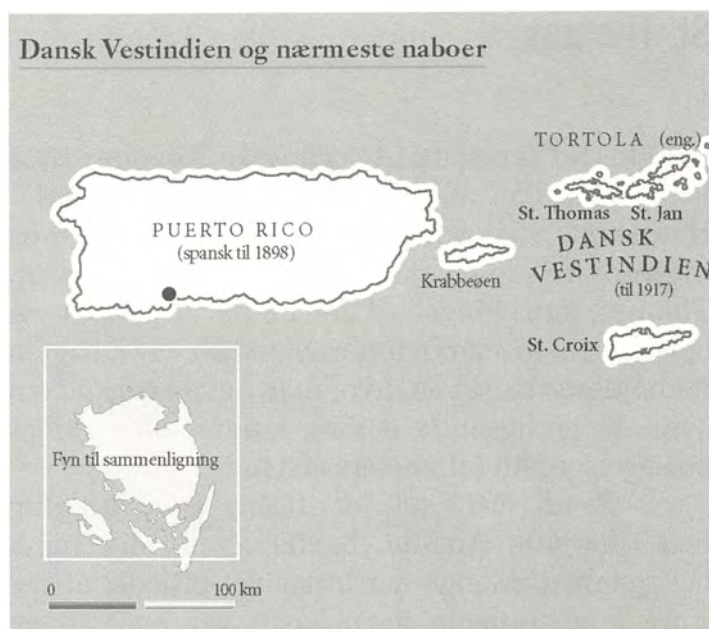
Tre små øer

Columbus var den første europæer, som besøgte de senere dansk-vestindiske øer. Under sin 2. opdagelsesrejse ankrede han op ud for en lille ø, hvorfra han bortførte et par indfødte til fremvisning i Spanien; han kaldte øen Det Hellige Kors, *Sanct Croix* (på dansk: Sankt Krøjs), 70 km nordligere ligger St. Thomas.

Da Otto kom til Dansk Vestindien, foregik trafikken mellem de to øer stadig ved vindkraft. Overfarten tog som regel en hel dag fra årle morgen til sen aften. Der var yderpunkter: ved særlig gunstig vind kunne overfarten klares på en halv dag, men til gengæld kunne den tage flere dage under uheldige vindforhold, herunder vindstille. Østpå til den mindre ø St. Jan er afstanden kun kort, kun 4-5 km, så en øvet svømmer kan smutte over sundet på en halv times tid, og mange negre har svømmet over. Fra St. Thomas vestpå er der også 70 km til den store nabø Puerto Rico.

Endnu på Ottos tid var der ingen regelmæssig forbindelse mellem øerne¹⁸. Befordring af passagerer foregik lejlighedsvis med dé sejlskonnertes, som fragtede sukker fra St. Croix til St. Thomas' havn, hvor det blev omladet til oceangående fartøjer. Under rejsen mellem øerne blev der ophængt nogle hængekøjer til passagerer nede i lasten mellem sække og kasser og tønder. Stanken blev hurtigt ulidelig og luften kvælende, så under en langsom overfart ville mange foretrække at tilbringe endog natten under åben himmel på dækket, men her kunne en stærk modvind eller en regnbyge gøre opholdet lovlig frisk. Kun guvernøren havde sin egen sejlskonnert.

Et år blev der gjort et forsøg med fast rutefart mellem de to danske hovedøer, det var i 1865. Et rederi indsatte en lille damper mellem de to øer og fik oven i købet monopol på befordring af passagerer og post mellem dem, men driften gav dundrende underskud, og præcis på årsdagen for starten blev dampskibet taget ud af farten. Derefter var det almindeligst at benytte den gamle, men stabile sejlskonnert "Vigilant"¹⁹, som oprindeligt havde været sørøverskib; den nåede at fejre 100 års jubilæum og var i funktion helt frem til øernes afståelse i 1917.

Den største by i Dansk Vestindien var Charlotte Amalie på St. Thomas, men den blev ofte kaldt ved øens navn. Den var den trediestørste by i den danske konges lande, da Otto Marstrand kom dertil, med omkr. 11.000 indbyggere, kun overgået af København og Flensborg, - Århus og Odense var mindre. På St. Croix var der to byer, Christiansted på nordkysten og Frederiksted i vestenden; begge lå ved ret lavt vand og havde derfor ringe besejlingsvilkår.

Da Otto Marstrand bosatte sig på de dansk-vestindiske øer, boede der henved 40.000. Der var 2.000 på St. Jan, men tallet sank til omkr. en fjerdedel i resten af århundredet, fordi sukkerplantagerne blev nedlagt. På St. Thomas boede 14.000, deraf hovedparten i Charlotte Amalie, og dette indbyggertal forblev nogenlunde uændret århundredet ud. Flest boede der på St. Croix med 5.000 i Christianssted, 3.000 i Frederikssted og 15.000 i landdistrikterne, ialt 23.000, men dette tal faldt til omkr. 16.000 frem til århundredeskiftet.

Negerbefolkningen udgjorde det altovervejende flertal, omkr. 96%. I Charlotte Amalie var der dog op imod 10% hvide, men af dem udgjorde danskerne kun en lille del, skønt administrationen og garnisonen var dansk. Der var flere englændere, amerikanere og tyskere. Administrationssproget var engelsk og dansk, omgangssproget i negerbefolkningen kreolsk og blandt de hvide hovedsagelig engelsk.

St. Thomas

På Ottos tid kunne man i Berlingske Tidende i 1868 læse en artikel af en amerikansk viceadmiral²⁰. Han skrev, at ingen havn i verden var bedre og ingen by havde en skønnere beliggenhed end St. Thomas. Indsejlingen til den cirkelrunde bugt var beskyttet af to stærke forter. Storslået var udsigten fra højderne bag byen, hvor man havde et rundsyn over de omliggende øer og kunne følge skibes bevægelser i 40 kilometers afstand.

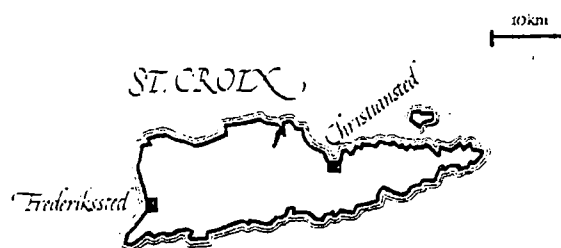
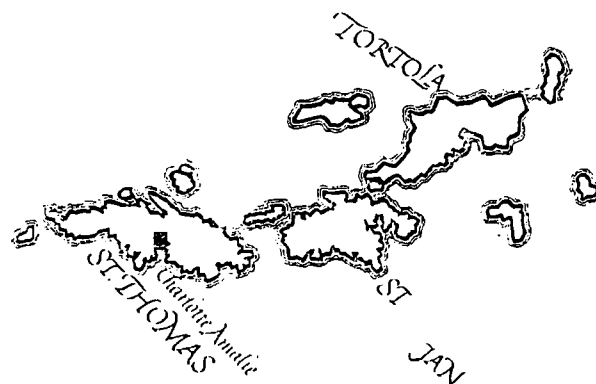
Sandt var det, at byen, som egentlig hed Charlotte Amalie, havde en utrolig smuk beliggenhed. Mange har brugt dét billede, at det store kredsformede havnebasin var ligesom en kæmpearena, og rundt om den hævede byen sig amfiteatralsk med husene anbragt som tilskuere til, hvad der foregik nede på arenaen.

Man må ikke forestille sig, at skibene kunne gå til kaj. At "være i havn" betød at være i sikkerhed for det åbne hav. Sådant en sikkerhed bød St. Thomas; øen omfavnede næsten det dybe havnebasin og gav kun plads for en ikke særlig bred indsejling.

Havnen havde utallige "væfter" dvs. anløbsbroer, hvor kun fladbundede lægtere (pramme) kunne lægge til. De store skibe lå for anker ude i havnen. Lastning og losning var en dobbelt proces, for godset skulle om bord på lægterne; de udgjorde et mellemlid, der befordrede varerne fra skibene til land eller modsat.

Otto Marstrand havde sit eget "værft", en anløbsbro ud fra stranden neden for hans ejendom, så at lægterne, som fragtede tømmerlasterne fra skibene, kunne losse dem af umiddelbart ved tømmergården.

Men Otto Marstrand havde også megen transithandel. Her blev der ikke brug for hans anløbsbro, for her blev tømmeret overhovedet ikke bragt i land, men blev direkte omladet fra de oceangående skibe til mindre skibe. Disse bragte tømmeret til mange forskellige destinationer på mangfoldige andre øer blandt de små Antiller såvel som til den store spanske ø Puerto Rico og til Venezuela på Sydamerikas nordkyst.

Da Otto Marstrand startede sin forretning omkr. 1840, var de oceangående skibe alle sejlskibe. Men netop i de følgende år begyndte de store dampskibe at holde deres indtog²¹, og i løbet af 20 år tog de føringen. I 1860'erne var antallet af oceangående sejlskibe, som anløb St. Thomas inden for et år, ganske vist mellem 2 og 3 tusinde mod kun mellem 2 og 3 hundrede dampskibe, men det var dampskibenes *tonnage*, som var størst.

Havnen var St. Thomas' livskilde²². Fra Liverpool kom der bomuldstøj og jern, fra Hamburg industrivarer, fra Genova oliven og olie, fra Bordeaux vine, fra Canada træ og tørret fisk, fra USA majs og hvedemel. Småskibe, dvs. sejlskonnerter, kom med forsyninger af frugt og slagtekvæg fra de store Antiller, særlig nabøen Puerto Rico.

En speciel importvare var is. Den lille hvide overklasse på under 5% af St. Thomas' 14.000 beboere havde vænnet sig til en betydelig import af is for at opbevare smør, kød, æg og

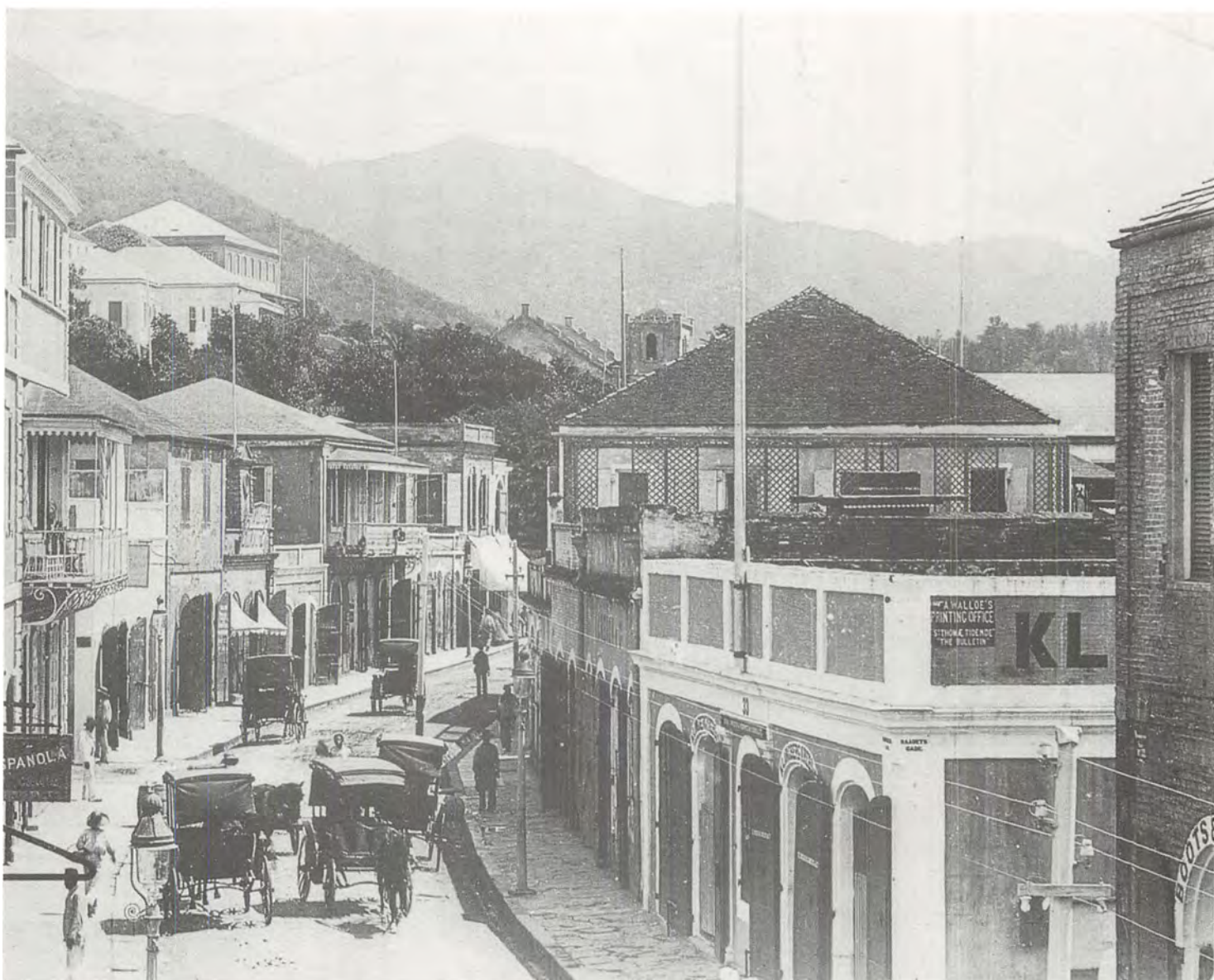
Havnen på St. Thomas er formet som en hestesko.

andre fødevarer og afkøle drikkevarer. Også Otto Marstrands hus fik hver dag leveret is fra *ishuset*, en bygning ved havnen med tredobbelte ydervægge, hvis mellemrum var fyldt med isolerende træspåner. (Hvis min læser er interesseret i, hvor isen kom fra, må man studere min note²³ derom. Jeg benytter lejligheden her til at gentage, at min bog bedst læses *uden* studium af noterne, medmindre jeg - som her - udtrykkeligt henviser dertil).

Exporten fra de dansk-vestindiske øer var udelukkende sukker. Produktionen foregik på St. Croix' udstrakte sukkerplantager med deres sukkermøller drevet ved vind, ved heste eller senere ved dampkraft. Fra St. Croix, som ikke havde nogen dyb havn, sendtes sukkeret i småskonnerter til St. Thomas og blev omladet til oceangående skibe, som fragtede det til Danmark. Sukkerladningerne gik fortrinsvis til København, hvorfra man til gengæld fik nogle fødevarer, og særlig til Flensborg, hvor de berømte romfabrikker ("Hansen Rom"!) var storkunder, og hvorfra man til gengæld modtog en stadig strøm af ladninger af *mursten*. Når vi i dag besøger hovedgaden, hvor Otto Marstrand boede, og går indenfor gennem de skoddebehængte porte (se billedet på næste side) til de store forretningers rummelige lokaler, ser vi mange steder smukke opmurede vægge og store murstens-hvælvinger bygget af *Flensborg-sten*, dvs. mursten fra teglværkerne på begge sider af Flensborg fjord²⁴.

St. Thomas. Udsigt over havnen. Bagude en enlig nymodens "dampner" blandt de mange sejlskibe. Forrest den reformerte kirke, tilvenstre ishuset. Litografi i det berømte billedværk "Danmark", som Emil Bærentsen udgav 1856.

Her ser vi hovedgaden i Charlotte Amalie på St. Thomas i 1890'erne. - Gadeskiltet for Raadets Gade til højre i billedet fortæller os, at vi ser mod øst henad hovedgaden, som på dette stykke hedder Dronningensgade, men derefter fortsætter som Nørregade, hvor Otto Marstrand boede, og hvor den danske lutherske kirke ligger. Man kan i billedets baggrund se dens lave tårn, som ikke har noget spir på grund af orkanfaren. De 3 flotte gadelygter på høje standere af støbejern vidner om, at Charlotte Amalie var en foregangsby (den var på størrelse med Århus, Flensborg og Odense). Allerede i 1860'erne fik havnen og byen gasbelysning.

Bemærk også de mange flagstænger rundt omkring på husene. Danebrog blev flittigt brugt på nationale festdage.

Husene på begge sider af gaden nøjes ikke med vinduer i stueetagen, men har store portlignende åbninger, som om aftenen bliver lukket med de vældige jernbeslagne skodder, som ses på billedet. Når man går indenfor, befinder man sig i smukke teglstensmurede store rum, som ofte har hvælvinger. Husene til venstre i gaden er ret typiske med forretning forned og beboelse ovenpå. De ligger på ret begrænsede grunde, thi terrænet hæver sig, som man kan se, op mod de omgivende bjerge som byen klatrer op ad. Men husene til højre har overordentlig store langstrakte grunde, som løber over ca. 200 m fra hovedgaden ned mod havnebassinet, og dernede har hver grund sin anløbsbro. På den lange parcel mellem huset oppe ved hovedgaden og anløbsbroen nede i strandkanten ligger lagerbygningerne, lange lave pakhuse bygget i skel med store porte ud til ejerens gårdsplads. Inde bag de mange porte gemmer sig store lagre, sække med mel og ris, tøndes med saltet fisk, sukkerfustager, bomuldsballe, romfade, osv. På kortet lidt længere fremme i dette kapitel kan man se, at der løber en masse lange gader fra hovedgaden ned mod stranden. Imellem to sådanne gader ligger der typisk 5-6 langstrakte parceller, hver med sit hus oppe ved hovedgaden og sin anløbsbro i strandkanten.

Otto bosætter sig på St. Thomas

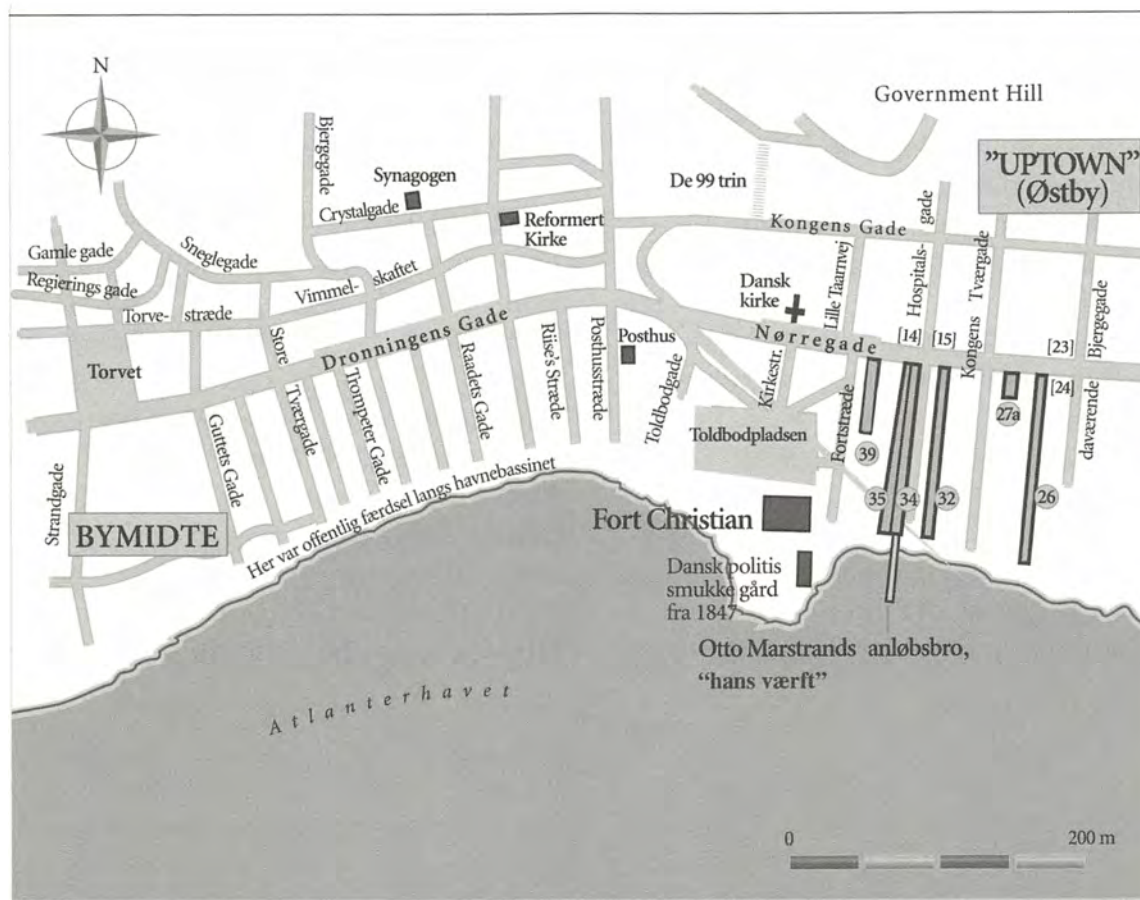
Kom han på sin rette hylde?

Da Otto havde været et års tid i USA, var gode råd dyre. *“En Pengekrise i Amerika hindrede ham i at blive dér, saa han drog tilbage til St. Thomas. Hans Karakter havde vundet saa megen Tiltro, at en Tømmerhandler, som ikke turde betro sin Forretning til sin Søn alene, foreslog ham et Kompagniskab med Sønnen. Det gik kun en kort Tid, da Sønnen ikke duede; han skilte sig fra Sønnen, og ved Kredit oprettede han en selvstændig Forretning”*²⁵.

Sådan var det ved en ren tilfældighed, at Otto blev tømmerhandler. Han etablerede sig

som selvstændig ca. 1840 og på det grundlag giftede han sig i 1845. Han maa åbenbart være nået til den overbevisning, at her i livet var der ikke for ham nogen vej frem på dét virkefelt, hvor han havde sin uddannelse, sine evner og sin kærlighed. Han opgav at leve af at bygge instrumenter. Som så mange af os kom han ikke på sin rette hylde, men måtte finde sig til rette på en anden hylde.

Men det var musikken, som havde åbnet de danske huses døre for ham. Og musikken spillede en stor rolle i hans private tilværelse og i det sociale samvær blandt danskerne på St. Thomas.

Tal uden parentes viser de 6 parceller ("lodder"), Otto Marstrand ejede i 1880 i Nørregade. Tal i parentes viser nummeréringsystemet.

Tømmergården

Otto anlagde sin tømmergård i østbyen, øst for fortet, se bykortet. For at få en rummelig tømmergård købte han ikke bare een af de lange lodder²⁶ (parceller), men to lodder ved siden af hinanden, nr. 34 og 35 i Nørregade. Det blev en meget langstrakt tømmergård; den løb oppe fra Nørregade langs med Hospitalsgade ca. 200 meter ned mod havnen. Den dobbelte grund var lidt bredere nede ved stranden, 82 m, end oppe ved Nørregade, 66 m.

Nede i strandkanten lod han bygge "et værft", en anløbsbro et stykke ud i havnen. På bykortet er for anskuelighedens skyld kun denne ene bro angivet, men det vrimlede med "værfter" for de fladbundede lægtere, der transporterede varerne fra de store skibe, som lå for anker ude i havnen, ind til land. For Otto drejede det sig om byggematerialer, som ankom på oceangående skibe. Fra Danmark fik han almindelige teglbrændte sten, som på dansk bare hedder mursten, men som i Vestindien stadig kaldes Flensborg-sten, fordi de særlig kom fra Flensborg-egnen. Tømmer fik han normalt ikke fra Europa, men fra USA og Canada. Tømmerhandelens betydning beroede på, at der ikke gror gavntre i Vestindien udover mahogni til møbler, døre,

panelvægge og lignende indendørs anvendelse. Derfor var gavntre til byggeri osv. en vigtig importartikel, som der altid var et marked for.

Ovenfor ser vi et stykke af husrækken på Nørregades sydside²⁷. Vi ser derfor husernes nordsider, bagved skal vi tænke os til gårdspladser og haver, som strækker sig mod syd ned mod havnen. Husrækken viser os til venstre på nr. 34 og 35 to udlejningsejendomme, som Otto havde ved tømmerpladsen med facade ud mod Nørregade. De huse var hans form for investering og pensionering. Husene var gode og blev ofte udlejet til danske embedsmænd, som var udstationeret midlertidigt i kolonien. Men han boede ikke selv dér.

En af de danske embedsmænd²⁸, som boede til leje i 1880'erne, har fortalt sådan om ham i en bog: "*Gamle Købmand Marstrand, svensk-norsk Konsul og Broder til Maleren, hørte til de mere ansete danske Forretningsfolk paa Øen. Han var i en tidlig Alder kommet til Vestindien, i alt Fald havde han allerede i 1848 været Medlem af Borgerraadet. Han ejede nogle Ejendomme og var Ejer af en Tømmergaard. I denne Tømmergaard flygtede jeg ofte ned for at søge Tilflugt mod den ulidelige Varme. Her fik jeg mangen en Passiar med Marstrand, i hvis Hus jeg ogsaa blev modtaget med Venlighed*".

Privathaven

Et af de underligste huse, vi ser i hus-rækken på Nørregade, er Marstrand-familiens eget hjem på lodd nr. 39. Ganske vist var der nogen, som kaldte det et smukt patricierhus med en fornem arkitektur; det kan man nu have flere meninger om.

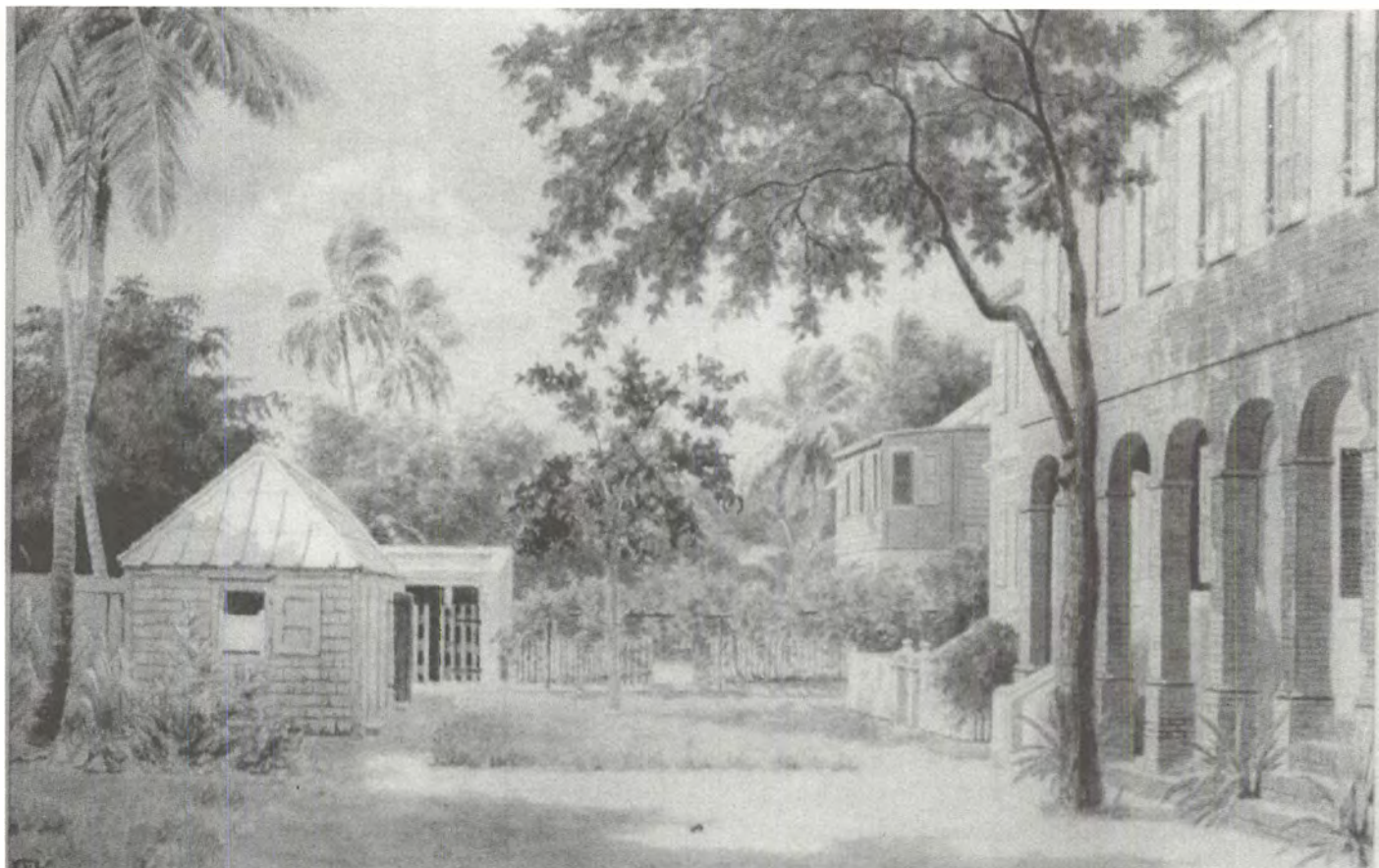
Men haven udenom var et paradys. Og den var stor i forhold til naboerne. På husrækken i Nørregade kan vi se, at der var særdeles god afstand hen til naboen i nr. 38. Ud mod gaden havde Otto en stor mur, som afskærmede hele hans grund, og indkørslen har lå helt henne ved nabohuset. Ottos grund var meget bredere end nabohusenes, og derved blev der plads længere nede på grunden til en bred og frodig have med blomstrende buske og høje skyggefulde palmer og dejlige træer. Den er der skrevet om i en bog af én, der ofte som ung pige var gæst i huset og i haven²⁹.

“Noget af det hyggeligste paa St. Thomas er de overordentlig dejlige private Gaarde og Haver”. Derefter nævner hun som eksempler kun

to; en af dem er Ottos: *“Uptown laa Marstrands Tømmergaard; hvilken Charme ejede den ikke, den gamle Patriciergaard, hvis aldeles enestaaende Daddelpalmer med de fjerlignende Blade overskyggede den gamle Bolig med sin fornemme Arkitektur, og de skønne lysegrønne Bjerghøjder stod Vagt om det tropiske Gaardinteriør”*.

Sådan var indtrykket ved dagslys. Bogen fortsætter med at skildre, hvordan indtrykket var, når mørket havde sænket sig: *“En maaneklar Aften var det vanskeligt at løsrive sig fra saadanne Steder, gribende smukt som der var. Skarpt tegnede enkelte Palmer og Buske sig i det intensive Maaneskin; og som Sortkridttegninger paa den maanelyse Jord saas de langstrakte Skygger sagte bevæge sig i Takt med Aftenbrisens milde Pust”*.

Afsluttende citerer jeg forkortet disse sætninger: *“Haverne inden for de private Hjemms Mure var undertiden af paradisisk Skønhed. De glødende Neriers Blomsterfylde udbredte sammen med Roser og Jasminer en sanseberusende Duft. Et vidunderligt Paulun var disse underskønne Haver, der var et sandt Eldorado for de yndefulde funklende Kolibrier”*.

Akvarel. Vi skal tænke os, at vi står nogle få meter inde dér, hvor Otto boede (lodd nr. 39 i Nørregade) med ryggen mod muren ud mod gaden. Vi kikker mod syd ned i haven. Til højre ligger familiens hjem med buegangen, og i fortsættelse af hjemmet ligger yderligere et hus. Bygningen til venstre er til tjenestefolk. I baggrunden ses havens smukke trækroner, som strækker sig et langt stykke ned mod stranden. Billedet er hos den engelske gren af Marstrand-slægten. Kunstneren er danskeren Theodor Kruse (1845-1927), som er kendt for flere billeder fra Dansk Vestindien. Han var havneassistent, senere i mange år havnemester i Charlotte Amalie indtil afståelsen til USA i 1917.

Boligen bestod af forskellige huse

Marstrand-hjemmet på Nørregade 39, lå på samme side af gaden som tømmergården, tæt ved fortet, skråt over for den danske kirke. Det var en meget central beliggenhed. På sin grund havde han desuden flere forskellige bygninger, det kan vi bl.a. se på den lille kønne akvarel³⁰, som er gengivet her.

Man får en god forståelse af akvarellens huse, hvis man samtidig kikker på plantegningen³¹ over arealet. På akvarellen ser vi til venstre kun gavlen af et lille hus, men på tegningen kan vi se, at det i virkeligheden er en lille række af 5 bittesmå sammenbyggede soveværelser. Jeg tvivler på, at disse dobbelte soverum stammer fra slaveriets tid, så godt boede slaver ikke.

På plantegningen af arealet ser vi også adskillige vandreservoirer. Lige inden for muren mod Nørregade er der to store bassiner, der opsamler vand fra hovedhusets tag. Tæt ved tjenestefolkenes små soverum er der også et opsamlingsbassin. Imellem nogle af de bygninger, som lå i forlængelse af hovedbygningen, men som nu mest er revet ned, finder vi også vandbassiner.

Til højre på akvarellen ser vi underetagen af Marstrands hus med en række piller. Det ligner en loggia, åben udadtil med kønne buer, som bæres af pillerne. Sådant en åben søjlegang er antagelig inspireret af arkitekturen på den anden danske ø, St. Croix, men den er blevet klistret på senere. Sammenligner vi med tegningen af grundplanen, har en af ideerne måske været at indrette en extra gadedør og derved at føre familiens børn uden om konsulatet og kontorerne,

men derved er loggiaens indre blevet fyldt op af en ny trappe, som spolerer tegningen. Måske har her været et skyggefuldt åbent legeområde for børnene med deres snavsede fodtøj.

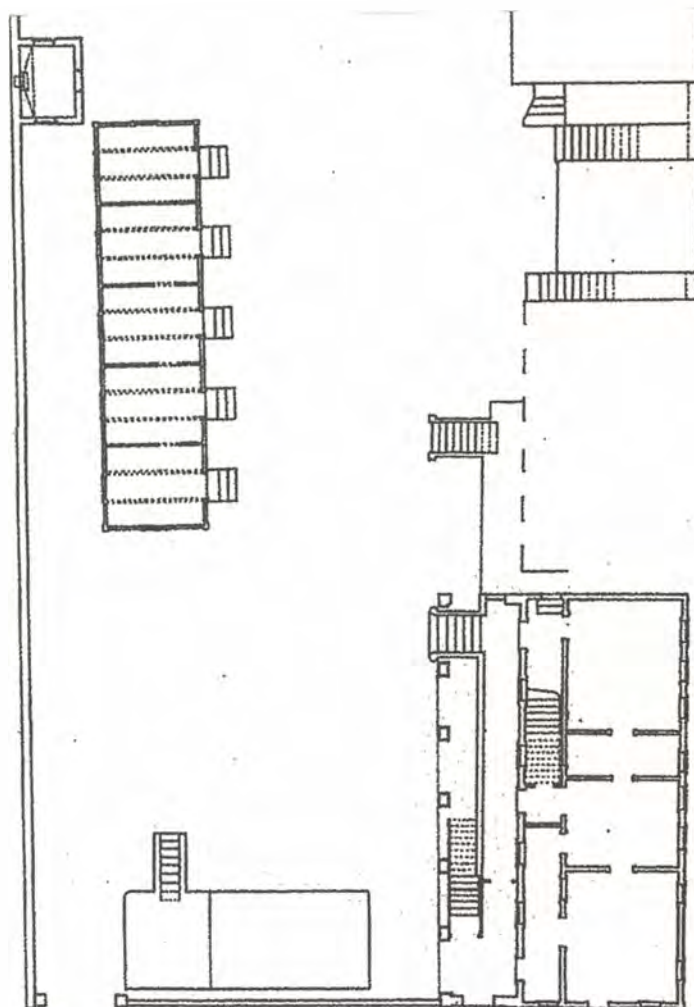
Prøv igen at se på husrækken i Nørregade. Marstrands bolig i nr. 39 er ikke smuk at se på. Huset har oprindeligt haft en lille og meget smal facade, men den har fået en uformelig tilvæxt, og den har nu to gadedøre. Lad os ikke gå ind i tilvæxt-bygningen, men lad os gå ind ad den oprindelige hoveddør.

De rum, som de besøgende såe

Når man altså gik ind ad den oprindelige hoveddør, stod man i den rummelige forstue, hvor man kunne rette sin påklædning og sætte sig og vente, til konsulen fik tid. I et åbent vindue stod små isfyldte vandkølere, hvorfra man kunne forsyne sig med frisk vand blandet med sødt eller surt efter behag. Videre i samme etage så man, at husherrens svensk-norske konsulat beslaglagde en frygtelig masse kontorplads; det var fordi det krævede alt for megen tid. I etagen fandtes expeditionskontor, skrivestue til kopisterne, regnskabskontor, arkivrum, og inderst inde Ottos eget kontor, som først og fremmest var møde- og samtalerum.

I konsulatet skulle skrives rapporter om alle de ind- og udgående norske (og svenske) skibe og deres last. Konsulen skulle bevidne skibsskader, og konsulatets personale blev brugt som bisiddere ved vurdering af erstatningsansvar. Der skulle opstilles kalkyler over forsikringssummer, skrives breve frem og tilbage om påstandene. Sygdomme skulle vurderes og deres arbejdsretlig følger, bortrømte søfolk skulle registreres. Også rent interne problemer på de mange norske skib blev væltet over på Otto: slagsmål på skibene, for ikke at tale om mytteri, så Marstrand blev inddraget i retssager. Udover alt dette skulle der også være plads til den forretning, som trods alt var det, som den vestindiske Marstrand-familie levede af, regnskaber, korrespondance, skibspapirer og kontrakter for Ottos egen tømmerhandel, så der har været pladsmangel.

Fra kontorerne gik der trappe op til etagen ovenpå. Her lå den store officielle spisesal med

Plantegning. Ligesom på akvarellen står vi med ryggen til muren mod Nørregade og ser mod syd ned over en del af den ejendom, hvor Otto Marstrand boede i omkring 50 år. Lige inden for muren er der to vandreservoirer. Til højre ser vi underste etagen af hovedhuset, derefter antydninger af andre bygninger, som nu er nedrevet. Jeg tror ikke, at huset med de fem bittesmå dobbelte soverum stammer fra slaveriets tid, så godt boede slaverne ikke.

panelvægge af mahogni. Her var der naturligvis ikke åbent hus for mandskaberne fra den store norske handelsflåde, men der har været undtagelser efter Marstrand-familiens egen lyst, og så var her fest og dans ved konsulens store repræsentative pligter, fx ved flådebesøg fra de skandinaviske lande og de verdensmagter, som betød noget i området.

Den vestindiske Marstrand-families egne stuer

Hvad blev der af kone og børn? Huset var forlænget i flere omgange med andre bygninger. så privatboligen bredte sig videre oppe på 1.

sal sydpå fra den store officielle spisesal. I tilbygningen lå familiens private spisestue med et stort bord og stole til familien selv, lærerinden, en ung banepige, børnenes faste Nana, og et par ledige pladser til særlig velkomne gæster, måske besøg af svigerfamilier eller i yndlingsvennerne. En særlig rolle spillede nogle udsøgte skibs-officerer, som med mellemrum kom tilbage fra deres Atlanterhavsfart. Dem vi bedst kender er danske skibsførere fra Flensborg, Christiansen og Brodersen. De blev meget nære venner og havde altid nyt at fortælle fra fædrelandet” *Capt. Brodersen dined with us several times*”

Heroppe lå også familiens egen stue. Der satte man sig ind med gæsterne, når måltide i spisestuen var forbi. Det var et udpræget privat rum, en dagligstue. Her blev læst bøger, lå aviser og tidsskrifter, her var klaver og noder. Her blev diskuteret koloniens forhold og fædrelandets problemer og verdens gang, indgåede ladninger, forventede skibe, og tab ved skibsforlis.

De uerstattelige billeder, som Ottos malerbror Wilhelm havde malet, hang over væggenes høje mahognipaneler. Først og fremmest hans bryllupsgave til ægteparret: det lille berømte maleri af Marstrand-brødrene siddende omkring deres gamle mor Petra; på maleriet bagvæg har Wilhelm oven i købet gengivet andre billeder af familien, så i en tid, der ellers var fattig på billeder, kunne Otto selv og hans kone og børn hver dag gå og kikke på alle Ottos kære på den anden side af Atlanterhavet. Blandt billederne var også portrætter af brødrene, men de fleste er forsvundet ovre i den nye verden. Bevaret er derimod det billede, som Maleren malede til minde om Vestindien-familiens spadseretur i Frederiksberg Have under et af deres Danmarksbesøg. Det er dét med den smukke unge negerpige. Se afbildningen og tilhørende forklaring side 126.

Møbleringen var meget luftig. Langs væggene stod nogle brede, ret enkle mahogni-sofaer, desuden nogle spilleborde, som var klappet sammen til halv størrelse, kun med en skål eller et par lysestager på, samt et bogskab med glas for. Alt af mahogni. Midt på gulvet et større bord. Stolene, enten ved væggene eller ved midterbordet, var betrukket med hestehår, som er mere behageligt at sidde på end stof i varmt klima.

Det meste af den meget rummelige gulvplads var umøbleret og uden tæpper. Indtrykket var let og enkelt, vidt forskelligt fra senere tiders ønske om at proppe stuerne til med møbler og tæpper og portierer. At træsorten var mahogni, skyldtes ikke bare, at det som nævnt er det eneste gavntræ, som gror i Vestindien, men også, at det er modstandsdygtigt over for træbiller og andre skadedyr.

Gardiner eller tæpper anvendte ikke. Vinduerne var uden ruder. De havde jalousier, som tillod den friske passatvind at passere gennem boligen, men holdt insekter ude. Jalousierne var normalt grønne af farve, det gav et behageligt dæmpet lys, når solen stod på. De kunne indstilles efter, hvor meget frisk luft man ønskede, og også af den grund ville blafrende gardiner have været meget upraktiske. Til gengæld var der udvendigt overalt solide træskodder; de havde ikke lameller, som det er almindeligt i Europa, men var af massivt træ og kunne derfor lukke helt for træk og for blæst; de havde lukketøj af jernbeslag til brug i tilfælde af orkan.

De private rum

Fra hovedbygningen strakte Marstrand-familiens hjem sig ind i den tilbygning, som nærmest fordoblede boligen. Her lå bl.a. skolestuen og den daglige spisestue og soveværelserne for forældrene, børnene, barnepigen og lærerinden. Her var der moskitonet af forskellige konstruktioner. Nogle blev trukket for rundt om sengen; andre havde et lille hejseværk og blev om aftenen sænket ned omkring den. Ægteparret lå i en mægtig himmelseng, der lignede et helt lille værelse, når moskitonettet omgav den. Sengen var “*et umaadelig interessant Sted for os Børn, der havde Følelsen af at være puttet i Bure, naar Nettet strammedes fast om Sengens Underlag*”³².

Tilbygningerne til hovedbygningen er blevet revet ned eller ombygget, eller pladsen er fyldt med vandreservoirer. Så rummenes enkeltheder kender vi ikke.

Tjenestefolkene var negre. Indtil 1848 havde de status af slaver, og de blev undertiden brugt som gaveobjekter. Ved deres bryllup fik Otto Marstrand og hans hustru forærende en ung slavinde, en værdifuld bryllupsgave. Af Marstrand-familiens tyende boede hun som den

eneste ovenpå, fordi hun var barnepige. Et par stykker sov ved siden af køkkenet; alle øvrige boede enten i nogle hytter ude på tømmerpladsen eller andetsteds i byen. De bedrestillede hjem myldrede af tjenestefolk, og de var alle sorte.

Ottos slaver

Tømmergården, tæt ved familien Marstrands hjem, blev vogtet af et vagtmandskab, fordi træet var kostbart og var et eftertragtet mål for tyveknægte. Slaveriet var *ikke* blevet ophævet, da Otto omkr. 1840 anlagde sin tømmergård, så hans arbejdere og opsynsmænd var altså hans slaver.

Slaveriet var en umenneskelig og grusom arv fra fortiden. Otto blev som ganske ung indlevet i dette nedarvede barbari. En af de gaver, han fik ved sit bryllup, var en sort negertjenestepige. De fleste by-slaver havde dog bedre forhold end land-slaverne, som blev pint og plaget i sukkerkogierne på St. Croix. By-slaverne stod i et personligt tillidsforhold til herskabet, særlig selvfølgelig hus-slaverne. Datidens slaver var ikke hélt retsløse, bl.a. havde slavernes ejer forpligtelse til at sørge for dem under sygdom og i deres alderdom, men det blev kun overholdt for by-slavernes vedkommende.

Tre år efter Marstrands bryllup blev

Dette foto er optaget i 1960 i forbindelse med Kunstakademiets Vestindienstudier. Her er vi mere end fyrre år efter salget af øerne, næsten 70 år efter Otto Marstrands død. Vi ser tydeligt buerne i den tilbyggede loggia, kun een er tilmuret. Den lange havemur står der stadig.

slaveriet ophævet ved generalguvernør *von Scholtens* berømte proklamation i 1848. Marstrands slaver var ligesom mange andre meget bekymrede over, hvad der nu ville komme. På St. Croix medførte frigivelsen mere og mere løntrykkeri og større forarmelse blandt negerbefolkningen. By-slaverne og hus-slaverne havde derimod ofte et personligt forhold til de tidligere ejere. Dagen efter proklamationen om slaveriets ophævelse opdagede Otto, at den unge negerpige, der var blevet givet som bryllupsgave, sad grædende på trappestenen uden for huset og spurgte ham : Hvad skal der nu blive af mig? Ifølge overleveringen, som selvfølgelig er det rene digt, forklarede han hende, at de nye regler ikke gjaldt for Marstrand-hjemmet. Men der er nok den kerne af sandhed, at ligesom i mange andre by-familier fik de tidligere slaver ordentlig besked om, at ganske vist kunne enhver af dem nu frit flytte og tage andet arbejde, men hvis de blev hos ham, ville der ikke blive synderlig forandring. Beklædning og forplejning, forhold ved sygdom og død, alt dét ville følge de traditionelle regler.

Den lille bygning i privatboligens have med 5 dobbelte soverum er formodentlig ikke fra slaveriets tid. Otto har nok opført dem til brug for sit tyende, deriblandt ægtepar. Der er intet oplyst om et fælles opholdsrum. Søndagslivet foregik sikkert udendørs, og hverdagene var fyldt af arbejde og opvartning.

Tyendets muligheder for personlig vask og tøjvask har sikkert oprindeligt kun været i havnen. Køkkener og toiletter fandtes i husene skråt overfor. Der var offentlig natrenovation i byen med skraldemænd ligesom i København.

Ægteskab

Af udseende var Otto høj og rank ligesom sine brødre, ikke så kraftig som Wilhelm og Troels; først med alderen blev han lidt mere fyldig. Han har været en rimelig flot fyr. Med sin smukke bolig og sin selvstændige tømmerhandel var han desuden, hvad man kalder "et godt parti". Så da han og hans tilkommende forelskede sig i hinanden, var der ingen grund til indvendinger fra svigerfamilien.

Pigens far var en velstående vingrosserer, som var blevet hædret fra den danske stats side med rang af "kongelig agent".

Den udkårne var ANNIE NISSEN (1818-1886). Han giftede sig med hende i 1845, dvs. 15 år efter sin afrejse fra Danmark. Han var 36 år og hun 27. Hun var en meget smuk kvinde, som det kan ses af det store portræt, svogeren Wilhelm malede af hende godt 10 år senere.

Annie var desuden et kultiveret og belæst menneske. I 1840 skriver hun sig ikke med den engelske navneform Annie, men derimod som *Anne* Nissen på titelbladene til Byron's værker, som hun holdt meget af. Foruden engelsk beherskede hun tysk efter sin far, som vi skal høre mere om nedenfor. I hendes bogsamling fandtes bøger af datidens romantiske litteratur.

Ottos bror Troels omtaler hende i sin erindringsbog og skriver med et komisk udtryk, at hans ældste bror "*giftede sig med en elskværdig Pige, en komplet Dame*"³³; det sidste kan enten være respektfuldt mént: en fin *lady*, eller også være forbeholdent og distancerende svarende til: en lovlig forfinet *overklassefrue*. Jeg tror mest på distancen; thi den brave bager og møller Troels har sikkert ikke været særlig på bølgelængde med damen fra koloniernes aristokrati. Den pudsig karakteristisk er desværre udeladt i andenudgaven (1915) af bogen, fordi udgiverne som tidligere nævnt ønskede at slette Troelses frimodige bemærkninger, når de fandt dem for kritiske eller nedvurderende.

En anden komisk omtale af hende finder vi hos borgmester Jacob Marstrand: "*Ottos Hustru, Annie, kom med Aars Mellemrum til Danmark fra St. Thomas. Hun var en elskværdig, men sart Dame*", hvilket jo i høj grad ligner Troelses udtryk. "*Første Gang hun besøgte os, havde*

*hun en smuk Negerinde til sin Opvartning*³⁴. *Liggende bag sin Herskerindes Stol afventede Negerinden taalmodig hendes Ordre*". Det har været et kultursammenstød, så det bragede!

Det er blevet fortalt i slægten, at Annie Nissen kunne godt lide at være her, opleve teatret og koncerterne; med sin internationale horisont og sin belæsthed har hun trods sin ejendommelighed været godt selskab i Marstrand-slægten.

Wilhelm Marstrands portræt af broren Ottos hustru, Annie f. Nissen, antagelig som 39-årig, malet under den vestindiske families besøg i Danmark 1856-58. Hun bærer en sort kjole, som på den sort-hvide gengivelse her desværre falder sammen med maleriets baggrund, som er af et dybrødt folderigt gardin.

Vi skal ikke fordybe os i Otto Marstrands hustrus sønderjyske slægt, men udelukkende standse op ved een person: hendes interessante far, Ottos svigerfar³⁵. Han udgav en spændende bog om dramatiske sørejser, piratoverfald og tilfangetagelse iblandt sørøvere. Den blev trykt og udgivet i USA tre år før hans død. "Erindringer om 46 års ophold på øen St. Thomas i Vestindien" lyder dens titel i dansk oversættelse.

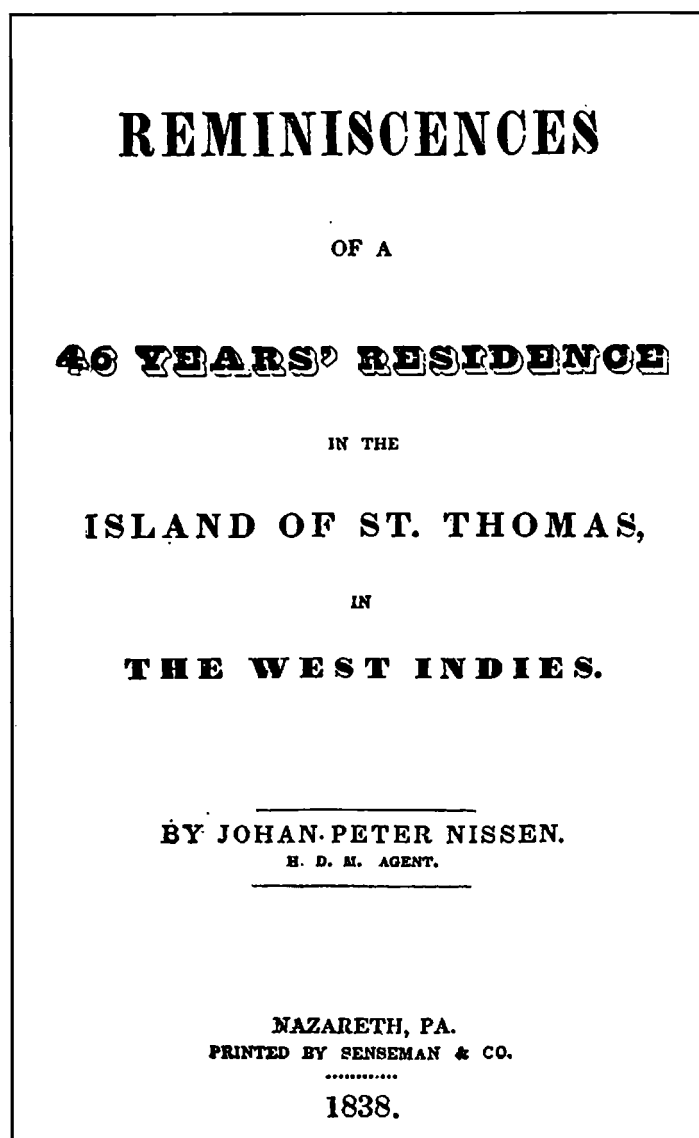
Otto Marstrands fantastiske svigerfar

Blandt sørøvere og kaperskibe

Her følger i dansk oversættelse en smagsprøve fra bogen, parenteserne er mine:

"1798. Jeg vedblev at være på rejser, og atter drog jeg afsted til Surinam³⁶ i den danske brig³⁷ Minerva under kaptajn Festersen. Vi sejlede sammen med 8 andre fartøjer under eskorte af et dansk orlogsskib. Dette forlod os henimod aften, og samme nat blev vores brig opbragt af et lille (engelsk) kaperskib³⁸ fra Tortola (engelsk nabø) med 20-25 mand ombord. De bortførte kaptajnen og nogle af matroserne fra vores brig, og i stedet sendte de en kaperkaptajn ombord med nogle af deres egne folk og med ordre til at føre mig til Tortola. (Kaperskibene skulle naturligvis kun opbringe skibe, der medbragte kontrabande³⁹; men da de var private, drev de for vindings skyld ofte rendyrket sørøveri.) De krydsede omkring med mig i 14 dage, førend de bragte mig i havn. - Hele den tid var jeg midt blandt berusede negre".

"Da jeg var kommet til Tortola og havde afgivet søforklaring, ville jeg gå ombord igen, men det blev nægtet mig af en ny kaperkaptajn, som var blevet indsat på mit skib. Det gjorde mig

Our brig was captured the same night by a small privateer from Tortola, having from 20 to 25 men aboard. They carried off the master and some of the sailors from our brig, and sent a prizemaster with some of their own men on board, under orders to carry me to Tortola. They were cruising about with me for fourteen days before they took me into port;

vred. Jeg henvendte mig til kaperskibets ejer, Dr. Bartlett." (Skibets kaptajn ejede ikke skibet, han var en hyret skipper. Ejeren var nærmest en skibsreder, en velhavende mand.)

"Omkring kl. 7 om aftenen gik jeg hen, hvor han boede. Dér holdt han et stort selskab, og så snart han så mig, bad han mig skrubbe af. Men jeg lod mig ikke skræmme. Jeg tog min jakke og vest af og gik ind i salen, hvor selskabet var forsamlet. Så snart damerne så mig (kun i skjorteærmer), råbte værtinden: "Den mand er tosset, eller også er han fuld!". "Nej undskyld frue! Jeg er hverken tosset eller fuld; men deres mand har ønsket at stjæle alle mine ejendele; derfor vil jeg også give ham mine klæder!". Dr. Bartlett rejste sig rasende, drog sit sværd og kom henimod mig og sagde, at han ville kløve mit hovede. Mange af herrerne rejste sig fra middagsbordet, og en af dem greb fat om hans hånd. Så kastede han sværdet på gulvet." Det hele endte med, at "han gav mig en skriftlig tilladelse til at gå ombord og tage min kuffert. Næste morgen fandt jeg min kuffert brækket op og størstedelen af mine klæder stjålet."

"Den engelske søret på Tortola frigav den danske brig efter tre dage. Jeg var nødt til at

vende tilbage til St. Thomas for at genoprette min vinladning, der for størstedelens vedkommende var blevet stjålet. Så stævnedes jeg ud fra St. Thomas og ankom i god behold til Surinam. Derfra drog jeg afsted med en ladning af sukker og kaffe og bomuld. Men jeg havde ikke forladt Surinams søterritorium, før jeg blev opbragt af et engelsk kaperfatøj og ført til St. Martinique".

Otto Marstrands svigerfar, som skrev denne erindringsbogen, var nogenlunde jævnaldrende med hans far. Det er nu på tide, at vi stiller dem op ved siden af hinanden, den vestindiske Marstrand-linies to stamfædre med ægtefæller.

Sidst i forordet til erindringsbogen har Johan Peter Nissen selv fortalt om sin opvæxt. Her afbilder jeg slutningen af forordet:

Hans far var "forstander" for noget, som vi på dansk kalder "et adeligt frøkenkloster" ligesom fx Vallø på Sjælland. Drengen kom efter forældrenes død i lære hos en vinhandler i Altona, og så drog han til Dansk Vestindien.

Her oparbejdede han en meget stor handel med vine og blev en velhavende mand. Han havde offentlige tillidshverv og blev udnævnt til "kongelig agent"; det var en ærestitel, som blev tildelt særlig fortjenstfulde mænd af handelsstanden, og som gav visse privilegier. Han var stolt af udnævnelsen; det ses af, at han på titelbladet til sin bog, under forfatternavnet, lod trykke: H.D.M., dvs. His Danish Majesty's - agent.

With regard to myself, I have only to say, that I was born on the 29th of September, 1767, in the county town of Preetz, about two danish miles from Kiel, in the dutchy of Holstein. My father was superintendent of the convent, established there for ladies of the nobility. I was admitted into the Lutheran church and baptised by the minister of the convent. My mother was likewise born in Preetz. I had two brothers and two sisters, who are all dead. I lost my parents, as a child, and was apprenticed to a wine merchant in Altona. In the year 1792 I arrived in this Island, and married my present wife in the year 1800, with whom I have led a happy life, and been the father of fourteen children, of whom seven only are alive. I have seen great changes of persons and scenes on this Island, and still my heart clings to the place where I have spent my happiest days and where I am to encounter the last pangs of life. To my subscribers and friends generally, and those particularly, who have kindly assisted me in this undertaking, I return my sincere and respectful thanks.

J. P. NISSEN.

St. Thomas, 10th April, 1838.

Om J.P. Nissens opvæxt. Fra forordet til hans erindringsbog.

"As soon as the gun has been fired"

Det fremgår af oplevelserne i hans bog, at han var en selvsikker og frisk fyr, rapkæftet og undertiden flabet. Følgende anekdote⁴⁰ der er som skåret ud af et Holbergstykke, er vandret ned gennem slægtens generationer:

Hver morgen gik han en lang tur ud af byen, op over bakkerne og forbi en fru Gads hus. Udenfor traf han en dag en ældre dame og sagde til hende: "Det må jeg sige, frue! Jo ældre De bliver, desto smukkere bliver De". Disse ord hørte fru Gad og bemærkede: "Nu har De hver dag gået forbi min dør, hr. Nissen! Men De har endnu aldrig sagt en

kompliment til mig". "Næh fru Gad", svarede agenten, "De er såmænd en udmærket kone, men smuk er De wahrhaftig ikke!"

Ja, hver dag gik han en morgentur op i St. Thomas' højeddrag, og vi får et ypperligt indtryk af den tidligere danske besiddelse ved at læse hans skildring:

"I rise every morning at 5 o'clock, as soon as the gun has been fired⁴¹, and go to take a walk. This walk is always on a hill out of the town to the north side. When I have reached a certain hight of the hill, I generally stand still for a moment and take a view of the town lying underneath my feet and the harbour filled with vessels of different sizes and nations. It is indeed a beautiful sight.

Vessels under full-sail from Europe and America are to be seen approaching the harbour, and also from the Spanish main (Sydamerikas fastland) laden with produce, steering into the harbour. On a fair and clear day I can (to the

South) distinguish St. Croix quite plain, and to the West the rich Porto Rico⁴².

If I now climb yet a little higher up, I have a view of the North side, the main sea (Atlantehavet på den anden side af øen) lying before me, which has a most beautiful bay, with shining white sand on it and small fishing boats resting. I also have a view of St. John and Tortola besides many other small inhabitable or uninhabitable islands.

On my road I generally meet negroes who are bringing milk and vegetables to the town for sale, as also negro boys who are leading the mules to town loaded with grass for the horses.

How often have I thus beheld the sun splendidly rising! After seven o'clock I return home, where a cup of coffee is prepared for me. I then go to my work rejoiced and invigorated by the fresh and healthy morning air."

Nu forlader vi Otto Marstrands svigerfamilie⁴³ og vender tilbage til ham selv og hans.

DET DANSKE MONARKIS UDSTRÆKNING SES I SLÆGTEN

Nordmanden,
som forlod Inset
N.J.Marstrand
(1770-1829)

Præstedatteren
fra Holbæk
Petra Smith
(1778-1847)

“Agenten”
født i Holsten
Johan P.Nissen
(1767-1841)

Toldforvalterens
datter,
født på St Thomas
Annie Gartner
(1783-1848)

Den ældste af “de 5
Marstrand-brødre”
Otto Marstrand
(1809-1891)

Hun blev kaldt
“en komplet dame”
Annie Nissen
(1818-1886)

Ottos datter Annie
Lætitia Marstrand
(1850-1933)

g. m.Chr.Ø-drengen
Jens Svendsen
(1843-27)

Descenderterne
er den vestindiske
Marstrand-linie

Læg mærke til de 4 personer i stamtavlens 1. slægtled! Tilsammen vidner de om, hvilket stort rige det danske monarki engang omfattede. Nordmanden kom fra Inset i *Norge*, Petra var fra *Danmark*, Johan Peter Nissen var født i det tyske *Holsten*, og hans hustru var fra *Vestindien*. Ottos svigersøn var født øst for Bornholm på *Christiansø*.

I Marstrand-hjemmet kom der fire børn, en dreng, to piger og som en efternøler endnu en dreng. Det store problem, efterhånden som børnene voksede op, var undervisningen af dem. Hvad var der af skoler?

Marstrands børn - hvor gå i skole?

Sorte skoler og hvide skoler

Et skolevæsen i Dansk Vestindien måtte bygge på den kendsgerning, at negerbefolkningen, de tidligere slaver, udgjorde over 90 % af befolkningen. I Otto Marstrands manddomstid fra brylluppet i 1845 til hans død i 1891 var indbyggertallet på øerne omkr. 35.000, med ca. halvdelen på St. Croix, som havde krise på grund af sukkerprisernes fald, og halvdelen på St. Thomas, hvor handelen gik tilbage, fordi dampskibene ikke behøvede en havn som mellemstation; St. Jan var et vedhæng til St. Thomas. Blandt de knap 3.500 hvide var der højst et par hundrede *danske* på alle tre øer tilsammen, altså omkr. en halv procent af indbyggertallet. Så kan vi nok forstå, at der var et skoleproblem for en *dansk* familie.

Det var på *St. Croix*, at et offentligt skolevæsen startede. Her havde den legendariske guvernør Peter Scholten i løbet af 1840'erne begyndt på sagen ved at opføre 8 såkaldte landskoler. Det påhvilede plantageejerne at sørge for, at neger-slavernes børn gik i skole fra de var 4 til de var 8 år. I 1848 kom Scholtens dristige ophævelse af slaveriet, uden at Danmark blev spurgt, og under hans efterfølger blev der indført undervisningspligt i 5 dage ugentligt for alle børn i alderen fra 6 til 10 år; de større børn var en arbejdskraft, som plantageejerne nødigt ville undvære, men børn fra 10 til 13 skulle dog gå i skole om lørdagen. Men mange børn kom ikke i skole, og kvalificerede undervisere fandtes ikke; der manglede "blot nogenlunde anvendelige lærerkræfter", så at "en lærer ofte måtte undervise over 100 børn". De to byer

Christiansted og *Frederiksted* fik også hver sin offentlige skole, og de var til dels dansksprogede. Hele gildet blev betalt af kolonikassen, som dog også afkrævede plantageejerne penge til skolerne. I de to byer på St. Croix var der desuden en del små private skoler, hver med fra 15 til 40 hvide børn.

Men lad os se på *St. Thomas*. Her blev ordningen fulgt op på landet i 1850'erne. Da øen ikke havde ret mange plantager på grund af bjergene og de dybe slugter, så var her kun 5 landskoler, og på St. Jan 2. Landskolerne var ligesom på St. Croix for negerbefolkningen; de mindre børn blev undervist i 3 dage og de større i 2 dage. Der var ikke som på St. Croix skoler i byen, altså intet offentligt skolevæsen for negrene i byen *Charlotte Amalie*, hvor Otto Marstrand boede; det kom først i 1870'erne.

For den hvide overklasse var der et stort antal små private skoler. Mange af dem blev drevet af de forskellige trossamfund - den herrnhutiske brødre menighed, den danske lutherske kirke, den anglikanske kirke, mosaisk trossamfund, katolikkerne, de reformerte, metodisterne. Men skolerne var ikke religiøst yderligtgående, så den hvide overklasse sendte ikke kun deres børn i skole efter religiøse retningslinier, men snarere efter prisen (skolepengene) og varens kvalitet (undervisningen). "*De mange privatskoler frembød et broget billede*"⁴⁴, og "*ikke alle skoler ydede valuta for dét, som undervisningen kostede*". I den såkaldte *lutherske skole* tog en lærer og en lærerinde sig af ca. 100 børn i 7 "temmelig adskilte" klasser.

Undervisningssproget var også her engelsk, andre små skoler var tysksprogede. Den bedste skole, var den, som jøderne drev; undervisningen dér var målrettet og omhyggelig med gode lærere; men prisen derfor var også tilsvarende høj.

Ligesom andre danske familier havde Marstrand-familien faktisk ingen mulighed for en dansk skolegang. Dertil kom, at børnenes mor talte engelsk med dem, og det blev derfor hjemmets sprog. Deres far var travlt optaget af sin handel med tømmer og andre bygningsartikler, som han importerede fra mange lande og videresolgte til mange øer i Caribien, og han var desuden svensk-norsk konsul, hvilket ikke var en tom titel, men et arbejdskrævende job. *“Enhver Fader maa vist erkjende”, skrev han, “at Børnenes Udvikling og ofte deres Væsen - - er afhængig af en fornuftig og omhyggelig Moders Veiledning, hvorimod Faderen, der har sine Forretninger at passe, ikke altid har Lyst eller Leilighed til at give sig synderlig af med deres Opdragelse”*. Sådan var arbejdsdelingen jo dengang: mor i hjemmet, far på arbejde for at tjene pengene. Alligevel skrev Otto følgende om sin ældste søn: *“Dansk har jeg selv læst med ham om Aftenen”*⁴⁵, drengen kunne forstå lidt af sproget, men ikke tale det.

“The girls do not attend school”

De to drenge var børneflokkens ældste og yngste, og der var 13 år imellem dem. De blev begge to sat i en privat skole, da de var 6 år. Undervisningen var på engelsk; og drengenes senere udvikling viser, at de har fået god undervisning både i mundtlig og skriftlig engelsk og i matematik og talbehandling.

De to piger stillede det sig anderledes med. Piger fra de højere sociale lag behøvede først og fremmest oplæring i gode manérer og øvelse i at begå sig i selskabslivet, dernæst duelighed i finere håndarbejde og lidt husholdning, men dér havde man jo negertyende til alt anstrengende; og så skulle de naturligvis også have lidt viden i de elementære skolefag. Den sag påtog deres mor sig: *“The girls do not attend school, as I am teaching them myself”*⁴⁶.

Bror 1, Otto

Men i længden var det ikke en opgave hun kunne klare, så under et familiebesøg i Danmark fandt hun en lærerinde til pigerne, som var 12 og 8 år. Lærerinden hed Valborg Schrøder, og hun rejste til Vestindien sammen med småpigerne og deres mor i 1858, da deres ophold i Danmark var slut. Om bord på skibet over Atlanten lærte de hinanden at kende, og en månedstid efter ankomsten til St. Thomas skrev Annie fortrøstnings-fuldt: *“On board the Triton - - Miss Schroeder was very kind and attentive to myself and the children. Both Marstrand and myself like her, and we will try all in our power to make her comfortable and contented. She has a beautiful large room and everything around her arranged to her comfort.”*

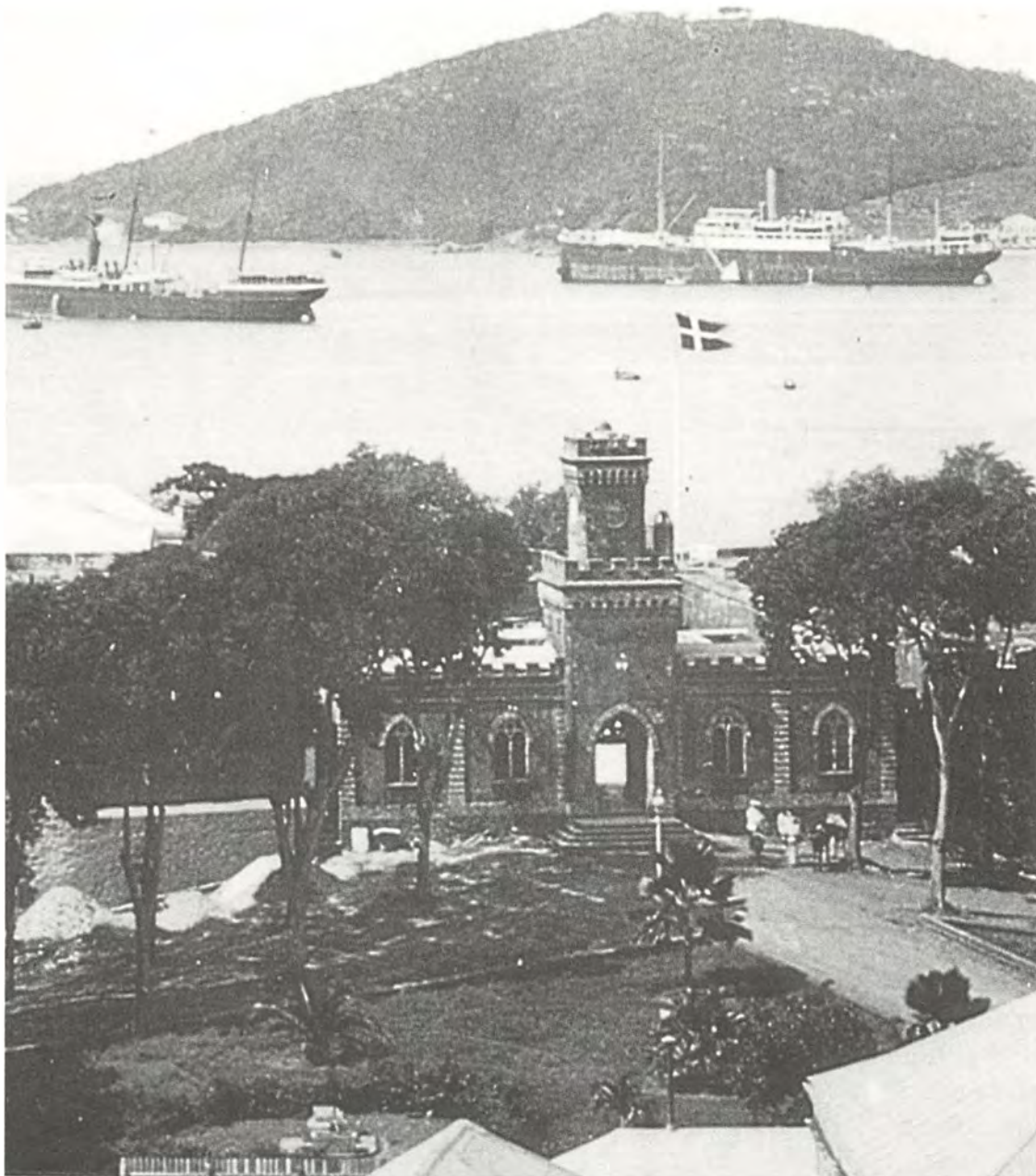
Der kunne have været tale om at dele lærerinden med en eller to andre danske familier; men *“as yet she has but our 2 children and perhaps will not take any others, as Marstrand would like we could keep her to ourselves”*. Lærerinden blev i det vestindiske Marstrand-hjem i 10 år og var som et medlem af familien.

Dagsprogrammet var ganske fast⁴⁷: Lærerinden stod op samtidig med børnene hver morgen kl. 5; det var jo på det klokkeslæt, at dagens begyndelse blev markeret ved et kanonskud fra byens fæstning ved havnen, når Danebrog blev hejst. Så gik de tre en tur på en times tid og kom hjem omkr. kl. halv otte *“as the sun is already too warm”*. Det svarer til, hvad Ottos svigerfar, agent Nissen, gjorde *“as soon as the gun had been fired”*, inden dagens hede satte ind. Vi i eftertiden må uvilkårlig spørge os selv, om hele den hvide overklasse var ude af spadsere på den tid af døgnet?

Børnene og lærerinden drak the sammen med forældrene, og derefter var der undervisning fra kl. 8 til 14 med en frokostpause. Så var selve *“the lessons”* forbi, og alle forfriskede sig ved en såkaldt *“thin luncheon”*, hvor de fik frugter og *“something cooling to drink”*. Man fik leveret is fra ishuse, som tidligere omtalt.

Det program lyder jo meget lovende: Pigerne fik lært at læse⁴⁸ og skrive og regne; de fik også lidt kundskaber om dyr og planter og lærte geografi. Men! - for der var et men. Lærerinden var norsk, så pigerne fik ikke lært at tale med dansk *stød*. Desuden var hun fra en egn i Norge,

Tæt ved Otto Marstrands hjem i Nørregade er dette foto taget o. 1880 med udsigt mod "Fort Christian" og havneindløbet.

hvor man ikke brugte det danske bagtunge-r, så pigerne lærte aldrig den danske udtale af ord som *rask* og *rigtig* eller *forråde* og *berette*. Det blev en blanding af det skarpe norske tungespids-r og det brede engelske. Sprogmelodien blev også en krydsning. De to døtres dansk blev hele livet noget, som lød underligt Selv da de som gifte flyttede til Danmark, hvor de boede størstedelen

af deres liv, talte de helst engelsk, for deres dansk var ynkeligt.

De to sønner gik det ganske anderledes med. De blev begge sendt til Danmark for at gå i Efterslægtsselskabets drengeskole i København. Den ældste boede i 10 år hos sin farbror, maleren Wilhelm Marstrand, mens det er usikkert, hvor hans lillebror boede, som var 13 år yngre.

Det må have været Otto, som har tvunget igennem, at hans drenge skulle sendes til Danmark allerede i 9 års alderen. Man aner, at der har været en ægteskabelig strid, da den ældste søn blev sendt af sted. Hans engelsktalende mor ønskede, at han skulle gå i en engelsksproget privatskole, der havde en "overskole" som overbygning på børneskolen i Charlotte Amalie; så kunne han både blive i sit hjem og bevare sine legekammerater og venner. Men hans far ønskede en *dansk skolegang* og en opvæxt i slægtfællesskabet i Danmark.

En 9-årig rejser over Atlanten

"Dette offer er nødvendigt"

Otto korresponderede med sin bror Wilhelm om problemet, og det var med inderlig tak, at han fik tilbud fra Malerens hustru Grethe, som han aldrig havde set, om at Osvald kunne bo hos dem i sin skoletid: "*Det er med Taknemmeligheds Følelser, at jeg for første Gang tilskriver Dem, der saa godhedsfuld og velvillig har tilbudt at være min Søn i Moders Sted*"⁴⁹.

Han mente ikke bare, at opholdet i Danmark var nødvendigt for skolegangens skyld, men også for drengens sundheds skyld: "*Da han er temmelig høj af sin Alder, saa er han lidt spinkelt bygget, som jeg haaber Reisen og et koldt Climát vil have god Indvirkning paa*"⁵⁰. Desuden regnede han med, at drengen på skibet ville komme til at høre dansk og svare på dansk, så "*at han efter Øvelse ombord vil være istand til at gjøre sig forstaaelig*"⁵¹. Det blev Otto, som fik sin vilje.

Hans hustru var ganske ulykkelig, da Osvald blev sendt af sted i 1855, men til sidst undertrykte hun sin sorg: "*I will not repeat to you the trial of our parting with this dear boy*", skrev hun til Malerens hustru⁵².

Vi kan forestille os forældrenes tårer, da de kyskede ham farvel på kajen, og da skibet satte sejl og stævnedede ud med den lille fyr vinkende ved rælingen, og da det sidste glimt af ham forsvandt. Hans mor var som knust. "*Skilsmissen fra vor lille Dreng var meget haard, ogsaa for mig*", skrev Otto, "*vi savne ham*

Foto af brig i Flensborg havn omkring 1860. En brig er et stort tomastet og fuldrigget skib med mange ræer. Der losses tømmer. Det videre forløb kender vi ikke, men der var gode indtægtsmuligheder derefter ved at laste "Flensborgsten" til Dansk Vestindien og sejle hjem med sukker til romfabrikkerne.

uafladelig. Det er vor eneste Trøst, at dette Offer er nødvendigt for hans fremtidige Vel”⁵³.

Begge forældrene var opfyldt af bekymring og uro. Der ville gå mange uger, inden de erfarede, om deres søn var kommet velbeholden over oceanet. Han rejste med et *sejlskib* uden nogen dampkraft, så om overfarten tog tre uger eller halvanden måned afhang helt af vejrguderne, - og så skulle det længselsfuldt ventede brev gå den modsatte vej. Der kunne let gå over to måneder.

På overfarten var Osvald specielt betroet til skibets kaptajn, og det var ikke tilfældigt, at han kom med dét skib. *Kaptajn Brodersen*, som var af sønderjysk slægt og havde sit hjem i Flensborg, var en hyppig gæst på St. Thomas, fordi han med sin brors skib den ene vej fragtede St. Croix-sukker til de kendte sønderjyske romfabrikker i hans hjemby, og den anden vej hentede han mursten fra teglværkerne i Egersund ved Flensborg fjord og bragte dem til Dansk Vestindien; dér blev mursten kaldt for *Flensborg-sten*. Når han var på St. Thomas, og det var han tit, færdedes han altid i det Marstrandske hjem, og det førte til et nært og tillidfuldt venskab mellem Otto og ham. Det var kaptajn Brodersen selv, som afleverede Osvald i Wilhelm Marstrands æresbolig på Charlottenborg, efter at skibet den 4. august 1855 var ankret op på Københavns rhed⁵⁴.

Så kom brevet. Rejsen var gået godt og Osvald vel installeret i malerhjemmet. *“From Osvald’s letter to judge he feels himself already at home and happy with you”*, skrev Annie taknemmeligt til Malerens hustru, *“what a blessed thing for us, to know him so kindly treated and under the care of such dear relatives”*⁵⁵.

Senere på året sejlede kaptajn Brodersen med sit skib igen ud til St. Thomas fra Flensborg. Nu fik man lejlighed til at høre en mundtlig beretning. *“Capt. Brodersen dined with us several times and always had much to tell us about Osvald and his time spent onboard”*⁵⁶; detaljerne om overfarten kunne forældrene ikke høre nok om.

“Osvald skal forblive hos Dig under mandligt Tilsyn”

Den vestindiske *Osvald* (1846-1881), var i dåben blevet opkaldt efter sin farbror, søofficeren, ikke til minde om ham *efter* hans tragiske død i Egernførde fjord, men derimod opkaldt som bevis på broderkærligheden, 3 år *før* ulykken.

Osvald var en umiddelbar og åben dreng. Han har ikke haft problemer med “kun” at være plejesøn, han sagde Onkel og Tante til malerhjemmets far og mor. Legemligt voxede han sig højere end sin far og onkel.

Hans fætre og kusiner i malerhjemmet betragtede ham som en slags storebror, og sådan var det også i en anden af Marstrand-familierne, hvor han færdedes meget. Hans yngste farbror Theodor havde 1856 flyttet sin værktøjsfabrik og sit hjem fra den indre by langt ud på Vesterbro til Amerikavej, hvor der var åbent land med mark og eng ned mod Kalvebod strand. I dét hjem kom han meget på sine fridage, og han boede der ofte i skoleferierne.

Var farbrødrene Wilhelm og Theodor afholdte, så var tanterne elskede. *Tante Grethe* og *Tante Mathilde* var vidt forskellige, men begge var trofaste og stærke personligheder, som Osvald følelsesmæssigt var nært knyttet til. De to tanter holdt af hinanden. I et brev skrev Grethe til Mathilde⁵⁷: *“Jeg har altid været saa glad ved Dit Venskab og din Fortrolighed, (som) Du oftere har vist mig, at jeg ikke kan andet end takke Dig for ethvert nyt Livstegn”*.

Det var derfor naturligt, at da Grethe i sommeren 1856 ville besøge sin mand Wilhelm, der var syg i Stege på grund af en blyforgiftning⁵⁸, bad hun svigerinden Mathilde have den kun 10-årige dreng boende i nogle dage ude på Vesterbro og sørge for, at han kom i skole inde i byen: *“Osvald er en ubehjælpelig, men god Dreng, naar det blot ikke var Dig til altfor meget Besvær. Har Du ikke nok en Sofa eller slikt at lægge ham paa. Jeg sender Dig hans Tæpper og Hovedpude med - -. Jeg stoler paa Din Hjertevarme, (som) jeg kender, og som nok vil skaffe ham Huusrum”*⁵⁹.

Wilhelm Marstrands maleri, måske fra 1856, af brorsønnen Osvald, ca. 10 år gammel.

Naturligvis var den 10-årige Osvald "ubehjælpelig" efter mindre end et års ophold i hovedstaden; men hans mor var endnu mere hjælpeløs, for hun talte kun engelsk og måtte stole på at blive opvartet af andre. Og hun kom netop kort derefter på besøg i Danmark med de små søskende i 1856. Det var på grund af en hærgende koleraepidemi, at Otto sendte sin familie bort fra Vestindien, og om sin hustru skrev han, at hun var "meget nerveus og trænger derfor til et koldere Climáts Indvirkning"⁶⁰, og han fik sin bror Troels til at finde en møbleret lejlighed til hende, hvor hun kunne blive boende i et års tid eller mere. Han var vist alligevel ikke sikker på, at det køligere klima ville gøre sin virkning lige med det samme, så han ville ikke have, at Osvald flyttede ind i sin mors bolig, men skrev til sin bror Wilhelm: "Det er mit Ønske, at Osvald skal forblive hos Dig under et mandligt Tilsyn, da dette vist er bedst for Drengen"⁶¹.

"Du må ikke glemme Dit Løfte om snarest at lade mig vide, hvorledes Pengeaffairerne staaer imellem os"⁶², skrev Otto til Wilhelm om regnskab for Osvalds ophold og øvrige udgifter. Men det var ikke noget, som farbror Wilhelm tog

sig af; det var tante Grethe, der ordnede den sag, og han kvitterede i et brev således: "Jeg takker Dem særdeles for den meddelte Opskrift (dvs. Opgørelse) over hans Udgivter, da jeg gjerne ønskede at vide, hvorledes Pengeaffairerne stod imellem os. Jeg er overordentlig tilfreds over Alt, hvad der er anført, ligesom for Udgivter ved hans Kost, Logi og Vadsk, som jeg imod al Forventning finder overordentlig billig. Jeg maa bede Dem aldeles frit give ham eller besørge for ham Alt, hvad De troer hensigtsmæssigt og nødvendigt, og jeg vil med Tak gjerne bestride de dermed forbundne Omkostninger"⁶³.

Da Otto et par år senere selv havde været på et kort besøg i København, skrev han bagefter til malerparret i 1858: "Hvorledes skal jeg finde Ord til at takke Dig og Din kjære Kone for Beslutningen atter at antage Eder ham; jeg haaber han vil gjøre sig værdig til Eders Omsorg, og at han vil benytte sin Skoletid saa godt som muligt"⁶⁴. Men det med skolen var Otto lidt bekymret over, for Osvald kom nemt over skolearbejdet. Var han overfladisk? Eller charmerede han sig igennem? "Jeg haaber, at Skolen giver ham mere Beskjæftigelse end tidligere, og at han saaledes ikke lader Tiden gaae unyttet hen. Han mangler ikke Evner, men sommetider Udholdenhed, og jeg har fundet ham temmelig paastaaelig, naar han troer at have Ret"⁶⁵.

Osvald blev først konfirmeret, da han var 15 år; det tyder på, at han i skolen har måttet gå et år om. Forinden skrev Malerens hustru Grethe til Mathilde: "Det glædede mig, hvad du yttrede om Osvalds Væsen; jeg finder ogsaa, at han har taget sig en hel Del op (har udviklet sig) til sin Fordeel, og er alvorligere i sin Stræben og Tanker. Det vil jo være svært for den stakkels Dreng ikke at kunne være samlet med sine Forældre paa sin Confirmationsdag, og for dem derovre vist ikke mindre, men jeg troer, det vilde være kjært for begge Parter, at de Nærmeste her var samlede som en slags Repræsentanter"⁶⁶.

Om konfirmationen skrev Otto følgende til broren Wilhelm: "Det er jo nu besluttet (formodentlig af Wilhelm og Grethe), at han skal blive konfirmeret til Paaske, og jeg haaber at Du og Din kjære Kone vil sørge for alt, hvad der i saa Henseende er nødvendigt og passende"⁶⁷. Faderen tilføjer, at han for Osvald er "bange for,

at han efter Confirmationen skulle blive lidt tilbøielig til at spille Cavalier paa et Sted som i Kjøbenhavn, hvor der gives saa megen Anledning til Adspredelse. Lad mig ved Leilighed høre Din uforbeholdne Mening derom; Du kan bedre bedømme hans Tilbøieligheder og Character end vi af hans ofte kortfattede Breve”.

Otto kendte vistnok ikke sin egen søn så godt. Han var ikke en, der satte næsen i sky og spillede storagtig. Han var stadig lidt barnlig, en umiddelbar og uforstilt fyr, holdt af bøger, som ikke var lektielæsning, var optaget af tidens politiske og nationale spørgsmål. Derfor rejste han til Sønderjylland efter sin konfirmation. Allerede tidligere havde Wilhelm og Grethe givet ham et fornuftigt spillerum, så at han som 14-årig havde fået lov til at rejse på egen hånd og besøge sin mors familie i Lübeck.

Osvald ved Istedløvens afsløring i Flensborg

Nu fik han som 16-årig lov til at rejse til Sønderjylland, ikke blot for at besøge slægtninge af den kaptajn Brodersen, som var hans fars ven og havde ført ham selv godt over Atlanterhavet til Danmark, men også i en ganske særlig anledning. Hans farbror Wilhelm havde givet ham adgang til at deltage i et stort rejseselskab, som i dampskib fra København drog til Flensborg for at deltage i afløringen af Istedløven; blandt deltagerne var Studenter-Sangforeningen og fremtrædende universitetsprofessorer. Osvalds brev derom til malerfamilien på Charlottenborg giver en interessant beskrivelse, hvoraf følger nogle uddrag⁶⁸:

“Da vi kom Torsdag Aften (24. Juli) til Flensborg efter en rolig Overfart, bleve vi modtagne fra Dampskibsbroen med Kanonskud og Hurraraab. Byen tog sig godt ud, pyntet med Flag og Æresporte. Vi lagde til under Sangen “Danmark deiligst”, og efter en Deel Trængsel lykkedes det mig at komme ind i Byen og omsider naae mit Logis”.

“Ved Afsløringen (25. Juli) mødte Deputationer fra Armeen fra hele Landet, desuden

Istedløven på Flensborgs gamle kirkegård, selv næsten 4 m høj, med en sokkel på 3 m, rejst i 1862, fjernet i 1864. Selv om man ikke kan benægte, at Bissens vældige og sejrssikre monument er fremragende billedhuggerkunst, så såe man dog allerede ved afsløringen på den lille kirkegård, at projektet var forkert. Kunstværket var fejlplaceret, udtrykket var provokerende, fjendskab var kommet ind i de døde have.

alle Vaabenbrødrene (veteraner fra treårskrigen 1848-50), Studenter-Sangforeningen og mange flere. Efter Afsyngningen af en Psalme betraadte Prof. Clausen Talerstolen. Det var desværre umuligt for os at høre et Ord. Pludselig lød der et tordnende Hurra. Vi saae i Veiret og saae Løven sidde utildækket med sit Øie vendt mod Syd og sin Mund trukken sammen til Bid. Kongesalut fra et i Nærheden liggende Batteri hilste den, og Studenter--Sangforeningen sang”.

“Men det bedste” - for en stor dreng på 16 år! - “var endnu tilbage. Igaar tog vi ned til Dannevirke, hvor vi stormede Skandserne og toge Stykker af Muursteen med fra Valdemars gamle Dannevirke. Det var overordentlig interessant at see de nyere Arbeider, Forskandsningerne, Udgravninger af Valdemar-Volden o.s.v. - - Vi spadserede op til Thyrborg og til Slesvig, - - hvorpaa jeg begav mig ned til Jernbanen. Jeg kom i muntert Selskab. Og da nogle Kielere og Rendsborgere, der begav sig til en Gesang-Verein i Husum, havde sunget “Schleswig-Holstein meerumschlungen”, stemte vi op af vore Lungers fulde Kraft: “Danmark deiligst” og “Dengang jeg drog afsted”. Kl. 11 (23) nåede vi Flensborg, og Kl. 2 inat reiste de 200 Kjøbenhavnere”. Osvald

fulgtes ikke med selskabet hjem; hans ophold i Sønderjylland varede 16 dage.

I Flensborg blev Osvald mageløst godt modtaget af broren til den kaptajn Brodersen, som 7 år tidligere havde sejlet ham som 9-årig over Atlanten. *“Capt. Brodersens Broder⁶⁹ er dog et af de bedste Mennesker under Solen. Han er altid saa venlig mod Alle og Enhver, omendskjønt han har uendeligt Meget at bestille. Han har en meget vidtløftig Correspondance med Handelsmænd næsten hele Verden rundt”*. Brodersen-familien var meget berejst, meget dansk og meget internationalt orienteret. Det var en type, som danske i Vestindien havde tillid til, og det er nok Otto, som ved breve har fået sin søn introduceret i begge brødrenes hjem i Flensborg. *“Hans Brodersen og en heel Deel andre af Familien ere saa reent danske, som Nogen kan være. Captainen taler aldrig Politik, og naar Nogen begynder derpaa, gaaer han sin Vei. Hans Kone og hendes Familie ere mere tysksindede. De ere meget ulykkelige over, at deres Børn, som de sige, ikke kunne lære noget ordentligt Tydsk her”*.

Osvald stødte på gamle bekendte på gaderne i Flensborg. *“Igaar mødte jeg Apotheker Riise fra St. Thomas paa Gaden. Jeg har lovet at besøge ham i Rasch’s Hotel. I de første Dage mødte mig ogsaa en Mand paa Gaden, som tiltalte mig og spurgte mig, om jeg ikke var O.M.”*. Manden havde været styrmand på dét skib, som Osvald rejste med til Danmark, og han besøgte ham og hans familie i Flensborg; *“det glædede mig meget at see dem, især, da det den 4de August accurat var 7 Aar siden vi kom med bemeldte Skib paa Kjøbenhavns Rhed”*. Disse bekendte, som Osvald tilfældigt mødte, var levende vidnesbyrd om den nære forbindelse mellem Flensborg og Dansk Vestindien.

Hjemkomsten til Dansk Vestindien efter 10 år

Efter at Osvald som knap 17-årig havde taget præliminæreksamen i 1863⁷⁰, blev han endnu to år i Danmark; antagelig har han gået på en handelsskole. Derefter skulle han til Vestindien,

Bror 1, Otto

efter aftale med hans far. Sørejsen til St. Thomas gik med sejlskib, og allerede i Nordsøen var der så store problemer for skibet, at kaptajnen måtte opgive den planlagte kurs gennem den engelske Kanal, hvor skibene ellers plejede at gå ind for at få friske forsyninger. Sejladsen over Atlanten og ankomsten til St. Thomas har Osvald skildret levende⁷¹:

“Endelig ere vi da komne til vort Hjem efter en temmelig lang, men ret interessant Reise. I (dvs. Maleren og hans hustru) bleve maaskee noget allarmede ved ikke at høre Noget fra Canalen. (Osvald havde lovet malerparret at sende brev fra en engelsk eller fransk by). Da vi kom i Nordsøen, var Vinden saaledes, at Captainen saae sig nødsaget til at gaa Nord om Skotland. Vi havde meget stærk Taage og Modvind paa denne første Halvdeel af Reisen, men fik en fortræffelig Passat.”

“Det sidste Land vi havde seet var en ubeboet Klippeø langt vest for Skotland ude i Atlanterhavet, egentlig 3 colossale Klipper, den ene med et stort Hul igennem ligesom en Port.”

“Det var en mageløs Følelse, efter i sex Uger ikke at have seet Land, at see den ene Dag Anguilla og St. Martin og den næste Morgen tidlig d. 6. Juli Virgin Gorda, Tortola, St. Jan og St. Thomas”.

“Naar man nærmer sig St. Thomas fra Øst, seer man ikke andet end en grøn Ø. Byen skjules aldeles af de to Bakkerækker, der ligesom et Par Arme indeslutter det af Naturen dannede store Havnebassin og akkurat levne en dog meget bred Indseiling. Det første vi saae her som Tegn på Beboelse, var en lang Baad med dansk Flag, roet af 4 Negere, indeholdende Havneassistenten, som kom ombord til os. Synet af Byen er herligt, naar man først kommer ind i Havnens Indseiling, der vender lige mod Syd. Byen ligger paa tre Bakker og tager sig godt ud med de røde Tage paa den mørkegrønne Baggrund, thi efter den usædvanlige Regn iaar er Vegetationen frodig og usædvanlig smuk”.

“Fader kom roende ud til os i Havnen, Og Glæden var naturligvis stor. Men saa skulde du seet Modtagelsen paa Værftet (King's Wharf, Kongebryggen). Henved 50 gamle sorte Kjærlinger, som sagde de havde været mine Ammer eller disses Søstre, Tanter eller Cousiner,

spiste mig næsten op med Kys og gjorde Himmelspring i Forbauselse over min Højde. Stedet, Gaderne, Husene og vort eget Hjem, det sidste paa en lille Forandring nær, gjenkjendte jeg tydeligt; kun syntes jeg, at det altsammen var undergaaet en forfærdelig Formindskelse". Han var rejst hjemmefra som 9-årig dreng, og kom nu hjem som en 18-årig ung mand.

Mange år senere rejste lillebroren, som var 13 år yngre, ligeledes til Danmark for som 9-årig at komme i Efterslægtsselskabets drengeskole, hvor storebroren tidligere havde gået. Men da var Tante Grethe for død, og Maleren kæmpede som enkemand selv med sygdomme. Det er usikkert, hvem den anden vestindiske dreng boede hos. Men Osvalds sørgelige skæbne veed vi god besked om.

Hvad blev der af Osvald?

"Osvald var en velbegavet ung mand, men ikke anlagt til at være Kjøbmand"⁷², skrev hans farbror Troels Marstrand i førsteudgaven (1885) af sin bog. Det er en fin karakteristik. Udgiverne af andenedgaven (1915) har bortcensureret den ligesom andre af bogens rammende personkarakteristikker, når man fandt Troels for åbenmundet.

Osvald "blev anbragt" ved handelen skriver hans farbror videre⁷³. Vi kan nok regne ud, hvem der "anbragte" ham. Han blev ansat i et handelshus på nabøen til Dansk Vestindien, Puerto Rico. I 1868, efter jordskælvet året før, rejste hans forældre og søskende til Danmark, egentlig for at bosætte sig, men opholdet blev kun 3-årigt, sådan som vi senere skal læse. I den tid var Osvald påny på St. Thomas for at bestyre forretningen, oplyser Maleren i et brev til sin søn Poul: "Osvald styrer Forretningen alene i Vinter og tjener mange Penge"⁷⁴. Derefter var han igen på Puerto Rico, giftede sig og fik børn. 1878 vendte han hjem til St. Thomas og gik som 32-årig ind i sin fars tømmerhandel.

Otto gav følgende vurdering af sin søn i et brev til Troels: "Jeg har, som du veed, nu Osvald her til at bestyre min Bedrivt og kan derfor bedre forlade den, end jeg har været i Stand til tidligere. Han har gaaet meget igjennem i Porto Rico, hvor jeg altid har troet, han vilde have været i Stand til at skabe sig en Fremtid fremfor her. Han er dygtig med gode Sprogkundskaber, men han er for godmodig til at være Handelsmand og for lettroende"⁷⁵. Vi aner en generations-kløft og får en fornemmelse af, at Otto har villet skabe sin søn i sit eget billede og har ledet ham ind på en helt forkert livsbane.

Osvald fik kun eet eneste år på St. Thomas i sin fars forretning, så ebbede livet ud⁷⁶. Han måtte i 1879 forlade sin hustru og fire små børn for at søge lægebehandling i Danmark. Han var blevet ramt af sygdommen tuberkulose, og den forværredes. Rejsen til Danmark foretog han sammen med sine forældre, men deres ophold her varede kun nogle måneder. Han var på rekreationsophold på landet i Danmark og i de norske fjelde, hvor man mente den lette bjergluft kunne gavne ham. Han døde i København, fjernt fra alle sine nærmeste.

En ung 20-årig pige, som var kæreste med en af hans fætre, skrev følgende sætninger, som viser, at - skønt hélt ny i familien - forstod hun ikke blot hans sygdom, men hans ensomhed og hans længsler: "Det var en sørgelig Efterretning om Osvald; han fik paa en Maade sit Ønske opfyldt - aldrig at komme til Vestindien mer!"⁷⁷

Der er een afgørende grund til, at Osvald ikke har et særligt kapitel i denne bogs slægthistorie: Hans efterslægt kom til Sydamerika, ikke til Danmark, så han er ikke et "led" i den danske slægtkæde⁷⁸.

Der er to grunde til ikke at forbigå ham: Hele sammenholdet mellem Maleren Wilhelm Marstrand og hans brødre, det skal vi kende, og vi finder intet mere levende udtryk derfor end den vestindiske dreng. For det andet er to af Osvalds breve ikke bare af slægthistorisk, men af almén interesse, Istedløve-brevet fra Flensborg og jordskælvsbrevet fra St. Thomas; det sidste vender vi tilbage til.

Konsulen beklager sig i Stockholm

Fra 1869 til sin død 1891 var Otto *svensk-norsk konsul*⁷⁹. Udenrigsministeriet i Stockholm var fælles for de to unionslande, indtil de skiltes i 1905, og man udnævnte ikke en hr. hvemsomhelst til at rådgive og bistå den store norske handelsflåde i Vestindien. For sit besvær som konsul fik han den norske St. Olav orden

og den svenske Vasaorden og fra dansk side ridderkorset⁸⁰, men udover disse dekorationer var der ikke anden løn end æren.

Mon ikke Otto undertiden ærgrede sig inderligt over, at han havde påtaget sig jobbet? Arbejdet var nemlig langt mere byrdefuldt, end man skulle have tænkt sig.

To kvinder foran en negerhytte i Charlotte Amalies vestlige udkant.

Han opremser besværlighederne⁸¹ i et brev, som han i 1871 sender til udenrigsministeriet i Stockholm; det er skrevet med hans utrolig smukke håndskrift, som familien i Danmark beundrede, og som maleren Wilhelm Marstrand i et brev⁸² til sin søn Poul nævner som et forbillede, denne bør tage ved lære af. Men håndskriftens fornemhed ændrer intet ved brevets beklagelser over jobbet mange byrder:

Stridigheder mellem skibenes kaptajner og matroser bliver ustandseligt forelagt ham, så at han må bruge tid på at mægle i sådanne private affærer, som ikke er hans sag.

Afmønstring af søfolk og påmønstring af andre til erstatning burde ikke komme ham ved; men man inddrager ham som en slags notar, der skal bevidne kontrakter og på sin skriverstue lade afskrive kopier.

Havarier fører ofte til, at de involverede skibes kaptajner forlanger, at han skal foretage besigtigelser og vurdere skaderne så rigeligt, at det ville nærme sig forsikringssvig. Men han vil kun udstede attester efter en ærlig vurdering, og det bringer ham i omstændelige konflikter med skibenes ejere.

Bortrømte matroser er et stadigt problem. De dukker naturligvis først frem fra deres skjul, når deres skibe er sejlet, *“hvorved de ofte ere forhungrede og blottede for Alt undtagen de Klæder, de ere iførte”*. Men det er jo dog mennesker, *“som man ikke kan være saa haard imod, ikke at assistere og sørge for at faae med andre Skibe, idet de i dette Climat ere udsatte for at blive syge, naar de intet Tilflugtssted have”*.

Forulykkede eller hjælpeløse subjecter er særlig udsatte. Her er der tale om tilfælde *“hvor Consulens Assistance fordres”*, og Otto mere end antyder, at han burde holdes skadesløs for sådanne udgifter.

Orlogsskibe, som kommer på besøg fra unionslandene, medfører også udgifter. Ved sådanne besøg *“kan det neppe være ligegyldigt, om Consulen er i en saadan Stilling, at han kan yde den forønskede Assistance og Gjæstfrihed, som er naturlig paa et saa langt fra liggende Sted i en anden Verdensdel”*.

Papirarbejdet irriterer ham meget. Han skal skrive indberetninger om de norske og svenske skibe, som kommer og går, og om deres ladninger. Men det er lettere sagt end gjort, for de mindre af skibene lader ikke høre fra sig, inden de er ude af havnen igen, og så skal konsulen have besvær med at finde ud af sagerne.

Alt i alt: et møjsommeligt og tidrøvende job!

Et par år senere prøver han at finde en løsning. Han ansøger udenrigsministeriet i Stockholm om at blive aflastet:⁸³ *“I Betragtning af min nuværende Alder, 65 Aar, og at jeg enten maatte blive syg eller foretage en Reise herfra, er jeg herved saa fri at fremstille Nødvendigheden af en Vice-Consuls Udnævnelse her paa Stedet”*. *“Til denne Stilling er jeg saa fri at anbefale min Svigersøn: Kjøbmand Jens Svendsen, født paa Bornholm”*.

Svigersønnen erklærede sig skriftligt villig til at påtage sig hvervet og skrev højtideligt, at han ville *“efter bedste Evne opfylde de dermed forbundne Pligter”*⁸⁴. Han fik stillingen i 1875, og det var ikke så lidt ærefuldt for en så ung mand at få rang af vicekonsul, kun 32 år! Man får en mistanke om, at han mere var drevet af æren ved hvervet og den dermed forbundne sociale position end af en beslutning om at yde en indsats på langt sigt for at hjælpe; thi det viste sig, at hans *“bedste Evne”* ikke rakte ret langt. Kun 10 år senere forlod⁸⁵ han sin da 75-årige svigerfar for i Danmark at leve af sine midler uden noget fast arbejde i de sidste 40 år af sit voxenliv.

Samfundsomvæltninger og naturkatastrofer

Det var højdramatiske år, Otto Marstrand kom til at opleve lige fra 1840'erne og frem til 1880'erne. Lad os starte med slavespørgsmålet :

Danmark havde allerede i 1792 som det første land i verden forbudt al *handel* med slaver⁸⁶. Men det blev England, som først af alle *ophævede* og forbød slaveri; det skete i 1833, dog på en så hovedkulds måde, at der opstod kaotiske tilstande⁸⁷ fx på den store ø Tortola tæt ved St. Thomas og St. Jan. De tidligere *slaver* følte, at man prisgav deres syge og gamle, som slaveejeren hidtil havde haft pligt til at forsørge. Til gengæld oplevede de tidligere *slaveejere*, at de nu aldrig kunne vide, om de næste dag kunne opretholde produktionen, eller om bedriften skulle ligge stille, fordi de tidligere slaver kom og gik, som de var i humør til.

Langs vejen i udkanten af St. Thomas ses typiske negerboliger fra tiden efter slaveriets ophævelse. Fotoet er taget i 1890'erne. Ikke blot tagene på husene, men også ydervæggene er beklædt med såkaldte zingler, tykke træspåner.

Den engelske ophævelse af slaveriet påvirkede Dansk Vestindien stærkt, fordi den engelske nabø Tortola ligger lige ved siden af den danske ø St. Jan, kun adskilt ved et smalt sund. Mange slaver svømmede fra St. Jan over mod Tortola til frihedens forjættede land⁸⁸, og det var kun frygten for hajerne, som holdt de fleste tilbage.

Men af større betydning var det, at slavefrigørelsen på Tortola fremavlede stærke politiske spændinger og voxende social uro og et ulmende oprør på de danske vestindiske øer. Hvor længe endnu kunne slaveriet opretholdes? Det hjalp jo ikke meget, at den danske regering afskaffede ordet: slaver og i stedet indførte betegnelsen: ufrie.

Da Otto Marstrand giftede sig i 1845 hørte slaveopstande til dagens orden på St. Croix med natlige overrumplinger, brandstiftelser, plyndringer og blodige sammenstød. Hvornår ville dette forplante sig til St. Thomas? Det gærede overalt på øen.

Endelig i 1847 besluttede den sidste enevoldskonge, Christian 8., at påbegynde slavefrigørelsen. Resultatet blev mærkeligt: Fra nu af skulle alle børn, der fødtes af slaver, være frie straks fra fødselen⁸⁹, og 12 år senere skulle slaveriet ophæves for alle. Men når man nu erkendte slaveriets umenneskelighed, hvorfor så vente 12 år? Og hvorfor skulle børnene være frie før forældrene? Urolighederne og overfaldene fortsatte, dog hovedsagelig på St. Croix; men Otto og hans unge hustru har naturligvis følt frygten for, hvornår det ville bryde løs på St. Thomas.

Og som om alt dette ikke var nok, så erfarede man nu, at også moderlandet var på revolutionens rand, da det slesvig-holstenske oprør brød løs i 1848.

Tilmed blev enevælden afskaffet samme år, men en fri forfatning kunne ikke være klar førend det følgende år, og hvem skulle så styre Dansk Vestindien igennem den urolige tid? Imens overgik rigets forvaltning fra enevældens skolede embedsmænd til uprøvede civile ministre, og hvordan ville disse nye folk håndtere slavespørgsmålet? Det ville negrene i Dansk Vestindien ikke vente på!

Samfundsordenen omstyrtes

Det store slaveoprør brød løs i juli 1848 på "Vestenden" af St. Croix i byen Frederiksted, og det bredte sig hurtigt mod øst ud over hele øen. Situationen var explosiv og et blodbad syntes uundgåeligt⁹⁰. Da var det, at generalguvernør *Peter von Scholten* på pladsen foran fortet i Frederiksted forkyndte for den truende folkemængde: "*Now you are free; you are hereby emancipated!*" Og for at hans ord ikke skulle drages i tvivl lod han strax om natten trykke sin berømte proklamation af 3. juli 1848.

Den trykte frihedsproklamation blev distribueret i de følgende dage, også på St. Thomas. Men usikkerheden var stor. Ingen tidligere slave kunne nu vide, om han i morgen var smidt på gaden, og hvor han da skulle få det daglige brød. Og ingen plantageejer kunne vide, om hans produktion nu var bragt til ophør.

Otto Marstrand fortalte senere sine børn, at da proklamationen om slaveriets ophævelse var nået fra St. Croix til St. Thomas, fandt han næste morgen den unge negerkvinde, som han havde fået i bryllupsgave, siddende grædende på trappen foran huset. Hun mente, at nu var hun færdig med at være i hans hjem, og udbrød hulkende: "*Hvad skal der nu blive af mig?*" Han fik beroliget hende og fik hende gjort begribeligt, at ganske vist var der kommet en ny lov, så at meget herefter var forandret, men ikke i det Marstrandske hjem! Her kunne hun bo og gifte sig og have sin fremtid. Men hun hørte til et lille mindretal af negrene, det store flertal fik faktisk værre og værre forhold.

Generalguvernør Peter v. Scholten

293

Hans Kongelige Majestæts

til Danmark, de Venders og Gutters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken
Lauenborg og Oldenburg

Bestalter

Excellence, Generalmajor, Kammerherre, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmal, Storkors af Isabella den Catholikes Orden, Stroflicer af Æreslegionen, Commandeur af Guelpho Ordenen, Ridder af Ordenen du merito militaire, General Gouverneur over de danske vestindiske Øer,

J E O

Peter Carl Frederik v. Scholten

Gjør vitteligt :

Maketh known :

1.	Alle Ufrie paa de danske vestindiske Øer ere fra Dags Dato frigivne.	1.	All Unfree in the Danish Westindia Islands are from to-day emancipated.
2.	Negerne paa Plantagerne beholde i 3 Maanedre fra Dato Bøgen af de Huse og Provisiongrunde, hvoraf de nu ere i Besiddelse.	2.	The Estate Negroes retain for three months from date the use of the houses and provisiongrounds, of which they have hitherto been possessed.
3.	Arbejde betales for Fremtiden efter Overenskomst, hvorimod Allowance ophører.	3.	Labour is in future to be paid for by agreement, but allowance is to cease.
4.	Underholdningen af Gamle og Syge, som ere i Stand til at arbejde, aflødes af deres tidligere Bestandere.	4.	The maintenance of old and infirm, who are not able to work, is until further determination to be furnished by the late owners.

Givet under General Gouvernements Segl og min Haand.
General Governmentet over de danske vestindiske Øer, St. Croix den 3die Juli 1848.

[L. S.] P. v. Scholten.

"Hans Kongelige Majestæts -- Bestalter (osv.) -- Generalgouverneur over de danske vestindiske Øer, jeg Peter Carl Frederik von Scholten Gjør vitteligt: (1) Alle Ufrie paa de danske vestindiske Øer ere fra Dags Dato frigivne" (osv.).

Mine læsere skal vide, at jeg bruger jeg ordet *negre* om de tidligere slaver, fordi sådan er de kaldt i de kilder, som denne bog bygger på, og jeg har benyttet den samme betegnelse. Min bog er en umoderne bog, og jeg tilhører en tidligere generation, som bruger ordet *neger* uden nogen som helst bihensigter. Dengang jeg skrev teksten, var der ingen racisme forbundet med betegnelsen *neger* , hverken hos mig eller hos mine kilder,

Nu tilbage til von Scholtens proklamation. Den indholdt kun nogle utilstrækkelige bestemmelser om negrenes retsstilling, ikke som slaver men nu som lønarbejdere, om at gamle og svagelige negre skulle underholdes af deres hidtidige ejere, samt om at negrenes aflønning for deres arbejde skulle aftales mellem parterne

på forhånd. Han var klar over, at han senere skulle gribe fat om disse problemer med en *følgelovgivning*, men det nye demokrati hjemme i Danmark fik ham afsat. Hans efterfølger som guvernør søgte at følge hans linie med et dekret, som, hvis det var gået som han ville, skulle have været en slags sikkerhed for gode menneskelige forhold.

Der var mange gode hensigter i dekretet om arbejdstiden, om retten til boliger (såkaldte negerhytter), om forhold under sygdom, om opsigelsesvarsler osv. Men virkeligheden var anderledes. Ganske vist var forholdene tålelige for dét lille antal af negre, som havde været husslaver, altså de kvinder, som var barnepiger, eller de mænd, som var opvartende tjenere i hjemmene, - de var en lille privilegeret del af negerbefolkningen, Nej, det store flertal af negrene, der havde været slaver med usle levevilkår og under grusomme arbejdsforhold i sukkerkogerierne, de fik som frigivne et endnu uslere liv end før. Det springende punkt var den arbejds løn, som parterne skulle indgå kontrakter om. Sukkerpriserne faldt og faldt på grund af sukkerroernes sejrsgang i Europa, så sukkerproduktionen kunne slet ikke bære nogen lønfremgang for negrene, tværtimod. Gabet mellem lønkrav og styrtdykkende sukkerpriser førte til spontane strejker uanset indgåede aftaler og til voldelige aktioner, hærværk, ildspåsættelser og opstande, der hærgede plantagerne på St. Croix.

På St. Thomas var forholdene fredeligere. Denne uvejsomme klippeø havde få plantager; befolkningen levede af sin naturhavn og sin handel. Naturligvis følte man stor bekymring over de vilde opstande på St. Croix; men mest påvirkedes man af den økonomiske ruin derovre; sukkerpriserne raslede ned årti efter årti, så at sukkerproduktionen hverken kunne ernære plantagernes arbejdere eller ejere. "Vestindiens fattiggård" kaldte man St. Croix.

Det er selvfølgelig ikke hensigten her i denne bog at fortælle Dansk Vestindiens historie i 2. halvdel af 1800-årene⁹¹. Men jeg har anset det for nødvendigt at tegne blot et lille billede af dét urolige samfund, som Otto Marstrand kom til at opleve netop i tiden efter, at han havde giftet sig i 1845 og fået sine børn i årene omkring 1850.

Kolera og pest

Den verden, den unge familie levede i, løb ind i yderligere trængsler i 1850'erne, da frygtelige sygdomsepidemier brød ind over de vestindiske øer. *Kolera* var et af onderne⁹². Der udbrød en alvorlig koleraepidemi i 1854 (samme år som i København); alene på øen St. Thomas døde dét år over halvandet tusind af øens 14.000 indbyggere. Det uhyggelige var, at koleraen kom i bølger, og allerede i 1856 kom epidemien tilbage til St. Thomas. Da besluttede Otto at sende sin familie til Danmark. Den ældste søn var sendt af sted allerede året før for at gå i skole i København. Nu fulgte hans hustru efter med de to små piger og en sort barnepige. Om besøget har vi et værdifuldt vidnesbyrd i maleren Wilh. Marstrands interessant komponerede billede af "vestindianerne" i Frederiksberg have, hvor den maleriske negerpige er gjort til hovedfigur.

Koleraen kom tilbage i flere omgange, værst ti år senere i 1866. Ottos yngste datter, Annie Lætitia Marstrand, fortalte på sit dødsleje, hvordan hun som 16-årig ung pige oplevede dét år⁹³: "*Kisterne blev tømret sammen, som de bedst kunde; og det var uhyggeligt at høre Kærrerne rulle gennem Gaderne om Natten med de døde*".

I Troels Marstrands erindringsbog kan vi se, at han ikke har forstået forholdene; han skriver i afsnittet om sin vestindiske bror, at hustruen Annie opholdt sig i Danmark "*for sit Helbreds Skyld*"⁹⁴. Men det var jo i lige så høj grad børnene, som var her for deres sundheds skyld, ikke fordi de var syge, men fordi Otto ville redde dem fra at få sygdommen.

Også på grund af en anden sygdom var øen St. Thomas berygtet og særlig Charlotte Amalie's havn: *den gule feber*. Londonavisen The Times påstod ligefrem i en artikel⁹⁵, at St. Thomas var arnested for den gule feber, og at havnen dér var lige så usund som en flodmunding ved Afrikas kyst. Men en af forskerne i den berømte engelske Challenger-expedition, som i 1873 besøgte havnen, afviste denne påstand og fastslog, at den gule feber blev indført på de vestindiske øer fra "the Spanish Main", - sådan kaldte man det sydamerikanske fastland endnu længe efter løsrivelsen fra Spanien.

Tværtimod havde de dansk-vestindiske øer fra et sanitært synspunkt den store fordel, at der blæste passatvinde hele året. Men at *den gule feber* med anløbende skibe undertiden ramte øen, var en truende kendsgerning, som kunne give anledning til stor ængstelse.

Orkaner og jordskælv

Som om opstandene og sygdomsepidemierne ikke var mere end tilstrækkeligt, hærgedes de vestindiske øer også af naturkatastrofer. Værst gik det til i 1867.

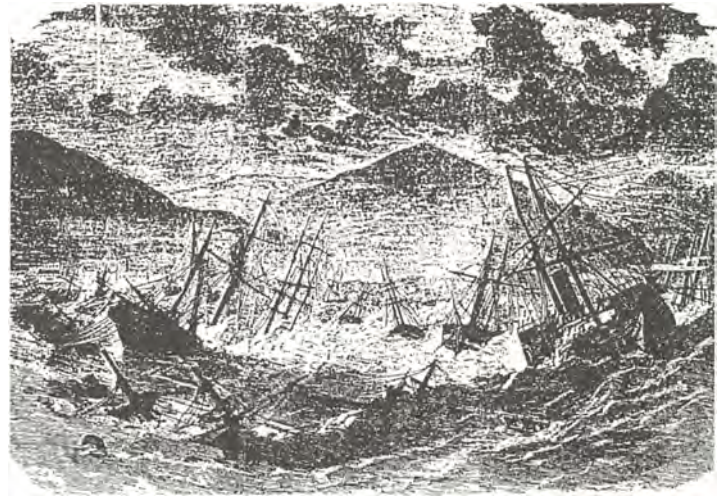
“Øen synker”

En frygtelig orkan⁹⁶ ramte St. Thomas sidst i oktober, netop som man havde holdt den årlige takkegudstjeneste for lykkeligt overstået orkantid. Hvirvelstormen slyngede omkring med alt i havnen og kastede lægtene og mindre skibe op på land, ja helt op i byens gader. Listen over havarerede fartøjer omfattede 62 sejlskibe og 12 dampskibe, hvoraf nogle ødelagdes totalt. Der blev udført et modigt redningsarbejde for at frelse menneskeliv; herunder omkom havnekaptajnen, da hans fartøj kæntrade, efter at han havde reddet flere skibbrudne.

Også på land fik orkanens hærgen voldsomme følger. Stort set alle beboelseshuse blev beskadiget, hvert ottende af dem blev tilintetgjort. Mange butikker og pakhuse led samme skæbne. Hospitalet og det nye gasværk blev stærkt medtaget, og fyrtårnet ved havneindsejlingen blev helt ødelagt.

Da de skræmte beboere havde sundet sig og havde samlet kræfter til at begynde at bygge deres by op påny, indtraf der efter 3 ugers forløb en *ny naturkatastrofe* i november.

Fra St. Croix berettes, at man helt ude på Vestenden i Frederiksted så et syn, som fremkaldte rædselsråbet: “*Havet kommer!*”. Også i Christiansted hørtes pludselig høje råb fra havnen, hvorfra man så en uhyre bølge nærme sig, og et øjeblik efter havde den suget 20-30 huse med sig tilbage. På St. Thomas hørtes

Orkan. Tumlende skibe under orkanen i St. Thomas' havn 29. okt. 1867. Illustreret Tidende dec. 1867.

råbet: “*Øen synker i havet!*”, for sådan oplevedes det, da havet kom væltende ind samtidig med, at jorden blev usikker. Et undersøisk jordskælv ude i det karibiske hav skabte den enorme flodbølge.

Værst ramt blev St. Thomas. Flodbølgen kom ikke bare ind ad havneindløbet, men også tværs over dén landtange, som dengang forbandt Hasseløen med fastlandet, og da de to flodbølger mødtes, hvirvledes alt rundt i en uhyre malstrøm. Fra bjergene hørtes “en rullende lyd som af svært belæssede vogne”, og i to uger mærkede man omkring 600 jordrustelser, ofte efter forudgående drøn i bjergene. Skaderne var umålelige.

Jordskælvsbrevet

Osvald Marstrand, Ottos ældste søn, som da var en ung mand på 21 år, skrev et udførligt brev derom til sin *Tante Mathilde*, som var enke efter den yngste af “de 5 Marstrand-brødre”, altså hans yngste farbror. Dem var han kommet hos i sine drengeår i Danmark, da han gik på Efterslægtsselskabets skole og boede hos Maleren, hans Onkel Wilhelm og *Tante Grethe*. Netop i jordskælvsåret var Tante Grethe død, hende havde det ellers været mest naturligt at skrive til. Derfor sendte han sit “jordskælvsbrev”⁹⁷ til Tante Mathilde, som også stod ham nær. Det kan læses i brevtillægget til andenudgaven (1915) af Troels Marstrands bog, men nogle forkortede udtog deraf skal tillige med her for sammenhængens skyld:

“Siden mit sidste Brev har Herren hjemsøgt vor lille Ø med forfærdelige Ulykker. Vi vare næppe komne over Rædslerne fra Orkanen, da vi forskrækkedes ved det frygtelige Jordskjælv. At skildre Følelserne ved denne Lejlighed er umuligt; man maa selv have oplevet det. Naar man fortæller om den bævende Jordbund og Bygningerne, som aabnede sig med brede Revner og gik sammen igen, vil man jo ogsaa vanskelig blive troet af dem, som ikke saa det”.

“Efter det første Stød løb jeg hjem og fandt mine Kjære ubeskadigede. Vi omfavnede hinanden grædende af Glæde over den overstandne Fare, men ventede dog, at det vilde komme igjen. Som vi stod dér, saa vi et Syn, som aldrig kan glemmes. I det herligste Solskin saaes en Kæmpebølge komme langsom fremskridende syd for Havnen. Den observeredes at være 23 Fod høj.”

“Vi tilbragte den første skrækkelige Nat i vort Hus, hvoraf den ene Halvdel er af Træ, der skal være sikrere. Stenbygningen, hvori vore Sovekamre er, har to betydelige Revner. Vi sad den Nat trykkede op til hinanden og næsten belavede paa alt. O, hvor man i et saadant Øjeblik kommer til Erkjendelsen af sin Elendighed og af Guds Storhed, som kan lade os omkomme hvert Øjeblik han vil. Er det ikke forbavsende, hvor selvtillidsfulde vi gaar vor egen Vej i Verden, naar ingen Fare truer?”

“Da Stødene fortsatte Dagen efter, gik vi op paa Bakkerne, hvor vi troede os sikrere, og her var en fuldkommen Lejr af alle mulige Mennesker, lejrede i Telte. Med Nød og næppe blev der bagt det nødvendige Brød osv. Dette stod paa over en Uge; nu ere de fleste igjen komne ned til deres Huse, og vi ere ogsaa komne hjem igen; men de fleste ere saa nervøse, at de springer op ved den mindste Lyd”.

“Stakkels Fader har ikke kunnet lægge Hænderne i Skjød. Brændingen skyllede meget af hans Træ bort, og saavel Orkanen som Jordskjælv har beskadiget hans Ejendomme betydeligt. Han lægger Planer for at sende sin Familie hjem - uden ham, da han selv maa søge i det mindste at realisere sine Ejendele, men det er haardt for ham at skulle blive tilbage aleene. - Hvad mig angaar, bliver der vist ikke Tale om Danmark; det gjælder nu om en Fremtid at

Jordskælv. Sunkne skibe i St. Thomas' havn efter jordskælvet 18. nov. 1867. Illustreret Tidende januar 1868.

skabe sig! - Hvis man er saa lykkelig engang at kunne gense Fædrelandet og henleve sin Manddom og Alderdom dér i dets yndige Natur, saa gid man maa gensee det under lykkeligere Vilkaar”.

Skæbnen tildelte, som vi veed, ikke Osvald nogen manddom eller alderdom; da han endnu ung genså landet, var han dødsmerket.

Osvalds smukke brev slutter således: “Midt i Ulykken har vi nu faaet at vide, at man har gjort os til Amerikanere. Hertil skal jeg komme tilbage en anden Gang saavel som til enkelte Punkter i dit kære Brev, og vil nu slutte med at ønske Dig og Eder alle af Hjertet en glædelig Jul. - Lad os saa begynde det nye Aar med en brændende Kærlighed til hverandre indbyrdes. Saa vil Gud vist ogsaa give os lykkelige Dage her paa Jorden. Ak, hvor lidt skønne vi dog paa dem, naar vi have dem”.

Sætningen om, at “man har gjort os til Amerikanere”, kræver en forklaring. I al hemmelighed havde den danske og den amerikanske regering forhandlet om, at øerne skulle sælges til USA. Man var nået til enighed, og nu manglede blot vedtagelsen i parlamenterne, som var en formalitet, da begge regeringer havde sikret sig flertal for sagen. Kort før orkanen og jordskælvet blev aftalen offentliggjort, og den var netop nu blevet kendt i Dansk Vestindien, hvor hovedparten af de få danske var imod salget; men de var kun en lille del af de hvide beboere, som tilsammen udgjorde mindre end 10% af befolkningen. I København bestemte

man, at salget skulle godkendes af befolkningen på øerne, som det hed, men dermed mente man den hvide overklasse, og blandt dem var danskerne et lille og splittet mindretal. Negrene var der ingen, der spurgte.

Da jordskælvet ramte Dansk Vestindien, var det 2 år siden, at Osvald var vendt tilbage dertil, og da havde han ganske antaget de hvide beboeres, og forøvrigt også den danske kolonimagts, fordomsfulde og negative syn på negerbefolkningen. I sit næste brev⁹⁸, et halvt år efter jordskælvet, skrev han: *“Her kommer Pengehjælp ind fra mange Steder, men der er i Grunden ingen virkelig Trang dertil. De som have lidt (tab, dvs. har mistet værdier), ere jo de som havde noget at tabe. Negerbefolkningen, som aldrig eier noget, men strax øder sin høie Arbeidsløn paa Tant og Fjas, har altsaa ikke noget at miste, men stadig meget at tjene, hvis den blot vil arbeide. - - Til Trods for den høie Arbeidsløn ere allerede mange Spor af de stedfundne Ulykker forsvundne. Det ene Vrag reiser sig efter det andet ved Hjælp af Apparater fra Amerika, og allerede ere mange Skibe, som Orkanen sendte tilbunds, atter seilede ud af St. Thomæ Havn, (lige)saa*

smukke og stolte, som om de blot havde losset deres Varer som sædvanlig. Store Masser af beskadigede Varer ere blevne solgte paa Auction, og man kan faa Tøier o.s.v. uhørt billigt. Overalt er man i Arbeide med at reparere de revnede Mure eller rive ned og bygge op paany. Menneskene lade sig ikke afskrække, de skulle (gl. flertalsform = de skal) jo tjene Brødet og leve. Man har jo ogsaa seet store prægtige Byer reise sig paa Lissabons og Carácas' Ruiner (Portugals og Venezuélas' hovedstæder var blevet fuldstændig ødelagt o. 70 år tidligere og var nu genrejst), og Italieneren bygger jo stadig trofast op ad Vesuvs Sider”.

I dette brev nr. 2 fra Osvald vender han tilbage til spørgsmålet om at sælge Dansk Vestindien til USA. *“Vi længes meget efter, hvad det bliver til med Amerikanernes Overtagelse af Øen. Congressen har jo efter Bladene meget imod Bevillingen af Kjøbesummen; man siger, de ville (= de vil) ikke have saadan en “Ligkiste”. - - Det vil komme an paa, hvorledes Amerika vil behandle os. Hvis man fratager os Frihavnen, giver man Øens hele Betydning sit Banesaar, saa er den ruineret”.*

De 4 andre Marstrand-brødre, havde de forbindelse med den ældste bror? Vi, som mange år senere har oplevet familiernes ændrede rolle, - vi kan ikke andet end betages af at finde en stadig kontakt mellem disse 5 brødre, så længe de er i live, uanset om de var i København eller Rom eller Charlotte Amalie

Forbindelsen med brødrene i Danmark

Søofficeren blev dødssyg under besøg på St. Thomas

At rejse på besøg var selvsagt den mest direkte form for kontakt. Den første, der gjorde det, var Oswald, søofficeren. Broren Troels Marstrand fortæller i førsteudgaven af sin bog i 1885, at "*Otto længselsfuld var skuffet Aar efter Aar i at mødes*" med Oswald⁹⁹. Denne sætning blev bortcensureret af dem, der redigerede andenudgaven i 1915, fordi udgiverne mente, den kunne tydes som en kritik af Oswald. Faktisk havde han over for sine overordnede gjort sig store anstrengelser for at komme med på et orlogsskib til Vestindien, men ifølge hans egen mening blev han hindret ved alskens chikanerier og ydmygelser. Endelig lykkedes det for søofficeren at få gennemført i 1837¹⁰⁰, at han blev udkommanderet med briggen "St. Thomas" til de vestindiske øer. Men han "*fik strax Klimátfeber og blev pleiet af Broderen*"¹⁰¹. Otto havde imidlertid hverken hustru eller eget hus endnu, så Oswald blev optaget i toldinspektør Rothes hjem; han var så hårdt angrebet af febersygdommen, at "*der en Overgang var Fare for hans Liv*"¹⁰², og opholdet varede derfor ind i 1838. Hans helbred var svækket i resten af hans liv.

Hermed var der jaget en skræk i Marstrandslægten! Oswald planlagde aldrig en gentagelse. Maleren Wilhelm kunne have søgt nye indtryk af belysning og farver og folkeliv, og med sin offentlige anerkendelse kunne han uden besvær være gæst på et orlogsfartøj, men nej tak. For mølleren Troels var der oplagte emner at studere, ikke mindst sukkerplantagernes typer af vindmøller, hestemøller og dampmøller,

og for den rejsevante unge Theodor med ingeniøruddannelse ligeledes, men skrækken for den "Climátfeber", som havde ramt Oswald, holdt alle borte for bestandig.

Rejserne gik kun den anden vej efter denne ulykkelige begyndelse. De danske i Vestindien sejlede ofte med et af romskibene mellem Dansk Vestindien og Flensborg, så at man kom til København. I andre tilfælde rejste man med en "Hamburg Pakétbåd", et mindre dampskib, som var i fast rutefart og medtog stykgods og passagerer. I Hamburg eller Lübeck blev der gjort ophold hos Nissen-slægten; hos dem var vestindienfareren Johan Peter Nissens datter Annie, gift Marstrand, og hendes familie lige så velkomne, som vestindienfareren Otto var det med hustru og børn i København. Begge slægter følte noget exotisk og dragende ved disse slægtninge, som boede under fjerne himmelstrøg under besynderlige forhold og kom rejsende hertil med negertyende.

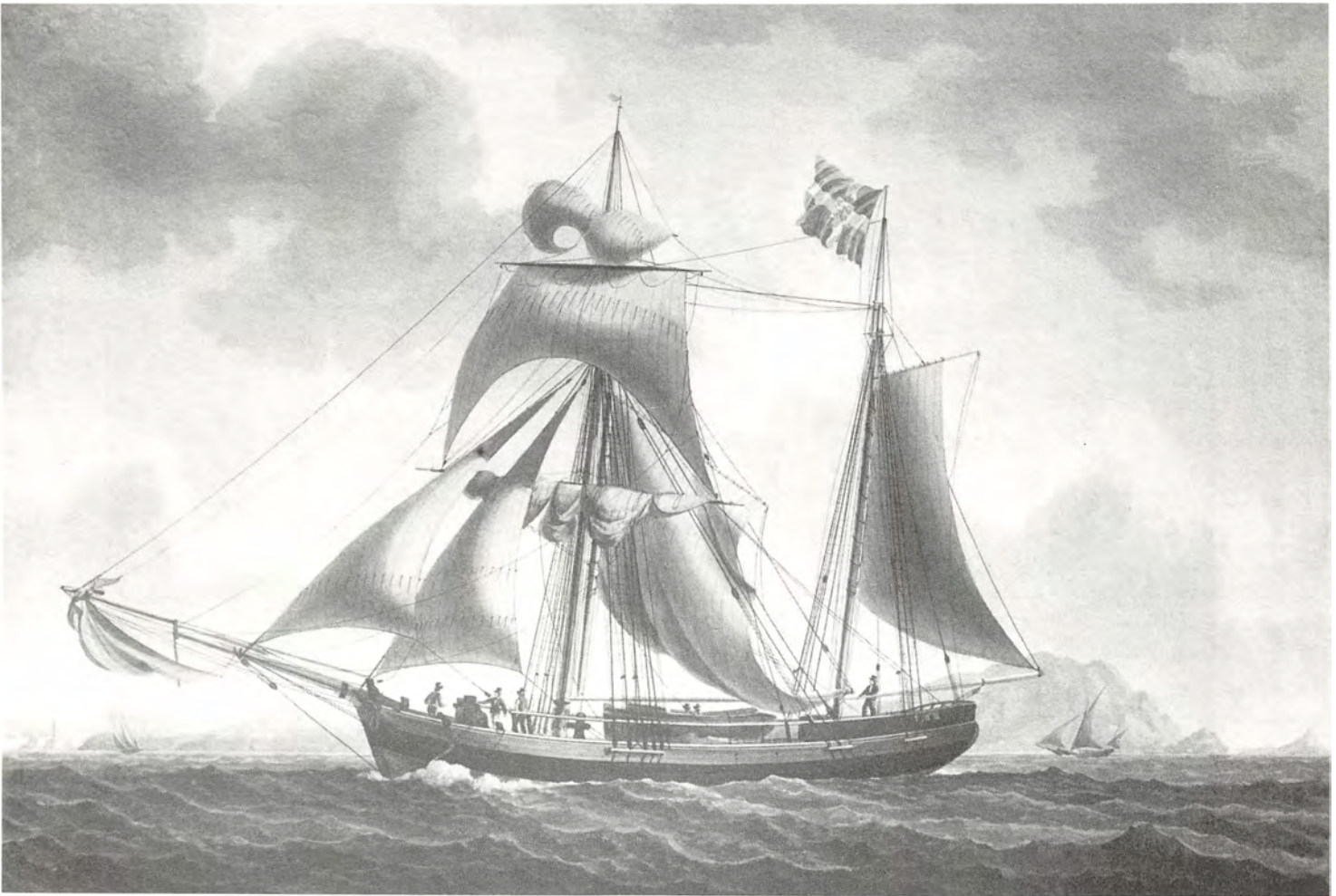
Ottos bror Troels oplyser, at for "*første Gang besøgte han Danmark, endnu ugift, 1839*"¹⁰³. Det er ikke rigtigt. Man skal i det hele taget være klar over, at Troelses bog er en erindringsbog med en del forkerte årstal. Otto var på besøg i Danmark i 1841; da blev han malet af sin malerbrors kunstneren Christen Købke.

Fire ulykker fører til Danmarks-besøg

Kolerarejsen

Det var *koleraen*, som i 1856 fik Otto til at sende hustru med børnene på ophold i Danmark. (Den

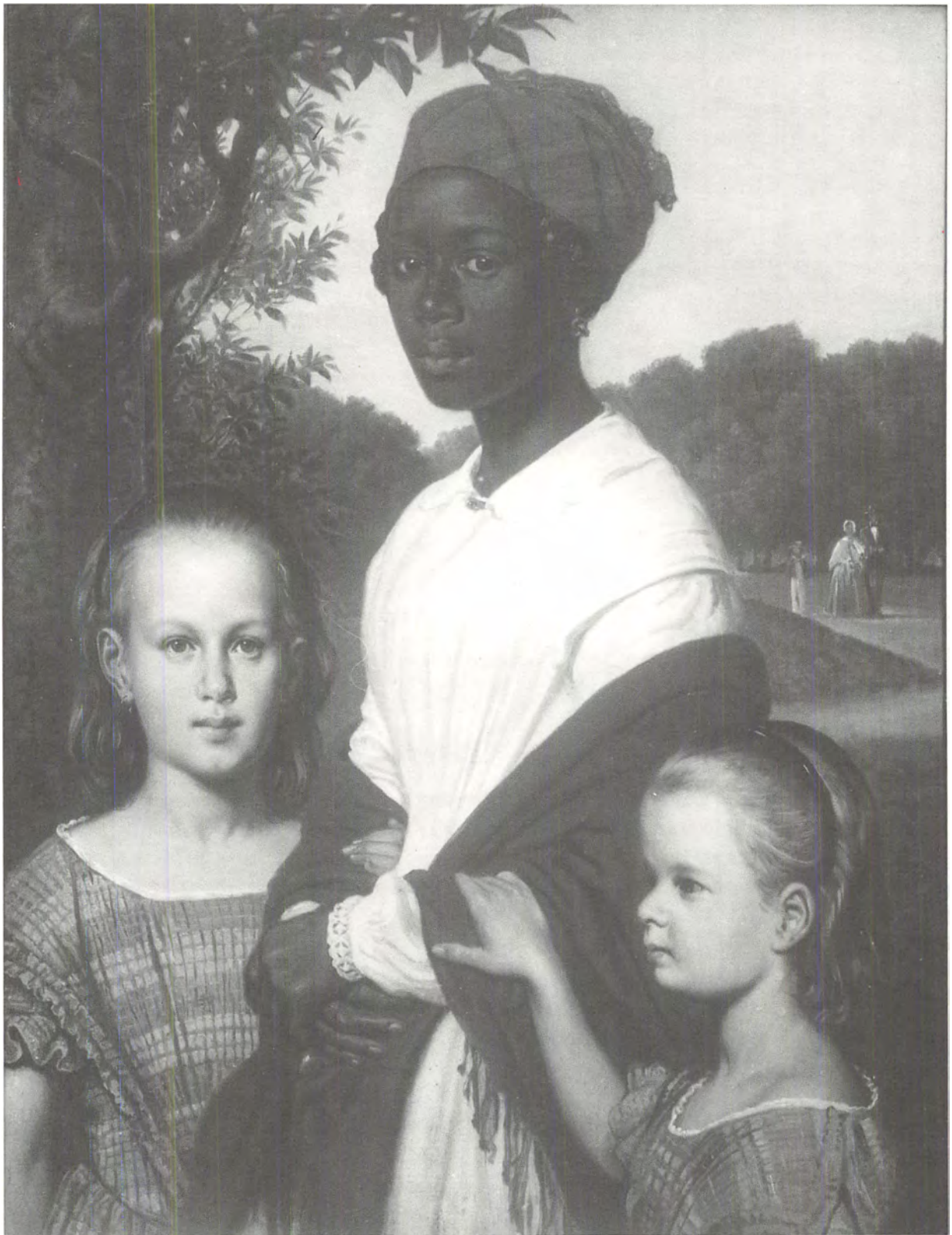
Maleri af sejlskib fra Flensborg ud for St. Thomas. Skibet var bygget i Flensborg 1809, altså medens englænderne røvede den danske handelsflåde på verdenshavene. Den danske skipper Jordt har åbenbart villet ruste sig med et nyt fartøj i forventning om fred. Det hed Activ og er en såkaldt galease, et mindre fartøj. De to master har stort set ikke ræer, men har sejlene udspændt fra masterne. Så lille et fartøj har kun kunnet krydse Atlanterhavet i forårshalvåret. Flot ser det ud, men det har været svært at ændre sejlrutning og slippe ud og ind ad det snævre indløb til havnen på St. Thomas.

ældste søn var allerede året før som 9-årig rejst til Danmark for at gå i skole, som tidligere fortalt). Otto ville helst have haft dem af sted året før, "men da var lille Willy alt for ung dertil"¹⁰⁴; drengen, som var opkaldt efter sin berømte farbror, var dengang kun nogle måneder. Nu var der også kommet en grund til: "Min Kone er meget nerveus og trænger til et koldere Climáts Indvirkning".

Hun afrejste i april. "Skilsmissen var mig haard; og min Kones og de kjære Smaaes Graad ved at sige Farvel, idet de vover dem ud paa det stor Havs Dyb, gjorde dybt Indtryk paa mig, der nu i 10 Aar har været vant til at have dem omkring mig. Men ved at vende tilbage i mit tomme Hjem følte jeg først Savnets hele Styrke"¹⁰⁵

Sørejsen gik direkte til Danmark. "De skulle opholde dem et Par Uger i København og derfra

gaae til Lübeck, hvor min Kones Broder - - har en temmelig betydelig Vinhandel, og dernæst gaae til Hamburg, hvor hun ligeledes har Familie, og vende tilbage til en hyggelig lille Vinterleilighed i Kjøbenhavn"¹⁰⁶. Hvem skal skaffe hende den? Dét sætter han navn på i sit næste brev: "Hun er i Lübeck, hvor jeg haaber hun vil more sig godt ved at gjensee Familie og Venner og, naar hun kommer tilbage (til København), da forefinde en bequem lille møbleret Leilighed, saa at hun kan indrette sig lidt hyggeligt for Vinteren", skrev Otto, men tilføjede desuden: "hvilket jeg beder Troels besøge"¹⁰⁷. Det er altid den kære Onkel Troels, som skal løse problemer for sine brødre: for Otto, når han skal finde bolig; for Wilhelm, når han skal have sendt ting frem og tilbage mellem Rom og København; for broren Oswald, naar han

Wilhelm Marstrands maleri af den vestindiske Marstrand-familie under koleraflugten til Danmark. Spadseretur i Frederiksberg Have 1857. Negerbarnepigens er gjort til hovedperson; malerisk står hun der med gul turban, hvid kjole og rødt sjal. Skønt hun er slank og spinkel, fylder hun meget i billedet, også ved sin personlighed, det kloge iagttagende blik, den aventende holdning. Ved hendes side står småpigerne, to fortrinlige børneportrætter. Men hun holder ikke børnene i hånden; det er dem, som fra hver side har grebet fast om hendes arm. I baggrunden aner man deres storebror, drengen Osvald, som vandrer sammen med sine forældre. Maleren har, som Karl Madsen siger, åbenbart malet dette billede con amore, dvs. af egen lyst, ikke fordi nogen bad ham om det.

skal opmuntres og tale ud om sine skrækkelige vilkår i flåden; for *Theodors* familie ved hans pludselig død. Altid Troels.

Vestindianerne kom til Danmark i maj 1856. Troels henlægger i sin bog besøget til året før, men dét år sad Annie på St. Thomas og skrev brev til malerfamilien om sin søn, og det var først i februar 1856, at Otto skrev til Wilhelm om rejseplanen. Troels var gæstfri over for Annie, som han aldrig før havde set, samt hendes børn. "*Jeg - - modtog min Broder Ottos Familie fra Vestindien og overlod dem vor Bolig. - - Da min Broders Familie kom fra Vestindien, boede vi paa Godthaab*"¹⁰⁸, dvs. han og hans familie var taget på sommerferie. Allerede i juli forlod Annie og børnene København og rejste med dampskib til Lübeck. Hun havde ikke kunnet klare sig i København uden Troelses og hans hustrus hjælp, så det var med god grund, hun skrev tak til ham: "*Truly I regret not being able to write your wife*", for den ene kunne ikke dansk og den anden ikke engelsk, "*my sincerest thanks for all her troubles, which were indeed so manifold*"¹⁰⁹; vi kan forstå, at også Caroline har været på arbejde. Og mens de vestindiske gæster var i Lübeck, havde Troels besvær med at finde en vinterlejlighed til dem. "*I regret giving Troels all this trouble; what shall I do to make it good again!*"¹¹⁰. Ikke særlig høfligt tilføjer hun, at hun ville hellere være i Vestindien. "*I truly regret having been persuaded by friends and even by my husband to leave my native land*". De havde foregøglet hende, at det ville være godt for hendes helbred at tage til Europa, men hun var ulykkelig over at være skilt fra sin "dear Otto" og mener, at "*this separation will not exactly benefit much to my recovery*".

Hun sov dårligt om natten; derfor skrev hun også, at ganske vist havde hun under skibsrejsen været "*very comfortably situated on board, but according to my habit that night was also passed sleepless in deep thoughts over the wide ocean*", hvormed hun mente Østersøen.

Vi veed ikke, hvilke grunde hun havde til ikke at sove godt. Måske var der problemer med børnene, to småpiger på 6-8 år og en lille dreng på halvandet. Da hun kom tilbage til København, havde Troels skaffet hende en møbleret lejlighed, og der boede hun vinteren 1856-57, men det

blev en trist tid. Sidst i januar døde hendes lille dreng, kun to år gammel. Da Otto fik bud derom, lod han forretning være forretning og tog strax til Danmark for at trøste hende.

Wilhelm Marstrand malede et interessant billede af den vestindiske familie, nu da den var samlet i København. Men han ville ikke lave et traditionelt familiebillede af dem, far og mor og børn. Han havde heldigvis som sædvanlig sine egne ideer og malede sit geniale billede fra Frederiksberg Have, hvor han så morsomt og malerisk "vendte tingene på hovedet"¹¹¹. Han gjorde bipersoner til hovedpersoner og hovedpersoner til bipersoner, ligesom han somme tider havde gjort i Italien. Det morede Maleren at lade ægteparret forsvinde i baggrunden sammen med deres søn Osvald, så de er næsten ikke til at få øje på. Men den socialt laveststillede, børnenes barnepige, hun blev gjort til hovedperson.

I højsommeren tog Otto på en kort ferie med sin hustru hos hendes familie i Lübeck¹¹². Han rejste tilbage til St. Thomas, antagelig efter efterårsstormene eller orkantiden, som det hedder i Vestindien. Annie og småpigerne rejste først tilbage i maj måned 1858 sammen med den unge norske dame, der blev ansat som huslærer for pigerne.

Da de ankom til St. Thomas, måtte de standse uden for havnen. "*We had to anchor outside the harbour. The wind being southerly the Captain did not venture to run in, as he would have difficulty in getting out again in the evening for St. Croix*". Heraf ses, at skibet, de var sejlet med over Atlanten, var et sejlskib helt uden dampkraft. "*Immediately after, Marstrand was on board and was received with great joy. The harbour master, who came on board, offered us his boat, which is a nicer and larger one than Marstrand's, and the Danish flag was hoisted over our heads.*"

Mange hundrede festglade og følelseladede mennesker, mest fra den let optændelige negerbefolkning, gav hende en strålende modtagelse på Kongebryggen i Charlotte Amalies havn¹¹³. "*The King's Wharf, when we reached the landing place was so crowded of black, red and brown faces that with difficulty we had to make*

our way through to get home. I was embraced and hugged from all sides until Marstrand put a stop to it. Some of the procession took the children by the hand and followed us home. Whence entering Marstrand welcomed me over my own threshold, my old cook Sanny took hold of Marstrand's hand and placed it in mine saying "Here my Misses, you have him again; I deliver him up to you safe; I have watched over him as the apple of my eye and feel too happy to unite you again". She is an old family servant, and a faithful soul she has proved to be, and cared Marstrand with kind attention during my absence". Sådan endte den vestindiske families første besøg i Danmark.

Otto havde ikke været tilfreds med sit ophold i Danmark. Derom skrev han til Malerens hustru Grethe: "Kjære Svigerinde! Under mit korte Ophold i mit kjære Fødeland fløi Tiden bort for mig, uden at jeg synes at have faaet synderligt gennemført af det meget, jeg havde foresat mig, hvorved det hele næsten forekommer mig som en Drøm. Jeg var meest omgivet af Kone og Børn, hvem jeg saa snart igjen maatte forlade. Saaledes forekommer mig selv Omgangen med mine Brødre saare sparsomt tildeelt efter saa mange Aars Fraværelse"¹¹⁴. Det må vist kaldes skuffelse, og den mærkes også i et samtidigt brev til Wilhelm: "Jeg tænker tidt paa, hvor dog Tiden gik for mig, da jeg var hjemme. Der var saa meget, jeg havde foresat mig at gennemføre, saa mange gamle Erindringer at faae opfriskede, indtil Opsættelsen gjorde det for sildig; selv Brødrene vare altid saa beskæftigede"¹¹⁵.

Ja, faktisk havde hans brødre travlt med andet end at sidde og opfriske barn-domserindringer med Otto. *Wilhelm* havde som sædvanlig hovedet fuldt af ideer; han havde netop i 1856 fået bestilling på en altertavle til Fåborg kirke, og han var meget optaget af motivet. *Troels* havde samme år oplevet, at hans dampmølle og dens bygning i Nørregade var brændt ned, og nu havde han netop købt Vodroffsmølle uden for byen og var i fuld aktivitet med at indrette både hjem og dampmølle dér. *Theodor* havde samme år flyttet sin fabrik fra baggården i Store Kongensgade og var fuldt optaget af at indrette og udvide den langt ude på det landlige Vesterbro.

Den yngste brors død

Næste gang vi finder den vestindiske familie på besøg i Danmark er i 1863. Årsagen til rejsen var ikke at finde i Dansk Vestindien, men var, at døden igen havde ramt en af Marstrand-brødrene.

Det havde været en dramatisk begivenhed 14 år tidligere, da linieskibet *Christian den 8.* var exploderet i Egernførde fjord og broren Oswald omkom. Han blev i slægten en helteskikkelse. Men da meldingen kom om, at nu også de 5 Marstrand-brødres yngste bror, Theodor, pludselig var død i januar 1863 efter kort tids sygdom, var der tale om en katastrofe, for han efterlod sin hustru med 7 børn, hvoraf den ældste kun var 14 år, den yngste var ikke fyldt et år. De tilbageværende 3 brødre måtte rådslå om, hvad der nu skulle gøres, og derfor rejste Otto i maj eller juni måned til Danmark¹¹⁶. Annie fulgte ham sammen med de to småpiger og den 4-årige Julius; Oswald opholdt sig i forvejen i Danmark, som vi har læst tidligere, og han tog netop nu præliminærexamen fra Efterslægtens skole. Men det var ikke for at drøfte sin søns fremtid, at Otto tog til Danmark, for den fremtid var allerede fastlagt; sønnen ville blive endnu to år hos malerfamilien på Charlottenborg for at få en handelsuddannelse.

Nej, Otto tog som sagt til København for at være med ved familierådet om, hvad der nu og mange år frem kunne og skulle gøres for den unge enke og alle hendes børn. Resultatet kan man læse nærmere om i et senere kapitel, kort sagt ydede Otto og Wilhelm i en lang årrække pengeunderstøttelse, og *Troels* gav både, hvad der kunne tælles i penge, og ydede en aldrig svigtende hjælp og støtte, han blev som en far for de 7 børn. Se nærmere om familiens overlevelse i det senere kapitel om Theodor.

Jordskælvsrejsen

Det tredie Danmarksbesøg 1868-1871 kom som følge af det voldsomme *jordskælv* i 1867, som ødelagde store dele af byen Charlotte Amalie og efterlod alle folk rædselsslagne, bange, mismodige og uden tro på fremtiden¹¹⁷. "Vore vestindiske Slægtninge vendte efter det frygtelige *Jordskælv* tilbage til Danmark for at

Dette familieotografi er optaget i Danmark i 1868 under "jordskælvsrejsen". Den ældste søn, Osvald, er ikke med, han er på St. Thomas. Fra højre mod venstre ses hustruen Annie f. Nissen, lillebroren Julius, Otto Marstrand selv, døtrene Emily (stående) og Annie Lætitia samt plejedatteren Louise Manning.

genvinde Livsmod efter de Rædsler, de havde gennemgaaet. I deres Hjem fandt jeg nogen Erstatning for det Tab, jeg havde lidt ved, at Moder flyttede til Helsingør"¹¹⁸, har den senere borgmester Jacob Marstrand fortalt. Han var da en ung bagersvend på kun 19 år, der ikke havde andet hjem end en seng sammen med andre bagersvende på loftet i det bageri, hvor han arbejdede; han var blevet efterladt i København, da hans mor var blevet enke og var flyttet til Helsingør. I sine sparsomme ledige stunder tidligt om aftenen før arbejdstid var han en hyppig gæst hos den vestindiske familie.

I virkeligheden havde Otto og hans hustru ikke bare i sinde oprette et midlertidigt hjem i Danmark, men ville flytte fra Vestindien for bestandig på grund af de stadige naturkatastrofer. Maleren Wilhelm Marstrand skrev om sin brors planer til sin søn: "Fra Vestindien har jeg havt Brev; de have det godt skjøndt de leve i idelig

Frygt for Jordskjælv. Uncle Otto skriver, at de temmelig sikkert kommer hertil med Gerson i August Maaned, hvorimod det synes som han først kommer til Vinter, - han vil blive ved med Forretningen og af og til reise derud"¹¹⁹.

Midt i sommeren 1868 bekræftede Osvald, at "Familien, saavidt jeg til Dato veed, er reist med Gerson til Kjbhvn. den 16. (Juli), Gud give dem en lykkelig og hurtig Reise, og at de maa finde sig tilfredse og lykkelige i deres nye Hjem, som sandsynligvis bliver deres fremtidige bestandige, hvilket jeg paa en Maade ogsaa ønsker det maa, omendskjøndt jeg selv skal leve adskilt fra dem saa langt borte, og Gud veed for hvor lang Tid. - - Her sidder jeg altsaa i Ponce paa Øen Porto Rico - - "¹²⁰. Der blev han ikke siddende. Hans farbror Wilhelm oplyste i et brev næste år, at "Osvald styrer Forretningen alene i Vinter og tjener mange Penge"¹²¹.

Ved vestindianernes ankomst bedømte Wilhelm Marstrand dem således: "*Familien fra Vestindien er da lykkelig ankommet og ere temmelig uforandrede*", dvs. at efter Malerens mening virkede de temmelig uberørte af dét jordskælv, de var flygtet fra. "*Julius er sat i Skole, og vi søge en Bolig til dem, hvor de kunne indrette dem paa det bequemeste; endnu boe de i Hotel Garni i Onkel Troelses Gaard*"¹²².

De blev opslugt af det københavnske selskabsliv. Folk syntes, at det var interessant at omgås det respekterede konsulpar fra de fjerne kolonier, og det blev ikke mindre interessant af, at konsulen var bror til den berømte maler. Netop Maleren fortalte i et brev om dem: "*Onkel Otto og hans Familie færdes endeel i Selskaber*", og han tilføjer om deres to døtre på 18 og 20 år, at "*Pigebørnene have været paa flere Baller og skulle (= de skal) selv have en Dands*"¹²³. Bemærkningen fortæller os meget om datidens klasseskel. Forældre sørgede for at holde ungdomsselskaber, hvor de unge mænd kunne møde piger fra samme sociale lag. Derved sikrede man forlovelser, som var "socialt passende".

Sommeren 1869 tilbragte den vestindiske familie hos Onkel Troels på hans landsted Fredholm ved Helsingør sammen med mange andre af slægten, både Troelses børn, Wilhelms børn, mens han selv var på rejse til Rom, og den afdøde bror Theodors børn, som med deres mor Mathilde stadig boede på ejendommen.

Den vestindiske families ophold i Danmark blev afbrudt ved en rejse til det sydlige udland. De to døtre var med og måske sønnen Julius på 10. Det er maleren Wilhelm, som i et brev har fortalt: "*Nu kommer Otto med sin tropiske Familie snart tilbage efter en Rejse, de gør i Schweiz og Paris*"¹²⁴. Udtrykket "den tropiske Familie" er et af Wilhelms vidunderlige påhit. Han skrev brevet i marts 1870, og da stod Europa på gloende pæle. Frankrig oprustede til krig mod Tyskland, og Tyskland gjorde sig klar til at sende tropper over Rhinen. Få måneder senere brød den fransk-tyske krig løs, og efter de blodige slag ved Sedan og Metz rykkede tyskerne mod Paris. Det var på høje tid, at familien reddede sig ud af klemmen og vendte tilbage til Danmark.

Strax efter at have holdt sølvbryllup i København i oktober 1870 rejste Otto tilbage til Vestindien¹²⁵, og i det følgende forår fulgte Annie og døtrene efter. Varig flytning til Danmark blev opgivet. Otto kunne ikke her skabe en forretning, der kunne give ham og hans familie lige så godt underhold som tømmerhandelen i Charlotte Amalie. Julius blev i København af hensyn til sin skolegang.

Rejsen med den dødsmerkede søn

Det er en sørgelig kendsgerning, at igennem et kvart århundrede rejste den vestindiske fire gange¹²⁶ til Danmark på grund af ulykker: pest, naturkatastrofer, sygdom og død.

Den ældste søn Osvald, som i 1878 havde bosat sig på sin fødeø St. Thomas med en ung hustru og små børn, blev angrebet af tuberkulose kort efter. Forældrene rejste det følgende år med ham til Danmark for at få ham under lægebehandling; han døde her i 1881. Sådan er det: Årstallene for den vestindiske Marstrand-families rejser til Danmark er *ulykkes-årstal*.

Med hvilken slags skibe rejste familien over Atlanten? Forbindelsen mellem Europa og Vestindien var i 1840'erne endnu ganske baseret på *sejlskibe*. Omkring 1850 dukkede nogle vigtige engelske og tyske *dampskibsselskaber* op, men ingen danske. En større og større del af godstransporten besørgeades efterhånden af dampskibe; vel var deres antal meget mindre end sejlskibenes, men deres tonnage var efter 1860 langt større. Dampskibsselskaberne befordrede tillige passagerer og rådede efterhånden også over særlige post- og passagerskibe. Men hvis man ville rejse direkte mellem Danmark og Dansk Vestindien i stedet for at rejse over Hamburg, måtte man stadig tage med sejlskibe, for der var ingen danske dampskibe på Atlanterhavet.

Sejladsen varede som regel mellem en måned og halvanden; kun gunstigt vejr kunne få overfartstiden ned på 3 uger; men hvis vejret drillede, kunne overfarten tage over 2 måneder. Den vestindiske Marstrand-familie var imidlertid ikke plaget af betænkeligheder ved at tage turen over Atlanterhavet. Endnu i 1871 rejste de med sejlskib.

Otto fotograferet 1868 i fuld krigsmaling med ordnerne fra Danmark, Norge og Sverige.

Men da var sejlskibsforbindelsen allerede stærkt i tilbagegang. Et af dødsstødene kom ved krigen i 1864, da Bismarck gennemførte, at tyskerne foruden Holsten også erobrede Sønderjylland, så at Flensborg blev indlemmet i Prøjsen. Skibsruterne, som havde befordret rom til byen og exporteret teglværkssten fra dens omegn, døde hen med de nye toldgrænser. Og med den tekniske udvikling blev sejlskibenes rolle snart udspillet.

Vi har ingen tal på, hvor mange gange Otto alene har været over Atlanten fx til Hamborg. Da han var nær 70 år, skrev han til sin bror Troels om sig selv, at han trods sin alder "*er ei bange for saa lange Reiser, som jeg ofte maa foretage over Atlanterhavet*"¹²⁷.

Antikviteter og gammel rom; syltetøj og tobaksblade

Udover, at den vestindiske familie jævnligt kom på besøg i Danmark, gik der vedvarende post begge veje. Det er ganske morsomt, at vi undertiden i vore kilder støder på bemærkninger, som viser, at der bliver sendt *pakker* både den ene og den anden vej over Atlanten. Allerede medens moderen endnu lever, får vi at vide, at Otto foruden at sende kaffe til hende har sendt "*2 Flasker gammel Rom*" til broderen Troels¹²⁸. Nede i Italien skriver Wilhelm, at Otto "*beder mig om nogle romerske Smaasager til hans Kone*", altså antikviteter¹²⁹. Troelses hustru Caroline skabte en interessant forbindelse til den vestindiske Marstrand-familie: "*Hun syltede Frugter og sendte til Otto i Vestindien og fik Tobaksblade i Retour. Saa lod hun en Cigarmager lære hende selv og Nanse (plejedatteren) at rulle Tobak. Cigarerne solgtes til Venner og Bekjendte, og det gav Overskud*"!¹³⁰.

Der har været en stadig brevkontakt mellem Otto og hans brødre. I de tilfælde, hvor brevene ikke selv findes bevaret, så erfarer vi ofte om dem i andre bevarede breve fx til ægtefæller eller til andre af brødrene, hvori man fmeddeler, at man har fået brev fra Otto eller har sendt brev til ham. "*Jeg har skrevet et langt Brev til Otto*", fortæller søløjtnanten Oswald i 1847¹³¹, og Wilhelm nede i Rom skriver samme år, at han netop har modtaget et brev "*directe fra Otto*"¹³², som altså har kendt adressen i Rom. Theodor er i 1855 på et ophold i Paris og slutter et langt brev derfra til sin kone med oplysningen: "*Igaar skrev jeg til Otto*"¹³³. Vi kan se, at også når brødrene er i udlandet, er der brevforbindelser på kryds og tværs mellem dem eller deres koner. De er stadig en tæt drengeflok.

Det er ikke så let, som man tror, at løsrive sig

Ottos yngste bror Theodor døde i januar 1863 knap 46 år gammel fra sin hustru og 7 børn, hvoraf den ældste kun lige var fyldt 14 år. Det var den senere borgmester i København, *Jacob Marstrand*. Den store dreng var både fortvivlet og dybt rådvild over familiens situation. Året efter måtte Danmark i 1864 give op over for den angribende tyske hær, og drengen kom i yderligere tvivl om sine fremtidsmuligheder.

I sin nød skrev han til sin farbror Otto på St. Thomas for at få hans råd med hensyn til, om han skulle søge sig en fremtid i Dansk Vestindien. Den henved 55-årige Otto sendte den knap 16-årige Jacob et svarbrev¹³⁴, som er blevet bevaret, og det giver os et indtryk af Ottos eget syn på mulighederne i Vestindien og på tilværelsen dér.

Otto advarer sin unge nevø mod at følge i hans spor og rejse til den fjerne koloni. *“Du maa tænke paa, at det ikke er saa let som man troer at løsrive sig fra Barndomshjemmet og de nærmest Beslægtede og -allene at leve her”*. Vi aner, hvor ensom og ulykkelig han selv ofte har følt sig i sine unge dage. Han fremhæver også, hvor kedeligt og ensformigt der er: *“Du er opvoxet paa et Sted, hvor der gives Glæder og Tidsfordriv som vi her ikke kan have. Det er ikke Enhver som kan finde sig i vor Trivialitet”*, for der er ikke meget andet at lave end *“at arbeide og omgaaes nogle faa Venner”*. Desuden gør han opmærksom på, at *“hér er ligesom overalt kun daarlige Tider”*. For sit eget vedkommende konkluderer han sådan: *“Jeg kan kun sige dig, at hvis jeg kunde trække mig tilbage*

til Hjemmet (dvs. Hjemlandet) eller Europa, saa vilde jeg foretrække det; men det er lige saa vist, at jeg næppe dér vilde have været istand til at erhverve, hvad jeg hér har bragt det til”.

Men hvis nevøen alligevel beslutter sig til at gøre springet, vil Otto naturligvis hjælpe ham: *“Er det dit bestemte Forsæt at forsøge Lykken her, saa behøver jeg ikke at forsikre dig, at jeg vil gjøre hvad der staaer i min Magt for dig”*. Han henviser dog nevøen til først og fremmest at rådføre sig med en anden farbror, nemlig hele slægtens højtelskede Onkel Troels. *“Hvis din Onkel ikke raader dig til en eller anden Levevej, hvorved du i Hjemmet (i Hjemlandet) kan bane dig en Fremtid, - saa forsøg din Lykke!”*. Brevet virkede afsvalende på den senere borgmesters drengedrømme; han rettede sig uden begejstring efter sin Onkel Troelses råd og gik i lære som bager.

Lige så god besked, som Otto vidste om forholdene i den vestindiske lilleverden, lige så fremmed var han over for meget af det nye, som rørte sig i Danmark. Det kan vi se af et brev, han skrev som 68-årig, da han havde fået at vide, at en svigersøn til hans bror Wilhelm ville holde op med at være præst og i stedet ville grundlægge en folkehøjskole. Man kan mærke på hans reaktion, at Grundtvigs og Kolds højskoleideer var ham fremmede, skønt de igennem et kvart århundrede havde sat sig spor overalt i Danmark. *“Det maa undre, at P. vil opgive sin Præstestand; jeg synes, at Skoleliv for den hele Fremtid maa være kjedsommeligt i Længden”*¹³⁵.

Otto fattede tilsyneladende ikke, hvad højskolebevægelsen betød, og det er mærkeligt, for i Marstrand-slægten var der som bekendt en udbredt grundtvigsk indflydelse.

Ottos rolle i det vestindiske samfund

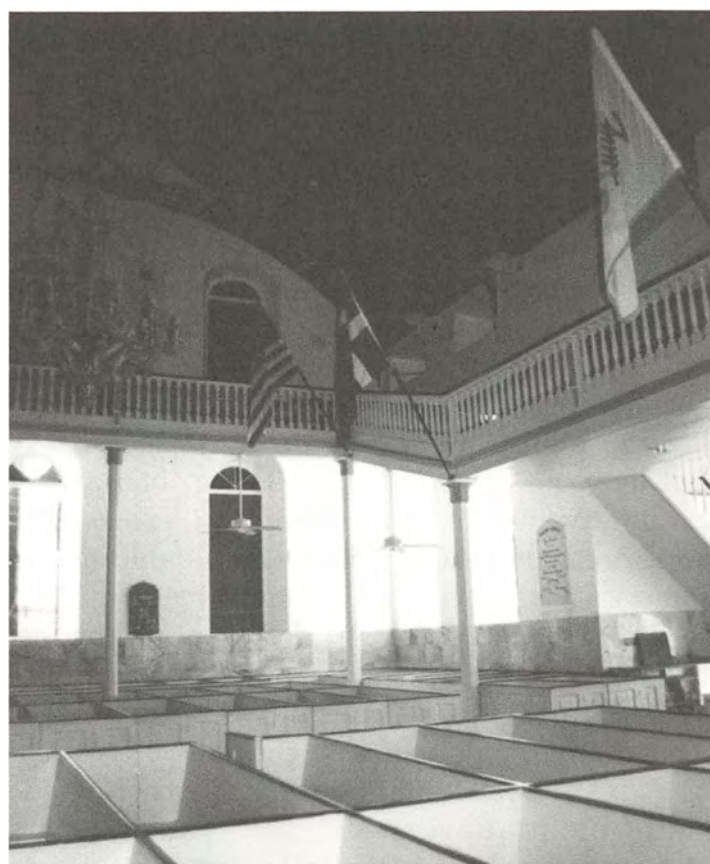
De nye samfundsideer, som rørte sig på vor side af Atlanterhavet, var ikke Ottos sag. Heller ikke har han hørt til reformatorerne ovre i selve den lille vestindiske koloniverden. Han har været af den gamle type, loyal og pligtro. Sluttelig fik han *danebrogsmændenes hæderstegn* i tilgift til dét ridderkors, han tidligere havde fået¹³⁶; i datidens ordenssystem var en kombination af de to ordener udtryk for statens udélte påskønnelse.

Med sin indflydelse støttede han praktiske moderne initiativer i den by, han levede i på St. Thomas: havnens forbedring, gasbelysning, vandværk osv. Af livsholdning var han repræsentant for det stabile og solide og usvigelig pålidelighed. Herpå beroede hans anerkendte position på St. Thomas. Den beroede ikke på indkomst- og formueforhold. Han var ikke rig, men værdisikker. Han var ingen matador i byen, men en mand, hvis mening vejede. Der var noget uforanderligt og trygt ved denne skikkelse, som igennem to generationer blev ved med at drive den selvsamme forretning. Han var af livsholdning og karakter lige så solid som det tømmer, han forsynede byen med.

Hvis der opstod brand

Igennem årtier havde store ildsvåder ramt byen Charlotte Amalie, ganske som vi kender det fra København; det var brande, som havde lagt hele kvarterer i aske, ja undertiden den halve by. Belært af bitre erfaringer havde man søgt at gardere sig gennem bygningsreglementer, specielt havde man forbudt genopførelse af træhuse; der måtte kun opføres stenhuse. Og var ulykken ude, rådede man efterhånden over moderne udstyr. Når de hestetrukne brandkøretøjer havde fået slanger og sprøjter ført frem, var de ikke længere afhængige

af antikverede pumper, som kun mådeligt havde kunnet tilsuge vand; byens vandværk med et højt placeret vandtårn sikrede effektivere brandslukning. Til ledelsen krævedes en mand, en *brandmajor*, som kendte byen ud og ind, som havde ro og overblik, og som havde myndighed til at blive adlydt¹³⁷. At valget faldt på Otto Marstrand var en uforbeholden tillidserklæring til ham fra det bysamfund, han levede i.

“Frederiks Kirke”, den lutherske danske kirke i Charlotte Amalie. Dens indre står stort set uændret fra den danske tid, med det samme kirkeinventar, dansksprogede inskriptioner og danske mindsten indsat i væggene. Billedet, som er fra 1995, viser Danebrog ophængt sammen med Stars and Stripes og lokale faner. Kirken er stadig samlingssted for byens lutherske menighed, men kirkesproget og salmesangen er engelsk.

Otto Marstrand var en praktisk anlagt mand, som også forstod at organisere. Ottos ældste datter skrev følgende til sin fætter i Danmark, Jacob Marstrand, den senere borgmester, som da var 18 år: *“Vor lille Scene var smagfuldt arrangeret af Fader, som kan gjøre Alting, og blev belyst af 8 Gaslamper. Vi sendte 102 Indbydelser rundt, som alle bleve modtagne, og vi havde fuldt Huus. Det engelske Stykke blev stærkest applauderet”*¹³⁸. Der har åbenbart også været et dansksproget stykke, så forestillingen har specielt henvendt sig til den lille dansk-sprogede befolkningsdel. De engelske og tyske befolkningsdele var større. Men danskerne kunne støtte sig til, at hele administrationen var dansk, guvernøren og hans stab, garnisonen, gendarmeriet, politiet, toldvæsenet, postvæsenet, embedslægen, apotekeren osv. De danske sociale aktiviteter samlede sig efter tidens skik særlig om kirken og menighedslivet og forskelligt kirkeligt socialt arbejde.

Hvad angår *Ottos bolig*, så forblev han gennem alle årene boende i Nørregade i det hus, vi tidligere har set beskrevet som “den gamle Patriciergaard med sin fornemme Arkitektur”. Mange andre byggede derimod nye be- kostelige hjem uden for byens handelscentrum. Guvernørens sæde var i 1871 blevet flyttet fra St. Croix til St. Thomas, hvor man få år forinden havde opført en ny guvernørbolig¹³⁹ og ny administrationsbygning på en bakke lidt oven for selve byen, og bakken blev derfor kaldt Government Hill. Deroppe i glansen fra guvernøren bosatte en del velhaverfamilier sig, som gerne ville vise, at de hørte hjemme i det selskab. Det var særlig folk, der nylig var kommet til penge, og de dannede et lukket miljø, hvori de indbyrdes udgjorde hinandens omgangskreds med en prangende selskabelighed.

Otto Marstrand og hans hustru flyttede aldrig op på Government Hill. Huset nede i Nørregade forblev rammen om deres hjem, for de var mennesker af den gamle skole. Ottos position i byen og stillingen som svensk-norsk konsul medførte, at han førte stort hus, og at der færdedes mange mennesker hos dem.

Ser vi på *hans tømmerhandel*, finder vi, at den mærkedes af nedgangskonjunkturerne for St. Thomas som havn. Det fik ham dog ikke til at indlade sig på hazarderede forretninger. Han var

tømmerhandler, ikke spekulant. Men risici var der også for ham. Det kunne give søvnløse nætter, når et stort sejlskib med canadisk tømmer, som skulle komme langs den orkanhærgede amerikanske østkyst, udeblev i lang tid; så var der dage, hvor han med ængstelse gik op på højdedragene over byen og spejdede efter skib.

Matrikelbøgerne¹⁴⁰ viser, at foruden dén dobbeltparcel, hvor tømmergården var indrettet, og dén ejendom i nr. 39, hvor han havde sit hjem, erhvervede han gennem årene *yderligere 3 ejendomme*¹⁴¹, alle i Nørregade. Dem lejede han ud. Han spekulerede ikke i ejendomme, for han var ikke af natur spekulant. Men han har investeret i fast ejendom som en forhåbentlig værdisikret form for opsparing, der kunne give ham et rimeligt løbende afkast og først og fremmest være ham en kapital til at sikre hans alderdom.

Men han kunne ikke sikre sig imod nedgangskonjunkturerne. De kom af uforudsigelige grunde.

Farvel til sejlskibe, goddag til hjuldampere

Dengang Otto omkring 1840 grundlagde sin tømmerhandel og i 1845 giftede sig og stiftede familie, var det på et solidt økonomisk grundlag. Kernen i dét grundlag var naturhavnen på St. Thomas, hvor øen ligesom omfavnede det store dybe havnebassin, hvor skibene kunne ligge i ly for naturkræfterne. Derved kom St. Thomas' havn til at spille en særlig rolle i hele Caribiens handelsstruktur. St. Thomas var - med et handelsteknisk udtryk - Caribiens *stabelplads*, også for tømmer. Her ankom til Otto Marstrand de store skibe med deres tømmerlast fra fjerne egne, og her omfordelte han tømmeret til småskonnerter, der førte det videre til mange forskellige destinationer.

For Otto var det ligegyldigt, om tømmeret blev bragt i land på hans tømmerplads, hvor nærboende købere fra St. Croix og den store ø Puerto Rico kunne komme og udvælge sig de ønskede træsorter, eller om det blev omladet ude

Pengeseddel udstedt af Den Dansk-Vestindiske Nationalbank. Den kunne indløses enten i bankens afdelinger på St. Thomas og St. Croix eller dens kontor i København. Som trykt på sedlen havde 20 francs en værdi af 14 kr. og 40 øre, hvilket svarede til, hvad en københavnsk arbejdsmand fik som ugeløn. For en negerarbejder på de vestindiske øer var det mere end en måneds løn. På forsiden er afbildet kong Christian 9. og udsigt over St. Thomas havn med byen Charlotte Amalie i forgrunden. På bagsiden er der et interessant billede af en anløbsbro for de lægtene, som transporterede gods fra de opankrede oceangående skibe ind mod land. Anløbsbroen er solid med et jernbanespor, hvorpå holder en fladvogn. Til højre står en konstruktion til at losse med.

i havnebassinet direkte fra oceangående skibe til de skonnerter, der fragtede det videre ikke bare til St. Croix og Puerto Rico, men til de utallige små Antiller og til det nærmeste Sydamerika. I begge tilfælde var handelen hans, og fortjenesten også.

I dampskibenes barndom, groft taget 1840'erne og 1850'erne, gik det endnu ganske godt; for datidens hjuldampere, som overtog mere og mere af transporten på Atlanten, konsumerede utrolig meget kul, så de kunne ikke klare turen fra Europa frem til Mellemamerika og Cuba uden at få suppleret deres kulforsyninger undervejs. Så blev St. Thomas *kulstation*¹⁴². I sejlskibenes tid havde skibene søgt ind til St. Thomas for at være i sikker havn; nu kom hjuldampene for at tage kul ind. Lige godt for Otto. Begge slags skibe lossede deres tømmer her. St. Thomas var stadig *stabelplads* for tømmer, som Otto videresolgte.

John Ericsson

I 1860'erne begyndte det at gå galt, fordi der skete tekniske forbedringer, som reducerede dampskibenes kulforbrug¹⁴³. Men Otto havde ikke kunnet forudse, at John Ericssons opfindelse af skibsskruen skulle komme til at trække det økonomiske grundlag bort under ham. Dampskibene kunne nu klare lange distancer uden at søge ind til St. Thomas undervejs for at få kul. Mellem- og Sydamerika kunne få tilført tømmer direkte, så det var ikke nødvendigt,

at Otto Marstrand ordnede tømmertilførslerne ved at omfordele dem i St. Thomas' havn. Hans tømmerhandel skrumpede ind. At det ikke skete fra den ene dag til den anden, skyldtes en viss "kommerciel konservatisme"¹⁴⁴ i hele området til fordel for St. Thomas. Men nedad gik det skånselsløst.

Otto beholdt selvfølgelig selve St. Thomas som sit marked, men det kunne ingen leve af; dertil kom St. Croix, der betød mere; men det vigtigste var, at lige så nær som St. Croix (70 km) lå heldigvis den meget store spanske ø Puerto Rico, og hans kunder på denne rige ø fandt det stadig nemmest at lade sig forsyne med tømmer fra Ottos tømmerhandel. Men derudover mistede han mere og mere af sit marked, så at hans forretning efterhånden blev reduceret til en brøkdel af, hvad den havde været.

Denne udvikling var ikke noget, som hans slægtninge i Danmark fattede. De betragtede stadig Otto som en "rig onkel i Amerika". Det er derfor, at hans bror Wilhelm ved årsskiftet 1866-67 skriver: "Otto beklager sig over Tiderne. Jeg havde troet, at han kunde yde noget mere til Mathilde; men det kan han ikke, siger han"¹⁴⁵. Man fornemmer, at Maleren ikke forstår noget af Dansk Vestindiens nedgangstid.

I 1891 døde Otto Marstrand som den længst levende af "de 5 Marstrand-brødre"¹⁴⁶. Han blev begravet på St. Thomas' gamle danske kirkegård. Den er fredet og gravstedet er bevaret med sine to store hvide marmorplader.

ST. THOMAS TIDENDE.

SATURDAY, MAY 16TH, 1891.

WE very much regret to chronicle the death of one of our oldest and most respectable citizens, ORTO JACOB MARSTRAND, who, after very short illness, departed this life yesterday noon. Mr. MARSTRAND was born in Copenhagen August 24, 1809, arrived in the West Indies 1832, and on the 4th of October 1845 was married to Miss ANNA DOROTHEA NISSEN. On the 1st of October in the same year he was appointed Lieutenant in the Bugher Corps of St. Thomas, and on June 11, 1867, was made Vice-Brandmajor here. His Majesty's favour was shown by conferring on Mr. MARSTRAND on the 28th of July 1869 the Knight of Dan ebiog Order, which was supplemented in 1883 by the decoration of Dannebrogsmænd. On the 20th May 1870 he received the appointment as Royal Swedish and Norwegian Consul at this place, and five years later—on the 10th of April 1875—was created Knight of the Vasa Order, the Knighthood of the St. Olaf Order being conferred on the 24th May 1878. He held likewise for some years the post of acting Brandmajor here. The funeral took place this morning, attended by the Honourable Government Secretary, and other heads of Departments, the actg. Brandmajor, officers and men of the Brandcorps, Consuls, a posse of police, and a large and respectable concourse of people, interment being in the Military Cemetery. Two daughters, a son, numerous grandchildren and other relatives survive the deceased, to all of whom our sympathy is extended.

Otto Marstrands svigermor havde ligget begravet i 38 år på gravstedet, da hendes datter, Ottos hustru, døde; måske havde hun før sin død tilkendegivet, at hun ville begraves hos sin mor. Mor og datter fik en fælles gravsten, en hvid marmorplade. Da Otto blev begravet 5 år senere, fik han en tilsvarende hvid gravplade i samme størrelse og med samme typer af indhuggede bogstaver. "Otto Marstrand 24 August 1809 - 15 Mai 1891" "Børn og Børnebørn satte dette Minde".

Her hviler Otto Marstrand (1818-1891) på den fredede gamle danske kirkegård på St. Thomas. Foto 1995. Ved graven står bogens forf., hans oldebarn Otto Marstrand (1919-2004). Hvis de to kunne snakke sammen, ville de finde, at mellem den enes fødsel og den andens død ligger to århundreder, 1800- og 1900-årene, med uanede tekniske omvæltninger, som totalt har ændret menneskehedens livsvilkår. For første gang i menneskets historie opstod der søfart uden sejl, kørsel uden trækdyr, lys uden ild, samtale uden samvær; og den ældgamle drøm fra menneskets barndom var blevet virkelighed i flyvningen og rejsen mod stjernerne. Og de to ville med deres begrænsede forståelse undre sig med hinanden over, hvorledes de næste par århundreder vil bringe langt mere revolutionerende tekniske muligheder og ændringer af menneskelivet for vore efterkommere.

Henvisninger og noter til kapitlet om Otto Marstrand

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

- Dagbog** Dén dagbog fra 1825, som de 5 brødre 14-årige kusine Wilhelmine Smith (1811-1874), datter af Petras bror Daniel Smith, skrev under sit ophold i Kbhvn. Håndskreven. I Borgmesterliniens eje.
- Dan.Sm.I** "Optegnelser" af Daniel Smith (1782-1871), første Del, optrykt i Personalhistorisk Tidsskrift, anden Række, 1. Bind (1886) 161-216.
- Dan.Sm.II** Daniel Smiths "Optegnelser", anden Del (Slutning), optrykt smst., 2. Bind (1887) 1-45.
- Tr.Ma.I** "Slægten Marstrand" af Troels Marstrand (1815-1889). Hans egen udgave af bogen (Kjøbenhavn 1885). Trods titlen er den ikke en slægtbog, men en personlig erindringsbog.
- Tr.Ma.II** Den af borgmester Jacob Marstrand (1848-1935) m.fl. foranstaltede genudgivelse/andenudgave (1915) af Troels Marstrand: Slægten Marstrand. Suppleret både med et brevtillæg og en slægttavle.
- NB. I ovennævnte bogs brevtillæg findes optrykt et antal breve til og fra en Otto Marstrand. Man skal være opmærksom på, at det ikke drejer sig om den ældste af "de 5 Marstrand-brødre", altså ikke den vestindiske Otto Marstrand, men derimod en af hans nevøer, som var opkaldt efter ham, og som var søn af den næst yngste af "de 5 Marstrand-brødre", dvs. Troels Marstrand. Nevøen har ingen Marstrand-efterlæg og er derfor ikke særskilt omtalt i nærværende bog. Han var i en årrække bosat i Vancouver som brygger. Med ham korresponderede især en fætter, borgmester Jacob Marstrand; og da det netop var borgmesteren, som stod bag brevtillægget til anden-udgaven Tr.Ma.II, så indtager de to's korrespondance en fremtrædende plads. Mange af brevene begynder med "Kære Otto". Men der er i brevsamlingen ingen breve til eller fra den vestindiske Otto.
- FA Familiearkiv.** Det omtales nærmere i begyndelsen af noterne efter det næste kapitel om den næstældste bror, maleren Wilhelm Marstrand. I arkivet findes en samling af breve skrevet i årene 1855-1863 af den vestindiske Otto og hans hustru Annie f. Nissen. Der er 8 breve fra Otto og resten er fra hustruen. Samlingen er p.t. hos maleren Wilhelm Marstrands sønnesøns sønnesøn, Vilhelm Marstrand (f. 1949).
- Vi.Ma.HSS** Privatarkivet for Vilhelm Marstrand (1884-1955, malerens sønnesøn), i Rigsarkivets håndskriftsamling XIII.
- Vi.Ma.Slægt** Hans udvidede slægttavle af 1951. Den er utrykt. Et maskinskrevet eksemplar findes i hans ovennævnte arkiv, Diverse Slægter, pakke 6, og bør ikke forveksles med et ligeledes maskinskrevet forlæg smst. af 1950.
- O.Dr.HSS** Privatarkivet for hofjuvelér Ove Dragsted (1913-1999) i Rigsarkivets håndskriftsamling, Ny række, 1994/2.
- VGT** Under redaktion af Johs. Brøndsted: Vore Gamle Tropekolonier, 2. ændrede udgave (forlaget Fremad 1966-68).
- Ove Hornby** Kolonierne i Vestindien (Politikens Forlag 1980).

Otto, drengflokkens storebror

- 1 Skidne fødder
Tr.Ma.I s. 11, slettet i Tr.Ma.II.
- 2 Wilhelmines dagbog
Wilhelmine Smith (f. 1811) var datter af provst Daniel Smith, som var bror til Marstrand-brødrenes mor Petra. I noterne til denne bogs kapitel om den første Marstrand-familie i Danmark er der et udførligt notat om Wilhelmine og dagbogen. Jeg henviser dertil.
- 3 Mine
Mine Prytz (f. 1812) var også brødrenes kusine, Hun var datter af Petras søster Helene, g. Prytz. Hun blev kaldt Mine til forskel for den ældste af de to kusiner, som blev kaldt ved sit fulde navn Wilhelmine.
- 4 Maleriudstilling
Wilhelmines dagbog, 2. maj.
- 5 Et hjerte, skåret i rav
Smst. 12. maj.
- 6 Ottos uventede besøg
Smst. 13. maj.

7 Sejltur til Charlottenlund

Smst. 6. juni.

8 Pianofabrik

Tr.Ma.I 124 hhv. II 92 oplyser, at det var Andreas Marschall's pianofabrik. Om ham henviser jeg til Dansk Biografisk Leksikon. Hans pianofabrik var den førende i Danmark.

9 Oplært af faderen

Dan.Sm.I 193.

10 Håndværker lidet agtet

Tr.Ma.I 124 hhv. II 92.

11 Følte sig tilsidesat

do.

12 Moderen solgte sølvtøjet

Smst. 17 hhv. 23.

13 Rejste med orlogsbriggen

Smst. 124 hhv. 92.

14 Adgang tiul de bedste huse

do.

15 Orgelbygger og instr.mager

Dan.Sm.I 193.

16 Orglets genfødsel

Brev af 1. sept. 1836 fra Petra til sønnen Oswald under dennes ansættelse i Danzig ved opmålingsarbejder i Østersøen. I Oswalds lille samling af efterladte papirer i FA findes en afskrift med hans egen håndskrift. Han har sikkert sendt sin mors brev videre til Wilhelm i Rom, for brødrene var levende interesseret i nyheder om hinanden.

17 Rejste til USA.

Tr.Ma.I 125 hhv. II 92.

Hvad er Vestindien?

18 Ingen fast forbindelse

Skildringen er hentet fra VGT bd.3, 96.

19 "Vigilant"

VGT bd.4, 82-83. Se også Kay Larsen: Dansk Vestindien (1928), 339 og 442.

20 Admiralens beskrivelse

VGT bd.3, 98.

21 Dampskibenes indtog

Smst. 123.

22 Havnen var en livskilde

Smst. 120. Kun en ringe del af importen var beregnet for St.Thomas selv. Varerne oplagredes midlertidig dér, eller de blev endog direkte omladet til småskonnerter, som fragtede dem til andre øer i Caribien.

23 Is. -

Isen stammede fra Wenham Lake nær Boston i USA. Vandet i denne sø var særlig rent, fordi den kun var dannet af kilder uden at have tilløb af nogen flod. Desuden var isen derfra frosset under meget lav temperatur og indeholdt derfor megen kulde. Isen savedes om vinteren i store regelmæssige firkanter, som ved heste blev bragt op i vældige forede ismagasiner ved bredden. Når foråret havde gjort udskebningsstederne i Boston farbare, blev disse store isblokke fragtet dertil på jernbanevogne. Det var opfindelsen af dampjernbaner som muliggjorde, at is blev en exportvare. Isskibene var forede med hør eller savspåner,

og her blev blokkene lagt klods op ad hinanden, så at ladningen udgjorde een sammenhængende ismasse. På St. Thomas blev isen opbevaret i et særligt ishus, hvor mellemrummene mellem de tredobbelte ydervægge var foret med isolerende lag af savspåner. Denne skildring er hentet fra billedtexten til dét litografi, som repræsenterer St. Thomas i det berømte billedværk "Danmark", som i 1856 blev udgivet af Emil Bærentzen & Co.s litografiske institut, og som viste det ypperste, som man med datidens teknik kunne præstere.

24 Teglværker ved Flensborg

VGT bd. 2, s. 307

Otto bosætter sig på St. Thomas

25 Fik betroet kompagniskab

Tr.Ma.I 125. De kritiske ord om, at "Sønnen ikke duede" er selvfølgelig censureret bort i Tr.Ma.II 92.

26 To store lodder

Der var ikke gadenumre; men lodderne dvs. parcellerne i hvert "kvarter" var nummererede. "Maaleprotocol for Byen Charlotte Amalie" fra årene 1801 og senere (i Rig-sarkivet) viser for Kongens Kvarter flg.: Lod nr. 34 strakte sig langs Hospitalsgade fra Nørregade ned til stranden; den var 300 alen lang, omregnet til meter: 188 m lang. Lod nr. 35, nabogrunden, havde samme længde. Den første var lige bred overalt, nemlig 65 alen = 41 m. Den anden var lidt skæv: den var 41,5 alen = 26 m bred mod N ved Nørregade, men mod S ved stranden var den 65 alen = 41 m bred ligesom nabogrunden. Hele den dobbelte grund med tømmerpladsen var altså ved stranden 82 m bred, men mod Nørregade kun 67 m.

27 Arkitekttegninger

"Kunstakademiets Vestindienstudier. Opmålinger af bygninger på St. Thomas og St. Croix". Ved Thorkel Dahl og Kjeld de Fine Licht. (Kunstakademiets Arkitektskoles Forlag 2004). Tegningerne er venligst udlånt fra Kunstakademiet.

28 En embedsmand

N.A. Kjær: "25 Aar i Vestindien" (Rosenbergs Bogtrykkeri 1934) s. 91..Forfatteren var politi assistent på St. Thomas 1883-1901, derefter kgl. bogholder.

29 Ung pige var gæst

Thora Visby-Petersen: St. Thomas (Erik Jungs Forlag, Kbhvn. 1917), s. 17.

30 T. Kruse

Theodor Wilhelm Conrad Kruse (1845-1927) har efterladt stemningfulde billeder af exteriører på St. Thomas.

31 Plantegning

Tegningerne er venligst udlånt fra Kunstakademiet.

32 Moskitonet som små bure

Visby-Petersen. 8.

33 "En komplet Dame"

Tr.Ma.I 125. Ordene er censureret bort i Tr.Ma.II 93.

34 Negerinde til opvartning

Jacob Marstrand: Tilbageblik (Gyldendal 1915) 36.

Otto Marstrands fantastiske svigerfar

35 Otto Marstrands svigerfar

Johan Peter Nissen (1767-1841). Kom i 1792 til Dansk Vestindien. Blev 1799 gift med Anna Gartner, se note nedenfor.

36 Surinam.

Hollandsk besiddelse på det sydamerikanske fastland, øst for Venezuela.

37 En brig

Sejlskib med 2 master og med ræer på begge masterne.

38 Kaperskibe

Privatejede fartøjer i den engelske stats tjeneste ved kontrollen med verdenshavene. De var autoriserede til at opbringe ethvert skib, som medbragte "kontrabande".

39 Kontrabande

Kontrabande var en fællesbetegnelse for alle dén slags varer, som englænderne havde forbudt transport af til fjendeland. Fjendeland var hele det europæiske fastland, som Napoleon og hans allierede beherskede. Man kaldte transportforbudet for fastlandsspærringen. Også fjendelandenes kolonier blev afspærret, i Vestindien både de store spanske øer og talrige små franske og hollandske kolonier såvel som de dansk-vestindiske øer. Englænderne kontrollerede ved hjælp af orlogsskibe suppleret med privatejede kaperskibe, at der ikke blev sejlet med kontrabande.

40 Anekdote

Fortalt af Joh.P. Nissens datterdatter Astrid Emily Svendsen (1877-1953). Hun var min faster, og var moster til min fætter, hofjuvelér Ove Dragsted, hvis nedskrift af anekdoten findes i O.Dr.HSS, pk. 41.

41 The gun has been fired

Dagens begyndelse og flaghejsningen blev markeret ved et kanonskud fra fortet.

42 St. Croix og Puerto Rico

Fra St. Thomas var afstanden til begge øer omkr. 70 km.

43 Otto Marstrands svigermor

Om Anna Gartner (1783-1848) findes ikke andre oplysninger end i kirkebogen for St. Thomas' danske lutherske kirke. Hun blev i det engelsksprogede Vestindien kaldt Annie eller Anny. Faderen var Herman Gartner, toldforvalter (kgl.kasserer) og vejermester. Hendes mor hed Elisabeth, f. Birch. Om dem findes ingen sikre data. Anna Gartner blev i 1799 gift med Joh. P. Nissen.

Marstrands børn, hvor gå i skole i vestindien

44 Et broget billede

Skildringen af skoleforholdene i Dansk Vestindien er hentet fra VGT bd. 2, s. 142-146.

45 Læst med ham om aftenen

De to citater er fra Ottos brev af 23. juni 1855 til Grethe, Wilhelms hustru. FA. Brevet er ifølge sit indhold skrevet lige efter Osvalds afrejse, som må have fundet sted omkr. 20 juni 1855.

46 Girls do not attend school

Annies brev til Grethe, uden dato, oktober 1855. FA.

47 Dagsprogrammet

Forløbet af de daglige lessons har Annie redegjort for i sit brev af 30. juni 1858 til Grethe. De to foregående citater er

også derfra. FA.

48 Pigerne fik lært at læse

Egentlig mente Otto Marstrand, at det ville have været bedst for hans døtre ligesom for sønnerne, at få nogle års skolegang i Kbhvn., men han resignerede: "Jeg vil nu haabe, at vi i Valget af Lærerinden har været heldige, saa at mine kjære Smaapiger ikke skal savne den Fordeel, som et længere Ophold dér vilde have været for dem" - nemlig nogle år i Danmark. Ottos brev af 15. april 1858 til Wilhelm. FA.

En 9-årig rejser over Atlanten

49 Være ham i moders sted

Ottos ovennævnte brev af 23. juni 1855 til Grethe.

50 Temmelig høj af sin alder

Smst.

51 Eft. øvelse ombord forståelig

Smst.

52 I will not repeat

Annies nævnte brev af oktober 1855.

53 Dette offer er nødvendigt

Brevet af 23. juni til Grethe.

54 Den 4. august 1855

Datoen er nævnt af Osvald i det 2. af hans to Flensborg-breve, den 6. august 1862. FA.

55 Such dear relatives

Annies ovennævnte brev af oktober 1855.

56 Brodersen dined with us

Smst.

57 Altid glad ved dit venskab

Fra Wilh. Marstrands hustru Grethe f. Moldenhauer til Theodor Marstrands hustru Mathilde f. Tjaden, dateret "Mandag Aften". Brevet handler om deres ægtefællers vestindiske nevø Osvalds forestående konfirmation i påsken 1862 og må være skrevet i begyndelsen af året.

58 Malerens blyforgiftning

Karl Madsen: Wilhelm Marstrand (udgivet af Kunstforeningen, Kbh. 1905), s. 221-222.

59 Skaffe ham husrum

Brev, der ligesom det ovennævnte er fra W. Marstrands hustru Grethe til svigerinden Mathilde. Det er dateret "Fredag Nat" og er skrevet, fordi Grethe vil rejse et par dage til Stege for at besøge Wilhelm, som er ved at være rask efter sin blyforgiftning. Dét vil hun gøre "for at være samlet med ham paa vor Bryllupsdag paa Søndag". Den 8. juni faldt på en søndag i 1856.

60 Trænger til et koldere klima

Ottos brev af 28. februar 1856 til Wilhelm. FA.

61 Under et mandligt tilsyn

Smst.

62 Ikke glemme dit løfte

Smst.

63 Udgifter til kost, logi, vask

Ottos brev af 30. april 1856 til Grethe. FA.

64 Benytte sin skoletid godt

Ottos brev af 15. april 1858 til Wilhelm. FA.

65 Temmelig påståelig

Af s.d. til Grethe. FA.

66 Grethe om konfirmation

Ovennævnte brev fra Grethe til Mathilde, kun dateret "Mandag Aften". Brevet er tydeligvis skrevet bl.a. med henblik på Osvalds forestående konfirmation i påsken 1862, jfr. næste note. FA.

67 Skal konfirmeres til påske

Ottos brev af 28. aug. 1861 til broren Wilhelm. FA.

68 Uddrag af beskrivelse

Osvalds 1. Flensborg-brev, 28. juli 1862. FA.

69 Capt. Brodersens bror

Dette og de flg. citater er fra Osvalds 2. Flensborg-brev, 6. aug. 1862. FA.

70 Præliminærexame 1863

Oplyst i stamtavlen bagi Tr.Ma.II, 201.

71 Osv. har skildret levende

Rejsen fra Danmark til St. Thomas har Osvald fortalt om i to breve, begge i FA. Det ene er af 12. juli 1865 til farbroren onkel Wilhelms hustru, tante Grethe. Det andet, af 6. dec. 1865, er til fætteren Jacob, den senere borgmester i København. Fra dette sidste brev stammer de to citater, der begynder med ordene "Det sidste Land" og "Naar man nærmer sig". De øvrige citater er fra brevet til tante Grethe.

72 Ikke anlæg som købmand

Tr.Ma.I 125. Sætningen er slettet i Tr.Ma.II.

73 Blev anbragt

Tr.Ma.I 125 hhv. II 93.

74 Tjener mange penge

Brev af 27 nov. 1869 fra maleren Wilhelm Marstrand til sønnen Poul. FA.

75 For lettroende

Ottos brev af 20. marts 1878 til broren Troels. Rigsarkivets privatarkiver nr. 5959, Troels C.D. Marstrand.

76 Livet ebbede ud

Hans farbror Troels skriver fejlagtigt i sin slægtsbog Tr.Ma.1 125 hhv. II 93, at Osvald døde 1882. Men stamtavlen bagest i Tr.Ma.II, s. 201, har det korrekte årstal.

77 "Aldrig til Vestindien mer"

Brev af 2. dec. 1881 til Troels Marstrand d.y. (1854-1929) fra hans forlovede Josefine Torp, som opholdt sig i Starup præstegård (v. Kolding) hos Troelses søster Marie, gift m. pastor Vald. Brücker. I slægtens eje.

78 Ingen efterslægt i Danmark

Osvald blev gift i 1873 med Therese Dalmau, som efter hans død giftede sig igen (kun 2 uger før den gamle Otto Marstrands død i maj 1891) m. Bernhard H.A. Michaelsen, købmand på St.Thomas. Osvald havde i sit ægteskab 5 børn, jfr. Vi.Ma.Slægt 11-14:

1) Sønnen OTTO VILHELM Marstrand (f. 1874 Ponce, d. som ung 1903 St. Thomas), ingen børn.

2) Datteren Alice (f. 1875 Ponce, død spæd som etårig).

3) Sønnen OSVALD Alfred Marstrand (f.1877 Mayaguez, Puerto Rico, d. ca. 1950 i Sydamerika). Gift 1. gang i 1902 på St. Thomas med Adèle Font, som døde barnløs året efter; gift 2. gang med Rosa Miro Quesada; havde med hende 5 børn, alle døtre, som ikke har givet slægtnavnet Marstrand videre.

4) Sønnen Troels OTTO Marstrand (f. 1879 St. Thomas, d. ca. 1950), gift 1911 i Nestfield, New Jersey, med Evelyn

Tinkey; i ægteskabet en søn og en datter: Deres søn Robert (f. 1911), pilot, var ved udarbejdelsen af Vi.Ma.Slægt i 1951 angivet som ugift, men menes at have fået børn senere og en efterslægt i Sydamerika. Deres datter Lilians børn har ægtefællens efternavn Powers.

5) Sønnen Theodor Frederik (FREDDY) Marstrand (f. 1881 St. Thomas, d. efter 1951); rejste til Danmark og var ansat i Store Nordiske Telegrafskab; blev gift 1906 i Petrograd med Ingeborg Thorsted, men døde barnløs 1916 i Petrograd.

Konsulen beklager sig i Stockholm

79 Svensk-norsk konsul

Jf. slægttavlen bagi Tr.Ma.II, s 200

80 Diverse ordener

Smst.

81 Konsulens besværligheder

Brev af 20. januar 1871 fra Otto til udenrigsministeriet i Stockholm. I det svenske Riksarkiv.

82 Ottos håndskrift

Brev af 7. marts 1869 fra Wilhelm til sønnen Povl. Aftrykt i Raffenberg: Wilhelm Marstrand (Kjøbenhavn 1880) 85.

83 Otto søger om vicekonsul

Brev af 25. sept. 1875 fra Otto til udenrigsministeriet i Stockholm. I det svenske Riksarkiv.

84 Jens Svendsen forpligter sig

Citatet er fra svigersønnens accept af hvervet som vicekonsul ved brev ligeledes af 25. sept. 1875 til udenrigsministeriet i Sth. Smst.

85 Forlod sin svigerfar

Om Otto Marstrands svigersøn, gift med datteren Annie Lætitia Marstrand, henvises til Ove Dragsted: Jens Svendsen (privattryk, Kbh. 1946).

Samfundsomvæltninger og naturkatastrofer

86 Slavehandel forbudt 1792

VGT bd. 2, 162 og 180. Hornby 184-189.

87 Kaos på Tortola efter 1833

Smst. bd. 3, 13. Hornby 245.

88 Svømmede til Tortola

Kay Larsen: Dansk Vestindien (1928) 250.

89 Kun børnene blev frie

Smst. 245-246 og 252. Jf. VGT bd. 2, 284.

90 Negeruro på St. Croix

VGT bd. 2, 286-292. Hornby 255-261.

91 2. halvdel af 1800-årene

Se Per Nielsen (red.): Fra slaver til frihed, udgivet af Nationalmuseet 2001.

92 Kolera

Smst. 105-106.

93 Annie Lætities skildring

Erindringen blev dikteret til en datter. Jf. Ove Dragsted:

Jens Svendsen (privattryk 1946) 15.

94 For sit helbreds skyld

Tr.Ma.I 125 hhv. II 93.

95 The Times om gul feber

VGT bd. 3, 98-99.

96 Orkan fulgt af jordskælv

Smst. 101-103.

97 Osvalds "jordskælvsbrev"

Brev af 29. nov. 1867 fra Osvald til hans tante Mathilde, enke efter den yngste af de 5 Marstrand-brødre, Theodor, i brevtillægget til Tr.Ma.II 163-164. Men dér er hans underskrift stavet forkert; han skrev aldrig sit navn med "dobbel" w, der blev anset for en tysk staveform i den generation.

98 Næste brev, et halvt år efter

Brev af 12. febr. 1868 fra Osvald til hans tante Mathilde, i FA. Brevet er skrevet på St. Thomas, men Osvald oplyser deri flg.: "Jeg har endnu ikke taget nogen Bestemmelse med Hensyn til mit fremtidige Opholdssted; det bliver sandsynligvis Porto Rico", - og det blev det.

Forbindelsen med brødrene i Danmark

99 "Otto skuffet år efter år"

Formuleringen er Troelses originale i Tr.Ma.I 135. Den er slettet i Tr.Ma.II.

100 Søofficeren Oswalds besøg

I Troels Marstrands bog er fejlagtigt anført 1836; men det var i 1837, at han rejste med orlogsbriggen "St. Thomas".

101 Klimátfeber

Tr.Ma.I 136 hhv. II 98.

102 Fare for hans liv

Dansk Biografisk Leksikon.

103 Besøgte Danm. endnu ugift

Tr.Ma.I 125 hhv. II 93. Årstallet 1839 stemmer ikke med, at Otto i nedennævnte brev fra 1856 oplyser, at han hidtil har besøgt Danmark to gange, i 1832 og i 1842. Noget tyder på fejl i alle disse årstal. Maleren Christen Købkes billede af Otto er signeret 1841.

104 Lille Willy var alt for ung

Ottos brev af 30. april 1856 til Grethe. FA.

105 Følte savnets hele styrke

Smst.

106 Annie til Lübeck/Hamborg

Ottos brev af 28. febr. 1856 til Wilhelm. FA.

107 Dét beder jeg Troels besørge

Ottos brev af 29. juni 1856 til Grethe. FA.

108 Overlod bolig

Tr.Ma.I 63 hhv. II 50-51. Troels henlægger fejlagtigt besøget til 1855 i stedet for 1856. Fejlen gentages i Tr.Ma.I 123 hhv. II 93. Brevene beviser, at året var 1856.

109 Her troubles were manifold

Annies brev af 17. juli 1856 fra Lübeck til Troels. FA.

110 Giving Troels all this trouble

Annies brev af 16. sept. 1856 fra Altona til Malerens hustru Grethe. FA.

111 Familien i Frd.berg have

Jf. Karl Madsen: Wilhelm Marstrand (udgivet af Kunstforeningen, København 1905), s. 329-330.

112 Otto og Annie i Lübeck

Annies brev af 30. juli 1857 fra Lübeck til Grethe. Brevet oplyser, at Otto er sammen med Annie og de 2 døtre.

113 En strålende modtagelse

Annies brev af 30. juni 1858 fra St. Thomas giver det ud-

førlige referat af modtagelsen.

114 Omgang sparsomt tildelt

Ovennævnte brev af 15. april 1858 fra Otto til Malerens hustru Grethe.

115 Brødre var beskæftigede

Brev af samme dato til Maleren.

116 Til Danm. eft. Theodors død

Den vestindiske Marstrand-families ophold i Danmark i 1863 er omtalt i 3 af de breve, som Maleren skrev til sin hustru Grethe i juni måned, da han var på kurophold i Carlsbad, fx brev af 22. juni: "Det glæder mig, at Anny har det bedre og kan komme paa Landet. Otto taler vel heller ikke om at reise".

117 Til Danm. efter jordskælv

Tr.Ma.I 123 hhv. II 93 omtaler ikke specielt jordskælvsbesøget, skønt det var det længste.

118 Fandt jeg erstatning

Jacob Marstrand: Tilbageblik (Gyldendal 1928) 54. Den senere borgmester i Kbh. sætter i denne bog ankomsten til 1867. Jordskælvet skete 18-20. nov., så den vestindiske familie kan ikke være kommet til Danmark før i 1868. Det fremgår også af nedennævnte brev fra Wilhelm Marstrand.

119 Han vil af og til rejse derud

Wilhelms brev af 17. maj 1868 til sønnen Poul. FA.

120 Her sidder jeg i Porto Rico

Brev af 19. juli 1868 fra Osvald til tante Mathilde. FA.

121 Osvald tjener mange penge

Wilhelms brev af 27 november 1869 til sønnen Poul. FA.

122 Endnu boe de i Hotel Garni

Do. af 2. sept. 1868. FA.

123 Selskaber og baller

Do. af 3. febr. 1869. FA.

124 Schweiz og Paris

Wilhelm Marstrands brev af 25. marts 1870 til fætteren Troels Smith. Brevtillægget til Tr.Ma.II 168-169.

125 Tilbage til Vestindien

I dette brev oplyser Wilhelm, at Otto vil fejre sølvbryllup i København (oktober 1870), "hvorpaa han rejser tilbage til sin Konsulbestilling og tager formodentlig sin ældste Datter med, som skal giftes paa St.Thomas". Om familien rejste samlet eller ej, er usikkert. Datterens bryllup blev holdt på St. Thomas juni 1871. Den yngste søn Julius var dog forblevet i Danmark for at gå i skole.

126 Fire gange til Danmark

Udover de fire besøg, som er nærmere omtalt i denne bog, har der muligvis været yderligere et besøg i første halvdel af 1850'erne. Brev af 12. juli 1865 fra Osvald til Malerens hustru Grethe antyder det måske. Brevet, som er skrevet ved Osvalds tilbagekomst til St. Thomas som 18-årig efter over 9 års ophold i Danmark, fortæller, at nogle billeder, "som hænger paa Væggen, er bleven fuld af Pletter. Disse Billeder have nemlig under Europareisen været indelukkede i et ubeboet Huus, hvor der er kommen Fugtighed til dem". Ytringen kan betyde, at medens Osvald endnu opholdt sig i København, har den vestindiske Marstrand-familie, eller i alt fald ægteparret, for nylig været på besøg i Europa. Men ytringen kan måske også vise tilbage til besøget i 1856-58.

- 127 Er ej bange for lange rejser
 Ottos brev af 20. marts 1878 til broren Troels. Rigsarkivets privatarkiver, nr. 5959, Troels C.D. Marstrand.
- 128 Kaffe og gammel rom
 Moderen Petras brev af 22. aug. 1837 til sønnen Troels, i brevtillægget til Tr.Ma.II 141.
- 129 Romerske småsager.
 Wilhelms bryllupshilsen af 18. nov. 1847 fra Rom til lillebroren Theodor, i "Til Minde om Theodor Chr. Marstrand" (privattryk 1917) s. 7-8.
- 130 Tobakken gav overskud
 Tr.Ma.I 62 hhv. II 50.
- 131 Langt brev fra Oswald
 Søofficeren Oswalds brev af 20. nov. 1847 til broren Wilh. i brevtillægget til Tr.Ma.II 148.
- 132 "Directe fra Otto" til Rom
 "Foruden Eders Breve - - fik jeg endnu et directe fra Otto" skriver Wilh. fra Rom i sin ovennævnte bryllupshilsen af 18. nov. 1847 til lillebroren Theodor.
- 133 Igår skrev jeg.
 Theodors brev af 12. aug. 1855 til hustruen Mathilde, i ovennævnte "Til Minde - -", s. 14.
- 134 Svarbrev til Jacob
 Ottos brev af 12. juli 1864 til hans afdøde bror Theodors ældste søn Jacob (den senere borgmester i Kbhvn.). Hos borgmesterens oldebarn Erik Marstrand (f. 1932).
- 135 Brev, han skrev som 68-årig
 Ottos ovennævnte brev af 20. marts 1878 til broren Troels, Rigsarkivets privatarkiver nr. 5959, Troels Marstrand. Citatet angår Morten Pontoppidan (1851-1931), som var gift med maleren Wilh. Marstrands datter Julie. Han var en forkæmper for Grundtvigs ideer, også ved sit forfatterskab og gennem sit tidsskrift Tidens Strøm.

Ottos rolle i det vestindiske samfund

- 136 Danebrogsmand.
 Jf. slægttavlen bagest i Tr.Ma.II.
- 137 Brandmajor.
 Smst.
- 138 Stærkest applauderet
 Brev af 11. marts 1866 fra Ottos ældste datter Emily til fæteren Jacob Marstrand, den senere borgmester i Kbh. Hos borgmesterens oldebarn, Erik Marstrand (f. 1932).
- 139 Ny guvernørbolig
 VGT bd. 3, 131.
- 140 Matrikelbøgerne.
 Rigsarkivets vestindiske lokalarkiver, Matrikler for Charlotte Amalie.
- 141 Yderligere 4 ejendomme.
 Ifølge matriklen for 1880 ejede Otto yderligere 4 ejendomme med flg. beliggenhed set i forhold til lodderne 34-35 (tømmerpladsen): Vest derfor, nærmere bymidten, lodd nr. 39, her var Marstrand-familiens hjem. Øst derfor, dvs. øst for Hospitalsgade, lodderne 26, 27a og 32. Med undtagelse

af den lille udparcellerede lod nr. 27a, som kun gav plads til et hus ved Nørregade, var alle store og af den lange type, som strakte sig ca. 200 m fra Nørregade ned mod havnen. Alle Ottos lodder lå på Nørregades sydside.

- 142 Kulstation
 Kay Larsen: Dansk Vestindien (1928) 272.
- 143 Reduceret kulforbrug
 VGT bd. 3, 124.
- 144 Kommerciel konservatisme
 Smst. 122-123.
- 145 Det kan han ikke, siger han
 Wilhelms brev nytårsaften 1866 til broderen Troels, i brevtillægget til Tr.Ma.II 159.
- 146 Det var i Kbh., Oswald døde. Jf. slægttavlen bagest i Tr.Ma.II.

Slutnote

Den ældste af "de 5 Marstrand-brødre", Otto Marstrand, fik 5 børn i sit ægteskab, 3 sønner og 2 døtre:

- 1) Nicolai **Osvald** Marstrand (f. 1846 på St. Thomas, d. 1881 i Kbh., Holmens kirke), g. 1873 i Ponce på øen Puerto Rico (omkring 70 km Vest for St. Thomas) med Therese Dalmau (f. 1853 Puerto Rico, d. 1928 Gorozal, Panama). To af deres sønner havde børn. Den eneste sønnesøn blev noteret at være ugift som 40-årig ved udarbejdelsen i 1951 af Vi.Ma.Slægt, og de øvrige børnebørn var piger, som giftede sig ind i andre slægter, hvis navne blev deres børns.
- 2) **Emily** Ottilia Marstrand (f. 1848 St. Thomas, d. 1933 Kbh. Garnisons), g. 1871 St. Thomas med Gustav Gyllich (1844-1916), bankdirektør. Ægteparret flyttede 1895 til Danmark, jfr. slægtstavlen bagest i Tr.Ma.II, s. 200, samt Vi.Ma.Slægt 53.
- 3) **Annie Lætitia** Marstrand (f. 1850 St. Thomas, d. 1933 Gentofte), g. 1875 St. Thomas med Jens Svendsen (1843-1927), købmand, grosserer på St. Thomas. Ægteparret flyttede 1885 til Danmark. Hun er den eneste af de 4 børn, som i Danmark har efterkommere med slægtsnavnet Marstrand. Hun og hendes efterkommere udgør dermed i Danmark dén af Marstrand-slægtens "linier", som nedstammer fra den ældste af "de 5 Marstrand-brødre", Otto, og betegnes som den danske Marstrand-slægts vestindiske linie. Hendes søn, direktør for Albanibryggerierne i Odense, Jens Aage Marstrand (1880-1964) fik kgl. bevilling for sig, for sin søn, rektor Otto Marstrand (f. 1919) og sin sønnesøn Troels Marstrand (f. 1955) til at føre slægtnavnet Marstrand. (**Vilhelm** Marstrand (f. jan.1855 St. Thomas, d. jan.1857 Kbh. Trinitatis).)
- 4) **Julius** Marstrand (f. 1859 St. Thomas, d. 1942 England). Han bosatte sig i England; gift med den amerikanske Emma White (1863-ca. 1950). Han er stamfar til den engelske Marstrand-slægt. I 1920'erne og 1930'erne kom Julius flere gange fra England på besøg i Danmark, særlig hos nevøen i Odense og hos niecen gift Dragsted.

DEN NÆSTÆLDSTE BROR WILHELM MALEREN

Dreng og ung	147
To ophold i Rom og et mellem spil	165
Tiden 1848-64 mellem de slesvigske krige	189
Malerens sidste leveår fra 1864	221
Henvisninger og noter	229

DRENG OG UNG

Dreng i København	149
Barndomshjemmet	
Skoledrengen	
En rapkæftet kunstnerspire hos Eckersberg	152
I lære hos Eckersberg	
Af sted i bagermester Købkes hestevogn	
Hjertedybet hos Wilhelm	155
Musik i København	
Musik i Rom	
Den unge maler - hvordan såe han ud?	160

Om Maleren skrev en sønnesøn engang således i et lille hæfte angående slægten: “Om ham er der skrevet så meget, at der her ikke skal nævnes andet, end at han blev født 24. dec. 1810, døde - - , var gift - - med- - ”¹. Det er ikke fristende at gøre ligesådan her; han skal ikke for sin kunsts skyld have en reduceret plads i denne bog om slægtens kæde.

Nu er sagen imidlertid den, at jeg allerede har udgivet en stor bog om Maleren (Otto Marstrand: Maleren Wilhelm Marstrand. Thaning & Appel, København 2003, i det flg. omtalt som “Malerbogen”), og deri har jeg fortalt hele hans livshistorie. Der er også afbildet en stor mængde af hans herlige malerier i farver. Hvad bliver der så tilbage til slægtbogen her? Et kortfattet resumé? Nej, her griber vi sagen an på en anden måde. Ikke så mange ord; for historien om hans liv har jeg fortalt indtil mindste detalje i “Malerbogen”. Ikke malerier, for slægtbogen her har ikke farvebilleder. Men Wilhelm Marstrand kommer os til hjælp selv. Hans tegninger er en skatkiste. Op fra den vil vi hente en mængde situationsskildringer. Teksten her i bogen har kun 4 afsnit tilfælles med den ovennævnte “Malerbog”. De kan ikke undværes her, for de er særlig vigtige for vores slægtsammenhæng:

- (1) Min omtale af Malerens familie i Roskilde med hans Moster Rikke og Onkel Foss.
- (2) Min forklaring af familiemaleriet og slægtens personer på maleriet og dets bagvæg.
- (3) Mit afsnit om Malerens ægteskab og børn, de er selvfølgelig vigtige her i slægtbogen.
- (4) Min fortælling om forbindelsen med Dansk Vestindien med mange brevcitater.

Dreng i København

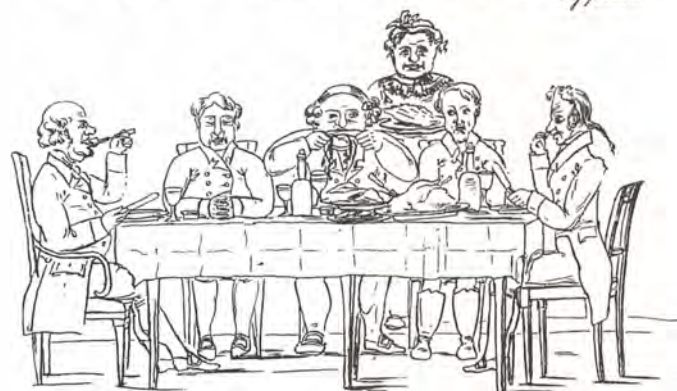
Han var en frisk dreng. Frejdig og frimodig, sagde man i gamle dage. Lidt fræk var han, for han lagde mærke til folks særheder, og dem kunne han godt lide at komme med bemærkninger om. Over for sin mor har han sikkert ofte svaret igen, og det var der god grund til, for hun var fuld af principper og regler; men Wilhelm var ofte den, der gjorde, som han selv ville.

Barndomshjemmet

Wilhelm Marstrand voxede op i en bagerfamilie ligesom malervejens Christen Købke², men der var ingen lighed mellem de to hjem. Købkes bagerfamilie ude i Kastellet var en rigtig borgerlig familie, et solidt sted at komme fra. Men Marstrands barndomshjem var et kunstnermiljø,

her var pludselige indfald og spontaneitet, men ingen soliditet. Det skyldtes ikke hans mor, hun var en skrap og proper husmor. Det skyldtes hans geniale far, Nordmanden, som samlede musikere og andre kunstnere i sit hjem.

En Vert, som glemmer sine Gjæster over for egen gode Appetit.

“En Vert, som glemmer sine Gjæster for sin egen gode Appetit”.

En søndag havde moren bedt ham og Otto og kusinen Wilhelmine vente på hende uden for Frederiksberg kirke, for de halvstore børn ville løbe i forvejen. Men det er typisk for Wilhelm, at dér gad han ikke stå og vente. *“Vi vare rundten om i Haugen (altså Frederiksberg Have), oppe ved Slottet, ved Svanerne osv, indtil vi hørte (Kirke)Klokken ringe. Nu paastod Otto at det ringede sammen og at vi strax skulde skynde os at gaae til Kirke; men Wilhelm og jeg paastod at det (kun) var førstegang, at det ringede, og at vi altsaa gjerne kunde spadsere længere endnu. Men da Otto vedblev med sin Paastand, gik Wilhelm og jeg fra ham og gik allerdybest inde i Skoven - -. Han viste mig en underjordisk Gang som de Engelske have banet til Dronningens Gemach. Da vi nu hørte det ringede sammen, gik vi ud af Haugen hvor Otto stod og ventede paa os”*³. Genkender vi ikke dén Otto, som i Dansk Vestindien blev den evigt korrekte og påpasselige konsul? Og genkender vi ikke drengen Wilhelm, som var spontan og brød ud fra den vante vej?

Han var også fræk over for brødrene. Det lod den fornuftige Otto sig nok ikke genere af, og heller ikke søkadetten Oswald, for han var vant til dét, som var værre på kadetskolen. Men de to små syntes, det var hårdt. De måtte tåle alle hans ironiske og nedsættende bemærkninger, og selvfølgelig var der slagsmål og tæv. *“Vi - - gik - - just ikke blidt forbi hinanden”*⁴. *“Brødrene, især Wilhelm, vare hensynsløse og regjerende”*⁵. Han var sikkert ironisk over for sine brødre og kunne godt lide at håne dem lidt.

Skoledrengen

Da han havde gået i skole 5-6 år, mente hans far, at han var bogligt begavet og fik ham optaget på Metropolitanskolen. Den svarede til katedral-skolerne rundt om i landet. Men det blev ingen succes.

Som vi kan se, slog drengens evner ikke til. Dørene på de to sidevægge kunne han ikke få til at indgå perspektivisk i billedet. Så det var godt, at familiens gode ven Eckersberg greb ind og fik ham sendt på Kunstakademiets tegneskole.

“Lære Lektier eller binde sig paa anden Maade til Skolen var just ikke hans Sag, og han samlede da heller ikke mange Kundskaber i Skolen”. Det fortalte en skolekammerat mange år senere og tilføjede:

“Han kunde ikke lade være at prøve sine unge Kræfter, hvor han fandt Materiale dertil, paa Papir og Tavle, ja selv paa Væggene, snart med Blyant eller Pen, snart med Griffel eller Kridt. - - De overmalede Fingre, hvormed han mødte om Morgen, viste os, at han ogsaa gav sig af med Farver”⁶.

Broren Troels fortæller: *“Alle hans Bøger bleve bemalede med Billeder, mest komiske. I sit 15de Aar havde han et helt Galleri af de pudsigste Scener, og Professor Eckersberg, der var jævnlig Gæst i min Faders Hus, paastod bestemt, at hans Kald var at blive Maler”⁷.*

Eckersberg var det store navn⁸ i Danmarks nye malerkunst, han var den første af guldaldermalerne. Han var ikke bare selv en stor maler, han var professor ved Kunstakademiet, og han ville give malerkunsten videre som en arv til den unge generation. Han var desuden et musikbegavet menneske, spillede dejligt violin og var en flittig deltager i musikafstenerne hos Wilhelms far, Nordmanden i Silkegade. Han

blev en nær ven af Marstrand-familien og fik tidligt øje på den næstældste drengs lyst og evne til at tegne. Han lagde mærke til drengens evne til at fange en situation fra det daglige liv.

Drengens resultater fra skolen var dårlige. Det var klart, at han ikke gad gå i skole, så hans far endte med at rette sig efter Eckersbergs råd om at lade drengen få en kunstnerisk uddannelse.

Drengen fyldte 14 år juleaften 1824, så han havde ikke pligt til at gå i skole mere end skoleåret ud indtil sommerferien. Så ophørte skolegangen. Derefter begyndte han strax at gå til en elementær uddannelse på Kunstakademiets tegneskole, som var en aftenskole⁹. Den gav ikke bare teoretisk undervisning i tegning, men eleverne skulle også udføre en masse konkrete øvelser i at tegne. For Wilhelm, som elskede at tegne indholdsfulde satiriske situationer, har det sikkert været umådelig kedeligt at sidde og aftegne nogle klodser og andre uvedkommende genstande eller afbilde byster af Frederik den 6. og hans dronning¹⁰. Men det har nok været gavnligt. I sin fritid lavede den altid tegnende dreng jo alligevel den slags tegninger, som han kunne lide. *“Efter et Aars Forløb blev han optaget paa Eckersbergs Malerstue”¹¹.*

Eckersberg havde æresbolig på Charlottenborg på Kongens Nytorv, det var dér Wilhelm Marstrand fik det mange år senere. I sin bolig havde Eckersberg indrettet et stort værksted for sin kunst, et atelier, ikke bare for sig selv, men også for den lille kreds af unge malergenier, som han ville hjælpe. Han samlede en lille udsøgt skare, og dem indførte han med faderlig kærlighed i malerkunstens mysterier. Hans omsorg for dem og hans inspirerende undervisning fik betydning for hele deres livsforløb.

En rapkæftet kunstnerspire hos Eckersberg

I lære hos Eckersberg

Da de yngste blev lukket ind i Eckersbergs flok, var de endnu simpelthen nogle teenagere med uro i kroppen, hovederne fulde af drengestreger, altid opsat på spøg og drilleri som fx Marstrand og Købke¹² og Jørgen Roed¹³. Andre var i 20'erne som Constantin Hansen¹⁴ og Børentzen¹⁵, men de var såmænd lige så drengede og livlige.

Over for kammeraterne var Marstrand en gavflab, altid oplagt til at lave sjov. Constantin Hansen har fortalt om en af deres aftenklubber: *“Vi kommer regelmæssigt sammen et Par Aftener om Ugen, og da bliver der sunget 4 Stemmig, spilt Skak og fortalt alle slags Historier. Roed er ansat som første Tenor men han beskyldes for Dovenskab. - - Bindesbøll¹⁶ og Stub¹⁷ er der ikke noget at udsætte paa som Bas, og Marstrand 2nd Tenor gjør kun for mange Spektakler”*¹⁸. *“Naar han kommer til mig en Aften, faaer man ham ikke afsted før Kl. 2-3”*¹⁹. Eckersberg morede sig i de unges selskab, grinede ad deres næsvigheder, fulgte med i deres ungdommelige humørskift. Han var enestående imod dem. Han var som en far, sagde man, men han var også den bedste ven i verden. Han var deres sjælesørger, når livet gik dem imod. Han var deres nænsomme opdrager og socialpædagog.

Men han var også deres lærer, deres store underviser. Hos ham lærte de for livet at blive

malere. Et godt eksempel er, at han igennem lange perioder fik lært dem, hvordan de kunne få perspektivet ind i deres malerkunst. Perspektivet blev han ved med at lade dem

Kunstnerkammeraten Christen Købkes lille enkle tegning fra 1832 er ikke bare et fint stemningsbillede, men også en interessant situationsskildring for os i eftertiden. Eckersberg og hans unge kunstnerelever er på en studietur, han selv sidder på en feltstol, sådan som han havde lært dem at gøre, og Marstrand følger hans arbejde. I baggrunden venter kusken ved dén hestevogn, som bagermester Købke venligt stillede til rådighed. Den 22-årige Wilhelm virker noget bedsteborgerlig, men det skyldes dels, at han har knappet jakken op og derved ser lidt mavesvær ud, og dels, at han bærer høj hat, sådan som det var mode i det bedre borgerskab.

I skoven.

arbejde med, ofte skulle de male udsigten fra et af hans vinduer, så at Kongens Nytorvs bygninger lå perspektivisk rigtigt i forhold til hinanden, andre gange gik de ned af Bredgade eller Store Kongensgade for at tegne nye perspektiver på deres skitseblokke.

Marstrand var en ret kåd og rapkæftet elev. Ganske frækt og morsomt skrev han: *“Eckersberg har fået et nyt Tegnebrædt til Perspectivens endnu større accurate Accurathed”*²⁰.

Eckerberg revolutionerede dansk malerkunst ved, at han tog ud i naturen og malede i fri luft. Det havde malerne ikke gjort før. De havde nøjedes med at tegne en skitse ude, så gik de hjem og begyndte at male et maleri efter skitsen. Men Eckersberg gik direkte i gang med maleriet ude i Guds fri natur, og det lærte han sin unge flok at gøre.

Af sted i bagemester Købkes hestevogn

Det var så heldigt, at en af deres fædre havde en vogn, som de kunne være i allesammen og kunne låne til heldagsture. Det var Købkes far, bageren ude fra Kastellet. Han havde en stor hestevogn, som han ellers brugte, når han kørte ud på landet for at købe korn. Derpå fragtede han kornet til den af de københavnske mølleejere, hvor han

kunne få det hurtigst og billigst malet. Det var vindmøller, og mange af dem lå oppe på byens volde. Til slut skulle han køre alt sit mel hjem til sine lagerbygninger. Det foregik mest efter høstens tid, så fx i den tidlige sommer havde han ikke meget brug for sin vogn.

Den vogn drog de af sted i, Eckersberg og hans unge elever. Der var god plads også til deres malerkasser og staffelier. Under arbejdet ude i det frie sad de på små sammenklappelige feltstole.

De kørte naturligvis ikke ud ad Vesterport. De flade områder i trekanten mellem København og Køge og Roskilde var ikke interessante nok for dem; nogle steder var det ikke særlig frugtbart, og der var ingen skønne skovbryn. Det blev kaldt Heden, beboernes lokale påklædning kaldte man hedebodyrter, en af deres bebyggelser hed Hedehusene.

Nej, turene gik ud gennem Østerport og nordpå ad Strandvejen, op til Øresundskystens naturperler, eller til Dyrehaven, eller til Eremitagesletten. Undervejs gjorde de måske ophold ved traktørsteder, som der lå mange af langs kysten; dér købte de the til deres medbragte mad.

På sommerdage, når det var lyst længe, varede sådan en tur op mod 17 timer, altså over to trediedele af døgnet²¹. Så meget påtog den snart 50-årige professor sig for sine unge venners skyld.

En familie på skovtur. Mens Wilhelm og han kammerater rullede herligt af sted i den vogn, de lånte af Købkes far, passerede de nogle gange københavnske familier, som tog på skovtur til fods. For dem var målet Charlottenlund, hvor der var små traktørsteder og legemuligheder for børnene.

Hjemturene foregik ofte sent, hvis det var en månelys nat. Så var de også trætte. “Men de kom med sang²². Eckersberg lagde takten an, så man langt ud i mørket kunne høre, at her kom flokken fra malerstuen på Kongens Nytorv. Det

kunne være en af romancerne af den unge Johan Ludvig Heiberg og ikke mindst Weyse: Natten er så stille, luften er så klar . . . Klare bølge, når du blåner”.

Wilhelms far spillede flere strygeinstrumenter, og han samlede musikmennesker i sit hjem og holdt musikaftener²³. Han byggede også musikinstrumenter, af dem findes der et par stykker på Musikhistorisk Museum. Så i sit barndomshjem voxede Wilhelm og hans brødre op med musik.

Hjertedybet hos Wilhelm

Den mand, som blev Wilhelms store kunstneriske lærer, Eckersberg, var også et af den slags mennesker, som ikke kunne leve sit liv uden musik, både at lytte til dejlig musik, og selv at spille et instrument. Han spillede glimrende violin og bratsch. I vintersæsonerne var han medvirkende flere gange om ugen ved musikaftener i de københavnske hjem, vi møder ham i Marstrand-drengenes barndomshjem, og Wilhelm har malet ham blandt musikerne i et andet hjem.

Wilhelm spillede ikke noget instrument. Det kom ingen af de 5 Marstrand-brødre til at gøre, skønt de var musikglade. Men flere af dem var kunstnerisk aktive på andre måder. Wilhelm udfoldede sig jo allerede som dreng med at tegne og male. Hans storebror Otto blev udlært som snedker, men det var ikke for at lave møbler, det var for at blive instrumentmager, og det blev han. Han vidste alt om, hvordan man skaber tonefyldte og resonans ved udnyttelse af bestemte træsorter og de mest egnede dele af dem. Han endte som klaverbygger, inden han pludselig rejste til Dansk Vestindien.

Wilhelm gik til operaer, både under sine ophold i Italien og hjemme i København. Mozart var død kun nogle få årtier tidligere, og musikken fra hans operaer blev nynnet og fløjtet overalt i Europa, også af Wilhelm. Eller han kunne sætte sig og klimpre de elskede toner på et klaver.

En datter af malerens ven Jørgen Roed har fortalt²⁴: *“Han elskede Musik lidenskabeligt,*

og hele hans Ansigt lyste op, naar han sagde Mosek” (ikke med en æ-, men med en e-lyd som i ordet sikker). *“Han besøgte ofte mine Forældre og følte sig fuldkommen ugenert hjemme hos dem. Det var ikke hans Vane at beherske sig, og han viste sig altid i dét Humør, i hvilket han tilfældigvis befandt sig. Sommetider sagde han ikke et Ord, men satte sig yderst paa Kanten af Sofaen med hænderne i Bukselommerne. Lidt efter gled han længere og længere ned mod Gulvet, indtil han tilsidst næsten laa med Skuldrene mod Sofasædet. En anden Gang kunde han være i udmærket Humør og vilde slet ikke gaa. Til sidst sagde min Fader: God Nat Marstrand, nu gaar vi i Seng! hvorefter han slukkede Lampen, og mine Forældre lod ham være alene. Da hørte de, hvordan Marstrand famlede sig frem til Klaveret og begyndte at spille Ouverturen til Don Juan med een Finger. Efter at have moret sig med dette en Stund, gik han saa ud i Entréen, og de hørte Døren slaa i Laas efter ham”*.

Musikaftenerne dér blev ledet af Vor Frelses kirkes berømte organist og komponist Henrik Rung (melodierne til “I al sin glans nu stråler solen” og “Moders navn er en himmelsk lyd”). Henrik Rungs indsats for korsang på højeste niveau førte senere til oprettelsen af Cæciliaforeningen, som gennem resten af århundredet prægede københavnsk musikliv. Her hos Roeds lagde han forløbig grunden til et mindre kor, som Marstrand var med i.

Musik i København

Musik i Rom

Ved et løvhæng.

Ved et romersk osteria.

Musikanter på Marcuspladsen i Venedig.

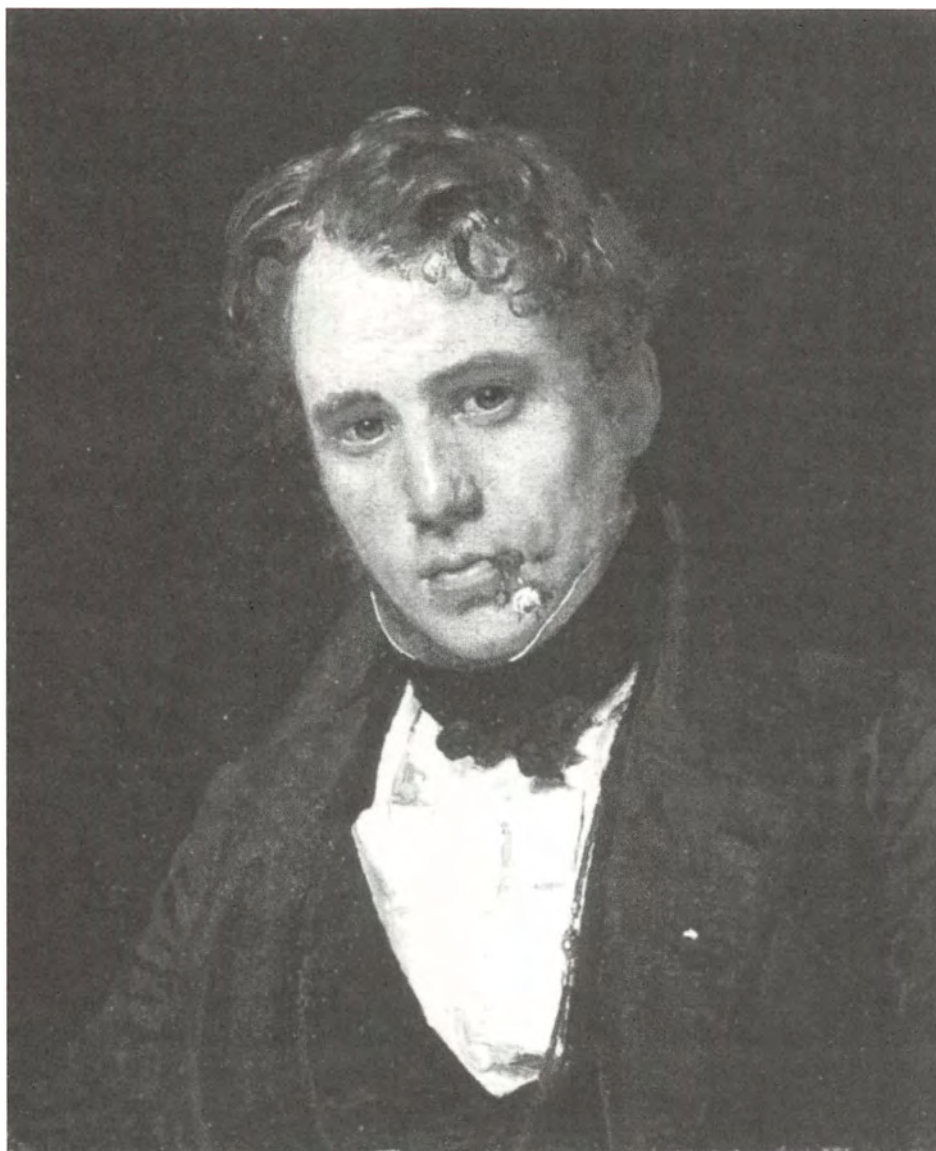

Den unge maler - hvordan såe han ud

"Marstrand med kasket". - Selvportræt 1834.

Wilhelm var kun 23 år, da han malede dette billede af sig selv. Har han indfanget noget af dét, hans venner kendte ham for. Han virker trods sin ungdom lidt selvsikker, nærgående, parat med en frækhed.

“Marstrand med rosenknop i munden”. - Hans jævnaldrende kunstneren Christian Købke malede dette portræt 1836. Hvis vi sammenligner med selvportrættet, mærker vi, at Marstrand fra at være en dreng er blevet en ung mand på 25. Men den lille rose angiver stemningen. Den unge mand gør, hvad han vil, og siger, hvad der passer ham.

"Selvportræt. Tegning. Årtal ukendt". - Billedet adskiller sig fra de to foregående ved, at ansigtsudtrykket er alvorligt. Ganske vist kunne Marstrand udfolde sprudlende selskabelige evner, når han var sammen med andre, men her er han alene med sig selv, sine egne tanker og sine depressioner.

TO OPHOLD I ROM OG ET MELLEMSPIG

Det 1. ophold i Rom	167
I muntert kunstnerlag	
Roms plager driver Maleren hjem	
Borgmesterhjemmet i Roskilde 1841-1842	171
Onkel Foss og Tante Rikke	
Den utroværdige Fibiger	
Holbergs komedier	174
På landet i bondegårdene	
I byen hos borgerne	
Det Marstrandske familiemaleri	183
Personerne	
Bagvæggen	
For 2. gang i Rom. Oprør. Hjem til krig i Danmark	185
Der var oprør i Rom	
Krig i Danmark	

Som ung mand rejste Wilhelm i to omgange til Italien og opholdt sig begge gange 3-4 år i Rom. I den ene periode var hans tilværelsehelt anderledes end i den anden. Den Wilhelm, vi møder i den første periode 1836-1840, var en rigtig selskabspapegøje og elskede at være sammen med de andre danske kunstnere, som boede i Rom. Men gennem den anden periode var han helt alene.

Det 1. ophold i Rom

I muntert kunstnerlag

Vi skal ikke tro, at de danske kunstnere i Rom spildte tiden med at være sammen fra morgen til aften. Tværtimod. Wilhelm var flittig, arbejdede i timevis. I sin beskedne bolig havde han også værkstedet for sin kunst, derfra gik han ud og gjorde omhyggelige studier på skitseblokken, og så hjem igen for at arbejde. Det gjaldt jo om at udnytte dagslyset.

Døgnrytmen var nogenlunde ens for de danske kunstnere i Rom; det er Wilhelms malerven Constantin Hansen, som i et brev har fortalt, hvordan dagen gik, og her gengiver jeg brevet i uddrag:

“Om Morgenen gaaer (jeg) ned til Café delle belle arti, hvor jeg drikker Kaffe med en Kiffi til og læser lidt i Aviserne. Derpå gaaer jeg enten hjem for at arbejde eller hen for at se noget af Roms Herlighed. (Ved middagstid) kan du træffe

mig i Via Condotti hos Lepre, hvor alle de Danske spiser til Middag under en dygtig Støi af alle Tilstedeværende. Eftermiddagen bliver anvendt ligesom Formiddagen. (Ved mørkets frembrud) kan man atter træffe alle Mand i Café Greco, hvor der da tillige bliver holdt Raad om, hvorledes Aftenen skal tilbringes. Man gaaer f.Ex. ind i en eller anden Kneipe, hvor man da forlanger en Foglietta” (en flaske vin)²⁵.

De forskellige ord for værtshusene skal vi ikke lade os forvirre af. Der var glidende overgange mellem de forskellige typer værtshuse, men vi kan fastslå nogle grundtyper.

En *kneipe* var ikke et billigt og tarveligt sted som i Danmark; det var et vinhus. Det adskilte sig fra de andre steder ved, at man ikke kunne få

noget at spise, man kunne kun få vin, så det var typisk dér man sluttede af om aftenen, når man havde været ude at spise.

En café (italiensk *caffé*) var, som ordet siger, et sted, hvor der blev brygget kaffe. Min moderne læser skal ikke tænke på dét caféliv, som udfolder sig i nutidens byer i velholdte cafélokaler med marmorborde og velordnede caféstole og palmer i krogene og servering af kager og tærter. Det er bedre at oversætte *caffé* til dansk med ordet: kaffehus. Det var et beskedent sted, ofte med et par langborde, hvor man satte sig sammen med andre. Til sin kaffe kunne man normalt få brød med ost eller pølse eller æg eller noget andet fordringsløst.

Et *hostería* var et rigtigt spisehus, en restaurant. Ordet er i familie med det engelske ord en *host*, som betyder en vært. I syden betød et *hostería* simpelthen et værtshus. I Spanien og Italien kan folk ikke sige bogstavet h, så de udtaler *hostería* som *ostería*. Italienerne har endda opgivet at skrive noget h, så et spisehus på italiensk skrives, som det udtales: et *ostería*.

De danske kunstnere brugte det ord i en gemytlig fordansket form. De kaldte det for et *osteri*. Det gebrokne sprog lever videre i kunsthistoriske bøger, hvor man kan læse om Roms mange *osterier*, så man skulle tro, romerne ernærede sig ved osteproduktion.

Her skal vi spise udendørs, mens en amatør giver musik.

På en tegning ser vi danske kunstnerkammerater uden for et "ostería". De var fremmede folk i Rom, alene deres påklædning skilte dem ud fra almindelige folk, deres høje hatte, halvlange jakker, og så deres buxer, de var ikke lette og smalle forneden, sådan som romernes var på den tid. Som kontrast sidder der et ungt romersk par til højre. Constantin Hansen har givet en levende skildring af stedet:

"Landsmændene (dvs. skandinaverne) forsamles nu om Aftenen i Sommerlocalet, Gensola i Trastevere. Nu er Viinløvet tæt, hvorunder vi sidde uden for Døren til Kjøkkenet og ryge en Cigar og see Børnene, der ivrigt danse Santerella til Tamburinen. Saa gaaer man ind og seer alle de opstillede Retter igjennem, for at man kan vælge, hvilket man synes bedst om. En Foglietta rosso til 3 bajoc kommer foran hver. Lige over for sidder en Italiener med en rigtig feed Madame og morer

*dem over det løierlige Sprog, medens Madammen drikker, trods (= mere end) den bedste af os. Saa har de rigtignok en smuk Datter med, som man skeler hen til engang imellem"*²⁶.

Ofte var billedhuggeren Thorvaldsen med. Han var meget ældre end de fleste andre danske. Marstrand beundrede hans værker: *"Thorvaldsen, den gamle kraftige og evig unge Kunstner, gjør endnu de skønneste Compositioner; man forbauses ved den Rigdom af Ideer hos ham"*²⁷. Men den frække Marstrand lavede grin med Thorvaldsens selvoptagethed: *"Igaar tog han Afsked med Paven, Da var han i Galla og saa behængt med Ordener, at der virkelig hverken for eller bag var Plads til flere. Det synes han selv godt om. Og en Dag jeg besøgte ham viste han mig alle sine Ordener og Diplomer og var grumme henrykt over dem"*²⁸.

Roms plager driver Maleren hjem

Wilhelm Marstrand blev forpint af mange plager under begge sine lange ophold i Rom²⁹. Han led hvert år under *sommerheden*, som gjorde ham ganske uarbejdsdygtig. Han hadede de mange *fluer*; han fik søvnløse nætter af dem, når de landede på hans ansigt eller - i sommertiden - på hans krop og kravlede rundt dér, for i Roms hede nætter kunne han jo ikke engang udholde at have et lagen over sig; om dagen var han meget generet under sit malerarbejde, han kunne ofte ikke koncentrere sig på grund af fluer. Desuden havde han ikke kunnet undgå *at få lus*; så han måtte hver aften øve sig i lusejagt på sin egen krop og mente, at hans normalhøst var 30-40 lus. Det værste var dog måske, at i lange perioder

kunne han ikke tåle den italienske mad; han led meget under *mavepine*, og undertiden fik han feber deraf.

Andre danske kunstnere havde det ligesådan i Italien. Købke skrev sommeren 1839 fra Napoli: "*Man har mange Plager her, Lopperne, Fluerne og Væggelusene ere ei af de ringeste, og omendskjønt jeg daglig øver mig og jeg efter min Camerats Sigende skal have megen Færdighed, vil den dog ei slaa til, at Smaadyrene undviger mine store Labber*"³⁰.

Slutningen af tiden i Rom blev hård mod den danske koloni. De blev syge med høj feber efter tur³¹, og det var en af grundene til, at de fleste af de danske malere i Rom var brudt op derfra i 1839-1840. Også Marstrand var syg, da han forlod Rom i august 1840.

“I Vinteren 1841-42 slog (han sig) ned i Roskilde, leiede sig et Atelier paa Roskilde Hovedgade³² og sad dér Sommeren igjennem og malte smukke Ting”. Han gik formodentlig sommetider ind i domkirken, men han kunne ikke drømme om, at femten år senere skulle han derinde male sine berømte vægmalerier i Christian den 4.s kapel.

Borgmesterhjemmet i Roskilde 1841-1842

I Roskilde havde han nære slægtninge. Det var selveste byens borgmesterfamilie. En af hans mange mostre af Smith-slægten var gift med borgmesteren, så borgmestergården i Roskilde blev Wilhelm Marstrands faste tilholdssted.

Samtidig stiftede han bekendtskab med en student *Fibiger*³³, som boede i Roskilde, og som blandede sig ind i hans privatliv på en underlig måde. Fibiger skaffede sig også adgang til borgmesterfamiliens hjem. Han besøgte uafsladelig Maleren; han ville være hans nære ven, skønt han var mere end ti år yngre; han skulle være den uspolerede yngling, som Marstrand skulle åbne sit hjerte for. Marstrand blev besnæret af den purunge mands belevenhed og utrolige veltalenhed, af hans udstråling og ihærdighed, og denne betagelse holdt sig hele livet.

Marstrand kunne jo ikke vide, at mange år senere, da han selv var død, ville Fibiger offentliggøre de mest utrolige skriverier om ham og hans familie. Han har givet en forskruet skildring af Marstrands person og nogle skabagtige beskrivelser af hans nære familie i borgmestergården.

Onkel Foss og Tante Rikke

Lauritz Foss³⁴ var ikke - sådan som i vor tid - en folkevalgt borgmester. Han var udnævnt af regeringen, for hans stilling var mere betydelig end nu om stunder. Han var chef for politiet, det var ham, der lod folk anholde og bestemte, om der skulle rejses tiltale. Og han sad på købstadens pengekasse. Han var en mand, som hævede sig betydeligt op over

Domkirketårnene i Roskilde var synlige fra alle verdenshjørner i det omgivende bondeland. Her er en tegning fra det år, Marstrand boede i den lille domkirkeby.

gennemsnittet. Han var en veluddannet jurist og havde allerede som ganske ung nydt den tillid at være kurér for dansk diplomati i udlandet. Så var han blevet borgmester i Skælskør 1824-1837, hvor Wilhelms bror Troels var skriverdreng hos ham og fortæller: “Onkel Foss var mig en faderlig Ven i hele sit Liv”³⁵, og senere: “Jeg skylder Onkel Foss’

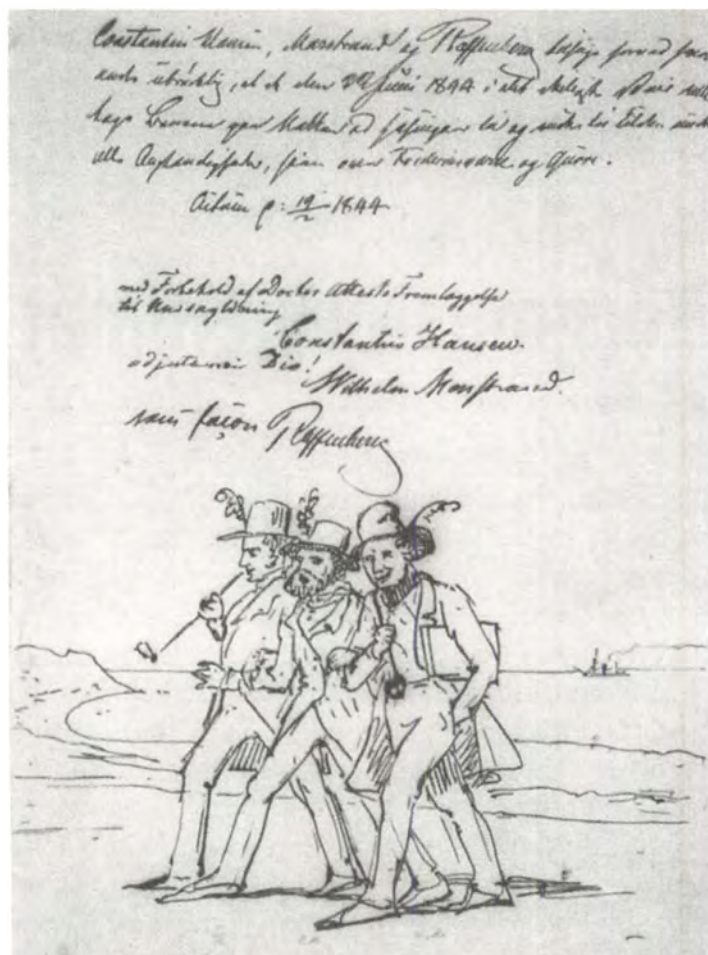
Minde meget"³⁶. Han fik ikke dén stilling, han derefter søgte som borgmester i Næstved, men det var kun fordi regeringen havde udset ham til den betydeligere stilling som borgmester i Roskilde.

Dén by var ikke alene bispesæde både for København og for hele den sjællandsske provins. Det vigtige var, at Roskilde netop var udpeget til hjemsted for en ny fokevalgt forsamling. Det var jo tiden forud for indførelsen af demokrati i Danmark, det ville kongen undgå, så han ville ikke lave et landsomfattede folketing. I stedet oprettede han nogle rådgivende regionsråd, bl.a. et for Nørrejylland i Viborg, et for Sønderjylland i Slesvig by, et for det tyske Holsten i Kiel, et for alle øerne øst for Lillebælt, og det skulle være i Roskilde. Så var det selvfølgelig ingen ligegyldig sag, hvem man udpegede til at sikre lov og ret og ro og orden i dén by.

Det blev Lauritz Foss, som regeringen valgte til at styre Roskilde. Og han viste sig at være det helt rigtige valg. Hans stilling som borgmester gav ham stor magt; han var som nævnt chef for politiet, og når nogen var blevet anholdt, var det ham, der besluttede, om anholdelsen skulle opretholdes, og om der skulle rejses sag. Han var altså udøvende magt og samtidig også anklagemyndighed. Ham kunne man nok frygte. Men han var klog. Tilløb til uro fik han standset strax i starten, han ville aldrig genere Roskildes gode borgere. Desuden var han selvfølgelig leder af hele købstadens administration, i hans person samledes byggemyndighed og skattevæsen og fattigvæsen. Han afgjorde hegnstridigheder og husspektaler. Hans vigtige embede kunne let være blevet holdeplads for alle mulige konflikter og kriser. Men Lauritz Foss var anderledes, og det var derfor regeringen havde udpeget ham. Man ville have fred og ro i hovedstdens vigtige naboby, og det fik man.

Den utroværdige Fibiger

Den unge 20-årig student, Fibiger, som var gæst i borgmesterhjemmet sammen med Wilhelm, nedskrev over et halvt århundrede senere nogle erindringer, og det blev til en mærkværdig

Tegning fra Roskildetiden. Wilhelm Marstrand (fjernt) på vandretur ved Roskilde fjord med sin nære ven Raffenberg (nærmest) og malervennen Constantin Hansen (midt). Kobberstiksamlingen.

fortælling. I sin høje alderdom latterliggjorde han borgmesteren med disse ord: "*Faderen listede gennem Stuen med en Vinflaske under Armen for at faae sig en lun Time i sit Contor med en Gæst*". Den unge student havde ikke fattet vigtigheden af borgmesterens kloge og besindige embedsførelse, og det kunne man måske ikke forlange af en umoden student. Nu da skribenten selv var blevet en gammel mand, skrev han uden videre om Foss, at han var "*en snu Bonvivant, der vendte og dreiede med Borgerstanden, som han vilde, ved vechselvis at bruge Magten i gammel Stil, og tage dem under Armen i ny*"³⁷. Det er morsomt fortalt og elegant formuleret; men det er også så overfladisk, at man bliver klar over, at Fibiger, ham kan man ikke stole på.

Lauritz Foss styrede Roskilde til regeringens fulde tilfredshed, og ved sin afgang efter 20 års tjeneste i 1857 blev han udnævnt til etatsråd.

Marstrand - tegning fra Roskildes bymarker.

Tante Rikke³⁸ var Wilhelms moster; hende lavede Fibiger også et karikaturbillede af, -"en svær og imponerende Frue, der med sin groteske Lystighed, sin ustyrlige Lunefuldhed og sin uordentlige Paaklædning mest af alt lignede en flot Italienerinde af Middelstanden"³⁹. Hun har været en flot og begavet og selvstændig kvinde, som ikke regnede den påtrængende student for noget. Malerens bror Troels fortæller, at folk var "bange for hendes skarpe Satire og Vid"⁴⁰. Fibiger følte sig personligt ramt af det, så han kalder det hendes lunefuldhed. Vi kan forstå, at det gik ud over ham; han kalder hende ustyrlig, og den purunge student har bestemt ikke fået lov at styre noget som helst. Mon ikke han har været et indbydende offer? En selvtilfreds student, som ville opvartes og ville have børnene af vejen, når han ville indtage sin the i hjemmet. Han var ikke glad, når hun lod sin ironi og sine vittigheder gå ud over ham. Den unge mand må faktisk have været meget påtrængende og indiskret, for han fortæller, at ofte når han gik ind i huset, så opstod der hos familien "Forfærdelse over Besøg, naar man ikke var paaklædt, og Moderen foer da altid om i Nattraie og forgik af Latter eller rev sig i Haaret af Fortvivlelse". Hvad skal man mene? Den unge Fibiger trængte ind i huset, når familien var i nat-tøj!

Fibiger påstår, at i hjemmet var der "altid Skrig og Skraal af Børnene, der sloges i Krogene". Der var en stor flok børn i alderen fra 6 til 23 år,

så det var et miljø, som var meget forskelligt fra en students fredfyldte studereværelse. Den unge mand, som dengang kun var 20 år, har ikke kunnet begribe, at fru i huset måske virkelig ikke har drømt om at ville betjene ham og Maleren eller at standse børnenes leg, blot fordi de to unge mennesker tilfældigvis havde lyst til at drikke the i hjemmet. Børnenes far kunne i alle tilfælde trække sig tilbage til sit kontor, men dét irriterede tilsyneladende også den unge mand, som påstod, han gik derind for at drikke.

Vores største Marstrand-kender, kunst-museets direktør Karl Madsen, afskrev ikke et eneste ord af Fibigers sladder i sit store værk om Maleren i 1905, men nøjedes med tørt at bemærke: "Efter troværdige Vidnesbyrd skyldes hans usympatetiske Skildring af Familien Foss, en meget vrang personlig Opfattelse"⁴¹. Men desværre har to kunsthistoriske bøger fra slutningen af 1900-årene uden kritik videre-bragt sladder, som om den var pålidelig historie-skrivning⁴².

Det var en selvfølge, at Maleren færdedes i borgmesterhjemmet som medlem af familien, og mange dage spiste han ved familiens bord. Der var en flok af unge døtre i hjemmet, så man kunne næsten forudse, at noget ville ske. Marstrand forlovede sig med den næstældste af kusinerne, *Thekla*, som kun var en pige på 20 år; han selv var 31. Forlovelsen varede kun det år, han boede i Roskilde.

Hvad var det nu han ville lave i Roskilde? Ud på landet og studere bondeliv. Det var hurtigt og let at tage ud i alle retninger fra Roskilde. Der lå landsbyer til alle sider. Vi har allerede set nogle tegninger fra vej og mark og skov, men hans hovedinteresse lå inden døre: Hvordan var bondestuerne indrettet, hvad var der derinde? Han lavede mange skitser af stuerne, møblerne, de tusind ting på væggene og på hylderne.

Holbergs komedier

På landet i bondegårdene

Men hvem skulle han befolke stuerne med? Hvad for mennesker skulle være derinde? Og hvad skulle de lave? Nu gør han noget enestående. Han henter han sine personer fra Holberg.

Det er en genial ide. Han fylder bondegårdene med folk, som vi udmærket kender i forvejen: Erasmus Montanus, Per Degn, Jeppe på bjerget, hans kone Nille osv. osv. Han digter Holbergs personer ind i bondestuerne og klæder dem på i gammel stil.

Der gik et arkitektonisk skal ned gennem Danmark. Fyn og Jylland havde "afvalmede" gavle, hvor taget skrånede ned over den øverste del af gavlen, men Skåne og Sjælland havde gårde uden "valm", sådan som Marstrand har tegnet her med den karakteristiske bræddeklædte trekant øverst i gavlen.

Diskussionen med Per Degn er for Erasmus Montanus blot en ordleg. Snart argumenterer han for, at hans mor ikke er andet end en sten, men derefter beviser han, at hun trods alt er et rigtigt menneske. Så retter han sin ordsqualder mod degnen; sagen er, at degnen fungerer som kirkesanger ved gudstjenesten, det er hans bestilling at synge for, og det gør han temlig gennemtrængende. Men det er jo netop det, hønsegårdens hane også gør, så de ligner meget hinanden. Ja, degnens stilling i samfundet er faktisk på lige fod med en hanes, og hans evner og forstand er måske kun på niveau med hønsegården.

Degnen har svært ved at komme med modargumenter, hele hans embedsværdighed er ved at gå tabt, så han kan ikke lade være med at fælde et par tårer over sin egen ynkelighed. Det er dét, vi ser på billedet. Men vi skal dog ikke glemme, at Montanus alligevel gør opmærksom på, at der trods alt er forskel. Der er noget, hanen kan, som degnen ikke kan, for "en Hane kand lægge Æg". Erasmus Montanus er ligeglads med æglægningens realiteter, for virkelighedens verden rager ham slet ikke. Det gælder bare om at kunne diskutere.

Gårdens ældste søn er på besøg hjemme, ellers studerer han i København. Han hedder Rasmus Berg, men kalder sig Erasmus Montanus. Han føler sig meget mere værd end landsbyens klogeste mand Per, som er degn, dvs. skolelærer. De to "disputerer" nu med hinanden. Hvad er det for en modstrid, Holberg beskriver mellem de to? Hvad står de to parter for? Det er den unyttige viden over for det fordummende uvidenhed. Hvad tæller mest, Erasmus Montanus med universitetets uforståelige latinske lærdom? eller Per Degn, som ganske vist ikke veed noget, men er noget. Landsbyens folk tror på ham, han lærer dem at læse og skrive, han vejleder dem i livet, han graver deres grav.

Der er tilhørere bag ved de to. Til venstre står bonden selv og undrer sig. I døren står hans kone, sikkert noget bekymret, og til højre sidder husets yngste søn, Jakob, med hue på hovedet; han er bestemt ikke dum, han griner ad det hele. Til venstre sidder en anden besøgende og kikker hånligt på de to stridende. Han er foged på den herregård, som bondegården står under, og han er på besøg for at overvære diskussionen.

Her har Wilhelm tænkt sig en anderledes Erasmus Montanus. Studenten ser meget ung ud, en umoden drengerøv, som alligevel ansér sig for klogere end alle andre. Degnen får vi kun et svagt indtryk af, for han sidder med ryggen mod vinduet, og lyset vælder ind, så vi ser ham i modlys. Han sidder tungt og forbereder sig på kampen. Midt i billedet sidder fogeden afslappet, med benene over kors, han følger overlegent diskussionen. Til stede er selvfølgelig husets tre daglige beboere. Til venstre løfter konen op i en snip af sit forklæde for at tørre sin bekymrings tårer af. Denne ved vinduet sidder bonden og læner sig træt ind mod bordet. Til højre, med hue på hovedet, står husets yngste søn, Jakob; han bøjer sig svagt forover med en holdning, som fortæller, at han undrer sig over hele optrinnet; det har for ham ikke noget at gøre med virkelighedens verden.

Vil I have grov Sand eller fiin

Her står Per Degn alene, her er han en snu og stilfærdig embedsmand. Han er ude i sin landsby som en mand, alle må regne med. Der hører flere forskellige opgaver til hans embede, han er landsbylærer, kirkesanger osv., og bedemand. Han tilrettelægger enhver begravelse, aftaler alt det praktiske med præsten og graveren. Han bestemmer, hvad slags jord den afdøde skal have oven på kisten. "Vil I have grov Sand eller fiin?" - Per Degn tager høj betaling for det fine, det drejer sig jo om kødets opstandelse, og mon ikke det går lettere med fint sand? Naturligvis koster det.

Jeppe på Bjerget

Vi ser indgangen til Jacobs skomagerværksted; skiltet med en støvle hænger over døren. Han tjener ikke nok som skomager, han har extra indtægt ved at sælge brændevin. Han står parat til at slå en handel af. Glasset har han i den ene hånd, og under armen har han en klukflaske med de dyre dråber. Den anden hånd fortæller tydeligt, at her er ikke noget, der foræres bort. Hit med pengene, siger hånden, pengene først! Jeppe vrider og vender sig, De småpenge, som han har fået af sin kone til at købe varer for, ligger nede i lommen. Han kan godt mærke dem, når han stikker fingrene ned og føler efter. Jo de er der.

Kirketårnet ser lidt jysk ud. Men huset th. for kirken er ægte sjællandsk med den bræddeklædte trekant foroven i gavlen. Sådan var de sjællandske og skånske gårde.

Jeppe vågner op i baronens himmelseng, stadig døddrukken. Han stikker hovedet ud mellem sengens forhæng og prøver at fatte, hvor han er henne. Han begriber ikke, hvad det er for en masse smukt tøj, tjenerne bærer frem til ham. Han forstår bedre den tjener, som følger bagefter med glas og flaske, her er noget, han kan huske fra igår, her er noget, som interesserer ham. Så efter at være blevet klædt ud i Baronens slåbrok, som han føler er lovlig fin, så styrer han mod flasken og glasset, det veed han da hvad er.

I byen hos borgerne

Holberg nøjes ikke med landbefolkningen. Han viser også bybefolkningen, dvs. han fører os ind i byen og ind i husene. Han befolker borgerhjemmene ud fra den samme geniale ide, som han gjorde i bondegårdene. Også i byen henter han personer frem fra Holbergs komedier. Dem klæder han på i gammeldags dragter og sætter dem ind i borgerstuer i København.

På tegningen fra "Den politiske kandestøber" ser vi en gruppe af byens håndværkere. De mødes i deres lille politiske klub (collegium politicum). I forgrunden sidder Richard Børstenbinder med avisen, han har læst højt om de militære og politiske forhold i Mellemeuropa. Ude t.h. ser vi skriveren med sin særprægede professionelle hat, han skriver referat af mødets forløb. Den iltre Gert Buntmager har rejst sig op og forklaret, at det er meget forkert, at en stor hovedstad som Wien

ikke har nogen krigsflåde. "Der er jo Skove nok i Østerrige, dersom man vil bruge dem til Skibe eller Master". Og hvis man havde en krigsflåde i Østrig eller Prag, så kunne man let besejre tyrkerne. De geografiske forhold kan man ikke enes om, så der må et Europakort på bordet. "Donaustrømmen løber her" siger en og peger på kortet men vælter sit ølkrus, så at formanden bemærker "Den Donaustrømmen løb noget for stærkt". Formanden er kandestøberen, Herman von Bremen han sidder for bordenden, men han dukker sig for pludselig trænger hans kone ind og angriber ham bagfra. "Er det her man skal finde Jer, Dag driver!". Buntmageren, som står og taler, blive rasende; vi ser ham true hende med tæsk og kommandere hende ud. Drengen tv. følger interessere med i, hvad der sker. Marstrand har skildret de samme optrin i to malerier, som er gengivet i farver og sammenlignet i min bog om Maleren.

Vi må ikke tro, at Marstrands billeder er historisk korrekte. Her er en mærkelig blanding fra tre helt forskellige tidsaldre. Personerne og

deres tøj er fra 1790'erne, og vi kan genkende noget af det fra rokokotidens mode i Mozarts operaer, se fx baronens tjenere. Men selve komediernes sprog, det var fra en ældre tid end tøj, det er sproget på Holbergs egen tid i 1720'erne. Men når vi til gengæld ser os omkring i stuerne og deres møbler og indretning, så er vi kommet frem til Marstrands egen tid. Han tegner livagtigt, hvad han ser i husene. Særlig bondestuerne er interessante med alle de tusinde ting, der blev tævet sammen under loftet og på skabe og hyl-
ler.

Kort sagt, vi er på en gang i tre tidsaldre: tuernes overflod er fra Marstrands år omkr.

1850, tøjet er ofte fra rokokotiden i 1700-tallets slutning, men komedierne handler om Holbergs egen tid i 1700-tallets begyndelse.

Så historisk set var hans billeder altså slet ikke korrekte. Men det generede ikke folk, tværtimod modtog de billederne med begejstring. Slægt efter slægt af danskere lærte at elske det hele. Altid når Det Kongelige Teater spillede Holberg, fik man at se en bondestue eller et borgerhjem lige efter Marstrands mønster, og personerne var klædt på efter hans opskrift. Det var Wilhelm Marstrand, som bestemte Holbergopsætningerne i Danmark og Norge i over hundrede år.

I 1845 skulle Malerens storebror Otto giftes ovre på de vestindiske øer. Det ville være helt urealistisk at tænke på at tage over for at deltage i brylluppet. Rejsen til Dansk Vestindien foregik endnu kun med sejlskibe, rejsens varighed afhang af vind og vejr, nogle gange varede den kun 6 uger, andre gange kunne den vare måneder.

Hvad ville Maleren sende sin bror i bryllupsgave? Han fik en fremragende idé. Han ville male et billede af sig selv og de øvrige brødre og deres gamle mor, alle samlet omkring bordet i hendes stue.

På den tid var fotograferingen ikke opfundet, så det var en utrolig god idé. En fantastisk gave til der bror, som boede fjernt fra Danmark! Nu kunne han dagligt se på de kære hjemme i Danmark. Man kan også forstå, med hvor stor interesse billedet er blevet studeret af bruden og hele den kgl. agent Nissens familie. Sådan gik det til, og vi skal ikke lade os vildlede af kunsthistorikere, som giver fejlagtige oplysninger⁴³.

Det Marstrandske familiemaleri

Personerne

På billedet ser vi de 5 sønner omkring den gamle mor. Så vil nogen protestere og sige, at der er kun 4; men den ældste søn i Vestindien er alligevel med, for på væggen over hendes hovede hænger det maleri, hun selv havde sørget for var blevet malet af den vestindiske søn; dét var sket under hans eneste besøg hjemme i Danmark, men uheldigvis opholdt Wilhelm sig på vej fra Rom på det tidspunkt, i München eller Paris. Så fik hun hans malerkammerat Christen Købke til at lave maleriet, og her er det "et maleri i maleriet".

Brødrene på billedet er arrangeret i rækkefølge efter alder. Hvis man starter med at rette øjnene mod Købkes billede af Otto, så skal man flytte blikket længst til venstre til Maleren selv, som sidder og læser avis, og så kan man fortsætte i cirkel bevægelse (imod uret) hen til søofficéren Oswald, som spiller skak med Troels, og så ender blikket hos lillebroren Theodor, som iagttager spillets gang.

Den fede mor, som troner midt i billedet, var *ikke* en af Marstrandslægtens betydeligste kvindeskikkelser, selvom hun jo indtager en vigtig plads i slægthistorien, fordi hun blev stammor til hele den danske Marstrandslægt.

Hun havde ikke den viden og klogskab, som vi senere finder hos Wilhelms egen kone Greth eller hos lillebroren Theodors kone Mathilde. Hun var en flittig kirkegænger, og dennes sønnerne var drenge, fik de pligt til at gå med hende. Hun havde sine regler og principper, hun var en bestemt dame, som styrede huset med en skraetunge. Men egentlig var hun ikke mere end en duelig borgerkone, som ved et tilfælde var blevet gift med en højt begavet og idérig og kunstnerisk og meget musikalsk mand.

Hvor bor den gamle mor på billedet? Kunsthistorikerne tror fejlagtigt, at vi er oppe i hendes lille lejlighed i familieejendommen Silkegade, hvor hun efter sin mands død flyttede op til den beskedne kvistlejlighed med ordene om, at så var hun "*nærmere himlen*" – men billedet er ikke malet dér. I lang tid havde der boet tre personer på kvisten, men den yngste søn Theodor var rejst til udlandet 1840 efter polyteknisk examen, og den gamle norske svogerinde døde 1841, så nu var drengenes mor helt alene og flyttede derfor ud til sin søn Troels i Christianshavn.

Det er forkert, hvis vi på grund af maleriet tror, at hendes stue var et samlingspunkt for sønnerne. De besøgte hende selvfølgelig hver især, og dér hørte de nyt om de andre, og dér fortalte de

nytt om sig selv. Men det var ikke et sted, hvor de samledes på een gang. *Otto* havde jo bosat sig i Dansk Vestindien, *Wilhelm* var på lange ophold i Italien, *Oswald* var i flåden, *Troels* rejste i mange år "på valsen" i Tyskland, også *Theodor* var af sted på studierejser. Så familiebilledet er en uvirkelig situation, et tænkt arrangement. *Wilhelm* ville "med eet smæk" male et billede af dem allesammen som bryllupsgave til *Otto*. De nødtes sjældent allesammen dér, så familiebilledet er *et arrangeret gruppeportræt*.

Bagvæggen

På billedets bagvæg kunne *Otto* og hans nye kone kikke på *andre af slægten*. Øverst ser vi et maleri af Petras far, dvs. brødrenes *morfar*, den ægendariske fyrige provst i Holbæk, og under ét hænger der et maleri af hans hustru, deres *ormor* Agnete Plum. Begge er malet af Chr. G. *Stratzenstein Stub*⁴⁵, som hørte til familien; han var gift med en af drengenes mostre og har altså malet sine svigerforældre. Han har også malet

sin *svigerinde* Petra og sin *svoger* Nordmanden, begge som unge; deres billeder hænger i øverste række på hver side af Holbæk-provsten. På familiemaleriet ser vi altså 2 gange Petra, drengenes mor, dels som ung på gengivelsen af *Stubs* billede på bagvæggen, dels som gammel midt på *Wilhelms* maleri.

Billedet blev sendt over Atlanten til brylluppet på St. Thomas i oktober 1845. Derefter tyder et brev fra *Otto* i 1856 på, at det blev sendt tilbage til Danmark for at blive restaureret dette år i forbindelse med hans hustrus ophold her. I hvert fald skrev han følgende til Malerens Grethe: "*Indtil jeg faaer Tid til at skrive til Wilhelm, beed ham interessere sig lidt for mit Familiestykke, som jeg sætter alt for stor Priis paa til ikke at turde haabe at faae restaureret med hans Haand, naar han faaer Tid og Leilighed dertil. De seer (Marstrand-brødrene sagde De til svigerinderne), at selv paa dette har Climátet havt slem Indflydelse*"⁴⁶ Efter at være kommet tilbage til Vestindien, formentlig året efter, hang det mange år i *Ottos* smukke repræsentative hjem i Charlotte Amalie. Maleriets senere skæbne har jeg udførligt redegjort for i min bog om Maleren⁴⁷.

For 2. gang i Rom. Oprør. Hjem til krig i Danmark

Det 2. ophold i Rom 1845-1848 var ikke så morsomt for Wilhelm. Der var ingen kunstnerkammerater. Han var alene. Han blev melankolsk, og ofte led han af depressioner. Han var utrolig flittig og arbejdede med forskellige typer af billeder.

Munken prædiker om kødets skrøbelighed.

Der var oprør i Rom

Revolutionen var på vej gennem Italien. Det var bønderne, der gjorde oprør. I væbnede skarer drog de gennem landet, og det var der god grund til. For jorden tilhørte mest herremændene og de katolske biskopper, så bønderne måtte betale høje afgifter til dem for overhovedet at få lov til at dyrke jorden. De fik tilslutning fra industriarbejderne i store italienske byer.

Marstrand malede et billede af den ulmende revolution i Rom. Det er et billede af nogle sammensvorne, som holder politisk møde⁴⁸ ved et værtshus på hjørnet af et torv. De sidder samlet omkring en ung mand, som læser højt for dem af avisen med nyheder, og

Den nærgående skriffetar.

dét interesserede dem meget. Det var nyheder om revolutionerne i Syditalien og andre steder. Tilhørerne overvejede sikkert, hvordan de selv kunne deltage i oprøret, når det nåede frem til selve Rom. Dét værtshus, hvor de mødtes, kaldt Maleren og hans skandinaviske kunstnervenne for *Giftblanderiet*. Navnet hentyder naturligvis til dét, som blev brygget sammen ved de politiske møder dér.

Magthaverne var skånselsløse. Alle mistænkte blev arresteret og bortført til en uviss skæbne. Det har Marstrand skildret på et andet maleri af *"Tilfangetagne bønder"*⁴⁹. Vi ser fangerne blive ført af sted af pavens politisoldater, som højt til hest og i strålende uniformer holde styr på de arresterede. Dette maleri og maleriet fra *Giftblanderiet* er afbildet i farver i Otto Marstrand Wilhelm Marstrand (Thaning & Appel 2003).

ardinalen uddeler velsignelser i stedet for fattighjælp.

Revolutionerne⁵⁰ voxede og bredte sig over hele Europa. Ikke hundreder, ikke tusinder, ikke titusinder, men hundredtusinder af rasende fattige mennesker fra land og by stormede frem mod fyrstepaladserne og kongeslottene, - ikke bare i Italien, det gik løs i alle lande.

Under Marstrands slutophold i Rom, havde revolutionerne i Syditalien allerede sat landet på den anden ende. Tilmed landede den senere så berømte Garibaldi i Norditalien, derfra bredte massernes raseri sig over Alperne. Det nærmeste land nord for Alperne var Bayern, og her begyndte allerede i februar 1848 demonstrationer og oprør. (Også ude mod vest gik det løs, bl.a. i Paris. Vores danske skolebøger skriver altid mest om, hvad der foregik i Frankrig, som om det var verdens centrum, det har været en tradition siden Napoleons tid, men sagen var vigtigere andre steder). I kontinentets største by, kejserrigets hovedstad, Wien, åbnede tropperne ild mod folkemasserne, som var strømmet ind til centrum fra alle fattigkvartererne. Det var i marts 1848. Fem dage senere gentog myrderierne sig foran det prøjsiske kongeslot i Berlin. Og nu ville efterhånden alle tyskerne i alle de eksisterende tyske stater have folkestyre og retfærdighed. Men de virkelig fattige fik efterhånden en mindre og mindre indflydelse, og ude i de små tyske provinser spillede arbejdere og bønder ikke hovedrollen. Det var borgeskabet og akademikerne, som nu rykkede ind på scenen, Kravet om folkestyre drøned videre nordpå gennem de tyske småstater.

Under dette europæiske kaos sad Wilhelm nede i Rom. Og da det hele exploderede i marts 1848, blev han klar over, at nu var det på høje tid at komme hjem. Han skulle også sende tegninger og skitse-malerier og andre arbejder afsted med skib til Danmark. Af brødrene er det som sædvanlig Troels, som får læsset de andres praktiske problemer over på sig. Det kan vi se af det eneste brev, vi har bevaret fra Wilhelm i hele det skæbnesvangere år 1848: *“Jeg har nu afsendt mine Billeder -. En stor Rest af Studier og Skitser og et Par Smaabilleder komme bagefter”*⁵¹.

Og så rejste han selv hjem. Vi aner ikke, hvor han rejste eller hvordan. På en eller anden måde måtte han rejse igennem selve Prøjsen, som vi var i krig med. Han dukkede op om sommeren i København.

Krig i Danmark

Intetsteds ude i Europa, hvor revolutionerne brød løs, kom det til så blodige krigsbegivenheder som i Danmark. I sommeren 1849 udkæmpede *slaget ved Isted* i Sønderjylland, mellem Flensborg og Slesvig by. Det er det blodigste slag gennem årtusinder i Skandinavien. “Dansker

Italien var dengang splittet op i mange halvstore stater. Mod syd var Sicilien og Syditalien en stærk militærmagt. Midtpå regerede paven ikke bare i Vatikanet, men herskede over en stor stat tværs over Italien fra kyst til kyst. Norditalien var delt i mindre lande, som var afhængige af det store østrigske kejserrige, Venedig og Podalen blev regeret fra Wien. Billedet viser oprørskampe i Milano i marts 1848. Datidligt stik.

En uge efter de frygtelige begivenheder i Wien og Berlin kom spændingerne helt op til Holsten med dets hovedstad Kiel. Holsten var ikke Danmark, det var et tysk land, men den regerende fyrste var fra gammel tid den danske konge ovre ved Øresund, og til ham sendte man en delegation. Men i København ville man ikke høre på tyskere, for tingene skulle ordnes på dansk, og især skulle tyskerne ikke blande sig i Sønderjyllands forhold. På den måde endte oprøret fra Europa med at blive noget helt andet heroppe nordpå. Vi fik en nationalitetskamp mellem tysk og dansk. Det hele skete i marts 1848. Her ses danske soldater på vej fra København med den nye jernbane. Datidigt stik.

var sejr vundet”, sang man bagefter, men den var dyrekøbt, og den var kun vundet for en kort tid. Den blodige krig fik alvorstøner frem hos digterne, her H.P. Holst:

*Men hvor danske hjerter slå,
og hvor danske toner klinge,
skal med stolthed store, små
fædrelandets tak jer bringe.*

Men sårene var dybe. Utallige familier i Danmark var blevet ramt af denne krig. I glæde over sejren fik sorgen sit smukkeste udtryk, da Grundtvig komponerede disse linier:

*Guds fred med vore døde
i Danmarks rosengård!
Guds fred med dem, som bløde
af dybe hjertesår!*

Den mellemste Marstrand-bror omkommer

Danske krigsskibe blev også taget i brug i de sønderjyske fjorde. Her mistede Wilhelm en af sine brødre. Han var officer ombord på flådens største krigsskib, som med strygende medvind blev sendt ind i fjorden til Egernførde, som dengang var Sønderjyllands sydligste købstad, nær ved Holsten. Det enorme sejlskib, som var konstrueret til kamp på åbent hav, strandede simpelthen inde i fjorden, lå skævt og kunne ikke bruge sine over 100 kanoner, overgav sig, men exploderede. Herom fortælles nærmere i det efterfølgende kapitel om Oswald. Han havde været Malerens yndlingsbror, - han var alle sine brødres yndlingsbror, for han var en charmerende og samtidig tænksom fyr, som havde deres fortrolighed. Hans død var et stort tab.

TIDEN 1848-64

MELLEM DE SLESVIGSKE KRIGE

Ægteskab og børn	191
Grethe Weidemann	
Far og mor og børn	
To udenlandsrejser	195
Igen til Sverige	
Venedig	
På Charlottenborg	199
Malerens atelier	
Selskabelighed i malerhjemmet	
Drengen fra Dansk Vestindien	203
"Over det umaadelige Dyb"	
Drengen blev i malerhjemmet i ti år	
Københavnerbilleder	206
Det danske klima	
Københavnerviv	

“Lad os gaa ind i en Port og se vor Samtid gaa forbi”

Kendte københavnere

Et hus lige uden for København

Nedturen

217

Theodors død

Skulle Wilhelm på en kuranstalt for selv at overleve?

Wilhelm i Carlsbad

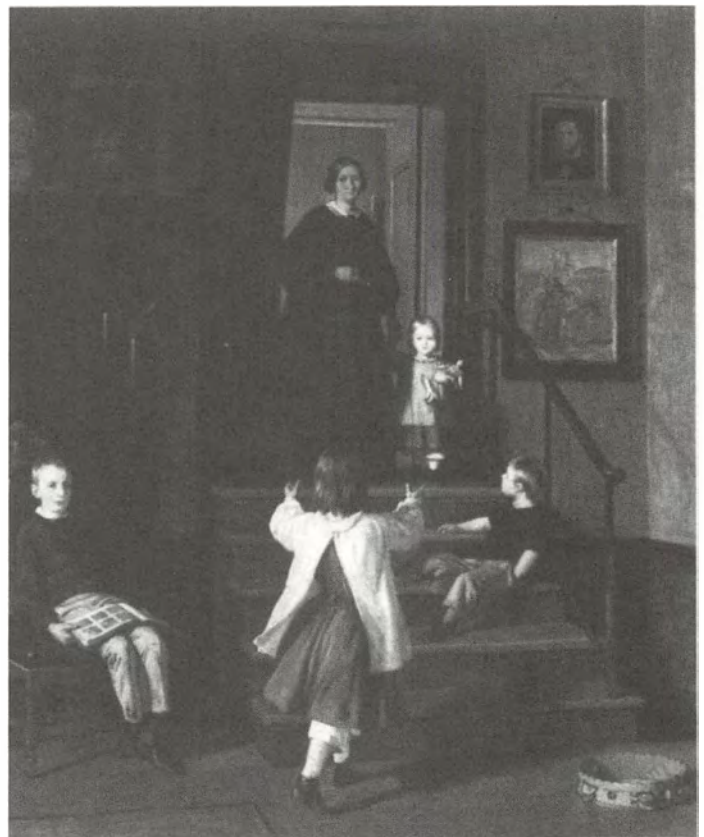
Nu er vi kommet til den midterste del af Wilhelm liv. Forbi er opvæxt og ungdom med lange ophold i Rom. Til gengæld ligger slutkapitlet om alderdommen fjernt ude. Nu er vi i midten af hans liv. Nu giftede Wilhelm sig. Hans 10 år yngre ven, præsten Johs. Fibiger, gav 50 år senere en sygelig skildring af hans forhold til piger og betegnede Marstrand som en tragedie, et sygdomstilfælde, en elskovsjæger. Han sluttede sin sære beskrivelse med følgende gådefulde ord: *“Jeg kjender hans svage Side; et eller andet selvlavet Ideal løber saa let af med ham”*⁵². Kendte han ham rigtigt?

Ægteskab og børn

Grethe Weidemann

Det var ikke et eller andet selvlavet ideal, der “løb af” med Wilhelm Marstrand. Den udvalgte var en yndig ung pige fra en velstående københavnsk embedsmandsfamilie, veluddannet og belæst, men hun optrådte altid med en klædelig tilbageholdenhed, som passede godt sammen med hendes ungdom. Hun var gennemmusikalsk, spillede klaver, sang smukt, og hun var en ivrig boglåner fra det kgl. bibliotek. Hun havde udstråling, men var alligevel beskeden og hensynsfuld. Da de forlovede sig, var han 39 år og hun 25, altså 14 år yngre. Hun hed *Margrethe Weidemann*⁵³, men blev altid blot kaldt Grethe. Hendes far⁵⁴ var en højt uddannet jurist og var ansat ved overretten, ligesom hendes farfar⁵⁵ havde været.

De fik kun 26½ år sammen, indtil hun døde. Uden at lave et falsk skønmaleri kan man roligt sige, at de var lykkelige sammen. Hun havde jo selv ingen familie udover sin gamle mor, men med Wilhelm kom hun ind i en stor og børnerig slægt. Både ved sin personlighed og ved sin kærlige omsorg for andre fik hun stor betydning for Wilhelms brødre og svigerinder og deres børn. *Tante Grethe* og svigerinden *Tante Mathilde* havde centrale roller i Marstrandslægten.

Maleri. Grethe stående øverst på trappen, derefter børnene. Her ser vi, hvordan verden var indrettet i Malerens bevidsthed. Han anbragte sin elskede Grethe øverst oppe på en lille trappe, som gik ned til hans atelier. Derefter var der et par børn lidt længere nede, og ved trappens fod et par andre. Han selv sad i det forsænkede atelier og så op på dem. Sådan var verden ordnet efter hans mening.

Far og mor og børn

På maleriet, hvor Grethe står øverst på trappen, er børnene faktisk ordnet i rækkefølge efter alder. Lad os allerede nu omtale dem og deres senere ægtefæller, for det har jo interesse her i slægthistorien.

Christy, den yngste, var ikke født endnu, men Grethes kjole har en stor vidde, det viser at hun er gravid her i 1862. Christy blev som 21 årig gift med en ung ingeniør, Hans Henrik Schou; han samarbejdede i flere år med Christys storebror i hans maskinfabrik; men allerede før den blev fusioneret med Titan, var han gået andre veje og endte som direktør for en af datidens største industrivirksomheder, Atlas, som producerede bl.a. køleskabe.

Ottilia, den næst yngste, står ved siden af sin mor. Hun blev kaldt Titte. Som 25-årig blev hun gift med Vilh. Borup. Han var dét, som dengang blev kaldt en proprietær, han

Ungdom. Hvis et af børnene var syge, fik det ikke lov at ligge ubevogtet om natten, når familien var gået til ro. Så blev der bestilt en såkaldt ågekone, det var skik overalt i det københavnske borgerskab. Det er et af de himmelråbende tegn på de sociale forskelle i samfundet. Den fattige kone, var om dagen ved at blive slidt op enten af hjem og vand og børn og husførelse eller hos de rige som konehjælp til vask og strygning og alt forefaldende arbejde. Hun blev betalt for ikke at få in nattesøvn, så at barnets forældre kunne slumre trygt ved siden af.

Bror 2, maleren Wilhelm

Grethe med Poul ved kaminilden. Huset var fodkoldt, derfor var der fodskammel. Legetøjet ligger på gulvet, en bold, en vogn og den uundværlige kæphest.

var ejer af en proprietærgård; på den måde udtrykte man dengang, at han var mere end en almindelig gårdejer, hans ejendom var stor, men dog ikke stor nok til at kaldes en herregård. Nu kender vi ham særlig for, at han også blev forpagter under kongehuset af Bernstorff gods. Selve slottet nord for København var et kendt tilholdssted for kongehusets yngre medlemmer, bl.a. genforeningskongen Christian den 10.

Drengen *Ville* sidder på trappen og kikker op på sin mor. Han var ægteparrets mellemste barn. Til stor forvirring havde han fået navnet Vilhelm efter sin far, dog med enkelt V, fordi dobbelt W nu blev anset for at være tysk; navneforvirringen førte til, at man i længden opgav at bruge hans rigtige navn. Han blev ingeniør, det ligger jo til Malerens efterkommere. Han fik ingen børn og efterlader sig ingen Marstrand-efterslægt.

Poul skal vaskes.

Julie danner modpolen i personkredsen og giver billedet liv. Det er, som om hun danser sin mor i møde. Også her er der navneforvirring; for allerede 5 år før hendes fødsel havde Malerens bror Troels allerede givet navnet Julie til en af sine døtre. De to kusiner har givet anledning til utallige forvekslinger i diverse bøger. I slægten blev den ældste kaldt Store Julie, og malerdatteren altså Lille Julie. Man må nok sige, at Wilhelm og Grethe ikke var særlig smarte med at finde på navne til deres børn; de ville gerne fastholde slægtnavne, men det blev gjort på en dum måde, som forvirrede. Derfor endte både de selv og deres slægtninge ofte med at kalde deres børn ved øgenavne eller kælenavne. Julie blev kaldt Dutte.

Poul var den førstefødte. Maleren har valgt at vise ham sådan, at man kan se, han sidder og keder sig med en kunstbog på knæene; som saa ofte før sidder han endnu en gang model for sin far. Han blev opkaldt efter sin morfar, men denne døde hurtigt, så der kom der ingen navneforvirring ud af det. Til gengæld lod han en af sine sønner døbe med sit eget navn,

Det er ikke Maleren og Grethe, der er afbildet. Marstrand har villet udtrykke i al almindelighed, hvordan et hjem kan blive knuget af, at den ene part lider af tungsind. Tegningen har fået titlen: misstemning.

og det blev selvfølgelig noget rod. Helt frem til vore dage har Malerens efterkommere kludret ustandseligt med navngivning. Man forstod ikke den gamle regel om, at det er godt at holde slægtnavne vedlige, men der skal være afstand mellem de generationer, som bærer dem.

Marstrand befandt sig godt i selskab med børn. Han kunne godt lide deres lyse stemmer derfor lod han atelierdøren stå åben, så han kunne høre dem. De var også velkomne i hans atelier. Når de var der, fik børnenaturen ham til at glemme tungsind og mismod. Børnene medbragte glimt af fremtid og frejdighed. Han lod sig mærkværdigvis ikke genere af dem; men han talte ikke med dem, når han arbejdede, kun hvis der var mislyd mellem dem, greb han ind.

“Han var en afgjort Børneven, og Børnene giengældte ham det rigelig”, skrev venner Raffenberg, som senere udgav hans breve. “Du paavirkedes ikke af hans ofte meget alvorlige eller noget mørke Mine, men søgte ham, kunde man sige, og sluttede sig til ham, der ogsaa altid va beredt og til Tjeneste for dem” (det sidste er nok noget overdrevent). “Lotteri eller et Gnavspil i en Kreds af Børn var noget, han ikke let modstod”⁵⁶.

Der kom alligevel dystre perioder malerparrets hjemliv, så sænkede bekymringerne sig ned over hjemmet. Men det skyldtes ikke at ægteskabet knagede. Det var fordi Maleren psykiske sygdom slog ud i perioder. Han led af tungsind eller melankoli, det gjorde han allerede

under sine lange ophold i Rom og skrev hjem derom. Måske hang melankolien sammen med en dybtliggende selvkritik, han var utilfreds med sig selv som kunstner, han led bestemt ikke af selvovertvurdering, tværtimod mistvivlede han om sine egne evner.

Ægteskabet med Grethe var en stor lykke. Når tungsindet greb ham, var hun udholdende og tålmodig, hun var med til at bære ham gennem de mørke dage, hun gav ham nyt håb og tro på sig selv. I Marstrand-slægten er deres ægteskab et af de mest bemærkelsesværdige.

De nygifte flyttede ind i et af de små stræder midt i den overbefolkede by. Da Maleren blev gift med sin Grethe i 1850, var København endnu indespærret bag volde og grave, men de havde ikke noget ønske om at flytte på landet, så deres bolig lå på 2. sal i Snaregade; den

slynger sig stadig bag ved den bygning, som nu er kulturministerium, og løber hen, hvor den skifter navn til Magstræde. Her boede parret i lidt over 4 år⁵⁷, indtil de flyttede ind i æresboligen på Charlottenborg.

Poul slumrer ind i skumringen. På gulvet ligger hans byggeklodser og den kære kæphest.

Grethe med to små børn.

"Daguerreotypi" var den tidligste form for foto. Den blev opfundet i Frankrig i 1838 og kom hurtigt til Danmark. Ingen anden dansker har æret så betaget af den som H.C. Andersen, derfor veed vi så godt, vordan den kære digter såe ud. Man måtte ikke bevæge sig under fbildningen. Her har vi Wilhelm og Grethe i deres forlovelsestid, 1850.

ror 2, maleren Wilhelm

Det er *ikke* bryllupsrejsen, jeg her vil skrive om. Men vi kan da godt nævne, at mærkeligt nok gik den ikke sydpå til Italien, men nordpå til Sverige. Det hang vistnok sammen med, at omkr. 1850 herskede der en særlig interesse for Sverige, bl.a. H.C. Andersen rejste dér og fortalte og skrev om landet, så det var på mode at gøre det samme. På den tid var Maleren en kendt kunstner i hele Skandinavien, han blev modtaget som en kær gæst rundt omkring på svenske herregårde, så rejsen formede sig næsten som et triumftog for det unge par, der drog af sted fra det ene overdådige hjem til det andet.

To udenlandsrejser

Igen til Sverige

Det er to andre rejser, jeg skal fortælle om her. Maleren var knap nok kommet hjem fra bryllupsrejsen, førend han påny måtte af sted. Det var bl.a. statskassen, som betalte for at få Maleren

Mændene fra Dalerne blev dengang kaldt dalkarle. Titlen på billedet lyder: En dalkarl hos købmanden.

Dalkarl på vej mod båden.

sendt til Sverige igen. Det var svært at afslå, for det var vigtigt for den unge families overlevelse. Det gjaldt jo om, at Wilhelm blev anerkendt og fik opgaver, som kunne bane vej for indtægter fremtiden. Altså måtte han drage af sted.

Han fik til opgave at male et stort billede fra Siljansøen i Dalerne. Her var der tradition for at om søndagen kom folk i hundredevis sejlendi i store både tværs over søen, når de skulle kirke.

*andstigning ved et palads. Den rige familie hjælpes i land.
 et bliver overladt et lille barn at række almisse til folkene i tiggerbåden. Gondoliéren har den røde tyrkiske fez på hovedet.*

Men han var led og ked af turen. For det ørste var vejret usædvanlig dårligt, det regnede læsten uafbrudt. For det andet var årstiden orkert, for netop nu skulle husdyrene op på æteren og æde det gode græs, så folk boede oppe deres sæter-hytter, og derfor var det frygtelig vært at finde dem og få tegnet modeller. Der var så mennesketomt, at det kneb med at finde overnatning og få mad. *“Jeg gaaer her gennem byerne og seer alle Porte lukkede og møder ikke en Kat. Det er som uddødt. Alle ere paa deres afsides Lodder og kommer først hjem til løsten,”*⁵⁸. - - Hvis han endelig traf nogen, han ville ikke bruge som model, så var de modvillige og træge. Han skulle altid gennem et helt krydsforhør eller overhovedet at komme i forbindelse med dem. *“Disse evindeligt gentagne Spørgsmaal om, vorfra er Herren? og hvad man vil her?”*⁵⁹ Det var tungt og omstændeligt, ikke som nede i Rom med de umiddelbare og glade italienere.

Venedig

Far og mor og lille søn kom til Venedig. Men det hele var temlig forvirret. Det var nemlig Rom, de skulle besøge, for Maleren havde fortalt sin unge kone så meget om sit lykkelige liv dér, om den smukke by, de hyggelige ostería'er, det fornøjelige caféliv udendørs, folkelivet og dansene og optogene, - jo han skulle vise hende det hele.

Men da afrejsens time kom, måtte planerne ændres. Grethe opdagede, at hun skulle have et barn. Hun havde tidligere haft en fødsel, hvor barnet ikke kunne overleve, og det havde været hende en stor sorg, så nu ville hun ikke risikere noget. Hun blev altså hjemme, så Maleren måtte rejse alene.

Så skete der det underlige, at han slet ikke kom til Rom. Han var rejst over Wien derned og videre over Venedig, men da han var undervejs

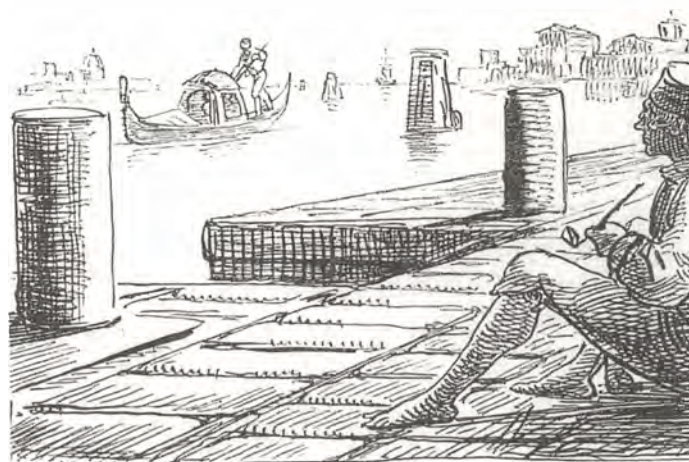

Marstrand-familiens terrasse ud mod Canal Grande. Tv. kunstneren P.C. Skovgaard og hans kone, de var på et længere besøg i Venedig. Til Grethe og sønnen Poul.

derfra gennem Norditalien til Rom, ombestemte han sig pludselig, vendte om og kom tilbage til Venedig, fordi han kom i tanker om, at dér kunne han finde nogle dejlige motiver at male.

Da der var gået et par måneder, opdagede Grethe, at hun havde taget fejl. Der var aldeles ikke noget barn på vej. Hun kunne lige så godt være rejst sammen med Maleren og deres lille søn. Så det endte med, at han tog hjem og hentede hende og deres lille søn Poul.

De boede et smukt sted i Venedig. Canal Grande formede en stor bugtning hen til deres hus, så de havde udsigt hen over kanalen til begge sider. Til boligen hørte der en åben terrasse ud mod kanalen. Da maleren P.C. Skovgaard og hans kone besøgte dem, lavede Wilhelm en tegning, hvor de to gæster står på terrassen og nyder udsigten sammen med Grethe, mens Poul

På kajen i Venedig. De fleste af mændene havde dengang en rød l på hovedet. Det var en mode, de havde lært af deres ærkefjender tyrkerne.

Tiggerbådene tog naturligvis ikke kontakt, mens de med rige folk var undervejs i gondolerne. Men når de lagde til land, så kom tiggernes chance. På denne tegning bærer gondoliøren høj hat efter tidens mode.

Der var meget at se fra Malerens terrasse. "Hvert Øieblik møder nye Gjenstande, fulde af Liv og Farve. Saa stiger man af ved en Bro, hvort tusinde tjenstagtige Lazaroner ville hjælpe En op; og saa gaaer man i et Palads og seer saa Titian og Paolo Veronese, og saa kommer, mens man glider videre paa den store Canal, en Tiggerfamilie i en ussel Baad og anholder En og gaaer paa Siden, indtil man giver en Quantin; lét er nu den Families Levevej"⁶⁰.

Venedig havde noget særligt: det dobbelte lys, himlens lys ovenfra og kanalernes spejling nedenfra, "disse forunderlige Canalgader,

Grupper af Huse belyst fra oven og neden"⁶¹. I mange måneder brugte Maleren enormt meget tid og energi på at studere lysvirkningerne, og det lykkedes ham at gøre det umulige: at fange lyset, Venedigs dobbelte lys.

Netop disse tiggersituationer på kanalerne har han malet flere billeder af. Det, som fængslede ham, var *de grelle kontraster* mellem det store fattige folk og de få rige. Han tager ikke parti mod de rige ved at karikere dem. Han vil bare male dem, som han ser dem. Hans kunst skal ikke vække vores sociale samvittighed.

Charlottenborg er et stort gammelt palæ på Kongens Nytorv, det ligger mellem Nyhavn og Det Kgl. Teater. Kongen havde overgivet det til et råd af billedhuggere og malere, som gjorde staten ære og kunne kaste glans over kongemagten. Det var et officielt kunstnerråd, som nærmest supplerede sig selv. Det stod i spidsen for kunstnerisk uddannelse af unge malere og billedhuggere, og nogle af medlemmerne var derfor udnævnt til professorer. Kunstakademiet bestyrede forskellige pensionsydelse og rejsestipendier, og desuden rådede det over et par æresboliger på Charlottenborg. Sådant en æresbolig fik Wilhelm kun fire år efter, at han havde giftet sig. Da den unge familie flyttede ind, bestod den kun af tre persone, ham selv og Grethe og deres lille søn på tre år, men snart voxede børneflokket.

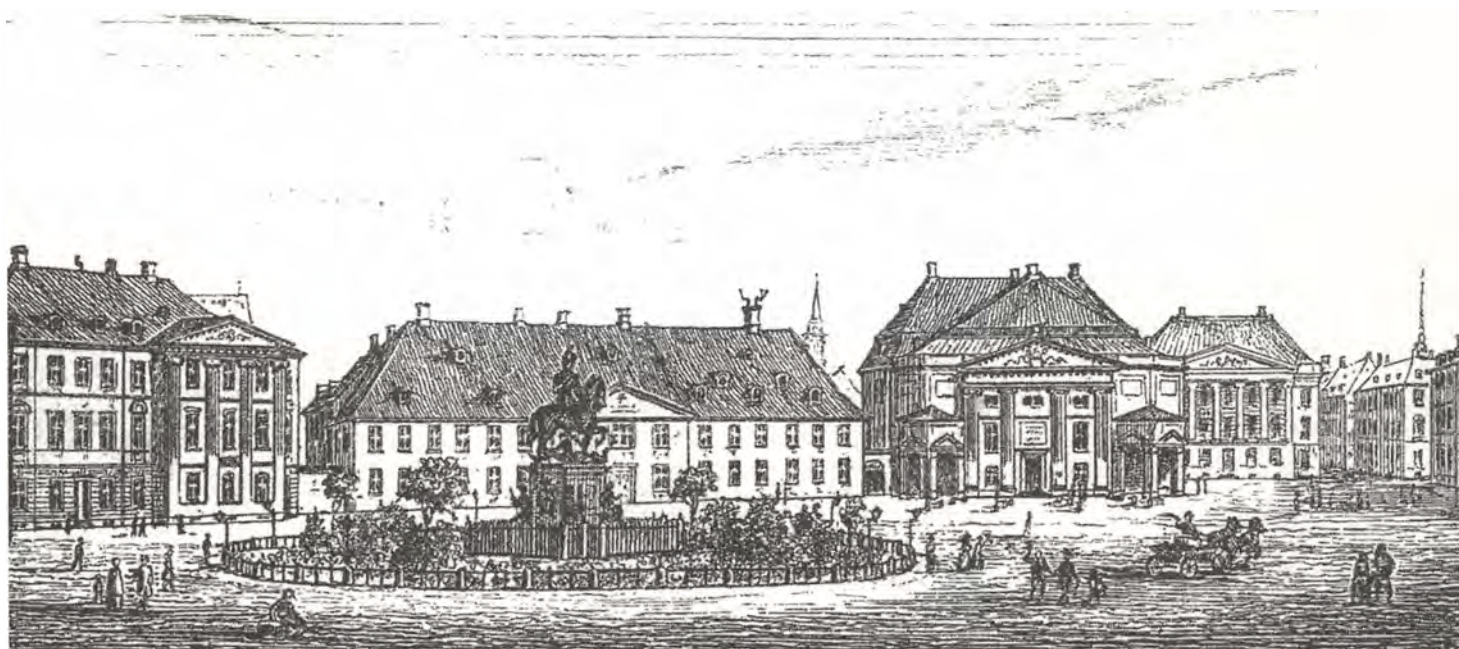
På Charlottenborg

Malerens atelier

Marstrands atelier lå lidt lavere end boligens andre værelser. Fra dagligstuen gik der en lille trappe derved. Han ville gerne have, at døren stod åben, så han kunne høre stemmerne. Hans børn måtte godt komme ned, hvis de ikke skændtes, og der måtte også gerne komme andre på besøg; men de skulle ikke snakke til ham, så fik de ikke mere

end et grynt til svar. *“Men han lyttede til, hvad der blev sagt, i det mindste med det ene Øre”*⁶².

Hvad såe de mennesker, som kom på besøg i Wilhelms malerværksted? Det lignede en rodebutik Hvis man overhovedet skulle danne sig et samlet indtryk af han kunst, så måtte man tænke, at alt det, han lavede kunne samles i nogle bestemte grupper med påskrifterne: Italien, København, Holberg, Don Quixote, Portrætter

Kongens Nytorv dengang, da Marstrand flyttede ind i det hjørne af Charlottenborg, som ses til venstre. I midten rager Det Kgl. Teaters gamle bygning op. Længere til højre ligger Erichsens Palæ ligesom nu lidt tilbagetrukket. Ude ved kanten ser vi Børsens snoede dragespir, længere ind anes spiret over den (dengang) tyske kirke ude på Christianshavn.

Kanetur på Kgs. Nytorv.

osv., siger Karl Madsen i sin store biografi, men så måtte man alligevel konstatere, at alt var væltet ud "hulter til bulter"⁶³. - *Marstrands Atelier var retop den mest brogede Forvirring af Billeder og Billedudkast af enhver tænkelig Art. Paa et Staffeli stod et ældre Maleri med italiensk Motiv, paa et andet et halvfærdigt Holberg-Billede, paa et tredje en paabegyndt Skitse med et bibelsk Emne*.

Deuden var han "aldrig helt fornøjet med, hvad man frembragte. Nej, næste Gang og atter næste Gang skulde det blive bedre!"⁶⁴ Marstrand led lesværre af en sørgelig trang til at ville "forbedre" sine malerier, så at han rettede og rettede i sine billeder. Også når han arbejdede med sine udkast og skitsemalerier, blev det endelige resultat mindre og mindre frisk. Mange, der har besøgt ham i atelieret på Charlottenborg, mindes, at de var her i timevis, uden at Marstrand henvendte et ord til dem. Medens han tyggede på penselkafterne, sad han og forandrede et billede.

Ofte lovede et anlagt billede det rent vidunderlige. Men jo hyppigere penselen

udslettede og omformede, desto tungere blev hånden. Dét, som skulle forbedre, havde kun forværret og forringet.

En frierscene⁶⁵, som Marstrand arbejdede med, er et godt eksempel. Pigeskikkelsen blev fortræffelig, men den unge mand var et problem. Den første model, Maleren havde valgt, tilfredstillede ham ikke, så han blev slettet ud på billedet og erstattet med en anden, som gik samme vej. Og så begyndte den stadige skiften af frieren. Snart var han blond, snart brunet, snart lidt for ung, snart lidt for sat.

"Naar man om Mandagen har set et af disse fortrinlige Holbergske Udkast, hvor alle Figurerne saa characteristisk er ordnede, og man saa om Tirsdagen ønsker at betragte Billedet, da overraskes man ved, at alle Figurerne i Mellem tiden have reist sig fra deres tidligere Pladser og antaget nye Stillinger i Rummet. Øiet møder forbauset et nyt Billede, helt forskjelligt fra det forrige"⁶⁶. Sådan fortalte hans kunstneren, maleren P.C. Skovgaard.

Prikken på næsen. Marstrand sidder ved staffeliet i morgentøfler og maler et billede af et dansende par. Grethe har taget sin lille søn op af vuggen.

Selskabelighed i malerhjemmet

“Marstrands førte temmelig stort Hus⁶⁷. Det bestod ikke i, at de gjorde store Selskaber. Jeg husker aldrig at have været i større Selskab i deres Hjem, men de havde aabne Døre for alle, som ville besøge dem. De kendte mange, og der kom mange. Uden at de paa nogen Maade var overdrevne med Mad og Drikke, gik det dog flot til i deres Husholdning, og man havde Følelsen af at være i et meget velhavende Hjem. Det passede ogsaa bedst for Marstrands Natur, som var stort anlagt”. Det er en datter af Marstrands

kunstneren, maleren Jørgen Roed, der har skrevet disse linier. Som lille pige har hun været gæst i det Marstrandske hjem mange gange. Hun fortæller, at “der var i flere Vintre Musik hjemme hos Marstrands, med flerstemmig Sang Fru Marstrand udførte Sopranpartiet. Hun sang ogsaa alene til eget Akkompagnement”⁶⁸.

Maleren selv sang en fortrinlig bas og var præget af samme musikalitet som sin bror instrumentmageren Otto, og som deres far der ogsaa var instrumentmager. I øvrigt holdt Wilhelm meget af, at Grethe eller andre spillede i dagligstuen for åben dør ned mod atelieret.

Musikanten i Malerens hjem.

“Musikinteresserede Mennesker dannede en væsentlig Del af Gæsterne, naar Marstrands hver Torsdag Aften havde aabent Hus for deres Venner. Der lagdes aldrig synderlig Vægt paa Opdækningen; den berømte Marstrandske Sildesalat var staaende Ret. Kom der særlig mange Gæster, blev der sendt Bud i Byen efter flere Fiskefrikadeller til Paalæg. Ofte blev der musiceret. Marstrand havde en ret god Basstemme og sang hyppigt sammen med sin Hustru -- eller sine Venner”⁶⁹.

Under et af Malerens ophold i Jylland sendte Grethe ham et Brev, hun lige havde fået fra hans bror i Vestindien. Det fik Wilhelm til at udbryde: *“Af Ottos Brev seer jeg, at vi hver Dag kan vente Osvald, den lille Stakkel”*⁷⁰. Jeg *“læste (det) med stor Interesse og vemodig Glæde over Ottos dybe Følelse og den ægte faderlige Omsorg for sin Drengs aandelige og legemlige Vel”*. Det var temmelig usædvanligt, at en dreng på kun 9 år blev sendt alene over Atlanterhavet. Og skibet var et sejlskib!

Drengen fra Dansk Vestindien

Bag rejsen lå et problem, som opstod for alle danske familier i Vestindien. Skulle sønnen gå i skole sammen med sine kammerater fra den hvide overklasse, dvs. have engelsk skolegang? Eller skulle han blive en dansk dreng? I så fald måtte han flytte til Danmark. Hans mor var fortvivlet ved tanken om at skulle slippe sin søn i en alder af kun 9 år. Men Otto tænkte anderledes. Den ene grund var, at han følte sig dansk; man skal nok ikke kalde ham national, men derimod loyal over for det lille kongerige på den anden side af Atlanten, loyal over for konge og regering og flag og sprog; en gammeldags mand, ikke til at lave om på. For det andet havde han en uudryddelig slægtfølelse, - det havde alle de 5 Marstrand-brødre -, så han ville knytte sin søn til sin slægt. Han gennemtrumfede sin vilje.

“Over det umaadelige Dyb”

Wilhelm Marstrand havde *selv* den samme slægtfølelse, og han gav den videre og indplantede den i Grethe, for hun havde ingen søskende. Det var faktisk hende, som gav den vestindiske familie det tilbud, at Osvald kunne bo i Malerhjemmet på Charlottenborg, og at hun ville være ham *“i Moders Sted”*⁷¹.

Imidlertid befandt drengen sig undervejs på et sejlskib til Danmark. Men han var vistnok ikke “en

Osvald argumenterer.

Wilhelm Marstrands karikatur fra 1855 af den 9-årige Osvald, som argumenterer for sin mening.

Den 11-årige Osvald får klaverundervisning af komponisten J.C. Gebauer, som huskes for melodierne til H.C. Andersens "Hist, hvor vejen slår en vugt" og Ingemanns "I alle de riger og lande". Skitsetegning af Wilhelm Marstrand fra o. 1857.

ille stakkel", og skibet var ikke tilfældigt valgt. Kaptajn Brodersen var af en dansk Flensborg-familie, som levede af skibsfart; fra teglværkerne omkring byen fragtede han mursten til Dansk Vestindien og hjemførte rom til Flensborgs kendte romfabrikker (Hansen-Rom osv.). Brodersen gjorde ofte ophold på St. Thomas for at losse og laste, og han var blevet en kær gæst i det vestindiske Marstrand-hjem, afholdt af drengen og en ven af Otto. Det var Kaptajn Brodersen, som fik betroet den opgave at sejle husets søn til Danmark. Vi kan tænke os hans mors fortvivlelse ved at vinke arvel fra kajen til den lille dreng ved rælingen på skibet, som havde sat sejl ud af St. Thomas Havn. "Vi haaber", skrev Otto; "vor Herre vil føre ham lykkelig over det umaadelige Dyb"⁷².

"Jeg vil nok ønske at være hjemme, naar Drengen kommer", bemærkede Wilhelm til Grethe, men allerede dagen efter skiftede billedet: *I dette Øieblik, min søde Grethe, kom dit Brev ned Efterretning om Osvald. At du synes om ham, er jo ypperligt. Jeg glæder mig over din Ungdoms ærdom*" (dvs. Grethes sprogkundskaber), "saa at du kan snakke med Fyren, samt derved tillige - drage ham først til dig. Det er jo et godt Tegn, at han strax finder Smag i Kirsebærrene. Nu maa du gjerne speculere paa at gjøre et godt Indtryk paa ham med gode Sager, - ja det finder du nok paa"⁷³. Denne opfordring til Grethe var vist ikke nødvendig.

Drengen blev i malerhjemmet i ti år

Faktum var, at drengen hurtigt og let "faldt til" på Charlottenborg. Wilhelm og Grethe havde et naturligt tag på opdragelse, og selv om Wilhelm til tider led af melankoli, så var han kendt i slægten for at elske børn. Dertil kom, at de ikke spillede komedie; ganske vist ville Grethe være ham "i Moders Sted", netop dét, for hun spillede ikke rollen som mor. Den tænksomme dreng har været glad for at kalde dem *Onkel* og *Tante*.

Da hans mor efter to års forløb kom til København et par år⁷⁴ og installerede sig med sine to småpiger i en møbleret lejlighed, flyttede drengen ikke dérhen, men blev på Charlottenborg. Malerparret fik grundig besked derom fra Otto; til Wilhelm skrev han: "*Det er mit Ønske, at Osvald skal forblive hos Dig*"⁷⁵. Vi lægger mærke til, at i de breve, som er bevaret fra Otto og Wilhelm til hinandens hustruer, skriver de aldrig du, men De. Og samme praxis møder vi hos de øvrige Marstrand-brødre, de tiltaler svigerinderne med De, Dem, Deres, for sådan var tidens skik. "*Jeg ønsker helst, at Osvald forbliver hos Dem under Moderens Ophold. Saa kan han jo besøge hende saa ofte, som dermed intet forsømmes og De vil tillade det*"⁷⁶. Brevene mellem Charlottenborg og St. Thomas handlede ikke ret meget om drengens

Osvald 14 år. Tegnet af sin farbror.

Osvald, ca. 16 år, med Malerens 3-årige datter Otilia på sit knæ.

opdragelse. Den sag betroede Otto til malerparret med nærmest ubegrænset tillid, og han skrev en slags generalfuldmagter som denne til Grethe: *“Jeg maa iøvrigt bede Dem i enhver Henseende aldeles frit at give ham eller besørge for ham Alt, hvad De troer hensigtsmæssigt”*. *“At De gjør Alt for ham i alle Henseender, er jeg overbeviist om, og vor Herre lønne Dem for al denne Kjærlighed og Omsorg”*⁷⁷.

Brevene mellem de to brødre gav plads for små antydninger af, at Otto ville have grebet opdragelsen lidt anderledes ad. Wilhelm har sikkert moret sig over bemærkningen om, at *“Osvald kunde have særdeles godt af at være under en lidt stræng Mands daglige Tilsyn”*. Men Osvald var ikke noget vanskeligt barn, selv om hans far efter et besøg i Danmark skrev: *“Jeg har fundet ham temmelig paastaelig, naar han troer at have Ret”*⁷⁸. Malerens karikatur af Osvald, som argumenterer, er en rigtig Wilhelmsk reaktion.

Det var naturligtvis Grethe, som tog sig af det økonomiske mellemværende. Flere breve

tyder paa, at Otto ikke syntes han betalte ret meget for sin søns ophold. *“Da han nu er større, saa venter jeg, at han vil koste mig meer end tidligere, hvorfor jeg maa bede Dem bestemme det Beløb, som tilfulde kan erstatte Udgivterne dermed”*⁷⁹. *“300 aarlig Klæder Bøger Undervisning”* noterede Wilhelm i en lille regnskabsbog⁸⁰; notatet kan betyde, at der blev betalt 300 rd. aarligt for selve opholdet plus udgifter til de tre nævnte formål. Dengang fik en arbejdsmand 4 rigsdaler som løn for en uges arbejde, altså ca. 200 rd. om året, så Otto har betalt halvanden gang en arbejders løn for sin søns ophold⁸¹.

Det var meningen, at Osvald skulle bo otte år i malerhjemmet, men faktisk blev han der 10 år 1855-1865. Han tog præliminæreksamen og begyndte en handelsuddannelse. Men så forlangte hans far, at han skulle komme tilbage til Vestindien for at hjælpe ham i forretningen. Det var synd, for han døde ung, og han holdt aldrig op med at længes tilbage til Danmark, som han elskede.

Klimaet i Danmark var ikke nogen speciel fornøjelse for Wilhelm Marstrand. Han elskede Italien. Han var ked af vintermørket, som hindrede ham i at male. Man kan ikke male ret meget, når dagen kun har 7 timer, og hvis det så er gråvejr, så kunne han tegne. Det var netop som tegner, han gjorde sig bemærket fra første færd.

Københavnerbilleder

Kunstnervennen Jørg. Roeds datter har fortalt om en stærk oplevelse: ”En Dag havde han malet et Ligtog i København, og et andet i Italien. Paa det danske Billede saa man en sørgelig Ligvogn, kæmpende sig frem gennem Øsregn og fulgt af Mennesker i Overfrakker med optrukne Kraver og ind- og udvendte Paraplyer. Paa det italienske saa man en aaben Baare, hvilende paa Skuldrene af nogle Munke. Paa Baaren laa en ung dejlig Pige med Krans om Haaret. En Skare Kordrenge med tændte Fakler fulgte den døde. Det var midt på Dagen og blændende Solskin over det aabne Landskab med de blaa Bjerge i Baggrunden. Marstrand havde siddet og tænkt paa Italien og kommet til det Resultat: Døden er endogsaa smuk og festlig dernede. Her hjemme er det ynkeligt”⁸².

Det danske klima

Ligtog en snevinterdag ved Holmens kirke. Trist og dystert ser det ud. Fra Holmens kirke vader optoget gennem pløre og sjaap, mens et par spurve søger at finde noget i de snavsede snebunker, som er skovlet op langs vejen. Folk prøver at skærme sig under tæpper og kapper og paraplyer, selv hestene bærer store dækkener mod kulden.

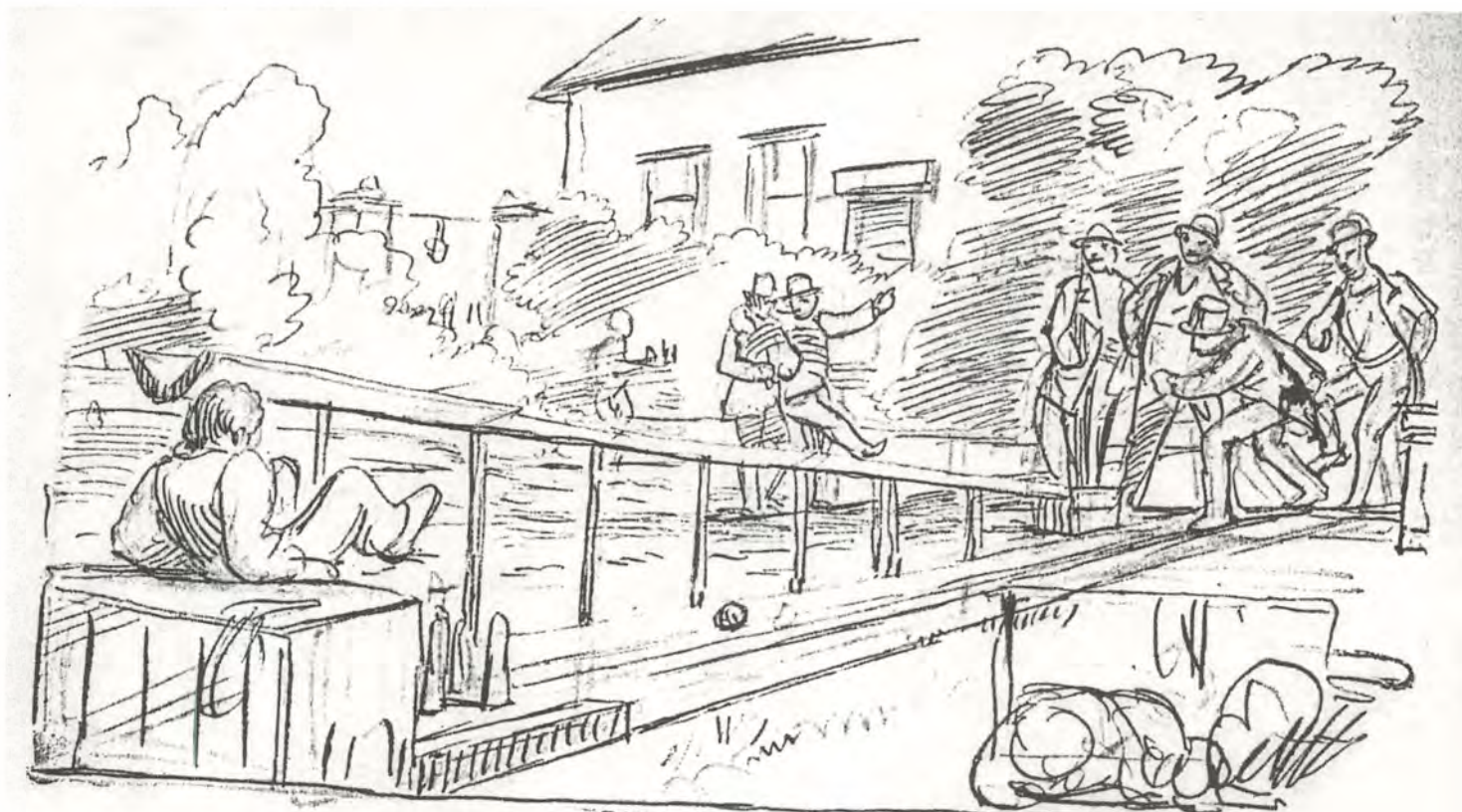

Herskabet stiger til vogns. Husherren støtter galant sin omfangsrige kone og holder paraplyen over hende, mens kusken står parat til at hjælpe. Foran huset er der installeret et af de såkaldte rendestenbrætter, en solid konstruktion med hængsler, så i tilfælde af tilstopning kunne hele historien drejes op og væltes til siden, mens man rensede skidet ud. Rendestenene var dybe, så hvad enden det styrtede ned og flød med regn og alt muligt skidt, eller de var tørre og gabende, så var brættet nødvendigt for at komme over til det ventende køretøj.

Københavnsliv

*Udenfor hos en marskandiser.
Han står i døren og holder øje med, om folk stjæler.*

Keglespillere.

“Lad os gaa ind i en Port og se vor Samtid gaa forbi”

Det var naturligvis et problem, at Marstrand *elskede* Italien, men han *boede* i Danmark. Han overvandt det bl.a. ved at bruge sin humoristiske sans og sit talent for at tegne. Vi kalder ham ganske vist *maleren* Marstrand, men han var i mindst lige så høj grad en fremragende *tegner*.

Hvis Marstrand blot så ud fra sine vinduer på Charlottenborg, eller hvis han gik hen over Kongens Nytorv og ned ad Strøget, så traf hans blik på morsomme situationer. Her kom rige damer i deres egne hestetrukne ekvipager og blev hjulpet ud af elegante herrer eller tjenere i uniform. Der kom også hyrevogne, hvor tykke madammer blev hjulpet ned af kusken. Om sommeren kom der kørende glade folk, som skulle i Dyrehaven. I snevejr var der trafik af kaner rundt om Hesten på Kongens Nytorv, og drengene bombarderede borgerskabet med snebolde.

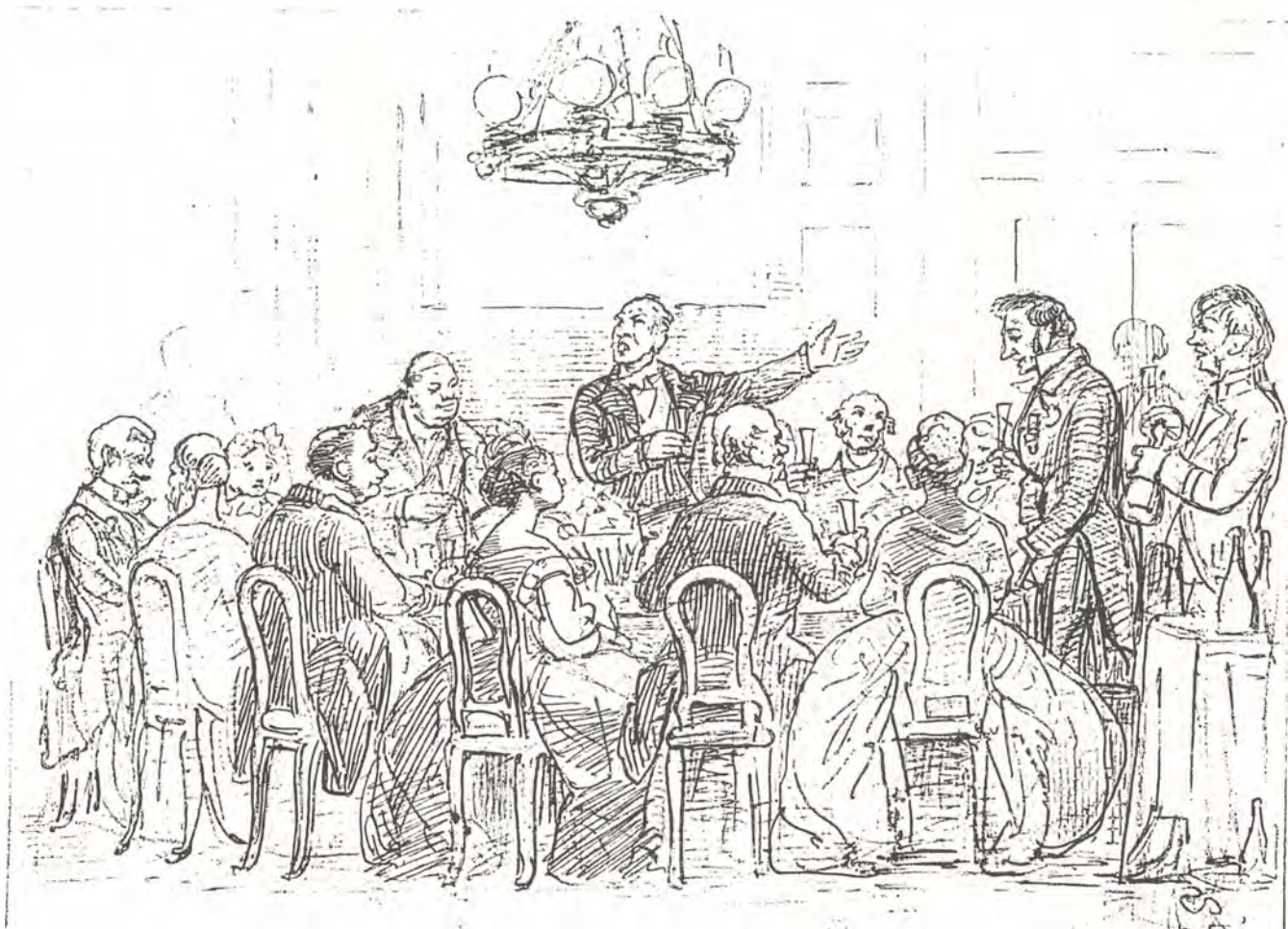
Den kendte karikatur af Søren Kierkegaard.

Et møde.

Tobakkens glæder.

En skål for den nyslåede ridder.

Wilhelm var selv en københavnerdreng, født og opvoxet i hovedstaden; han kendte alle gader og stræder, var fortrolig med baggårdene, fandt automatisk vej gennem kringelkrogene. Allerede som dreng såe han komikken og tegnede den. Til en bekendt sagde Marstrand: "*Lad os gaa ind i en Port og se vor Samtid gaa forbi!*"⁸³

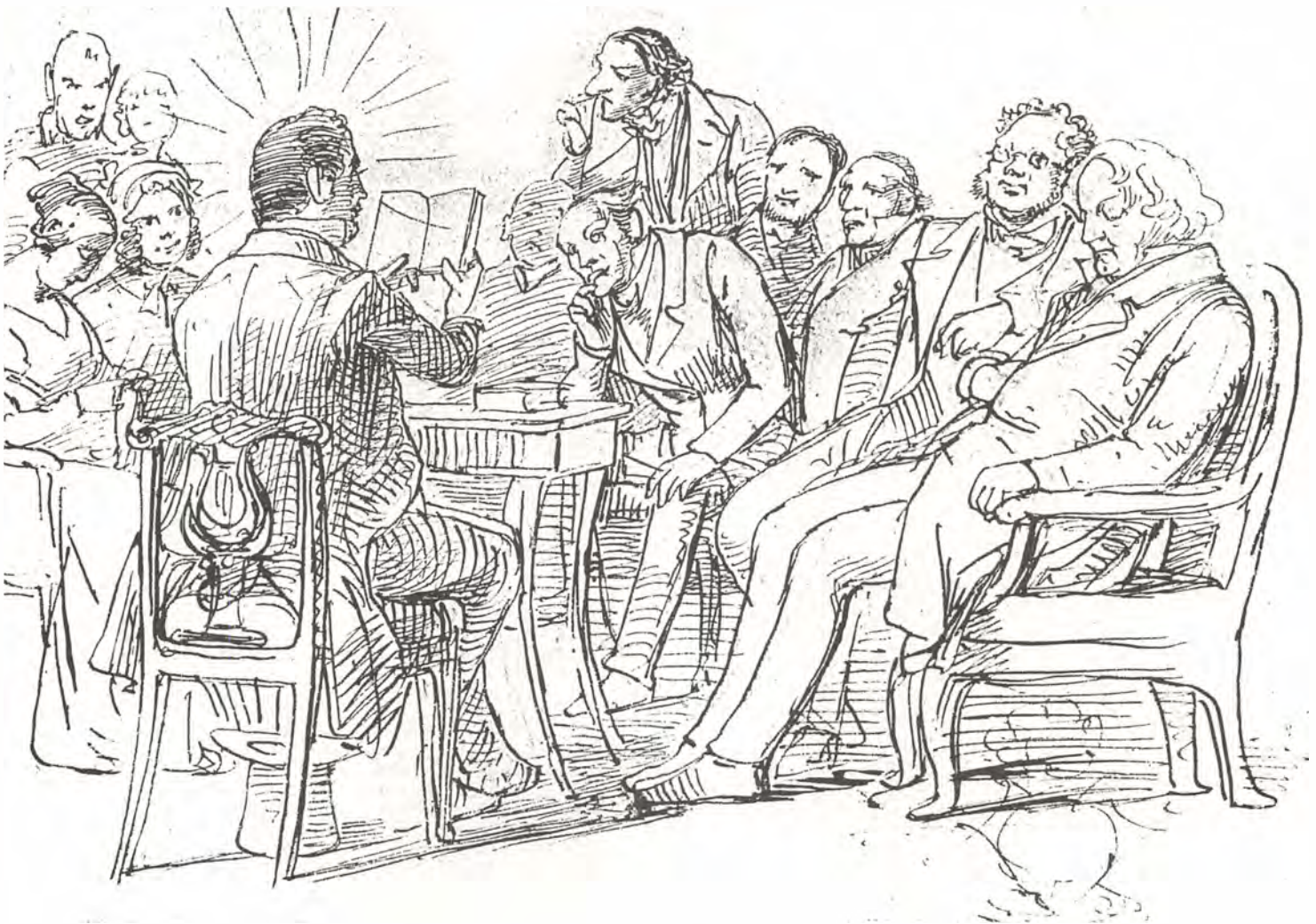
I hans tegninger møder vi gadehandlere, som råber til mulige købere, sømænd der

holder sjov med pigerne, keglespillere i beværtningshaverne, øldrikkere som tumler op fra kælderbeværtningerne, drenge som forsøger sig med at ryge tobak, tykke betjente som prøver at holde orden, unge folk som vigter sig med sidste mode, gamle folk som sjokker af sted med deres sure ægtefælle under armen - der er ingen ende på motiver.

Kendte københavnere

Fru Heiberg tegnet af Wilh. Marstrand. Nu havde man opgivet at lade kvinderne spærre inde i en krinoline. Nu nøjedes man med en "turnyre", den var en pude, som blev sat fast på røven og forstørrede den meget. Hver tidsalder har sine ønsker om, hvordan påklædning kan gøres sexy.

Marstrands tegning af Øhlenschläger, som læser et af sine værker højt på Nysø. Thorvaldsen slumrer tungt, men ved siden af ham bliver oplæsningen fulgt vågent af H.P. Holst ("Slumrer sødt i Slesvigs Jord"). I baggrunden tager H.C. Andersen sig en "pris" snustobak, foran ham læner Grundtvig sig betaget frem mod oplæseren.

Et hus lige uden for København

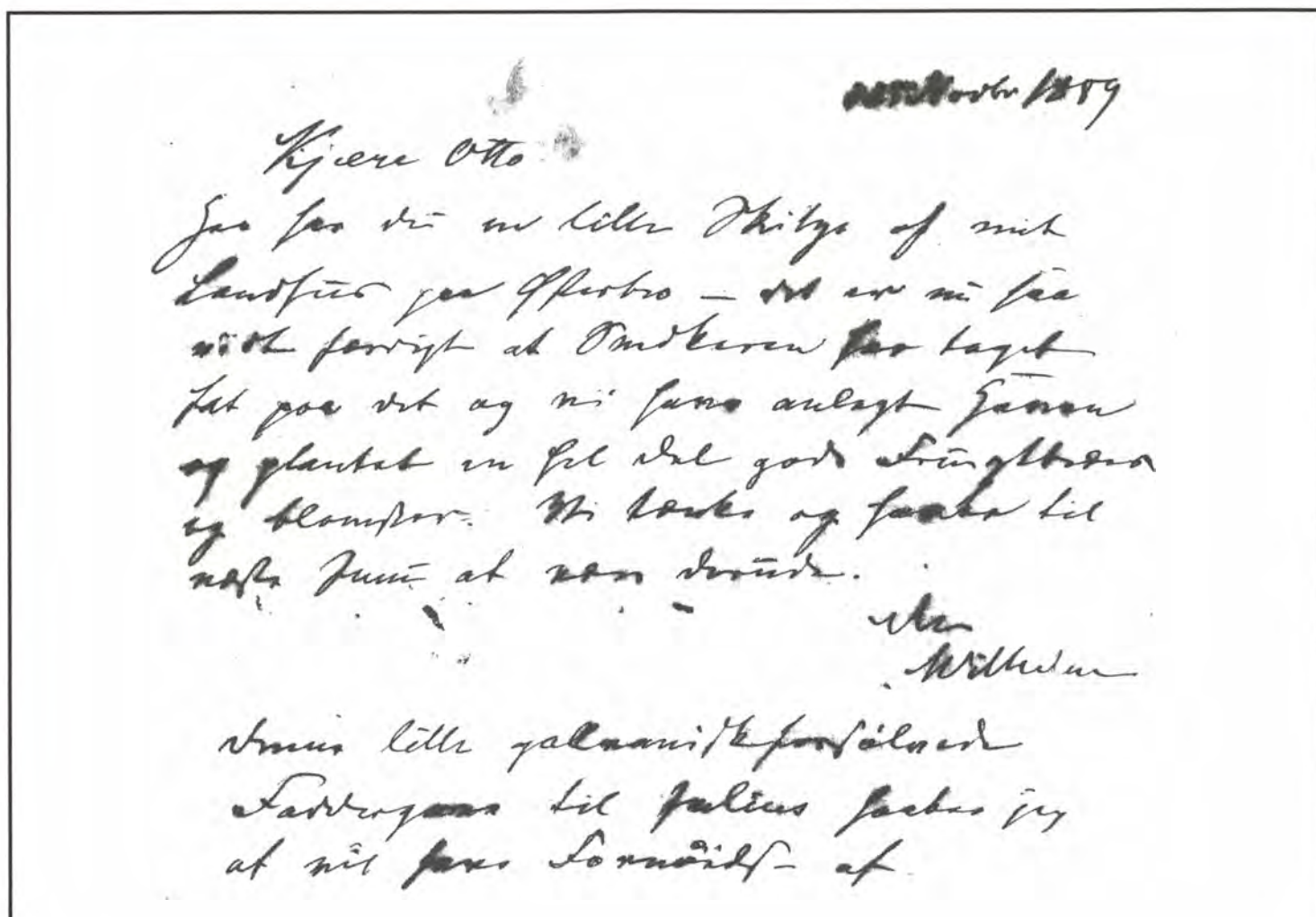
Børneflokket var begyndt at voxte i Malerens familie. Der var allerede 3 børn. Poul havde fået både en lillesøster og en lillebror. Desuden var der den ældste søn fra familien i Vestindien, Osvald, som var ældre end Poul. Så både af hensyn til børnene og til deres mor, som selv var voxet op i landlige omgivelser, hvor Vesterbros gader nu breder sig, ønskede Maleren sig en sommerbolig på landet. Valget faldt på Østerbro. "I 1860'erne var Østerbrogade endnu en landlig idyl, Villaer og landsteder, hvis navne i vore dage kun findes i gadenavnene, vekslende med gartnerier og grønne områder"⁸⁴.

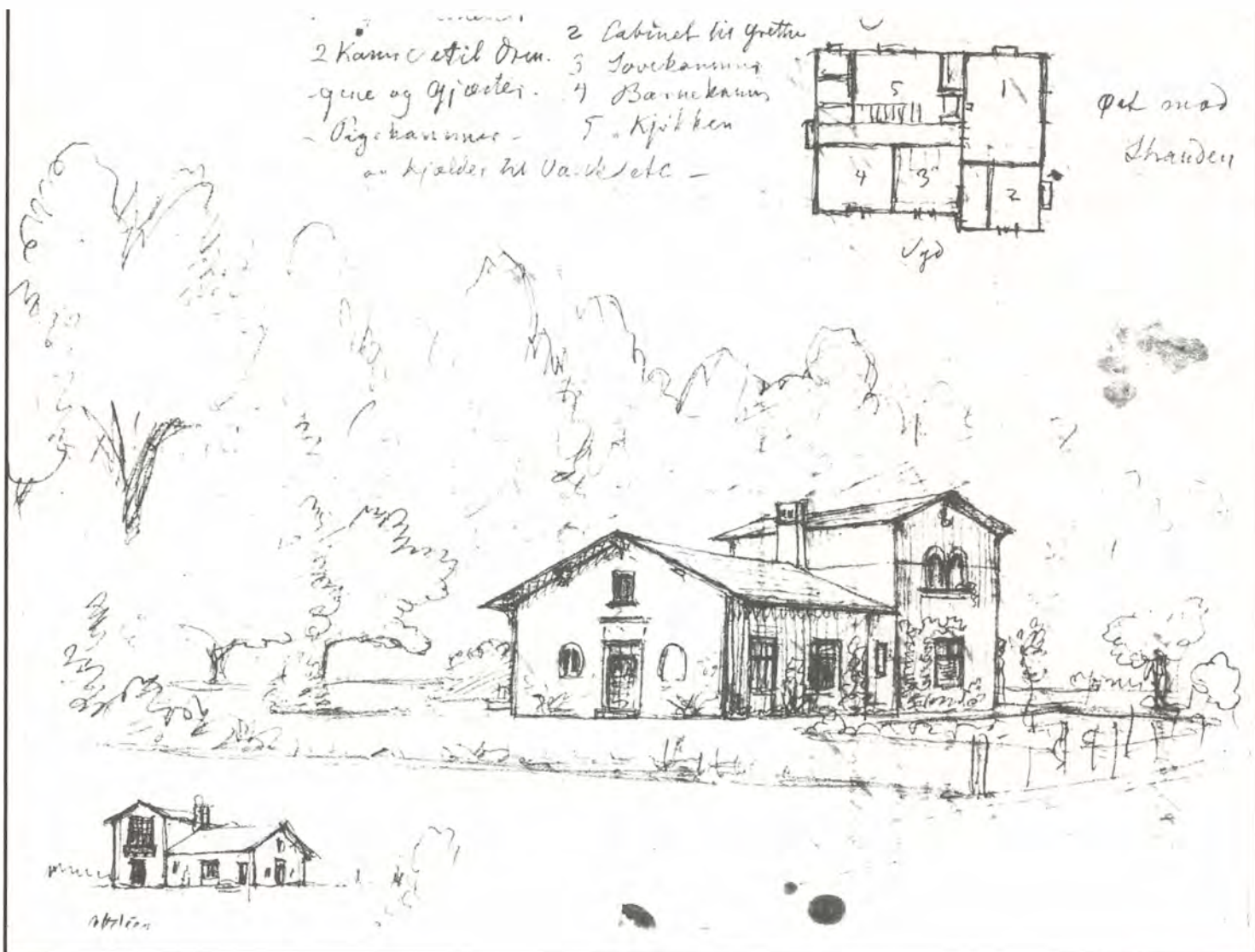
I 1859 skrev Wilhelm til sin bror Otto på St. Thomas, at han var ved at lade bygge en villa herude. Dét villakvarter, hvor Marstrand boede, kaldtes Rosenvænget og lå ud til strandpromenaden. I nutiden er det næsten

ikke til at forestille sig, at dengang var der åbent land derude, landlig idyl med dejlig udsigt over Svanemøllebugten til Skåne. Udsigten forsvandt i 1890'erne med anlæggelsen af Københavns frihavn "Her har du en lille Skitse af mit Landhus paa Østerbro"⁸⁵, skrev han til Vestindien, "det er nu saa vidt færdigt, at Snedkeren har taget fat paa det, og vi have anlagt Haven og plantet en hel Del gode Frugttræer og Blomster. Vi tænke og haabe til næste Juni at være derude". Med Wilhelms brev fulgte en tegning af huset, som er afbildet her.

Huset liggert der den dag i dag (2003). Det blev opført efter planen, Wilhelm nød sommerlivet derude og skrev derom til den vestindiske bror, som svarede: "Det er os kjært at vide, at Eders hyggelige landlige Boelig giver saa megen Tilfredsstillelse"⁸⁶.

Selv om Københavns volde og byporte var blevet revet ned, følte man, at huset lå uden for byen. Det følte også den vestindiske brorsøn, som boede en halv snes år hos Malerfamilien. Da

Wilhelm i 1862 lod ham rejse til Sønderjylland til afsløringen af sin ven Bissens Istedløve, skrev den 16-årige dreng fra Flensborg: "Paa Løverdag Aften kommer jeg til Kjøbenhavn med 11 Toget. Jeg har da isinde hellere at gaa ind paa Charlottenborg og lægge mig paa Sofaen, og da spadserer ud Søndag Morgen"⁸⁷. Drengen vil nøjes med at gå inde i byen fra banegården til Kongens Nytorv, hvor de nymodens gaslamper lyste lidt op; han vil ikke ved midnatstid vandre uden for byen til "landhuset" ude på Østerbro. Så fjern syntes beliggenheden dengang.

Men Maleren opgav hurtigt både landhus og have. I begyndelsen af 1863 døde hans yngste

bror Theodor en smertefuld død. Det medførte, at Maleren oplevede en voldsom nedtur. Både fysisk og psykisk brød han sammen og måtte tage på kurophold i Carlsbad i Tjekkiet (se nedenfor). Maleren mistede lysten til sit landhus, så samme år solgte han hele herligheden til en kendt nationalliberale politiker⁸⁸. I sommeren 1864 efter Danmarks nederlag i Dybbøl skanser og tabet af Sønderjylland, rejste han sig igen, næsten som i trods, og begyndte på sine store malerier i Roskilde domkirke. De tre somre 1864-1866 opholdt han sig med sin familie i Roskilde.

Hvorfor kom nedturen i 1863-64? For at forstå det, skal vi indse forholdet mellem sønnerne fra Silkegade, "de gale Drengene, som alle ere bange for".

Båndet mellem søskende er forskelligt fra familie til familie, fra tidsalder til tidsalder. Hos nogen er det ubrydeligt, hos mange er båndet svagt. Men de 5 Marstrand-brødre fra hjemmet i Silkegade holdt sammen i tykt og tyndt. Det var *ikke* en arv fra Marstrand-slægten, for deres far havde ingen forbindelse med sin slægt i Norge. Det var en arv fra deres mors side, Smith-slægten. De 5 brødre arvede det Smithske sammenhold. Danmarkshistorie er rig på pinlige konflikter mellem søskende, men her møder vi en brødræflok, der altid holder sammen. De var optaget af hinandens oplevelser og interesser, de levede med i hinandens sorger og glæder; de fulgte med i, hvordan det gik de andres børn! De rådførte sig med hinanden, hjalp hinanden med penge, støttede hinanden under sygdom

Nedturen

Theodors død

Nu pludselig døde lillebroren, Theodor, under store lidelser på Frederiks Hospital. Han var en af de første med ingeniøruddannelse fra H.C. Ørstedes nye polytekniske læreanstalt. Han havde grundlagt og oparbejdet en enestående fabrik for værktøj af stål, landbrugsredskaber, stålplove, håndværkergrej, osv. Han var en af industrialismens københavnske pionerer. Wilhelm og de andre brødre havde lånt ham af deres midler og investeret i det unge fremgangsrige fabriksanlæg.

Men det var ikke for pengenes skyld, at dødsfaldet kom som et chok. Det var på grund af katastrofen for familien. Den unge kvinde stod alene tilbage med syv børn mellem et halvt og fjorten år. Brødrene sluttede naturligvis op om dem og hjalp dem helt afgørende.

Men så blev Wilhelm selv syg og uarbejdsdygtig. Kræfterne svigtede, han var ikke ret længe i stand til at stå ved sit staffeli. Lægen undersøgte ham og sagde, at årsagen var sukkersyge. Ved sygdomme spiller det psykiske ind. Wilhelm Marstrand havde sukkersyge, men sygdommen tog først magten, da han var slået ned psykisk. Det var Theodors død, som sendte Wilhelm på kuranstalt.

Skulle Wilhelm på en kuranstalt for at overleve?

Hvert århundrede har sin egen ide om sygdomsbekæmpelse. I 1700-årene ville man helbrede folk ved at tappe blod af dem, det kaldtes *åreladning*; det døde folk faktisk af. I 1800-årene ville man kurere folk med vand, det kaldtes *vandkur*; patienterne skulle drikke mængder af vand, og det døde folk også af.

Marstrands malerven fra ungdommen, Christen Købke, som i sine sidste leveår var legemligt svækket, skønt han endnu var en ung mand, pålagde sig selv at drikke meget vand, og tilsidst blev han som besat af troen på en sådan vandkur. Meget tyder på, at hans helbred blev dårligere deraf, for han drak *så* meget vand, at han mistede sin appetit og fik for lidt næring.

Den daværende lægevidenskab lagde vægt på, at patienterne skulle drikke vand i en betydelig *mængde*, men desuden var vandets *kvalitet* vigtig. Derfor opsøgte man bestemte kilder og brønde, hvor vandet indeholdt bestemte mineraler, jern, salte osv. Og endelig var vand ikke bare vigtigt indvendigt, men også udvendigt, så foruden at *drikke* skulle man *bade* sig i særlig egnet vand.

Almindelig verdenshistorie. Alles kamp mod alle.

Vandkure blev i midten af århundredet meget omfattende med badning i bassiner af forskellige temperaturer. "Kuranstalter", hvor kyndige læger foreskrev patienternes vandkure, blev moderne i alle lande, også i Danmark, hvor man sidst i 1800-årene oprettede Silkeborg Vandkuranstalt ved Ørnsø, hvor overlæge Ole Bang digtede:

*Naar Skik Du paa Maven ej kan faa, drik Vand!
Og stikker det Dig i Nyre og Taa, drik vand!*

De mest søgte kuranstalter blev anlagt i udlandet på steder, hvor der vældede varmt vand op fra underjordiske kilder. Særlig kendte var de internationale kursteder som fx i Bath i England, Baden-Baden i Tyskland, Banja Luka i Serbien og kuranstalten i en tjekkisk by, som på tysk kaldtes Carlsbad, dengang hørte den under Østrig.

Sådanne kursteder var anlagt i pragtfulde parker med alleer og terrasser og udsigtspunkter,

overdækkede bassiner med vand af forskellige temperaturer, luxuøse indkvarteringer og stor-slåede restauranter og sale, hvor "kurgæsterne" færdedes mellem marmorsøjler og under venetianske lysekroner, opvartet af tjenere og tjenestepiger, underholdt af orkestre og sangere.

Det, som man prøvede at kurere, var naturligvis *legemlige* sygdomme såsom ryglidelser, brystsyge, lammelser, men lige så ofte tog man på kuranstalt på grund af *psykiske* lidelser, depressioner, neuroser, skizofreni, alkoholmisbrug o.l. Det var naturligvis kun velhavende folk, der var i stand til at søge helbredelse på sådanne steder.

Wilhelm valgte efter sin læges råd at tage til Carlsbad. Han syntes, der var temlig rædsomt og det har han fortalt om i sine breve til Grethe; dem citerer jeg i det følgende og indfører deres datoer med små tal.

Årene er gået.

Wilhelm i Carlsbad

“Saa sidder jeg da i det berømte Eldorado”^{5/5 1863}, skrev han efter ankomsten, “jeg gik igaar til Lægen, som ordinerede mig at drikke 3 Glas af en Kilde og angav mig Diæt. Jeg kan endnu ikke andet end finde Historien comisk, især da jeg ikke finder mig i mindste Maade syg. Kl. 6 gik jeg til Brønden og traf en Mængde Folk af alle Aldre og begge Kjøen med Bægere i Haanden; og saa gjør man Queu (saa stiller man sig i kø) og marcherer forbi Brønden, hvor Smaapiger række En det fyldte Bæger; man tømmer det og driver lidt om, til man skal drikke det næste, saa gjør man atter Queu; da det tredie var drukket, var Kl. 7 og Kuren var forbi for idag”. Senere blev portionen sat op til 6 glas.

Mens folk skyllede vand i sig var der musik, ikke af tilfældige amatører, men af et symfoniorkester. “Vi have her et udmærket Orkester, - - og der er mange dygtige Musikere iblandt. De spille næsten daglig, snart i dén Have, snart i en anden, foruden den daglige

Morgenkoncert fra 6 til 8 ved Brønden. Det er meget behageligt”^{8/6}. “Idag er det skjønt Veir, jeg har atter drukket 6 Glas Vand, hørt et Stykke af en af Beethovens Symfonier - - og Ouverturen til Oberon” (Weber)^{13/6}.

Badning i vand fra de varme kilder indgik også i programmet. “Badene synes jeg meget godt om, jeg ligger i det en halv Time”^{28/6}.

Men han var yderst skeptisk. “Mit utaalmodige Sind kunde gjerne forlede mig til at reise hjem og grine af det hele” skrev han, for efter hans mening var det måske altsammen bedrag og fup og fidus. . Han skildrede sine medpatienter således: “Der var - - mange tykke og forædte og fordrukne gamle baade Herrer og Damer. Det synes at være Stedet, hvor Kjødets skal spæges, og hvor overdrevne Nydelser af Bacchus og Venus skal hævnnes og Synderne afsones. Men naar man nu ikke har de Synder paa Samvittigheden, synes det at være en Skam at gaae saaledes og drive Tiden hen”.

Broren Theodors død, som havde nedbrudt ham på sjæl og legeme, tyngede hans sind. “Saa gik jeg idag og tænkte saa meget paa Theodor og paa alle hans Efterladte. Om han nu havde været saa lykkelig at kunne være kommet hertil i Tide, Gud veed om det ikke kunde have taget en

Folk mødes i kurbadets park.

anden Vending. Men hvor mange ere i Stand til at anvende saa megen Tid og Opmærksomhed paa sit Cadaver, - hvormange har Tid til at være syg, som Troels siger”^{30/6}.

Hans læge i København havde skrevet til kuranstalten om hans sukkersyge, og dér fandt man lidt sukker i urinen, så at Marstrand begyndte at føje sig. *“Det er nok muligt, at Sukkerhistorien har noget i sig; i hvert Tilfælde skal Carlsbadervandet være godt derimod”^{8/6}. “Det er nok Meningen med denne Cur, at man skal foruden (dvs. udvendig) og forinden forvandles med Alkali og saa beholde det i Kroppen længe”^{22/6}. “Det er jo rigtignok underligt, naar man ikke synes at trænge dertil, men det maa jo vel have sin Virkning”^{28/6}*. Til sidst blev han dog utålmodig og udbrød: *“Denne Vanddrikken og Badning maa have Ende”*; heldigvis konstaterede lægen, at hans urin ikke mere indeholdt sukker, og så rejste han og kom hjem efter halvanden måneds fravær.

Vodroffsmølle brænder

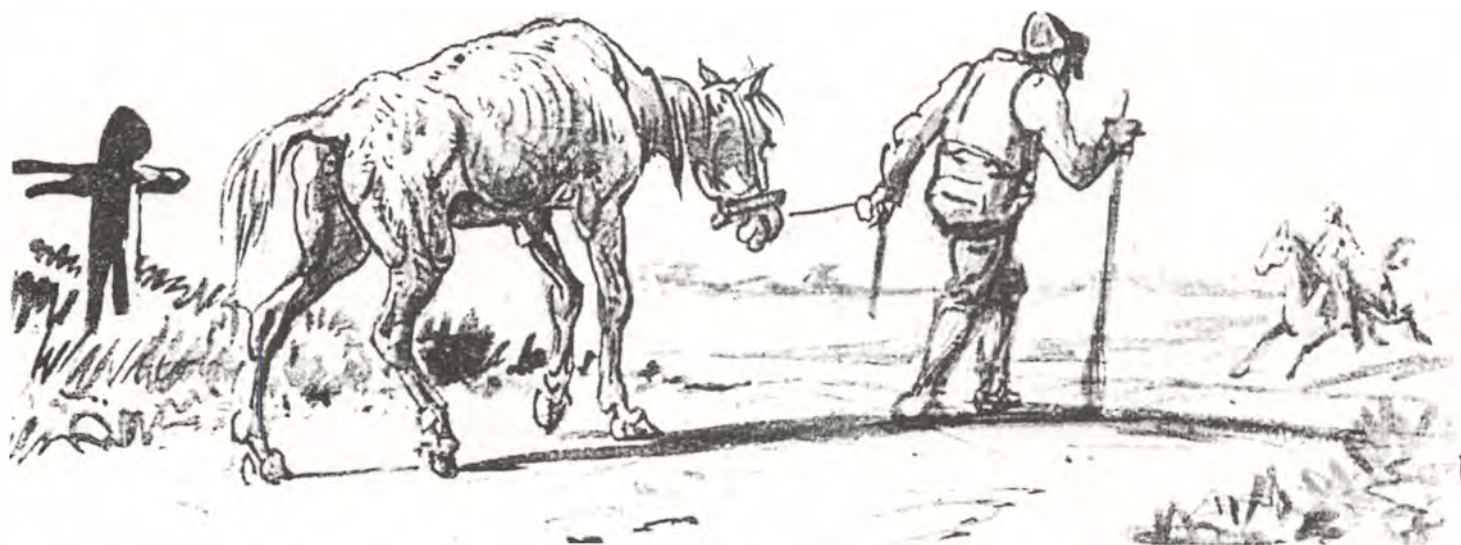
To år senere opholdt Wilhelm Marstrand sig igen på en kuranstalt, men da var det ikke på grund af hans eget helbred. Han var der med sin eneste tilbageværende bror i Danmark. Hans bror Troels var, for Gud veed hvilken gang, igen blevet ramt af ildsvåde. På en nat i april 1865 nedbrændte

hans mølle og hans hjem og alle hans og børnenes ejendele. Derefter sank han ned i dyb depression og legemlig kraftesløshed. *“Tro og Haab var forbi”*, han havde *“tabt al Kraft, - - blev syg paa Legem og Sjæl”⁸⁹*. I de tyve år, han havde tilbage at leve i, blev han dybest i sit sind præget af mørksyn og tungsind.

I første omgang magtede han slet ikke situationen, ville bort, medens hans senere svigersøn tog sig af alle de praktiske problemer, familiens forhold og forretningerne. Han vidste knap nok, hvor han skulle gøre af sig selv, men da viste båndet mellem brødrene sin styrke. Der var nu kun de to tilbage af brødrækken i København; Maleren tog resolut med sin bror til kurstedet Solabona ved Lübeck, og han blev hos ham, indtil andre kom i stedet.

“Hans Nervesystem og øvrige Legemsfunktioner ere i en forstyrret Tilstand”⁹⁰, skrev Wilhelm til Grethe, *“Tiden kryber langsomt hen. Troels har det endnu som før. Han er kuet og uden Følelse for, hvad der omgiver ham. - - Han føler sig saa ulykkelig”⁹¹. “Du kan troe det er drøit at see, men nu har jeg besluttet at holde ud, saalænge til jeg mærker nogen Forandring”⁹²*.

Sådan var Wilhelms broderfølelse. Det var i øvrigt også i 1865, at hans vestindiske brors ældste søn rejste tilbage til St. Thomas, efter at Maleren havde haft drengen, som nu var 19 år, hos sig i sit hjem i 10 år. Man kan ikke få et sandfærdigt billede af Wilhelm Marstrands levnedsløb uden at erkende, hvilken stor rolle broderfølelsen spillede i hans liv.

Alderdom og ungdom.

MALERENS SIDSTE LEVEÅR

Roskilde Domkirke	223
Sygdom, smerter, død	228

Nu er vi nået til dét punkt, hvor vi klart kan se tredelingen af Wilhelm Marstrands levnedsløb. *Ungdomstiden* endte, da han ved afslutningen af Treårskrigen 1848-50 blev lykkeligt gift. Så fulgte *manddomsperioden* i de 14 år mellem de to slesvigske krige, med kone og børn, hjemmet på Charlottenborg, men ingen stor produktivitet. Det endte, som vi har set, med hans egen psykiske og fysiske nedtur og kurophold, og dertil kom Troelses sammenbrud 1865. Alt dette overskyggedes af fædrelandets ulykke i 1864. Men kun få uger efter nederlaget på Dybbøl Banke tog Marstrand til Roskilde og begyndte på sine store malerier i Christian den 4.s kapel. *“Tanken om at kunne bidrage til at hævede det haardt medtagne Lands Tilværelsesret har maaskee netop ildnet Marstrands Arbejdsiver”*⁹³.

Roskilde domkirke

Billedet af Christian den 4. på sit skib “Trefoldigheden” er blevet et dansk nationalklenodie. Det blev malet lige efter krigsulykken i 1864, hvor tyskerne erobrede Sønderjylland. Selv om Marstrand personligt havde rigeligt af tungsind, så ville han i Roskilde demonstrere livsmod. *“Folk kan ikke holde ud i Længden at hænge med Næbet, det er Livet for kort til”*, skrev han til broren Troels, lige inden han tog fat på sit tredje og sidste sommerophold i Roskilde⁹⁴.

Wilhelm installerede sig i Roskilde med sin hustru og de 4 yngste af børnene. Kun den ældste søn, Poul, og den vestindiske nevø, Osvald, var ikke fast med, de kom kun på besøg. Poul, blev færdig med skolen, mens Maleren var i Roskilde, og han kom i lære. Osvald var i handelslære, men hans far fik brug for hans hjælp, så efter ti år hos malerfamilien rejste han med sorg tilbage til Dansk Vestindien, mens Maleren var i Roskilde.

Den første sommer var der dejligt vejr med mange solskinsdage. Familien havde fået lov at bo i Roskildes gamle præstegård, hvor de installerede sig i al nøjsomhed som “landligere” på sommerferie, måske med noget inventar og grej fra huset i Rosenvænget. Dét år blev andre dele af den store præstegård efterhånden fyldt af soldater, som blev indkvarteret dér, efter at de var vendt hjem fra den sørgelige krig, men

bl.a. det usædvanlig gode sommervejr gjorde, at der ikke for Marstrandfamilien opstod problemer derved.

“Vi har det mageløst fortræffeligt i denne gamle Præstegaard. Her er den deiligste Have bugnende af Frugter og Blomster, fortryllende Udsigter på denne lille Plet, en Afvexling saa stor, at vi slet ikke endnu have været fristede til Udflugter, og saa den nære Beliggenhed ved Kirken! Jeg gaaer derover i Sloprok og Tøfler, og med Arbejdet gaaer det flink, jeg har allerede anlagt en Deel af Billedet. Det er jo nok noget anstrengende, men jeg overdriver heller ikke Kræfterne”, fortalte Marstrand i et brev til Kunstakademiets sekretær. *“Fra 7 til 11 males, saa gaaer jeg over og spiser Frokost, saa igjen fra 12½ til 4; saa spises til Middag, deilig oplagt Mælk og gode Grønsager, saa har jeg ogsaa god Viin. Saa tilbringes Resten af Dagen med, hvad der forefalder og Øieblikket byder. Her er ogsaa godt at bade”*⁹⁵.

Det følgende år, 1865, blev Maleren lidt forsinket, fordi han, som fortalt ovenfor, ledsagede sin psykisk syge bror Troels til en kuranstalt og blev hos ham nogen tid. Derpå flyttede han til Roskilde med familien; de boede i Villa Clermont, som de befandt sig endnu bedre i end i præstegården året før, også selv om sommervejret i begyndelsen var noget køligt.

Kong Christian stod ved højen mast. Skitse til maleriet i Roskilde domkirke.

“Vi have det ellers ret godt i denne Kulde, og jeg arbejder rask væk i Capellet. Du kunde gerne stikke herud med Extratog en Søndag, naar Veiret er rigtig godt”, skrev Marstrand til kunstneren Constantin Hansen. Specielt nød Marstrand at kunne koncentrere sin tilværelse om arbejdet på en helt anden måde end i København: “Der er for mig noget saa uvant i at have Lov til kun at sysle med Arbeidet”⁹⁶.

Vi får et indtryk af malerfamiliens dagligdag liv gennem et et brev fra Grethe til svigerinden Mathilde⁹⁷: “Vi have det meget hyggeligt og kjønt og føle os raske og veltfredse. Jeg bader hver Dag med 4 Børn, det er storartet, ikke sandt? Hornemann (lægen) har paalagt mig at bade lille Christy hver dag. For de andre Børn er det en stor Fornøjelse og jo vist ogsaa sundt. Jeg antager ogsaa, at det er nervestyrkende for

mig - -. Jeg kan egentlig ikke sige, at jeg meer sværmer for de Løier, - man bliver gammel! Men det tier man stille med”.

“Vort Liv er meget stille og regelmæssigt - -. Lidt før Kl. 7 drikker vi ‘Thee om Morgenen, saa gaaer Marstrand til Kirken, og saa gaaer jeg og pusler, - - derpaa læser jeg en Time med med Julie og Vilhelm . Saa gaaer Caravanen, jeg med 4 Børn og 1 Pige ned til Bad. Dette tager 1½ Time, saa vi kommer præcis hjem til Frokost. Saa smør jeg Smørrebrød til Pige og Børn og laver Kaffe, til Marstrand Kl. 11½ kommer hjem fra Kirken. Saa snart Frokosten er forbi, begynde vi igjen paa Skolen og ere da sjeldent Færdige med alt og Spilning (klaverspil) før Kl. 4. Saa summer man sig lidt til Kl. 5, Middag, og inden vi veed af det er det Aften. Er den smuk, og Marstrand ikke alt for træt, gaae vi lidt ud forinden Thetid.

Christian den 4. som dommer. Skitse til maleriet i Roskilde.

De fleste, som træder ind i kapellet i Roskilde Domkirke, kender ikke historien om kongen som dommer. Og et billede, man ikke kender historien bag, det oplever man ikke som et historisk billede. Men her skriver jeg den nødvendige forhistorie.

Der var en rig adelsmand, Christoffer Rosenkrantz, som hævdede, at enken efter en anden adelsmand skyldte ham en stor pengesum. Han beviste sit krav ved to gældsbreve fra den afdøde. Enken hævdede, at hendes mand aldrig havde haft med den sag at gøre; gældsbrevene måtte være falske. Men Rosenkrantz havde fået en lokal dom for, at de var ægte nok, og krævede sine penge.

Så kom kongen til Skanderborg for at dømme. Enken kastede sig for hans fødder og bad om hans hjælp. Kongen undersøgte vandmærket på gældsbrevene ved at holde dem op mod lyset, og han opdagede, at papiret var fra en papirfabrik, som først var blevet sat i gang 2 år efter dén dato, som var skrevet på gældsbrevene. Marstrands maleri i Roskilde viser kongens domsafsigelse.

Den unge konge sidder på en trone, men ved siden af ham sidder magtfulde adelsmænd. Vover han at trodse dem? Ja, han dødsdømmer den bedrageriske adelsmand. De forsamlede stormænd er forfærdede, enken og hendes børn teknemmelige. Billedet af er fuldt af modsætninger. Her er den unge konge imod alle de gamle; den gode dommer imod den onde bedrager; retfærdighed imod forbrydelse, sandhed imod løgn.

Det er kedeligt, at Marstrand valgte dette motiv, for han overvejede faktisk et meget bedre. Han tænkte sig at male kongen i rollen som bygmester med arkitekttegninger i hænderne, det ville være blevet et meget bedre billede, det ser vi et udkast til nedenfor.

Skitse til ikke-udført maleri. Alle danske kender Christian den 4. for hans mange byggeprojekter. Vi ville alle sammen uden videre have forstået et stort vægmaleri med det nybyggede Frederiksborg slot i baggrunden, og i forgrunden kongen i færd med at fremlægge tegninger til nye byggerier. Det var ærgerligt, at vi ikke i Roskilde domkirke fik malet dette billede af Christian den 4. som den store bygmester.

Jeg har fornyet Bekjendtskab med nogle gamle musikalske Venner, saa vi en enkelt Gang faae Musik til fælleds Opbyggelse. Søndagsgjæster have det været meget sparsomt med, Veiret har jo været temmelig daarligt (i en periode); kun Prof. Constantin Hansen er her, og vi have havt en smuk Eftermiddag og et langt rart Ophold i Capellet.

Marstrand har nu malet overordentlig meget i den Tid, vi have været her, og er tilfreds

og veltilmode derved". Ja, Marstrand var i sit es og meget produktiv i sommeren 1865.

Den sidste sommer i Roskilde var 1866, og da hyggede familien sig påny i Villa Clermont, skønt vejret var dårligt. Ved fuldførelsen af kapellets udsmykning skrev Wilhelm Marstrand om efteråret: *"I dette uhyggelige Veir er jeg bleven meget forkiølet og derved forsinket lidt; imidlertid haaber jeg i næst Uge at kunne vende disse 3 Aars Arbejde Ryggen, hvilket jeg Intet har imod, da jeg har Hovedet fuldt af nye Planer"*⁹⁸.

Sygdom, smerter og død

Året efter afslutningen i Roskilde døde Grethe af tyfus først på året 1867. Han eget helbred forringedes mere og mere efter Grethes død, skønt han kun lige var fyldt 56 år. Resten af livet kæmpede han med smerter og svækkelse. Podagra gav ham pine i foden, han led af et hold i ryggen, værst af alt var mavesmerterne, som havde plaget ham fra ungdommens dage.

*“Altid gaaer jeg med Smerter, saa i Foden, saa i Ryggen, og veed ikke, hvad jeg skal tage fat i eller giøre”*⁹⁹, skrev han i sommeren 1870 til broren Troels. *“Naar jeg blot maa beholde mine Sanders Brug, saa kan jeg vel endnu faae noget udrettet”*¹⁰⁰.

Men en dag i oktober blev han i sit atelier ramt af et slagtilfælde og sank ned fra sin malerstol. De lammelser, som fulgte efter, angreb ikke hans hovede, så hans hjerne og intellekt forblev uberørt. *“Du har vel af Onkel Troels hørt”*, skrev han til sønnen i Amerika, *“at jeg har faaet et Anfald af Nerveslag, saa at jeg foreløbig er lam i den ene Side, og navnlig er den venstre Arm uden Bevægelse”*¹⁰¹.

“Han ligger næsten hele Dagen og sidder kun oppe 3-4 Timer”, skrev datteren Julie tre uger senere. *“Vi søger paa alle mulige Maader at more Fader. Jeg maae læse alt hvad der staaer i Aviserne høit, og tillige alle mulige Bøger. Petra sørger for at vaske og rede ham om Morgen, ogsaa for hans Mad, hvilket vist ikke er saa nemt. Christy maae lægge Kabale; du kan saaledes see, at vi hver har vor Bestilling”*¹⁰².

Han prøvede at genoptræne sig for at kunne male. Dertil fik han en uventet hjælp. *“Fader har faaet et nydeligt Staffeli af Fru Heiberg, med en Bordplade foran, hvor han kan have alle sine Ting”*¹⁰³, fortalte den 13-årige datter Ottilia glædestrålende i et brev til sin storebror Poul i Amerika. *“Den ene Side er indrettet til at stille Paletten paa, i den anden Side er der et stort Hul med en Kasse under til*

at stille Penslerne i. Og saa er der to Skuffer, den ene til Farverne og den anden til Tingene. Det er Fader meget glad over”. Johanne Luise Heiberg, som hørte til hans store beundrere, havde selv udtænkt det hele, lavet konstruktions-tegninger og sat en snedker til at udfærdige staffeliet under hendes ledelse. Denne indretning gjorde det muligt for ham at male uden at have brug for den venstre arm, og han var dybt taknemlig derover.

Fra Wilhelms Marstrands sidste svære tid stammer han tre store bibelske malerier. De kan ikke bare skildres, de skal ses. De to hænger på Statens Museum for Kunst, det tredje på Glyptoteket. De er gengivet i farver i min bog om Maleren¹⁰⁴.

Disse tre bibelske billeder rummer elementer af Wilhelm Marstrands selvkritik, som altid nagede ham. Han vidste, at han havde fået særlige evner her i livet. Men når regnskabet skulle gøres op, hvordan havde han så forvaltet sit talent? Det spørgsmål plagede ham, indtil han døde, syg og svag og delvis lammet.

Henvisninger og noter til kapitlet om maleren Wilhelm Marstrand

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

Dagbog. Dén dagbog fra 1825, som de 5 brødre 14-årige kusine Vilhelmine Smith (1811-1874), datter af Petras bror Daniel Smith, skrev under sit ophold i Kbhvn. Håndskreven. I borgmesterliniens eje. Dagbogen er udføreligt omtalt i dette binds kap. 2 om den første Marstrand-familie.

Raff. Etatsraad Michael Raffenberg: Wilhelm Marstrand. Breve og Uddrag af Breve (København 1880). Om Raffenberg's brevsamling oplyser Karl Madsen i sin nedennævnte bog, s. 44: "Ledet af de bedste Hensigter har Udgiveren i stort Omfang omskrevet Brevene, glattet deres Stil, ændret deres Tone, forvansket deres Stemning. De kraftigste Udtryk er strøgne". Når brevene citeres efter denne brevsamling, følges Raffenberg's stavemåde, som fx har Hiem i stedet for Hjem, og igien i stedet for Marstrands igjen.

Tr.Ma.I. "Slægten Marstrand" af Troels Marstrand (1815-1889). Hans egen udgave af bogen (Kjøbenhavn 1885). Trods titelen er den ikke en slægtbog, men en personlig erindringsbog. Erindringerne er fejlfulde.

Tr.Ma.II. Anden udgave (1915) af Troels Marstrand's "Slægten Marstrand". Den blev udgivet af hans brorsøn borgmester Jacob Marstrand (1848-1935), men desværre censurerede og korrigerede han bogen i bedste mening. Bogen er suppleret med et brevtillæg, en slægtstavle og et navnerregister. Disse dele er fremragende udført af Malerens sønnesøn, den dengang ganske unge genealog, Wilhelm Marstrand (1884-1955).

Thestrup. Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre (Rigsarkivet 1991).

FA. Familiearkivet er skabt af Malerens svigerdatter Thyra f. Burmeister (1864-1950) i forbindelse med direktøren for Statens Museum for Kunst Karl Madsen, som 1905 udgav den store Wilhelm Marstrand-biografi. Breve fra Malerens hånd er kun en lille del deraf; man lægger mærke til, at hans håndskrift ændrer sig fra gotiske bogstaver til en blanding af gotiske og latinske bogstavtyper, og at hans stavning af en del ord ændrer sig, ikke netop i

takt med at de officielle ændringer, men gradvis tillempet. Fx ændres jeg boer undertiden til jeg bor, jeg maae til jeg maa, men samtidig opretholdes uændret staaer og faaer, og generelt er stavemåden ikke konsekvent. Arkivet blev udvidet af Malerens sønnesøn Wilhelm M. (1884-1955) med hans resultater af omfattende genealogiske undersøgelser vedr. både Marstrandslægten og andre slægter. Herunder er det oprindelige arkiv undertiden ændret, papirer er noteret fjernet fra dette eller hint omslag og placeret andetsteds. Mange af hans referencer er personlige, på omslagene læser man Farfar, tante Marie osv., hvilket vanskeliggør identificering. Familiearkivet er i det hele taget i en utilfredsstillende forfatning. Malerfamiliens breve har været studeret af Gitte Valentiner, som 1992 udgav nedennævnte biografi om Maleren, af bidragydere til kataloget ved den store Marstrand-udstilling på Nivaagaard 1992, og af denne bogs forfatter, Otto Marstrand (f. 1919, vestindiske linie) med henblik på slægtshistorie. Arkivet omfatter mange arkivalier med tilknytning til både Malerens søn Poul og sønnesønnerne Wilhelm og Paul samt andre i slægten. Arkivet findes p.t. hos nævnte Vilhelms sønnesøn af samme navn, Vilhelm Marstrand (f. 1949).

Fibiger. Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned (Gyldendal 1898). Bogen er ikke troværdig i omtalen af Wilhelm Marstrand.

Ka Ma. Karl Madsen: Wilhelm Marstrand (udgivet af Kunstforeningen i Kbh. 1905). Dette store hundredårige værk er stadig hovedkilden til viden om W.M. - Karl Madsen var Danmarks største kunsthistoriker, kunstkritiker og kunstkender i begyndelsen af 1900-årene. Han var en europæisk kendt fagmand, æresmedlem af flere europæiske kunstakademier. Hans forfatterskab er stort; foruden bogen om W. M. skrev han værker om andre danske malere, bl.a. J.T. Lundbye, som døde ung 1848, og hvis professorat W.M. arvede. Karl Madsen var direktør for Kunstmuseet i København, og efter at være pensioneret påtog han sig i sit otium ledelsen af Skagens Museum.

Valentiner. Gitte Valentiner: Wilhelm Marstrand (Gyldendal 1992).

Nivaagrød. Det pragtkatalog, som Gitte Valentiner redigerede til udstillingen "Nivaagaard viser Marstrand" (udg. af Nivaagaards Malerisamling 1992).

Otto Marstrand. Han var et oldebarn af Malerens vestindiske bror Otto Marstrand, opkaldt efter ham. Ud gav "Maleren Wilhelm Marstrand" (Thaning & Appel 2003). Bogen rummer den hidtil største samling farvegengivelser af WMs Malerier fra ind- og udland. Ud fra de foreliggende kilder fortæller den om Malerens livshistorie langt mere udførligt og detaljeret, end der har været plads til her i denne slægtbog.

Dreng og ung

1 Der er skrevet så meget

Citatet er fra Vilh. Marstrand: Poul Frederik Marstrand (privattryk 1951). Forfatteren var Malerens sønnesøn Wilhelm M. (1884-1955). Bogen blev udgivet i anledning af hans fars hundredårsdag, af hvilken grund bogen bærer dennes navn som titel. Men titelen er misvisende, for bogen er, trods sin lidenhed, et banebrydende genealogisk værk.

2 Købke

Se noterne 12-15 herunder om de unge kunstnere.

3 Frederiksberg Hauge

Dagbognotat 20. juni i den dagbog, som i 1925 blev skrevet af drengenes kusine Wilhelmine. Se nærmere oplysninger om hende i noterne til denne bogs Anden Del (om den første Marstrand-familie i Danmark).

4 Just ikke blidt

Tr.Ma.I 20 hhv. II 25.

5 Hensynsløse og regjerende

Tr. Ma I 21 hhv. II 26.

6 Han gav sig af med farver

En artikel med titlen "Et Par Smaaerindringer om W. Marstrand" i ugebladet "Ude og Hjemme" 1. maj 1881. Artiklen er kun signeret med de to bogstaver L.N. Hverken Karl Madsen eller Gitte Valentiner eller andre af de kunsthistorikere, som har citeret artiklen i deres bøger om maleren, har kunnet afsløre, hvem der står bag de to bogstaver. Smaaerindringernes umiddelbarhed gør, at de virker autentiske.

7 Hans kald var at blive maler

Tr.Ma.I 126 hhv. II 94.

8 Det store navn

Eckersberg, C.W. (1783-1853), født i Slesvig, den danske guldalderkunsts far.

9 Aftenskole

Valentiner 12.

10 Byster af kongen og dronn

Ka.Ma. 19.

En rapkæftet kunstnerspire hos Eckersberg

11 Optaget på Eck.s Malerstue

Citatet er fra Oppermann: Wilhelm Marstrand (Gads Forlag 1920) s. 6.

12 Købke

Christen Købke (1810-1848), WMs yngste og mest gævnaldrende kunstneren, døde meget ung.

13 Roed

Jørgen Roed (1808-1888), WM fik et livslangt venskab med

ham.

14 Const. Hansen

Constantin Hansen (1804-1880), han malede senere det store berømte billede af den grundlovgivende rigsforsamling.

15 Bærentsen

Bærentsen, Emil (1799 1868), en af dem, som gik sine egne veje, blev Nordeuropas fineste litograf.

16 Bindsbøll

Michael Gottlieb Bindsbøll (1800-1856), arkitekt bag bygningen af Thorvaldsens Museum. Ikke at forveksle med sønnen Thorvald B. (1846-1908).

17 Stub

Frederik Kratzenstein Stub (1813-39), ung jurist, WMs fætter, søn af WMs moster Mille Smith g.m. portrætmaleren Christian K.S.

18 Marstrand gjør Spektakler

Brev af 17. oktober 1834 fra Constantin Hansen til hans søster Alvilda, her citeret efter Valentiner 25-26.

19 Ikke af sted før kl. 2-3

Brev af 18. marts 1835 fra Constantin Hansen til søsteren Alvilda, citeret efter Valentiner 26.

20 Den accurate Accurathed

Ka.Ma. 22, som citerer et brev fra Marstrand til Constantin Hansen.

21 Varede 17 timer

H.E. Nørregård-Nielsen: Christen Købke 1, Omkring Kastellet, s. 274.

22 De kom med sang

Smst. 272.

Hjertedybet hos Wilhelm

23 Musikaftener

"Optegnelser" af Wilhelms morbror Daniel Smith (1782-1871), første Del, optrykt i Personalhistorisk Tidskrift, anden Række, 1. Bind (1886), s. 193, oplyser om Wilhelms far, at "I hans Huus spillede han Bratschen i Quartetter". Men Tr.Ma.I 12 fortæller lidt anderledes: "Ugentlige Kvaretter blev opførte; Fader spillede selv Violoncel". I Tr..Ma. II 19 er ordlyden blevet yderligere forandret af udgiverne.

24 Jørgen Roeds dtr. fortæller

Citater fra Helena Nyblom: Livsminder fra Danmark (Aschehoug, Kbhvn. 1923) s. 23-26 og 83-84.

Det 1. ophold i Rom

25 Man forlanger en foglietta

Brev af 1836 fra Constantin Hansen, her citeret fra Thorvaldsens Museums texthæfte 1986 til udstillingen om Danske kunstnere i det romerske ostería La Gensola".

26 Smuk datter, man skeler til

Smst.

27 Den gamle, evig unge

Brev af 11. januar 1837 til Eckersberg, Raff. 27.

28 Grumme henrykt

Brev af 11. april 1837 til Marstrands mor. Raff. 29.

29 Plager i Rom

Efter Ka.Ma. 64.

30 Man har mange plager her

Købkes brev af 22.-23. juli 1839 fra Napoli til lillesøsteren Adolphine, her citeret efter H.E. Nørregård-Nielsen: Undervejs med Christen Købke (Gyldendal 1991) s. 138.

31 Høj feber efter tur

Valentiner 44.

Borgmesterhjemmet i Roskilde 1841-1842

32 Roskilde Hovedgade

Omtalt hos nedennævnte Fibiger s. 152.

33 Student Fibiger

Johannes Fibiger (1821-1897). Han var hverken beslægtet med WM eller med borgmesterfamilien i Roskilde. Året efter Wilhelm fødsel døde en ung morbror, Casper Wilh. Smith, en ung lovende jurist og hofprocurator. Han ganske unge enke Jacobine f. Tauber blev derefter gift Fibiger, og i dette ægteskab nr. 2 fødtes Johs. F. Han var en kvik og underholdende person, som altid gjorde indtryk på andre. Han var vittig og sarkastisk, så på det punkt forstod han og Maleren hinanden. Han elskede at skildre andre mennesker som komiske figurer. Senere, da Marstrand for anden gang opholdt sig i Rom, havde den unge mand skaffet sig adgang til Fætterklubben i København, så at Marstrand ved hjemkomsten pludselig igen traf ham der. De bevarede en studentikos kontakt hele livet, og det var Fibiger, som talte ved Marstrands begravelse.

34 Lauritz Foss

Lauritz Foss (1787-1875) var jurist, byfoged i Skælskør 1824-1837, byfoged og borgmester i Roskilde 1837-1857. Se Hauch-Fausbøl: Danske Patricierslægter. Det ophold, som Wilhelms bror Troels havde i over 2 år som skriverdreng hos Onkel Foss i Skælskør-tiden, er omtalt i Tr.Ma.I 22-27 hhv. II 26-28. Af den oprindelige text er meget desværre slettet i II.

35 En faderlig ven hele livet

Tr.Ma.I 21-22 hhv. II 26.

36 Skylder hans minde meget

Tr.Ma.I 22 hhv. II 28.

37 Gammel stil og ny

Karikaturen af borgmesterparret og deres hjem findes i Fibiger 152-153.

38 Tante Rikke

Frederikke Agnete Smith (1792-1858) blev iflg. J.C. Lengnich: Stamtavle over Provst Troels Smiths Descendenter (Kjøbenhavn 1840) gift med Lauritz Foss i 1816. Men i Tr.Ma.II 132 sættes brylluppet til 1817; der er grund til at mene, at Marstrandslægtens store genealog Vilhelm Marstrand (1884-1955) har kontrolleret året.

39 Italienerinde af Middelstand

Fibiger 152.

40 Satire og vid

Tr.Ma.I 145, dele af citatet er slettet i Tr.Ma.II 105.

41 En vrang personlig opfatt

Karl Madsen 87.

42 To kunsthistoriske bøger

De to næstsidsste bøger (1992) i litteraturlisten ovenfor.

Det Marstrandske familiemaleri

43 Fejlagtige oplysninger

Nivaagrød mener (s. 102), at "Familieportrættet blev malet til den ældste bror Otto kort inden han o. 1830 bosatte sig på De Vestindiske Øer." Men han var forlængst bosat og etableret på St. Thomas, da billedet blev malet til hans bryllup i 1845. Valentiner mener, at det "blev malet som bryllupsgave til broren Osvald (s. 68). Men han giftede sig ikke. Familiebilledet var ukendt i Danmark omkr. 1900. Ganske vist var Ottos to døtre flyttet hertil; men de kunne ikke rigtig huske det. Kunsthistorikeren *Karl Madsen*, hørte tilfældigvis om billedet, men døtrene kunne ikke give ham ordentlig besked. Så da han i 1905 udgav sit enestående og skelsættende værk om WM, kendte han ikke billedet og nøjedes med at skrive nogle få linier (Ka.Ma. 85) Han havde fået at vide, at Wilhelm på billedet "*siddet ved Siden af sin Mor*" - det gør han jo ikke -, og at "*han iagttager*" gangen i brødrenes skakspil, men det gør han heller ikke, han distancerer sig bag en avis. Ka.Ma. havde også fejlagtigt hørt, at billedet forestiller morens stue i Silkegade.

44 Nærmere himlen

Tr.Ma.I 18 hhv. II 24.

45 Chr. G. Kratzenstein Stub

Alle de 4 billeder af bedsteforældrene og forældrene er malet af en af datidens gode portrætmalere, *Christian .G. Kratzenstein Stub* (1783-1816). Han var gift med Mille f. Smith (1789-1869), som var en af Nordmandens mange svigerinder. Stub har altså både malet sine svigerforældre og tillige sin *svigerinde* Petra og sin *svoger*, Nordmanden, sådan som vi ser på Familiemaleriet. Den unge maler døde som kun 33-år

46 Climatat haft slem indflyd

Ottos brev af 29. juni 1856 fra St. Thomastil broren Wilhelms hustru Grethe. FA.

47 Maleriets senere skæbne

Se s. 79-80 i min bog om Maleren, Otto Marstrand: Maleren Wilhelm Marstrand (Thanning&Apple 2004).

For 2. gang i Rom. Oprør. Hjem til krig i Danmark

48 Politisk møde

Maleriet er gengivet i farver i min bog om Malerne.

49 Tilfangetagne bønder

Stor farvegengivelse i min bog om Malerne. En sort-hvid gengivelse af skitse til en anden version af motivet findes i Nivaagd. 176.

50 Revolutioner

Det var *ikke* den socialistiske teoretiker Karl Marx, som inspirerede til revolutionerne i Europas lande i 1848. Dét ville han ellers gerne have været med til, og derfor udarbejdede han sit kommunistiske manifest, men han var for længe om det. Det blev trykt for sent i London, hvor han boede, så det fik ingen indflydelse på oprøret, før stormen brød løs i Berlin, Wien, Budapest osv.

51 Har afsendt billeder

Raf. 64.

Ægteskab og børn

52 Jeg kender hans svage side

Fibiger 239.

53 Wilhelms hustru

Margrethe Christine Weidemann (1824-67) var enebarn.

54 Grethes far

Poul Frederik Weidemann (1793-1851), gift 1822 med Julie Moldenhawer (1799-1875).

55 Hendes farfar

Conrad Weidemann (1761-1808) blev gift ca. 1791 med

Erasmie Karine Lampe, død ca. 1854. Jfr. Lars F.H. Weidemann: "*Stamtavle over slegten Weidemann* (samt over slegterne Major, Schirmer og grene af slegterne Sommer feldt, Norgrenn, Sørenssen, Nielsen m.fl.)". 52 sider. Trondhjem 1892.

56 Lotteri eller gnavspil

Raff., indledning.

57 Boede i 4 år

1850-1854 med undtagelse af tiden i Venedig.

58 Kommer først hjem til høst

Brev til Grethe, skrevet 8-19. august 1851, påbegyndt i Mora, afsluttet i Leksand. FA.

59 Hvad vil man her?

Do. skrevet 21. juli - 5. august 1851 i Leksand. FA.

60 Den families levevej

Brev til Grethe, skrevet 8. november 1853 i Venedig. FA.

61 Belyst fra oven og fra nedan

Do. 4-11. december 1853 i Venedig. FA.

På Charlottenborg

62 Lyttede med det ene øre

Nyblom 134.

63 Hulter til bulter

Karl Madsen 345.

64 Næste gang blive bedre

Nyblom 139.

65 En frierscene

Karl Madsen 225.

66 Hélt forskelligt fra forrige

P.C. Skovgaards udtalelse er genfortalt af Johanne Luise Heibergs "Et Liv gjenoplevet i Erindringen" i det særlige afsnit om Wilhelm Marstrand.

67 Marstrands førte stort hus

Citaterne om Malerhjemmet er fra Helena Nyblom: Livsminder fra Danmark (Aschehoug, Kbhvn. 1923) s. 132-133.

68 Sang, akkompagnement

Smst.

69 Torsdag aften åbent hus

Citat fra Karl Madsen s. 352.

Drengen fra Dansk Vestindien

70 Den lille stakkel

Malerens brev af 4. aug. 1855 fra Århus til Grethe.

71 I moders sted

Otto Marstrands brev af 23. juni 1855 til Malerens hustru Grethe, skrevet på St. Thomas.

72 Over det umådelige dyb

Smst.

73 Det finder du nok på

Dette og de foregående citater af Maleren om drengen Osvald er fra hans brev af 4.-5. aug. 1855 fra Aarhus til Grethe.

74 Osvalds mor kom til Danmark

Tr.Ma.I 63 hhv. II 50-51. Troels henlægger fejlagtigt besøget til 1855 i stedet for 1856. Fejlen gentages i Tr.Ma.I 123 hhv. II 93. Brevene viser, at Osvald kom alene i 1855, hans mor kom med de to små søstre i 1856, og de blev her i to år. Otto kom på et kort besøg i 1857, men rejste tilbage til Vestindien samme år inden orkan-tiden. Årstallene fremgår af brevexlingen.

75 Osvald skal forblive hos dig

Ottos brev af 28. febr. 1856 til Wilhelm.

76 Saa kan han besøge hende

Ottos brev af 30. april 1856 til Grethe.

77 Kærlighed og omsorg

Dette og det foregående citat er fra Ottos brev af 30. april 1856 til Grethe.

78 Temmelig påståelig

De to citater er fra Ottos brev af 15. april 1858 til Grethe.

79 Tilfulde erstatte udgifterne

Smst.

80 Regnskabsbog.

I privatarkivet for sønnesønnen Vilhelm M. (1884-1955), pakke 6, i Rigsarkivets håndskriftsamling, er bevaret en lille notesbog, som Maleren har brugt til smånotater om indtægter og udgifter. Den er helt kaotisk.

81 Halvanden arbejderløn

Thestrup s. 39.

Københavnerbilleder

82 Ligtog, dansk og italiensk

Nyblom 26.

83 Lad os se vor samtid

Artikel af professor Harald Høffding, hvori han refererer en kvindelig bekendts beretning. Tidsskriftet *Bogvennen* 1915.

84 Østerbro var landlig idyl

Jan Borgen:

Borger i Klunketidens København, s.23, hvor Wilhelm Marstrands hus er nævnt.

85 Her har du en lille skitse

Wilhelms brev af 25. nov. 1859 til broren Otto. FA.

Marstrands hus er omtalt hos Karl Madsen 315.

86 Det er os kjært at vide

Ottos brev af 28. august 1861 til Wilhelm, fra St. Thomas, FA.

87 Lægge mig på sofaen

Brorsønnen Osvalds brev af 6. aug. 1862 til hans "Tante Grethe" fra Flensborg. FA.

88 Nationalliberal politiker

A.F.Krieger (1817-1893), jurist, medlem af den grundlov-givende rigsforsamling, en af de alleryngste nationalliberale politikere.

Nedturen

89 Troels syg på legem og sjæl

Tr.Ma.I 78 hhv, II 61.

90 I en forstyrret tilstand Brev af 29. april 1865 fra Wilhelm til hustruen Grethe, skrevet i Lübeck dvs. kurstedet Solabona. FA.

91 Føler sig så ulykkelig

Do. dateret 4. maj 1865. FA.

92 Det er drøjt at se

Det førstnævnte af de to breve fra kurstedet.

Roskilde Domkirke

93 Har ildnet hans arbejdsiver

Karl Madsen 385.

94 Ikke hænge med næbbet

Wilhelms brev fra Kbh. af 31. maj 1866 til broren Troels.

Tr.Ma.II, brevtillægget 157-158.

95 Her er også godt at bade

Wilhelm Marstrands

brev af 15. juni 1864 fra Roskilde til Kunstakademiets sekretær, J.M. Thiele. Raff. 76-77.

96 Kun sysle med arbejdet

Brev af 12. juni fra Roskilde til Constantin Hansen, her citeret efter Karl Madsen 385.

97 Til svigerinden

Mathilde Grethes brev af 2. juli 1865 til Mathilde f. Tjaden, ung enke efter Wilhelms yngste bror Theodor. FA.

98 Hovedet fuldt af nye planer

Wilh. Marstrands brev af 20. sept. 1866 til ovennævnte J.M. Thiele. Raff. 79.

Sygdom, smerter og død

99 Altid går jeg med smerter

Malerens brev, skrevet i sommeren 1870 til broren Troels. Her citeret efter Karl Madsen 438.

100 Beholde sansernes brug

Brev af 23. juli 1871 til sønnen Poul. Raff. 95-96.

101 Lam i den ene side

Brev af 6. novb. 1871, ligeledes til Poul. Raff. 97.

102 Vi har hver vor bestilling

Datteren Julies tilføjelser af 7. novb. på brevet. Karl Madsen 440.

103 Et staffeli fra fru Heiberg

Brev af 8. marts 1873 fra Malerens datter Ottilia (Titte) til broren Poul i Amerika, skrevet 17 dage før Malerens død. FA.

104 De store bibelske billeder

Flg tre er for mig at se hovedværker: "*Den store nadver*" (Lukas kap. 14, vers 16-24), Statens Museum for Kunst. "*Den fortabte søn*" (Lukas kap. 15, v. 11-32), ligeledes Statens Museum. "*De betroede pund*" (Lukas kap. 19, v. 12-26). Det maleri, som beskrives her, hænger på Ny Carlsberg Glyptotek. En hélt anden udgave hænger på Statens Museum.

Slutnote

Wilhelm Marstrand fik i sit ægteskab med Grethe Weidemann 6 børn, hvoraf den næstældste, en pige, døde som nyfødt. De 5 børn, som han efterlod sig ved sin død, var følgende:

1) **Poul** Frederik Marstrand (f. 1851 Kbh. Helligånds, d. 1902 Valby), maskinfabrikant, direktør for "Titan", en af

foregangsmændene i Københavns industri. Hans skæbne, som endte med at han begik selvmord ved at drukne sig i Damhussøen, er beskrevet i Mogens Lebech: Titan, Smedien der blev Verdensfirma (Kbhvn. 1947), heri bl.a. kapitlet s. 261-304 med titelen: "Mændene bag Titan". En datter døde spæd, Margrethe Christine M., (f. og d. dec. 1852 Kbh. Vor Frue). Hun fik præcis samme navn som sin mor.

2) **Julie** Marstrand kaldet **Dutte** (f. 1855 Kbh. Garnisons), d. 1937 Frd.berg Krematorium). Gift 1875 Vartov m. Morten Pontoppidan (1851-1931), en ildsjæl, som på mange måder banede vej for Grundtvigs idéer, først som præst, senere som højskoleforstander i Freerslev nær Hillerød, sluttelig ved sit forfatterskab og sit tidsskrift Tidens Strøm. Han var ikke særlig på bølgelængde med sin bror, romanforfatteren Henrik P. Malerens datter Julie er ofte blevet forvekslet med sin 5 år ældre kusine af samme navn, kaldet store Julie, som var datter af Malerens bror Troels og som blev gift med grundlæggeren af Vallekilde Højskole, Ernst Trier. Begge de 2 piger kom ind i tidens sejrende grundtvigske bevægelse; de var med til at sprede de grundtvigske ideer i dele af Marstrandslægten.

3) **Vilhelm** Marstrand kaldet **Ville** (f. 1858 Garnisons, d. 1917 Kbh. Vestre kirkegård). cand. polyt. fabriksingeniør ved De Danske Sukkerfabrikkers raffinaderi Phønix. Ugift,

4) Petra **Ottilia** Marstrand kaldet **Titte** (f. 1859 Kbh. Garnisons, d. 1947 Gentofte), gift 1884 med Julius Borup, forpagter af Bernstorff slots avlsgård.

5) **Christy** Marstrand (f. 1862 Kbh. Garnisons, d. 1930 Gentofte), gift 1883 med Hans Henrik Schou, cand. polyt., fabriksingeniør, direktør for aktieselskabet Atlas.

DEN MELLEEMSTE BROR SØOFFICÉREN OSWALD

Yndlingssønnen	237
“Han dandsede paa Stolene”	
Søkadetakademiet	
Oswald præsenterer sig for admiralen	
Lille kadet i de stores magt	
Plagerier	
Den unge søløjtnant	244
Blev han tilsidesat?	
Det mærkelige ophold i Danzig	
Oswald i Dansk Vestindien	
Søofficeren og damerne	
Anerkendelse og karriere	
Oswald Marstrand forlader marinen	
Kampen i Egernførde fjord	249
Oswald genindtræder i marinen for at deltage i Treårskrigen	
På vej mod et sviende nederlag	
Et flugtforsøg, som sluttede med stranding	
Hvorfor exploderede skibet efter overgivelsen?	
Dommen	
Henvisninger og noter	256

Den midterste af de 5 Marstrand-brødre fik i dåben navnet Oswald stavet med dobbelt w, ligesom hans ældre brors navn Wilhelm. Sådant var stavemåden dengang, men den blev senere anset for at være tysk, så da navnene gik i arv til næste generation, stavede man dem med enkelt v. Han har ingen efterslægt, så han er den ene af to undtagelser fra denne bogs grundide om kun at skildre dem, som *både* selv bar slægtnavnet og *gav det i arv* til senere generationer. Den anden undtagelse er hans yngre bror.

Yndlingssønnen

Oswald blev født 1812, - det var dét år, da Napoleons tropper nåede frem til Moskva. Men de fandt ikke mulighed for at overvintre dér, for byen var stukket i brand og indbyggerne flygtet østpå. Invasionstropperne kunne blot se til, mens byen brændte ned. De stod tilbage i de uendelige russiske steppers sne og is og måtte begive sig på tilbagetog under frygtelige lidelser. Dén tid var også en forarmelsens tid for Danmark.

Her styrede den velmenende, men politisk ukloge Frederik den 6., som fik gjort os til Englands fjende og Napoleons allierede, vor flåde blev mistet, og sluttelig blev Norge skilt fra Danmark. Pengevæsenet var løbet løbsk, priserne blev skyhøje; og året efter Oswalds fødsel blev pengene erklæret ugyldige og nye penge sat i omløb i takt med indførelsen af tunge skatter. Statsbankerotten.

Det var en underlig by, Oswald blev født i. Mange tomter lå ubebyggede efter bybranden 1794 og englændernes bombardement 1807. Ejerne af brandtomterne havde ikke allesammen råd til at lade dem bebygge, så at gade efter gade manglede husrækker. Men som dreng og ung så Oswald nye offentlige bygninger rejse sig i stedet for de nedbrændte, alt i en moderne stil, som ikke tidligere havde præget København, domhuset på Nytorv, Metropolitanskolen ved Frue Plads, den nye Frue Kirke og universitetets hovedbygning.

Oswald interesserede sig som barn mere for havnen end for byen. Det var havnen, han søgte ned til i sin fritid, han vidste alt om skibstyper, og han besøgte skibene og omgikkes

søfolk. Han brugte ord fra deres sprog, og han efterlignede deres flot balancerende gangart.

“Han dandsede paa Stolene”

Hans barndomshjem, hvor han var den tredje i brødrækken, klarede sig økonomisk bedre end de fleste. Det var fordi drengens far, Nordmanden, som tidligere fortalt, havde opfundet en dejætemaskine og havde fået tilladelse til at oprette et bageri, og også fordi priserne udviklede sig så fordelagtigt, at prisen på dét korn eller dét mel, han skulle købe, ikke steg så meget som prisen på det rugbrød, han levede af at sælge, så her var profit at hente.

Folk, der besøgte hjemmet, følte sig særlig tiltrukket af den midterste af de 5 sønner. Hans drengensigt var indtagende og livfuldt. Blandt brødrene var han altid den foretrukne, også selv om han var et par år yngre end de ældste; han var charmerende og interessant at tale med, og af fysik var han behændig og atletisk.

En kusine, som en periode var daglig gæst i hjemmet, lagde mærke til hans sprog og nød hans adræthed: *“Jeg hørte Oswald raabe: Hvorfor lukker du dog ikke op, du Drønnert (et af hans Skibs Udtryk). Han maatte da rende over efter Nøglen hos Tante Lise. Han sad da lidt ovre hos mig og fortalte Historier, dandsede paa Stolene,*

var snart oppe paa Skabet, snart paa Sengen”¹. Hun fortalte ikke, om hun dansede med ham på sit værelse, for det var forældrene, hun skrev sin dagbog til. Men nogle dage senere læser vi i dagbogen om drengens far: *“Onkel Marstrand kom herhen i Formiddags; han var ligesaa let tilbeens idag som sin Søn Oswald, jeg maatte dandse en Dands med ham”*². Drengen var dengang 13 år og havde startet sin uddannelse som kadet året før.

Nordmanden lagde ikke skjul på, at blandt hans fem sønner var Oswald hans yndlings søn. Drengen blev den højeste og flotteste, han havde en holdning som en kongesøn, hans væsen var underholdende og tiltalende. Han var den mest intelligente af sønnerne, dygtig til både matematik og sprog; men han var nok ikke den klogeste. Han var følelsesfuld, og det passede godt ind i 1830'ernes og 1840'ernes Danmark, men han blev også som ung officér noget overfølsom.

Denne yndlings søn ville Nordmanden lade uddanne i den bedste skole, der fandtes i Danmark. Men dén var kun for sønner af samfundets elite. De mænd, der kunne få deres sønner optaget, var officerer fra hæren og særlig fra flåden, borgmestre og byfogeder og andre jurister, adelsfolk og godsejere, embedsmænd og præster, skibsredere og storkøbmænd og andre særlig fremragende borgere. Nordmanden mente bestemt, at han selv skulle regnes til de særlig fremragende borgere; han var kongelig mechanicus, så han hørte til eliten. Efter ansøgning fik han Oswald indskrevet som *aspirant* til Det Kongelige Søkadetakademi. Så måtte det jo vise sig, om han faktisk kunne blive optaget på skolen.

Det var ikke nok, at drengens far var en agtet borger. “Indskrevet” betød ikke, at drengen nu var blevet optaget på akademiet. Han skulle måles og vejes ved en optagelsesprøve, som ikke var nem. Derfor var det nødvendigt at gå til undervisning i en af de to forberedelsesskoler, som fandtes. Valget faldt på kaptajn Jonas Ramus Petersens skole³, fordi han var nordmand og en bekendt af drengens far. *“Han blev dresseret til Kadet af en Lieutenant Petersen, som havde Ord for at være den eneste, som kunde bringe Kadetter”*⁴ til at bestaa Examen, men det var ogsaa ved

bøddelagtig Strengthed”, fortalte Oswalds bror Troels mange år senere. Bøddelagtig var Ramus Petersen nu ikke, han havde et godt forhold til sine drenge.

Ved optagelsesprøven til Søkadetakademiet var det ikke nok at opnå et fint resultat i bedømmelsen. Uanset, om der et år måske var mange, der opnåede fine resultater, blev kun 6-7 optaget, så de to forberedelsesskoler var i skarp konkurrence. Oswald *“blev dresseret”* så godt, at han blev optaget. Da var han 12 år.

En dansk kadet i årene omkring Oswalds kadettid. Drengens alder og drengen selv interesserer ikke tegneren. Det, som han har til opgave at vise os, er drengens uniform. Læg mærke til, at han er i sommertøj med en smart kort jakke. Men mest interessante er hans ganske lyse sommerbuxer af det populære sribede kadettøj.

Søkadetakademiet

Nu var Oswald søkadet, dvs. officersselev på Søkadetakademiet, som var en officersskole for den kongelige marine og havde til huse i et palæ i Amalienborgkvarteret⁵. Uddannelsen varede normalt i 6 år og var på sin vis mere omfattende end på katedralskolerne og de få andre latinskoler.

Fagrækken var imponerende:

- Navigation, matematik.
- Religion, historie, geografi.
- De skønne videnskaber.
- Jura eller lovkyndighed.
- Tegning.
- Militær tegning.
- Fransk, engelsk.
- Dans.
- Fægtning.
- Svømning, gymnastik.
- Regning, skrivning.

Hvert fag havde sin egen lærer; dansk, engelsk og fransk havde hver 2 lærere.

For samfundet var Søkadetakademiet en ualmindelig kostbar skole med så mange lærere til omkring 30 kadetter. *“Akademiet var et af de dyreste Institutter i Verden”*⁶. De søofficerer, som underviste på Søkadetakademiet, var højt kvalificerede og fik særlige løntillæg.

Oswalds 6 skoledage varede fra kl. 8 om morgenen til kl. 18 med 2 timers middagspause, hvor han spiste ved skolens bord, og han fik også aftensmad ved skoledagens slut. Det var kun den ældste årgang af kadetterne, som havde den pligt at bo på selve skolen; men enkelte andre fik lov at bo der, særlig yngre kadetter fra Norge og den danske provins. Oswald boede på skolen og fik al sin kost dér, da hans mor blev enke i 1829.

Oswald bar uniform i alle de 6 år, han var kadet. Uniformen fik han udleveret og efterhånden fornyet flere gange på statens regning. Uniformens dele var mange, fx sko og strømper, skjorte og vest, halsklud og kasket. Det mest bemærkelsesværdige var selvfølgelig uniformsjakken og de lange buxer. Der var en vinteruniform og en sommeruniform. Den

mørkeblå vinterjakke gik ned over lænden til midt på lårene, en decideret vinterklædning. Dertil hørte mørkeblå buxer af samme varme stof. Om sommeren var uniformen helt anderledes. Sommerjakken var ikke blot af lettere stof, den var meget kort. Den havde et smart skråt snit og sad stramt og kropsnært. Den nåede knap nok til hofterne, og fortil stod den som regel åben. Sommerbuxerne var drengenes særlige kendemærke. De var af let bomuldstøj, på afstand virkede de meget lyse, ved nærmere eftersyn var de lavet af et karakteristisk smalstribet bomuldsstof, som blev populært også hos den civile befolknings drenge og blev kaldt kadettøj.

Drengen Oswald, som boede i sine forældres hjem og spiste mange måltider på akademiet, fik som kadet oven i købet løn.

Beløbet skal sammenlignes med, at en arbejdsmands ugeløn var 2 rd., dvs. en årsløn o. 100 rd. Det kunne en familie imidlertid ikke leve af, så konen måtte tage arbejde ved rengøring og vask, døtrene ligesådan, og sønnerne måtte være bydreng eller arbejdsdreng. Derved kunne der blive 150 rd. til indtægt på et år for hele familien.

Som kadetdreng fik Oswald en fyrstelig løn på en rigsdaler om ugen, altså en årsløn på omkring 50 rigsdaler⁷. Det svarede til det halve af en arbejders løn. Oswald må have været den mest velbeslåede af de 5 Marstrand-drenge. Men som vi skal se, blev pengene mere eller mindre fratvunget ham.

Oswald præsenterer sig for admiralen

Sneedorff hed den mand, der tog imod Oswald som chef for Søkadetakademiet⁸. Han var admiral i flåden, en moderne og initiativrig mand. Han var en stor humanist, som kom sammen med videnskabsfolk og digtere, men var også ven og rådgiver for de drenge, som var ham betroet. *“De mindedes ham ikke som en Chef, der havde kuert dem, men som en faderlig Ven. Derfor kunne der*

udvikle sig et saa fortroligt Forhold mellem Chef og Kadetter”⁹.

Allerede da Oswald blev “indskrevet”, altså et år før han blev optaget, oplevede hans forældre Sneedorffs moderne sans for dét, som hundrede år senere blev kaldt kommunikation eller information. De modtog fra admiralen en trykt redegørelse for hele dén uddannelse, som en kommende kadet ville få på søakademiet. Deri fortalte han om fagene, examinerne, uniformen, reglementet osv., så de vidste besked på forhånd¹⁰.

Som noget nyt havde han gjort svømning til et fag. Blandt søfolk dengang var der kun *“faa, der kunde redde sig selv, naar de faldt i Vandet. Det var oven i Købet en gammel Tro, at en Sømand helst ikke burde kunne svømme, da det ved Skibbrud kun vilde forlænge hans Lidelser”*¹¹.

Sneedorff indførte, at han selv og officererne skulle spise i samme spisesal som kadetterne og have samme portioner af øl og vin. Man fik meget kød at spise, og af hensyn til drengenes væxt bestemte han, at kun på een af ugens dage måtte kødet være saltet. Den eneste drik til maden var 16 marks øl, men om søndagen var der vin på bordet til de ældste kadetter, som boede på akademiet¹².

Sneedorff behandlede ikke kadetterne som robotter. *“Det var ham en Trang at lære hver enkelt Kadet at kende saa nøje, som en Fader kender sin Søn, og han var til enhver Tid rede til at høre paa, hvad der laa vedkommende paa Hjerte”*¹³.

Der findes en velkendt beskrivelse¹⁴ af Oswalds første dag på akademiet, da han efter optagelsesprøven mødte for at præsentere sig for sig for chefen:

“Besjælet af den stolte Følelse at være en begyndende Tordenskjold mødte jeg paa Academiet for at præsenteres for Admiralen. I Vestibulen modtoges vi af Cadetterne, enhver bevæbnet med en Lineal, som man kan løse natutiske Opgaver med, men som mest blev brugt til Bataille (til slagsmål). I dette Tilfælde fik vi dem over Læggene, saa vi dandsede og vaandede os op til Admiralens Dør. Her tog en af de store Cadetter fat i mig, trak min Kjole af (Kadetrøjen) og hængte sin egen paa mig. I denne Dragt, saa stor, at dens Skjoder og Ærmer slæbede efter, sendte han mig hovedkulds ind til Admiralen.

Vi ser igen en tegning af en ung søkadet fra Oswalds tid. Moden er skiftet. Fx er kravetøjlet lidt anderledes end før. Vesten er nu af samme mørke klæde som den korte jakke. Man ser også, at jakken har fået et mere civilt snit med færre af de gyldne knapper. Men de lyse sommerbuxer var uændrede: de var meget lette, lavet af en særlig tynd bomulds kvalitet, og de var svagt stribede.

Denne sad og thronede i sin Sofa med (Tobaks)daasen i Haanden, netop i Færd med at tage sig en Priis (Snustobak). Studsende over den Figur, som hovedkulds kom tumlende ind, men som han ikke saae stort mere af end Tøiet, lagde han Prisen i Daasen igjen og saae stift paa mig. Skjælvende af Skræk bukkede jeg dybt”, sådan skrev Oswald senere om sin 1. dag på skolen og fortsatte:

““Hvad er han for En?” spurgte Admiralen med et imponerende Blik.

“En Cadet, Hr. Admiral”, svarede jeg, idet jeg stoltelig glemte min Skræk.

“Nu vel”, sagde Admiralen, reiste sig op og bukkede igjen, “det kan jeg se. Velkommen,

min Herre, velkommen i vort Fædrelands stolteste Stand. Og ligesom jeg haaber, De aldrig vil glemme, at De er optaget i denne Stand, saa haaber jeg ogsaa, at De stedse vil gjøre Dem den værdig. Vær sanddru og kjæk, thi Standens Skjoldmærke er Sanddruhed og Mod". Etc.

Begeistret over disse stolte Ord svor jeg for mig selv et uforfærdet Mod og et Had til al Løgn, saa da Admiralen strax efter spurgte: "Hvem har pyntet Dem saaledes?" svarede jeg øjeblikkelig: "Det har Falck, Hr. Admiral". Falck maatte i Vagten (arresten), men jeg fik Prygl af Cadetterne for at have sladret."

Oswalds første dag på skolen har naturligvis gjort et uudsletteligt indtryk på ham. Men hans fortælling indeholder en urimelig karikatur af den gamle admiral, som tværtimod var imødekommende og venlig imod ham. Oswalds tilføjelser om et "stift" og "imponerende" blik har naturligvis ingen sandhedsværdi. På den måde forvansker han sin fortælling. For at tage godt imod drengen modtog Sneedorff ham afslappet med tobak i hånden som i et hjem, og han rejste sig op for at hilse på ham som en kammerat og talte til ham om de værdier, han selv værdatte. Hvis drengen senere havde lært denne humanistiske og begavede mand nærmere at kende, ville han have omtalt ham anderledes. Men drengen traf kun Sneedorff denne ene gang, denne ene dag.

I protest mod regeringen tog den gamle chef nemlig sin afsked samme år. Regeringen havde indført forskelsbehandling af kadetterne og havde begunstiget to af de overordnede søofficerer. Deres sønner måtte bo hjemme hos deres forældre; men Sneedorff ville fastholde bestemmelsen om, at alle kadetter i den ældste klasse skulle bo og spise på akademiet og sove i dens sovesal; der skulle ikke gøres undtagelser for enkelte udvalgte.

Lille kadet i de stores magt

Sommertogterne til søs i 3-4 måneder varede fra midt i maj til sidst i august¹⁵. Togterne var meget populære blandt drengene, selv om livet på skibet var fysisk hårdt. Sommertogtets

første halvdel gik normalt til Nordsøen, undertiden gennem Kanalen til farvandene ud for Normandiet og Bretagne, til andre tider nord om Skotland og vest om Irland med hjemtur gennem Kanalen. Til drengenes store fortrydelse fik de ikke lov at gå i land i nogen havn. Den anden del af sommertogtet var mest henlagt til Østersøområdet, fra Kiel mod vest til St. Petersborg mod øst, og for drengenes sikkerheds skyld fik de heller ikke her landgang.

Da Oswald skulle på sommertogt med kadetskibet¹⁶ i 1825 for første gang, gik han på afskedsvisit hos sin bedstemor og tanterne i stiftelsen, hvor de boede; han var ledsaget af Otto og Wilhelm, der som de ældste havde ledelsen i drengeflokken. *"I Eftermiddag kom Oswald skulde tage Afsked fra os inden han reiser. Tante Thea tracterede med Pandekager"*¹⁷. For hele familien har det været svært at slippe den lille 13 års dreng, der skulle på havet i flere måneder.

På Søkadetakademiet befandt han sig skidt i begyndelsen. Det var ikke skolens chef eller lærere, som var problemet; for allerede før Oswald blev kadet, *"forsvandt Tampen som dagligt Strafferedskab og brugtes kun i særdeles alvorlige Tilfælde"*.

Problemerne kom derimod fra skolens ældste klasse som boede på skolen; kadetterne her blev kaldt "kadetunderofficerer", men de var i virkeligheden ikke officerer; de tiltog sig ved vold og mishandling en magt over de yngre; de *"gemte Tampene i deres Skuffer og brugte dem, som de selv bestemte"*¹⁸. Hvad var en tamp? Det var enden af et reb eller tykt tov.

Forholdene på Søkadetakademiet er skildret således i historisk faglitteratur: *"Det faldt ikke Kadetterne eller deres Paarørende ind at klage over Tampen, der nu engang hørte Marinen til. At de ældre Kadetter opkastede sig til de yngres Herrer, stødte heller ikke an mod Datidens Opfattelse. I Latinskolerne blomstrede de ældres Tyranni i en langt uhyggeligere Grad. De ældste havde Magten og benyttede de yngre som deres livegne (altså som slaver). Det var Sæd og Skik, herved kunde der ikke rokkes"*¹⁹.

"Paa Søkadetakademiet maatte de yngste Kadetter være de ældres Oppassere, gaa Byærinder for dem, og, naar disse om Aftenen

besøgte de offentlige Forlystelsessteder, maatte de følge med for at vente udenfor paa Gaden med deres Kapper over Armen”²⁰. Sådan skildres forholdene i begyndelsen af 1800-årene, og sådan var de også, da Oswald blev kadet. Som lille kadet måtte Oswald gøre tjeneste som slave for de større; det blev kaldt at være ordonnans eller oppasser. Det skulle han være hver aften, hvis det blev forlangt, men han fortæller, at man kunne “løskøbe sig for 2 Mark”. Man skal huske, at 1 mark var 16 skilling, så 2 mark var 32 skilling, altså en trediedel af drengens månedsløn på en rigdaler, som var 96 skilling; saa hvis drengen ville bruge alle sine penge på at løskøbe sig, rakte pengene kun til 3 friaftener. Der var ingen vej uden om at stå til tjeneste hver aften. Herom har Oswald selv fortalt:

“Denne Ordonantstjeneste bestod i at gaae Ærinder til Urtekræmmeren (som bl.a. solgte kaffe, the, tobak og vestindisk sukker). Næppe havde jeg sat i Vagtstuen en halv Time, før der blev raabt: Ordonants! Man gav mig en Matrostrøje og en Hat paa, og sente mig ud at hente Thee, Sukker etc.”²¹. At klæde en kadet ud i simpelt matrostøj var en latterliggørelse.

Plagerier

“Livet for de yngste Kadetter kan ikke siges at have været behageligt. De blev afvekslende tvunget til at tygge Skraa, æde grøn Sæbe, Tællelys, Skosværte, Tran, og hvad opfindsomme Plageaander ellers kunde finde paa. Trængte de til frisk Luft efter saadan en Menu, blev de hængt ud ad Vinduerne med Hovedet nedad. Andre fik et Tov om Livet og blev firet et Stykke ned. Det kunde da ske, at der blev givet Slip, naar de befandt sig lidt over Jorden. Mødte en Kadet efter saadan en Omgang med forslaaet Pande, spurgte Officererne ham, hvad han havde rendt Panden imod. Herpaa var der ifølge Akademiets uskrevne Love kun eet Svar: Imod en Dør!”²².

Oswald har givet en skildring af, hvor rædselsfuldt han selv blev behandlet: En aften, da hans plageånder havde spist og drukket, troede han, at han fik tilbudt levningerne, men

nej. “I stedet tog man en Lysestage, rodede Skraatobak og Tælle i Øl og sagde: Det er hans The. Dernæst tog man et Stykke Pap, smurte Tælle paa og sagde: Det er hans Smørrebrød! Saa kom der et Lag af skrabet Sten: Det var Parmesanost. Og nu maatte jeg spise og drikke de Ting. Da jeg var mæt, kom sidste Akt, jeg skulde nu paa Potten. En Potte blev sat paa Gulvet, jeg fik Buxerne knappet ned og blev sat paa Potten. Men det gik den anden Vei ud over hele Gulvet. Saa Tampen igjen. Slik det op! Men nu blev det for galt. Slaa mig, om I vil; jeg gjør det ei! Nu bankede de mig; men da de ikke fik mig videre, sagde de: Skrub af Ugleunge!”²³.

Hvordan indvirkede alt dette på Oswald? Han indordnede sig under systemet, ganske som alle andre kadetter måtte gøre.

“Jeg fik af dem Alle saa mange Prygl, at jeg snart blev kjed af at slaa igjen - - og besluttede kun at holde mig til Lectierne”, har Oswald fortalt. Men det gjorde ikke sagen bedre. For da han blev rost af læreren som en dygtig elev, der var et eksempel for andre, tvang de ham til foruden lektierne at lære et stykke af avisen udenad lige så godt som lektierne, ellers fik han tamp.

“Saaledes havde (de ældste af) Kadetterne faaet Bugt med alle hans skønne Forsætter”, fortalte broren i sin bog. “De vare de egentlige Herrer, thi de havde Tampen. Dem besluttede han sig til først og fremmest at være lydige”. “Hans ungdommelige fantastiske Natur fik andet end ideel Udvikling”²⁴. Det betyder vel, at hans idealer blegnede. Broren har flere udsagn om ham: “Han var doven til Lectierne”. “Han blev forsømmelig”.

I sit fjerde og femte år som kadet vandt han efterhånden en del anerkendelse blandt alle kadetterne, fordi han var god til at skrive viser²⁵. Under sommerturen 1827 med kadetskipet lå de og fiskede på en fiskebanke; det gav anledning til en vise med disse banale linier:

Fanger, fanger Fiske,
de syge med de friske. - -
Hver spiser sit
jeg spiser mit.

Under næste års sommertogt, da visedigtningen var ved at blive for meget af det gode, bad han om en digtepause, fordi han skulle forberede sig til en forestående examen:

*Jeg beder mig derfor fra Versskrivning fri.
indtil at Examen og Tour er forbi.*

Da den forlystelsessyge, spilleglade og for-gældede, men folkekære prins Ferdinand i 1829 blev gift med kongens datter, skrev Oswald en vise derom. Den sidste linie har hans kadetkammerater sikkert sunget med fornøjelse i skibsmessen:

*Der synges høit over Danmark idag
til Held for vor Prinds og Prindsesse;
De Ønsker, som ere for Danmarks Sag,
bør og stige op fra vor Messe.
Høit leve Prinds Ferdinand, leve hans Brud!
Og mene I Skaalen, tøm Glassene ud!*

Det gik ham ligesom saa mange, at ganske vist måtte han som yngre lide uret og pinsel, men da han blev lidt ældre, opførte han sig, ligesom hans forgængere havde gjort. Broren Troels skrev, at *“han tog Prygl af de Ældre og slog igjen paa de Yngre, var doven og skrydende”* dvs. blev en pralhals. Han udtalte sig nedsættende om selve undervisningen på Søkadetakademiet; dét, han lærte dér, var *“kun at bande og prale”*.

I sit sidste år, da han var rykket op på ældste klassetrin, fik han en epolet på uniformens højre skulder som værdighedstegn. Nu var han såkaldt kadetunderofficer. Han nåede at glæde sin far på dødslejet ved at komme og vise ham epoletten²⁶.

En kadet fra øverste klasse med en epolet på den ene skulder. Kadetten er i vinteruniform. Tegneren vil vise os en kadet fra den ældste klasse på Søkadetakademiet. Uden at han var færdiguddannet som søofficer, blev han tituleret som “kadetunderofficer”. Som tegn derpå bar han et særligt værdighedstegn, en epolet, men kun på den højre skulder. Det var alene de færdiguddannede søofficerer, som bar to epoletter.

Af ydre var han *“en ualmindelig smuk ung Mand”*²⁷, men interessantere er hans psyke og personlighed. Han var filosofisk anlagt, og som ung løjtnant var han med i den *“Fætterklub”*, som omfattede hans bror Maleren og andre unge kunstnere. Man samledes hos hans moster, tante *Thea*, hvor der blev diskuteret til langt ud på natten. Selv om han var klubbens yngste medlem, har han været en af de interessante, for han elskede at komme med paradokser. Fra et andet selskab refereres, at da han under diskussionen påstod, at Shakespeare havde haft større indflydelse på kultur og civilisation end alle præster tilsammen, lød det fra alle sider: *Marstrand er gal!*²⁸ Excentrisk var han i alt fald, original og selvstændig i sine synspunkter og udtalelser.

Den unge søløjtnant

Blev han tilsidesat?

Oswald var meget optaget af politiske spørgsmål, - hvem var ikke det i 1830'erne! Tidens nye ideer, som kulminerede i *“ånden fra -48”*, havde grebet ham dybt. *“Han var glødende nationalliberal indstillet og kom derved paa Kant med flere af Marinens ældre Officerer; men til Gengæld var han Genstand for de fleste yngres Beundring”*²⁹.

Følelsen af at være undertrykt og forfulgt kom aldrig til at forlade Oswald. Han selv og hans brødre mente, at det skyldtes *“den raa Behandling”* på Søkadetakademiet, men de fleste søofficerer havde været udsat for det samme i deres kadettid, så der må have været nogle specielle arveanlæg og karaktertræk hos Oswald selv. Hans mor var hele livet præget af melankoli, og denne kvindes tungsindige natur gik i arv til flere af sønnerne, både maleren Wilhelm, Oswald selv og den yngre bror Troels.

Sammen med dette tungsind bar Oswald på en stadig følelse af at være forurettet. Når han ikke kom på de søtogter, han ønskede, og ikke fik de stillinger, han søgte, så skyldtes det efter hans mening uretfærdig behandling. Brødrene tog hans parti: *“Hans senere triste Liv og melankolske Sind var en Følge af al den Uret og Tilsidesættelse han havde lidt, fordi han ikke hørte til Kredsen af Officerssønner og -svigersønner, hvilke stedse bleve foretrukne”*³⁰.

Han blev løjtnant i 1830 som 18-årig, og strax fra begyndelsen var han utilfreds. Som

alle andre nybagte løjtnanter fik han en del vagttjeneste, både i København og Helsingør. Han mente sig forfulgt af en klike blandt de overordnede og skrev derfor således: *“1831 tog Klanen mig til Vagtskib”*³¹. Vagt er jo ofte en kedsommelig sag, han følte det som *“en Drivertid, som var ham uudholdelig”*³². Så skete der noget: *“Da i 1832 den militære Højskole blev oprettet (for videreuddannelse af både hærens og marinens officerer) saa søgte han den”* (og blev optaget) *“til almindelig Misfornøielse for Søetatens Herrer, som fandt det under deres Værdighed at læse mere og mente, at hvad dér lærtes var til Hinder for praktiske Ting. Ingen vilde taale nogen under sig, som vidste mere end han selv. - Chefen udtrykte endog haanende, at de ikke ønskede disse Lærde. Han var den første og i mange Aar den eneste Søofficer, som tog Høiskolens meget fordrende Examen, og efter 2 Aar afgik han med et godt Testimonium”* dvs. vidnesbyrd.

Han var kommet til at lugte af landjord og hest, og det gavnede ikke hans karriere til søs: *“Oswald havde altid været seet noget skjævt til af den gamle Stok som En, der vilde gjøre sig vigtig med ufornoden Lærdom, skjønt intet var fjernere fra hans beskedne Væsen. Alene dét, at han var den eneste Søofficer, der gennemgik den militære Højskole, blev anseet som Mangel paa god Corpsaand, som om man ikke lærte nok paa Søakademiet og ombord”*³³.

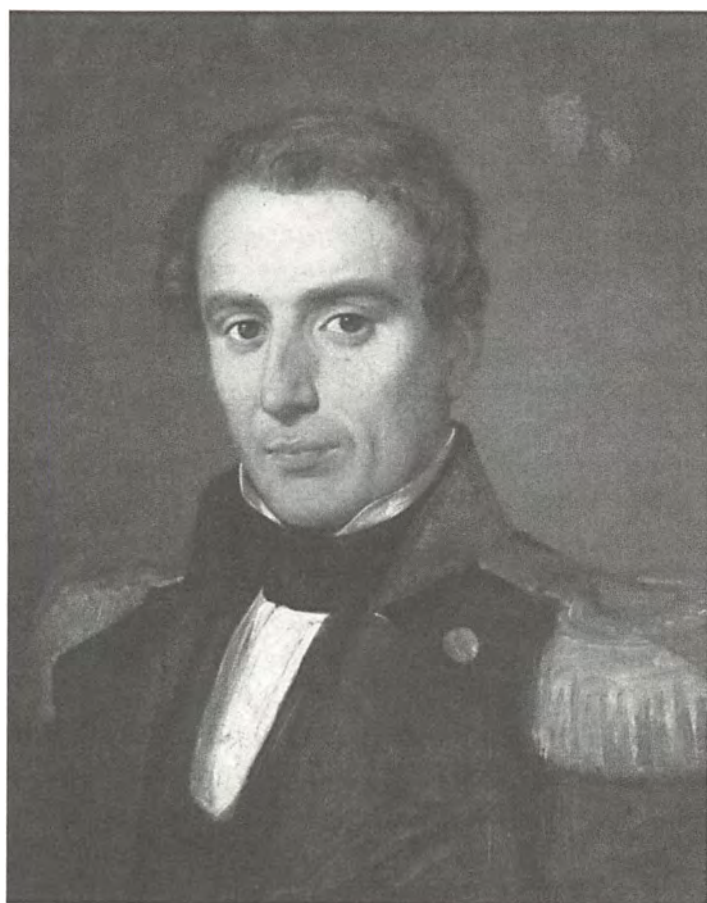
Det mærkelige ophold i Danzig

“Han blev tilsidesat ved Udkommandoer og blev saa kjed af Officersliv, at han modtog en Opfordring fra Admiral Michael Bille” - en dansk søofficer, som var gået i prøjsisk tjeneste for at gøre opmålinger af Østersøen og dens dybdemål. Hvis tiden havde været 12 år senere, da den første slesvigske krig var brudt ud i 1848, så ville alt prøjsisk have haft en fjendtlig klang, og det ville have været landförræderi for en dansk officer at gå i prøjsisk tjeneste. Men man skrev kun 1836, og der havde aldrig endnu været krig mellem Prøjsen og Danmark, så Oswald fik tilladelse fra kongen til at deltage i de prøjsiske opmålinger i 5 måneder. Derefter fik Bille dén opgave at starte en ny søfartsskole i Østersøbyen Gdansk, som dengang under navnet Danzig var Prøjsens vigtigste havneby, og Oswald fik orlov i yderligere 7 måneder til at hjælpe med at tilrettelægge undervisningen.

Fra opholdet i Danzig har Oswald Marstrand efterladt en lille samling løse ark med personlige optegnelser. Det er en 24-årig ung mands brevudkast og andre betænelser til papiret. I begyndelsen tog det nye arbejde al hans tid og tanker: “*Trivielle Forretninger og prosaisk Opmaalingsliv berøvede mig mine Tanker samt Tid. - - Man trak mig om i Danzig, men jeg saae kun Spidsborgere, Jøder og stive Soldater; ingen smukke Piger, der med venlige Smil kunde sprede lidt Solskin. Byen forekom mig som en Rest af gamle stolte Palaier, hvor Armod havde bygget i Ruiner af gammeldags Prag. En gammel Preusser med Waterloo Jernkors viste mig op paa Johannesberg, hvor Franskmændene (dvs. Napoleons soldater på vej til Moskva) havde haft deres Leier, og hvorfra de en Nat styrtede ned over de ulykkelige Russere og Preussere*”. Men senere fortalte Oswald: “*Byen begyndte at blive mig interessant, jeg fandt strax Pigerne smukkere. I Theatret svævede ægte Spanierinder i de mest forførske Dandse. De skjønneste Laar, Knæe, hvert Bryst bølgede i vellystig Fylde, Øiet svømmede deri og drak begjærligt*”³⁴.

Da Oswald efter nogle år vendte hjem fra Danzig, havde den senere kong Christian den 8. en samtale med ham. Prinsen spurgte

ikke, hvorfor han var draget i prøjsisk tjeneste, men omvendt: “*Hvorfor blev De ikke i Danzig*”, og svaret var, at han betragtede sit ophold som en uddannelse til bedre at kunne tjene sin konge. “*Det var godt, De vilde det*”, svarede Prinsen; han vidste i øvrigt god besked om de 5 Marstrand-brødre og ledte imødekommende samtalen over på broren Wilhelm og hans malerkunst. “*Prindsen var Behageligheden selv. Oswald selv var ikke Behageligheden, saa han var ikke noget Prindsen kunde bruge*”, fortæller broren Troels ligeud i sin bog³⁵. Det må antagelig betyde, at Oswald over for prinsen har kritiseret sine overordnede og fremstillet sig selv som uretfærdigt tilsidesat i den danske marine.

Maleren Wilhelm Marstrand malede i begyndelsen af 1840'erne dette portræt af Oswald. Det er det mest veltillignende billede, vi har af yndlingsbroren. Det blev bevaret i borgmesterlinien, først hos borgmester Jacob Marstrand; derfra er det senest gået i arv til hans oldebarn, den kendte læge Even Marstrand (f. 1915).

Oswald i Dansk Vestindien

Han ville så gerne som ung søofficer på en tur til St. Thomas, dels fordi *“en Tour til Vestindien sædvanlig var en af de unge Officerers første Toure, og dels fordi hans Broder Otto var dér og længselsfuld var skuffet Aar efter Aar i at mødes med sin Barndomsven”*³⁶. Lige siden han var blevet løjtnant i 1830, havde han sammen med sin bror ventet. Han mente, at de overordnede forfulgte ham efter hans uddannelse på den militære højskole: *“Lige fra dét Øieblik blev jeg sat tilbage. Man vilde forbigaa min Vestindientour. Man forbigik mig til Udenlandsreise. Altsammen hvorfor? Blot fordi jeg havde læst mere end andre”*³⁷.

Men langt om længe skete der noget: *“Vestindientour - hvo af de unge Officerer gjenklang ikke dette Ord i Hjertet i hine Aar, hvor man lige var kommet ud af Academitvangen? Nu skulde man ud som Officer paa en lang Reise, den var den eneste Tour man i mange Aar fik i sit Fag. Man gik og spurgte hinanden: Hvornaar kommer Commandoen? Det var derfor med usigelig Glæde, jeg fandt den paa mit Bord: Hr. Lieutenant befales at melde Dem til Chefen paa Briggen St. Thomas for at gjøre Tjeneste derombord paa dens første Togt til Vestindien”*³⁸.

Det var i 1836³⁹, at han blev udkommanderet til St. Thomas med briggen af samme navn, men desværre fik Oswald ikke noget lykkeligt ophold i Dansk Vestindien, for *“han fik strax Klimátfeber, og blev pleiet af Broderen Otto.”* Det er uvist, hvilken febersygdom der var tale om, men den var så alvorlig, at der var fare for hans liv.

Otto havde på det tidspunkt ikke endnu etableret sig i eget hus, og han havde ingen hustru, så det har været begrænset, hvor længe han har kunnet pleie ham; beretningen fortsætter således: *“Som Rekonvalescent blev han optaget i Kommandeur, Toldinspekteur Rohtes Hus”*⁴⁰, hvor en Datter pleiede ham og *indsugede en uudslettelig Kjærlighed*, kort sagt: hun blev ulykkeligt forelsket i ham. Det er broren Troels, som fortæller det i sin bog, men oplysningen blev sidenhen slettet i andenudgaven, fordi udgiverne fandt den for indiskret over for

familien Rothe. *“Han var meget haardt angrebet og opgivet af Lægen, men kom sig”*⁴¹. Han kom hjem til Danmark året efter, da han var 26 år gammel.

Søofficeren og damerne

Rothes datter var ikke noget enkeltstående tilfælde. *“I denne hans første Ungdomstid var han med al sin Elskværdighed og sit ualmindelig skønne Ydre saa søgt til Selskaber, at han blev helt fortunlet. Han kom hos - - Grev Holck for at læse med en Søn, som han bragte til at blive Søkadet. Han forelskede sig dér i en Datter, som var forlovet. Alle gjorde meget Stads af ham, ogsaa Grevinden. Han var meget feteret i Selskaber, og forskjellige elskværdige Damer forelskede sig i ham”*⁴².

Det er meget banalt. Han forelsker sig i nogen, som ikke vil have ham, og nogen forelsker sig i ham, men han vil ikke have dem. Men omkring århundredeskiftet 1900, 50 år efter hans død, dukkede den fantasifulde Johs. Fibiger op med sin erindringsbog. Han ville lave noget sygeligt ud af Marstrand-brødrenes forhold til kvinder, så han fandt ud af at digte Oswald om til et psykopatisk tilfælde, ganske ligesom han gjorde med Maleren, som han også tog under behandling i sin bog:

*“Oswald léd - af sit vanskelige Hjerte. Han var tilbød af Damerne, men trak sig med Anstand ud af ethvert Forhold, der truede med at binde, og vænte sig til den bittre Filosofi, at man ligesaa godt kunde tage den ene som den anden. Det var sørgeligt i vore Sammenkomster hos Wilhelm”*⁴³ at høre ham med rolig Veltalenhed vende og dreie dette hjerteløse Thema”⁴⁴. Både bitter filosofi og hjerteløshed kunne der komme ud af, at en ung mand på 30 år ikke havde forlovet sig!

Fibigers utroværdige psykoanalyse er aldrig blevet bekræftet af nogen anden kilde, men alligevel bruger folk den, som de har lyst. Det gjorde man hundrede år senere i 1990'erne. Så citerede man Fibiger og påstod, at Oswald havde været en levende udgave af Johannes Forføreren i Søren Kierkegaards forfatterskab.

“Oswald og Johannes Forførelseren var åndelige brødre. Begge nød de spillet; men de nåede at smutte, inden fælden klappede”⁴⁵. Så meget, blot fordi søløjtnanten ikke giftede sig, inden han døde, da han kun var fyldt 36 år.

Anerkendelse og karriere

Da Oswald i 1838 kom hjem fra Dansk Vestindien, fik han arbejde netop på Søkadetakademiet. Ansættelsen var en offentlig anerkendelse af ham og hans evner. Men blandt dem, som havde indflydelse, tegner der sig et billede af to modstridende fløje, den ene støttede ham, den anden var imod ham.

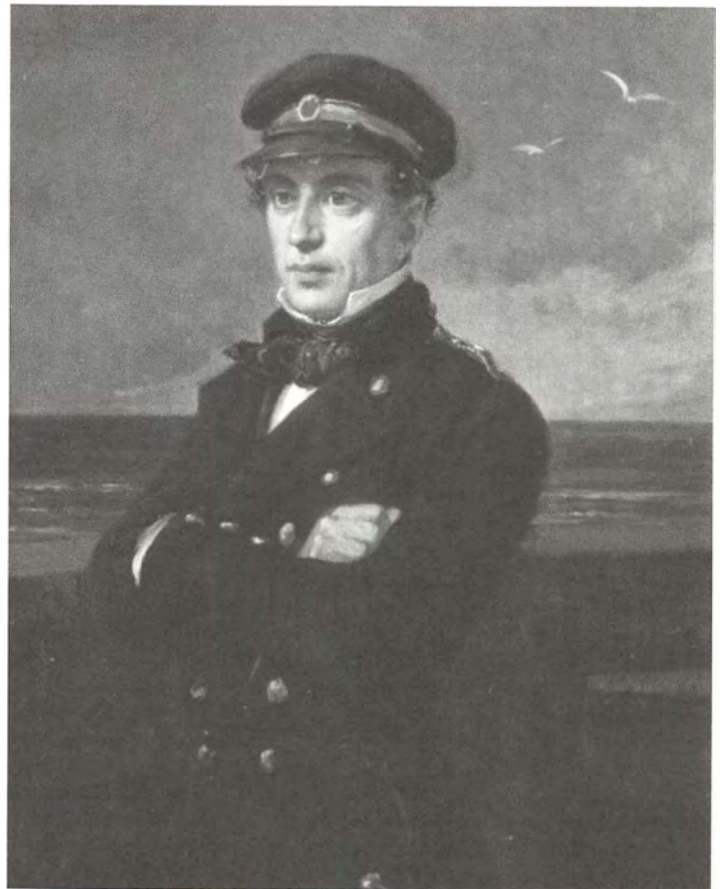
Han blev støttet i sin karriere af folk fra den moderne militærvidenskab og enkelte af den kommende tids politikere i det nye folkestyre. Han underviste i faget navigation. Han viste videnskabelige anlæg ved sin interesse for nye navigationsinstrumenter. I ti år 1838-1848 var han lærer på Søkadetakademiet, og han underviste samtidig på en af forberedelsesskolerne til akademiet, Mariboos skole⁴⁶. Han sejlede i de fleste af årene med kadetterne på deres sommertogt med korvetten *Flora*, som var kadetskib i disse år. Med sit ynglingeagtige sværmeriske temperament havde han let ved at komme i kontakt med drengene og de unge. “Han betød meget for de mennesker, der kom ham nær, fx de kadetter han underviste”⁴⁷. I 1846 blev han lærer i de matematiske videnskaber og året efter udgav han en lærebog i navigation.

Derimod var han i et modsætningsforhold til “den gamle stok”, det var jo derfor han var i Danzig i en periode. Ganske vist nød han tillid hos de yngre officerskolleger, så at han efter sin udnævnelse i 1840 til premierløjtnant blev valgt 1841-42 som formand for Sø-Lieutenant Selskabet. Men blandt de ældre blev han betragtet som en drømmer og en fantast. Det viste sig strax efter hans udnævnelse til trediekommanderende på linieskibet *Christian VIII*, da hans bror Wilhelm og en ven gik ud på Holmen og kom ombord. “Oswald Marstrand

commanderede det underste Batteri og forestod de nautiske Instrumenter. Han havde paa Dækket faaet opsat en ny Construction af et Compas; men den maa ikke have været efter den gamle Marines Hoved, for medens Oswald viste os den, gik Næstkommanderende forbi, trak spottende paa Skuldren og sagde: Naa, det skal vel stort hjælpe!”⁴⁸.

Oswald Marstrand forlader marinen

Linieskibet *Christian VIII* var flådens største skib. Det var en ærefuld post at blive officer dér. Men det havde egentlig slet ikke været meningen, at han skulle gøre tjeneste; han var nemlig udtrådt af marinen, det var gået sådan til:

Dette billede er en gengivelse af et andet portræt, som maleren Wilhelm Marstrand har lavet af sin bror søofficeren. Det var en god idé at afbilde ham til søs ved skibets ræling, havet og himlen er en dejlig baggrund. Der er bare det kedelige ved billedet, at det ikke ligner særlig godt.

Året 1848 vendte op og ned på alting. Kongen opgav enevælden, der blev dannet en ny regering, "Martsministeriet". Den skulle afvikle den gamle styreform og skabe en demokratisk grundlov, samtidig skulle den besejre slesvigholstenernes oprør og afværge en truende krig. Om Oswalds situation i denne omvæltning skrev hans bror Troels:

"Saa kom 1848 med Martsministeriet. De liberale Ministre havde udpeget ham til Marineminister; Orla Lehmann (deres ordfører) opfordrede ham dertil. Men der var intet, han mindre var, end Politiker". Det er rigtigt, at nogle nationalliberale politikere⁴⁹ overvejede at udpege Oswald Marstrand til en ministerpost, men tilbudet fik han aldrig. Valget faldt på en mere erfaren mand. Oswalds bror Troels skrev i sin bog fornærmet på alle brødrenes vegne:

"Zahrtmann, den mest despotiske Officer, blev Minister. Han var angst for Marstrands Betydning og gjorde ham til Navigationsdirektør med Udtrædelse af Marinen som Kaptajn⁵⁰."

Da Oswald ikke var hvem som helst i marinen, sørgede Zahrtmann for at isolere ham og køre ham ud på et sidespor ved at give ham et civilt embede som navigationsdirektør, dvs. chef for al navigationsuddannelse i landet.

Men betegnelsen despotisk passer dårligt til den fordomsfri og kompromisvillige Zahrtmann. Ordningen med Marstrand er karakteristisk for ham, en fredelig løsning. Ordet despotisk⁵¹ stammer fra et af Oswalds egne notater, skrevet i skuffelsen over ikke at få ministerposten: *"Nu hed det sig, man vilde et liberalt Ministerium, og saa gjør de den mest despotiske Officer til Marineminister"*.

Kampen i Egernførde fjord

Oswald genindtræder i marinen for at deltage i Treårskrigen

Men Oswald havde ved sin udnævnelse stillet som betingelse, at han havde ret til at gøre krigstjeneste. Det benyttede han sig af, da krigen var gået dårligt og den efter en pause blev genoptaget. *“Ved Krigens (fornye) Udbrud 1849 vilde han med og erklærede, at saafremt hans Ansættelse hindrede dette, gav han Afkald derpaa, hellere end ikke deltage i Krigen, og saa blev han ansat som 3die Kommanderende paa Linieskibet Christian den Ottende, hvor han kommanderede 1ste Batteri”*.

“Han laa endnu den 26. Marts paa Rheden (uden for København), da han hørte, at hans Barndomshjem i Silkegade om Natten var brændt, og ilede strax iland. Da saae vi ham for sidste Gang”, skrev broren Troels. Og den 31. marts lettede Danmarks største krigsskib anker og sejlede med en gunstig østlig vind gennem Østersøen og ankrede op ud for kysten af Als. Men så gik det galt.

Nogen havde fået den ide at sende det store lineskib ned til Egernførde fjord⁵² sammen med et par andre fartøjer. Det var ikke de marinekyndige, der havde bestemt det, men derimod dem, som styrede krigen på landjorden⁵³. Til støtte for den danske hær omkring Haderslev i Nordslesvig skulle flåden gennemføre et skinangreb i Sydslesvig ved Egernførde for at forvirre fjenden. Tyskerne skulle tro, at danskerne var både her og dér.

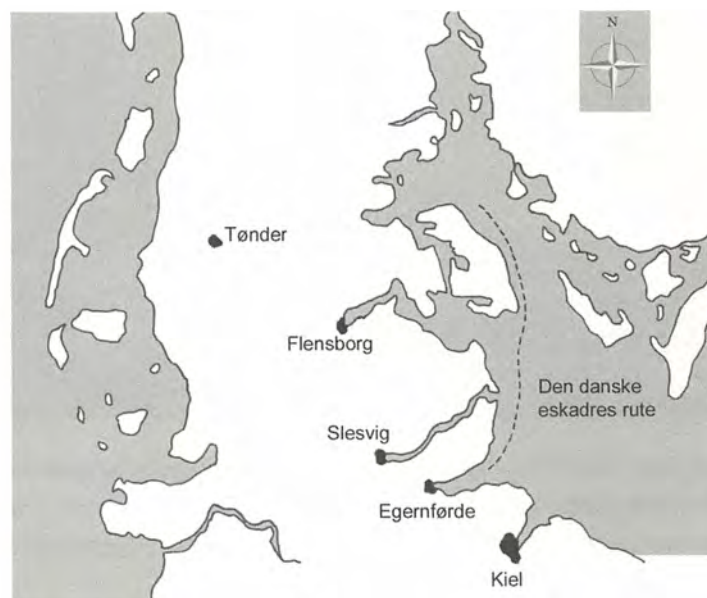
Der var syv meget forskellige fartøjer med i expeditionen. Vigtigst var de to sejldrevne krigsskibe: det store lineskib *Christian VIII* og den noget mindre fregat *Gefion*; og for at de bedre kunne manøvrere i tilfælde af ugunstig vind, blev der også sendt to slæbebåde af sted, som havde datidens mest moderne teknik; de

var udstyret med dampmaskiner, som drev to store skovlhjul på hver side af skibsskroget, altså såkaldte hjuldampere. Når de arbejdede, larmede skrogene og hjulene, som om vilde naturkræfter var sluppet løs, medens kulrøg væltede op af skorstenene, så de havde fået navn efter to islandske naturfænomener *Gejser* og *Hekla*. Desuden var der tre enmastede *transportbåde*, der også kunne roes, de medbragte et helt kompagni af fodfolksoldater fra hæren.

På vej mod et sviende nederlag

De to stolte krigsskibe strøg ind gennem fjorden ved god medvind fra øst, men det var en syg idé. Fjorden var en dødsens farlig fælde for sejlskibene, for hvordan skulle de komme ud igen mod vinden?

Fregatten *Gefion* brugte en forkert ankringsmåde⁵⁴ og lagde sig derved på tværs inderst i fjorden, med forstavnen og agterstavnen i retning mod de to små strandbatterier, som

tyskerne havde på hver side af fjorden, så at kanonerne på skibets sider ikke kunne få sigte mod dem. Omvendt blev der fra begge batterierne *“skudt af al Magt imod Fregatten, som fik mange Døde og Bleserede”*⁵⁵. Dens kaptajn tilkaldte dampskibet *Gejser* for blive rettet op til en bedre position. Men da dampskibet prøvede det, lykkedes det tyskerne at skyde trossen over, og nu drev fregatten⁵⁶.

Skulle man benytte fodfolk-soldaterne fra de tre transportbåde og sætte dem i land og lade dem gå til direkte angreb batterierne? Det var jo derfor, der var soldater fra hæren med. Men det arme kompagni havde været stuvet sammen i de små både en hel dag, så fra linieskibet tilbød man at lade soldaterne komme ombord for at strække benene og få noget varmt at drikke, men der blev svaret, at *“ikke een Mand var i Stand til at staa paa Benene, de havde alle under hele Overfarten været og var endnu saa søsyge, at der intet var med dem at udrette”*⁵⁷.

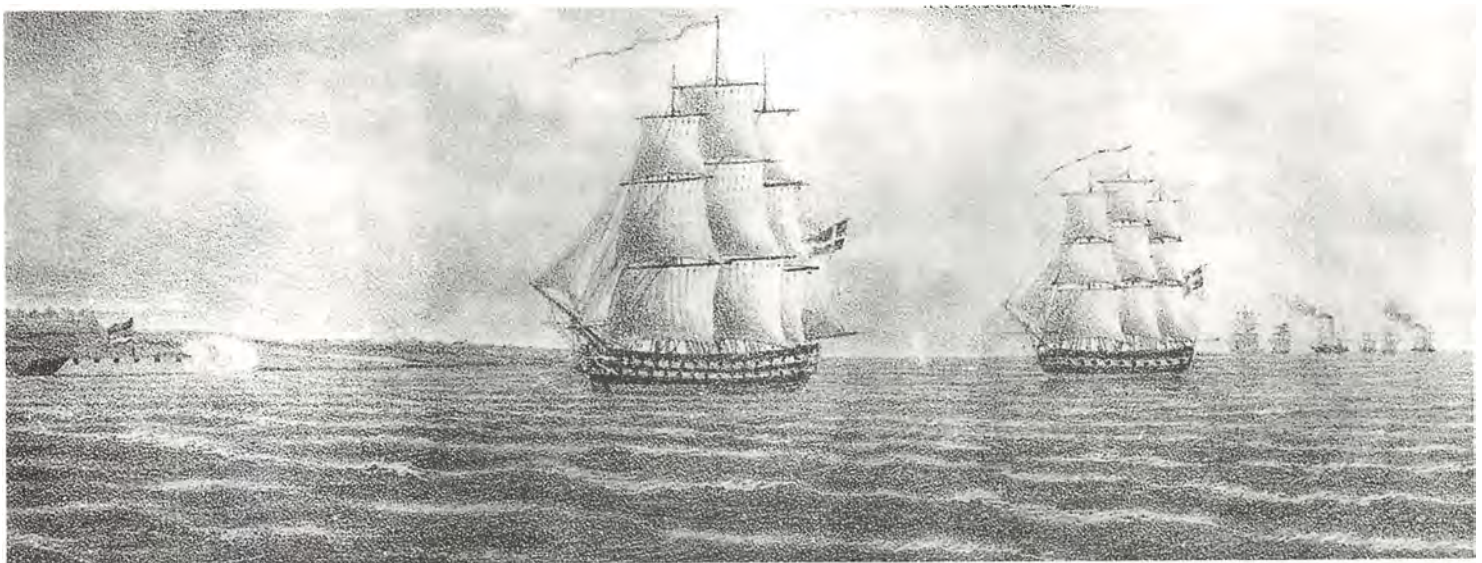
Fregatten *Gefion* var i en håbløs stilling; den bad stadig om assistance fra dampskibet *Gejser*, men derfra blev der nu signaleret, at man ikke kunne hjælpe, for der var opstået makinskade, som kun kunne repareres i land. Så måtte *Gefion* give op. Fra linieskibet så man, at Danebrog blev strøget, mandskabet måtte

overgive sig og blev ført i land, medens fregatten blev besat af fjenden.

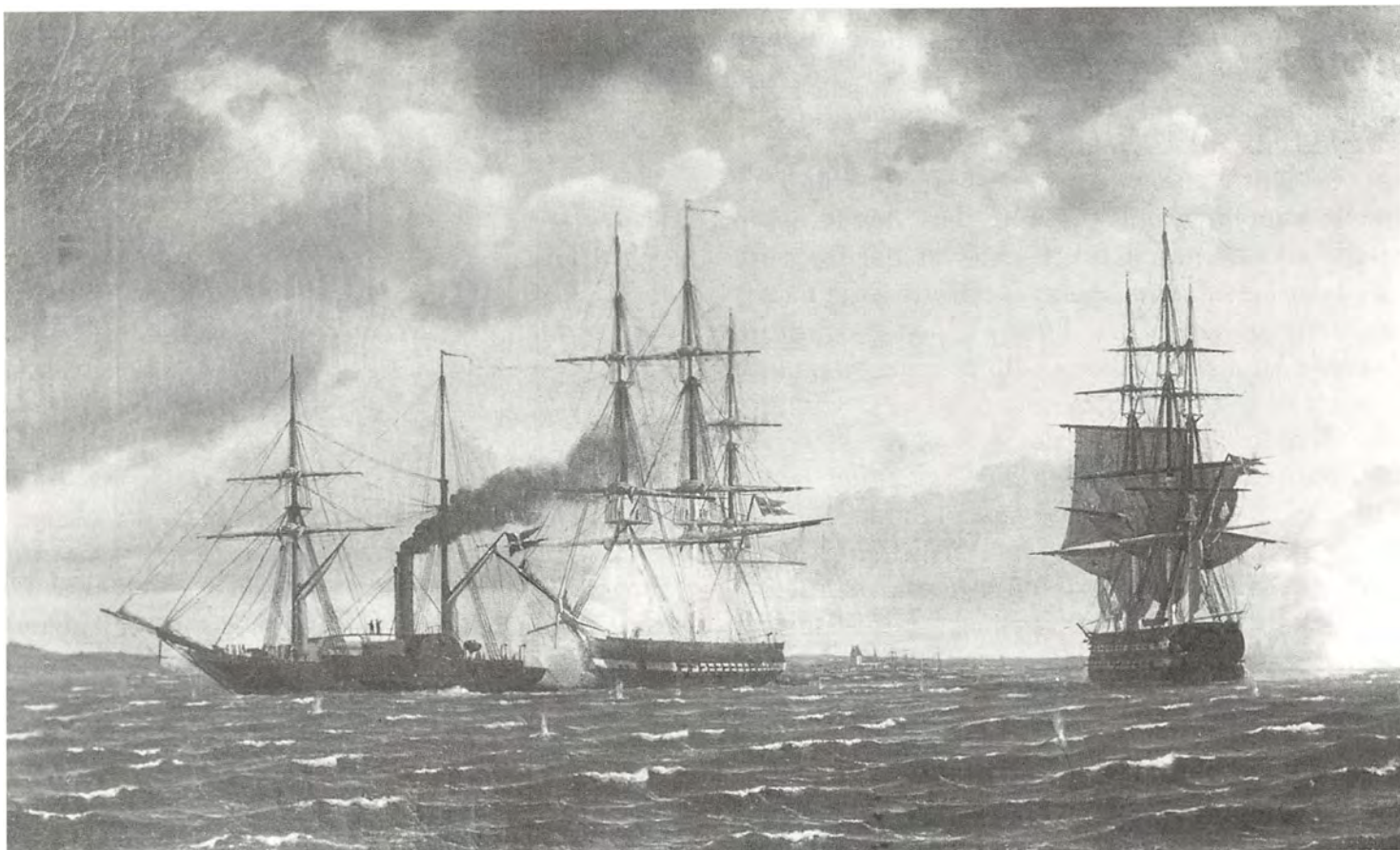
Selve linieskibet *Christian VIII* blev nu også voldsomt beskydt og kunne overhovedet ikke få bugt med strandbatterierne. Linieskibet ragede højt op, et let mål for kanonkugler. Derimod var strandbatterierne lave og gemte sig bag jordvolde, som viste sig at beskytte dem effektivt. Skudvexlingen udviklede sig mere og mere til strandbatteriernes fordel.

Den danske flådes største skib var en ubrugelig kolos i det snævre farvand, en let skydeskive for de få tyske kanoner på land.

Det værste var, at officererne på linieskibet valgte en skydemetode, som var forkert. Ved hornsignal med 4 minutters mellemrum affyrede man *bredder* fra samtlige 42 kanoner på den ene skibside; man ville give fjenden *det glatte lag*. Men ved sådan en bredder blev skibet vippet eller *hevet over*, som man sagde, så at kuglerne fløj oven over fjendens batterier. *“Naar Røgen gik bort, saae vi, at de igien ladede og skiød, hvorpaa de fik nok en Salve, - og saaledes vedvarende med korte Intervaller”*⁵⁸. Hvis derimod man havde ladet kanonerne skyde enkeltvis, ville skibet *ikke* være blevet hevet over, så at man kunne have ramt målet i stedet for at skyde oven over det. På de fjendtlige strandbatterier indrettede man sig efter de regelmæssige bredder og gik i

Christian den Ottende og fregatten “Gefion” sejler med strygende medvind ind mod strandbatterierne ved Egerfjorden. I baggrunden ser vi røgen fra de to hjuldampere, som skulle være hjælpebåde i nødsfald. “Gefion” ankrede op i strid med al fornuft, på tværs af fjorden, med for- og agterstavn mod strandbatterierne. De mange kampklare kanoner på skibssiden kunne derfor selvfølgelig ikke få ram på batterierne.

Fregatten "Gefion" (midt) havde ankret forkert, så den ikke kunne bruge sine mange kanoner rigtigt. Hjuldamperen Gejser blev tilkaldt for at hjælpe med at vende det store skib. Det lykkedes at få en trosse derover, men den blev skudt over af tyskerne. Den anden hjuldampere kunne heller ikke hjælpe "Gefion", for den havde fået maskinskade. Fregattens egne forskellige ankere var for svage, så nu drev "Gefion". Den var meget ramponeret, ilden fra strandbatterierne var uophørlig. Skibet strøg Danebrog og overgav sig til tyskerne.

dækning på forhånd bag solide jordvolde. "Naar saa endelig Røgen var borte, affyredes gjerne det hele Lag ad Gangen, uden at der havde været Tid til at tage ordentligt Sigte. Folkene i Land lærte hurtigt paa den Maade at hytte sig mod vore Kugler, idet de kastede sig plat ned paa Jorden, saasnart de saae det glimte fra Linieskibet, og betjente deres egne Kanoner i Mellemtiden"⁵⁹.

Nederlaget var nu beseglet. Det ene krigsskib havde overgivet sig, det andet havde intet andet at gøre end at flygte, fordi søofficererne ikke viste evne til at skyde med kanoner.

Et flugtforsøg, som sluttede med stranding

Men det var lettere sagt end gjort for *Christian VIII* at komme væk, for vinden stod ind i fjorden fra øst, men man ville prøve at krydse ud mod vinden. Man bad det andet dampskib *Hekla* om buxérhjælp til at komme igang med flugten, men fik flg. svar: "Jeg har faaet Skade paa Roret, og Skaden er af dén Betydenhed, at jeg ikke kan gaa i Ilden"⁶⁰. Begge hjuldamperne var nu ude af funktion .

Imens haglede granaterne ned over linieskibet. Dets chef prøvede nu en skændig og æreløs udvej. Han sendte forhandlere til fjenden og truede med at bombardere civilbefolkningen og stikke Egernførde by i brand⁶¹. Men det blev der dog ikke noget af, for tyskerne afviste truslen og henviste kortfattet til den forbandelse, som i

givet fald ville ramme Danmark: *“Sollten Sie Ihre Drohung, eine offene Stadt in Brand zu schiessen, vollführen, dann fiele der Fluch eines solchen Vandalismus auf Dänemark”*⁶².

*“Nu var der intet Øjeblik at spille”*⁶³, mente kaptajnen omsider, men han havde netop spildt alt for megen tid, og nu var det for sent. *“Sejlene bleve satte, Ankeret lettet - -, og Skibet begyndte at faae Fart. Efter en heftig Granitild haglede Stumper af Blokke, Splinter og Takkelage (ned), saa at Dækket i mindre Tid end 5 Minutter var et complet Chaos; og da Store og Mørsebrasen og Bugliner bleve overskudte, kom Seilet i bak. Fra alle Sider hørtes lemlæstedes Jammer”*.

Det lykkedes ikke for Christian VIII at flygte ud ved at krydse imod vinden. Da ankeret blev lettet, begyndte skibet ganske vist at få fart; men det fik afdrift, bøjede af, huggede gentagne gange mod grunden⁶⁴, og til sidst strandede det på fjordbunden. Nu stod det hjælpeløst dér, mens beskydningen fra strandbatterierne tiltog, fordi prøjserne var kommet med yderligere kanoner.

Der kom ustandselig gloende kugler, nogle satte sig fast i skibssiden og tændte ild dér, andre landede paa dækket imellem tovværk, hvor ilden ulmede. For mandskabets skyld måtte man koncentrere sig om at bekæmpe brandene med vand fra pumperne, så man måtte opgive kampen og overgive det strandede skib til tyskerne for at få kugleregnet standset. Alt dette drøftede linieskibets chef med sine tre nærmeste officerer, blandt dem Oswald Marstrand⁶⁵. De to andre rådede kaptajnen til overgivelse. Danebrog blev strøget ved 18-tiden, og en tysk Feldwebel kom ombord for at lede overgivelsen.

En kadet har berettet, at medens jubelråbene hørtes inde fra land, hvor der flokkedes flere og flere prøjsiske soldater med de kendte pikkelhuer, gik Oswald Marstrand hen til ham og sagde: *“Har De set, hvad der er sket? Vi har strøget Flaget, - dog, det kan endnu gaa godt!”*⁶⁶, og han havde gentaget det over for en anden. Hvad mente han med det? Hvordan gå godt? Det lykkedes så mange som muligt af mandskabet at komme i land, hvor de blev taget til fange. Men til dem, som var hårdt sårede, var det svært at finde bårer og velegnet teknik til at hejse ned. Overlægen har berettet om mange voldsomme legemsbeskadigelser, højre arm bortskudt, brystet molesteret, højre

Linieskibet i kamp. Der blev brugt en forkert skydemetode. Ved et hornsignal hvert fjerde minut blev der fyret en såkaldt “bredsider” fra alle kanoner på een gang. Man ville give de tyske strandbatterier “det glatte lag”. Men ved lufttrykket krængede hele linieskibet lidt sidelæns, så kuglerne gik for højt. Desuden fortalte hornsignalet fjenderne, at nu skulle de dukke sig bag de opbyggede volde, og bagefter kunne de komme frit frem og gøre deres kanoner klar. - Det er dog næppe denne situation, vi ser her. Skibet ligger skævt, fordi det har taget grunden.

albueblad knust, amputation af arm, amputation af ben; mange blødte stærkt fra hoved eller krop og krævede store forbindinger, andre af de kvæstede var i den grad ramt, at lægehjælp var forgæves. Overlægen har også fortalt om arbejdet med at forsøge at redde nogle af de kvæstede i land, skønt det var blevet nat. De skulle bringes fra skibslazarettet op på dækket og derfra hejses ned i, hvad man i mørket kunne tilkalde af transportbåde, fiskerbåde, pæreskuder osv.: *“Hermed vare vi i Gang, da jeg saae en Flamme slaae ud gennem Forlugen”*⁶⁷. *“Dvs. at Krudtet i Krudtkasserne i Nærheden var blevet antændt”*⁶⁸ har Thorkel Bjerre forklaret. I mellemtiden var det blevet mørkt, for klokken var over 20.

“Jeg indsaae nu den Fare, hvori vi svævede, og at der kun var tilbage at frelse Livet”, har overlægen berettet. *“Jeg raabte til de andre, at vi maatte af Sted. Derpaa gik jeg, - dybt bedrøvet over at maatte tilbagelade de Syge og Saarede til den visse Undergang - ned ad Jolletaljen om Styrbord. Da jeg kom ned til Vandoverfladen, opdagede jeg en Fiskerbaad, jeg raabte til Folkene og kom ombord. Et Øjeblik efter var vi i Brændingen, hvor jeg tillige med de andre sprang ud og vadede nogle Skridt op ad Stranden, da Linieskibet sprang i Luften.*

Idet Explosionen skete, faldt jeg om paa Stranden. Hele Egnen oplystes meget stærkt, og i samme nu, efter at Kanonerne var gaaet af, hævedes hele Skibet med et frygteligt Drøn i Vejret til en betydelig Højde, derpaa faldt det. Mørket og Stilheden, som fulgte derpaa, afbrødes straks af ynkelige Skrig og Raab om Hjælp.

En sachsisk Officer beordrede mig til at følge med til Eckernførde. Byen var illumineret, Jubelraab og Sang gienlød hele Natten igiennem.” Sådan var folkestemningen. Her i den sydligste del af den landsdel, som har to navne, både Sønderjylland og Slesvig, var befolkningen stærkt tysksindet. Kun 50 km nordligere, i landsdelens største by Flensborg, var den overvejende dansksindet.

Hvorfor exploderede skibet efter overgivelsen?

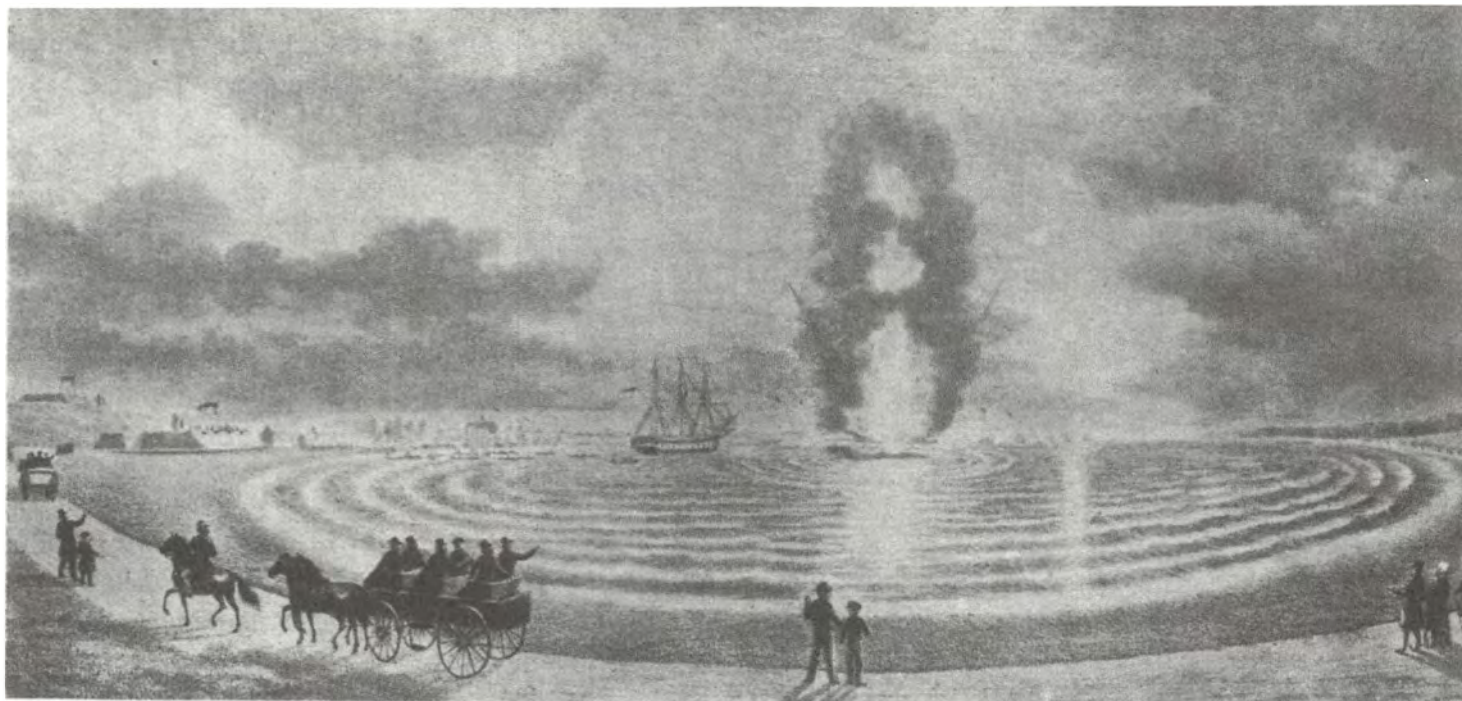
Tilbage på *Christian VIII*, da explosionen indtraf, opholdt sig skibets officerer og alle de hårdt sårede. Marstrand havde hos sig en oppasser,

som havde bedt ham opbevare hans vigtigste ting, *“hans Stadsklæder og 30 Rigsdaler. Kort før Skibet sprang i Luften, gav han ham alt tilbage og tillod ham at redde sig iland”*⁶⁹.

Nogen har kastet en brand ind mellem krudtkasserne, antagelig en af officererne. De havde haft tid til at frelse sig selv, men det gjorde de ikke. Derimod havde de sørget for landsætningen af så mange som muligt af mandskabet. Omkring 600 af de 700 personer, som var ombord på lineskibet, slap i land og blev taget til fange af tyskerne.

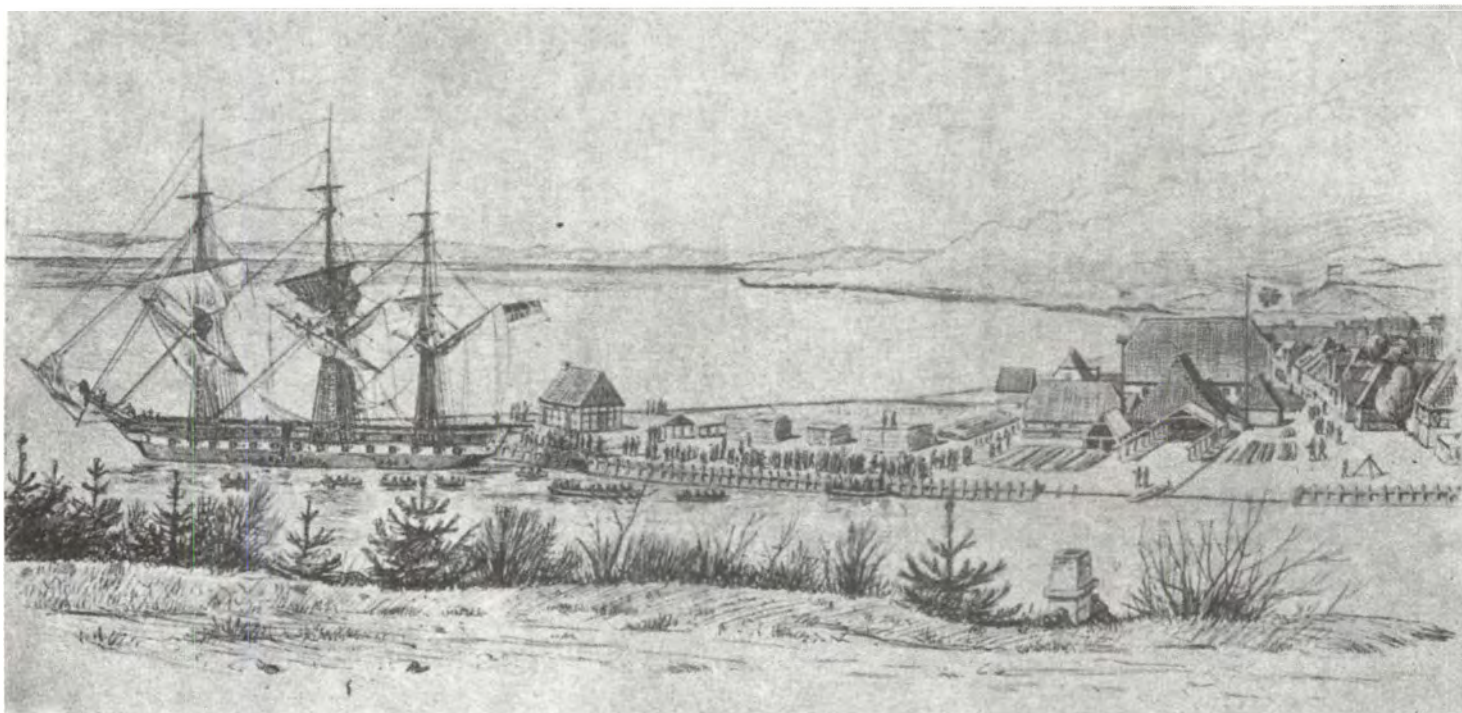
Alle de hundrede lemlæstede ville være brændt op, dersom ilden i skibet havde nået at brede sig, men det nåede den ikke at gøre ret meget i løbet af de to timer fra overgivelsen til explosionen kl. ca. 20.30.

De tekniske undersøgelser af vraget blev foretaget med tysk grundighed; to teorier blev efterprøvet; enten måtte explosionen være opstået *“zufällig”*, nemlig *“durch einen sehr ausgedehnten Brand”*, altså ved en ildløs, som ved et uheld ikke var blevet slukket og havde bredt sig, eller også *“durch absichtliches Sprengen”*, ved en bevidst sprængning. *“Für die letztere Vermutung spricht der Umstand, dass an der Überresten des Schiffs kaum einige Brandspuren gefunden worden sind”*⁷⁰. På det

Denne primitive tegning af situationen i Egernefjorde fjord, lige da Lineskibet “Christian VIII” er exploderet, er et mageløst øjeblikssindtryk. Fra det Kgl. Biblioteks Billedsamling.

Fregatten "Gefion" efter overgivelsen, nu under tysk flag. Langt bagude ses det tilbageværende vrug af lineskibet. Røg derfra ligger hen over inderfjorden.

exploderede vrug var der ganske vist spor af ild bestemte steder, men ingen tegn på, at ilden havde bredt sig hen til krudtkasserne, som var opstillet på dækket for at kunne blive kastet overbord⁷¹.

Tyskerne husker begivenheden som sejren ved Egernførde. Det eneste, som for danskerne var værd at mindes, var, at lineskibet forsætligt blev sprængt i luften efter overgivelsen, hvis teorien er rigtig. Der er ikke bevis for, hvem der stod bag sprængningen, men nogle mener, det var Oswald Marstrand. *"Det er min faste Overbevisning⁷², at Marstrand med Hjælp af andre af Lineskibets modige Besætning regelret har forberedt Ilden og i det afgørende Øjeblik har taget Skæbnen i sin Haand og slynget Branden i Krudtbeholdningen"*, skrev Thorkel Bjerre i sin bog.

Men andre har en anden mening. Da explosionen fandt sted, befandt der sig endnu 100 sårede ombord, som ventede på at blive hjulpet i land næste morgen, når det blev lyst. *"Det forekommer lidet sandsynligt, at Marstrand skulle have ofret disse folk for at redde skibets ære"*⁷³.

Kaptajnløjtnanterne Kriegers og Marstrands lig blev dagen efter explosionen fundet ved siden af hinanden i vrug⁷⁴. De blev begge

begravet i Egernførde, men blev i efteråret overført til København⁷⁵. Oswald Marstrand blev lagt på sine forældres gravsted, hvor hans mor var blevet begravet året før. Hans brødre lod sætte et storslået monument over ham på graven i form af en knækket søjle, udført af Wilhelms ven M.G. Bindesbøll (skaberen af Thorvaldsens museum); den store knækkede søjle kan ses den dag i dag på Assistens kirkegård.

Der opstod fantastiske myter til forherligelse af Oswald Marstrand. *"Marstrand - den deilige kjække Søgut - vilde ikke forlade det brændende Skib; en ung Søcadet bad ham om at redde sig eller tillade ham at døe med ham. Man saae Marstrands Helteskikkelse med korslagte Arme og med Drengen om sine Been slynges til Vejrs - - at møde for Tordenskjold og (Niels) Juel og 4de Christian"*, - en formelig himmelfart⁷⁶.

Af tyskernes to strandbatterier havde det ene kun 4 kanoner og det andet 6. *Gefion* havde 70 kanoner og var bemanded med 400 marinere. *Christian VIII* havde 84 kanoner og talte henved 700 marinere⁷⁷.

Man mente dengang, at de to krigsskibe repræsenterede et stort tab for flåden. Men faktisk var sejlskibenes tid ved at rinde ud. I disse år var

der ingen stat, som investerede i vinddrevne krigsskibe. Det tragiske var mandetabet. På Gefion mistede tredive mand livet, og lige så mange fik amputeret ben eller arme. Næsten alle de over hundrede mænd, der var blevet hårdt sårede på linieskibet, omkom ved explosionen efter overgivelsen.

Mine læsere vil forstå, at jeg kun bringer dette citat som et eksempel på de fantasier, som bredte sig, og de må ikke kaste skygge over virkeligheden og tragedien. Virkeligheden var en uviss nødsituation, et angstfyldt valg mellem hundrede lemlæstede menneskers liv og det allerede overgivne skibs skæbne. Måske ville de hundrede arme mennesker brænde op i løbet af et par timer. Marstrand og Krieger måtte træffe et valg. De ville ikke selv redde sig i land. De flygtede ikke. De valgte døden sammen med deres lemlæstede mandskab.

Dommen

Ved den efterfølgende krigsret blev selve den danske overkommandos general sammen med marinens øverste chef dømt som ansvarlige; de havde givet uprofessionelle ordrer. Men de strengeste domme faldt over de to direkte ansvarlige, ekadrechefen og linieskibets kaptajn. Selv om disse to fremlagde dokumenter i retten

for deres gode hensigter og uundgåelige uheld, viste et overbevisende sagsmateriale, hvordan de rent faktisk have handlet.

Thorkel Bjerres bog er indtil dato den eneste, hvori de relevante dokumenter er trykt, og derfra er de citeret her. Men bogen har den slagside, at Bjerre ville søge at retfærdiggøre de dømte. Han syntes, at retssagen var ubarmhertig og nidkær, og ifølge ham var man under pres fra den offentlige mening. De dømte havde derimod udvist mod og tapperhed, som de burde være hædret for. Han var enig med dem, som mente, at linieskibets kaptajn *“kun kan blive draget til Ansvar for den uheldige Angrebsplan, der rigtignok var dristig, men i Overensstemmelse med Marinens Aand og Tradition”*⁷⁸.

I Marinen blev det følt som krænkende, at dens kompetence blev anfægtet. Hele expeditionen og det sviende nederlag blev i Marinens sprog kaldt *“Affæren ved Egernførde”*. Den betegnelse fortæller os meget om, at søofficererne fik en fælles følelse af, at være blevet krænkede.

Sagsbehandlingen klarlagde følgende spørgsmål: Havde der været svigtende kommunikation mellem hær og flåde? Blev der foretaget en overmodig sejlads, som ikke tog hensyn til vindretningen? Var der blevet navigeret rigtigt og ankret rigtigt i den snævre fjord? Havde Marinen af tradition ikke forstået at skyde med kanoner? Krigsretten var ikke i tvivl.

Henvisninger og noter til kapitlet om den midterste bror Oswald

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

FA Familiearkiv. Det er omtalt nærmere i begyndelsen af noterne efter kapitlet om den næstældste bror, maleren Wilhelm Marstrand. I arkivet findes en lille samling af Oswald Marstrands papirer. Det, som han har skrevet, er ofte usammenhængende. Det drejer sig mest om forskellige typer mere eller mindre løsrevne erindringer, tanker, udkast, dispositioner, indskydelser og lign.

Dagbog Dén dagbog fra 1825, som de 5 brøders 14-årige kusine Vilhelmine Smith (1811-1874), datter af Theodors morbror provst Daniel Smith, skrev under sit ophold i København. I borgmesterliniens eje.

Tr.Ma.I "Slægten Marstrand" af Troels Marstrand (1815-1889). Hans egen udgave af bogen (Kjøbenhavn 1885)

Tr.Ma.II Den af borgmester Jacob Marstrand (1848-1935) m.fl. foranstaltede anden udgave (1915) af Troels Marstrand: Slægten Marstrand. Suppleret med et brevtillæg og en slægtstavle.

Fibiger Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned (Gyldendal 1898). Bogen er livligt skrevet. Desværre er den præget af fordrejede personskildringer. Den kan ikke bruges som pålidelig kilde.

Lund H.C.A. Lund: Søkadetkorpsets Historie 1701-1901 (København 1901). Hovedværket om Søkadet-akademiet.

Søetat II Topsøe-Jensen og Marquard: Den dansk norske Søetat 1660-1814 og den danske søetat 1814-1932, 2. bind (Hagerups forlag, Kbh. 1935).

Steensen R. Steen Steensen: Søofficersskolen gennem 250 Aar (København 1951). For de første 200 år er dele af bogen blot en omskrivning af Lund's ovennævnte værk.

Bjerre Thorkel Bjerre: Eckernførde (Dansk-Nordisk Forlag 1940). I bogen er optrykt rapporter fra de forskellige implicerede. Bjerre forsøger ved kommentarer

at retfærdiggøre de officerer, der blev dømt som ansvarlige. De sidetal, som er angivet i noterne til mine citater fra nedennævnte fire dokumenter, refererer til Bjerres bog.

Paludan Memorandum af 13. april 1849 fra chefen på linieskibet *Christian d VIII*, kommandørkaptajn F.A. Paludan, aftrykt hos Bjerre s. 33-44.

Meyer Rapport af 9. april 1949 fra chefen på fregatten *Gefion*, kaptajn I.A. Meyer, aftrykt hos Bjerre s. 103-109.

Courlænder Rapport fra *overlæge Courlænder*, aftrykt hos Bjerre s. 60-65.

Hohlenberg Beretning fra daværende *kadet I.S. Hohlenberg*, ikke at forveksle med infanterikaptajn J.C.C. Hohlenberg, som omkom ved eksplosionen. Bjerre s. 52, 67 og 73.

Yndlingssønnen

1 Jeg hørte Oswald råbe

Citatet er fra Vilhelmine Smiths forannævnte Dagbog 4/5 1825. Dagbogen er skrevet til forældrene.

2 Onkel Marstrand kom hen
Smst. 13/5.

3 Jonas Ramus Petersen

Da Norge i 1814 blev skilt fra Danmark, tog de norske fødte kadetter med en enkelt undtagelse deres afsked sammen med de fleste norske søofficerer. Kun een norsk kadet forblev i dansk tjeneste, Jonas Ramus Petersen. Han var senere i mange år skoleofficer ved akademiet med rang af kaptajn og drev tillige en forberedelsesskole. Lund 219. Den anden skole var Mariboens Skole.

4 Bringe kadetter til at bestå

Tr.Ma.I 128 hhv. II 95. Men eleverne var netop ikke kadetter, kun apiranter til Søkadetakademiet. De blev kaldt præliminarister, dvs. dem, som får en forudgående undervisning. Jfr. Steensen 236.

5 Søkadetakademiet

Skildringen af undervisningen og det rå dagligliv for søkadetter er hentet fra Lunds og Steensens ovennævnte bøger om Søkadetakademiet således som det blev formet af cheferne Sneedorff (indtil 1824, da Oswald selv kadet) og Wulff (fra 1824), men detaljerne vexlede lidt gennem

årene. Da Oswald blev kadet, havde Søkadetakademiet til huse i det nordøstlige af Amalienborgs 4 palæer. Men da den senere kong Frederik den 7. fik tildelt palæet som bolig, flyttede akademiet til Den Søbøtterske Gaard i Bredgade nede ved Grønningen på samme side som Frederiks Hospital (nu kunstindustrimuseet). Det var en stor rummelig og herskabelig gård, der dengang lå helt anderledes frit endnu nu, for den havde hverken naboer eller genboer. Lund 251.

6 Et af de dyreste i verden

Lund 247.

7 Løn som kadet

En arbejdsmands løn var i slutningen af 1820'erne ligesom i 1830'erne omkring 32 skilling. Ugelønnen var altså 2 rd. (1 rigsdaler = 96 skilling). Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre (Rigsarkivet 1991). Kadetlønnen var i 1815 blevet fastsat til 50 rd. årligt, Lund 218, og blev senere reguleret, Lund 239.

8 Chef for Søkadetakademiet

Hans Christian Sneedorff (1759-1824) var chef for Søkadetakademiet i over et kvart århundrede 1797-1824. Han var en fremragende pædagog og var omsorgsfuld og forstående over for de drenge, hvis uddannelse var ham betroet. Han var en stor humanist, medlem af den berømte Dreiers Klub og af Det Danske Litteraturselskab. Blandt hans venner var digtere som Knud Lyhne Rahbek og Johannes Ewald. Se den udførlige omtale af ham i Lund 170-180, hvis text findes næsten uændret skrevet af i Steensens bog, samt artiklen i Dansk Biografisk Leksikon.

9 En faderlig ven

Citatet er fra Lund 174.

10 Information til forældre

Smst. 174-175.

11 Svømning

Smst. 197.

12 Maaltider

Smst. 176.

13 Var rede til at høre

Smst. 171.

14 Beskrivelse af 1. dag

Historien findes i et Oswalds efterladte papirer, i FA, men det er uvist, hvor længe efter hændelsen Oswald har nedskrevet den. Noget tyder på, at det kan være sket under hans Danzig-ophold. I Oswalds egen version, er historien naturligvis skrevet i *jeg*-form. Men da hans bror Troels skrev den af, gengav han den med *han*-form i sin bog Tr.Ma.I 128-129 hhv. II 95-96. Derfra er historien med den urimelige karikatur af Sneedorff vandret ukritisk over i bøger om marinen, fx Thorkel Bjerres ovennævnte bog.

15 Sommertogterne

Omtalen af sommertogterne her i bogen er generel. Der kunne naturligvis være betydelige afvigelser fra år til år.

16 Kadetskibet

Lund 249: "Endnu i 1825 gjorde Briggen *Møen* Tjeneste som Kadetskib, men fra 1826 blev den afløst af Korvetten *Najaden* indtil 1837".

17 Oswalds afskedsvisit

Dagbog, 15. maj 1825. *Tante Thea* var drengenes ældste moster Edel Anna Dorothea Smith, som var 4 år ældre

end deres mor. Mosteren var ugift, boede ligesom deres bedstemor i Petersens kloster, og var en hyppig gæst i drengenes hjem.

18 Tampene

Lund 238.

19 Herved kunde ikke rokkes

Lund 194.

20 Vente udenfor på gaden

Smst.

21 Hente the, sukker etc. Dette citat og de følgende fra Oswalds egen beskrivelse af hans 6 år som kadet er hentet fra hans papirer i FA.

De er aftrykt i Tr.Ma.I 129-131 hhv. II 96-97, men dér er citaterne omskrevet fra 1. til 3. person

22 Kun eet svar: Imod en dør

Fra Oswalds egne papirer i FA. Omskrevet i broren Troelses bog.

23 Ungdommelige fantastiske Natur

Steensen 214-215.

24 Andet end ideel udvikling

Tr.Ma.I 131. Dette er Troelses udtryk, men udgiverne af Tr.Ma.II fjernede det s. 97.

25 Osvalds visedigtning

De citerede vers er fra tre viser, der findes i Oswalds efterladte papirer i FA. De to første er med enkelte ændringer aftrykt i Tr.Ma.I 133, men er slettet i Tr.Ma.II. Bryllupsdigtet om prins Ferdinand (1792-1863) blev ikke aftrykt i nogen af udgaverne. Han var dansk prins af en sidelinie og giftede sig med en datter af hans meget ældre fætter, kong Frederik den 6. Ferdinand og Caroline var igennem årtier et meget populært par i den københavnske spilleverden og i forlystelseslivet.

26 Epolet

I Tr.Ma.I 16 skrives ental, men smst. 131 skrives flertal: epoletter, som om der var to; Tr.Ma.II 23 og 97 har begge steder ordet i ental. E. Borg: Den danske marines uniformer gennem tre århundreder (Strubes Forlag, Kbhv.n. 1974) s. 102 oplyser flg.: "7. juli 1822 bestemtes, at underofficerer skulle bære en sekondløjtnants epaulet (kontraepaulet) på højre skulder".

Den unge søløjtnant

27 Ualmindelig smuk

Professor overlæge A.G. Drachmanns omtale af Oswald i "En gammel Skibslæges Erindringer", i Tilskueren 1888 og 1890. Her citeret efter Bjerre 94-95. Derfra er også hentet karakteristikken af Oswalds personlighed.

28 Marstrand er gal

Smst.

29 Glødende nationalliberal

Smst.

30 Officerssønner foretrukne

Tr.Ma.I 131. Ændret og afkortet i Tr.Ma.II 97.

31 Klanen tog mig til Vagtskib

Efterladte papirer i FA.

32 Uudholdelig drivertid

Dette citat og de efterfølgende om Oswald som løjtnant 1830-1849 er, hvis der ikke er anført notehenvielse til anden kilde, hentet fra Tr.Ma.I 134-137. Den tilsvarende

text i Tr.Ma.II er side 97-99, men dér er ikke blot enkelte ord, men hele sætninger slettet.

33 Som om man ikke lærte nok

Fibiger 237.

34 Øjet svømmede deri

Efterladte papireri FA.

35 Prinsen var behagelig

Tr.Ma.I 135-136, slettet i Tr.Ma.II.

36 Lægselsfuldt skuffet

Tr.Ma.I 135, hele denne passus er slettet i II.

37 Fordi jeg havde læst mere

Efterladte papirer i FA.

38 Første togt til Vestindien

Smst.

39 Det var i 1836

Oswalds sidstnævnte notat er dateret Mai 1836. Tr.Ma.I

133 hhv. II 98 anfører samme år. Søetat II 167 har 1837.

40 Rohdes hus

Tr.Ma.I 136 staver fejlagtigt: Rohde, men det er rettet i andenudgaven s. 98. Han var kommandør i flåden, altså Oswalds ældre kollega.

41 Opgivet af lægen

Søetat II 167.

42 Damer forelskede sig

Tr.Ma.I 135 hhv. II 98.

43 Sammenkomster hos Wilh.

Maleren Wilhelm var i Roskilde 1841-1842, Fibiger 152. Derpå boede han i Prinsens Palæ (nu Nationalmuseum), hvor han holdt åbent hus på torsdagaftener, indtil han 1845 drog på sin anden rejse til Rom, jfr. Fibiger 165.

44 Dette hjerteløse tema

Smst. 237.

45 Johannes Forfæreren

Citatet er fra Elisabeth Cederstrøms artikel s.20 i det af Gitte Valentiner redigerede pragtkatalog til udstillingen "Nivaagaard viser Marstrand" (udg. af Nivaagaards Malerisamling 1992).

46 Mariboers skole

Tr.Ma.I 136 hhv. I 98.

47 Betød meget for kadetterne

Hans Chr. Bjergs artikel i Dansk Biografisk Leksikon. Denne artikel er den bedste og grundigste skildring, der foreligger om Oswald Marstrands år som søofficer.

48 Trak spottende på skulderen

Fibiger 236.

49 Nationalliberale politikere

Det var blandt de nationalliberale, at Oswald Marstrand var udtænkt som marineminister, herunder som nævnt Orla Lehmann, der ikke selv blev minister. I selve Martsministeriet gik de indre uenigheder på kryds og tværs, for og imod almindelig valgret, for og imod næringsfrihed, for og imod krig med oprørerne. Nogle var besindige i forholdet til tyskerne, og dem hørte Zahrtmann til. Men andre ville med magt ubetinget knytte hele Sønderjylland (eller Slesvig) til Danmark ved at slå slesvig-holstenerne ned militært; dem sympatiserede Oswald med. Derimod hørte Zahrtmann til den forsigtige gruppe sammen med den berømte krigsminister A.F. Tscherning og udenrigsministeren grev Knuth; selv om

de i første omgang accepterede krigen, forudså de, at en politisk løsning ville blive nødvendig med en eventuel deling af Sønderjylland ved Flensborg. Bruddet kom allerede i november, de fleste af ministrene udskiftedes, men Zahrtmann forblev som marineminister. Tscherning afløstes derimod som krigsminister af den tidl. general C.F. Hansen.

50 En mere erfaren mand

C.C. Zahrtmann (1793-1853) var 20 år ældre end Oswald. Han var en berejst og kyndig søofficer. Da martsministeriet efterfulgtes af novemberministeriet i 1848, forblev Zahrtmann marineminister.

51 Despotisk

Tr.Ma.I 136, slettet i II 98.

Kampen i Egernførde fjord

52 Egernførde.

Den sproginteresserede læser vil vide, at bynavnet *Egernførde* er ikke noget specielt tysk navn. Det er i slægt med navnesom *Oxford*, *Frankfurt* og *Middelfart*. Det sidste led betyder ikke fjord, men færdsel, færde, fart. De to første navne betegnede oxernes og frankernes *overfartssteder*, Middelfart var det midterste overfartssted i Lillebælt. Ved den snævre passage mellem sumpede enge og bunden af fjorden lå i middelalderen Egerneborg, og her fandtes *vadestedet*. Det fik navnet Egerneborgs færdselssted, Egernførde, og dét blev også navnet på den by, som opstod. Betydningen af *Egern* er omtvistet; det tolkes ofte som navnet på den lille gnaver, men kan også måske have forbindelse med træet *eg*.

53 Krigen på landjorden

Efter at den danske hær i april 1848 måtte trække sig tilbage fra Danevirke, havde der været mange måneders våbenstilstand, som varede til marts 1849. Danskerne genoptog krigen, fordi der var tegn på, at Prøjsen, som med store tropper havde støttet de slesvigholstenske oprørsstyrker, nu var led og ked af krigen og agtede at trække sig ud. Der blev lagt forskellige planer for den nye danske offensiv på landjorden, og som et led deri skulle linieskibet foretage et skinangreb i Egernførde fjord for at vildlede fjenden. Senere blev landoffensiven afblæst, men man glemte at give kontraordre til flåden, så skinangrebet blev derfor alligevel gennemført.

54 Forkert ankringsmåde

Bjerre 47. Hans egen udførlige bedømmelse af ankringen.

55 Døde og bleserede

Paludan 38.

56 Trossen blev skudt over

"Den Pertline, den havde modtaget, blev ulykkeligvis overskudt", Meyer 105.

57 Alle var søsyge

Dette svar kom fra soldaternes kompagnichef, kaptajn A. Olufsen. Bjerre 45.

58 Med korte intervaller

Paludan 39.

59 Betjente deres egne kanoner

Hohlenberg 52.

60 Jeg har fået skade på roret

Paludan 39.

61 Skyde Egernfærde i brand Bjerre 40, fodnoten.
 62 Eine offene Stadt
 Smst. 53, fodnoten.
 63 Intet øjeblik at spille etc.
 Paludan 41.
 64 Huggede gentagne gange
 Courlænder 61.
 65 Drøftelse med 3 officerer
 Paludan 42: "Krieger og Wedel raadede mig til at give
 efter for Overmagten".
 66 Det kan endnu gå godt
 Hohlenberg 73.
 67 Flamme gennem forlugen
 Courlænder 63.
 68 Krudtkasserne var antændt
 Bjerre 76. Hans egen kommentar.
 69 Lod oppasseren redde sig
 Tr.Ma.I 137 hhv, II 99.
 70 Kaum einige Brandspuren
 Forord af vandbygningsdirektør Hübbe i "Beschreibung

der Bergung des Wrachs vom Linienschiff Christian VIII
 bei Eckernförde" af vandbygningsinspektør von Gullmann
 (Hamburg 1850). Bjerre 70.
 71 Krudtkasserne opstillet
 Courlænder 62.
 72 Min faste overbevisning
 Bjerre 98. Hans egen bedømmelse.
 73 Det er lidet sandsynligt
 Hans Chr. Bjergs vurdering i Dansk Biografisk Leksikon.
 74 Ligene blev fundet
 Bjerre 77.
 75 Overført til København
 Smst. 84, jfr. Dansk Biografisk Leksikons oplysninger.
 76 Himmelfart
 "Eline Boisens Erindringer" (Gyldendal 1999), 587.
 77 Antal marinere og kanoner
 Bjerre 33.
 78 Marinens ånd og trad.
 Bjerre 6-7.

DEN FJERDE BROR DEN HØJTELSKEDE ONKEL TROELS

Fra barn til bagersvend	263
<p>“Ikke nogen glad Barndom“</p> <p>“Skriverdreng” i Skælskør</p> <p>På valsen i Tyskland</p>	
Bagermester. Ægteskab	267
<p>Bagermester i sin fars bageri</p> <p>Troels gifter sig med Caroline</p> <p>To ildebrande på een nat</p>	
Den rige møller uden for Skt. Jørgens Sø	270
<p>Troels som politiker i Kbh.s borgerrepræsentation</p> <p>Den trofaste og usvigelige hjælper</p> <p>Troels investerer i brorsønnen Jacob, den senere borgmester</p> <p>Vodroffsmølle brænder. Marstrands bryggeri opstår</p> <p>“Syg paa Legem og Sjæl”</p>	
Efter nedturen	276
<p>“Fjorten fine Frøkener fra Fredsholm“</p> <p>Rejseliv</p> <p>Troelses bog</p>	
Henvisninger og noter	280

Vi kommer nu til dén person, som har betydet mest for slægten. Han er ikke den berømteste, det er Maleren i og med sin kunstnergerning, og han er ikke den mest begrædte, det var søofficeren, der omkom i Egernførde fjord. Men Troels var i sin levetid den mest elskede i slægten, alles *Onkel Troels* (1815-1889).

Han er den anden af de to undtagelser fra denne bogs grundide om kun at fortælle om personer, som selv bar slægtsnavnet og tillige gav det i arv til de efterfølgende slægtled. Den første undtagelse var søofficeren, som er omtalt i det foregående. Troels fik ganske vist børn og børnebørn, men dermed uddøde Marstrand-navnet hos hans efterkommere. Uden disse to undtagelser ville talen om “de 5 Marstrand-brødre” blive mærkelig.

Troelses erindringsbog, som hed “Slægten Marstrand”, har været elsket i generationer, og det er naturligvis dén, som vi skal se på i det følgende, og vel at mærke med hans egen oprindelige ordlyd¹.

Den bog fik en dramatisk tilblivelse². *“Da Onkel Troels paa sine gamle Dage havde faaet Manuskriptet færdigt til sin Bog, sendte han det til en Ven for at høre hans Mening; det var den i Bogen omtalte Kunstdrejer Andersen, dygtig men selvbevidst, aaben men hensynsløs. Da Onkel Troels kom igen for at høre Andersens Mening om Bogen, fik han paa sit frejdige Spørgsmaal: “Naa Andersen, hvad synes De saa om den?” det korte Svar: “Bogen, den har jeg brændt!” At Onkel Troels blev rasende, er kun naturligt, men han maatte indrømme, at Andersen dog havde haft Ret i, at Bogen, som den var, ikke egnede sig til Trykning. Han gik hjem og skrev den om; men selv i den afdæmpede Skikkelse, hvori den endelig kom til at foreligge, skaffede den Onkel Troels saa mange Ubehageligheder, at han brændte Restoplaget. Derfor er den nu ikke til at faa fat i”*.

30 år senere blev den genoptrykt på initiativ af hans brorsøn, borgmester Jacob Marstrand, der dog mente, at det var “nødvendigt at udelade nogle alt for aabenhjertige Udtalelser”. For os i eftertiden er der blevet udeladt alt for meget. Derfor holder vi os i det følgende til førsteudgaven³.

Fra barn til bagersvend

Han kom til verden i 1815. Den drengetid, han skrev om i sin erindringsbog, begyndte da han var 10 år, bortset fra nogle sporadiske tidlige erindringsglimt⁴. Da fik han også en ny ven.

“Ikke nogen glad Barndom”

“Omtrent 1825 kom en Dreng fra Norge i Huset til os for at opdrages. Han fortalte, at han var et Løsebarn af Prinds Christian”, den senere kong Christian den 8., - eller anderledes sagt: han var

“et Produkt af dennes Virksomhed som Konge i Norge i 1814”. Det var sikkert imod betaling, at drengen boede i huset, og barndomshjemmet er naturligvis blevet udvalgt, fordi det blev anset for et godt hjem, og fordi der var drenge i familien.

“Han var jevnaldrende med mig, og vi gik i Efterslægtselskabets Skole og bleve confirmerede sammen i 1830”, var i det hele taget som et par fostbrødre, indtil vejene skiltes efter konfirmationen i 1830. Den norske dreng hed Frederik Eide. Han blev altid kaldt ved sit efternavn; det var dengang ikke noget unormalt.

“Hverken Eide eller jeg havde ret mange glade Minder fra vor Barndom. Brødrene, især

Wilhelm, vare hensynsløse og regjerende overfor os, og vi gik uden Regel eller Orden, ganske som vi selv vilde". Skolegangen skulle dog passes. "Vi fik aldrig Lov til at skulke af Skole for Ildebefindende". Livet i fritiden uden for de voxnes kontrol var en anden sag. "Blandt gale Drengestreger var en saa uheldig, at da vi paa Nørrefælled havde anlagt en Krudtmine, og da den ikke hurtigt nok vilde tændes, saa pirrede vi ved den, til den sprang lige i Ansigtet paa Theodor og mig. Eide slap fri; han havde som klog General holdt sig tilbage".

"Ikke ser jeg tilbage på nogen glad Barndom. Moder var tilvisse kjærlig og god, men vi mærkede ikke nogen kvindelig Æmhed."

"Min Fader fik mig indstillet til at blive Artillerikadet, og søgte Friplads for mig i Sorø" på det kendte Sorø Akademi, men forgæves, "Saa ønskede Moder, at jeg skulle være Præst. Jeg blev da sat i Metropolitanskolen, en meget slet Skole. Der var saa daarlig en Disciplin, at (man) ved at undersøge Drengenes Characterbøger fandt, at af 100 Elever havde 93 forvansket disse, og kun 7 var fri for denne Forbrydelse. Ved den høitidelige Straffekomedie med Formaninger og Rottingslag var der lutter Løier".

Med konfirmationen i 1830 endte barndommen for de 14-årige efter tidens skik, og dét år blev bandomshjemmet opløst. Troels fik stilling i Skælskør "Frederik Eide kom nu ud af Huset til en Præst i Asminderød for at læse til Forstexamen. Med Arveprindsen til Far blev han strax Skovrider i Sorø og snart efter Kammerherre". Moder flyttede", da hun var blevet enke, "op paa Kvisten" i ejendommen, hvor der kun var plads til tre, hende selv og den yngste søn og den norske svigerinde. Theodor måtte sove ude på loftet, "hvor Istapper hængte ned af Tagstenene"⁵.

"Skriverdreng" i Skælskør

"Efter min Confirmation antog Onkel Foss⁶ mig som Skriverdreng, og i October 1830 gjorde jeg min første Rejse ud i Verden med Fragtmand Jensen og sad ovenpaa hans Læs ved Siden af en

sort Pudelhund. Vi vare 32 Timer om at komme frem" tværs over Sjælland, for der blev gjort holdt ved enhver landevejskro. "Den 28. October kjørte vi ind ad Bommen ved Skælskør", men for at kunne passere acciseboden ved indkørselen til byen skulle man betale told af forskellige varer; "dér maatte jeg hjælpe Fragtmanden med at skjule Contrabande" dvs. smuglervarer.

Stillingen som skriverdreng hos Onkel Foss var blevet opfundet til lejligheden; han var byfoged i Skælskør og var gift var gift med Tante Rikke⁷, som var den yngste af alle mostrene.

"Da det var Dronningens Fødselsdag var der Bal paa Raadhuset, og jeg kom ret tilpas som Tjener at lukke Karetøren op for Byfogdens Damer" dvs. Tante Rikke og kusinerne, "som var de fornemste til Ballet. Det var et rigtigt Ravnekrogsliv, der førtes i denne lille By. Det var kun ved høitidelige Leiligheder, at Byens eneste Karosse blev brugt, til andre Tider blev den gjemt i et aabent Skur hos Eieren, en Brændevinsbrænder, og da tjente den som Høsehus".

"Onkel Foss var mig en faderlig ven i hele sit Liv. Det gik ikke saa glat med Tante. Hun havde selv mange Børn og brugte mig mest som Tjener." Hun var en lunefuld person; i et digt om hende hedder det, at hun er "stundom lidt gnaven"⁸. "Der var ikke ret mange, der turde komme hende nær, bange for hendes skarpe Satire og Vid"⁹. Hun var 14 år yngre end brødrenes mor, men på mange måder lignede de to søstre hinanden, lunefulde og ofte melankolske.

"Saalænge som jeg var i Skælskør, var jeg mest til personlig Tjeneste for Onkel, en fast Opvarterplads, som ingen misundte mig. Som Skriverdreng i stumpet Trøje blev jeg ikke forvænt med Æresbevisninger; jeg holdt mig mest for mig selv paa Contoret, laa om Natten i en Corridor med Gennemgang for alle og enhver".

Den stilling, Onkel Foss havde som byfoged, var en blanding af politimester, offentlig anklager, dommer og borgmester. Folk kom til ham med alle mulige sager, klagesager, kommunale sager, politianmeldelser, hegnsstridigheder, arvesager, kriminalsager osv. osv. Der var altid fuldt på kontoret, som både var dommerkantor og politistation, kommunekantor og borgmesterkontor.

Men byens virkelige magthavere var “to gamle Pebersvende, hvis Nydelse var Svir og Kortspil paa Kroen. Begge disse Mænd vare ugifte, men Byen vrimlede af deres Børn. Jeg maa beskrive Skelskør dengang som en fuldstændig Røverrede, hvor de to, mere Dyr end Mennesker, dominerede. Disse vare Peer og Gunder Harbo¹⁰, som eiede Størstedelen af Byen, begge Møllerne og Brænderierne, og de vare Lovgivere og Lovudøvere med Hensyn til Told- og Acciseafgifter. Den ene var Kjøbmand og Brændevinsbrænder, den anden Bager og Møller.

Told og Accise betalte de kun efter eget Behag, og erklærede (til) enhver ny Inspecteur, at det var tjenligst for ham at lade det blive i den gode gamle Gænge; og vilde han prøve paa at forandre Systemet, saa varede det ikke ret længe, før han var kjed af de Narrestreger”.

Mølleren havde en slags monopol i byen som bager og ejer af begge byens møller. Han “var tilsyneladende ikke saa raa” som sin bror.

Hans bror Peer ejede brændevinsbrænderier og sammen med dem drev han byens store købmandsforretning. “Det var et mærkeligt gammelt, forfaldent og skident Hus. Fra Gaden førte otte Stentrappetrin til en lille Forstue, derfra tilhøre var et Rum med alle Slags Varer og Smuglergods. Tilvenstre gik man gennem en lang Borgestue. Her gik forskellige og solgte, Pengene gik i Buxelommerne, men da de vare Børn af Huset, saa blev det jo i Familien. Jeg saa stadig en Opsynsbetjent i Brænderiets Borgestue, hvor han diverterede sig med en Karaffel Brændevin, som efter at være tømt atter fyldtes til hans private Glæde og til Vederlag for tro Tjeneste. - I Borgestuen var til Maaltiderne en Snes Karle samlede, og de vare Auditorium (dvs. tilhørerskare) til Stamgjæsternes Aftendiscourser fra en lille Stue ved Siden af, hvor tillige Peers Himmelseng stod. Deres Samtaler vare af samme kostelige Beskaffenhed som de i Holbergs politiske Kandestøber, og samtidig tirrede og drillede Peer dem, til de blev fulde af Drikkevarer”.

“Byens Honoratiores var eiheller meget bevendt. Præsten var en komplet Karikatur; Byens Districtslæge (var) en forhenværende Barber, som havde giftet en fortrukken

Slagterenke; Toldinspecteuren en fuldstændig Don Juan og Spiller”.

Når der var bal på det lille rådhus, mødte borbergarden op, og byens eneste karet blev taget ud af sit skur for at transportere Tante Rikke til ballet. “Eftersom jeg voxede til, men især efter at jeg ved et Besøg i Kjøbenhavn kom tilbage med en brun Kjøledragt med Fløjels Krave, gjorde jeg Lykke hos Damerne. Vi dansede paa Raadstuen. - Naar Borbergarden trak op med 12 naragtig paaklædte Mænd, var det et yderst komisk Syn. Foran denne drabelige Armé gik en lille forvoxet Spillemand med Klarinet, det var Organisten ved Kirken”.

Dét, som Troels fik ud af at være i Skelskør fra han var 14 til han blev 17, var selvfølgelig bl.a. megen livsklogskab. Desuden lærte han at være skriver; som forbillede havde han en fuldmægtig, hvis skrift han efterlignede, og han kom til at skrive smukt. Men både han selv og onkel Foss var klare over, at der var ingen fremtid ved dette arbejde. Onkelen rådede ham til at lære et fag og skaffede ham plads som bagerlærling hos en bekendt, der var bager i Køge. Med svendebrevet i lommen forlod Troels Køge, og han “tog på valsen”, som man sagde.

På valsen i Tyskland

“Den 28de August 1835 reiste jeg med Ungdommens ubegribelige Selvtillid og Frimodighed med Dampskibet til Kiel. I Kiel kom jeg ind paa Posthuset og skrev mig ind med Deligencen til Hamborg. Kl. 7 om Aftenen kom vi til Altona” - og videre med vogn til Hamborg. “Jeg kjørte til Bagersvendenes Herberge midt i den gamle skidne By. Her sad Masser af lasede barbenede Sjouere, Herbergets Stamgjæster. - Her begyndte Livet med Kammerater; som Laugsbroder var jeg Dus med Alverdens Bagersvende, og skjøndt jeg vidste det paa Forhaand, havde jeg dog ikke tænkt mig det saa uhyggeligt.

Man førte mig strax ind i Skænkestuen, og her blev jeg praiet og flaaet; dog var det kun Smaasummer, man opererede med, 8 Skilling dansk til en Bouteille Brændevin. Jeg havde en

naturlig Modstandsevne mod disse Forsøg paa at flaa mig, og jeg havde aldeles ingen Lyst til at lade mig plukke som en tosset Guldflugl.

Samme Aften vare samtlige ledige Svende samlet for at indvie de tilreisende, og der blev forebragt Lege, som de nye slet ikke kjendte. Naar man famlede, saa var der strax en Mulkt af 1 Sch¹¹. Jeg maatte af med 3 Sch. - Saa fik de ikke mere, men vilde prøve en anden Leg. Forlængst træt og kjed af denne Modtagelse forlangte jeg at komme i Seng, men det værste var tilbage. Nu blev jeg vist op under Taget øverst oppe, dér var de Senge, som de tilreisende maatte bruge. Her stod to smudsige dobbelte Senge og en Enspænder, forholdsvis pæn. Jeg lagde mig i den pæne Seng og faldt i Søvn. Men denne første Søvn i Tyskland blev snart forpurret, idet Eieren af Sengen kom og rev mig ud. Jeg var en dum "Schweineigel". Jeg krøb i den anden Seng til en splitternøgen Kammerat. At ligge i denne Naturdragt lærer man paa Reise; det er et Sikkerhedsmiddel mod Utøi.

Om Morgenens skjældte Jokaien mig ud, fordi jeg havde beholdt Undertøiet paa. I Gaarden var der en Bakke Vand til at vadske sig i, og en Kam hang i en Snor ved Siden. Inden man indtog sin Plads ved (Morgen) bordet, maatte man være vandkæmmet, have Frakke paa (dvs. Jakke) og denne være tilknappet. Dette fik jeg først at vide, da det var for sent. Altså blev en Mulkt strax affordret og fortæret i Form af Morgensnaps".

Tæt ved Hamborg lå Altona, som hørte til det danske monarki, og på Elben lå der et kongeligt vagtskib med danske officerer. På en café i nærheden var der folk, der antog Troels for at være storebroren Wilhelm, - de lignede hinanden meget. Senere rygtedes det, at det var Malerens bror søofficeren, der var kommet. Så kom løjtnanterne fra skibet løbende og hilste: Velkommen Oswald Marstrand!

"Jeg havde nu været 6 Uger i Hamborg, og det tyndede paa Pungen. Svendene fortalte, hvorledes de i aarevis reiste om, uden at det kostede dem noget. Det æventyrlige ved disse Reiser lokkede mig, og da jeg skammede mig ved længere at drive og vente i Hamborg, fik jeg Pas til Hannover. Jeg spændte Randselen og reiste med Dampskib over Elben til Harburg".

Så begyndte vandringen til fods. "I Harburg traf jeg 3 andre Svende, som gjorde Reiseselskab til Hannover". Efter en vandring på 5 mil dvs. 38 km blev der holdt aftensmåltid. "Hver giver, hvad han har tigget eller stjaalet eller selv eier, til et Fællesmåltid. Bagerne give da Brød, og (man) faaer saa Æg, Øl eller hvad det kan være, af andre. Den første Nat, i en Kro efter Fællesmåltidet, blev der lagt Halm paa Gulvet. Med Randselen under Hovedet, Frakken som Overdyne, Ungdom og Træthed som Ledsager, sov jeg fortræffeligt, indtil om Morgenens tidlig en Pige kom ind med Værten for at purre Selskabet op, hvilket skete med Spark og Skjeldsord.

Allerede den anden Dagsreise var lidt kummerlig. Mine Støvler vare ikke praktiske til at spadsere saa mange Timer i, og om Aftenen kunde jeg knap slæbe mig den sidste Mil fremuden en velvillig ung Kammerats Bistand. I Herberget var jeg saa heldig at faa en Seng for den Nat, og de praktiske Kammerater raadede mig til at bade Benene i Brændevin, Saa kom jeg til Køjs og sov fortræffeligt".

Rejsen blev stadig interessantere, jo sydligere man kom. "Jeg drog over alle de dejlige sachsiske Egne med stor Nydelse. - Den 13. November var en meget fornøielig Dag. Det var klart Frostveir. og de fortryllende Bjergformationer viste sig til alle Sider. Om Eftermiddagen steg jeg op paa et høit Bjerg til Wartburg, hvor man viste mig et Hul i Væggen saa stort som et Vinfad, som kom af, at Luther slog Blækhuset efter Fanden, som vilde forhindre ham i at oversætte Biblen".

Her skal der ikke fortælles flere enkeltheder fra rejsen, som varede i to år. Penge var der ikke mange af, det var hensigten undervejs at tjene til dagen og vejen som bagersvend. Men de farende folk var ringe agtet og usselt betalt, ofte fik de som løn kun lidt mad plus et halmleje fyldt med utøj.

Da Troels efter de to år kom hjem til Danmark, var han 22 år, Det var meningen, at han skulle drive sin afdøde fars bageri i Silkegade, men hans mor havde udlejet det, og der var endnu to år tilbage af lejeperioden; i den mellemliggende tid ernærede han sig mest som skriver. Lejeren sled bageriet helt ned uden at foretage nogen som helst reinvesteringer.

Bagermester. Ægteskab

Bagermester i sin fars bageri

“Oktober 1839 rykkede Leieren ud til et nærliggende Bageri. Enhver er sig selv nærmest, og han medtog alle sine faste Kunder. Jeg begyndte i et i høieste grad forfaldent Bageri. Selve Ovnene og alle Indretninger vare i høieste Grad usle. Man vil daarligt kunne forsaa, i hvor slet Tilstand alt var. En Nat kom Mestersvenden og vækkede mig. Under Loftet i Bageriet bruges Hylder, hvorpaa Hvedebrød stilles op for at hæves, inden det kan bages; hele dette raadne Loft med 40 Plader med Hvedebrød faldt paa Gulvet og var ødelagt. En anden Nat blev jeg kaldt op, fordi der var gaaet ild i nogle Brædder foranlediget ved en Revne i Ovnene”.

“Det allerførste, jeg gjorde, var at sætte Æltemaskinen igang, den hvorpaa hele Bedriften i sin Tid var baseret. Den var ubrugelig og i lang Tid ubrugt. Denne min Faders Opfindelse var en sindrig Indretning, og blev med nogle Forandringer istandsat; og skjønt det varede omtrent 40 Aar, inden den blev almindelig brugt, saa er det den Dag i Dag den bedste, der findes for Rugbrød, og den er nu indført mange Steder, ogsaa i Udlandet. Det viste sig snart, at Heden i Bageriet tørrede Træet, saa den maatte gjøres om af Jern.”

“Jeg averterede (i Aviserne) om maskinæltet Rugbrød, satte om Aftenen et stort oplyst Skilt op, og det hjalp, saa jeg fik daglig flere Kunder”.

Troels gifter sig med Caroline

“Den Boutiksjomfru, som var hos Hamann (Lejeren), havde jeg fæstet. Hun var den eneste, som vidste nogen Besked i Forretningen. Men

Hamann vilde ikke tillade hende at komme til mig før November. Jeg begyndte da med min Moder”, som endnu boede oppe på kvisten i ejendommen. Desuden var det nødvendigt at have et par svende for at kunne drive bageriet, og de skulle have både mad og overnatning, og de klagede over begge dele. Maden blev lavet af Tante Marstrand oppe på kvisten. “Sengene lavede Moder af gamle Stolesæder og Stumper af (Halm)madrasser”.

“Den Person, uden hvis Hjælp jeg umulig var kommet gennem alle de Gjenfordigheder, jeg havde, var jomfru Caroline Emilie Carlsen¹² (1812-1859) hende som jeg havde stølet paa kendte noget til Gangen i Forretningen, da hun var Boutiksjomfru hos min Forgænger, som imidlertid var uvillig til at lade hende hjælpe strax. Den 1ste November kom hun”.

Hun var en stor dygtighed, som med effektivitet og hurtighed klarede travlheden med kunderne, løste konflikterne med svendene og ordnede utallige praktiske problemer. Efter kort tid opsagde hun pludselig sin stilling, fordi problemerne var så store, bageriet i ussel stand, svendene vanskelige, arbejdstiden uendelig. “Rolig som jeg altid har været, indsaae hun, at jeg tog mig denne Opsigelse som en ydeligere Ulykke; saa det smertede hende og hun lovede da at prøve paa at gøre, hvad hun kunde for at hjælpe. Og det gjorde hun med en beundringsværdig Dygtighed; jeg er vis på, at jeg uden hendes Hjælp var løbet fra hele Forretningen”.

“6 Aar efter, at jeg havde begyndt (som Bager i Silkegade), giftede jeg mig i 1845. Det skete meget pludselig. Den 7de November om Morgenen fortalte jeg Moder, at jeg samme Dag vilde gifte mig med Jomfru Carlsen. Kl. 5 om Eftermiddagen spadserede vi til Amagertorv til Pastor Spang (ved Helligaandskirken) og blev viede i hans Stue. Jeg tog da min Hustrus Moder

i *Huset*". Troelses hjem var ikke i Silkegade, men på Christianshavn.

Da de blev gift, var Troels næsten 30 år, Caroline var 3 år ældre. Fra hun var 34 til hun var 45, fik hun 8 børn, hvoraf et par døde som spæde, Fødslerne tog meget på hen, så helbred blev meget svækket tilsidst.

Familien bestod af 5 personer, allerede inden der kom børn til verden i hjemmet. Foruden Carolines mor var Troelses egen mor i forvejen flyttet ind hos ham¹³, for hun var blevet alene i kvistlejligheden i bagerejendommen i Silkegade, da hendes svigerinde, Anne Marstrand, døde i 1841. Foruden disse to vordende bedstemødre var der hos ægteparret yderligere en person, en ung pige.

Nanse¹⁴ var en ung pige på 14-15 år. Hun var datter af Carolines gode veninde, som på sit dødsleje betrode hende til Caroline. Troels fortæller: "Nanse var af Naturen en elskelig Pige med et livligt Temperament. Hun var forvænt og forkjælet af Moderen, hvis Øjesten hun var. Hun havde tidligt faaet en Skade i Ryggen, saa hun var forvoxet". Hun var en kærlig og klog pige, der blev en vidunderlig storesøster for børnene, eller en hjertensgod reservemor, samvittighedsfuld og ansvarsbevidt. Ikke blot i Troelses hjem var hun elsket, i alle brødrenes hjem var hun en kær gæst, hele Marstrand-slægten blev knyttet til hende. Da Wilhelm Marstrand var i Roskilde og malede i domkirken, skrev han i et brev til Troels: "Hils nu Nancy paa det aller venligste og sig hende, at hun snart faar et Brev fra mig"¹⁵. Hendes navn blev stavet på mange måder, men det blev altid udtalt som Nangse.

Da Troels blev enkemand, var hun som en datter for ham, "hun gjør god Fyldest i sit Livs Gjerning"¹⁶, skrev Wilhelm fuld af anerkendelse. Hun var kun blevet omkr. 40 år, da Maleren skrev til sin søn Poul: "Du véd da, at Nanze er død af en Mavebetændelse. Hun var et sjældent ædelt og følende Menneske, alle Børnene ere dybt bedrøvede"¹⁷.

Caroline fik et godt forhold til de andre Marstrandfamilier. Selv om hendes og Troelses børn som hovedtræk var 4-5 år ældre end fætrene og kusinerne på Charlottenborg og på Theodors fabrik langt ude på Vesterbro, så var der ofte stort familiekom sammen netop de to steder, medens Troelses og Carolines hjem endnu var ret beskedent.

Hun havde oparbejdet en interessant forbindelse til familien i Dansk Vestindien. "Hun syltede Frugter og sendte til Otto i Vestindien",

det var der ingen tidligere, der havde tænkt på at glæde ham med. "Hun fik Tobaksblade i Retour. Saa lod hun en Cigarmager lære sig selv og Nanse at rulle Tobak. Cigarerne solgtes til Venner og Bekendte, og det gav Overskud".

To ildebrande på een nat

Bageriet i Silkegade blev efterhånden en rugbrødsfabrik. Den gamle ovn blev ombygget og suppleret med yderligere to. "Jeg lod i Forhuset bygge en fjerde Ovn, som alene skulde bage Hvedebrød for Boutikken, og alle Baggaardens 3 Ovne beskæftigedes alene med Rugbrød og Skibsbrød. Jeg fik meget at gjøre med at bage Rugbrød, som blev solgt til Brødudsalg, at Tanken laa nær at skaffe mig en Vogn paa Fjedre for at kjøre Brødene om i Byen. Det var den første Arbeidsvogn paa Fjedre, som er gjort her i Byen".

Forsyningen af rugbrød til Københavns indbyggere voxede, og havnen myldrede af russiske, tyske, svenske, norske og danske skibe, så "Forretningen tog nu stærkt til med Rugbrød og Skibsbrød". En vigtig del gik til den danske flåde; dertil kom en kontrakt om halvdelen af fattigvæsenets daglige forbrug. Troels blev en meget rig mand, og han forstod også at spekulere i pengeomsætning. "Jeg benyttede Credit, som ikke nægtedes mig (ved køb af mel), og omsatte den flere Gange, inden den forfaldt til Betaling", for kunderne ude i de små brødudsalg skulle betale kontant for rugbrødene. "Jeg havde en Arbejdslyst, som var en formelig Lidenskab", det var nok også en lyst til rigdom, "en Dumdristighed, Uforsigtighed og Hastighed".

"Som yderligere Exempler paa min stundesløse Virksomhed vil jeg blot anføre to: Jeg løb uafsladeligt til Møllerne for at faa malet, som aldrig skete hurtigt nok, da det meste blev malet paa Vindmøller. Paa Christianshavn kom jeg en Dag, da det var stille Vejr, og jeg løb helt op (i Møllen) for at finde en Mand, som kunde modtage Besked, men fandt ingen. Paa Tilbageveien nedad tænkte jeg ikke over, at der manglede et Trin paa en af de usle Trapper, og

styrtede ned fra 4 Alens Højde, blev liggende besvimet, og da jeg efter nogen Tid vaagnede, var jeg saa forslaaet, at jeg maatte transporteres hjem. Ligesom der til at være Bager hørte et godt Hoved til at taale den morderlige Hede, saa hørte der ogsaa et godt Hoved til at taale det morderlige Slag”.

“En anden Gang, jeg var i Fare, stod jeg med en Karl i vor Forgaard og havde stablet Birkebrænde i en eneste Stabel op ad en Mur. Stablen var 4 Alen høj, og kun nogle faa Stykker skulde endnu kastes øverst op. Saa stod jeg selv op paa Stablen og holdt mig i et af Stykkerene midt paa Stablen, og ligesom jeg rakte mig for at lægge det sidste Stykke ovenpaa, saa trak jeg hele Stablen om. Jeg saae, den svingede over os begge, men instinktivt sprang jeg ned, rev Karlen med, og lige ved os laa Stablen uden at have indhentet os. Det var et skrækkeligt Øieblik for min Hustru og min Moder, som stode i et Vindue ligeoverfor”.

“Jeg paatog mig alt, hvad der strømmede ind til mig af Forretninger. Derfor leiede jeg et ledigt Bageri paa Christianshavn med to Ovne, hvor alt Fattigvæsenets Brød blev bagt. Samtidig brød Treårskrigen ud (1848-1850) og Flaaden blev udkommanderet. Jeg, som stadig leverede de smaa Portioner blødt Brød, som Marinen bestilte, fik nu en daglig Ordre paa 7-800 Brød, som strax skulde leveres, og det kune jeg præstere saa hurtigt ved Hjælp af Æltemaskinen”.

“Saa kom det for mig saa skjæbnesvangre Aar 1849. Natten til den 24. Marts blev jeg kaldt op af min Seng ved et Politibud om, at Bageriet paa Christianshavn var totalt nedbrændt. Jeg stod strax op, og medens jeg klædte mig paa blev der raabt om Brand i min egen Bagergaard (i Silkegade). Altsaa begge Steder, saa langt fjernede fra hinanden, brændte paa een Nat og ødelagte min Virksomhed. Hvem raader de Gaader! Dér faldt alle mine glimrende Drømme!”.

Men Troels var en rig mand, som kunne overvinde den store dobbelte ulykke. “Nu

byggede jeg atter op og fik en ypperlig stor bygning”, stadig i Silkegade.

“Da jeg var færdig med Opbygningen henvendte jeg mig strax til Direktør Herforth og bad ham om, at jeg igjen maatte optage den tidligere Forretning for Fattigvæsenet. Dén Mand, som havde faaet Arbeidet efter mig, havde imidlertid forebygget (sikret sig) mod dette, og Herforth havde lovet ham, at han maatte beholde det”. Det blev Troels meget vred over og skrev følgende, som dog blev slettet af efterkommerne bag andenudgaven:

“Direktør Herforth var en raa Despot, ilde lidt overalt og til Nar allevegne, ogsaa i sine egne Contorer. Han var valgt til Direktør af Kommunen sammen med en juridisk Candidat. Jeg har selv hørt disse 2 Herrer sidde i Direktionen og i manges Overværelse skjændes som Gadesjovere. Da Herforth nægtede mig Forretningen, mente jeg, at han skyldte mig den. Raat brølede han, at han ikke skyldte mig noget. Kort Tid efter blev det oplyst, at Bager Sørensen i den Tid, han havde havt Arbeidet, daglig havde stjaalet meget Brød, som han solgte i sin Boutik. Herforth blev afskediget, og Sørensen kom 8 Aar i Tugthuset. Hele Fattigvæsenets Forbrug blev igjen overdraget til mig”.

Det var i 1849, at Troelses to bagerier brændte, men som han skrev, byggede han hurtigt en ypperlig stor bygning i Silkegade. Ved Folketællingen i 1850 kan vi konstatere, at han bor i ejendommen med sin kone og de 3 børn, som var født indtil da. Desuden var der 9 personer, der var ansatte hos Troels. Ikke alene tjenestefolkene, men ogsaa bagersvendene boede hos ham, og de fik efter tidens skik både kost og logi som en væsentlig del af deres løn. De er derfor selvfølgelig opført på folketællingslisten over, hvem der bor i ejendommen. Foruden 3 bagersvende var der 2 tjenestekarle, 2 jom-fruer dvs. bagerjomfruer, som expederede i bagerbutikken, og 2 tjenestepiger til rengøring og ikke mindst til madlavning, for alle fik jo deres mad i huset.

Den rige møller uden for Skt. Jørgens Sø

Troels kunde som andre bagere ikke uden videre købe mel. Han måtte selv indkøbe korn fra kornhandlere og senere efterhånden bringe det til københavnske møller for at få det malet, ja i nødsfald selv rejse ud på landet og indkøbe korn i Jylland eller på øerne, og så få det malet til mel. *“Det er vanskeligt nu at tænke sig de Besværligheder, driftige Bagere havde for at skaffe Korn malet. Jeg maatte idelig løbe om for at høre Jeremiader om, at det ikke blæste. Disse Besværligheder, vi havde med at faa det Mel, vi kunde bruge, ledede os til Tanken om at bygge en Dampmølle”*. De var et par bagere, der slog sig sammen om investeringen. Dampmøllen blev bygget i Silkegade-bageriet, senere blev den flyttet til Nørregade, men alt brændte ned i marts 1856.

“Jeg vilde under ingen Omstændigheder have Mølle igjen paa dette indskrænkede Territorium, hvor Spektakel og Kulstøv yderligere fortrædiger Naboer. Saa købte jeg Vodroffsmølle 1857 for 55.000 Rigsdaler. Her var Vind- og Dampmølle, som laa fortrinligt”, lige uden for Skt. Jørgens Sø. Købesummen kan bedst forstås, når man veed, at den svarede til 2-300 årsindtægter for en håndværker; hans ugeløn var 4 Rigsdaler, altså ca. 200 om året.

Vodroffsmølle var et meget idyllisk og smukt sted. Vi kan læse om det i de erindringer, som blev skrevet af Troelses yndlings-brorsøn Jacob Marstrand, den senere borgmester i København; han oplevede det dejlige sted som stor dreng: *“Møllevejen endte ved Vodroffgaard med den herlige Park, hvorigennem Rosenaaen slyngede sig under talrige Broer paa sin Vej mod Kalvebodstrand. Ingen Huse dækkede Udsigten over Søerne, Glacierne og Byvoldene med Københavns røde Tage og smukke Taarne”*¹⁸.

“Jeg kostede strax meget paa denne i høieste Grad forfaldne Ejendom, men fik den godt igang, forandrede Driften til Handelsmølle”, dvs. en

Vodroffsmølle.

mølle, som selv indkøbte korn og solgte mel. *“Jeg tjente meget, saa jeg hvert Aar kunde bygge Pakhuse som Tilbygninger”*.

Troels var i Forvejen en rig mand, nu blev hans rigdom meget stor; han investerede ikke blot i sin egen bedrift, men købte ejendomme både i by og på land, men derom har han ikke ønsket at fortælle. Han delte gerne ud af sin rigdom til støtte for sine brødre og deres børn.

Skæbnen ville, at på Vodroffsmølle boede Troels og hans familie kun 8 år. For hans børn var det et vidunderligt sted at voxe op, nogle af dem fik deres tidligste ungdom dér, andre derimod den egentlige barndom før puberteten. Men de voxede alle op dér uden en mor, for Caroline døde kun to år efter, at de var flyttet ud på mølleejendommen. *“Det anstrængende Arbeide”,* som hun havde haft i bageriet i Silkegade, *“og de mange Børn havde svækket min Hustru”*. Hun fødte 8 børn på 12 år, af dem døde de 2 som spæde. *“Da vi i Foraaret 1857 flyttede ud, var min Kone alt angrebet af Brystsyge (tuberkulose), men kom sig godt i den friske Luft og i vor deilige solvarme Bolig”*. Hun fødte sit sidste barn derude. Sygdommen tog imidlertid til, og i 1859 døde hun fra 6 børn¹⁹, hvoraf den ældste var 13, den yngste 1 år.

“Paa sit Dødsleie bad min Hustru Nanse om at blive hos de smaa Børn, og det gjorde hun med sin fuldeste Forstaaelse af sine Kjærlighedspligter. Ligesom hendes egen Moder havde overdraget hende til min Hustrues Omsorg, saa fik hun Leilighed til Gjengjæld, og saaledes blev hun hos dem, til hun 1870 døde paa Fredsholm”, da var hun kun omkring 40 år.

Troels som politiker i Københavns borgerrepræsentation

Politisk var Troels fra sin ungdom tilhænger af tidens frihedsideer. Han var imod enevælden, han ville have trykkefrihed, ønskede hemmelighedskræmmeriet om statens finanser afskaffet, gik ind for folkestyret, var tilhænger af næringsfrihed. I disse spørgsmål var han en erklæret “liberal” ligesom sin yngre bror Theodor. De var begge medunderskrivere på en “adresse” i 1857 til kongen og rigsdagen for at få ophævet laugstvangen og få indført næringsfrihed²⁰. Derimod var deres ældre brødre, Maleren og den vestindiske bror, temmelig konservative i deres politiske holdninger.

“De politiske Begivenheder, som i 1848 overgik hele Europa, skabte ogsaa her Røre, og Frihedslivet ytrede sig i stort og smaat. Som Frihedmand blev jeg (i 1848) valgt som Oldemand (for bagerlauget). Jeg brugte strax min Magt til at afskaffe Svendekroen, et hæsligt Samlingssted for Svir og Spil. Derved kom 10.000 Rigsdaler fri, hvorfor der er oprettet Legater”.

Troels blev medlem af Københavns borgerrepræsentation, samme år som han etablerede sig som stor møllejejer ude på Vodroffsmølle. Om sit politiske virke skrev han senere meget selvkritisk: *“Jeg lærte snart, at jeg ikke var inde i Sagerne, og fulgte i Regelen Ussing²¹, som jeg følte forstod det ganske anderledes end de fleste andre”.*

Han var ivrig deltager i jernbanedebatten. Københavns daværende banegård lå næsten der, hvor H. Wencks store festlige hovedbanegård fra 1911 ligger nu, men jernbanesporene gik på tværs af de nuværende. De startede ved en drejeskive henne ved Tivoli, passerede banegården og løb så ned gennem den nuværende Sdr. Boulevard, det er derfor dén gade har boulevardbredde. På det stykke løb banen ganske nær ved den daværende kystlinie for Kalvebod strand.

“Det var min Mening, at det havde været til ubodelig Skade, at Jernbanen var lagt paa

Luftbillede af Københavns 2. banegård.

den Plads, hvor den hindrede Byens naturlige Udvikling til Kallebodstrand". Troels ville have den nye tids industri bygget på banens arealer og på opfyldte strandarealer. Kort efter, at han var trådt ud af borgerrepræsentationen, blev jernbanen faktisk flyttet. "Det har vist sig, at man senere har været nødt til at optage Planen", skrev Troels triumferende; gadenavnet Jernbanegade erindrer os stadig om, at den nye banegård lå ved Axelortov, hvorfra sporene løb over søerne tæt ved Søpavillonen og ad den nuværende Rosenørns Allé ud på Sjælland. Troels kunne ikke forudse, at et halvt århundrede senere måtte der en helt tredje plan til.

Som politiker gjorde Troels sig ikke gældende. Til gengæld deltog han med fornøjelse i de offentlige arrangementer.

"Kommunen gjorde en stor Fest paa Børsen, da Kong Carl den 15de af Sverrig i 1961 besøgte Frederik den Syvende. Kongerne passerede fra Christiansborg paa røde Tæpper til Børssalen, hvor der var samlet saamange, som Salenkunderumme, til en Festmiddag. Ved etsært Tilfælde var vi 3 Brødre Marstrand med, Wilhelm som Direktør for Kunstakademiet, Theodor som Repræsentant for Industriforeningen, og jeg som Borgerrepræsentant. Brix²² holdt Festtalen til Kongerne, hvorfor han blev Ridder af Dannebrog. Borgmester Larsen var saa drukken, at det var en stor Skandale, hvorfor han senere ved et Besøg i Stockholm blev Ridder af Nordstjernen. En Raadmand blev saa anstrængt af at svinge en Fane, at han længe var sengeliggende".

Den trofaste og usvigelige hjælper

Troels blev slægtens faste holdepunkt. Fra opholdssteder fjernt fra Danmark holdt de sig til ham, Otto i Vestindien såvel som Wilhelm i Rom. I nødens stund var det ham, de tyede til, søofficeren Oswald med alle sine skuffelser, for ikke at tale om Theodors enke ved hans død.

Det var koleraen, som fik Otto til at sende hustru og børn til Europa. Sygdommen havde hærget København to år tidligere, nu var

den brudt endnu værre ud i Dansk Vestindien. "Skilsmissen var haard, og min Kones og de kjære Smaaes Graad ved at sige Farvel, idet de vover dem ud paa det store Hav Dyb"²³. Han regner som en selvfølge med, at der kan skaffes hende og børnene "en bequem lille møbleret Leilighed, saa at hun kan indrette sig lidt hyggeligt". Ja tak! men hvem skal gøre det umulige og skaffe hende bolig i det overbefolkede København? Otto er ikke bekymret om at få løst dette problem "hvilket jeg beder Troels besørge"²⁴. Så enkelt! Troels overlod i sommeren 1856, da han med sin familie holdt ferie paa landet, sin bolig til de vestindiske gæster²⁵; og mens de senere besøgte nogle slægtninge i Lübeck og Hamborg, tryllede han en lejlighed frem i København, skønt han var travlt optaget på grund af, at hans ejendom i Nørregade var bændt, og han førte omstændelige forhandlinger om køb af andre bagerier eller af en mølle.

På samme måde belemrede Wilhelm gerne Troels med sine praktiske problemer. Da han afsluttede sine sidste år i Rom, og skulle have alt, hvad han havde liggende, sendt til Danmark, gav han Troels besked om at tage sig af indklareringsen på toldboden og anbringelsen af sagerne: "Jeg har nu afsendt mine Billeder -. En stor Rest af Studier og Skitser og et Par Smaabilleder komme bagefter"²⁶.

Den tredje bror Oswald havde behov for at læsse sine psykiske problemer af. Eftersom Otto var i Vestindien og Wilhelm i årevis i Rom, var det Troels, som blev hans støtte. I det foregående kapitel om søofficeren har vi netop set, at det er gennem Troelses erindringsbog, at vi får selve Oswalds beretning om hans ulykkelige uddannelsestid i den danske flåde. Forholdet mellem de to brødre var meget personligt, derfor danner Troelses bog grundlag for en trediedel af kapitlet om Oswald.

For lillebroren Theodor var Troels en uundværlig hjælper ved oprettelsen af en fabrik for værktøj og landbrugsredskaber. Den blev en succes; det var Troels, som præsterede den nødvendige finansielle støtte og investerede i det gode projekt.

Men så kom døden og skabte voldsomme problemer. Theodor døde ret pludseligt og efterlod sig den unge Mathilde med 7 børn, hvoraf den ældste kun var 14 og den yngste blot et halvt år.

Otto rejste skyndsomst fra Vestindien til familieråd mellem de tre overlevende brødre. Wilhelm kom i en legemlig og sjælelig krisetilstand og måtte bagefter på kuranstalt. De to brødre tegnede sig for store fremtidige beløb til at forsørge den unge enke og hendes børn. Men det var Troels, som ydede mest, ikke blot økonomisk, men også ved sit eget arbejde og sin personlige omsorg.

Det første problem var *Theodors fabrik*, som ganske vist var i god udvikling, men jo også var i stor gæld. *“Nu var jeg den eneste og nærmeste, som kunde tage mig af Sagerne, og dét af en Forretning, jeg ikke kjendte til, paa samme Tid som jeg i min store Bedrift havde fuldt op at gjøre. Nytaarsopgjørelse kunde ikke gjøres, og Regnskabet var det umuligt at finde ud af, saa jeg gjorde alt for at faa Fabrikken solgt og var saa heldig, at dette skete saaledes, at al Skyld kunde dækkes”*. Men at få dækket gælden var jo i sig selv ikke udtryk for, at virksomheden blev solgt til en rimelig pris, og det blev den desværre nok langt fra. Troels var selv klar herover, og tilføjede beskedent: *“Havde jeg havt en Hustru, vilde jeg neppe have været saa hurtig, men jeg stolede for meget paa mine Evner”*.

Det næste problem var, at Mathilde og hendes 7 børn nu skulle flytte fra fabrikken, men hvorhen? Dén sag ordnede Troels. *“Jeg byggede ogsaa Hus til dem paa min Grund (altså på Vodroffmøllens store areal). De boede ved Siden af os, saa vi levede sammen, jeg som Fader til 13 Børn”*.

Det tredje problem var netop børnene og deres fremtid. Det var tilyneladende uudtømmeligt, hvad Troels kunne og ville ofre på dem af tid og omhu og kræfter.

Onkel Troels investerer i brorsønnen Jacob, den senere borgmester

“Af min Broder Theodors Børn var Jacob den, som der først skulde skaffes Stilling til. Han var dimitteret fra Schneekloths Skole og tog den store Præliminærexamen med Udmærkelse. Der var i denne Skole paa eengang alle mine og min Broders 13 Børn”.

“Vi havde ikke Raad til at lade Jacob studere. Da jeg selv tidlig kom i Stilling som Bager, kjendte jeg det nøie og vidste, at jeg lettest derved kunne skaffe ham frem, og en af mine Venner tog ham i Lære. Det var svært at overvinde de Fordomme og fine Fornemmelser, som lagde Hindringer for at gjøre ham til Bager; og især oprørtes jeg ved, at selv en af Lærerne i Skolen mente, at han ligesaa gjerne maatte blive Skraldemand. Ja, der var virkelig meget at overvinde; men siges skal det, at Jacob gjorde sin Pligt, skjønt det let kan forstaaes, at det var svært at bruge sin Ungdom som Bagerdreng Nat og Dag”.

Det var et skrækkeligt job i skrækkelig hede med en skrækkelig arbejdstid fra 8 aften til om formiddagen næste dag. Der var næsten ikke mulighed for samvær med familien, ingen venskaber blev knyttet, ingen ungdomsforlystelser forsødede det hårde liv. Men *“Jacob blev Svend og arbeidede som saadan, indtil han aftjente sin Værnepligt”*.

“Paa samme Tid blev den i Kjøbenhavn bedst beliggende Bagergaard (i Købmagergade) ledig ved en Bagers Fallit. Jeg købte Gaarden”. En ældre ven, som var bager, men egentlig havde tænkt sig at holde op, lod sig overtale til at rykke ind i bageriet, medbringe sine egne kunder og samle dem med de kunder, som fandtes på stedet. Jacob kunne nemlig ikke selv få næringsbrev som bager, førend han fyldte 24 år, og det var der 3 år til. *“Bageren gik ind på at beholde Jacob som Fuldmægtig (dvs. næstkommanderende) og efter 3 Aars Forløb flytte derfra uden Opsigelse”*.

Ved alt dette sikrede Onkel Troels ikke blot drengens fremtid, men også hans mors. For der blev disponeret klogt og langsigtet: *“Jeg lod Jacobs Moder faa Skjøde paa Eiendommen, saa hun var sikret, selv om jeg skulde falde bort”*.

Dette bageri i Købmagergade må ikke forvexles med det gamle bageri i Silkegade, som blev grundlagt af Jacobs farfar, og som Onkel Troels i mange år drev videre. Virksomheden i Købmagergade blev med tiden en stor virksomhed, en brødfabrik midt i byen, med adskillige hestetrukne vogne til at bringe produktionen ud til mange brødudsalg. Og chefen, Jacob Marstrand, blev mange år senere borgmester i København. Men dét var efter, at Onkel Troels var død; ham vender vi nu tilbage til.

Vodroffsmølle brænder. Marstrands bryggeri opstår

Ulykker haglede ned over Troels Marstrand gennem hele hans liv. Til dem hørte de ildebrande, han blev ramt af. Som vi har set, brændte allerede i 1849 bageriet i Silkegade samme nat som et andet bageri, han drev på Christianshavn. En dampmølle, han derefter anlagde i Nørregade brændte også. Så flyttede han uden for søerne til Vodroffsmølle, og den blev flere gange offer for mindre brande. Enden kom i 1865, da møllen med beboelseshuset brændte ned til grunden. Alt, alt, også inventar og møbler og hans og børnenes ejendele blev flammernes bytte. Troels var da 50 år.

Troels begyndte psykisk at blive en anden. Men inden nedturen tog overhånd, nåede han at træffe et par fornuftige dispositioner. For det første skulle mølleriet ombygges til at drives ved en dampmaskine. Og for det andet skulle der tilknyttes et lille nyt bryggeri. *“Jeg havde tidligere havt den Tanke, at Bryggeri egentlig var en meget bedre Forretning og mindre risikabel end Mølleriet”*. Han fik dog ikke anskaffet ordentlig drivkraft til de nye aktiviteter, han købte gammelt og udslidt maskineri. *“Af utidig Sparsommelighed lod jeg en gammel Dampmaskine reparere”*. Det gik ikke. *“Saa tog Venner sig af min Sager. Navnlig kan jeg aldrig glemmer, at Lund (den kommende svigersøn) traadte til saa uegennyttigt som vel muligt og paatog sig at drive Forretningen.”*

Jens Lund, som da var 48 år og 4 år senere blev gift med Troelses ældste datter Anna, fik dannet et Interessentskab, som Troels kun skulle deltage i med en trediedel. Der blev skaffet betydelig kapital ved at frasælge nogle byggegrunde, som havde fået eksplosiv høj pris nu, da København netop var ved at voxte uden for søerne. *“Nu begyndte Lund. En stor ny Dampmaskine blev strax anskaffet”*. Der gik kun et år eller to, så gav ikke alene mølleriet stort overskud, men også det nye bryggeri klarede sig fint i konkurrencen med de gamle bryggerier.

Efter nogle års forløb overtog Jens Lund hele virksomheden mod en rundhåndet godtgørelse til Troels. Vodroffsmølle var nu fortid for Troels.

Og det var godt, for han var nedbrudt og havde ingen kræfter. Men lad os se, hvordan han psykisk klarede selve det skæbnesvangre år 1865.

“Syg paa Legem og Sjæl”

“Min Ungdom med Tro og Haab var forbi. - Til at gennemføre alle disse Planer havde jeg tabt al Kraft. Den mest knugende Angst for, at jeg foruden Forsorgen for mine egne havde paataget mig hele min Broders Familie, pinte mig Dag og Nat. Ene, som jeg var med alle mine Sorger, blev jeg syg paa Legem og Sjæl”.

Strax efter branden rejste Troels i april 1865 efter råd fra slægt og venner til Tyskland for at finde et passende kurophold. *“Broder Wilhelm fulgte mig; og det var en tung Reise for ham; thi jeg var saa nedbrudt paa Sindet”*, fortæller han. Ja, maleren Wilhelm Marstrand fulgte i dampskib med Troels til Lübeck, hvor de boede et par dage på et godt hotel. Maleren har i to breve fra 1865 til sin hustru fortalt om rejsen²⁷: *“Troels har været meget nedstemt, du kan tro det er svært. Vi har spadseret omkring og været i et Par Kirker, og (jeg har) søgt at vække hans Deltagelse og Opmærksomhed, men han er saare lidt modtagelig og seer sløvt paa alle Ting”*.

“Efter at have givet Troels en kold Vandafgnidning og en Kop Camillethe, er han gaaet tilsengs, og jeg maa afvente Morgenens for at erfare, om han har sovet, og isaafald forsøge at reise videre. Jeg har da tænkt at gaae over Hildesheim til Coblenz, og saa prøve paa at slaae os til Ro dér, hvorfra Udflugter paa Rhinen og dens Omegn muligt kan interessere ham”.

Dén plan kom der ikke noget ud af. *“Han har Uvillie imod at gaa længere bort; han taler selv om en Vandkuranstalt ved Altona, som hedder Solabona. - Hans Sind var lige mørkt. - Da vovede jeg ikke at reise ud paa Moerskab og Adspredelse, og jeg foreslog ham at tage til dén Badeanstalt Solabona, hvorfra jeg skriver dette”*.

Vi, som nu læser dette halvandet hundrede år senere, skal huske, at dengang var lægekunsten præget af samtidens tro på, at man kunne blive

kureret ved at drikke vand, bade i særligt vand, gnide sig med vand osv. - alle slags vandkure.

“Det første Indtryk af denne Vandanstalt var meget lidet tiltalende. Det er et mindre Etablissement, som i 5 Aar har været daarligt drevet af en, som maatte opgive det, og efter hvem det er i en temmelig forfalden Tilstand. Imidlertid gjorde Lægen, en ældre Mand Hr. Grabau, et godt Indtryk; og efter at jeg havde skildret ham Situationen, erklærede han, at da det dog var Meningen, at han skulde gjøre en Vandkur, saa burde han gjøre den strax”. - -

Nogle dage senere skrev Maleren igen til Grethe: *“Tiden kryber langsomt hen. Troels har det endnu som før. Han er kuert og uden Følelse for, hvad der omgiver ham. - Han føler sig saa ulykkelig. - Men der er ikke andet at gjøre nu end at søge at faae Legemet istand”. Sygdommen var nemlig ikke alene psykisk; legemligt var maven og tarmregionen ganske i uorden.*

“Han begynder at finde sig tilrette i Curen. Jeg har idag talt alvorligt med ham derom, og han bør underkaste sig Kuren til Gavns, hvis han ikke vil bedrøve os. Betingelserne ere saa heldige som muligt. Her er fredeligt og friskt, og han er i gode Menneskers Varetægt, og Tiden (Maj måned) er gunstig hvad Aarstid og Temperatur betræffer. Doctoren mener, at et Par Maaneder vil være nødvendige, og siger, at saasart der er kommen Orden i Underlivsfunktionerne, er han vis paa at Modet vil vende tilbage.”

“Vi have her en rar Stue med Varme, og grønne Træer udenfor, levende Fuglequidder, Nattergale, Drosler, behagelige Spadseregange, og tavelige (dvs. beskedne) Folk om os. Vi have her to Værelser, et større og et mindre ved Siden af hinanden. Det store ligger jeg i, og det er vor Dagligstue. De have hver deres Indgang og ere meget venlige. Naar man vil ud, er Haven lige udenfor”.

Maleren mente efterhånden, at han selv ikke kunne være til mere nytte for Troels, - argumenterne var brugt op, samværet ved at blive kedeligt, der trængtes til nye kræfter, der kunne vende sindet i en anden retning.

“Han mener, han godt kunde blive her alene, men jeg har forestillet ham, at han deels

ikke kan undvære Selskab af virkelige Venner, og at hans Børn heller ikke vil kunne finde dem i, at han var alene. Jeg har talt med ham om Anne”, den ældste datter på atten år. “Jeg troer det vil være det bedste, at lade hende komme. Han har endnu ikke ytret sig derom og er bestandig bange for Bekostningerne. Er det ikke en mærkværdig Forandring i han Tænkemåde? Han som før kastede Penge ud en bloc (dvs. i Massevis) han taler nu om Bekostning - rigtignok maa man føie til: for sin egen Person. Thi paa den har han jo aldrig villet anvende noget”.

I Troelses egen version lyder det: *“Min Broder maatte reise tilbage, og Nanse og Ketti (den yngste datter) kom til mig istedet”.* Hvor i København børnene havde deres hjem uden deres far, veed vi ikke, men selvfølgelig var det den vidunderlige 35-årige Nanse (udt. Nangse), som på det tidspunkt styrede hjemmet på sin kloge og kærlige måde. Det ville umiddelbart have været sandsynligt, at hun forblev i hjemmet, men Troels må vel kunne huske, hvem det var, der tog ophold hos ham på kuranstalten. Maleren rejste hjem i bevidstheden om, at han havde udrettet, hvad han kunne.

“Efter min Sygdom vegeterede jeg nogle Aar, flyttede til Møen for at prøve Lyst til Landvæsen”, fortæller Troels om det videre forløb, “men det var mig umuligt at afvinde det Interesse”. Og Maleren kommenterede udviklingen således i et brev til sin søn Poul: “At Oncel Troels har det bedre, har jeg selv fundet, da han var her” i København. “Han bliver ikke ved Landejendommen paa Møen, men vender muligvis tilbage til sin gamle Forretning. Det er ham for smaat at passe den lille Eiendom, og det giver heller intet Udbytte. Naar han blot bliver rask, vil han vist nok vide at tage fat i en større Virksomhed”²⁸. Sådan og kun sådan forestillede Wilhelm sig helst sin bror, når sygdommen var overstået, men han tog fejl. I et følgende brev til Poul er han mere mismodig: “Oncel Troels er desværre ikke synderlig bedre - Gaardens Drift derovre har han opgivet - hvad han saa skal tage fat i, er uvist; og saalænge han ikke er raskere, er det neppe engang gjørligt, at han kan tage fat paa noget”²⁹.

Troels selv beretter: *“Efter nogen Tids Forløb kom jeg hjem igjen, - men jeg var ikke som tidligere; der maatte ske en Forandring, om ikke alt skulle gaa tilgrunde. Da var det atter Lund (den kommende svigersøn), som traadte til og med ungdommelig Kraft holdt det oppe. Jeg vilde have været ud af det Hele, men Lund vilde, at jeg skulde blive Medinteressent med en Trediedel”*. Sammen med en tredje velhavende mand dannede de et kompagniskab, som gik godt, men som allerede fortalt lod Troels sig købe ud af foretagendet. Troels gik aldrig mere ind i erhvervsarbejde. Han havde en stor formue at leve af.

Efter nedturen

“Fjorten fine Frøkener fra Fredsholm”

Jovist, Onkel Troels var en meget velhavende mand, og han valgte at forlade arbejdslivet og pensionere sig selv. Han kunne rigeligt leve af sine midler og besluttede at flytte væk fra København. Han købte i 1866 et lille landsted, *Fredsholm*, ved Kongevejen to km fra Helsingør. Gården bestod af et gammeldags hvidkalket stuehus med tegltag og stald, lade og svinehus, alle med stråtage og ligeledes hvidkalkede. For at få plads til de to børneflokke og de mange tilrejsende gæster lod Troels tilføje et stort rødstenshus i to etager og med skifertag, ikke ligefrem nogen skønhedsåbenbaring³⁰.

Dér styrede Nanse hans hjem; og dér tilbød han også husly til sin svigerinde: *“Bekymring for min afdøde Broders Familie, naar jeg var borte fra Byen, bragte mig til at tilbyde dem alle at flytte til mig paa Fredsholm”*. Det tilbud var nok ikke særlig velkomment, for flytningen ville betyde, at Tante Mathilde skulle se sin familie splittet. Hendes to ældste sønner var i arbejde eller i lære i hovedstaden og kunne derfor ikke flytte til Helsingør; den ældste skrev: *“Det kostede Mor megen Overvindelse at opgive sit eget Hjem, men hun havde intet Valg, da hun stod i en ubetalelig Taknemmelighedsgæld til sin Svoger”*³¹.

Det var pigebørnene, som dominerede de to børneflokke, for drengene var kommet i

lære og i arbejde andetsteds³². Fredsholm var bekendt for at vrimle af smukke unge pigebøn, deriblandt tilrejsende kusiner og veninder fra omegnen. Troels nød dette ungdommelige og livlige og leende pigeselskab. Da Mathildes ældste søn Jakob fejrede 25 års fødsesdag i København, sendte Onkel Troels ham sit berømte telegram: *“Fjorten fine Frøkener fra Fredsholm fejrer Fødselsdagsbarnets femogtyvende Festsdag”*³³.

Livet på Fredsholm vexlede med års-tidderne. Om sommeren var der mange besøgende, og Troels elskede især at samle slægtens unge. I 1869 lod han oven i købet foretage en tilbygning, så at han sammen med sine egne og Mathildes børn også kunne huse de vestindiske børn og deres forældre, som var på Danmarksbesøg, og Malerens børn, mens han var på sin sidste rejse til Italien sammen med venen P.C. Skovgaard. *“Til Sommerferien samles vi alle paa Fredsholm, om Gud vil maa vi jo føie til. Naar Din Fader reiser til Foraaret, har jeg isinde i hele Sommerferien at have Anna (der var hans egen datter og fungerede som Malerens husholderske) og Dine Sødskende her, og jeg bygger saaledes, at jeg faaer god Plads”*³⁴.

Derudover var han absolut ikke optaget af at skabe sig en omgangskreds. *“Jeg har endnu ikke fundet her nogen egentlig interesserende Omgang, og det maa komme lidt efter lidt. De sædvanlige landlige Recreationer, Kortspil el-*

ler Middagsselskaber, morer mig ikke, saa jeg er hjemme om Aftenen, hvor jeg da samler Familien og læser høit for dem. Desuagtet har vi mangen god Caffesladder”³⁵.

I vinterhalvåret savnede Troels trods alt bylivet og tog sig gerne et par ophold i hovedstaden, oftest boede han hos Wilhelm på Charlottenborg. “Nu imorgen, om Gud vil, reiser jeg for at tage mig en rigtig lang Ferie, omtrent paa 14 Dage; og jeg glæder mig til at være sammen med mine Brødre, som jo ældre vi blive desmere trænge til at holde sammen”³⁶. Otto var dengang på ophold i Danmark. Et par år senere lyder de samme toner: “Igaar kom jeg hjem igien. Jeg havde fundet alt vel i Byen og Din Fader i godt Houmeur ved sine store og storartede Foretagender (bl.a. maleriet på Universitetet om dets indvielse). Jeg holder saa meget af ham og forstaaer ham saa godt, saa jeg er glad for at være hos ham, og vi kommer godt ud af det med hinanden”³⁷.

Troels var også en ivrig brevsriver, for telefonen begyndte først at brede sig i de efterfølgende årtier. Der var livlig korrespondance mellem Maleren og ham, og han korresponderede også med den unge generation, specielt den afdøde bror Theodors søn Jacob og og Malerens søn Poul. Ofte var brevene lange og meget personlige. “Jeg skriver mange Breve og faaer mange Breve. Det hører til min bedste Beskæftigelse at udvexle Tanker med gode og forstandige Mennesker”³⁸.

Theodors enke, Mathilde, som på Onkel Troelses opfordring boede på Fredsholm med de fleste af sine børn fra 1868, flyttede efter godt 4 år tilbage til København, da Jacob, hendes ældste, var bleven selvstændig bager i Købmagergade og kunne sørge for sin mor og sine søskende. Og netop dét var den gode Onkel Troelses plan; det var derfor, at det havde været ham så magtpåliggende at få Jacob i gang og at investere i det store og dyre bageri.

Da Tante Mathilde således forlod Fredsholm med sine børn, rykkede der andre ind. Onkel Wilhelm døde i 1873, og de forældreløse børn flyttede fra Charlottenborg op til Fredsholm, indtil deres storebror, som var i USA, kunne vende hjem og tage sig af sine søskende.

Da dét skete, gjorde Onkel Troels regnskab og status, og det var han ked af: “Tante Mathilde med sine Børn, men ogsaa Onkel Wilhelms Børn vare flyttede til Kjøbenhavn. Mine egne Børn reiste jevnlig bort. Og Nanse var død hos os. Det blev for ensomt”. Da var Onkel Troels blevet 60 år.

Opholdet på Fredsholm varede kun 6 år. Men for Troels var det en lang glædens tid med solskin over tilværelsen og med et myldrende liv af slægtens unge, som han elskede. For dem stod Fredsholm i hele deres liv i en stråleglans: det var dengang, de levede som slægt sammen i en evighed. Tidsrummene i ethvert menneskes liv har ikke værdi efter, om de er kort eller lange, men efter deres intensitet og oplevelsesrigdom.

Rejseliv

“For at trøste mine Børn (for Tabet af Fredsholm) lovede jeg dem en Reise til Udlandet. - Saa reiste jeg med sex friske unge Mennesker over Køl langs Rhinen”³⁹. Han rejste faktisk med syv, nemlig med alle sine børn undtagen Anna, som var blevet gift, og desuden Ottos forlovede og hendes bror. Her skal ikke gives detaljer om denne pragtfulde rejse, som varede fra september 1874 til foråret 1875. “Var der kjønt paa Rhinen, saa var der bedre i Sveits, men allerbedst er dog Italien”. “Da Veiret var godt, dristede vi os til at seile til Neapel, en Tour, som gjøres i 3 Dage. Rimeligvis hjalp det, at en katolsk Bisp daglig bad til Madonna for os. Han var ansat ved det pavelige Hof, en behagelig Mand. Julie var han stærkt i Lag med at omvende til Katholicismen; han mente, at hun vilde afsværges Kjætteriet, naar hun fik set de katholske Herligheder”. Troels fik ført de unge Mennesker vidt omkring.

Den anden store rundrejse i Europa foretog han 1877-78 med tre af sine døtre. Anledningen var industriudstillingen i Paris, hvor man kunne se de mest utrolige tekniske vidundere, bl.a. “en Maskine, som fabrikerede 1000 Pund Is i Timen, og en Maskine, som ved Solens Varme stegte Høns. I Versailles var der en stor Fest, hvor man havde udstedt Kort til 15.000, men næppe

10.000 kunde faa Plads. Der blev en umaadelig Forstyrrelse og Ødelæggelse. Hele Garderobere blev kastede ud af Vinduerne". Troels besøgte med sine døtre alle store seværdigheder i Paris, rejste derefter rundt i Pyrenæernes bjergegne, og opholdt sig til sidst længe i forskellige af byerne ved Middelhavet.

"Jeg reiser meget", skrev Troels i sin alderdom, "og besøger Slægt og Venner, kjender snart hver Plet i mit eget Land, og bliver ved at reise i Udlandet".

En rejse til Sønderjylland førte ham til den afdøde bror Oswalds grav. "Jeg gjorde i 1883 en meget fornøielig Reise til Flensborg, tog derfra til Eckernførde for at se Stedet, hvor Skibet (med Oswald) hin ulykkelige April sprang i Luften. Paa Kirkegaarden fandt jeg min Broders Grav, vel vedligeholdt. Paa Flensborg Kirkegaard er der en stor Grav for de faldne danske Krigere. Den var smykket med danske Farver, men senere er dette forbudt".

Men Oswalds grav var ikke i Egernførde, selv om mindestenen for ham var og stadig er bevaret. Oswald ligger begravet på Assistens kirkegård i København, hvortil de jordiske rester blev overført i efteråret 1849 fra Egernførde⁴⁰. Det er utænkeligt at Troels ikke kendte brorens grav med den knækkede søjle på Assistens Kirkegård.

Mange gange gik rejserne til Norge, hvor "jeg besøgte min Faders Fødested Trondhjem, og fik dér en Del Oplysningerr om dén Slægt. Af den nærmeste Slægt paa den mandlige Side lever kun en Marstrand i Christianssund, men han har kun Døtre, som alle ere gifte, saa det synes som Navnet udgaaer", - dengang kunne en kvinde, som giftede sig, ikke bevare sit eget slægtsnavn. Faktisk lever slægtsnavnet i bedste velgående i Norge. Troelses far var ikke født i Trondhjem, men i Inset sogn næsten 100 km sydligere, hvor også Troelses farfar var født, så det er ikke så mærkeligt, at i Trondhjem kom han på vildspor i sin søgen.

Men hans interesse for slægtens historie var nu vakt. Det er baggrunden for den bog, han skrev i 75 års alderen, 4 år efter at han havde giftet sig med en søster til sin svigerinde Mathilde. "Min Hustru vandt snart alle mine Børns Agtelse og Kjærlighed, og vi leve nu paa femte Aar et lykkeligt Samliv".

Troelses bog

Da Troels ikke havde mulighed for at finde vej tilbage i Marstrand-slægten, er det ikke så mærkeligt, at bogen mere handler om hans mors slægt, Smith-slægten. Den giver et levende billede af Troelses morfar, som han selv var opkaldt efter, altså provsten i Holbæk, Troels Smith, ligeledes dennes far, der blev sindssyg som præst. Malende får vi skildret provstens børn, både Troelses morbror Daniel Smith og hans mostre, de ejendommelige Smith-døtre, som indgik interessante ægteskaber. En af dem var Troelses mor, og vi får et levende indtryk af hende.

Hendes mand, Nordmanden, får vi derimod af uforklarlige grunde kun en kort og ussel og forkert skildring af. Medens Troels udmærket husker sin mor, har han ingen erindring kunnet skrive om sin far, men har istedet afskrevet en række udvalgte steder fra sin morbror Daniels efterladte optegnelser, hvor han imidlertid begår fejl og skriver forkert af.

Det, som gør bogen så interessant, er Troelses livlige og fængslende fortælling om sit eget liv, sin familie, sine samvær med den næste generation, hans egne og brødrenes børn. Selv fik han ingen efterslægt af navnet Marstrand⁴¹.

"Den bog fik en dramatisk tilblivelse", skrev jeg i begyndelsen af dette kapitel. Hans første manuskript blev brændt, bogens 1. udgave vakte sådan en vrede, at han lod restpartiet tilintetgøre, og da efterslægten alligevel genoptrykte den, blev der slettet mange subjektive bemærkninger. Men det er netop det dybt personlige og subjektive, som sammen med den mundrette livlige fortællestil gør bogen så læseværdig.

Lad os slutte med et par af hans synspunkter om menneskene og livet. "Naar jeg tænker tilbage paa det lange Tidsrum, siden jeg som 14 Aars Dreng drog ud i Verden, er det en forbau-sende Mængde Mennesker af dem, jeg har været i Berøring med, som det er gaaet ilde i Verden". "Jeg har ved at tænke over mit meget bevægede Liv lært, at Forsynet har holdt sin Haand over mig, trods mine mange Feiltagelser, og erkjen-der, at Gud er Daarernes Formynder"⁴².

Da Troelses bog blev genudgivet i 1915,

skrev borgmester Jakob Marstrand bl.a. følgende i et lille efterskrift:

I sin kraftige Alder fulgte han ofte med Vovemod sine Indskydelser og lod Hjertet raade. Men da Ulykkerne i hans Alderdom atter brød

ind over ham, da sænkede Mismodets tunge Skyer sig atter over Onkel Troels, og kærlige og taknemlige Slægtninge formaaede ikke mere at sprede dem. Onkel Troels døde stille i sit Hjem 1889 og blev begravet i Forældrenes Gravsted.

Henvisninger og noter til kapitlet om den 4. søn, Troels Marstrand (1815-1889)

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

Dan.Sm.I "Optegnelser" af Daniel Smith (1782-1871), første Del, optrykt i Personal-historisk Tidsskrift, anden Række, I. Bind (1886) 161-216.

Dan.Sm.II Daniels Smiths "Optegnelser", anden Del (Slutning), optrykt smst., 2. Bind (1887) 1-45.

Tr.Ma.I "Slægten Marstrand" af Troels Marstrand (1815-1889). Hans egen udgave af bogen (Kjøbenhavn 1885).

Tr.Ma.II Den af borgmester Jacob Marstrand (1848-1935) m.fl. foranstaltede anden og korrigerede udgave (1915) af Troels Marstrand: Slægten Marstrand. Suppleret både med et brevtillæg, en slægtstavle og et navneregister.

FA Familiearkiv. Det er omtalt nærmere i begyndelsen af noterne efter kapitlet om den næstældste bror, maleren Wilhelm Marstrand. I arkivet findes en del breve fra Troels.

Tilb. Den selvbiografi, som borgmester Jacob Marstrand nåede at udgive, da han var 80 år gammel, under titelen "Et Tilbageblik" (Gyldendal 1928).

Thestrup Poul Thestrup: "Mark og skilling, kroner og øre" (Rigsarkivet 1991).

Fra barn til bagersvend

1 Hans egen ordlyd

I hele dettekapitel om Troels Marstrand bringes direkte citater fra hans bog, betegnet Tr.Ma.I, uden nogen henvisning ved noter til de præcise sidetal. For andre citaters vdkommende er der ved notehenvisninger gjort opmærksom på kilderne. Den, som vil finde de citerede steder i Tr.Ma.I, skal være klar over, at rækkefølgen dér ikke er ganske den samme som her i bogen, hvor den er mere strengt kronologisk. Jeg understreger, at mange af citaterne af pladshensyn er forkortede, men deres mening er overalt fastholdt.

2 Dramatisk tilblivelse

Den følgende beretning om, hvordan erindringsbogen blev til, er citeret fra bogens 2. udgave, betegnet Tr.Ma.II.

3 Førsteudgaven

Som det ses af citaterne fra bogen, er den benyttede *stavemåde* meget varierende og selvmodsigende. Der skrives Køge, ikke Kjøge, men derimod Kjøbenhavn. Undertiden læser man at køre, undertiden at kjøre. Der skrives om den gamle Gænge istf. Gjænge, men om en Gjæstgiver og om Stamgjæster. Verbet at se bliver i datid til jeg saae eller jeg saa. Alt i alt er stavemåden et inkonsekvent overgangsfænomen mellem 2 autoriserede stavemåder. Muligvis er årsagen bogtrykkerne.

4 Erindringsglimt før 1825

I hans bog er der 4 ganske korte konkrete erindringsglimt fra årene før 1825: en kæmpefest i Holbæk ved hans morfars præstebubilæum maj 1819; en julefest med et stort juletræ; to jødiske kvinder søgte tilflugt et par dage; liget af en kvinde, som havde kastet sig ud fra 2. sal.

5 Istapper fra tagstenene

Troels fortæller, at i kvistlejligheden "boede vi to yngste Sønner paa et Loftskammer, hvor Istapper hængte ned af Tagstenene", Tr.Ma.I 17 hhv. II 23. Så livagtigt skildrer Troels loftskammeret, som om han selv har sovet der sammen med lillebroren Theodor, og det har han måske også, når han om vinteren var hjemme til jul. Men han boede der ellers ikke, for både han selv og Frederik Eide rejste hjemmefra 1830, dvs. dét år, da hans mor flyttede op på kvisten Mange år senere, da han i 1839 begyndte sit arbejde som bager i sin fars gamle bageri i Silkegade, boede han oppe på kvisten med sin mor og sin faster, jfr. Tr.Ma.I 24 : "Nogle Aar efter, da jeg boede i Silkegade".

6 Onkel Foss

Lauritz Foss (1787-1875) var jurist, byfoged i Skælskør 1824-1837, senere byfoged og borgmester i Roskilde 1837-1857. Han er omtalt i Tr.Ma.I 21-27 hhv. II 26-28. Men af den oprindelige text er meget slettet i II.

7 Tante Rikke

Frederikke f. Smith (1792-1858) var lillesøster i en stor børneflokk, hvor Troelses mor derimod var storesøster. Hun blev iflg. J.C. Lengnich's "Stamtavle over Provst Troels Smiths Descendenter" (Kjøbenhavn 1840) gift med Lauritz Foss i 1816. Men i tillægget til Tr.Ma.II 132 sættes brylluppet til 1817; der er grund til at mene, at Marstrandslægtens store genealog Vilhelm Marstrand (1884-1955) har kontrolleret årstallet 1817.

8 Stundom lidt gnaven

Karakteristikken findes i Nordmandens bryllupsdigt til hende, se brevtillægget til Tr.Ma.II, 132.

9 Bange for satire og vid

Tr.Ma.I 145, men dele af ordlyden er slettet i Tr.Ma.II 105.

10 Peer og Gunder Harboe

Omtalen af brødrene i Tr.Ma.I 22-25 er for størstedelens vedkommende slettet i Tr.Ma.II. Citaterne fra Tr.Ma.I bringes her i *en ændret rækkefølge*, som retter sig efter fortællingen.

11 En mulkt (bøde) på 1 Sch.

Iflg. Tr.Ma.I 32 hhv. II 31 svarede 5 holstensk eSch. til 16 danske skilling, saa at 1 holstensk Sch. var lig med ca. 3 danske skilling.

Bagermester. Ægteskab

12 Caroline Carlsen

Caroline Carlsen var født 7/5 1812 i Kbh., Familien hørte til Frederikskirkens (nu Christianskirkens) Tyske Menighed på Christianshavn, gift 7/11 1845 med Troels Marstrand, død 21/10 1859 i København Trinitatis.

13 Troelses mor flyttede ind

Troels skriver i Tr.Ma.I 17 hhv. II 24, at hans mor flyttede hen til ham i 1839, men det er forkert. Troelses tidsfornemmelse har her, som ofte i hans erindringsbog, spillet hamet puds. Det er rigtigt, at i 1839 forlod den yngste af de 5 Marstrand-brødre sin mors hjem, men hun blev ikke alene, for hendes svigerinde Anne Marstrand boede sammen med hende. Det må have været efter svigerindens død i 1841, at hun er flyttet, formentlig netop dét år.

14 Nanse

Nanse Jensens fødselsår kender vi ikke. Tr.Ma.I 61 hhv.

II 50 oplyser, at hendes mor var Carolines veninde, men antagelig væsentlig ældre, så at Nanse formodentlig blev født omkring 1830. Hun døde 1870 på Fredsholm, jfr. Tr.Ma.I 76 hhv. II 58.

15 Hun får snart brev fra mig

Tr.Ma.II, brevsamlingen s. 159, brev af 31. maj 1866 til Troels fra malerbroren Wilhelm.

16 Hun gør god Fyldest

Smst. 161, brev af januar 1867 til Troels fra Wilhelm: *"Fru Lehmann sidder nu og plejer Grethe - - . De Kvinder lærer man at ære og agte i Nøden. Jomfru Jensen maa Du hilse saa venligst; hun gjør ogsaa god Fyldest i sit Livs Gjerning"*.

17 Børnene er dybt bedrøvede

Brev af 6. februar 1870 fra Maleren Wilhelm Marstrand til hans ældste søn Poul. FA.

Den rige møller udenfor Skt. Jørgens Sø

18 Røde tage og smukke tårne

Tilb. s. 37.

19 6 børn

Se slutnoten.

20 Henvendelse til kongen

Loven om næringsfrihed blev vedtaget af Rigsdagen, men grupper af håndværkere søgte at formå kong Frd.den 7. til ikke at underskrive den. Som modaktion indgav 1200 næringsdrivende en liberal "modadresse" til kongen i

decb. 1857. Tilb. 40.

21 Ussing

Johan Louis Ussing (1820-1905) var filolog, professor i græsk og latin, historiker, arkæolog, forfatter til talrige bøger om den klassiske oldtid. I en kortere årrække var han folketingsmedlem og borgerrepræsentant.

22 Brix

Christian Carl Brix (1820-1908) var en af århundredets ledende nationalliberale politikere, i flere årtier både borgerrepræsentant og folketingsmedlem. Han ledede Efterslægtsselskabets Skole, som under ham voksede i elevtal og anseelse.

Begge de to nævnte politikere udmærkede sig ved deres smukke veltalenhed. De var fængslende og livlige både som debattører og foredragsholdere.

23 Ud på det store havs dyb

Ottos brev af 30. apr.1856 til Malerens hustru Grethe. FA.

24 Dét beder jeg Troels besørge

Do. af 29. juni 1856. FA.

25 Overlod bolig

Tr.Ma.I 63 hhv. II 50-51. Troels henlægger fejlagtigt besøget til 1855 i stedet for 1856. Fejlen gentages i Tr.Ma.I 125 hhv. II 93. Brevene beviser, at året var 1856.

26 Har afsendt billeder

Wilhelms brev af 28. marts 1848 fra Rom til Troels. Etatsraad Michael Raffenberg: Wilhelm Marstrand, Breve og Uddrag af Breve (København 1880), s. 64.

27 2 breve fra maleren Wilhelm

Malerens 1. brev til hustruen Grethe fra rejsen med broren Troels er dateret Lübeck 29. april og 1. maj 1865. Det andet brev er dateret Lübeck fredag den 4. maj 1865, men fredag var faktisk den 5. maj.

28 Tage fat i en større virks.

Brev af 24. august 1867 fra Maleren til hans søn Poul. FA.

29 Neppe tage fat på noget

Do. af 25. oktober 1867. FA.

30 Fredsholm

Denne skildring af Fredsholm og livet dér er hentet fra den lille selvbiografi, som Mathildes yngste søn Tobias forfattede i 1929 og håndskrev i nogle få (vistnok tre) eksemplarer, hvoraf her er citeret der exemplar, der p.t. er hos Erik Marstrand (f. 1929).

Efter nedturen

31 Ubetalelig takneml.gæld

Tilb. 54.

32 Sønnerne var andetsteds

Troelses søn Otto, opkaldt efter den vestindiske farbror, var "i Kjøbmandslære i Jylland" (Tr.Ma.I 80 hhv. II 62); Mathildes ældste søn Jakob arbejdede som bagersvend, og hans yngre bror Troels var i lære som isenkræmmer, hvilket endte med grundlæggelsen af Glud & Marstrand.

33 Fjorten fine frøkener

Telegrammet er omtalt i en udførlig artikel, skrevet af Annette Aagaard, en datterdatter af Malerens yngste datter Christy, gift Schou. Artiklen er kun kommet familien og bogens forfatter i hænde i en fotokopi, så det pågældende tidsskrifts navn såvel som artiklens dato kan ikke for nærværende oplyses.

34 Jeg får god plads

Brev af 8 febr. 1869 fra Troels til Malerens søn Poul. FA.

35 Højtlæsning, Caffesladder

Brev af 7. jan. 1869 fra Troels til Maleren. FA.

36 Trænge til at holde sammen

Brev af 20. jan. 1869. fra Troels til Malerens søn Poul. FA.

37 Vi kommer godt ud af det

Do. af 22. marts 1870. FA.

38 Udvekle Tanker

Ovennævnte brev af 7. jan. 1869 til Maleren.

39 Med 6 unge mennesker

I sammenhængen Tr.Ma.I 93 hhv. II 72 nævnes som rejsedeltagere kun sønnen Otto og den yngste datter Ketty samt Ottos forlovede og dennes bror. Men senere i teksten Tr.Ma.I 100 hhv. II 77 nævnes døtrene Petra, Julie og Christine.

40 Oswald Marstrands grav.

Tr.Ma.I 115 hhv. II 86.

Thorkel Bjerre: Eckernførde (København 1940), s 84, anfører følgende: "Kptln. Marstrands Grav findes nu paa Assistents Kirkegaard (F. 931); baade hans og Kptln. Kriegers Lig (nu Holmens Kirkegaard) var opr. begravet i Eckernførde, men blev samme Efteraar overført til København", dvs. efteråret 1849.

41 Ingen Marstrand-efterslæggt

Se slutnoten.

42 Gud er dårernes formynder

Tr.Ma.I 114, slettet af udgiverne til 2.-udgaven.

Slutnote

Troels fik i sit Ægteskab med Caroline Jensen 8 børn, hvoraf 2 døde som spæde. I sit andet ægteskab fik han ikke børn. De 6 børn, en søn og 5 døtre, som han efterlod sig ved sin død, var følgende:

1) **Anna** Marstrand, (1846-1924 Kbh. Immanuel), gift 1869 med Jens **Lund** (1827-1894). som blev medejer af Vodroffsmølle og Marstrands bryggeri, ejer af Smidstrupgård i Hørsholmsogn.

2) **Petra** Ottilia Marstrand (1847-1927 Vallekilde valgmenighed), g. 1880 Frederiksberg med Povl **Sams**, ejer af Svendsbjerg gård ved Vallekilde.

3) **Otto** (d.y.) Marstrand (1848-1911 Frederiksberg). Gift 1876 (Frue Kbh.) med Dorothea Lund, som var en datter fra hans ovennævnte svoger Jens Lunds 1. ægteskab med Karen Marie Leistsen. Otto (d.y.) har **ingen Marstrand-efterslæggt**. Hans to sønner, Troels og Jens, havde ingen børn; hans døtre giftede sig til andre navne. Rejste 1891 til Vancouver og drev dér et bryggeri, indtil 1906, da han vendte hjem og bosatte sig i Danmark. Han forveksles ofte med sin vestindiske farbror Otto, som var den ældste af de 5 brødre i det foregående slægtled. I Tr.Ma.II er der i brevtillægget gengivet mange breve til og fra Otto Marstrand; ingen af disse er fra den ældste af "de 5 Marstrand-brødre"; de vedrører alle den yngre Otto og er fra den periode, da han levede og virkede i Canada.

4) **Julie** Marstrand (1850-1881 i Vallekilde).

Ikke at forveksle med kusinen af samme navn datter af hendes farbror, maleren Wilhelm Marstrand. Gift 1876 med Ernst **Trier** (1837-1893), den kendte grundlægger af Vallekilde Højskole. Hørte til folkehøjskolernes pionerer og øvede stor indflydelse på sine elever og på sin samtid. Omtalt mange steder i Tr.Ma.I og II.

5) **Christine** Marstrand (1851-1927 Askov).

Gift 1882 med Poul **la Cour** (1846-1908), en kendt person i datidens Danmark. Hen kombinerede sin videnskabelige aktivitet som fysiker med rollen som højskolelærer på Askov Højskole, hvor han som åndpersonlighed øvede stor indflydelse i takt med sine mange statsunderstøttede fysiske forsøg, hvoraf en del beroede på hans berømte vindmølle. Nævnt mange steder i Tr.Ma.I og II.

6) Cathrine Mathilde Marstrand, kaldet **Ketty** (1858-1940 Bispebjerg krem.). Gift 1884 m. Christian **Zacho** (1843-1913). kunstmaler, titulær prof.

Troels Marstrand har ingen efterkommere, som bærer slægtnavnet Marstrand. Troels Marstrands sidstnævnte tre svigersønner er alle omtalt i Dansk Biografisk Leksikon.

LILLEBROREN THEODOR MED DEN STORE EFTERSLÆGT

Theodor, drengeflokkens lillebror	285
Theodor fangede rejer	
Byen var en pestbule	
“Naturligvis er jeg ængstelig for hans examen”	
4 år i udlandet, hjem til et baggårdsværksted	288
Den lange udenlandsrejse	
“Jeg har mange gange måttet tage til takke med et stråleje”	
Theodor etablerer et produktionsværksted i en baggård	
Theodor Marstrands hustru, Mathilde f. Tjaden	291
Mathildes far drog som ung fra Frisland til Danmark	
Mathildes barndomserindringer	
Daniel Smiths datter fortæller om Mathilde	
Theodors bryllup med Mathilde	
Theodor Marstrand slår sig ned i en baggård	295
Værksted og bolig i samme baggårdsejendom	
Theodor starter egen produktion	
Theodor besøger verdensudstillinger i London og Paris	

Theodor Marstrand opretter fabrik på åben mark	297
Det vilde vesten	
Theodor Marstrand som respekteret industrimand	
Theodor Marstrands pludselige død	
Mathilde som enke	301
Mathilde får hjælp fra Marstrand-brødre	
Mathilde på Vodroffsmølle og Fredsholm	
Istedgade og Tømmergade	
Barske familieforhold	304
En psykisk syg svigerdatter	
Forhexelse	
“Kulden er min Rædsel”	
Henvisninger og noter	306
Appendix. Sagde man farbror eller onkel?	310

Theodor, drengflokkens lillebror

Theodor blev født i 1817 som den femte og sidste af brødrene i Marstrand-hjemmet i Silkegade¹. Den bedste kilde til viden om deres liv som drenge er kusinen Wilhelmine², som vi flere gange er stødt på i de tidligere kapitler, og som vi heller ikke kommer uden om her. Ganske vist opholdt hun sig kun 4-5 måneder i København i 1825, men ingen anden har som hun efterladt os en masse livlige indtryk af, hvad drengene lavede i deres fritid. Hun opholdt sig i København for at gå på en syskole, boede ganske nær ved Silkegade, havde sin gang i Marstrand-hjemmet næsten hver eneste dag og færdedes med sine fætre i hovedstaden og dens omegn. I hendes dagbog optræder den 8-årige Theodor ganske vist mest som en bifigur, fordi de ældste af de fem Marstrand-brødre, hendes jævnaldrende 14-15-årige fætre Otto og Wilhelm, naturligt nok interesserer hende mest.

Theodor fangede rejer

Men *Theodor* er nævnt ved navn i adskillige sammenhænge, og vi kan af dagbogen få et indtryk af de oplevelser og fornøjelser, han havde som københavnerdreng i datiden, *både i byen og dens omegn*. Theodor var blandt deltagerne i en familieskovtur³ til Charlottenlund, legede derude ved stranden og i skoven, spiste sukkerbrød til theen osv.; alle gik til fods hele vejen frem og tilbage; det var ganske almindeligt i de tider, hvor menneskene brugte deres egen krop til at transportere sig selv og deres ting. Han deltog også i en sejltur på Øresund⁴; det blæste op så stærkt, at familiens damer foretrak at gå til fods hjem i stedet for at sejle; men Theodor var med på skibet begge veje, fangede rejer, så en sælhund, oplevede at sejle tæt på dampskibet

- det eneste, som fandtes i vore farvande; det var en hjuldamper, som var rutebåd og postbåd mellem København og Kiel. Han var også med, da nogle af børnene skulle på en rotur i en båd fra Langebro⁵, og han var blandt dem, der til fods begav sig ud for at se Amager, som var ukendt land for dem⁶.

Han har også haft mange *fornøjelser i hjemmet* sammen med sine brødre. Han var selvfølgelig med, når drengene legede kispus, dvs. gemmeleg, såvel som tampelege og tagfat i huset⁷ - ikke mindst, når de voxne var ude. Han er også nævnt, når de legede rollelege; kusinen kalder det, at de spillede Comoedie; som en af "de små" måtte han nøjes med underordnede roller: "De smaa Drengere vare Ottos og Wilhelms Tjenere"⁸. Men i andre tilfælde, når både drengenes mor og fasteren, som boede hos dem, var gået i seng ved 21-tiden, medens deres far som regel sad "i sit kammer", ville kusinen og hendes jævnaldrende 14-15-årige fætre gerne være fri for de små, og så blev de håndfast sendt i seng: "*Troels og Theodor klædte jeg af, og derpaa sad jeg mig ind hos Otto og Wilhelm*"⁹. Dengang var Theodor kun 8 år.

Broren Troels fortæller i sin slægtbog næsten ingenting om drengene, men han har en enkelt sjov historie¹⁰, og i den er Theodor nævnt. Theodor havde begivet sig ud gennem Nørreport sammen med Troels og dennes nære og jævnaldrende ven Eide, som var plejebarn i Marstrandfamilien i fem år fra 1825 til 1830. Begivenheden må derfor have fundet sted, da Theodor var mellem 8 og 13 år gammel. "*Blandt gale Drengestreger var en saa uheldig, at da vi paa Nørrefælled havde anlagt en Krudtmine, og den ikke hurtigt nok vilde tændes, saa pirrede vi ved den, til den sprang lige i Ansigtet paa Theodor og mig. Eide slap fri; han havde som klog General holdt sig tilbage. Der gives Varsler, som man bør agte paa; og her var der*

det mærkelige, at Faders gamle Søster en halv Time før var paa Blegdammen, et Sted, hvor hun ellers aldrig kom; og da hun saae os ved den farlige Forretning og uden Tilladelse til at være dér, formanede hun os forgjæves til at gaa hjem med. Vil man ikke høre, saa maa man føle, og det havde slemme Følger, idet navnlig Theodor i lang Tid var blind". Denne historie er iøvrigt det eneste sted i Troelses slægtbog, hvor fasteren bliver omtalt, for hun er overhovedet ikke nævnt i omtalen af barndomshjemmet, så at man får det indtryk, at hun boede i en stiftelse ligesom de andre ugifte tanter. Men hun boede i Theodors forældres hjem, og han følte sig knyttet til hende, som vi skal se af nogle citater fra hans breve i det følgende.

Byen var en pestbule

Der var meget for Theodor at opleve i dén bydel, som den første Marstrand-familie boede i, dvs. kvarteret omkring Købmagergade fra Højbro Plads til Rundetårn. Her var der et myldrende folkeliv¹¹, som vi i vore dage knap nok kan forestille os. Et rask slagsmål fik folk til vinduerne og samlede stort opløb, indtil vægterne greb ind og kom med stigen, som de bandt en drukken mand eller et grovkæftet fruentimmer fast på og transporterede væk. Købmagergade med dens mange sidegader udgjorde et tæt befolket kvarter, så derfor var her altid et skrålende kor af gadesælgere; de skiftende årstider afspejlede sig i, hvem der deltog i koret: hornfiskemanden med sin trækvogn; sildemanden med sine højlydte råb: "Sild, sild! Sild er godt!"; rejemanden med sit store net og med lange vadestøvler på benene; konen, som kom med agurker om sommeren og med grønkål om vinteren; hummerkonen, hvis røst indvarslede hundedagene fra slutningen af juli; ålestangeren, som drævende råbte å-ål, å-ål; sandmanden, som solgte gulvsand fra sin store trækvogn; børstemanden, der kom med gulvskrubber, karskrubber og birkeris; tørvebonden, som leverede tørv i de små sække eller spande, som drengene kom med, og som havde stor færdighed i at give en tørv for

lidt, men hvis det opdagedes lød råbet fra det omgivende kor af unger: Han snyder! han snyder! I vrimmelen blandede sig madammer på indkøb, tjenestepiger på vej til og fra torvet på Højbro Plads eller fisketorvet ved Gammel Strand, betjentene med de tykke spanskrørsstave, som sad løst i hånden, for ikke at tale om gadernes drenge, som benyttede sig af enhver lejlighed til at drille folk og lave spilopper. Hertil kom Københavns faste inventar af forunderlige originaler: Fløjtekarl, Peter Rundetårn og Tyrolerferdinand. Særlig spænding opstod, når der blev råbt alarm af brandvagten, som sad oppe i det afkortede Nikolaj kirketårn, hvis spir var brændt ned; så kom brandfolkene løbende med sprøjten henne fra Nikolaj Vagt, og de blev ledsaget af betjentenes øredøvende fløjtepipen og af alle raske drenge i kvarteret under vældig opsang: Julia, Julia, hopsasa!

Disse oplevelser delte Theodor naturligvis med hele brøreflokken, og jeg kunne lige så godt have fortalt derom i kapitlerne om de andre brødre, men nu sker det altså her i kapitlet om den yngste af de fem.

Theodors ældste søn Jacob, den senere borgmester, har til gengæld givet os en skildring af nogle af de værste skyggesider ved livet i hovedstaden på hans forældres tid¹²: København var endnu på den tid en ganske middelalderlig by omgivet af grave og volde med porte, som blev holdt lukkede om natten. Mange forlod deres hjem, når "natmændene" nogle gange om året kom for at tømme de dybe gruber under "retiraderne", som fandtes i små trækure i alle baggårde. Indholdet blev øst op i åbne vogne, og stanken var kvælende. I de dybe rendestene flød der til stadighed ikke bare uhumskheder fra husene, men stærkt stinkende spildevand fra fx hestestalde, pissoirer, garverier og fra brændevinsbrænderne, som holdt køer. Luften var forpestet. I stærke regnskyl flød rendestene over og fyldte mange kældre med deres skidne strøm og stank. Regnskylleene bortførte ofte "rendestensbrætterne", som lå foran indgangen eller indkørslen til ethvert hus, for at man fra den brolagte kørebane kunne komme tørskoet over den uhumske rendesten; så måtte husejerne gå på jagt efter, hvor de var sejlet hen, og gadedrengene sørgede for at gøre eftersøgningen

vanskelig. Rent vand til husbrug var en tvivlsom sag. Der blev ledet vand gennem ældgamle trærender fra omegnens søer uden for voldene ind til byens brønde, og det indeholdt alle slags kryb. Brønde fandtes spredt om i byen; i Købmagergade var der en tæt ved postgården, en anden var på Amagertorv, en tredje i Pilestræde. Fra brøndene måtte vandet hentes i spande og bringes op i husene, så der blev sparet på det - og på renligheden. Byen var en pestbule. Så sent som i 1853 døde 5000 mennesker, dvs. omkring en tiendedel af hovedstadens indbyggere af kolera.

“Naturligvis er jeg ængstelig for hans Examen”

Theodor gik i Efterslægtsselskabets Skole ligesom brødrene. Men i modsætning til dem blev han ikke konfirmeret i København; han kom i huset 1831-32 hos sin morbror, Wilhelmines far, Daniel Smith, som var provst i Horslunde på Lolland, for at blive konfirmeret dér¹³. Det var ikke ualmindeligt, at halvstore børn blev sendt til en præstegård ude i landet, gerne hos en slægtning, for at blive isolerede fra bylivet og få lejlighed til fordybelse under konfirmationsforberedelsen, som dengang ansås for et meget betydningsfuldt led i deres opdragelse og udvikling. (Vi møder fænomenet også i næste generation, hvor Theodors bror Troels sender nogle af sine børn hjemmefra for at blive forberedt til konfirmation hos Daniels søn, fætterten Troels Smith, som var præst på Fyn¹⁴). Men drengene fra Marstrand-hjemmet i Silkegade var hidtil blevet konfirmeret i København; at Theodor i 1831 blev sendt til Horslunde modsat alle sine brødre, kan også

skyldes, at hans far var død, at det store hjem blev opløst, og at der var usikkerhed om, hvor hans mor skulle bo.

For i slutningen af 1829 efter dødsfaldet flyttede familien op til en mindre lejlighed på 1. sal. De tre ældste sønner rykkede ud af hjemmet, og allerede det følgende år flyttede også Troels og plejesønnen Eide hjemmefra; de to var nære venner og jævnaldrende og blev konfirmeret sammen¹⁵ i foråret 1830, og de rejste begge fra København samme år¹⁶. *Familien var nu reduceret til tre personer*: drengenes mor, deres faster og lillebroren Theodor. For at få mest mulig lejeindtægt, flyttede de tre senere op “på kvisten”¹⁷. Det var en meget beskedent bolig, antagelig kun med to stuer, hvoraf den ene var opholdsstue, medens de to ældre damer sov i den anden. Theodor måtte sove ude på loftet, “hvor Istapper hængte ned fra Tagstenene”¹⁸; dét skildrer Troels så malende, at man skulle tro, at han selv har boet der, og det har han måske også gjort, når han var hjemme i julen.

Da Theodor i 1832 vendte hjem efter at være blevet konfirmeret på Lolland, var han i smedelære¹⁹ i tre år, og derefter kom han ind på den nye polytekniske læreanstalt (begyndelsen til det nuværende: Danmarks Tekniske Universitet), som den berømte fysiker H.C. Ørsted netop havde fået oprettet. I 1837 blev han polyteknisk examinand²⁰, dvs. at han bestod en forprøve, som imidlertid var vanskelig, så at hans mor, Petra, var meget nervøs for, om han kunne bestå: “Naturligvis er jeg ængstelig for hans Fremgang til Examen”²¹, skrev hun til Theodors bror Oswald et år forinden, og hun spurgte ham: “Troer Du det ei nødvendigt, at man i Mathematik eller andre Dele tog Hjælp til sidst? og af hvem?” Theodor klarede sig imidlertid, og efter yderligere to år blev han cand.polyt.²² som fabriksingeniør, da han var 22 år gammel.

Et år havde han ansættelse "på" Frederiksværk, hvor hans norske far i sin tid havde arbejdet. Ligesom på hans fars tid var Frederiksværk på Theodors tid endnu ikke en by, men et stort kongeligt "værk", dvs. et statsligt industrikomplex med forskellige fabrikker: jernstøberi, kanonfabrik, klædefabrik, savværk og forskellige specialværksteder. Theodor fik stilling på sabelværkstedet²³, og derved blev han sporet ind på dét, som i mange år blev hans specielle interesseområde, nemlig fabrikation af skærende instrumenter, knive, plovskær osv.

4 år i udlandet, hjem til et baggårdsværksted

Den lange udenlandsrejse

Dette interesseområde ville han rejse til udlandet for at studere nærmere. Han søgte et rejsestipendium²⁴, og selveste H.C. Ørsted støttede hans ansøgning med en anbefalings-skrivelse: "*Herved bevidner jeg med Fornøjelse, at polyteknisk Candidat Hr. Teodor Marstrand ikke er bleven staaende ved dén Kundskabsgrad, han havde erhvervet sig til Examen, men siden har stræbt videre, og fornemmelig søgt at udvide og forøge sin praktiske Dygtighed*"²⁵.

Han må åbenbart have fået rejsestipendiet, for han drog han af sted, formentlig sidst i 1840; men stipendiet var beskedent, og han led ofte nød og måtte skrive om hjælp i form af lån fra broren Troels. Først rejste han naturligvis til den tyske by *Solingen*²⁶, som gennem århundreder var Europas førende by for fremstilling af knive, og "*hvor han arbejdede i Værktøj- og Knivfabrikken nogle Aar*".

Af et brev²⁷, han skrev i juli 1841 i Solingen, kan vi se, at det er hans bror Troels, som for ham ligesom for hele familien er den utrættelige og trofaste hjælper, som altid træder til, når han behøver undsætning. I brevet taler Theodor om, at Troels skal "*besørge Penge fra Generaltoldkammeret til mig*". Hans hilsener

går til hans mor og fasteren: "*Jeg haaber om faa Dage at skrive Moder et Brev, der for hende vil være interessantere. - Tante Marstrand maa du hilse mange Gange fra mig*". Som tidligere omtalt nævner Troels i sin slægtbog mærkværdigvis ikke fasteren som et familiemedlem i drengenes barndomshjem; det er, som om hun er luft for ham. Men for Theodor er hun en vigtig person, som han nævner i sine breve, når han sender hilsener hjem.

Brødrene betyder usigelig meget for ham; brevet slutter med disse selvsikre ord: "*Jeg bytter ikke mit Navn, mine Brødre, med nogen anden i Verden*". Og i et brev en måned senere²⁸ slutter han med at skrive, at han "*er stolt af at høre til den Marstrandske Familie*".

"Jeg har mange gange måttet tage til takke med et stråleje"

"*Jeg forlader nu de herværende Egne*", skriver han i det sidstnævnte brev, "*og jeg forlader derved mangan en Ven, maaske for bestandig, - det er langtfra behageligt at sige Farvel. Til Østrig har jeg ingen Anbefalelsesbreve, jeg maa søge at*

faae dem. Gud give, jeg i Vinter kan komme til at see mig saaledes om i Fabrikerne dér, som det har været mig tilladt her!". Så rejste han til Østrig; senere til Berlin og Paris²⁹. Overalt besøgte han maskinværksteder og værktøjsfabrikker, og han fik også ansættelse på nogle af fabrikkerne for at uddanne sig.

Han tjente meget lidt og var til tider ludfattig. Men han erhvervede sig en kapital af viden og indsigt, en rigdom af ideer og inspirationer. Den kapital og den rigdom skulle med årene kunne give ham mangefold udbytte, - tænkte han. Så måtte han til gengæld foreløbig lide under konstant pengemangel under sit udlandsophold. Følgende citater er fra et brev, som han i begyndelsen af 1842 sendte til sin bror Troels³⁰: *"Jeg ønsker 100 Rigsbankdaler sendt ligesom de 100 forrige Aar. - - Du, min kære Broder, vil vist nok ogsaa hjælpe til, saa jeg kan faa de Penge laant og sendt saa snart som muligt"*. Ellers ville han være *"i hjælpeløs Forlegenhed"* skriver han. Derefter fortæller han om klimabetingelserne og sit hårde liv: *"I Dag er det rigtig koldt, en klingende Frost viser mine Vinduesruder. Allerede for 2 Maaneder siden har jeg paa mine Vandringer i de steiermarkske Bjerge³¹ gaaet i Sne og frosset dygtigt; en Vandringsmand bliver imidlertid snart varm. I disse vilde romantiske Bjergegne har jeg ofte tilbagelagt flere Mile uden at se andre levende Væsener end en forfrossen, halvt gaaende, halvt krybende Haandværkssvend. Ofte tænker jeg paa hines frygtelige Existens; surt slide de dem gennem Livet og Sneen; med Betlen og Gavtyvestreger tilfredsstiller de Livets Fornødenheder kun halvt, kommer hverken Sommer eller Vinter i en Seng, men altid paa det usleste Straaleje, som Værten med Grovheder bereder dem; jeg har ogsaa mange Gange maattet tage til Takke med Straaleje. Jeg har været i Egne, hvor Menneskene mere lignede Dyr end Mennesker, de kendte ikke engang en Seng af Navn. Slige Ture er ofte højst triste. - Julen var ikke videre morsom, idet mine Fødder saavel Juleaften som begge Juledagene hver Dag tilbagelagde over 5 Mil"*. Længdebegrebet en mil varierede lidt fra land til land i Europa, men de fleste steder på kontinentet var en mil omkring 7-8 km.

Naturligvis gik Theodors tanker stadig ofte hjemad til familien. I brevet sendte han med navns nævnelse hilsener til Wilhelm, som få måneder forinden var kommet hjem via Paris fra sit første ophold i Rom, til Otto, som var i Vestindien, til Oswald, som om vinteren var lærer på søkadetakademiet, men om sommeren var på farten med kadetskibet, og til fasteren, som boede sammen med hans mor og ham selv i den lille kvistlejlighed, idet han tilføjede: *"Den 3. december drak jeg Tante Marstrands Skaal i et Glas Wienerøl"*, - det var hendes fødselsdag. Til sin mor sendte han ingen hilsen i det brev, for hende havde han skrevet et brev til dagen før.

Tankerne gik også til familiens bedrift, bageriet, som Troels i 1839 havde overtaget i miserabel stand efter den sidste forpagter, men som han i løbet af to år havde fået genrejst nogenlunde fra at være *"et i højeste Grad forfaldent Bageri"*³², fordi forpagteren havde snydt familien. Det er på den baggrund, at Theodor i sit brev spørger: *"Hvorledes gaar det med Bageriet, og hvorledes gik det med Julekagerne? Jeg var paa Vandring i Juledagene, og jeg kan ikke noksom sige dig, hvor mine Tænder løb i Vand efter Kager, som du bager!"*

Theodor etablerer et produktionsværksted i en baggård

Da han efter fire års udenlandsrejse var vendt hjem til Danmark i 1844, bragte han med sig et væld af ny viden og nye ideer, men også en gæld til nogle af brødrene, og den ville han først sørge for at betale tilbage, førend han kunne begynde på det, som var hans hensigt.

Derfor søgte han et arbejde, hvor han kunne udnytte sine nyerhvervede kvalifikationer, og ifølge Troels Marstrands slægtbog *"forenede han sig med den udmærkede kirurgiske Instrumentmager Camillus Nyrop"*. Ordlyden er ændret i slægtbogens reviderede 2.-udgave, som borgmester Jacob Marstrand fik trykt i 1915; deri lader han skrive om sin far Theodor, at han *"gik i Kompagni med den udmærkede -*

- *Nyrop*". Borgmesteren gentager i 1928 i sine erindringer³³, at faderen gik i kompagni.

Historien lyder usandsynlig; der foreligger ikke noget om, at Nyrop havde ønske om at opgive at være eneindehaver af dén forretning, som han selv havde opbygget; og den hjemvendte Theodor havde ikke kapital til at indgå kompagniskab, han havde tværtimod en gæld, han skulle tilbagebetale til et par af sine brødre. Så sagen er nok den enkle, at Theodor har henvendt sig til Nyrop for at få et kvalificeret arbejde, hvor han kunne udnytte sine evner, og at Nyrop har ansat ham som medarbejder; det var i 1845³⁴ og varede i 6 år.

Alt tyder på, at de to havde et godt forhold til hinanden; men produktionen af kirurgiske instrumenter var trods alt så lille, at Nyrop ikke i længden havde råd til at aflønne en højt kvalificeret medarbejder som Theodor. "*Samarbejdet med Nyrop varede kun kort. Forretningen var ikke stor nok til at ernære to Familier*", konstaterede broren Troels, og sønnen Jacob gav ekko i sin bog: "*Forretningen kunne ikke ernære to Familier*". Så Theodor blev altså afskediget, det var i 1851.

Theodor ville nu begynde at fabrikere værktøj³⁵ til brug i landbruget og havde derfor behov for lånekapital til inventar, maskiner osv.

for at kunne starte produktionen. Han kunne godt være bekendt at bede broren Troels om et nyt lån, for han havde sikkert fået tilbagebetalt sin gamle gæld, så at der nu var rent bord.

Troels fortæller, at han lånte ham 1.600 rigdaler³⁶. Vi kan sammenligne med, at en ufaglært byarbejder gennemsnitligt havde en dagløn på en halv rigsdaler og dermed tjente omkring 150 rigsdaler årligt; lånet svarede altså til, hvad 10 arbejderfamilier kunne leve af i et år. Ikke nogen ubetydelig hjælp fra Troels!

Theodor lejede de billigst mulige lokaler i *en baggård i Store Kongensgade*, og dér installerede han sit værksted med de nødvendige maskiner osv. I den samme baggårdsejendom lejede han desuden en lejlighed³⁷, hvor han kunne bo med sin familie; for han havde nemlig giftet sig med sin *Mathilde*.

Mathildes far var friser. Han hed *Tobias Tjaden* og var født 1787 i den lille by Norden³⁸ i landsdelen Østfrisland, som var et selvstændigt fyrstedømme inden for det tyske rige på grænsen til Holland. Indbyggerne opfattede ikke sig selv som tyskere, men som frisere, var af samme sprog og kultur som deres naboer i den hollandske landsdel Frisland.

Theodor Marstrands hustru, Mathilde f. Tjaden (1822-1900)

Mathildes far drog som ung fra Frisland til Danmark

Tobias Tjaden havde netop fået svendebrev som maler, da han i 20 års alderen forlod sin fødeby, for nu ville han *“ud i Verden for at prøve sin Lykke”*³⁹, skrev hans datter Mathilde sidenhen. I 1807 opholdt han sig i København, da englænderne angreb civilbefolkningen med deres berygtede bombardement, hvorved han mistede alle sine personlige papirer, sit svendebrev, pas osv. Han var rejst til Danmark sammen med en initiativrig og driftig kammerat, som var ældre end han, og som fandt ud af at nedsætte sig som malermester i Roskilde. Denne fik omkr. 1815 en opfordring fra provst Krog i Stege på Møn til at sende en dygtig malersvend dertil; den store præstegård dér skulle nemlig istandsættes og nymales, men der var ingen faglært maler på Møn. Hos kammeraten i Roskilde arbejdede Tobias, og det blev ham, der blev sendt af sted til Stege for at klare malerarbejdet i præstegården. Han kom aldrig tilbage derfra.

I de nationalt prægede år i 1830'erne og 1840'erne lagde han stor vægt på at understrege, at selv om han var født inden for det tyske riges historiske grænser, så var han ikke tysker, men derimod friser af samme slags som i det hollandske Frisland. Derfor skrev Mathilde udtrykkeligt om sin far, at *“han betragtede sig selv som en Hollænder”*⁴⁰.

Da Tobias Tjaden havde afsluttet arbejdet i præstegården, slog han sig ned i Stege. Han var byens eneste maler og fik på den måde en indkomst. Han boede tæt ved præstegården, og som en ven af huset kom han meget dér.

Provsteparret var barnløst, men havde en ung plejedatter, Anna Brun⁴¹, så nu kan vi næsten tænke os til resten: Maleren og den kønne plejedatter fandt sammen og blev gift i 1818⁴². Provsteparret betragtede Tobias som deres svigersøn og overøste ham og Anna med store gaver.

Mathildes barndomserindringer

Da det unge par fik børn, færdedes disse dagligt hos deres “bedsteforældre” i provst Krogs store præstegård. *“Vi Børn løb ud og ind dér, spiste og drak dér, saa snart vi kunde holde en Ske i Haanden, aldeles som om det var vore Bedsteforældre. Især havde Provst Krog fattet Godhed for mig. Hvor mangel Aften i Mørkningen stod jeg ikke mellem hans Knæ ved Kakkellovnen, naar han brændte Papir, for at jeg skulde se! Af og til tog han mig med ned i sit Bibliotek, hvortil der førte en lang Gang. Aldrig glemmer jeg den mærkværdige Bogluft, der mødte os, naar jeg ved hans Haand traadte ind i dette for mig saa mystiske Rum. Bøgerne var opstillede, saa Reolerne dannede Gader og smaa Rum ligesom i en Labyrinth. Og medens han fordybede sig i de store Folianter, fik jeg altid en stor Billedbog. Han var meget spendabel til at lønne vor Flid: Naar jeg havde strikket mine Omgange eller lært mit Stykke af Lærebog eller Bibelhistorie udenad og kom hen til hans Pult for at meddele ham det, saa vankede der meget ofte en Mønt”*.

Sådan fortæller Mathilde i de barndomserindringer⁴³, som hun skrev i moden alder, og

som jeg her citerer med enkelte uvæsentlige udeladelser. Hun fortsætter således: *“Om Søndagen kørte vi ofte ud til en lille Skov, som hørte til Præstejorden; jeg sad da altid mellem Provsten og Provstinden i den forreste Kaleche og var umaadelig lykkelig. Vi drak saa The i det grønne; senere spiste vi Aftensmad i Forpagterboligen”*.

Provst Krog døde i 1830, da Mathilde var 8 år, og hans hustru måtte rykke ud af præstegården efter et “nådensår”. Præsteembedet i Stege var imidlertid så stort og velhavende, at det rådede over et såkaldt “enkesæde”; når en præst døde, kunne hans enke benytte sig af at flytte ind dér. Det var en ret rummelig bolig, som lå lige overfor præstegården, og her flyttede provstinde Krog ind. For ikke at være alene og ensom tog hun et par af sine “børnebørn” til sig, og den ene af dem var Mathilde, som nu havde sit hjem i enkesædet fra 9 års alderen og indtil hun blev gift som 25-årig⁴⁴.

Så var det, at Marstrandslægten rykkede ind på scenen, som vi snart skal se. For provst Krogs efterfølger blev kun i 4 år i Stege, og derefter blev provsteembedet dér givet til de 5 Marstrand-brødres morbror, Daniel Smith, som vi allerede flere gange i denne bog har stiftet bekendtskab med. Daniels børn fandt ingen bedre legekammerater end den afdøde provst Krogs “børnebørn”, og særlig nær blev tilknytningen til de to, som boede i “enkesædet”.

Daniel Smiths datter fortæller om Mathilde⁴⁵

En af Daniel Smiths døtre hed Petra og var naturligvis opkaldt efter sin faster, altså de 5 Marstrand-brødres mor. Blandt Daniels mange børn har vi tidligere mødt hans ældste datter Wilhelmine⁴⁶, hvis dagbog fra København er vores vigtigste kilde til viden om *Theodors* eget barndomshjem i Silkegade og livet dér. Til gengæld har Daniels yngste datter Petra⁴⁷ fortalt om *Theodors* hustrus, dvs. *Mathildes*, barndom og ungdom:

“Overfor Provstegården lå Fru Krogs Enkesæde, og her - - var Mathilde optaget som plejedatter. Min Fader foreslog, at Mathilde skulde undervises sammen med mig i Dansk, Historie og Geografi af mine Brødres Huslærer. - Mathilde var flittig og lærenem; medens jeg fik Undervisning i Tysk og Musik, arbejdede hun sig saa meget frem i det engelske Sprog, at hun kunde læse Byrons Digte”. Mathilde blev sidenhen i Marstrandslægten altid anset for at være en særdeles kundskabsrig og klog kvinde.

“Mathilde var med paa vore aarlige Ture anden Pinsedag til den skønne (Møns) Klint. Studentersangforeningen tillige med flere Københavnerne kom med eget Skib for at holde Pinsefest paa Klinten, og vi fik den Glæde at høre den skønne Sang, der lød fra Pynt til Pynt. Enkelte Bekendte førtes ind i vor Kreds, og vore fyldte Madkurve kunde have mættet flere. Til Klinteture paa dén Tid maatte man medbringe Dagens Fødemidler” (i modsætning til senere tider, hvor der var traktørsted og spisehus); *“paa Store Klint havde et Par unge Folk rejst et lille Skur, hvor de sov om Natten og gemte deres Forraad for Sommeren. Hos dem fik man Tallerkener, Thetøj osv. tilleje, ligesom Maskine med kogende Vand. Konen hjalp os ved Tilberedelsen af vore Maaltider, og vort Bord dækkedes under Bøgens grønne Grene. - Nu er det anderledes”* tilføjer Petra i sin høje Alder, *“et dyrt Hotel er bygget i Stedet for Klintehytten”*. Og hun fortsætter: *“På Klinteturen blev der paa (landejendommen) Liselund fundet en Lo til Dansesal. Dér svingede Studenterne os unge Piger, indtil Fader klappede af og vi skulde køre hjem”*.

Theodors bryllup med Mathilde

I præstegården i Stege hos Daniel Smith var der ofte besøg af en eller flere af Marstrand-brødrene, som jo var hans søsters sønner. Og det var naturligt for dem at komme sammen med de kønne døtre fra Tobias Tjadens familie, ikke mindst de to, som boede hos enkefru Krog lige over for præstegården. Omvendt har det

selvfølgelig været en kærkommen afveksling for pigerne at muntre sig med disse unge mænd. Og sådan gik det til, at Theodor og Mathilde fandt hinanden. Hun fortalte senere sådan om deres forlovelsestid:

“Jeg var jo paa Møen og min Kjæreste i Kjøbenhavn⁴⁸. Men tidt kom han ganske uventet til Stege og stak pludselig sit sorte Hoved ind ad Døren til Stuen, hvor jeg sad. Saa blev han gjerne et Par Dage, det var herligt. Han boede hos sin Onkel Provst Smith, i hvis Hus jeg havde lært ham at kjende”.

Da de bestemte, at nu ville de gifte sig, tog de til København for at tale derom med Theodors mor, den gamle Petra, som var syg og svag; hun og Mathilde kom til at synes så godt om hinanden, at Mathilde blév hos den gamle i et par måneder for at pleje hende, og oven i købet traf de dén aftale, at når det unge par var blevet gift, skulle den gamle dame bo hos dem⁴⁹.

Daniels datter Petra fortæller, at de var så forhippede på at få hinanden, at de ville giftes samme efterår, så den 13. november 1847 blev der holdt bryllup med liv og lyst i Stege. Mathilde mindedes senere dagen som *“den Dag, da Grundvolden blev lagt til vor Slægt”*⁵⁰. Fra Mathildes side har den store Tjaden-familie, som boede i Stege, naturligvis deltaget. Theodors slægt var automatisk rigt repræsenteret ved talrige medlemmer af Smith-familien, men desuden ved hans to brødre Oswald og Troels; derimod befandt Otto sig i Vestindien, og Wilhelm var i Rom, men han har udødeliggjort brylluppet ved en kostelig tegning.

Fra Wilhelm er også bevaret dét lykønskingsbrev, som han sendte brudeparret, og som endnu en gang viser, at han er Marstrandbrødrenes uovertrufne brevsriver, morsom, elegant og opfindsom. Brevet er allerede omtalt i det tidligere kapitel om Maleren, men lidt af det skal også citeres her i denne sammenhæng⁵¹: *“Hei hopsasa Theodor, du lykkelige mand! Jeg dandser i Tankerne paa dit Bryllup. - Jeg ønsker Eder Alt muligt Godt i Ægtestanden, at denne Stand maa være den Ægte, som holder Couløren i Livets Tordenbyger, og at disse ikke maa vare for længe, afvexlende paa det behageligste med det klare Solskin!”*

Theodors mor, den gamle Petra f. Smith, lå imidlertid syg i København, meget syg⁵². Så natten efter brylluppet kørte det nygifte par til hovedstaden. Turen gik med extrapost i nattens mulm og mørke gennem Sydsjælland. Foruden brudeparret kørte også brudgommens to brødre Oswald og Troels med i vognen. De anede, at de kun med nød og næppe kunne nå at se deres mor i live. I det gamle hjem i Silkegade ventede hun, nær de halvfjerds, i stor spænding. Aftenen før var hun endnu så rask, at hun inviterede venner til at gratulere de unge Folk. Hun gik tilsengs, blev syg og følte døden nærme sig. Det var svært for hende at trække vejret, men hun gjorde alt, hvad hun kunne, for at leve, så at hun kunne velsigne de nygifte, for hun havde fået besked om, at de ville komme. Før Vesterport blev åbnet kl. 6, kunne hun ikke vente dem; men da den tid nærmede sig, forlangte hun at komme op. Siddende i sin stol bød Petra dem velkommen.

BRYLLUPSHILSEN FRA W. MARSTRAND TIL THEODOR OG MATHILDE 1847

Bryllupshilsen fra Wilhelm Marstrand til broren Theodors bryllup i 1847 med Mathilde f. Tjaden.

Hun velsignede de nygifte, tog afsked med sine kære og ville derefter i seng igen - for at dø, mæt af dage.

Det var mildest talt en omvæltning for Mathilde at flytte fra den idylliske købstad Stege med under 1.000 beboere midt på den naturskønne ø Møn til det daværende København, som ganske vist efter vor tids begreber kun var en lille by; den havde omkr. 50.000 indbyggere, men alligevel var den overbefolket, fordi den var spærret inde bag volde og voldgrave. Dertil kom de ulækre forhold, jeg har beskrevet i

begyndelsen af dette kapitel, og som medførte en ulidelig stank fra baggårdenes "retirader", som med mellemrum blev tømt ved nattetid af "natmændene", og også fra rendestenene, som flød med uhumskheder og urin og stinkende affaldsvæsker fra garverier, bryggerier osv.

Først boede det unge par 4 år i Købmagergade, medens Theodor endnu var ansat hos den kirurgiske instrumentmager Camillus Nyrop. Men i 1851 etablerede Theodor sig som selvstændig i et baghus i *Store Kongensgade*.

Theodor Marstrand slår sig ned i en baggård

Værksted og bolig i samme baggårdsejendom

Om familiens forhold i Store Kongensgade har den ældste søn fortalt⁵³, at dét hus, som Theodor havde lejet, lå i en baggård. Det var et toetages sidehus, hvor værkstederne blev indrettet forneden, medens familien boede ovenpå. Baggården var på alle sider omgivet af andre huses bagfacader og bagmure, men var i sig selv ret stor, og dér gik hesten sin triste runde fra tidlig morgen til sen aften, for der var ikke anden drivkraft til slibestenen og drejebænkene. I hjemmet var der kun een opholdsstue, hvor familien spiste, hvor børnene, legede, og hvor deres mor syede tøjet; den lå lige over smedien, hvorfra lyden af hamrene slog takt hele dagen.

Mathilde havde viljestyrke og energi til at klare omstillingen fra det idylliske landskab på Møn til en tilværelse i en københavnsk baggård. Dog skrev sønnen sidenhen: "I den overbefolkede Hovedstad forblév hun en fremmed alle sine Dage"⁵⁴.

Men i baggården anlagde Mathilde en lille have ved siden af hestegangen og lod bygge et lille lysthus. I haven plantede hun urter, som blomstrede på forskellige årstider, så at man af blomsterfloret kunne fornemme vår og sommer og høst. Om sommeren var denne lille have familiens tilflugtssted. Om vinteren samledes alle om det runde bord i dagligstuen. Petroleum var endnu ukendt; og lampeolie, oftest fra oliven, var en dyr sag. Hele familien måtte nøjes med eet tællelys midt på bordet til at lyse lidt op. Vægen i lyset skulle med korte mellemrum "snydes", som det hed, med en lysesax, for efterhånden som lyset brændte nedad, blev vægen for lang,

og så brændte der for meget af tællelyset med en stor urolig flamme, som ikke lyste særlig godt.

Som ung pige i Stege havde Mathilde læst meget, bl.a. Byron og Schiller foruden den begyndende guldalders danske digtere. Nu havde hun ikke mere adgang til en præstegårds bogsamling og heller ikke tid til at læse, for der kom et barn hvert andet år. Hun syede selv alt børnenes tøj, vel at mærke i hånden, for symaskinen var endnu ikke kommet i brug her i landet.

Mathilde f. Tjaden som ung mor.

I Store Kongensgade oplevede Mathilde den frygtelige koleraepidemi, som begyndte om sommeren i 1853 og kulminerede i 1854. Dødeligheden var forfærdende, særlig i fattigkvarteret omkring Borgergade og i det tilstødende

velhaverkvarter omkring Bredgade⁵⁵. Berlingske Tidende skrev kynisk om hospitalsforholdene på Frederiks Hospital i Bredgade: ”*Hospitalet rømmes nu desværre af sig selv uden Ulejlighed eller Udgifter*”⁵⁶. Mathilde har selv berettet følgende: ”*I Choleratiden flygtede hver, som flygte kunde, men vi blév hjemme i det allerværste Kwartér. Vi boede og havde Fabrik dengang i Store Kongensgade i en Baggaard, som vendte ud til Borgergade. Der boede en Snedker i Gaarden, som gjorde Ligkister. Og hver Morgen, naar vi kom op, saa vi Ligkister stillede op på Enden i lange Rader. Snedkerens Kone og Døtre gik og sværtede dem, og de havde et stort Baal, hvor de kogte Sværten. Det var et grueligt Syn, men paa den Tid saa man mange gruelige Syn*”⁵⁷.

Theodor starter egen produktion

På sin store udenlandsrejse før sit ægteskab havde Theodor været ludfattig, havde sultet og lidt nød. Men han havde erhvervet sig en kapital af viden og indsigt, en rigdom af ideer og inspirationer. Dén kapital og dén rigdom ville han nu have udbytte af. Han ville omsætte sin viden i en produktion, som der ikke fandtes magen til i Danmark. Nu tog han fat på den opgave.

Theodor arbejdede flittigt i sit værksted med økonomisk støtte fra sin bror Troels. Drivkraften til maskinerne kom som nævnt fra hestegangen ude i gården, og Theodor beskæftigede efterhånden en halv snes arbejdere. Han fremstillede værktøj og redskaber til anvendelse i landbruget og desuden haveredskaber. Hans produkter var af stål og lette af vægt, så de blev efterhånden, omend langsomt, meget værdsat og kendt ud over landet.

Theodor besøger verdensudstillinger i London og Paris

Det var i *Store Kongensgade-årene*, at Theodor foretog et par vigtige rejser til udstillinger i

Bror 5, lillebroren Theodor

udlandet. I 1851 rejste han til London for at se den store verdensudstilling, men om dén er der ikke bevaret nogen skildring fra hans hånd. Derimod har vi et brev fra ham til Mathilde om selve rejsen derover⁵⁸; her er et par udpluk deraf. ”*Hver Dag har jeg tænkt paa dig min Allerkjæreste*”. Efter turen med dampskibet fra København til Kiel var han rejst med diligence eller dagvogn sydpå, og derfra tog han ” *med Dampvogn til Hanover*”, hvor han gjorde ophold for derefter ”*med Damp at kjøre fra Hanover til Cøln. Det er ikke meget, man faaer at see ved saaledes at flyve igiennem alt*”.

”*Glasmalerierne i Kølner Domkirke ere store Kunstværker. Maaskee de Ældre ere de bedste; men jeg for min Part synes bedst om de nye*”! Så tog han på gammeldags manér til Ostende. ”*Vor Herre bevare os for saadan et Røverhul, - der er det mest utaalelige Paahæng af Hjælpere og Tiggere. - Det var Aften, (da) vi gik ombord i et Dampskib, der i 6 Timer førte os over Canalen til Dover*”.

”*I Gaar ankom vi her til London; vi have endnu ikke seet andet af London end den uhyre Færdsel i de Gader, vi kørte igjennem, - men om dette mere næste Gang*”.

I 1855 rejste Theodor til verdensudstilling i Paris, og også derfra er der bevaret et brev til Mathilde⁵⁹: ”*Mit Arbejde her er, hver Morgen at gaae i Industrie Udstillingen. Jeg skal ikke nægte, at jeg blev meget ilde tilmode efter at have besøgt denne den 1ste Dag, fordi jeg ikke kunde begribe, hvorledes jeg skulde kunne finde mig til rette i denne Uendelighed. Men nu gaaer det langt bedre, idet jeg hver Dag tager et lille Stykke ad Gangen. Jeg haaber saaledes i Løbet af cirka 10 Dage at faae gennnemseet Alt, hvad der nærmest vedgaaer mig. Jeg har hidtil kun beseet en Del og gjør mig al mulig Umage for at bringe et saa stort som mulig Udbytte med mig hjem*”.

Han fik virkelig et meget stort udbytte ud af besøgene både i London og i Paris. På det grundlag forbedrede han sine produkter og udvidede sit udbud af varer i den grad, at pladsen i baggården i Store Kongensgade efterhånden ikke slog til, så at han måtte se sig om efter et nyt og større fabrikationssted.

Den frygtelige koleraepidemi, som i 1853-54 hærgede den indestængte hovedstad, var årsag til, at Københavns volde blev sløjfede og byportene nedrevet. Men allerede i årene forinden var man begyndt at bebygge "broerne", ikke mindst Vesterbro, selvom bebyggelsen kun skete på visse betingelser af hensyn til Københavns forsvar.

Theodor Marstrand opretter fabrik på åben mark

Det vilde vesten

Ude på Vesterbro besluttede Theodor at oprette en fabrik. Vejen, som førte ned til det hus, han købte, blev kaldt Amerikavej, vistnok fordi der på det sted, hvor den udgik fra Vesterbrogade, lå et landsted med navnet "Amerika". En stor og kendt mølle ved siden af hans grund hed Amerika Mølle.

Langs Vesterbrogade var der kun opført enkelte spredte høje huse, der lå og ragede op som tilfældige byggeklodser. Der var ikke tale om nogen som helst samlet bebyggelse, og sidegaderne til Vesterbrogade var markveje. Der var fri udsigt helt ned til Kalvebod strand.

Ude i dette nybyggerland, dette vilde vesten, besluttede Theodor at lægge sin fabrik, dels fordi grundpriserne var meget lave i forhold til priserne inde i byen, og dels fordi han kunne få så megen plads, han ville have. Familien flyttede naturligtvis med derud, det var i 1856. For børnene var det vidunderligt at voxe op i det åbne land med mark og eng og kær og mange mærkelige dyr. Her kunne en rask dreng få masser af udfoldelsesmuligheder, gå på opdagelser i terrænet, bygge huler, grave kanaler og bygge tømmerflåder ved stranden. Jacob, den senere borgmester i København, har levet sine bedste drengeår her, fra han var 7-8 år til han var 15.

Theodors søskende, Marstrand-brødrene, havde børn, der var jævnaldrende med nogle af

Theodors egne børn, og de var hyppige gæster ude på den dejlige ejendom. Den vestindiske *Ottos* søn *Osvald* (opkaldt efter søofficeren før dennes tragiske død) var kun lidt ældre end *Theodors* ældste søn *Jacob*. Onkel *Troelses* søn *Otto* (opkaldt efter farbroren i Vestindien) var jævnaldrende med *Jacob*; maleren *Wilhelms* søn *Poul* var et par år yngre. Disse drenge af den unge Marstrand-generation har haft mange spændende barndomsoplevelser herude, som knyttede bånd imellem dem for livstid.

De unge fætre knyttedes ikke blot til hinanden, men fik også et nært forhold til *Theodors* hustru, deres kære tante *Mathilde*. Da fætteren *Osvald*, søn af den vestindiske Marstrand-bror *Otto*, var sendt til Danmark, boede han i malerens hjem, men i skoleferierne boede han på Amerikavej netop i de år, da tante *Mathilde* var husfrue her, og til hende fik han et meget nært forhold. Da han efter endt skolegang var vendt tilbage til St. Thomas, var det til *Mathilde*, at han skrev sit bekendte "jordskælvsbrev"⁶⁰, hvorved Marstrand-slægten fik detaljerede oplysninger om den frygtelige katastrofe, som i 1867 havde ramt Dansk Vestindien. *Tante Mathilde* var, ligesom svigerinden, malerens hustru *Tante Grethe*, en central skikkelse i slægten.

Theodor Marstrands hustru Mathilde f. Tjaden (stående) sammen med sine børn og unge slægtninge samt hendes gamle mor Anna, på havetrappen til hjemmet på Amerikavej. Drengen med kasket på tredje trin fra neden er den ældste søn Jacob, den senere borgmester. Antagelig fra 1862⁶¹.

For Mathilde selv var det en befrielse at kunne forlade det snævre indre København og at kunne skabe en rigtig have med frugttræer og køkkenurter og blomsterbede. Theodor gav hende naturligvis hjælp fra fabrikkens folk til at holde haven, for hun havde nok at gøre i forvejen. Hvert andet år forøgedes børneflokkene, så til sidst var der 7 børn på rad, og Mathilde syede selv alt tøj til børnene, indtil de blev store, - symaskine fandtes stadig ikke. Men trods travlhed tog hun sig tid til at pleje sine blomster i haven⁶².

Theodor Marstrand som respekteret industrimand

Det hus, som Theodor købte ude på Amerikavej, rummede både en god bolig til familien og lokaler til hans fabrikationer. Grunden var rigelig, så efterhånden som produktionen og afsætningen voksede, kunne han bygge noget til.

Og faktisk voksede hans produktion betydeligt og hurtigt. Hans plovskær af stål blev kendt for deres styrke og holdbarhed, og

samtidig var de lettere end de hidtil anvendte, så efterspørgselen efter dem voxede støt. Blandt hans andre lette stålredskaber var hans berømte spader; det var hans opfindelse at skæfte stålplader på træskafter; de blev senere eftergjort i udlandet under navn af danske spader⁶³. I årene op imod Prøjsens overfald på Danmark i 1864 fik Theodor en meget betydelig ordre fra den danske stat på skovle til brug ved befæstningsarbejderne på Danevirke. Bladet til skovlen blev fremstillet ved en trykpresse, som han selv havde konstrueret⁶⁴.

Ligesom sin bror Troels var han udpræget liberalist, tilhænger af fri handel under alle former og modstander af enhver form for statslig regulering, som hindrede fri konkurrence, hvad enten det var protektionisme over for udlandet, eller det var den indenlandske laugstvang. Både Troels og Theodor var medunderskrivere af en henvendelse til kongen og den lovgivende magt i 1857 til fordel for ophævelse af laugstvangen og indførelse af næringsfrihed⁶⁵.

Theodor blev efterhånden en kendt skikkelse i den unge københavnske industri, hvor han var respekteret for sin evne til at betræde nye veje. I 1861 under en stor fest, som Frederik 7. foranstaltede i anledning af den svenske konges besøg, deltog ved et mærkeligt sammentræf alle de tre københavnske Marstrand-brødre i festmiddagen med de to konger: Troels som borgerrepræsentant, Wilhelm som direktør for Kunstakademiet og Theodor som Industriforeningens repræsentant⁶⁶. Om festen fortæller Troels, at opvarterne var løbere med blomsterhjelme på, men blomsterne var visne og liberierne lurvede!

I 1862 foretog Theodor endnu en rejse til London, hvor der var industriudstilling. "Han kom straalende hjem med mange Modeller og store Planer om at tage fat paa Fremstilling af Symaskiner"⁶⁷. Der var ikke tvivl om, at der var ved at opstå et stort marked for symaskiner, så Theodors idé om at starte sådan en produktion kunne føre til meget store indtægter. Afgørende var hans egen indsigt og faglige kunnen inden for finmekanik, som gjorde ham og hans fabrik kompetent til en sådan pionerindsats i Danmark. Hans bror Troels mente også, at det

Theodor med sin lille næstældste søn. Hans brødre røg pipe, men deres moderne lillebror lod sig gerne fotografere med en lille cigar i mundvigen. 1862.

var noget, som hans fabrik egnede sig godt for, så han støttede ham i hans planer og lånte ham penge til en ny tilbygning⁶⁸. Men det kom til at gå anderledes.

Theodor Marstrands pludselige død

Kort efter sin hjemkomst fra industriudstillingen i London begyndte Theodor at skramte. Troels Marstrand fortæller derom i sin slægtbog, "Han følte store Smerter i Ryggen. Saaledes gik han i næsten to Maaneder. Lægen mente, det var Gigt og gjorde intet derved"⁶⁹. "Ingen kunde falde paa, at det var Spiren til en rædsom Sygdom, som ellers plejer at udvikle sig meget langsomt, men som her tog til paa utrolig kort Tid. Det er uforstaaeligt, at Lægen kunde tro, det var Gigt, og mente, han havde forkølet sig, og ringeagtede i det hele Sygdommen som en Bagatel og gjorde

intet ved den. Til sidst tabte jeg Taalmodigheden og kørte ham en Dag til Frederiks Hospital - . Hans Tilstand blev ikke bedre". "Lægen vilde ikke sige andet, end at hans Sygdom vilde blive meget langvarig, men heri tog han grundig fejl, thi i 3 Uger udviklede sig Kræft i Lungen og Maven, saa han døde 24de Januar 1863". Theodors sygeleje var meget pinefuldt. Hele slægten var dybt berørt af "den smertefulde Sygdom, som endte med hans Død" som kun 46-årig⁷⁰.

Mathilde mindedes hele sit liv med fortvivlelse, at døden så tidligt berøvede hende "dén Mand, som det kun blev mig forundt at leve sammen med i 15 Aar; så stod jeg dér alene, omgivet af den store Børneflokk; det var skrækkeligt"⁷¹.

Mathilde var nu alene med 7 børn. Den ældste, *Jacob* (stamfar til den store efterslægt, der

betegnes som borgmesterlinien) var kun 14 år; *Troels* (stamfar til dén linie, som jeg betegner Glud & Marstrand-linien) var 8 år; og den yngste søn *Tobias* (stamfar til den yngste af alle Marstrand-slægtens linier) var blot et halvt år gammel.

Mathilde havde naturligvis ingen forudsætninger for selv at lede Theodors virksomhed og drive den videre. Der lå en betydelig værdi i fabriksgrunden, bygningerne, maskinerne og inventaret. Men denne værdi var kun blevet mulig ved optagelse af betydelige lånebeløb, som var investeret i virksomheden. Det var indlysende, at Mathilde måtte afhænde hele fabrikken, og så måtte det vise sig, om aktiverne oversteg passiverne.

Mathilde som enke

Mathilde får hjælp fra Marstrand-brødrene

Det var Theodors bror Troels, hele slægtens elskede *Onkel Troels*, som strax blev Mathildes store støtte. Han lagde et stort arbejde i at afvikle fabrikken og fik grunden og bygningerne solgt. Men det drejede sig om en fabrik, hvis forretninger han ikke havde forstand på, og han var ikke tilfreds med resultatet. *“Jeg stolede for meget paa mine Evner”*, skrev han beskedent i sine erindringer⁷²; men i alt fald blev al gælden dækket med undtagelse af 5.000 kr., som Wilhelm havde til gode.

Maleren eftergav Mathilde denne sum; det betød for ham, at han mistede en årlig renteindtægt på omkr. 250 rigsdaler, som hun i stedet har kunnet råde over på en eller anden måde. Også den ældste bror, Otto i Dansk Vestindien, trådte til og sendte hvert år et tilsvarende beløb på 250 rigsdaler. Alt dette er allerede berørt i de foregående kapitler om hver af brødrene, men det nævnes påny her for fuldstændighedens skyld.

De nævnte beløb skal en læser i vor tid sammenligne med, at dengang fik en ufaglært byarbejder godt 60 skilling i dagløn (to trediedele af en rigsdaler, idet en rigsdaler = 96 skilling), dvs. at han fik *4 rigsdaler om ugen* (6 arbejdsdage) eller *200 rigdaler om året*⁷³. Som sagt blev Mathilde fritaget for gælden til Wilhelm, dvs. fritaget for en stor renteudgift, og kontant fik hun fra Vestindien 250 rigsdaler årligt, dvs. lidt mere end dét, som en arbejderfamilie normalt skulle leve af årligt. Heroverfor kan man anføre, at hun jo havde 7 børn, men mange arbejderfamilier dengang havde lige så store børneflokke. Den, der hjalp hende mest, var imidlertid Troels, for han gav hende fri bolig.

Mathilde på Vodroffsmølle og Fredsholm

Onkel Troels lod bygge et hus til hende. Hvor lå det? Han havde, som vi har hørt i kapitlet om ham, oplevet flere ødelæggende ildebrande i sine bagerier i den indre by og havde mistet modet til at fortsætte som bager. I stedet havde han nedsat sig som møller og havde købt den store Vodroffsmølle på det indre Frederiksberg lige uden for Skt. Jørgens Sø i 1857, altså 6 år før Mathilde blev enke.

Til møllen hørte foruden møllerboligen en stor grund, og her lod han efter Theodors død opføre et hus til Mathilde og hendes børn. De to familier, hvoraf Troelses hustru var død få år forinden, boede her side om side, og Troels var *“som en Fader for tretten Børn”*⁷⁴. Mathildes ældste søn Jacob, som var 15 år, da familien flyttede dertil, huskede Vodroffsmølle som en smuk ejendom med park i landlige omgivelser⁷⁵.

Men Mathildes ophold her blev kun kort, for i 1865 brændte Vodroffsmølle og møllerboligen ned til grunden, og det formørkede for en tid ganske Onkel Troelses sind. *“Han blev saa syg paa Sjæl og Legeme, at han ikke magtede at føre sin store Forretning videre”*⁷⁶. Han solgte hele ejendommen og købte i stedet landejendommen *Fredsholm* ved Helsingør, som jeg har fortalt om i det forrige kapitel om Troels.

Det var ikke med glæde, at Mathilde lod sig overtale i 1868 til at flytte med til Helsingør. *“Det kostede hende megen Overvindelse at opgive sit eget Hjem; men hun havde intet Valg, da hun stod i en ubetalelig Taknemmelighedsgæld til sin Svoger”*⁷⁷. Hun medbragte fire børn, sine to døtre og de to yngste af drengene: Sophus og Tobias. For dem var Fredsholm et paradis, og drengene dér beskrev Tobias senere som de *“fire deilige Barndomsaar hos Onkel Troels paa Fredsholm”*⁷⁸.

De tre ældste sønner opholdt sig derimod i København: *Jacob* (senere borgmester) var i lære som bager, *Troels* (senere i Glud & Marstrand) var i lære som isenkræmmer, og *Hans* (der senere omkom i Biscayen) blev af hensyn til sin fortsatte skolegang optaget i malerens hjem på Charlottenborg⁷⁹. Når man stod i lære dengang, havde man en næsten ubegrænset arbejdstid på ugens 6 hverdage og ofte også om søndagen, så de to ældste drenge mistede forbindelsen til det farverige familieliv, der udfoldede sig på Fredsholm. "*Han og jeg mistede vort Tilhold i Hjemmet*", siger *Jacob*⁸⁰. Højest kunne de på en højhelligdag tage med toget derop om morgenen og tage samme vej tilbage om aftenen; men de følte sig som besøgende, der ikke havde deres hjem der.

Måske var det dette, som i 1872 fik Mathilde til at flytte tilbage til København, samtidig med at hun nu blev økonomisk støttet af *Jacob*. Året før havde han gjort mesterstykke og nu blev han bagermester i dét bageri i Købmagergade, som Onkel *Troels* havde købt, faktisk til hende⁸¹.

Istedgade og Tømmergade

Mathilde flyttede ind i en god 3 værelses lejlighed i Istedgade 6, 2. sal⁸². De to ældste sønner boede ude i byen, dvs. den 24-årige *Jacob*, bageren, og den 18-årige *Troels*, der havde arbejde som isenkræmmer. De yngre sønner⁸³ gik i Efterslægtsselskabets skole og boede hjemme ligesom de to døtre, der begge gav undervisning på privatskoler.

Mathilde mindedes i sin alderdom med stor glæde de 10 år i Istedgade. "*Saa snart Døtrene blev voksne, maatte de hjælpe til med alt. Marie lærte Skræddersyning og syede alle vore Kjoler. Linnedsyning og alt gik med Liv og Lyst. Naar der kom en Helligdag, saa gjorde Marie Stuerne istand om Aftenen iforvejen; og der blev lagt tilrette i Kakkellovnen, saa alt om Morgenen var hurtigt ekspederet.*" (Vi i vor tid skal tænke os godt om for at forstå, hvor stor betydning

dette havde for familielivet. På hverdagene stod børnene op i et uopvarmet og koldt hjem og tog derfra i skole eller på arbejde. Men om søndagen var kakkellovnen gjort klar, så at familien kunne samles i den varme stue og i ro og mag sammen nyde søndagens morgenbord med frisk brød fra bageren; det har været en ugentlig højtidsstund). "*Drengene løb til Urtekræmmer⁸⁴ og Bager. Alt gik med fælles Interesse, saa vi tænker paa dén Tid med Glæde allesammen*"⁸⁵.

Mathildes hjem i Istedgade blev samlingssted for døtrenes venner og blev stærkt præget af deres tilknytning til grundtvigske studenter og til menigheden i Vartov. Herom digtede hendes søn *Tobias Marstrand* (1862-1946) senere:

Da mødtes i min Moders Hjem
en Kreds Studentervenner,
som alle nu er iblandt dem,
som hele Landet kender.

De fleste af studenterne var teologistuderende, og det er rigtigt, at de siden som unge præster ofte var i offentlighedens søgelys og var genstand for megen presseomtale. Det gælder bl.a. den mand, som den ældste datter *Marie* blev gift med, Vald. Brücker. Han blev præst umiddelbart syd for Kolding, men dannede sin egen frimenighed i Ågård i samme egn. Iøvrigt var han en stridbar herre, og *Maries* ægteskab med ham blev ulykkeligt. Hendes skæbne voldte Mathilde megen smerte og var den ene af de to meget store kvaler i hendes alderdom.

Den anden store sorg havde ramt hende allerede i slutningen af 1870'erne. Den midterste af de 5 sønner, *Hans*, havde altid været meget optaget af søfart⁸⁶. Han lærte sit sømandskab på oceangående *sejlskibe*, bl.a. til Indien og Amerika. Skønt han elskede havet og dets skønhed, havde det også gjort ham melankolsk; når han kom hjem fra sine lange rejser, følte han sig uden for hele udviklingen og fremmed over for alt og alle; dertil kom, at han var ulykkelig over en ungdomsforelskelse, som svigtede. Men han tog styrmandsexamen med glans. Kort derefter drog *Hans* som 21-årig ud på sin sidste rejse; i den engelske kanal⁸⁷ blev han angrebet af tyfus; han fik høj feber, var helt i vildelse og vilde

op på dækket, så at mandskabet måtte skiftes til at holde vagt over ham og søge at berolige ham. Da skibet nåede den biscayiske bugt⁸⁸, blæste det op til storm og alle blev udkommanderet; her benyttede Hans sig af et ubevogtet øjeblik, sprang ud af sin køje, løb hen over dækket og svang sig over rælingen ud i havet. Man kastede en trosse ud til ham, men han rørte sig ikke. Mathilde, hans mor, fik først sandheden at vide et hélt år efter; da blev hun pludselig 10 år ældre⁸⁹.

Da Mathilde i 1882 flyttede til *Tømrrergade* på hjørnet af *Åboulevarden*⁹⁰, var den yngste søn nogle år tidligere flyttet hjemmefra og døtrene blevet gift; kun hendes næstyngste søn *Sofus* blev boende sammen med hende; han var arkitektstuderende, men også da han efter uddannelsen etablerede sig som selvstændig arkitekt, forblev han sammen med sin mor⁹¹. Deres 14 år i *Tømrrergade* knyttede dem stærkt til hinanden, og hun fulgte med i, hvilke arkitektopgaver han havde på tegnebrættet. Men hun anså jo - som man gjorde på den tid - ægteskabet for at være det eneste gode grundlag at leve et liv på, og derfor blev hun mere og mere ængstelig over, at han ikke giftede sig. Det sidste år, de boede i *Tømrrergade* skrev hun bekymret i et brev: "*Sofus vil jo ingen Kone skaffe sig!*"⁹².

Så det blev også sammen med ham - og uden nogen kone, - at hun belavede sig på at flytte fra *Tømrrergade* i 1896, da hendes næstældste søn *Troels* (*Glud & Marstrand*) tilbød dem en bolig på 1. sal i den store villa, han havde købt på ydersiden af *Peblingsøen* som nabo til "*Søpavillonen*"⁹³.

*"Vi skal jo nu til at rykke op fra vort gamle Hjem, hvor vi næsten har slaaet Rod i de 14 Aar, vi nu har boet her"*⁹⁴. Men alligevel glædede hun sig til flytningen: "*Der bliver nu for Alvor gjort istand henne i vor nye Bolig. Vi faar en dejlig stor Stue, som vi jo har savnet saa meget her. Haven er saa fuld af Roser for Tiden, at jeg aldrig har seet Mage; der er alle Farver lige fra den mest blændende hvide til den dejligste brune Fløjels, nogen glødende røde til de sarteste lyserøde. Tænk, at man kan gaa dér i saadan et Flor og plukke efter Behag; dét havde jeg aldrig drømt om*"⁹⁵.

Fra sine vinduer så hun bag den store have lige ud på *Peblingsøen* og på *Københavns* bebyggelse og dens tårne på den modsatte side af søen.

Men stadig skyllede begivenhederne ind over hende. Hendes sidste leveår blev mærket af mange underlige problemer, som hendes børn og svigerbørn skabte for sig selv og deres børn.

Barske familieforhold

En psykisk syg svigerdatter

Mathildes ældste søn Jacob, der gjorde sig stærkt gældende i københavnsk kommunalpolitik, var ikke en stærk mand i sit eget hjem. Det var hans hustru Marie f. Neergaard, som gav tonen an; hun var psykisk syg og ville bestemme alt, også over børnene, som nu var halvvoxne eller voxne, så der rådede stærke spændinger mellem hende og nogle af dem. Den gamle Mathilde prøvede over for sønnetatteren Anna at jævne modsætningerne: *”Din Fader kjender Din Moders Svagheder⁹⁶ ligesaa godt som Du, - lær af ham at tage det paa den elskeligste Maade og med den ægte Kjærlighed”*. Om en anden af sønnetøtrene hedder det: *”Julie (senere gift Blegvad) taler med saa megen Misfornøjelse om Hjemmet - - og med saadanne Udtryk om sin Moder, at det gjorde mig ondt. Det synes jo, som om din Moder ikke har den rigtige Maade at tage Børnene paa⁹⁷”*.

Forhexelse

Da hendes yngste søn Tobias 2. hustru Marianne pludselig ville rejse til Amerika, måtte Tobias give efter og rejse med hende, for han var ganske forhexet af hende og hendes luner⁹⁸. Deres ældste søn Thor, som kun var 5 år, blev efterladt i Danmark⁹⁹ og flyttede til Ewaldsgade som alles kæledægge, men det var den 77-årige Mathilde, som tog ansvaret for ham og havde ham boende hos sig i sin lille lejlighed på 1. sal i ejendommen. Herom skriver hun følgende

i januar kort før sin død: *”Det har været en meget besværlig Jul, da Thor har havt Kighoste i Forbindelse med Bronchitis. Det har været skrækkeligt; i Skole maatte han jo ikke komme, saa jeg har havt ham Dag og Nat og har langt fra været rask selv¹⁰⁰”*.

Desuden svækkedes hun af bekymringerne over Tobias i Amerika. Han var jo hendes yngste, og hun havde altid bekymret sig for hans helbred. Dét var der i høj grad grund til nu, for både han og Marianne skrev hjem, at de begge var så syge, at de slet ikke kunne skabe sig indtægter og ikke havde noget at leve af. Det var uhyggeligt for den gamle mor at læse om.

Yderligere rettede svigerdatteren bebrejdelser mod den gamle dame, så at hendes næstældste søn Troels måtte tage affære¹⁰¹ og skrive et brev, som ikke begyndte med *”Kære - -”*, men med *”Til - - “*: *”Til Marianne. Dit uforskammede Brev til Moder, som du burde skaane, - hun er daarlig nok iforvejen! - har jeg læst”*, hvorefter Troels med rette udskældte sin svigerinde.

Også Tobias fik et advarende brev¹⁰²: *”Det var meget ufornuftigt af dig, efter at jeg har varskoet jer, at skrive dét Brev til Moder; hun var lige kommet lidt til kræfter igjen, men det tog saa meget paa hende, at hun slet ikke har villet op af Sengen”*.

I dette brev fortæller Troels også, at det er hans norske hustru *Josefine*, som passer og plejer sin svigermor og våger hos hende om natten. *”Josefine er flink og gjør, hvad hun kan - og hvad hun faar Lov til! De ligger nu sammen paa første Sal”*. Men kort efter bortviste han den arme kvinde fra sit hjem og tog en husholderske som elskerinde. Det skal vi læse om i et senere kapitel.

“Kulden er min Rædsel”

Mathilde hadede vintertiden: “Hu, ha, den kolde vinter! Den er slem at komme igjennem for en gammel Farmor, der ikke mere har varmt Blod i sine Aarer”¹⁰³.

Hun ønskede ikke flere forandringer; men sønnen Troels syntes ikke, at hendes bolig på 1. sal var god nok med hendes soveværelse beliggende på 2. sal, så han planlagde en ombygning; det var hun ikke begejstret for¹⁰⁴: “De har i Familien

saa forfærdelig travlt med at faae mig til helt at omordne Huset og faae Sovekammer nede. - Mit Sovekammer ovenpaa er det luneste Værelse, men skulde jeg blive rigtig syg, saa ligger det jo temmelig af Vejen”. “Kulden er min Rædsel. - Kunde vi nu blot komme over Februar, inden vi begyndte at vende op og ned på alting!” Men dén måned kom hun ikke over. Den 15. februar år 1900 døde Thors farmor, mor til 7 ejendommelige sønner og døtre, hele Marstrandslægtens kære tante Mathilde.

Henvisninger og noter til kapitlet om Theodor Marstrand

Tal uden benævnelse er sidetal.
Følgende forkortelser benyttes:

Dagbog Dén dagbog fra 1825, som de 5 brødrer 14-årige kusine Vilhelmine Smith (1811-1874), datter af Theodors morbror provst Daniel Smith, skrev under sit ophold i København. I borgmesterrliniens eje.

Tr.Ma.I "Slægten Marstrand" af Troels Marstrand (1815-1889). Hans egen udgave af bogen (Kjøbenhavn 1885)

Tr.Ma.II Den af borgmester Jacob Marstrand (1848-1935) m.fl. foranstaltede anden udgave (1915) af Troels Marstrand: Slægten Marstrand. Suppleret med et brevtillæg og en slægtstavle.

TCM "Til Minde om Theodor Christian Marstrand paa hans Hundredeaarsdag den 6. Februar 1917". Et tillæg til ovennævnte Tr.Ma.II, trykt i Martius Truelsens Bogtrykkeri 1917

MM "Mathilde Marstrand 1822-1922, Mindeblade for Slægt og Venner. Udgivet af Troels og Jacob Marstrand", trykt i ovennævnte bogtrykkeri 1922. De to udgivere er sønnerne Troels (1854-1929), grundlægger af Glud & Marstrand, og Jacob (1848-1936), borgmester i Kbhvn.

Jac.Ma. Jacob Marstrand: Tilbageblik (Gyldendal 1928). Forfatteren er Theodors og Mathildes ældste søn (1848-1935), bagermester og borgmester i Kbh.

Tob.Ma. Tobias Marstrand: Mit Liv og mine Minder. Forfatteren er Theodors og Mathildes yngste søn (1862-1946). Ikke trykt. Tobias M. har selv håndskrevet mindst tre eksemplarer, som afviger fra hinanden ved at fordybe sig i forskellige detaljer. I dette kapitel er benyttet den første udgave, som han afsluttede i 1929, og som er tilegnet hans ældste bror, borgmester Jacob Marstrand, i hvis efterslægt den opbevares, p.t. hos Erik Marstrand (f. 1929), som har foretaget en computer renskrift; de anførte sidetal refererer til denne renskrift.

Mat.Br.v. En samling af breve fra Theodor Marstrands hustru, Mathilde f. Tjaden, skrevet i årene 1895-1899 til

deres ældste søn Jacobs dtr., Anna Marstrand gift Petersen (1880-1953). I slægtens eje, p.t. hos den under den ovenfor omtalte Erik Marstrand (f. 1933, Anna Marstrands dattersøn).

Vi.Ma.Slægt Den af Vilhelm Marstrand (1884-1955) udarbejdede, stærkt udvidede slægtstavle fra 1951. Den er utrykt. Et maskinskrevet eksemplar findes i hans privatarkiv, pakke 6, diverse slægter, i Rigsarkivets håndskriftsamling XIII.

Theoder, drengflokkens lillebror

1 Hjemmet i Silkegade

Dvs. hjemmet for den første Marstrand-familie i Danm. Theodor Marstrand (1817-1863) levede de første 12 år af sit liv i det store hjem i stuetagen af dén ejendom, som hans norske far ejede i Silkegade. Ved dennes død i 1829 flyttede han med sin mor til en mere beskedne bolig højere oppe i ejendommen.

2 Kusinen Vilhelmine

Vilhelmine Smith (1811-1874) var ældste datter af "de 5 Marstrand-brødre"s morbror, provst Daniel Smith (1782-1871).

3 Familieskovtur

Dagbog 12. maj.

4 Søjltur på Øresund

6. juni.

5 Rotur fra Lngebro

13. juni.

6 Til fods på Amager

smst.

7 Tagfat, kispus osv.

22. maj.

8 Spillede Comoedie

29. maj.

9 Theodor klædte jeg af

28. maj.

10 En enkelt historie

Tr.Ma.I 20 hhv. II 25.

11 Myldrende folkeliv

Folkelivsskildringen er hentet fra efterladte papirer i min mormors slægt, Dragstedslægten. Guldsmædedyntiets grundlægger Arent Dragsted (1821-98) er min oldefar. Foruden datteren Dagmar, som blev min mormor, havde han to sønner, hvoraf den yngste, Alfred Dragsted (1856-1918) efterlod sig en fremragende skildring af folkelivet i hans barndoms København. Selvom han

tilhører generationen efter de fem Marstrand-brødre, er skildringen i flere henseender rammende for Marstrand-brødrenes drengetid.

12 De værste skyggsider

Jac.Ma. 27-28.

13 Theodor konfirmeret på Lolland

Jac.Ma. 25. Jfr. TCM 5.

14 Troelses døtre konf. på Fyn

Tr.Ma.I 76 hhv. II 60.

15 Troels og Eide konf. sammen

Smst. I 20 hhv. II 25.

16 Troels og Eide rejser fra Kbh,

Smst. I 21 hhv. II 26.

17 Flyttede op på kvisten

Smst.I 16 hhv. II 23. "Moder flyttede fra Stuen til 1. Sal, men heller ikke dér havde hun Raad til at blive boende ret længe, hvorfor hun flyttede op paa Kvisten, hvor Faders gamle Søster og de to yngste Sønner flyttede med", skriver Troels i sin slægtbog. Men kun den yngste søn Theodor flyttede med. Den næstungste, Troels selv, var flyttet til Skelskør. Dog, hvis hans mors to flytninger er sket i et usandsynligt lyntempo, den ene i efteråret 1829, den anden i foråret 1830, kan han have nået at bo oppe på kvisten nogle få måneder, inden han i oktober rejste til Skelskør, men han har ikke oplevet at bo dér en vinter med istapper hængende ned fra tagstenene.

18 Istapper fra tagstenene

Smst.

19 I smedelære

Jac.Ma. 25.

20 Polyteknisk examinand

Oplysning herom i Vilhelm Marstrands slægtstavle bagi Tr.Ma.II, 208, samt Vi.Ma.Slægt 23.

21 Ængstelig for hans examen

Brevsamlingen bagi Tr.Ma.II, 140.

22 Blev cand.polyt. april 1839

Smst. som oplysningen ovenfor om, at han blev polyteknisk examinand.

4 år i udlandet, hjem til et baggårdsværksted

23 På sabelværkstedet

Tr.Ma.I 138 hhv. II 100.

24 Søgte rejsestipendium

"Herr Polyteknisk Candidat Marstrand har ønsket en anbefaling, som han kunde vedlægge en Ansøgning om et Rejsestipendium", skrev F. Forchhammer i maj 1840. TCM 6.

25 H.C. Ørsteds anbefaling

TCM 6.

26 Først til Solingen

Tr.Ma.I 138 hhv. II 100.

27 Brev i juli 1841

Theodors brev af 16 juli 1841, skrevet i Solingen til Troels Hos Erik Marstrand (f. 1933, oldebarn af Theodors søn, borgmester Jacob Marstrand).

28 Brev en måned senere

Theodors brev af 27 aug. 1841, skrevet i Solingen til Troels Hos ovennævnte Erik Marstrand.

29 Wien, Berlin, Paris

Vi.Ma.Slægt 23, jfr. slægtstavlen bagi Tr.Ma.II 208.

30 Theodors brev til Troels

Brevsamlingen i Tr.Ma.II 143. Brevet er dateret den 1. jan. 1842.

31 Steiermark

Bjerglandskab, som udgør den østligste ende af Alperne. Beliggende i Østrig, syd for Wien, omkring hovedbyen Graz, nær Ungarn.

32 Forfaldent bageri

Tr.Ma.I 54 hhv. II 45.

33 I kompagni med Nyrop?

I Tr.Ma.II 100 og i Jac.Ma. 25 bruges ordet kompagni, Tr.Ma.I 138 har ikke dette ord.

34 Ansat hos Nyrop i 1845

Stamtavlen bagi Tr.Ma.II 208 såvel som Vi.Ma.Slægt 23 oplyser, at Theodor i 1845 blev værkfører "med bevilling" 1845 hos Nyrop. Tillige anføres i stamtavlen, at han blev kompagnon.

35 Theodor værktøjsfabrikant

Smst. oplyses, at i 1851 fik Theodor bevilling som værktøjsfabrikant. Jfr. Jac.Ma. 28.

36 1600 rigsdaler

Tr.Ma.I 138 hhv. II 100. Jfr. Poul Thestrup: "Mark og skilling, kroner og øre" (Rigsarkivet 1991) s. 38

37 Baggårdslejlighed

Jac.Ma. 28.

38 Mathildes fars fødeby

Tobias'es datter Mathilde har altid hævdet, at hendes far var født i Emden, således også i MM 5. Hun undrede sig imidlertid over sagen, for Emden ligger på den tyske side af grænsen mellem Holland og Tyskland. Men hun slog sig til tåls med den forestilling, at Emden "dengang maa have hørt til Holland, da han altid betragtede sig som en Hollænder". Vilhelm Marstrand (1884-1955) har ved sin grundige slægtsforskning fundet frem til, at Tobias Tjaden blev født i den lille by Norden endnu længere inde på den tyske side af grænsen, jfr. Vi.Ma.Slægt s. 23. Området var imidlertid dengang et selvstændigt fyrstedømme Ostfriesland, omend med den prøjsiske konge som fyrste. Dets befolkning følte sig ikke som tyskere, men som frisere eller hollændere.

Theodor Marstrands hustru, Mathilde f. Tjaden

39 Ud i verden

MM s. 5.

40 Følte sig som hollænder

Smst.

41 Plejedtr. hos provsteparret

MM 5. Mathildes mor hed Anna Brun; hun var født okt. 1798 på Fejø ved Lolland og døde dec. 1879 i Horsens, hvor hun må formodes at have boet hos et af sine børn.

42 Tobias og Anna gift

I Stege i 1818. Vi.Ma.Slægt 23.

43 Barndomserindringer

I 1872, da Theodors hustru Mathilde var et halvt hundred år gammel, nedskrev hun nogle barndomserindringer, som er aftrykt i MM 5-8.

44 Mathilde boede i enkesædet

Jac.Ma. 25.

45 Daniel Smiths dtr. fortæller Datteren Petras fortælling findes i hendes udførlige brev fra år 1900 til Jacob Marstrand (borgmesteren). Det er aftrykt i MM s. 8-13.

46 Hansældste dtr. Wilhelmine f. 1811, d. 1871. Ugift.

47 Hans yngste dtr. Petra f. 1821, g. Callesen.

48 Min kæreste i København Mat.Br.v., brev af 24. juli 1898.

49 Hun skulle bo hos dem MM 12.

50 Grundvolden blev lagt Mat.Br.v., brev af 5. nov. 1897.

51 Wilh.s lykønskingsbrev Aftrykt i TCM s. 7.

52 Theodors mor lå syg i Kbh.

Det flg. afsnit om Petra f. Smith (1778-1847) og hendes død er en kombination af, hvad jeg har hentet dels hos Tr.Ma.I 17-18 hhv. II 24, dels hos Jac.Ma. 26.

Theodor Marstrand slår sig ned i en baggård

53 Den ældste søn har fortalt

Han er den senere borgmester i Kbhvn., Jacob Marstrand (1848-1935). Se Jac.Ma. 29-30, hvorfra oplysningerne om hjemmet i St. Kongensgade er hentet.

54 En fremmed alle sine dage Citatet er fra Jac.Ma. 26.

55 Borgergade og Bredgade

Jfr. Danmarks Historie (Politikens Forlag 1964), bind 11 s. 384-385.

56 Uden ulejlighed el. udgifter

Citatet er fra smst. s. 386.

57 Mange gruelige syn

Mat.Br.v., brev af 11. juli 1896.

58 Theodors brev fra London

Af 5. august 1951 til Mathilde. Aftrykt i TMC 9-12.

59 Theodors brev fra Paris

Af 12. august 1955 til Mathilde. Aftrykt i TMC 12-14.

Theodor Marstrand opretter fabrik på åben mark

60 Jordskælvsbrevet

I brevtillægget bagi Tr.Ma.II s. 163-165.

61 Havetrappebilledet

Fotoet er hentet fra Jac.Ma. 41.

62 Blomster i haven

Dette og det foregående er skildret i Jac.Ma.34-35.

63 Danske spader

Tr.Ma.I 139 hhv. II 101.

64 Skovle til Danevirke

Jac.Ma. 47.

65 For næringsfrihed

Smst. 40.

66 Industriforeningens repr.

Tr.Ma.I 88 hhv. II 68.

67 Planer om symaskiner

Jac.Ma. 47.

68 Penge til ny tilbygning

Tr.Ma.I 139 hhv. II 101.

69 Theodors sygdom og død

Beretningerne i Tr.Ma.I 77 og 139 hhv. Tr.Ma.II 60 og 101 er ikke enslydende, teksten er udvidet i andenudgaven, hvor genudgiverne i 1915 må menes at have tildigtet; de har for så vidt ikke ændret meningen, men antagelig ønsket at tydeliggøre den. Oplevelsen af sygdommen og utilfredsheden med lægen har de skildret med en bredere pensel.

Det 1. og 3. af de citater, jeg bringer, er fra førsteudgaven, det midterste er undtagelsesvis hentet fra genudgivelsen.

70 Smertefuld sygdom Brev af år 1900 (dato ikke anført) til Theodors ældste søn Jacob (borgmesteren i Kbhvn.) fra kusinen Petra (dtr. af Daniel Smith og opkaldt efter dennes søster, som var Theodors mor). Aftrykt i MM 8-13. Citatet, som er let forkortet, er fra brevets slutning.

71 Det var skrækkeligt

Mat.Br.v., brev af 24. okt. 1897.

Mathilde som enke

72 Troels skrev beskedent

Tr.Ma.I 77 hhv. II 60.

73 Rigsdaler, hvilken værdi?

Poul Thestrup: "Mark og Skilling, kroner og øre" (Rigsarkivet 1991) s. 39.

75 Som en far for 13 børn

Tr.Ma.I 77hhv. II 60.

75 Smuk ejendom med park

Jac.Ma. 37.

76 Syg på sjæl og legeme

Jac.Ma. 53.

77 Taknemmelighedsgæld

Smst.54.

78 Fire dejlige år på Fredsholm

Tob.Ma. 9.

79 Han boede hos maleren

Smst. 7

80 Mistede vort tilhold

Jac.Ma. 54

81 Bageriet på Købmagergade

Smst. 63 og Tr.Ma.I 85 hhv. II 67.

82 Mathilde i Istedgade

Tob.Ma. 9.

83 De yngre sønner

Se slutnoter om Theodors og Mathildes børn nedenfor.

84 Urtekræmmer

Et specielt københavnsk ord, som man i det øvrige land ofte misforstod som en grønthandler. Men ordet betød en mand, som handlede med kolonialvarer herunder oversøiske urter som kaffe, the, peber og andre krydderier

85 Vi tænker på dén tid

Mat.Br.v., brev af 4. juni 1899, dvs mindre end et år før hendes død. Her citeret med enkelte forkortelser.

86 Sønnen Hans blev sømand

Tob.Ma. 7.

87 Den engelske kanal

smst. 8.

88 Biscayen

Både slægtstavlen bagi Tr.Ma.II 209 og Vi.Ma.Slægt 23 nævner "den spanske sø", men oplyser ikke (som Tob.

Ma.), at den egentlige dødsårsag var tyfus.
 89 Mathilde blev 10 år ældre
 Tob.Ma. 8.
 90 Til Tømrergade
 smst. 25 oplyser: til hjørnet af Åboul. og Tømrergade
 91 Sofus blev hos sin mor
 do.
 92 Vil ingenkone skaffe sig
 Mat.Br.v., brev af 4. okt. 1895.
 93 Nabo til Søpavillonen
 Ewaldsgade nr. 9. Om denne store villa ved Peblingesøen
 se næste binds kapitel om Mathildes næstældste søn
 Troels, der var medstifter af Glud&Marstrand.
 94 Vi har næsten slået rod her
 Mat.Br.v., brev af 19. juli 1896.
 95 Gå i et flor og plukke roser
 Mat.Br.v., brev af 23. juni 1896.

Barske familieforhold

96 Kender din mors svagheder
 Mat.Br.v., brev af 24. okt. 1897.
 97 Har ikke den rigtige måde
 Mat.Br.v., brev af 4. juni 1899.
 98 Tobias forhexet
 Tob.Ma.30
 99 Thor blev efterladt
 smst. 32
 100 Langt fra været rask selv
 MM 43, brev af 24. jan. 1900 fra Mathilde til datteren
 Marie g. Brücker.
 101 Troels måtte tage affære
 Brev af 3. dec. 1899 fra Troels til svigerinden Marianne.
 Nu hos Troelses sønneatter Merete Marstrand (f. 1929).
 102 Et advarende brev
 Brev af 12. feb. 1900 fra Troels til broren Tobias. Findes
 ligeledes hos Merete Marstrand.
 103 Hu, ha, den kolde vinter
 Mat.Br.v., brev af 10-12. okt. 1897.
 104 Mathilde ikke begejstret
 MM, ovennævnte brev af 24. jan. 1900.

Slutnote

Theodor Marstrand efterlod sin hustru Mathilde f. Tjaden
 som enke med følgende 7 børn:

1) **Jacob** Nic. Marstrand (1848-1935 Kbh. Grundtvigs)
 bagermester, borgmester i Kbhvn.
 Borgmesterlinien er betegnelsen for ham og hans
 efterkommere med slægtnavnet Marstrand
 2) Inger **Marie** (1850-1938 Kbh. Grundtvigs). Gift sept.
 1880 (Vartov) med (Georg) Valdemar Brücker (1852-1929).
 Efter teologisk embedsexamen 1880 blev han ansat som
 kapellan (en art hjælpepræst) hos sognepræsten i Starup
 og Nebel ved Kolding. Brücker skulle særlig betjene den
 grundtvigske halvdel af de to sognes beboere og sluttede
 et varmt og livs langt venskab med disse. Derimod rettede

sognenes ikke-grundtvigske beboere voldsomme angreb
 imod ham for vranglære; de fik provst og biskop på
 deres side, så at han 1885 blev afskediget som præst i
 folkekirken.

Hans halvdel af menigheden besluttede at danne en
 frimenighed med ham som præst og lod bygge en kirke
 dertil i Aagaard midt i de to sognes område. Det blev
 senere til en valgmenighed inden for folkekirken, dvs. at
 Brücker blev rehabiliteret. Han var en meget efterspurgt
 foredragsholder på højskoler, i forsamlingshuse og ved
 friluftsmøder overalt i landet. Han grundlagde og drev i en
 lang årrække Aagaard Højskole. Ægteskabet mellem (Inger)
 Marie Marstrand og (Georg) Valdemar Brücker ophørte de
 facto 1902, selv om ægteparret aldrig lod sig separere eller
 skille de jure. De 4 halvstore børn tog hendes parti. Marie
 flyttede til København med de 4 børn og boede i Troels
 Marstrands store villa på l. sal, hvor deres gamle mor
 havde boet til sin død i år 1900. Efterkommere i Brücker-
 slægten har samstemmende oplyst, at hendes brudd med
 Vald. Brücker og hendes flytning til Kbhvn fandt sted i
 1902. Hendes bror Tobias fortæller i sine håndskrevne
 erindringer, som findes i et par lidt forskellige udgaver,
 enslydende om situationen ved hans egen hjemkomst i
 1902 til Danmark og oplyser flg.: "Min Søster Fru Brücker
 levede nu adskilt fra sin Mand og boede paa 1ste Sal i
 Villaen Ewaldsgade 9 hos min Bror Troels".

3) **Johanne** (1852-1934 Allerslev). Gift november 1880
 (Vartov) med (Georg) Frederik Mygind (1845-1927), som
 1882-1895 var sognepræst i Hodde og Tistrup sogne nær
 ved Varde, 1895-1913 sognepræst i Allerslev nær Præstø
 med bolig i præstegården i landsbyen Rekkende.

4) **Troels** Marstrand (1854-1829 Frd.berg), medstifter af og
 direktør i fabrikken Glud & Marstrand.

Glud & Marstrand-linien omfatter ham og hans
 efterkommere med slægtnavnet Marstrand.

5) **Hans** Jørgen Marstrand (1856-1877), sømand, døde af
 tyfus under sørejse i Biscayen. Barnløs.

(Osvald (1858-1862) døde som 4-årig, 1 år før sin far).

6) **Sophus** Marstrand (1860-1946 Timotheus). Arkitekt
 for ombygningen 1883-1896 af broren Jacobs store bageri
 i, Købmagergade, for villaen, som kusinen Annie Lætitia
 Marstrand g. Svendsen og hendes mand lod opføre 1896-
 1897, og for ombygningen af Taarbæk Hotel, da det blev
 købt af broren Troelses kompagnon Glud 1915. Fra 1909
 bygningsinspektør i Valby under Kbh. I Marstrandslægten
 gik han under navnet Sortemand på grund af sit mørke
 hår og skæg. Gift m. Helga Pingel (1863-1920). Han var
 barnløs, og der er derfor ikke noget kapitel om ham i
 denne bog.

7) **Tobias** Marstrand (1862-1946 Timotheus), uddannet
 som bager, kort ophold i USA 1899-1902, derpå en i mange
 henseender mislykket tilværelse som familiens sorte får.
 Den yngste linie er betegnelsen for ham og hans
 efterkommere med slægtnavnet Marstrand.

Sagde man farbror eller onkel? faster eller tante?

De 5 Marstrand-brødre blev aldrig kaldt farbrødre af den efterfølgende generation

De 5 brødre udgør slægtled nr. 2 i den danske Marstrand-slægt. Hvad blev de kaldt af det 3. slægtled, som kom til verden omkr. 1850 - altså af deres nevøer og niecer?

Dén af brødrene, som betød mest i slægten, var den næstyoungste, Troels Marstrand. Gennem bøger og utallige breve veed vi, at han var "slægtens højtelskede *onkel Troels*". Han blev aldrig kaldt farbror. Lige sådan skriver den vestindiske brors søn Oswald breve om, hvordan han har det under sit 10-årige ophold i hjemmet hos sin *onkel Wilhelm*, aldrig farbror. Og vi læser i et brev fra Maleren, at han formaner sin søn Poul om, at han burde prøve at skrive lige så smukt som sin *onkel Otto* i Vestindien, ikke farbror. Tilsvarende for *onkel Oswald* og *onkel Theodor*. Sprogbrugen ligger fast, der er ingen slinger i de betegnelser, som slægtens 3. slægtled brugte om deres farbrødre, de blev kun kaldt onkler.

Der var vakkende sprogbrug hos det 4. slægtled (fra 1880/90 frem til efter 1950)

De 5 Marstrand-brødres *børnebørn* (slægtens 4. slægtled) blev født omkr. 1880/1890, og med dem begynder sprogbrugen at ændre sig i nogle af slægtlinierne. Det sker mest konsekvent hos Malerens to børnebørn, slægtens genealog Vilhelm Marstrand (1884-1955), og hans bror, arkitekten Paul Marstrand (1895-1965). De kaldte deres fars eneste bror, som til megen forvirring var døbt Vilhelm, for *farbror Ville*. Deres fars søstre kaldte de fastre, fx *faster Titte* om hans søster Ottilia.

Til gengæld ændredes sprogbrugen slet ikke i den ældste linie, den vestindiske, og det hænger naturligvis sammen med, at den var stærkt påvirket af, at det daglige omgangssprog på St. Thomas var engelsk, hvor der hverken fandtes farbrødre eller fastre eller morbrødre eller mostre. Ottos børnebørn fik næsten alle deres barndom i Dansk Vestindien; selv de, der

flyttede til Danmark, sagde stadig onkel og tante om forældrenes søskende, fx *onkel Julius* om den engelske Julius Marstrand.

Hos efterkommerne efter den yngste af de 5 Marstrand-brødre blev sprogbrugen at kun delvis ændret i den 4. generation. Borgmesterens børn, bl.a. valgmenighedspræst Even Marstrand (1879-1949) og hans søster Anna Katrine, gift Petersen, (1880-1953) sagde ganske vist *faster Marie* om deres fars ældste søster, som blev gift Brücker, men de sagde onkel om deres farbrødre. Og ligesom de kaldte deres yngste farbror *onkel Tobias*, sagde dennes søn Thor Marstrand (1894-1967) *onkel Jacob* om sin farbror borgmesteren.

Betegnelserne onkel og tante taber terræn i det 5. slægtled (fra omkr. 1920 til omkr. 2000)

De 5 Marstrand-brødres *oldebørn* (slægtens 5. slægtled) levede fra omkr. 1920 til omkr. 2000. Blandt dem var det kun i den vestindiske linie, at der endnu var rester tilbage af den gamle sprogbrug. Otto Marstrand (1919) lærte oprindeligt af sin far, som var født i Dansk Vestindien og dermed opvokset med den engelske sprogbrug, at kalde sin fars søstre for *tanter*; men dén faster, som blev gift med hofjuveler Aage Dragsted, rettede sprogbrugen hos ham som 12-årig, så han herefter sagde *faster Nannie*. I de øvrige slægtlinier var der ikke tvivl. Børn blev oplært til systematisk at sige farbror og faster, hhv. morbror og moster, om forældrenes søskende, så at betegnelserne onkel og tante udelukkende blev brugt om disse slægtninges ægtefæller eller undtagelsesvis om venner, som knyttedes nær til familien.

Alle betegnelserne er på retur i det 6. slægtled (henimod år 2000)

Oldebørnenes børn (6. slægtled) levede groft taget - dog med forskydninger - fra omkr. 1950/60 til langt ind i 2000-årene. Det såkaldte ungdomsoprør i 1968 og fremad gennem 1970'erne prægede sprogbrugen, fordi det indebar en opposition imod alle autoriteter, også i familierne. Der opstod dermed en tendens til inden for familien at omtale familiemedlemmer ved deres fornavne alene, uden at man overhovedet benyttede betegnelser

for familietilknytningens art. Hvis ikke man var indforstået med, hvem Jacob var, kunne han lige så godt være den lille søns legekammerat eller naboens hund. Men man havde naturligvis behov for at kunne angive familierollerne over for fremmede. Her sagde man konsekvent “min farbror”, “min moster” osv. til forskel fra “min onkel” og “min tante”.

PS. Jeg har bestemt mig til, uanset såkaldt officiel retskrivning, at fjerne s’erne i slægtforskning, slægthistorie, slægtlinie osv. Det er det gamle problem om Istedgade og Dybbølsgade, tidrøvende og tidskrævende.

